GUSTAF MAURITZ ARMFELT

STUDIER

UR

ARMFELTS EFTERLEMNADE PAPPER

SAMT ANDRA HANDSKRIFNA OCH TRYCKTA KÄLLOR

AF

ELOF TEGNÉR.

II.

ARMFELT I LANDSFLYKT.

STOCKHOLM

F. & G. BEIJERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET, 1884.

INNEHÅLL.

I. System-förändring 1792.

Sid. 1—62.

Den 29 April 1792, 1. — Uppträden efter Gustaf III:s död, 2. — Hertigen-regenten och kodicillen till testamentet, 3. — Hotande folktumult, 5. — Armfelt och hertigen-regenten, 6. — Det kongl. likets bisättning, 8. — Toll återkallas, 9. — Armfelt och konungamördarna, 10. — Liljensparre och konungamördarnas behandling, 12. — Gustavianerna, 15. — Förändringar i utrikespolitiken, 16. — Triumviratet, 17. — Spänning mellan Armfelt och hertigen-regenten, 18. — Förslag om Armfelts utländska resa, 21. — Resa till Vermland, 22. — Fröken Rudenschöld och nyheter från hofvet, 23. — Gustaf IV Adolf, Armfelt och Katharina II, 24. — Afsked från den unge konungen, 27. — Föregifven plan att tillställa upplopp, 28. — Afskedsuppvaktning hos enkedrottningen, 30. — Renterholms tryckfrihetsförordning, 31. — Afsked från hertigen-regenten och afresa, 32. — Iakttagelser under resan genom Sverige, 34. — Hjertas spionrapporter rörande Armfelt, 36. — Reuterholms tillträde till makten, 37. — Hans tidigare förhållande till Armfelt, 38. — Liljensparre utnämnd till underståthållare, 39. — Armfelts framtidsplaner: generalguvernementet i Pommern, 40. — Fröken Rudenschöld och hertigen-regenten, 42. — Deras underhandlingar om Armfelts framtid, 43. —' Hertigens brutna hedersord; Armfelts utnämning till minister i Italien, 46. — Dennes missnöje, 48. — Ekonomiska bekymmer, 50. — Smädelser mot Armfelt, 51. — Missaktning mot Gustaf III:s minne, 54. — Konungamördarnes lindriga dom, 55. — Bekymmer för den unge konungen; Rosenstein, 56. — Franska revolutionen och »jakobinismen», 59. — Dystra framtidsdrömmar, 60.

II. En svensk emigrant (Juli 1792—Dec. 1793).

Sid. 63—166.

Resa i Nordtyskland, 63. — I Trier, 65. — Konungen af Preussen, 66. — I preussiska lägret, 69. — De franska emigranterna, 72. — Uppvaktning hos de franska prinsarna, 75. — Prinsen af Nassau, 77. — Sverige i den utländska pressen, 78. — I Aachen, 79. — Utflygt till Holland och Belgien, 81. — Flykt

från Brüssel till Aachen, 86. — Ressällskap från Aachen: familjen Menschikoff, d'Héral m. fl., 89. — Resa i Tyskland; Gotha, 91. — I Dresden, 93. — Nyheter från Sverige, 94. — Armfelts »Prospectus», 98. — Kurfursten af Sachsen, 104. — Uppbrott från Dresden, 105. — I Wien, 106. — Reuterholms misstankar med anledning af »Ebelska upploppet», 109. — Rikskanslerens bref till Nolcken och skrapa till Armfelt, 110. — Resa till Italien, 114. — I Venedig och Rom, 115. — Sofia Albertina, Piranesi och Lagersvärd, 116. — Andra bekantskaper i Rom, 119. — I Florens, 121. — Medborgaren La Flotte, 122. — Lord Hervey och Toscanas neutralitet, 123. — Armfelt i Genua, 129. — Sällskapslif i Florens, Pisa och Lucca, 132. — Bekymmer, 134. — Vexlande framtidsplaner, 135. — Utsigter i Ryssland, 138. — Abbé d'Hérals resa till Ryssland, 139. — Piranesis spioneri, 141. — Sparres hotelsebref med anledning af Armfelts »Prospectus», 143. — Armfelts svar, 146. — D'Hérals arrestering, 148. — Piranesis verksamhet, 149. — Pappersstölden i Florens, 152. — B. Mori i Neapel, 156. — Umgängeslif i Neapel, 158. — Konungen och drottningen af Neapel, 161. — Corps diplomatique, 164. — Sidney Smith, 165.

III. Armfelts hemliga brefvexling 1792—1793.

Sid. 167—222.

Hans egenskaper såsom korrespondent, 167. — Hemliga korrespondenter: den unge konungen, 171; Gyldenstolpe, 173; Franc, 174; Ehrenström, 175; fröken Rudenschöld, 176. — Mamsell Arvidsons spådom, 178. — Rojalisterna och Ryssland, 180. — Operationsplan för den befarade riksdagen, 182. — Rojalisterna och fröken Rudenschöld, 184. — Armfelts hemliga bref till konungen, 186. — Betänkligheter med afseende på Ryssland, 189. — Förhoppningar och farhågor, 191. — Aminoffs föreslagna resa till Petersburg, 192. — Ehrenströms bref till Aminoff, 194. — Armfelts bref till Katharina II, 195. — Bref till Toll med »revolutionsplanen», 196. — »Memoire» till kejsarinnan, 198. — Tolls och Ehrenströms svar, 200. — Fröken Rudenschöld och Stackelberg, 202. — Katharina II och »revolutionsplanen», 203. — Andra projekter: budkaflen till dalkarlarna, 206; riksdag i Falun, 207; konungens bortförande, 208. — Ehrenströms och Rudenschölds förslag, 210. — Planerna öfvergifvas, 212. — Dunkla yttranden misstänkas, 214. — Armfelts tillfälliga korrespondenter: Aminoff, Sparrschöld, J. G. Oxenstjerna, Fersen m. fl., 216. — Sarkasmer mot Reuterholm, 220.

IV. Förföljelse och flykt 1794.

Sid. 223—276.

Underrättelse om arresteringarna i Stockholm, 223. — Åtgärder för Armfelts gripande, 226. — Grefvinnan Armfelts afresa, 229. — Armfelts förklaringar, 230. — Palmqvists ankomst till Neapel, 233. — Flykten från Neapel, 235. — På slottet Montesarchio, 236. — Det föregifna mordanslaget, 238. — Återkomst till Neapel, 241. — Armfelts beskyddarinnor, 242. — Hans försvarsskrift,

243. — Sympatier för Armfelt, 246. — Lagersvärds beskickning, 247. — Piranesi efter Armfelts flykt, 249. — Resa till Ryssland, 250. — Ankomst till Petersburg, 253. — Serra Capriola och Bezborodko, 254. — Markoff, 256. — Förvisning till Kaluga, 258. — Stenbocks beskickning, 259. — Reuterholms politiska kombinationer, 261. — Kejsarinnans hållning, 263. — Reuterholms förföljelse-anstalter, 266. — Grefvinnan Armfelts resa, 269. — Hennes förvisning från Sverige, 273. — Peyrons och Brändströms förvisning, 275. — Återseende i Kaluga, 276.

V. Högmålsprocessen 1794.

Sid. 277—305.

Processen före d. 9 April, 277. — Papperens ankomst, 280. — Fröken Rudenschöld och Ehrenström inför rätta, 282. — Aminoff, 284. — De anklagades högsinthet, 285. — Aktors påstående, 286. — Hofrättens dom, 289. — De anklagades försvarsskrifter, 290. — Slutdomen och dess utförande, 291. — Smädeskrifter mot Armfelt, 292. — Skymf mot fröken Rudenschöld, 295. — Förföljelse mot Armfelts öfriga korrespondenter, 296. — Den s. k. konspirationens beskaffenhet, 299. — Armfelt och ryska kejsarinnan, 301. — Planernas omfattning och löslighet, 303.

VI. I Kaluga 1794—1797.

Sid. 306—345.

Ankomst, 307. — Armfelts sysselsättningar, 309. — Familjelif, 311. — Ekonomiska förhållanden och social ställning, 312. — Ryska förhållanden och folkseder, 316. — Underrättelser från Sverige, 318. — Förmodade förfalskningar af rättegångshandlingarna, 321. — Planer till rättfärdigande, 323. — Mörka utsigter; framtidsplaner och lockelser, 324. — Tronskiftet i Ryssland, 330. — Grefvinnan Armfelt lemnar Kaluga, 333. — I Petersburg: Stedingk och Klingspor, 334. — Armfelt och furst Repnin, 336. — Bittra stämningar; familjesorg, 339. — Grefvinnan Armfelt i Sverige, 341. — Vändning i Armfelts öde, 343. — Uppbrott från Kaluga och återseende, 344.

VII. Utan hem 1798—1802.

Sid. 346—431.

Armfelts kringirrande lif, 346. — Social ställning, 347. — Missmod, 348. — I Berlin 1798—99, 350. — Rehabilitation, 355. — Tillstånd att återvända, 362. — Förödmjukelse och missnöje, 363. — Politiska förhållanden, 366. — Planer att antaga främmande tjenst, 367. — I Karlsbad 1799, 370. — Hertiginnan af Kurland och hennes familj, 375. — Löbichau, 377. — Armfelts förbindelse med kurländska hertigfamiljen, 379. — Prinsessan af Sagan-Rohan, 383. — Brytning och slut på idyllen, 385. — Suworow och Armfelt i Prag, 387. — Ärke-

hertig Karl; Nelson, 394. — Besök i Wien 1800, 395. — Drottning Karolina af Neapel i Schönbrunn, 399. — Drottningens sjelfbekännelser, 403. — Höstmanöver vid Potsdam, 405. — Armfelt och Kalkreuth, 406. — I Hamburg, 407. — Resa till Ryssland; Paul I:s regemente, 408. — Paul I:s mord, 410. — Alexander I och Armfelt, 413. — Det nya ryska kabinettets politik, 414. — Armfelt i Finland, 417. — Möten i Stockholm: konungen och Ehrenström, 418. — Fröken Rudenschöld i förnedringstillstånd, 420. — Armfelt i Stockholm och vid Gustaf IV Adolfs hof, 423. — Resor under senare halfåret 1801, 426. — Bonaparte och samtiden, 427. — I Paris, 1802, 428. — Armfelt och Bonaparte, 431. — Uppbrott från Paris; sommarresor 1802, 435. — I Dresden, 436. — Utnämning till minister i Wien, 437.



I.

System-förändring.

(1792.)

»*Han sofver — den eviga sömnen*», hade läkaren förklarat för dem som voro församlade kring konung Gustaf III:s dödsbädd. Länge herskade dödens tystnad i den kungliga sängkammaren. Ingen yttrade ett ord, ingen gjorde någon rörelse; under en lång stund syntes smärtan hafva bedöfvat alla sinnen.

»Slutligen, berättar Armfelt, bröt läkaren, Dalberg, tystnaden: Vi måste, sade han, underrätta hertig Karl. Grefve Oxenstjerna gick genast ut, för att meddela honom hvad som händt. Hertigen befann sig jemte en mängd menniskor i audiensrummet, helt nära ingången. Han kom genast in, som jag vill minnas, åtföljd af hertigen af Östergötland, hvilken genast blef illamående. Hertigen-regenten uppgaf höga klagorop, tog in medikamenter och lät sina tårar rinna. Han sade oss de ömmaste saker, omfamnade oss, tröstade oss, och bad baron Taube och mig att bistå honom med våra råd och våra tjenster. Efter en qvarts timma lemnade hertigen konungens sängkammare, hvarest efter hand flera personer samlats, och begaf sig till audiensrummet. Der tillkännagaf han, att jag var utnämnd till öfverståthållare i Stockholm och att baron Taube hade sig anförtrodd ledningen af de utländska angelägenheterna, samt upprepade hvad han nyss förut sagt oss; han skickade till hofrätten efter sin broders testamente, och påskyndade så

mycket som möjligt afläggandet af trohetseden till den unge konungen. Han sjelf, jemte hertigen af Östergötland, aflade den genast. Jag var vittne till den entusiasm, med hvilken alla de närvarande gjorde sin ed, och särskildt anmärkte jag den ifver, som några af oppositionens medlemmar lade i dagen, då de besvuro säkerhetsakten: några höjde rösten för att göra sig bemärkta, andra stego upp på stolar och bänkar för att synas. Slutligen gick man, utöfver det vanliga formuläret, äfven ed på att testamentet och konungens sista vilja skulle följas.» *

För ingen, den unge konungen undantagen, som enligt ett ögonvittnes ord, mottog trohetseden »förkrossad, med konvulsiviska ryckningar i ansigtet, ögonen uppsvälda af gråt och med en uppsyn, som förrådde motvilja att mottaga hyllningen» **, kändes slaget så tungt, som för Armfelt, Gustaf III:s närmaste vän och förtrogne. Hans krafter sveko honom efter det nyss skildrade uppträdet, och han måste föras till sin egen bostad i slottet. Här mottog han besök af andra konung Gustafs djupt bedröfvade vänner. Ehrenström, hvars öden under den närmaste tiden blefvo så nära förenade med Armfelts, fann honom fördränkt i gråt; Ehrenström svor der en evig trohet åt Gustaf III:s minne och tillgifvenhet åt hans tröstlöse vän. Nordin instälde sig äfven hos honom och berättar om sitt besök: »Vid min inkomst låg baron Armfelt på en soffa gråtande, tog mig i famn och kysste mig många gånger, helsade mig in specie ifrån salig konungen, som nämnt mig flera gånger under sjukdomen... Ibland det sista salig konungen sagt till Armfelt var ock: helsa alla mina trogna vänner och tjenare, och tacka dem för deras trohet.» *** Äfven lagman Håkansson var bland dem, som sågo den djupa sorg, hvari konungens död försänkt hans vän, och sökte gemensamt med Nordin att återbringa honom till fattning och att lugna de olycksbådande

* Jemför Nordins berättelse, anf. st. s. 226, som företer några smärre olikheter, och Ehrenströms Anteckningar (I: 399 o. f.) om förloppet straxt efter konungens död, öfverensstämmande med Armfelts framställning. I allmänhet visar en jemförelse mellan Armfelts otryckta memoirer för denna tid och Ehrenströms Anteckningar, att de förstnämnda af Ehrenström flitigt anlitats såsom källa. Han hade dem länge i förvar. (Jfr ofvan I: 462.)

** Ehrenström, anf. st. I: 401.

*** Nordin, anf. st. s. 227.

framtidstankar, som, enligt Armfelts egen berättelse, redan nu fylde hans sinne.

»Upprepade budskickningar, fortsätter Armfelt, kallade mig till det rum, der den tillförordnade regeringen samlats. Så fort jag kom, bad mig hertigen på det mest förbindande sätt, att för det allmänna bästa och af vänskap för honom, underkasta mig den ansträngningen att begifva mig ut för att lugna folkmassan och taga eden af borgerskapet på rådhuset. I samma ögonblick kom riksdrotset med alla de handlingar, som innehöllo konungens sista vilja. De öppnades den ena efter den andra af hertigen och riksdrotset; jag stod under denna tid och talte med grefve Oxenstjerna och Håkansson. Plötsligen kallade hertigen oss fram, med en orolig och missnöjd min, och sade, i det han visade oss kodicillen till testamentet*: »Hvad vill detta säga? Det är alldeles obegripligt: å ena sidan upphäfver icke denna kodicill den artikel i testamentet, som tillerkänner mig förmynderskapet; å den andra uppdrager den rikets styrelse under minderårigheten åt den nuvarande regeringen, på samma fot som den nu eger bestånd. Ni insen således, mina herrar, att det är en förmyndareregering, som hvarken är gjord för er eller för mig, och att, om vi skola följa kodicillens ordalydelse, ingenting kan göras.» — Jag yttrade då några ord, för att förklara den verkliga mening, som jag ansåg att detta aktstycke innebar. — »Det är godt och väl, svarade hertigen, men antingen måste man hålla sig till ordalydelsen eller också helt och hållet annullera denna handling. Jag kan icke vara regent på detta sätt, och jag skall derom afgifva min förklaring.»

»Alla började då taga till orda för att lugna hans häftighet, utom baron Taube och jag. Jag vet icke hvad denne tänkte. Hvad mig angår, så kunde jag icke ogilla H. K. H:s tankegång, men jag ville se hvad de andra skulle säga derom och hvad hertigen önskade fatta för beslut. Slutligen, efter åtskilligt tal, som icke ledde till något resultat, föreslog jag hertigen att fatta det beslut, som bäst skulle öfverensstämma med salig konungens verkliga och kända önskningar, med

---

* Se detta arbete, I: 462.

hertigens eget intresse och statens väl, att nämligen icke fästa sig vid kodicillens bokstaf, utan vid dess anda, och icke betrakta den såsom något annat än en förklaring eller en modifikation af testamentet.* Han afbröt mig och sade: »Nå väl, mina herrar, om I viljen gå in på det förslag, som jag vill göra eder, så skall allting mycket väl kunna reda sig, och jag skall vara så belåten dermed som möjligt. Vi skola anse kodicillen såsom om den aldrig funnits till, derför att den endast kunnat göra oreda och svårigheter i regeringsärendenas gång; men jag skall i stället lemna er en egenhändigt undertecknad handling, genom hvilken jag förbinder mig att bibehålla er såsom mina rådgifvare och att icke afgöra någonting, innan jag dessförinnan inhemtat eder mening.»

»Detta förslag föreföll ganska fördelaktigt och innebar nästan allt hvad salig konungen önskat. Då likväl bestämda gränser, huru klokt de än må vara utstakade, stundom blifva farliga, när de äro för inskränkta och förefalla aftvungna, ansåg jag mig böra fästa hertigens uppmärksamhet på att det syntes mig, som om han iklädde sig en allt för vidsträckt förbindelse och lofvade mer än han kunde hålla. »Vi äro utan tvifvel högst smickrade af att E. K. H. vill hedra oss med sitt förtroende i en sådan utsträckning; men det kan endast vara i saker af vigt, som E. K. H. kan böra föreskrifva sig sjelf den lagen att inhemta våra råd. Man bör undvika att sätta sig i den belägenhet, att man ångrar en dylik åtgärd, lika väl som man bör undvika att direkt eller indirekt svika sina förbindelser.» Hertigen gjorde mig en mängd komplimenter och bedyranden, och Lagerbring uppsatte aktstycket efter hans diktamen. Hertigen undertecknade det och försäkrade, att han aldrig skulle glömma detta ögonblick; han

* På ett annat ställe har Armfelt på följande sätt närmare förklarat meningen med denna kodicill, hvars form innebar en så gifven motsägelse med konungens testamente: »Det var icke konungens mening att minska sin brors makt, utan endast att gifva honom en ständigt beståndande konselj, hvari han ensam skulle hafva beslutande rätt... Dess medlemmar skulle icke ha någon annan rättighet än att göra regenten föreställningar och afgifva utlåtanden, hvilka de kunde låta inflyta i protokollen; och dessa skulle en dag läggas under den unge konungens, kanske äfven under ständernas ögon.»

hade nu sett, att alla andra hänsyn hade vikit för kärleken till ordningen, lugnet och det allmänna bästa. Detta gaf anledning till handkyssningar, omfamningar och åter upprepade bedyranden. I sin glädje hade hertigen glömt att sönderrifva kodicillen till konungens testamente. Lagerbring tog den och hade den länge i förvar» *.

»Under tiden skockade sig folkmassan allt mer och mer och gjorde mycket buller. Hertigen besvor mig att gå ut och lugna dem och att begifva mig till rådhuset. Jag begaf mig åstad i vagn, åtföljd af mina adjutanter och andra personer, som voro mig särskildt tillgifna; men en ofantlig massa menniskor, som dels samlat sig på borggårdarna till slottet, dels på gatorna, gjorde att jag endast långsamt kunde komma fram. Alla täflade dock om att visa mig det lifligaste deltagande i min sorg. Välsignelser öfver mig ljödo från alla håll: det var en rörande och på samma gång smickrande helsning. »Det är vår gode konungs trogne vän, sade några; himlen har bevarat honom; förrädarne skola icke kunna förstöra oss.» »Lefve den unge konungen!» ropade andra. »Gud bevare honom och Armfelt! Då äro vi icke alldeles förlorade.»

»Då jag slutligen hann fram till rådhuset, mottog mig en deputation af magistraten nedanför trapporna. Sedan jag kommit upp i stora samlingsrummet, äskade jag ljud och höll ett tal angående mitt uppdrag. Jag var så genomträngd af min

---

* Hertiginnan af Södermanland uppgifver i sin dagbok, att hertigen genom Schröderheim på förhand varit underrättad om kodicillens tillvaro — den var, enligt hennes förmodan, ett verk af Armfelts öfvertalningar hos den döende konungen. I samråd med drotset hade nu hertigen på förhand beslutit dess annullerande, under föregifvande af namnteckningens oläslighet; och han sönderref också — enligt denna källa — dokumentet, hvilket sålunda aldrig skulle hafva kommit i Lagerbrings händer. Deremot tog denne i förvar hertigens i utbyte gifna försäkran. Äfven Ehrenström, som var medvetande om hemligheten med kodicillen, trodde att originalet blifvit förstördt af hertigen, och att Lagerbring ingalunda hade detta papper. (Se Svea Hofrätts Protokoller i Armfeltska målet s. 262, Ehr:s bref till Armf. $^{27}/_{4}$ 1793.) Hvilkendera af dessa uppgifter, som är den riktiga, må lemnas osagdt; kändt är, att det papper, som Lagerbring hade i förvar efter detta uppträde, gaf anledning till att han blef inblandad i det Armfeltska högmålet, såsom längre fram skall berättas. — Armfelt förmodade, att Lagerbring eller Håkansson äfven hade i förvar hertigens försäkran.

lifliga smärta, att jag icke mins ett ord af hvad jag sade; men mina vänner och mina fiender öfverensstämde i att säga, att mina ord voro rörande, kraftfulla och egde den vältalighet, som tillfället kräfde. Ingenting var på förhand öfvertänkt. Mina vänners föreställningar, hvilka under öfvermåttet af min smärta hade återkallat mig till min pligt, jag skulle nästan kunna säga, återgifvit mig lifvet; de vexlande intryck, som jag nyss erfarit; min önskan att vinna enighet, frid och samdrägt, allt detta hade verkat som en tändande gnista i min själ och förlänat styrka och känsla åt mina uttryck. — Eden aflades under höga rop af: lefve konungen!, hvilka tre gånger upprepades; från allas ögon strömmade tårar. Jag återvände till slottet på samma sätt och helsad med samma rop, som då jag for derifrån. Då jag steg ur vagnen, bad jag den folkhop, som trängde sig omkring mig, att lugnt gå hem och upphöra med alla sammanskockningar. Jag skickade mina adjutanter att säga detsamma åt alla dem som samlat sig i gathörnen och på de gator, som förde till slottet; och inom en halftimma syntes icke flera än vanliga förbigående.»

»Så snart regenten fått höra min berättelse, huru jag tagit eden af borgerskapet, omfamnade han mig och sade: »Jag vet redan, att två ord af er varit nog för att lugna folkmassan. Jag skall aldrig glömma den tjenst, som ni gjort så väl staten som mig, särskildt i detta kritiska ögonblick.» —

Hertigen hade utan tvifvel skäl till tacksamhet mot sin nyss aflidne broders vän, hvilken han ingalunda var van att betrakta såsom sin egen. Ej endast hade Armfelt genom det blotta inflytandet af sin personlighet lyckats att besvärja den storm, som syntes vara nära att utbryta bland den uppretade folkmassan, hvars hållning icke varit den vänligaste mot den nye regenten: genom sitt uppträdande under öfverläggningarna om kodicillen hade han äfven beredt hertigen en angenäm öfverraskning. Frivilligt hade han afstått de anspråk på ett noggrant uppfyllande af den bortgångne konungens vilja, hvilka man i främsta rummet väntat, att *han* skulle framställa. Det var ett drag af Armfelts rättskänsla och hans monarkiska grundsatser, som förtjente allt erkännande: han ansåg, att dessa oklara föreskrifter skulle förlama regeringens

kraft och väcka misstroende mellan regenten och de rådgifvare, som blifvit honom påtvingade. Härtill kom väl äfven önskan att vinna regentens förtroende genom denna eftergift och att derigenom behålla en inflytelserik ställning nära regentens person. Ingen ser gerna makten glida sig ur händerna utan att söka qvarhålla den: Armfelt hade dessutom några timmar förut gifvit sin döende konung det högtidliga löftet att troget stå vid hans sons sida; och utvägen härtill syntes lättare kunna vinnas genom eftergifvenhet för hertigens önskan än genom vidhållandet af kodicillens bokstaf. Hans meningsfränder, de ifriga rojalisterna, klandrade emellertid skarpt denna medgörlighet, hvarigenom »första exemplet gafs af missaktning för konungens yttersta vilja och dörren öppnades för nya rådgifvare, hvilka redan då förmodades stå färdiga att begagna sig af hertigens kända svaghet».* Sjelf skulle Armfelt inom kort få erfara att han missräknat sig på följderna af sin eftergifvenhet.

På aftonen af denna minnesvärda dag, hvars tilldragelser Armfelt så lifligt skildrat, hade han, under det att regeringens öfriga ledamöter sysselsatte sig med löpande ärenden af mindre vigt, ett långt politiskt samtal med hertigen-regenten. Denne begärde hans råd med afseende på den allmänna ställningen så väl inom landet som i förhållande till utlandet, samt önskade höra hans mening om åtskilliga mera enskilda förhållanden och personer. Armfelt svarade, enligt sina anteckningar, öppet och oförbehållsamt på alla dessa frågor: han tillstyrkte att framför allt arbeta på afbetalandet af statsskulden, medan flotta och armé hölles i godt stånd. Med afseende på den yttre politiken tillrådde han uppehållandet af förbindelsen med Ryssland och närmande till Danmark; i de franska oroligheterna ansåg han, att Sverige icke borde inblandas, och uttalade den åsigt att Gustaf III icke iklädt sig någon förbindelse dertill; i stället att bekämpa revolutionen med väpnad arm, borde man genom vaksamhet och noggrann uppsigt hindra den revolutionära smittans utbredande inom landet. Han redogjorde för den arbetsordning, som konung Gustaf följt vid behandlingen af regeringsärendena, och han slutade

* Ehrenström, anf. st. I: 404.

med att tillråda hertigen-förmyndaren att kalla den unge konungen till deltagande i regeringskonseljens öfverläggningar. Hertigen hörde honom uppmärksamt och tycktes i allmänhet gilla dessa åsigter. Endast i frågan om Frankrike uttalade han en bestämdt afvikande mening: det vore omöjligt att förblifva blott åskådare till det stundande kriget mellan Frankrike och den kontra-revolutionära koalitionen; och han utgöt sig i förbannelser öfver de franska kannibalerna och konungamördarne — uttryck, som Armfelt fann vara »rodomontader» i hertigens mun. I sjelfva verket motsvarades de föga, såsom af historien kändt är, af hans följande politik.

Det var äfven på grund af detta samtal, som hertigen beslöt att låta sin myndling, den unge konungen, i egen person mottaga truppernas hyllning den följande dagen. »Konungen var till häst vid sidan af sin farbror, berättar Armfelt; öfverallt rönte han de omisskänneligaste bevis på det allmänna deltagandet. Jag mottog H. M:t i spetsen för andra lifgardesregementet och borgerskapets militärkorps. Denna promenad, från ena ändan af staden till den andra, räckte länge; och den unge konungen, huru nöjd han än var att få visa sig till häst och klädd i sin blå syrtut à la Karl XII, var ganska trött, då han kom hem. Likväl hade ingenting undgått honom, och på eftermiddagen berättade han mig åtskilliga små uppträden, som jag icke gifvit akt på, så väl bland folkmassan, som rörande hertigen, hvilken mot honom visat en vördnadsfull hållning.»

Några dagar senare egde det kungliga likets bisättning rum: ett egendomligt öde ville, att den konungs döda kropp, som offrat så mycket af sin rika begåfning åt ceremoniväsen, vid detta tillfälle behandlades med så föga varsamhet, att det föreföll stötande, och att hela ceremonien höll på att misslyckas. Locket till likkistan var för litet och kunde icke skrufvas fast; då den skulle bäras utför trapporna till katafalken, var det nära att den fallit till golfvet, och den döda kroppen höll på att ramla ur kistan. Dröjsmål, oreda och buller störde såväl denna ceremoni, som den högtidliga begrafningen, hvilken egde rum några dagar senare. Armfelt, såväl som andra

samtida, funno dessa uppträden högst störande: de tillskrefvos i någon mån den nye riksmarskalken grefve J. G. Oxenstjernas oerfarenhet och brist på praktiskt sinne. »Han var, säger Armfelt, en man af mycket snille och nära fästad vid konungen, men mera hemmastadd med Virgilius och Horatius än med etiketter och ceremonier.» — Allmän uppmärksamhet ådrog sig Armfelt genom sin djupa sorg vid dessa tillfällen. Då kistan vid bisättningen nedsattes i grafkoret, »kastade han sig öfver den, utbristande i tårar och klagorop, samt var nära att qväfvas af sin sorg. Icke utan svårighet kunde man slita honom derifrån», berättar ett ögonvittne.*

* * *

En bland förmyndareregeringens första åtgärder, hvilken väsentligen var att tillskrifva Armfelts inflytande, var återkallandet af general Toll till ledningen af de militära angelägenheterna. Vi hafva sett, att Armfelt och Toll under Gustaf III:s tid länge betraktats såsom oförsonliga fiender, men äfven att den förstnämnde förstod att göra rättvisa åt Tolls obestridliga förtjenster, och att han, sedan Toll förlorat konungens förtroende, yrkat på hans användning i maktpåliggande värf.** Under den nya styrelsen efter Gustaf III:s död ansåg han, att det vore af vigt att kunna draga fördel af Tolls administrativa duglighet och kända oegennytta; och redan samma dag som konungen afled, afsändes å hertigens vägnar underrättelse, att Tolls tjenster skulle komma att tagas i anspråk. Någon tid efteråt erhöll han från hertigen sjelf anmodan att begifva sig till Stockholm för att öfvertaga ledningen af ett tillernadt »general-öfverintendents-ämbete», hvilket skulle aflösa det gamla krigskollegiet.*** Toll afreste i början af Maj till Stockholm och tog till en början, till allmänhetens stora förvåning, sin bostad hos sin gamle motståndare Armfelt, i öfverståthållarehuset. Så hade tiderna förändrats: gammalt groll och afundsamhet hade försvunnit inför tanken på fosterlandets bekymmersamma belägenhet och nödvändigheten att skydda den

* Ehrenström, anf. st. I: 409.

** Se detta arbete, I: 298.

*** Lilliecrona, Fältmarskalken J. C. Toll, I: 57.

unge konungens tron.* Den påtänkta förändringen af krigskollegium kom icke till stånd, men Toll blef dess president, med säte i konseljen för krigsärenden.

Äfven i frågan om andra befordringar följde den nye regenten, under de första veckorna efter konung Gustafs död, de råd som gåfvos af dennes förtrogne. På Armfelts och Taubes råd utnämndes Lagerbring, i enlighet med den aflidne konungens vilja, till statssekreterare för krigsärenden efter v. Carlsson, som förflyttades till presidentstolen i Vasa hofrätt; och regeringsrådet Zibet, känd såsom en ifrig Gustavian, blef statssekreterare för utrikes ärenden. Till den unge konungens guvernör kallades hans bortgångne faders personlige vän, grefve Gyldenstolpe. Äfven i andra afseenden lät hertigen förstå, att han ernade följa samma regeringsgrundsatser, som förut varit rådande. Med tillfredsställelse antecknade Nordin**, att »hertigens system syntes nu vara fattadt att bibehålla salig konungens styrelsegrunder, men tillika i allt söka förena sinnena». Han ansåg, att regenten »hedrade sin salig broders ord», då han godkände alla dennes löften i ecklesiastika frågor, så snart Nordin kunde åberopa hans bifall; och han fann mer än en gång, att hertigen i regeringsangelägenheterna visade »en utmärkt rättvisa och försigtighet». I sitt lefnadssätt och arbetsfördelning införde hertigen enkelhet och ordning; vid sina dagliga audienser hade han i början långa och allvarsamma öfverläggningar med den nye öfverståthållaren i Stockholm, baron Armfelt.

Till Armfelts åligganden såsom öfverståthållare hörde, att följa och deltaga i ransakningen öfver konungamordet och att vaka öfver de sammansvurnes bestraffning. Han var ofta närvarande vid förhören och gjorde äfven besök hos de fängslade. En af dessa, kongl. sekreteraren Joh. v. Engeström, har i sina efterlemnade anteckningar utförligt beskrifvit ett af de

* Atgärden att återkalla Toll, skedde, enligt Armfelts uppgift, efter öfverenskommelse med Lagerbring och Håkansson, och hade derjemte för afsigt att hindra generaladjutanten Klingspors inflytande, hvars oegennytta man hade grundade skäl att betvifla. Man begagnade tillfället, då Klingspor afrest till Petersburg i uppdrag att notificera konungens död, för att utföra planen.

** D. 1 Maj 1792, anf. st. s. 250.

samtal, han i fängelset hade med öfverståthållaren.* Ingen kunde undra öfver dennes förbittring mot konungamördarne, och ryktet hade redan haft mycket att berätta om Armfelts blodtörstiga hämdplaner.** Vare sig nu att Armfelt varit öfvertygad om Engeströms oskuld, eller att han hoppats genom en oväntad foglighet aflocka honom bekännelse: visst är, att det samtal, som den 17 April egde rum emellan dem båda, ingalunda syntes röja något öfvermod eller maktmissbruk från den förstnämndes sida. Det rörde sig kring allmänna ämnen, om »patrioternas» och Gustaf III:s planer, om anledningarna till missnöjet o. s. v., och Armfelt synes hafva helt öppenhjertigt meddelat sig med den ifrige partimannen, t. o. m. i vissa delar hafva gifvit honom rätt. Han gaf äfven befallning om beredande af större beqvämlighet åt v. Engeström.

Äfven mot konung Gustafs mördare, Ankarström, visade Armfelt prof på en menskligheț, som gör hans hjerta heder, så mycket mera som han i honom måste se den, som framför andra bragt olycka ej blott öfver Sveriges rike, utan öfver honom sjelf personligen. Han besökte honom flera gånger i fängelset och sökte, då han såg hans ånger, att mildra hans öde. Då konungamördaren, efter att tre dagar å rad hafva schavotterat och slitit spö på hufvudstadens torg, fördes till afrättsplatsen, gaf han en af de prester, som beredt honom till döden, i uppdrag att tacka Armfelt för den mildhet, han visat honom i fängelset och eljest: Armfelt hade nämligen skickat Ankarström en sjubbskinnspels, som han begagnade vid schavotteringen. »Han gaf ock tillkänna, säger den antecknare, som af prestens egen mun förnummit denna helsning, att han icke skylde Armfelt, utan general Klingspor för den hårda spöslitningen, den han sista dagen beskref såsom öfverstigande den tanke, han gjort sig om höjden af menskliga plågor.» ***

---

* J. v. Engeströms Anteckningar, sid. 170.

** Se detta arbete, I: 457—59.

*** Nordin, sid. 274. Detta vitsord kan knappast nekas trovärdighet framför de rykten, som uppgåfvo att Armfelt tvärtom visat onödig grymhet mot den dömde förbrytaren. Enligt dem, skulle han, såsom öfverståthållare närvarande vid spöslitningen, hafva uppmanat bödelsknekten att slå hårdare, och låtit soldater af andra gardet tränga sig inom spetsgården och skymfa delinqventen. (Se Adlerbeth, Hist. anteckningar, II: 144, och Ahnfelt, Ur Sv. hofvets och aristokratiens lif, VI: 75.)

Dock tillhörde Armfelt visserligen icke dem, som önskade att de öfriga i mordanslaget inblandade skulle lemnas strafflösa; och den mildhet, som i sjelfva verket visades dem alla, utom Ankarström, väckte, såsom snart skall visas, hans rättmätiga harm.

Det var endast en kort tid, knappast tre månader, som Armfelt utöfvade sitt nya ämbete; och hans verksamhet såsom sådan kan knappast sägas hafva efterlemnat några spår i Stockholms stads historia. Vid hans sida stod såsom underståthållare den ifrige Gustavianen Ahlman, som länge, under ledigheten efter den berömde öfverståthållaren baron Karl Sparre, skött detta ämbete. Af Ahlmans erfarenhet vid allmänna ärendens behandling kunde Armfelt draga nytta. Till honom stod han i det bästa förhållande och lyssnade gerna till hans råd.*

Mindre fredligt aflopp hans samarbete med Liljensparre, polismästaren, som under de sista åren af Gustaf III:s regering blifvit en inflytelserik man och som genom sina hemliga kunskapare gjort den styrande makten väsentliga tjenster. Han ville fortfarande uppträda med en myndighet, som icke behagade hans chef, den nye öfverståthållaren, hvilken med stolthet gjorde sina rättigheter gällande.** Första anledningen

---

* Bland de tryckta kungörelser och påbud, som vi funnit undertecknade med Armfelts namn såsom öfverståthållare — från $^{30}/_{3}$ till $^{7}/_{6}$ 1792 — finnes endast ett af allmännare intresse. Det är en d. 25 April utfärdad varning att i stillhet och utan utbrott och öfverilning afbida lagens verkan mot konungamördarne.

** Bland Reuterholmska papperen (n:o 5, i utrikesdepartementets arkiv) finnes en promemoria af Armfelt såsom öfverståthållare i Stockholm, hvilken äfven är upplysande för hans förhållande till Liljensparre. Den är ställd till hertigen-regenten och rör organisationen af polisens spioneriväsende i Stockholm, hvilket, såsom bekant, under Liljensparres ledning nått en hög utveckling och som för öfrigt, enligt tidens åsigt, betraktades såsom nödvändigt för ordningens upprätthållande. Armfelt ogillar emellertid här Liljensparres system: »Hans spionrapporter innehålla endast hvad fulla personer säga på gator och krogar». I stället borde Stockholm indelas i 10 à 12 distrikter under uppsigt af särskilda, under polismästaren lydande kommissarier. Dessa borde framför allt söka vinna domestikerna i »ministerhusen och hos frihetsandar», för att lära känna hemliga företag. Derjemte skulle alla hoflakejer och krogvärdar m. fl. »höra under polismästarens fuktel». Från öfverståthållarens ämbete skulle enligt Armfelts förslag

till osämja gåfvo några anstalter, som Armfelt, på hertigen-regentens befallning, gjort den dag, då konungens bisättning egde rum. Han hade låtit nedrifva några åskådareläktare, dem Liljensparre gifvit tillstånd att uppföra, och utan dennes hörande låtit gifva befallning om krogarnes stängande samma dag kl. 3 eftermiddagen.* Liljensparre instälde sig följande dag hos Armfelt och protesterade i hög ton mot åtgärden, sägande, att han icke vore van att så handteras. En ordvexling uppkom, som lärer hafva urartat till handgripligheter å Armfelts sida — han kallar det sjelf »une petite scène militaire». Den vredgade polismästaren ville genast begifva sig till hertigen-regenten för att begära sitt afsked, men saken bilades för tillfället genom underståthållaren Ahlmans mellankomst.** Förhållandet blef emellertid ingalunda bättre: till den enskilda harmen å ömse sidor hos de båda hetlefrade männen kom olikhet i åsigter rörande vigtigare ämnen.

Liljensparre, som straxt efter konungamordet utmärkt sig för ifver att efterspana de hemliga anläggningar, som dermed stodo i sammanhang, ändrade efter regentombytet sin hållning. Han märkte snart, att stränghet mot de anklagade och misstänkte ingalunda var den nya styrelsen behaglig, och skyndade att ställa sig till efterrättelse de hemliga vinkar, han från högsta ort erhållit. Befallningar gåfvos, enligt Liljensparres egen berättelse, i hemlighet af hertigen att gå varsamt tillväga och upphöra med efterforskningarna; stundom fick han mellan fyra ögon föreskrifter, som återkallade officiella

---

emellertid skiljas all befattning med spionväsendet; och Armfelt fick, kort efter sitt tillträde af ämbetet, hertigens särskilda föreskrift att ej befatta sig dermed, hvilket äfven var i öfverensstämmelse med ett af konung Gustaf III fattadt beslut. (Se Nordin, Dagbok, s. 231.)

* Den förstnämnda af dessa åtgärder uppgafs hafva vidtagits på grund af farhåga för att ett mordattentat mot hertigen och Armfelt skulle kunna verkställas från denna läktare. En anonym biljett hade härom innehållit en varning. Liljensparre utspridde ryktet, att denna så väl som andra anonyma bref och på offentliga platser utspridda papper, som afsågo att hålla allmänheten i ängslan för mordanslag och revolutioner, härledde sig från Armfelt sjelf. (Se Adlerbeth, Anteckningar, II: 143; jfr Liljensparres berättelse, tr. i Ridderstads Glömdt är icke glömdt, XII: 19, och Nordin, Dagbok, s. 230.)

** Nordin, anf. st. s. 242.

påbud.* Härmed följde också ett omslag i de fängslades behandlingssätt. Innan ännu ransakningen var afslutad, beviljades dem ganska mycken frihet: de mottogo besök af sina slägtingar och vänner och af hvarandra inbördes; »de hade, berättar Armfelt, gemensamma middagar och supéer, der det gick muntert till, och grefvarne Horn och Ribbing visade sin qvickhet genom att skrifva verser. Polismästaren sjelf, tillägger Armfelt, deltog på ett vänskapligt sätt i dessa orgier och var mera smickrad af att vid dessa tillfällen få bjuda grefvinnan Ribbing armen och föra henne till bords, än af att göra sin pligt.» Allmän förargelse väckte det, att det längre fram tillstaddes fångarne att resa en majstång på fängelsegården och under dans och sång på det muntraste sätt fira midsommarsaftonen.

Med stigande förtrytelse erfor Armfelt dessa åtgärder. Han kunde icke tvifla, att de berodde på föreskrifter från den styrande makten och på regeringsgrundsatser, hvilka stridde emot dem, som offentligen uttalats och som under den första tiden efter konungamordet ingifvit förhoppning om endrägtigt samarbete mellan konung Gustafs män och hertigen-regenten. Med sitt lynnes hela häftighet uttalade Armfelt sig nu och framgent emot dessa åtgärder. Han såg deri en skymf mot sin saknade konungs minne och väntade ingen välsignelse af den sinnenas förening, som skulle kunna uppstå genom att lemna förbrytare ostraffade, derföre att de tillhörde den samhällsklass, som förbittrat konung Gustafs sista regeringsår. Armfelts politik var en helt motsatt: han ansåg, att mordgerningens gräslighet borde för alltid göra slut på den adliga oppositionens inflytande; endast genom att fullständigt slå den till marken, skulle den unge konungen kunna befästas på sin tron. Enskildt och offentligt förebrådde han Liljensparre, att han svikit konungens sak och öfvergått till hertigens parti. Polismästaren fann sig, enligt sina egna ord, »ställd liksom mellan tvenne eldar; han måste lyda regentens bud och befallningar och tillika omedelbarligen stå under en förman, som syntes opponera sig mot samma befallningar».** Han hämnades på Armfelts hetta genom att framställa honom så-

* Liljensparre, anf. st. s. 18.

** Anf. st. s. 19.

som upphofsmannen till rykten, afsedda att förskräcka allmänheten, slutligen äfven till stämplingar, vådliga för den allmänna säkerheten.

* * *

Det var icke blott på grund af dessa till allra största delen uppdiktade rykten, hvilka härledde sig från Liljensparre och hans spioner, som den nye öfverståthållaren af mången, särskildt af hertigen-regenten, började betraktas såsom en farlig person. Man fruktade för hans popularitet hos den stora massan af hufvudstadens befolkning, hvilken delade hans förbittring öfver konungamordet och mildheten mot de sammansvurne; man förargade sig öfver hans djerfva och hänsynslösa yttranden; och man fann, att hans antecedentia under Gustaf III:s regering icke i längden syntes kunna låta sig förena med den nya styrelsens grundsatser så väl i den yttre som den inre politiken. Hans nära förhållande till den unge konungen betraktades af dennes förmyndare med misstänksamma blickar: hertig Karl hade icke glömt, att han vid konung Gustafs utländska resa 1791, på grund af Armfelts råd, då en tillförordnad regering utsågs, måst stå tillbaka för den 13-årige gossen.*

Härtill kom, att Armfelt på grund af sin personliga ställning ansågs såsom den sjelfskrifne ledaren för konung Gustafs män. Oaktadt all undfallenhet, som under förmyndarestyrelsens första månader visades dem, var det ej utan misstro, som denna betraktade dessa ifriga Gustavianer, hvilka efter konungens död drefvo en slags svärmisk kult med hans minne och upphöjde hans regering på den närvarandes bekostnad. Kring Armfelt samlades dessa män till förtroliga samqväm. »Våra samtal, säger Armfelt, rörde sig vanligen om det förflutna med saknad, om det närvarande med oro, och om det tillkommande med mera fruktan än hopp. Dessa samqväm voro för öfrigt ingenting mindre än stridande mot regentens intressen, och de förslag, som der väcktes, hade inga andra ändamål än konungens tjenst och statens väl.» Deltagarne voro män, som längre fram alla, i mer och mindre grad, blefvo föremål för

---

* Se detta arbete, I: 388.

förmyndarestyrelsens förföljelser: Gyldenstolpe, Lagerbring, Zibet, Håkansson, bröderna Nordin, Ahlman, J. Fr. Aminoff m. fl.* Äfven Ehrenström, som beskrifvit en af dessa fester,** var någon gång till dem inbjuden. Ofta var ryske ambassadören grefve Stackelberg deltagare i dessa samqväm, och hans hus stod ständigt öppet för Armfelt och hans vänner.

I förbindelsen med Rysslands sändebud låg en ytterligare anledning till misstanke om hemliga afsigter hos dessa Gustavianer, eller, såsom de längre fram älskade att benämna sig sjelfva, »rojalister». Under iakttagande af alla yttre vänskaps- och höflighetsbetygelser efter konung Gustafs död, betraktade Rysslands stora herskarinna och Sveriges nye regent hvarandra med ett ömsesidigt misstroende, som grefve Stackelberg ingalunda var mannen att utjemna. Han hade redan den 29 Mars, samma dag som konungen dog, enligt Armfelts berättelse, varnat honom för hertigens dubbla spel och förutsagt stundande förändringar i hans politiska system; han fruktade för Drottningholmstraktatens bestånd, på grund af vissa förebud till ett närmande mellan revolutionsmännen i Frankrike och Sveriges nya styrelse.***

Det saknades ej skäl att misstänka, att ett omslag i Sveriges yttre politik vore förestående. Redan innan den sedermera så mäktige Reuterholm anländt, och innan afgörande steg blifvit tagna, hade hertigen-regenten trädt i nära förbindelse med den från Paris nyss hemkomne svenske ambassadören baron Staël von Holstein, känd såsom en ifrig anhängare af de franska revolutionsidéerna, derjemte en stor frimurare och mystiker.† Kort derefter hade anländt abbé Verninac de S:t Maur,

* Det var efter ett af dessa samqväm, som denne sistnämnde, i ett utbrott af entusiasm för Gustaf III:s minne, inför Armfelt aflade en ed att, så vidt i hans makt stod, hämnas konungens död och uppehålla hans sons rättigheter, om han också skulle dö på schavotten — ett yttrande, som antyddes i ett bref från Armfelt till Aminoff, hvilket ådrog sig uppmärksamhet under Armfelts högmålsprocess. (Se Svea Hofr. Protokoll, s. 331.)

** Anteckningar, I: 421.

*** Se Ehrenström, nyss anf. st. och I: 406.

† Det var, egendomligt nog, genom Armfelts bemedling hos hertig Karl, som baron Staël fått tillstånd att komma till Stockholm. Gustaf III hade haft för afsigt att ställa honom inför kanslirätt för olydnad mot de föreskrifter, han gifvit.

en utskickad från de franska revolutionsmännen, hvars uppdrag var att inleda förbindelser med Sverige. Han blef icke mottagen såsom sändebud, men tillbragte i Sverige en del af sommarmånaderna 1792 och plägade flitigt umgänge med sin beskyddare baron Staël, och det glunkades äfven om att hertigen-regenten hade hemliga öfverläggningar med honom. Staël blef emellertid snart en bland Sveriges inflytelserikaste män. Jemte honom bildade Bonde och efter någon tid Reuterholm, alla ifriga frimurare och anti-gustavianer, till fram på hösten 1792 kretsen af regentens närmaste förtrogne. De kallades af Armfelt och hans vänner »triumviratet» och »styrde, enligt en samtidas ord,* en tid verkligen Sverige», till dess att småningom Reuterholms inflytande blef öfvermäktigt, och han, såsom allena styrande, öfvertog ledningen af så väl regenten som Sveriges rike. — På räkningen af deras inflytande skrefs, till »rojalisternas» lifliga harm, så väl mildheten i »konungamördarnes» behandling, som den förändrade hållningen i Sveriges yttre politik, hvilken stod i så bjert motsats till hertigen-regentens strax efter Gustaf III:s död yttrade afsky för de franska »kannibalerna».**

I denna krets blef man allt mera angelägen att blifva qvitt det besvärliga arfvet af Gustaf III:s förtroendemän, hvilkas främste man var Armfelt. »Denna present af salig konungen, skrifver hertiginnan af Södermanland i sin dagbok, är en af de obeqvämaste, som kunna tänkas. Såsom öfverståthållare kan han göra tusen saker, som skada den som har makten i

---

och hertigen ville ohörd förvisa honom från hufvudstaden, men bevektes genom Armfelts föreställning, att detta icke varit den aflidne konungens mening. Länge fann Staël alla dörrar slutna, till dess det omsider lyckades honom att genom baron C. G. Bonde, sedan gammalt hertigens förtrogne, få ett enskildt samtal med regenten. Detta medförde ett fullkomligt omslag; det blef ej frågan hvarken om förvisning eller kansliträtt.

* L. von Engeström, Minnen, I: 189. Ryske ambassadören kallade dem, enligt Engeströms berättelse, »les trois fakardins». Armfelt ansåg denna »regeringsclique» i början föga farlig. I ett bref från denna tid skrifver han: »Okunniga, dumma eller ridicula, blifva de slutligen victimer af sin galenskap att vilja styra ett rike som ett ordenssällskap och bereda dess framtida händelser efter ingifvelser och uppenbarelser.» (Till Lagerbring $^{26}/_{6}$ 1792. Ups. Bibl.)

** Se ofvan sid. 8.

sin hand.» Han vore, skrifver hon på ett annat ställe, »enragé au fond de son coeur» mot hertigen, och »chef de la cabale» mot honom. Likväl fördes han i ledband af andra. Utan att egentligen vara en elak menniska, vore han genom sitt lättsinne, sin omättliga ärelystnad och sitt slösande lefnadssätt så beskaffad, att man icke kunde lita på honom. Särskildt vore det fara värdt, att han kunde vinna den unge konungens förtroende, hos hvilken han flitigt sökte ställa sig in.*

Så lydde omdömena om Armfelt bland hertigen-regentens förtrogna. Föga vänligare torde dessa sistnämnda hafva bedömts inom Armfelts krets; och ömsesidigt hade man, innan ännu någon brytning inträdt, känslan af ett spändt förhållande. Ansträngningar gjordes tidigt af Armfelts vänner, för att förekomma öppen söndring och »helande af dessa refvor» **; bröderna Nordin och Ahlman sparade icke på föreställningar i detta syfte, så väl hos Armfelt som hos hertigen. På de förstnämndas tillskyndelse egde också vid ett tillfälle en »explikation» rum mellan dem båda, hvilken syntes hafva slutat till ömsesidig belåtenhet och hvars resultat väckte liflig tillfredsställelse hos det beståendes vänner.*** Dessa förhoppningar voro dock föga att bygga på. Visserligen fortfor hertigen att, så länge Armfelt vistades inom synhåll, i alla yttre afseenden iakttaga en hållning af vänlighet och förtroende mot honom, medan denne allt mer och mer aflägsnades från ärendena och utsattes för förödmjukelser af hvarjehanda slag. Lämpliga förevändningar till de senare saknades ingalunda: de förnämsta hemtades från det befäl öfver andra lifgardet, som Armfelt fortfarande utöfvade, ehuru han icke var dess

---

* Hertiginnans dagbok, Maj—Juli 1792, spridda ställen (Eriksb. arkiv).

** Nordin, anf. st. s. 238.

*** Se Nordin, anf. st. s. 250, 258 o. f. »Jag är ganska glad, säger Nordin, att Armfelt får något fast under fötterna, ty med hans totala fall hade mycket af gamla styrkan varit förlorad, så vida det inneburit en schism inom konungahusets uppriktiga vänner . . . Blefve baron A. skild från hertigen, så vore sådant en grundläggning till missförstånd mellan hertigen och unge konungen, och derför bör hvar redlig undersåte önska stillhet och lugn mellan de två herrarna.» Då Ahlman förestält hertigen, att Armfelt hade »nit och välmening, fastän han ännu icke kunde hafva nog köld», utlät sig hertigen »med all benägenhet om Armfelt» (anf. st. s. 241).

chef, utan i stället var öfverste för Nerikes och Vermlands regemente.*

De militära angelägenheternas detaljer sysselsatte lifligt hertigen-regenten: af Armfelt, som af andra gustavianer, anmärktes, att han sökte gifva sitt hof ett militäriskt utseende genom att der införa bruket af uniformer, sablar, stöflar och sporrar o. s. v.** De oordningar, som förefallit vid Ankarströms schavottering, då andra gardet bildade spetsgård, gåfvo första anledningen till de förebråelser och oupphörliga trakasserier, som drabbade detta regementes officerare. »Deras enda fel, säger Armfelt, var att de stodo under mitt befäl, och att der rådde en helt annan ton än den som började blifva herskande. Det må vara nog att säga, att krigsrätter och arresteringar förekommo så ofta i detta regemente, att jag slutligen tog mitt parti att begära en förklaring af generaladjutanten Klingspor.*** Han slingrade sig undan med komplimenter och protestationer; men sedermera talte jag med Lagerbring, som var statssekreterare för krigsärendena, och han hade den ärligheten att säga mig, att hertigen lifligt önskade, att jag afsade mig detta befäl ... Jag svarade Lagerbring, att jag icke begärde bättre, och att sedan regementet blifvit mönstradt, H. K. H. kunde lemna befälet åt hvem han ville. — Mönstringen egde rum d. 26 Maj, och Liljehorn, bror till en af dem som varit invecklade i konungamordet, utnämndes till dess chef. Officerare och soldater togo afsked af mig med tårar i ögonen; och vid den middag, som jag gaf för de förstnämnda, drogo de icke i betänkande att högt förklara så väl sin saknad öfver min afgång, som sitt missnöje öfver den present, som regenten gifvit dem i den nye chefens person.»

Kort förut (den 15 Maj) hade Armfelt erhållit värdigheten af generallöjtnant, en befordran, om hvilken han dock missnöjd

* Från öfverstebeställningen vid Nylands infanteriregemente hade Armfelt den 29 Mars 1791 erhållit transport till enahanda beställning vid Nerikes och Vermlands.

** Se Ehrenström, I: 416. Sparsamhetshänsyn ansågos dock, kanske med rätta, hafva varit anledning till dessa förändringar. (Jfr Adlerbeth, II: 147.)

*** Klingspor ansågs för den egentlige upphofsmannen till dessa åtgärder och var sedan gammalt en af Armfelts vederdelomän. Se Ehrenström, I: 413.

anmärker, att den skedde »i sällskap med personer, som knappast dragit sin värja».

Äfven andra små misshälligheter mellan Armfelt och hertigen yppade sig, hvilka småningom visade hvad klockan var slagen. Hertigen lät t. ex. förstå sitt misshag öfver att Armfelt såsom öfverståthållare hade adjutanter, hvilka buro en särskild uniform. Dessa fingo befallning att tjenstgöra vid sina regementen.* — En annan kontrovers föranleddes af Armfelts motstånd inom ordenskapitlet mot att hertigen finge dubba den af Gustaf III utnämnde serafimerriddaren grefve Ruuth. Armfelt, jemte grefvarne Falkenberg och Posse samt baron Taube, ansågo nämligen att, enligt gällande stadgar, endast en fullmyndig konung egde denna rättighet. Ordenskapitlets pluralitet afgjorde dock saken till hertigens förmån. — En ytterligare anledning till missämja gaf frågan om uppförande af en ny stallbyggnad för änkedrottningen. Armfelt hade såsom öfverståthållare, i samråd med Ahlman, gifvit sitt utlåtande om platsen, der denna byggnad borde uppföras; men erfor, att hertigen-regenten gifvit helt andra föreskrifter. Armfelt protesterade genom ett bref, hållet i uttryck, som han sjelf fann »vördnadsfulla», men som på det högsta misshagade regenten. Saken kom emellertid, af ekonomiska skäl, ej till utförande.

Såsom öfverste och chef för Nerikes och Vermlands regemente borde Armfelt i slutet af Maj lemna hufvudstaden för att leda dess vapenöfningar vid Kristinehamn. En anledning till hans aflägsnande från hufvudstaden, åtminstone för någon kortare tid, var dermed gifven; och försök gjordes äfven att få hans frånvaro utsträckt till längre tid. Redan innan konungens död var det en öfverenskommen sak, att Armfelt tidigt på våren, för vården af sin förstörda helsa, skulle företaga en resa till en utländsk badort.** Konungamordet och de händelser, som derpå följt, hade hindrat verkställigheten

* Nordin, s. 238; Ehrenström I: 416.

** I sammanhang dermed hade ock varit fråga, att han skulle »gå och beskåda» föreslagna tronföljaregemåler: en rysk, en preussisk och en engelsk prinsessa. (Nordin, se anf. st. s. 263.)

af denna plan; Armfelts vänner hade under för handen varande förhållanden afrådt honom att företaga denna resa, hvilken äfven hans finansers tillstånd syntes komma att förbjuda. Frågan härom var sålunda tillsvidare uppskjuten. »Då inträdde en dag, berättar Armfelt, grefve Ruuth — han hade tidigt sällat sig till dem, som sökte vinna regentens ynnest — till mig, innan jag ännu var uppstigen; han talade om hvarjehanda saker, bland annat om sina känslor för mig. Sedan sade han: »Men tänker du då inte på din helsa, som synbarligen försämras, och är förslaget att resa till Aachen alldeles öfvergifvet?» — Jag svarade, att jag visserligen icke alldeles öfvergifvit tanken derpå, och att jag allt mer kände huru nödvändig en badkur skulle vara för mig, men att jag qvarhölls dels af mina vänner, dels af tanken på kostnaden. — »Hvad kostnaden beträffar, invände han, så får man icke tänka derpå, när det gäller att uppehålla lifvet; och hvad dina vänner angår, så inser jag icke, hvad de kunna hafva för skäl att lägga sig häremot. Ty hvad vinner du med att stanna här, vid en tid, då alla dina motgångar oupphörligt erinra dig om den stora förlust, som vi lidit, och om det ohyggliga brott, som föranledde den; och då afundsjukan och illviljan i hvarje ögonblick bereda dig oändliga obehag? Om du i stället aflägsnade dig för 3 eller 4 månader, så skulle du förströ din smärta och afvända dina fienders ovilja.» — Jag hade sedan någon tid märkt på hertigen-regenten, att min närvaro var honom obeqväm, och misstänkte, att denne skulle kunna ha föranledt Ruuths framställning. Jag inlät mig icke vidare på saken, men samma dag efter hertigens lever försökte jag att utforska hans mening i ämnet. Van vid förställning, som han var, förekom han min tillernade anhållan om tjenstledighet, genom att bedja mig icke tänka på att lemna honom vid en så kinkig tidpunkt, och innan han sjelf vore van vid statsangelägenheterna; som vanligt gjorde han mig en mängd komplimenter och slösade med sina ömhetsbetygelser. Ruuth hade icke lyckats narra mig; men hertigen lyckades till den grad, att jag icke vidare tänkte på att sätta min resa i verket, huru nödvändig den än var. Detta var dock ingalunda hertigens uträkning, ty han hade så enträget bedt mig att stanna qvar, endast för att hos

mig väcka så mycket större lust att begifva mig åstad; och det var nära, att hans list vändt sig emot honom sjelf.»

Någon tid efteråt, sedan Armfelts sjukdom förvärrats, och då de små obehagliga konflikter med regenten, hvartill hans tjenstebefattningar gåfvo upprepade förevändningar, syntes ständigt tilltaga, beslöt han emellertid att företaga den nämnda resan. Han berättar derom, att han, efter en något häftig »explikation» med hertigen angående någon regeringsåtgärd, som han ansåg vara olämplig, begärt tjenstledighet för 4 eller 5 månader. »Då svarade H. K. H.: Nå väl, efter ni nödvändigt vill, så ger jag er tre månader, men icke en dag längre, och med vilkor att ni ger mig ert hedersord på, att ni icke under någon förevändning skall begära förlängning. — Jag tänkte på ingenting mindre än att hertigen i detta ögonblick använde list, och begärde fyra månader, såsom hela tiden för min frånvaro. — Godt, sade regenten, vi skola vidare tala derom en annan gång och vidtaga anstalter, så att ingenting går sönder under er frånvaro. Gif mig emellertid skriftligen edra tankar härom, och när ni kommer tillbaka från eder resa [till Vermland], skola vi tillsammans vidare öfverenskomma härom.»

* * *

Kort efter dessa samtal, hvilka blefvo af ödesdiger betydelse för Armfelt, begaf han sig på den resa till Vermland, som var honom föreskrifven, för att der öfva sitt regemente. Den nye generallöjtnanten och öfverståthållaren, som med så mycken heder fört sin brigad under finska kriget, skulle såsom öfverste för ett regemente i en aflägsen landsort underkastas inspektion af hertig Fredrik af Östergötland och öfversten baron Bror Cederström, båda föga kända i krigshistorien för några hjeltedater, men så mycket mera bekanta för den lust att »caporaliser», som från preussiska armén spridt sig till de nordiska länderna och som utgjorde ett af de förnämsta lytena i tidehvarfvets militära skick. — Nerikes och Vermlands regemente hade lidit mycket under kriget; och vigtigare värf hade hindrat Armfelt att under det år, han innehaft chefskapet, sörja för dess rekrytering och utbildning. Han ansåg derföre, att

meningen nu vore att alldeles »förstöra hans anseende såsom militär»,* och visste med sig, att hans starka sida ej låg i de detaljer med afseende på handgrepp i exercisen, uniformspersedlarnes snitt och hårpiskornas längd, hvari den fredlige fältmarskalken hertig Fredrik såg krigaryrkets främsta hemlighet. Med ifver arbetade han emellertid på sitt regementes utbildning under den del af Juni månad, som han tillbragte i Kristinehamn; den fruktade inspektionen aflopp lyckligt, och så väl hertig Fredrik som baron Cederström betygade sin tillfredsställelse och visade en oväntad höflighet.**

I början af Juli återvände Armfelt till Stockholm för att vidtaga anstalter för sin stundande utländska resa. Han var fullkomligt främmande för tanken, att den skulle komma att utsträckas öfver de fyra månadernas tjenstledighet, och tog sina anstalter, så väl såsom ämbetsman som enskild person, i öfverensstämmelse dermed. — Vid sin återkomst fann han hofvet bosatt på Drottningholm; Reuterholm var anländ, ehuru han ännu vistades i Stockholm, hvarest han ofta hade besök af hertigen-regenten. Gustavianernas sinnen voro fylda af bekymmer öfver att baron Taube, som på konung Gustafs dödssäng mottagit ledningen af de utländska angelägenheterna, kort förut afsagt sig detta förtroende och nedlagt sina militära ämbeten.*** Derjemte hade ryktena om den milda behandling, som visades de fängslade sammansvurne, ej undgått att befästa tanken på en stundande systemförändring, hvars närhet syntes bestyrkas genom Staëls stigande inflytande och Verninacs fortfarande vistelse i Stockholm.

Närmare underrättelser om förhållandena i regentens närmaste omgifning lemnades Armfelt af fröken Rudenschöld, som vistades vid hofvet på Drottningholm; hon hade mycket

* Armfelt till sin hustru $^{17}/_{6}$ 1792.

** »Ou c'est politesse, ou je dis comme dans l'ode de Piron: Ce héros n'est pas un aigle», skrifver Armfelt till sin hustru $^{30}/_{6}$ om hertig Fredrik.

*** Armfelt hade härom skrifvit till Lagerbring $^{23}/_{6}$ 1792: »Gud låte honom ej lemna allt, ty då är en betydande stolpe för regeringssystemet borta, och en mindre af dem, som satans anhanget fruktar. De taga med hertigen samma marche som med salig konungen, narra honom in i en labyrint, hvarifrån han ej utreder sig, utan att sacrifiera konungamakten eller, om han ej det vill, lifvet.» (Ups. Bibl.)

att berätta om de förändrade förhållanden, som inträdt, och afrådde bestämdt resan till Aachen. Redan under Armfelts vistelse i Vermland hade hon hållit honom »au courant» med tilldragelserna och särskildt gifvit honom förtroende om den efterhängsna uppmärksamhet, som vid denna tid började visas henne af hertig Karl.* Denna hyllning väckte nu endast hennes och Armfelts löje; men fröken Rudenschölds förhållande till hertigen, hvilket äfven sedermera utgjorde föremålet för hennes bref till Armfelt under dennes vistelse i utlandet, hade ett olycksbringande inflytande på hennes framtid. Det var en kärlekshistoria, skrifver Armfelt, »som på samma gång var komisk och tragisk: den började nu, och slutade — med schavotten».

På Drottningholm vistades, under uppsigt, för att icke säga under bevakning, af sin farbroder hertigen-regenten, sin guvernör grefve Gyldenstolpe och sin lärare Rosenstein, den unge, snart 14-årige konungen. Han var föremålet för Armfelts och de andra Gustavianernas beständiga omsorger och äfven för deras lifliga oro. På Gustaf Adolf hade de öfverflyttat all den svärmiska tillgifvenhet, som de hyste för hans faders minne; och tidigt började de misstänka onda anslag mot honom af dem som nu hade makten. Fröken Rudenschöld hade meddelat Armfelt oroande underrättelser om konungens nedslagna lynne, hans misstroende mot sin omgifning, missnöje med hertig Karl och hans gemål, hvilka visat honom för liten uppmärksamhet, och särskildt hans sorg öfver Taubes aflägsnande: han ansåg nämligen, att denne vore ett offer för sin tillgifvenhet för Gustaf III:s minne. Ojemnheter i lynnet, spasmodiska ansigtsryckningar och ett stundom återkommande nervöst skratt in-

---

* »Han säger mig tjugo gånger i timman att jag är vacker, heter det i ett af dessa bref (20/6); hans gunstlingar frukta tydligen, att han skall få höra sanningen.» En gång hade hon haft ett långt samtal med hertigen om Armfelt, hvari den förstnämnde förklarat, att hans afsigt hvarken vore att skicka bort Armfelt för längre tid eller beröfva honom något af hans ämbeten, men på samma gång tillstått, att han varit högst förtörnad på Armfelt, derföre att denne i tvisten om uppförandet af hofstallet (se ofvan, s. 20) skrifvit ett bref i opassande ordalag, samt försummat att insända rapport från Vermland. Då fröken Rudenschöld visade sin oro häröfver, slutade samtalet med att han, såsom hennes ord föllo, »m'embrassa, cajola et plaisanta» (28/6).

gåfvo äfven i det yttre farhågor för konungens hälsa.* — Då nu hertigens närmaste förtrogne, Staël, »denne store apostel för humaniteten», som, enligt fröken Rudenschölds uttryck »icke syftade till något annat än konungadömets totala undergång», ansågs yrka de sammansvurnes lösgifvande, så kunde ett så lifligt och lättrörligt sinne som Armfelts icke undgå att känna de dystraste farhågor för sin konung och sitt land. »Om man förstode att rätt behandla den unge konungen, skref han från Vermland, så skulle allt gå bra, ty hans hjerta och hufvud äro icke dåliga, alldeles tvärtom. Men jag förmodar, att den liga af hans faders mördare och bofvar, som omger honom och hvilka man särskildt beskyddar, skola draga försorg om att förslöa honom, eller åtminstone att utsprida att han är det. Måtte f—n taga dem!» **

Redan från början af förmyndareregeringen hade Armfelt, på grund af sitt högtidliga löfte vid Gustaf III:s dödsbädd, ansett sig stå i ett särskildt ansvarighetsförhållande för hans sons framtid. Han hade äfven lyckats vinna ynglingens förtroende framför någon annan af dennes omgifning; och redan tidigt hade en viss hemlighetsfullhet omgifvit Armfelts samtal med honom. Uppdrag, lemnade genom ryske ambassadören, grefve Stackelberg, hvilken, såsom vi sett, med afgjordt misstroende betraktade förmyndareregeringen, hade bidragit till denna hemlighetsfullhet. I början af Maj hade denne från kejsarinnan fått ett bref, som i hemlighet borde meddelas den unge konungen: det innehöll försäkringar om hennes afsigt att vaka öfver hans rättigheter och vara honom ett moderligt stöd. På samma gång gjordes genom Stackelberg enskilda anbud till Armfelt, om han skulle vilja lemna Sverige under förmyndareregeringen och gå i rysk tjenst. Dessa anbud afböjdes; men Armfelt åtog sig att i hemlighet lemna konungen kejsarinnans bref. »Det skedde samma dags afton, berättar Armfelt. Sedan konungen lagt sig och alla menniskor gått till hvila, gick jag in i hans sängkammare, lät honom läsa brefvet och öfverenskom med honom om svaret.

* Rudenschöld till Armfelt $^{17}/_{6}$, $^{24}/_{6}$, $^{28}/_{6}$ 1792. Det förstnämnda af dessa bref är tryckt i öfversättning hos Schinkel, anf. st. III: 309.

** Armfelt till sin hustru $^{28}/_{6}$ 1792.

Ingen mer än kammartjenaren Wacklin visste om hemligheten.» Då ett svar skulle skrifvas till kejsarinnan, hvilket regenten och hans omgifning fingo se, gafs deråt, i samråd med Armfelt och Stackelberg, en lydelse, som kunde tjena såsom svar äfven på det hemliga brefvet.*

Den unge konungens naturliga skygghet och hans misstroende mot sin omgifning vid denna tid gjorde honom äfven benägen för hemliga samtal med den, hvilken han framför andra betraktade som sin faders och sin personlige vän. Armfelt har antecknat, att konungen vid hans första besök på Drottningholm efter återkomsten från Vermland, då deras samtal föll på Taubes aflägsnande, hvilket, såsom vi sett, djupt upprört honom, gaf Armfelt en varning att icke tala så högt, derföre att Rosenstein vore i närheten. En annan gång — det var vid Armfelts sista besök före sin afresa till utlandet — fick han ett varnande ögonkast af den unge konungen, då deras förtroliga samtal afbröts af den blifvande hofkansleren, L. v. Engeström, hvilken, på grund af sina slägtskapsförbindelser med två af de i konungamordet inblandade, ansågs tillhöra anti-gustavianerna.

Vid det sista förtroliga samtal, som Armfelt hade med den unge monarken, gjordes, enligt Armfelts berättelse, mellan dem följande öfverenskommelse: »1) Under min frånvaro, skrifver han, skulle vi brefvexla, hvarvid konungen såsom sekreterare skulle använda Ehrenström, som derför skulle erhålla en liten pension af handkassan, och att denne skulle förvara chiffren. 2) Hvilka oförutsedda händelser, som än tilldroge sig, så skulle konungen låtsa, som om han ej brydde sig derom, utom för det fall att hertigen ville sammankalla ständerna, då konungen icke skulle, genom sin närvaro eller genom något slags medgifvande, deråt gifva helgd. 3) Om fråga blefve om giftermål, skulle han icke anse något val såsom gällande eller något förslag såsom antagligt före sin myndighetsålder. Jag uppehöll mig länge vid denna sistnämnda punkt, under det att vi promenerade i parken efter middagen,

---

* Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 74, jemförd med hans handskrifna memoirer. Jfr Schinkel III: 65. Att kejsarinnans bref skrifvits på A:s begäran, framgår icke af det der åberopade citat.

och han svarade med dessa ord: »Huru skulle man kunna vilja att jag, så länge jag står under ett förmynderskap, som i intet afseende lemnar mig frihet öfver mig sjelf och mina handlingar, skulle erbjuda en prinsessa att dela mitt öde?» ... Af detta samtal gaf Armfelt i konungens närvaro del åt ryske ambassadören, hvilken länge samtalade i samma ämne med den unge konungen.

Sitt slutliga afsked från konungen beskrifver Armfelt på följande sätt: »Efter supén gick jag ned till konungen, som höll på att lägga sig, och då han gått till sängs, tog jag afsked af honom. Han grät och snyftade, då han såg mig färdig att resa. Jag var icke mindre rörd än han; mitt hjerta liksom förutsade mig en del af de olyckor, som skulle skilja mig från denne furste, som jag hade så många anledningar att älska.»

I dessa här skildrade uppträden mellan Armfelt och den unge konungen, vid hvilka den ryske ambassadören skymtar i bakgrunden, ser man, så att säga, in nuce de hemliga förehafvanden, som längre fram stämplades med namnet den Armfeltska konspirationen. Ytterst hvilade dessa på en djup misstro till den styrelse, som syntes leda Sveriges öden i helt andra banor än dem, som Gustaf III utstakat. För den unge konungens person hade den stora Katharina visat ett lifligt intresse; hans giftermål med hennes sondotter, storfurstinnan Alexandra, låg henne redan nu varmt om hjertat. Derföre önskade Stackelberg — och Armfelt var af samma tanke — att genom den unge konungen kunna i hemlighet underhålla den förbindelse mellan Sverige och Ryssland, som förmyndarestyrelsen syntes vilja kasta öfver bord, för att i stället närma sig det revolutionära Frankrike och derigenom gifva ett slags helgd åt laglösheten och blodsdåden. Den kunglige ynglingen, hvars hjerta ännu var fullt af sorg öfver fadrens död, af förtrytelse öfver att dennes vänner aflägsnades och efterträddes af dem, som varit hans motståndare och som nu skyddade hans mördare, lyssnade i början gerna till dessa råd. — Men förhållandena ändrade sig; misstron äfven mot de forna vännerna bemäktigade sig Gustaf Adolfs af naturen förbehållsamma sinne, och den hemliga förbindelsen med Armfelt afbröts, såsom längre fram skall berättas.

I de nya förslag, hvilka korsade hvarandra i Armfelts uppfinningsrika hufvud, ingick dock alltid denna hemliga förbindelse mellan konungen och Ryssland såsom ett hufvudmoment.

* * *

De sista dagar, Armfelt tillbragte i Sverige, utmärkte sig genom åtskilliga för honom betydelsefulla tilldragelser, för hvilkas skildring vi låna hans egen framställning i förkortad form.

»Mångahanda göromål upptogo min tid och föranledde, att jag sällan var vid hofvet och t. o. m. sällan hos min familj, som vistades på landet. Fröken Rudenschöld kom deremot ofta till staden och hjelpte mig att ordna en del af mina vigtigare papper. Under dessa dagar var öfverståthållarehuset icke tillgängligt för några andra än nära förtrogna, hvilkas namn min portvakt kände. Torsdagen den 12 Juli på e. m. sökte polismästaren Liljensparre att få tala med mig; men det svarades honom, att jag icke vore hemma. Det är att märka, att en timme förut några af mina vänner lemnat mig, och att fröken Rudenschöld ännu var qvar, omgifven af mina papper, äfvensom en fransman vid namn Felix, som gjorde några afskrifter. Först följande dag fick jag veta Liljensparres ärende, då underståthållaren Ahlman helt orolig kom och sade mig, att Liljensparre upptäckt en komplott i afsigt att bortföra konungamördarna och sätta eld på staden, och att han beklagat sig för honom öfver att jag dagen förut icke mottagit honom, då han velat afge sin rapport deröfver. Jag kunde icke låta bli att skratta, då jag såg den godtrogenhet, med hvilken Ahlman berättade mig denna föregifna upptäckt, och sade: »Kom ihåg, min vän, att de som vilja rädda konungamördarna, icke under närvarande omständigheter behöfva göra några hemliga öfverenskommelser. Men härunder ligger något annat, som vi nog skola snart få veta, fastän i förvriden form.» I samma ögonblick inträdde en af mina adjutanter, som berättade mig, att man förstärkte vakterna vid fängelserna och att man körde fram kanoner.

Såsom öfverståthållare och ännu närvarande på platsen, blef jag förargad öfver att man företog sig allt detta, utan att säga mig till, så mycket mera som Stockholms befolkning

ingenting mindre önskade, än att de vidunder, som velat mörda sin konung, skulle förblifva ostraffade. Jag skyndade till Drottningholm, erhöll af tjenstgörande generaladjutanten, baron Palmqvist, underrättelse att hertigen sjelf, på Liljensparres anmälan, befalt dessa åtgärder, samt begärde omedelbart företräde hos hertigen. Han sökte till en början öfvertyga mig, att folket ville bemäktiga sig konungamördarna. Jag svarade kallt och rakt på saken: »Jag känner icke mer än ett fall, E. K. H., då Stockholms befolkning skulle kunna förledas till en dylik våldsamhet: det vore, om den trodde, att E. K. H. hade för afsigt att rädda dessa brottslingar. Då kunde det hända, att man sökte gripa dem, för att af deras personer göra ett offer åt sin hämnd och smärta.» Jag förestälde honom, att alla hoppades, att han i sitt eget och i konungadömets intresse skulle skipa rättvisa öfver sin broders mördare; de som kunde tänka annorlunda, vore antingen den aflidne konungens fiender, mördarnas vänner eller anarkister. Jag kunde således på min ära försäkra, att Liljensparres rapport var falsk och saknade all grund. »För öfrigt, fortsatte jag, säg mig klart och tydligt, om det är E. K. H:s mening att lemna dessa brottslingar ostraffade?» — Åh, min Gud, nej. svarade han. — »Men, tillade jag, sedan de blifvit strängt dömda, kan E. K. H. låta dem undkomma och skjuta skulden på bevakningen, så att man icke skall kunna säga, att någon upprorsmans skrik har haft större inflytande på Eder mildhet, än Eder broders blod på Eder rättvisa.» Vid dessa ord fixerade han mig en stund under tystnad; sedan sade han med en beräknad mine: »Nej, äfven om jag skulle vilja, så kan jag dock icke gifva dem nåd.»

Dessa Armfelts djerfva yttranden bidrogo utan tvifvel att hos hertigen stadfästa den tro, att Liljensparre haft rätt i sin angifvelse, att Armfelt velat ställa till ett upplopp, för att låta pöbeln skipa summarisk rättvisa öfver de fängslade sammansvurna; vid den hemliga sammankomst, som föranledde, att Liljensparre funnit hans dörr stängd, skulle planen härtill hafva blifvit uppgjord. Ryktet härom, huru orimligt det än var, utspriddes allmänt och var ofta på tal i Armfelts följande brefvexling på ett sätt, som vittnar, att det saknade all grund.

Det var en af de lögner, som utspriddes för att gifva sken af rättvisa åt hans aflägsnande. *

»Under de få dagar, som återstodo mig, fortsätter Armfelt, gjorde jag uppvaktningar hos änkedrottningen, en gång jemte en deputation af borgerskapet, som öfverlemnade en medalj, en annan gång för att taga afsked. Den biljett, i hvilken jag begärde min afskedsaudiens, misshagade hennes öfverstemarskalk, sedermera rikskanslern baron Sparre, derföre att de deri förekommande uttryck stötte denne hofherre, hos hvilken det var den bästa rekommendation att hafva glömt salig konungen. ** Likväl mottog änkedrottningen mig väl och bemötte mig artigt. Bl. a. frågade hon mig: »Är det således sant, att ni lemnar oss för fyra år?» — »Nej, E. Maj:t, svarade jag, endast för fyra månader, åtminstone efter hvad jag tror.» Tydligen hade hennes då varande öfverkammarherre, sedermera h. exc. baron Reuterholm, sagt henne, att man tänkte på att aflägsna mig under hela minderårighetstiden.» — —

»Sedan jag tagit afsked af alla mina vänner, begaf jag mig till landet, hvarest min hustru befann sig; och söndagen d. 15 Juli kl. 8 reste jag derifrån till Drottningholm. Der var den dagen grand couvert och cour. Det var då, som baron Reuterholm första gången visade sig offentligt efter sin hemkomst. Jag bemötte honom, såsom om jag ej hade anledning att vara missnöjd med honom, fastän jag redan hade i min ficka ett talande bevis på hans politiska fanatism och onda afsigter, hvilket underståthållaren Ahlman lemnat mig. Re-

---

* Under ett samtal med hertigen-regenten hade fröken Rudenschöld ett par månader senare tillfälle att öfvertyga denne, att Armfelt på den dag, då detta upplopp skulle hafva egt rum, haft helt andra sysselsättningar. Hon tillstod, att hon under dessa dagar i hemlighet vistats i öfverståthållarehuset, och erbjöd sig att med vittnen styrka, att de ingalunda förehaft några politiska stämplingar, utan tillbragt tiden »dans les bras de l'amour». »Le duc en parut frappé», tillägger hon (R. t. Armf. $^{28}/_{8}$ 1792).

** Biljetten finnes tryckt hos Crusenstolpe, Hist. tafla, s. 242. Medgifvas måste, att den var hållen i en bitter ton. Det förutsättes, att änkedrottningen icke skulle vilja taga emot honom — »n'aimant peut-être pas à voir des figures de deuil comme la mienne, au milieu d'une cour plus gaie et plus aimable que jamais».

gentens mäktige gunstling, som ville gifva tillkänna sin ankomst genom någon glänsande bedrift, hade nämligen, med hela den sofistiska och svulstiga vältaligheten hos dagens politiska nyhetskrämare, sammansatt en förordning om tryckfrihet, som han låtit H. K. H. underteckna, jemte befallning till presterskapet att utan uppskof läsa upp den i alla kyrkor i riket. Känd såsom en förklarad motståndare till salig konungen och till hans regeringsgrundsatser, hade han funnit, att ögonblicket vore gynsamt för att förvärfva sig alla tidningsskrifvares och missnöjdas ynnest och för att sedermera beqvämligen kunna tillverka smädeskrifter mot den gamla styrelsen. Men det måste ske i hemlighet, ty man var rädd att, om jag finge aning derom, jag genast skulle föreställa hertigen vådan af en dylik åtgärd. Denna förordning eller förklaring trycktes derföre inom stängda dörrar och i största hemlighet; och man begagnade sig af dagen för min afresa, hvilken, såsom sagdt, skedde söndagsmorgonen d. 15 Juli, för att tillställa den åt underståthållaren med befallning att ofördröjligen låta uppläsa den i alla Stockholms kyrkor. Ingen minut var att förlora, ty gudstjensten var början nästan öfverallt. Ahlman expedierade emellertid den erhållna befallningen och satte sig derpå genast i vagnen, för att söka mig på Drottningholm och redogöra för hvad som händt. Sedan jag genomläst detta aktstycke och visste huru man stält till för att hindra, att jag skulle kunna sätta mig emot denna vanvettiga och vådliga åtgärd, tviflade jag icke ett ögonblick, att hertigen snart helt och hållet skulle vara i frihetspredikanternas och anarkisternas våld. Jag tog några af mina vänner afsides och förestälde dem, med hvilka faror det allmänna lugnet hotades genom denna förordning. Alla voro slagna med förvåning deröfver, men de ville knappast tro, att faran var så stor, som jag utmålade den. Zibet syntes mera öfvertygad derom än de andra; då han läste en fras, i hvilken författaren kallat nationen att samlas omkring fredens altare, sade han: det är utan tvifvel guillotinen, som här menas med detta altare.»*

---

* Ehrenström (I: 427) berättar denna anekdot sålunda, att Zibet, då Ehrenström undrat hvar detta endrägtens altare månde vara beläget, svarat: »Jag vet icke, om ej vid Skanstull (afrättsplatsen).

På följande sätt beskrifver Armfelt sin afskedsaudiens hos hertigen-regenten: »Han hade haft tid att förbereda sig på den komedi, som han gjorde mig den äran att spela med mig. H. K. H. nöjde sig icke med att upprepa alla de smickrande uttryck, som han förut haft om min resa, hvilken han med smärta såge företagas, om min återkomst, den han bad mig påskynda, om alla de tjenster, jag gjort honom och som han ännu väntade af mig. Dertill kommo omfamningar, ömhetsbetygelser och de mest smickrande och rörande yttranden; men jag lät icke lura mig. Jag insåg mycket väl, att hela denna konstlade hållning endast var för att hindra mig att tala om tryckfriheten; han visste, att jag hade förordningen i fickan. Då jag nu såg, att han alldeles icke ville höra sanningen, så fritog jag mig, ehuru ogerna, från att föreställa honom de olyckor, som jag ansåg böra blifva följden af den nya förordningen. Jag skyndade med beklämdt hjerta att lemna honom. »Må himlen beskydda E. K. H., sade jag, och må de tänkesätt, som E. K. H. haft godheten att visa mig, vara lika uppriktiga och beståndande, som de välgångsönskningar, som jag aldrig skall upphöra att hysa för konungen, fäderneslandet och för E. K. H., hvars intressen äro med dem oskiljaktigt förenade!»

»Ännu en gång, vid hofvets supé samma dags afton, hade jag ett temligen långt samtal med regenten, hvarunder han bland annat yttrade: »Skulle ni icke kunna resa till England för att se de engelska prinsessorna och utvälja en för vår unge konung? — Jag svarade: Huru lifligt jag än önskar att göra E. K. H. till viljes, så kan jag icke åtaga mig ett dylikt uppdrag, derföre att jag har för mycken vördnad för salig konungens planer och känner, att en del af nationen lifligt önskar, att vårt förbund med Ryssland vinner styrka genom en giftermålsförbindelse.» Hertigen skämtade häröfver och sökte visa, att dylika förbindelser i våra dagar föga betydde; konungen af England vore rik, och penningar vore af vida mera vigt än stora planer och lysande utsigter, hvilka oftast icke realiseras. Jag ville ej motsäga honom, då han i sjelfva verket hade ganska rätt i sin åsigt, utan nöjde mig med att säga: »Jag tror, att våra förslag i denna fråga äro något för

tidigt väckta; när det blir fråga om att fatta ett afgörande beslut, blir det nödvändigt att höra konungens böjelse, och man gör mycket klokt i att härvid lemna honom fullkomlig frihet.» Hertigen fixerade mig och teg. Kort efter sade han: »Jag har lust att lemna er en chiffre, som vi kunde begagna vid vår brefvexling», hvarpå han gick bort, som om han ernade begära en dylik i kansliet. Detta blef emellertid icke af, och jag var ganska nöjd dermed.» — —

»För att undvika att återvända till Stockholm, hade jag bestält en af hofvets roddslupar för att direkt från Drottningholm fara till Fittja. Två officerare af hvita gardet följde mig till den plats, der jag skulle sätta mig i båten. Just då jag steg i, kastade jag en blick på slottet. Alla hade gått till hvila utom hertigen, som hade hållit sig vaken af otålighet att se min affärd. Han syntes i ett fönster i sin sängkammare, med en lång pipa i munnen och uppmärksamt betraktande hvad som tilldrog sig vid sjöstranden. Jag gjorde en djup bugning, hvilken han besvarade, och jag steg ombord.»

Långa år skulle förflyta, innan Armfelt fick återse den konungaborg, från hvilken han nu på Mälarens vågor aflägsnade sig i den ljusa sommarnatten, och inom hvars murar han under Gustafs dagar genomleft så många stunder af glädje och ysterhet, men äfven, under senare tider, af allvarliga bekymmer och träget arbete. Den sista menniskovarelse, som mötte hans afskedsblick på det för honom så minnesrika Drottningholm, var hertigen-regentens skumma gestalt — en hotande påminnelse, att det icke nu var som förr, och att välgångsönskningar hvarken följde den fallne konungagunstlingen på hans färd eller skulle möta honom vid hans återkomst.

Hvad han under dagens lopp upplefvat, var icke egnadt att göra hans afskedsbetraktelser glada. På följande sätt har han beskrifvit den stämning, som hans afsked från hertigen ingifvit: »Är det verkligen möjligt, tänkte jag, att min konungs och mitt fosterlands öde är lemnadt i händerna på en furste, så svag och ur stånd att sjelf styra, en furste, som skall blifva en lekboll för lågsinta gunstlingars och trolösa rådgifvares lidelser, hvilkas enda mål är att gifva luft åt sitt hat mot den

aflidne konungens minne och att omstörta den styrelseform, som han grundlagt, en person slutligen, som omgifver sig med män, hvilkas hatfulla karakter, fåfänga och oskicklighet öfvergå all beskrifning!» — För sitt eget öde hade Armfelt ej ännu skäl att hysa egentliga farhågor, huru fullt hans sinne än var af bitterhet mot sina motståndare; men så mycket mera oroade han sig för sin unge konungs och fosterlandets öde. »Under dessa dystra stunder, säger Armfelt, var jag nästan färdig att förbanna den stund, då jag företog denna resa, som skulle blifva mig så olycksbringande.»

Armfelts väg gick från Fittja, hvarest hans resvagn väntade, direkt till hans egendom Lindnäs i Östergötland, nära Medevi, ett ställe, vid hvilket han på grund af dess natursköna läge var lifligt fästad, och hvarest han för ekonomiska angelägenheter gjorde ett par dagars uppehåll. Under sin vistelse i Östergötland träffade han tvenne personer, hvilka, liksom han, haft konung Gustaf att tacka för sin lycka och nu begräto hans död: biskop Lindblom och skalden Leopold, hvilken dragit sig tillbaka till Linköping. Rörande sitt samtal med denne sistnämnde har Armfelt antecknat, att han yttrat: »Då hvarken snillet eller smaken eller talangerna längre kunna lefva i sällskap med så många narrar, klädda i stöflar och utstyrda som teaterhjeltar, så har jag beslutat att draga mig tillbaka till en vrå af verlden under minderårigheten.» — Öfver Jönköping och Vexiö fortsattes resan från Lindnäs utan afbrott till Ystad, öfverfartsorten till Stralsund. Ett par dagar tillbragte Armfelt, under väntan på sjölägenhet, på den Piperska egendomen Krageholm i närheten af Ystad. Der träffade han en annan af Gustaf III:s förtroendemän, baron E. Taube; och hos grefve Karl Piper, som äfven tillhört hofvet, tillbragte dessa gustavianer angenäma stunder. »Hela dagen taltes om salig kungen», skrifver Armfelt till sin hustru, och man gjorde sig lustig öfver hertig Karls societet på Drottningholm, hvarest man, enligt Pipers ord, »nu för tiden såg doublerna på scenen».

Under så väl denna resa, som under den nyss förut företagna färden till Vermland, hade Armfelt tillfälle att studera stämningen i de landskap, han besökte. I bref till sin hustru har han meddelat sina iakttagelser. Han fann i allmänhet

sinnena ännu uppretade öfver konungamordet och jäsningen stark mot adeln och dem, som troddes skydda de sammansvurne. »Gud låte vederbörande bära sig klokt åt med de brottsliga, annars tager f—n vid allt; espriten är ej så söt som i Stockholm», skrifver han från Vesterås ($^{18}/_{6}$). Några dagar senare, från Kristinehamn ($^{21}/_{6}$): »Ack, hvad vederbörande i Stockholm misstaga sig på langagen i landsorten! Med ett ord och en enda dristig anförare voro alla soupçonnerade adelsmäns gårdar uppbrända och de hängda.» * I Östergötland fann han »jäsningen gruflig» och förespådde olyckor; och från Brösarps gästgifvaregård i Skåne skrifver han den 20 Juli med rörelse om sin erfarenhet af folkets sorg öfver konung Gustafs död: »Nej, det är omöjligt att se en dödlig, som mera saknas än Gustaf III af nationens bättre och egentliga del. Man behöfver endast tala om honom för att få hela byn att gråta. Känslorna åt motsatta hållet äro icke mindre lifliga: man vill utrota allt som stöter på mördare och förrädare, och kanske räknar man dessa i allt för stort antal, ehuru det ty värr visst icke är litet.» — I dessa skildringar låg sannolikt icke så liten öfverdrift: Armfelts upprörda sinnesstämning gjorde honom tvifvelsutan föga skickad att objektivt bedöma förhållandena. Men hans skildring, som ej var afsedd att komma för andra ögon än hans hustrus, vittnar om den oro, med hvilken han gick att lemna sitt fädernesland.

Föga anade emellertid Armfelt, att han under sin resa följdes af en bland Reuterholms spioner, som skulle noga bevaka hans steg och utforska hans yttranden till allmogen. Så ängslig var den skuggrädda styrelsen öfver Armfelts uppretade sinnesstämning, att det misstänktes, att den utländska resan blott vore en förevändning för att i landsorten uppvigla allmogen och kanske med en bondehär tåga mot Stockholm. Den spion,

* I bref till Lagerbring ett par dagar senare skrifver han: »Här i Vermland är folket öfverdrifvet galna och uppbragta; jag tror, att min närvaro och mina raisonnements med dem calmerat ansenligt, efter de kände mig som rättsinnad och ej »falsk mot konungahuset», som här är en terme à la mode. Emellertid hafva innan min ankomst grufliga scener passerat mellan officerare och bönder, hvilka till en del äro bilagda, andra åter af den natur, att lagen måste dem bilägga eller straffa.» (Ups. Bibl.)

som af Reuterholm fick uppdraget att följa Armfelt i spåren, var en i Sveriges historia och litteratur sedermera ryktbar person, baron Hans Hjerta (sedan Järta), då en ung tjensteman i kansliet: för hans minne skulle det utan tvifvel varit bättre, om han icke velat låna sig åt dylika värf eller utfört dem på det sätt, som hans ännu bevarade rapporter utvisa.* Han hade under sina samtal med gästgifvare och bönder i de trakter, der Armfelt farit fram, i afsigt att utröna, om denne fört politiska samtal eller fält upproriska yttranden, stält sig såsom »Armfelts panegyrist». Det oaktadt hade han icke lyckats komma under fund med något förgripligt. I motsats till Armfelt hade Hjerta öfverallt funnit mycken »tranquillité», och ansåg, heter det smickrande, att »verkningarna af en god och stadig regering redan hafva spridt sig till landsorten».**

Det visade sig sålunda att man, så fort som möjligt, gjorde sig redo att följa Gustaf III:s förhatlige gunstling i spåren. Det spionsystem, som var ett så utmärkande drag i den Reuterholmska styrelsen, nådde sin höjdpunkt med afseende på Armfelt under dennes vistelse i främmande land. Så angelägen

---

* I kongl. utrikesdepartementets arkiv, Reuterholms papper, n:o 5.

** D. 31 Juli 1792 till Reuterholm. Äfven till Dalarna afsändes Hjerta i Augusti samma år, för att lära känna stämningen med afseende på den nyss fälda domen öfver konungamördarne och söka utforska, huruvida ett besök, som majorerna Peyron och Brändström, Armfelts vänner, gjort hos den gustavianskt sinnade landshöfdingen i Falun, Nordin, kunde hafva något att betyda. Man fruktade, att dessa officerare af nya gardet hade för afsigt att med Nordin öfverlägga om »sättet att upphjelpa dess instiftares (Armfelts) fallna höghet», och tänkte sig, att Nordin skulle »finna sin uträkning vid att åter uppbygga Armfelts tron». Emellertid fann Hjerta äfven nu ingen anledning till farhågor och inberättade, att Nordin vore utan allt inflytande. Öfver mildheten mot de brottslige fann han en allmän hänryckning: H. K. H:s »milda tänkesätt kräfva samtidens och efterverldens beundran». Dock tillägger han i en ironisk ton, som gör ett vidrigt intryck: »Den delen af vårt folk, som ännu känner denna nyhet, tycker väl, att de landsflyktige förtjent ett hårdare straff, men den så djupt inrotade vördnaden för högstsalig konungen förbjuder dem att ogilla dess sista *befallning*. De tycka väl, att han varit för nådig, men det var emellertid Gustaf III som befalt, och man måste lyda.» Man ser, att han var medveten om att berättelsen om konung Gustafs förböner för de sammansvurne på dödsbädden var diktad. — Samtida kände, att Hjerta vid denna tid användes af Reuterholm såsom spion. (Se Liljensparres berättelse, anf. st. s. 24.)

var man att finna giltig anledning till den förföljelse, som man från början beslutat anställa mot honom.

Han drog sjelf, med vanlig oförsigtighet, försorg om att dylika ej kommo att saknas.

* * *

Friherre Gustaf Adolf Reuterholm, den blifvande »storvisiren», hade, såsom vi sett, första gången visat sig vid hertigen-regentens hof samma dag, som Armfelt reste. Det var icke endast genom den nya tryckfrihetslagen, som han betecknade sitt tillträde till rikets styrelse. Med en brådska och hänsynslöshet, som i den svenska administrationens historia knappast eger någon motsvarighet, företogos förändringar i den högre förvaltningens personal. Sjelf skaffade sig Reuterholm såsom president i kammarrevisionen ett otium cum dignitate. L. v. Engeström, broder till två af de i Gustaf III:s mord invecklade, fick såsom hofkansler ledningen af de utländska angelägenheterna, och öfver honom sattes såsom en statsdekoration den enfaldige Fr. Sparre, egentligen känd för sina pekorala embetsskrifvelser, med värdighet af rikskansler. Ahlman entledigades från sin underståthållarebefattning, och till hans efterträdare utsågs polismästaren Liljensparre. Detta allt skedde redan dagen efter Armfelts afresa. Inom några veckors förlopp hade listan på afsked och förflyttningar för konung Gustafs vänner ytterligare ökats: Schröderheim hade aflägsnats såsom landshöfding till Upsala, Lagerbring till Nyköping, Låstbom till Heinola; Cronstedt var skild från befattning med sjöärendena och Wallqvist från ecklesiastikförvaltningen; Nordin hade fått befallning att ofördröjligen begifva sig till Hernösand och sköta sitt lektorat.* Allt detta hade inträffat före slutet af Augusti 1792.

Endast på grund af Armfelts frånvaro hade man uppskjutit att tillkännagifva hvad beslut man ernade taga med

* Ahlman, hvilken såsom reträttplats fått sig anvisadt att vara vice president i Wasa hofrätt, skrifver till Armfelt $^{17}/_{8}$ 1792: »Nordin fick skriftlig befallning att resa till Hernösand; då han dröjde ett par veckor, förständigades han af Liljensparre att innan kl. 6 e. m. förliden måndag vara ur staden. Jag lurar om samma öde förestår mig.»

honom, gustavianernas ledare, den hänsynslösaste af alla »rojalister». Hans aflägsnande var dock endast en tidsfråga. Hertigen hade redan länge i hemlighet önskat det; hans »samvete och pligt» bjödo honom att aflägsna Armfelt, skref han till kejsarinnan Katharina och till sin minister vid hennes hof: Armfelt vore nämligen den, som framför alla bidragit till de oordningar, missbruk och oenighet, som hertigen ville afskaffa; genom hans hemliga ränker hindrades hvarje ögonblick regeringens planer.*

Reuterholm, regentens allsmäktige gunstling, kunde icke hafva något emot att aflägsna Gustaf III:s vän och förtrogne. Personligen synas dock Armfelt och Reuterholm före denna tid icke hafva stått i något ovänligt förhållande. Båda födda i Finland och nästan jemnåriga — Reuterholm var endast ett år äldre — hade de tidigt gjort hvarandras bekantskap vid hofvet, hvarest båda vid unga år vunnit anställning. Ännu bevarade bref från Reuterholm till Armfelt** från deras ungdomsår röja en viss förtrolighet mellan »min söta Gösta» och hans »trogne tillgifnaste vän»; och ännu 1791 vände sig Reuterholm från Wien till Armfelt, såsom sin »ungdomsvän», med begäran att denne måtte hos konungen utverka ett löneförskott för honom för att kunna fortsätta sin resa till Italien. Han tillägger i detta bref, tydligen i afsigt att derigenom återvinna Gustaf III:s bevågenhet, hvilken han genom sitt uppträdande vid 1789 års riksdag hade förverkat, att han hoppades öfvertyga konungen, »huru långt det vore från hans tänkesätt att någonsin vilja deltaga, än mindre profitera af de tillställningar eller tillfällen, som genom idéernas vexlande omlopp möjligen hemma kunna förefalla, hvaraf han redan för sin lilla del *tacklöst* haft öfver nog»; och slutar med att bedja Armfelt att »sätta detta i sin rätta dager».***

---

* Se hertigens bref i Aug. 1792, tryckta i öfversättning hos Schinkel, III: 343 o. f.

** I utrikes-departementets arkiv, Reuterholms papper, n:o 57.

*** Det äldsta af Reuterholms bref till Armfelt (1782) är karakteristiskt och kan förtjena här anföras. Det innehåller begäran, att Armfelt skulle intressera Schröderheim för hans broder Axel Reuterholms befordran i Wasa hofrätt. Han råder honom att dervid »prétextera interêten för adeln i den pro-

Det sätt, på hvilket Armfelt behandlades, sedan Reuterholm kommit till styret, röjde emellertid föga af den »ungdomsvänskap», som han året förut, medan Armfelt ännu var den mäktige konungagunstlingen, hade i så lifligt minne.

Ahlmans afskedande och Liljensparres utnämning till underståthållare och Armfelts vikarie under hans frånvaro, utan att denne derom blifvit tillspord, var i sjelfva verket en grof skymf mot öfverståthållareplatsens innehafvare, helst då Liljensparre var Armfelts personlige fiende; och det sätt, på hvilket detta skedde, dagen efter hans afresa, mildrade icke intrycket deraf. Armfelt erhöll underrättelsen härom, då han var färdig att stiga ombord i Ystad, och slaget förfelade icke sin verkan. Från Stralsund skref Armfelt till Schröderheim: »Af Liljensparres utnämning till underståthållare ser jag hvad klockan är slagen, och att man vill genom degoûter och chagriner köra mig f—n i våld; ty utom örfilar har hertigen aldrig kunnat mera humiliera mig än med Liljensparres befordran till min närmaste man, då jag, såsom mindre bekant med lagar och författningar, ser mig à la merci af hans bofstreck eller hans nåd».* I samma anda yttrar han sig i bref till sin hustru och berättar med liflig förtrytelse, huru hertigen-regenten vid afskedet varit »ganska nådig och dolt avanien med Liljensparre, som ett mord». I sin vanliga häftighet var Armfelt genast färdig med hvarjehanda förslag: »vi måste nolens volens taga vårt parti och antingen tigga eller expatriera oss», skrifver han till sin hustru, och förklarar i första hettan: »om konungen af Preussen eller kejsarinnan vilja taga mig i tjenst, så är jag färdig». Han ansåg, att hans tid i Sverige vore ute, och såg i de mörkaste färger både sin egen och fosterlandets framtid: han väntade att få ett »lettre de cachet»; »allt kunna dessa jakobiner, som ensamma styra den stackars hertigen, tillåta sig: mord, gift, alla slag af våldsamheter äro småsaker för så

---

vinsen, att få den otäcka ofrälse klumpen i hofrätten mera utspädd; och den raisonen tror jag äfven kan blifva godkänd på högre ort». Kändt är, att Axel Reuterholm erhöll den önskade befordran, vare sig att det skedde på de af hans broder anförda skäl, eller andra. Från vice korporal vid lifdrabanterna och löjtnant i arméen förflyttades han 1783 till adjungerad ledamot i hofrätten!

* D. 24 Juli 1792 (Reuterholms papper, n:o 5).

upplysta och för den allmänna välfärden nitiska personer.» Helst skulle han önska, att få draga med de allierades armé in i Frankrike: »kanske vill himlen ännu unna mig den lyckan att få jaga en kula genom pannan på en jakobin, t. o. m. om han skulle vara efter det gällande modet i Sverige».*

I Stralsund syntes dock erbjuda sig en lösning af frågan om Armfelts framtid under minderårigheten. Genom furst Hessensteins afgång hade generalguvernörsämbetet i Pommern blifvit ledigt. I Pommerns hufvudstad egde Armfelt en slägtinge, den gamle generallöjtnanten Fromhold Armfelt, hans grandonkel, i hvars hus han var gäst under sin vistelse der. Denne frändes uppmaningar bestämde Armfelt, då han ansåg gifvet att hans aflägsnande var beslutadt, att göra ett försök att få utbyta sitt öfverståthållareskap mot generalguvernörskapet i Pommern. Han vände sig, egendomligt nog, till Schröderheim, en af dem, hvilkas sol, liksom hans egen, var i sjunkande, och bad honom verka för saken hos dem som han antog hafva inflytande, Sparre, Ruuth och Klingspor. »Vinsten för hertigen är, tillägger han, att få en öfverståthållare, som han vill hafva, och en ny directeur des spectacles; för mig att blifva skild vid Sverige, som i denna moment är för mig politiquement mer än vådligt, ty alla missnöjda och galningar tro sig kunna löpa till mig, som, fastän ingalunda approbateur af allt, blir beständigt konungahuset och riket trogen och tillgifven.»

Till de politiska skäl, som anfördes i detta bref till Schröderheim, kommo ekonomiska — och möjligen äfven andra, som stodo i sammanhang med de obestämda förhoppningar och planer på en stundande hvälfning i Sverige, hvilka vid denna tid började sysselsätta Armfelts tankar. Pommerns land och folk, sådana som han vid sitt besök lärt känna dem, behagade honom, och såsom reträttplats var generalguvernörskapet fördelaktigt nog. Platsen var dessutom förenad med en hög rang och värdighet, för hvilken Armfelt ingalunda var likgiltig. Han önskade sålunda lifligt, då han insåg att han skulle på

---

* Armfelt till sin hustru $^{27}/_{7}$, $^{1}/_{8}$ 1792.

ett eller annat sätt aflägsnas, att Schröderheim skulle lyckas i sin underhandling.

Den kröntes emellertid icke med framgång och fick en helt annan vändning, än Armfelt beräknat. Schröderheim framstälde saken så oförsigtigt, att Armfelts bref uttyddes såsom om han önskade blifva entledigad från sitt öfverståthållareämbete, något som ej kunde annat än vara välkommet för hertigen-regenten och Reuterholm.* Men att gifva honom det begärda ämbetet i Pommern ingick deremot icke i deras planer; han var såsom sådan ännu inom Svea väldes gränser, och planen att ytterligare aflägsna honom var redan uppgjord. En ifrig motståndare till förslaget att erhålla det ifrågavarande ämbetet i Pommern blef äfven en af dem, hvilkas medverkan Armfelt påräknat i sitt bref till Schröderheim. Grefve Ruuth åstundade sjelf lifligt denna plats och tillskref Armfelt, redan innan dennes bref hunnit fram till Stockholm, en uppmaning att skyndsamt begära att blifva svensk minister i Italien. Han stödde denna uppmaning på hertigens till honom uttalade önskan att kunna disponera Armfelts öfverståthållare-ämbete. Han tillade: »men skynda dig för allting, ty jag är förvissad att du skall bort».**

Ryktet om Armfelts blifvande förflyttning till Pommern spridde sig emellertid hastigt. Tyska tidningar omtalte den såsom en afgjord sak. I Sverige synes ryktet derom hafva varit allmänt kort efter hans afresa och redan innan han hunnit att derom framställa någon begäran. Det väckte bekymmer hos

---

* Armfelt var mycket missnöjd med Schröderheims beteende härutinnan. (Se Francs bref till A. $^{11}/_{9}$ 1792, tr. i Ridderstads Gömdt är icke glömdt, VII: 9, och ransakningsprotokollen i Armfeltska högmålet, s. 109). Dock fortfor han att stå i en vänlig, ehuru icke liflig brefvexling med Schröderheim och förklarade i ett följande bref ($^{4}/_{5}$ 1793, Reut. papper, n:o 5), att han icke trodde, att denne velat skada honom genom sitt åtgörande. Ironiskt frågar han i samma bref, i medvetande af huru föga han sjelf var persona grata hos de maktegande: »Huru vågar du skrifva mig till? Har ej Rosenstein varnat dig, som mina andra bekanta, att ej skrifva till en aristokrat som jag? Kära bror, akta dig, att de ej flytta dig till Stralsund, Wasa eller Kuopio!»

** $^{27}/_{7}$ 1792. Armfelt erhöll detta bref i Koblentz och blef högligen förtörnad deröfver. Han skyndade att öfversända det till sin hustru. En afskrift sändes till fröken Rudenschöld, som visade det för hertigen-regenten.

Armfelts vänner.* Frågan lemnades emellertid en tid oafgjord och blef i sjelfva verket föremål för en långvarig underhandling mellan hertigen-regenten och fröken Rudenschöld, hvilken, framför andra, nitiskt sökte främja Armfelts intressen. Såsom ett bidrag till den mans karakteristik, som efter Gustaf III:s död skulle leda Sveriges öden, kan denna egendomliga underhandling förtjena en närmare redogörelse, helst som den på det närmaste berörde Armfelts öden.

Vi hafva redan sett**, att hertigen-regenten, innan Armfelt ännu lemnat Sverige, börjat sucka för hans älskvärda och varmt hängifna väninna, fröken Rudenschöld. Efter Armfelts afresa syntes hertigens kärlek vara i ständigt tilltagande; föremålet derför beklagade sig i sina bref till Armfelt oupphörligt öfver regentens enträgna närgångenhet och öfver det sqvaller, hvartill denna gaf anledning, samt afvisade med bestämdhet denna henne motbjudande hyllning. De furstlige älskaren var »svartsjuk på hvarje karl», som talte med fröken Rudenschöld; mest och företrädesvis dock på Armfelt, som framför andra stod i vägen för den lycka, efter hvilken han trånade. Han sökte nedsätta honom i hans älskarinnas ögon: Armfelt vore henne otrogen, sade han, och ovärdig hennes kärlek; hennes trohet väckte endast medlidande, hette det. Hon vände den furstlige tillbedjaren stolt ryggen och svarade med hetta, äfven på de anklagelser rörande Armfelts förhållanden såsom offentlig man, hvilka han icke underlät att framställa. Hertigen ändrade då sin ton: han förklarade, att denna rörande tillgifvenhet för Armfelt vid en tid, då alla andra öfvergifvit honom, ökat hans egen beundran för fröken Rudenschölds karakter och hans önskan att vinna hennes vänskap; och han lofvade att, om hon ville intressera sig för honom, intet skulle vederfaras Armfelt, som skulle kunna vara denne obehagligt. Han

* Grefve Stackelberg rådde honom att vägra mottaga detta ämbete: Gustaf III hade gjort honom till öfverståthållare; endast genom afsättning borde han förmås att lemna denna plats, och ej i stället mottaga en annan (fröken Rudenschöld till Armfelt $^{22}/_{7}$ 1792). Att hans aflägsnande skulle göra hans älskarinna framför andra bedröfvad, var att förutse, och hennes bref innehålla ofta utbrott af hennes sorg deröfver.

** Se ofvan sid. 24.

skulle icke, utan att lemna Armfelt tillfälle att rättfärdiga sig, lyssna till hans fiender. Med ogillande och förakt yttrade han sig om dem, som talte illa om den man, som de under hans gunstlingsperiod täflat att hedra; och särskildt uttryckte han sitt ogillande af grefve Ruuths förhållande mot Armfelt. Han tillkännagaf derjemte, att han, med anledning af Armfelts genom Schröderheim framstälda anhållan, utsett honom till generalguvernör i Pommern. *

Dessa försäkringar, hvilka skyndsamt inberättades till Armfelt, kunde icke annat än inge honom förhoppningar att få sin önskan uppfyld; och äfven fröken Rudenschöld ansåg sig kunna våga ett afgörande steg till hans förmån, utan att derför förnedra sig till antagande af den högt uppsatte tillbedjarens vilkor. Lifligt har hon sjelf skildrat de uppträden, som deraf följde.

»Först visade jag hertigen, skrifver hon till Armfelt, den afskrift af Ruuths bref, som du öfversändt; derefter sade jag: »Mitt parti är taget. Det säges om mig saker, som jag icke ernar fördraga. Jag hvarken är, eller vill blifva eder älskarinna; likväl hafva grefve Ruuth och hans måg i går i societeten påstått detta. Jag vill göra plötsligt slut härpå genom att nästa vecka resa till landet. Men jag ber E. K. H., att såsom underpant på alla de vänskapsbetygelser, som gjorts mig, bestämma öfver Armfelts öde, innan jag reser, ty under min frånvaro är E. K. H. endast omgifven af hans fiender, som svurit hans undergång. Om ni medgifver, att han får behålla alla sina platser och får återvända, när hans tjenstledighet är slut, eller om han i stället får generalguvernörsämbetet i Pommern, med bibehållande af sin pension, sitt regemente, sin öfverstekammarjunkare-syssla — så har E. K. H. förvärfvat anspråk på min vänskap, som jag skall bevara lifvet igenom. Men om E. K. H. tvärtemot detta skickar honom i landsflykt eller ger honom beskickningen i Italien, så säger jag eder farväl för alltid. Jag skall söka upp honom, vore det än vid verldens ända, och oaktadt allt edert hat, skall ni icke lyckas göra honom fullkomligt olycklig, så länge som jag

* Rudenschöld till Armfelt 3/8, 13/8, 28/8, 31/8, 4/9 1792.

delar hans öde, och i stället för att i mig förvärfva en vän, skall ni få alldeles motsatsen.»

»Ett åskslag har aldrig kunnat krossa en dödlig till den grad, som han blef det vid denna förklaring. Han smälte i tårar, tog mig i båda händer och besvor mig att hafva medlidande med det tillstånd, hvari han befann sig; han sade, att han öfverlemnade åt mig att bestämma öfver ditt öde, som jag sjelf ville; han kunde endast tänka på det förskräckliga i att ej mer få se mig; han skulle lofva att aldrig mer tala med mig, om hans ögon endast finge skåda mig. Hans tillstånd var så upprördt, att jag nog insåg, att jag icke skulle kunna få ett förnuftigt svar af honom, utan måste afvakta ett lugnare ögonblick. Jag bad honom derföre att gå ner i sin våning för att sansa sig något, hvilket han också gjorde. Ett ögonblick efter kom han igen, alltjemt i samma tillstånd. Han sade mig, att sedan jag afgjort hans olycksöde, så gaf han riket och förmynderskapet på båten (au diable); och han önskade t. o. m., att du skulle komma tillbaka, på det att jag då åtminstone icke skulle ha anledning att hata honom. Jag svarade: så länge Liljensparre är underståthållare, skall Armfelt aldrig kunna göra någonting utan att röna motsägelser. Jag ger E. K. H. tid att tänka på saken, ty jag har icke det lynne, att jag låter narra mig af sväfvande löften.» *

Hertigens tillstånd var så upprördt, att han fick feber och låg till sängs ett par dagar efter detta samtal. Under det han låg och lugnade sina upprörda känslor, erhöll han ett bref från den obevekliga sköna, som vågade tala ett så stolt språk till Sveriges regent. Hon beklagade visserligen det häftiga uppträde, som föregått, men upprepade sina fordringar att hertigen skulle uppfylla sitt till henne gifna löfte med afseende på Armfelts befordran, under försäkran om dennes lojala tänkesätt. Hon begärde att få bestämdt svar, innan hon för någon tid lemnade hofvet, för att på landet undgå afundsjukan och sqvallret; samt slutade med önskan att vid sin återkomst finna hertigen botad för sin passion för henne.**

---

* Rudenschöld till Armfelt $^4/_9$ 1792.

** Brefvet är tryckt i Schinkels Minnen, III: 378. Datum bör ej vara Juli utan September.

»Triumviratet» — Reuterholm, Staël och Bonde —, till hvilka sällade sig grefve Ruuth, hade emellertid denna gång större inflytande på den älskogskranke regenten, än fröken Rudenschöld, helst som hon icke gifvit honom någon förhoppning att lyssna till hans böner. Med oro hade hertigens omgifning sett hennes inflytande hos honom och befarat, att han skulle förmås att låta Armfelt stanna qvar.* De beslöto således att begagna tillfället till ett afgörande steg. Under de dagar han låg till sängs, beslöts, att — Ruuth skulle bli generalguvernör i Pommern och Armfelt svensk minister vid de italienska hofven.

Hertigen underrättade fröken Rudenschöld derom i en biljett, hvilken af henne besvarades i ordalag, som oförtäckt röjde hennes förtrytelse.** En muntlig »explikation» egde sedermera rum, hvari hertigen för henne uppgaf de nämnda personerna såsom anledningen till beslutet; men gaf sitt hedersord på, att Armfelt skulle få fritt välja mellan beskickningen till Italien eller bibehållande af sina ämbeten i Sverige. Ett par dagar senare anträdde fröken Rudenschöld sin resa till landet; hertigen var upplöst af sorg, suckade och grät som ett barn hela dagarne, och utgöt efter fröken Rudenschölds afresa sina känslor för henne i glödande kärleksbref, af hvilka tiden bevarat några.***

---

* Tragi-komisk är den skildring, som grefvinnan Armfelt i ett bref till sin man ger af hertigens beteende: »Det är för besatt, hvad de gått åt honom för den amouren. Ordentliga bannor vankades; när han satt etablerad vid hennes arbetsbord, så skickade de bud på bud efter honom, och när det icke hjelpte, så kommo de sjelfva och begärde få tala vid honom ... (Man sade:) Hur i Herrans namn skall detta gå? Om han tar henne, så är allt förloradt, då få vi lof att abandonnera honom; det blir omöjligt att bli qvar o. s. v.» ($^{19}/_{11}$ 1792).

** Hon yttrade deri, att hon fann sig »detrompée sur ses plus belles espérances». »Vous attribuez, tillägger hon, la promesse que vous avez daigné me donner à une faiblesse, dont j'étais seule la cause. Je ne crois pas avoir abusé de l'attachement que V. A. m'a témoigné, en lui arrachant cette promesse ... Monseigneur retrouvera à coup sûr plus d'agrément dans le commerce d'une autre femme, plus adroite à se plier aux circonstances et à réussir dans les vastes projets de tout gouverner par l'empire que l'amour lui donne.» (Reuterholms papper, n:o 5.)

*** Fröken Rudenschöld öfversände dem genast till Armfelt, som fann dem krypande »som en lakejs». — Ett finnes tryckt i Gömdt är icke glömdt VIII: 26.

Men *samma dag*, som regenten gaf sitt hedersord på att Armfelt skulle fritt få välja mellan att stanna qvar i Sverige eller gå till Italien, afsände han det bref, i hvilket han, under föregifvande att Armfelt uttryckt sin önskan att lemna sitt öfverståthållare-ämbete — en plats, som han nog insåge ej kunde vara honom behaglig —, och att generalguvernementet i Pommern varit lofvadt åt Ruuth, innan Armfelts begäran derom hunnit fram, tillkännagaf, att han utnämnt honom till minister i Italien. Så föga gälde det som kungsord, hvad Sveriges regent lofvade! Samma dag, som detta bref skrefs (d. 7 Sept.), beslöts i konseljen Armfelts utnämning till minister i Italien och utfärdades de nödiga kreditiven. All möjlighet för den svage regenten att ytterligare ändra sig var sålunda afskuren.

För öfrigt skedde denna förvisning — ty så måste denna regeringsåtgärd betraktas — under de höfligaste former och under beviljande af sådana löneförmåner, att det skulle vara svårt att vägra att gå in derpå.* Betänkligheter med afseende på kostnaden för beredandet af platser åt dem som man ville aflägsna, kände icke förmyndarestyrelsen, huru mycket den än skröt med sin sparsamhet; och Armfelt var icke den ende af Gustavianerna, från hvars närvaro man genom dyrt aflönta onödiga tjenstebefattningar ville köpa sig fri. Åt Toll och Zibet m. fl. byggdes äfven »gyllene bryggor», för att begagna regentens eget uttryck, vid deras aflägsnande. — Med hertigens bref och ministerkreditiven afsändes såsom kurir majoren Uggla, som under Armfelts utrikes resa hade vården om hans ekonomiska angelägenheter. I ett bref, skrifvet några dagar senare, förständigades Armfelt att, genast efter slutad

* I sitt egenhändiga bref i detta ämne (7/9 1792) hade hertigen på följande sätt uträknat Armfelts blifvande inkomster:

Ministertraktamente	r:dr	7000.
Öfverstekammarjunkarelön	»	1000.
Inkomst af Armfelts regemente	»	2000.
Årlig pension	»	3000.
Summa	r:dr	13000.

Derjemte hade han lofvat ekiperingspenningar med 3000 r:dr och erbjudit resersättning i förskott. (Jfr Schinkel, anf. st. III: 377, hvarest detta bref meddelas i en föga trogen öfversättning med hvarjehanda uteslutningar.)

badkur, anträda resan till Italien, »hvarest Herr Barons verksamhet och drift i konungens och rikets höga värfs nitiska skötande kräfves».*

På vägen korsade den afsände kuriren ett bref från Armfelt till hertigen, hvari den förre, okunnig om den timade förändringen, direkt anhöll om generalguvernörsplatsen i Pommern, under åberopande dels af hertigens löfte till fröken Rudenschöld, dels af det bref från Ruuth, hvari denne underrättat om hertigens önskan, att han skulle lemna öfverståthållareskapet. En vecka senare hade Armfelt att svara på den skrifvelse från hertigen, som gjorde slut på dessa förhoppningar. Han gjorde det i ett vidlyftigt bref,** som innehåller många karakteristiska uttalanden, och hvari han, i underdåniga ord, erinrar om sina monarkiska tänkesätt och antyder, att han just derför vore förföljd. »Sedan E. K. H. låtit mig känna sin vilja, heter det, har jag icke ett ord att säga. Född undersåte, vet jag att lydnaden är min första pligt, och under alla omständigheter, hvari jag kan befinna mig, skall jag aldrig beträdas med att genom mina grundsatser eller mitt uppförande hafva förnekat den trosbekännelse, som jag tillämpat under eder odödlige broders regering och midt ibland de ränker, den upprorsanda och yra, som söndrade fäderneslandet.» Han beklagar sig öfver den orättfärdiga beskyllningen att han velat ställa till upplopp, men nekar icke, att hans naturliga lifllighet kommit honom att gifva luft åt sin smärta öfver hertigens synbart minskade förtroende. Under erkännande af frikostigheten af penninganbuden, begär han försäkran att ej under tre eller fyra år blifva återkallad från beskickningen, och lofvar att, om detta beviljas, hertigen aldrig skall få höra talas om honom, »utom då någon föga intressant depesch föredrages». — I ett officielt bref till sin nye chef, rikskansleren Sparre, yttrade han sig äfven i vördnadsfulla ordalag, ehuru han ironiskt uttalade sitt misstroende om sin duglighet för »ett så betydande värf».***

---

* Sparre till Armfelt $^{14}/_{8}$ 1792.

** Från Aachen $^{24}/_{8}$ 1792. (Reuterholms papper, n:o 5.)

*** $^{22}/_{8}$ 1792 (R. A.) Han uttalar derjemte sin önskan att få bo i Neapel, ej i Genua, »der man lefver beständigt med penningekarlar», och gör den uppriktiga bekännelsen, »att den sortens folk alltid bringat mig i olycka vid de negociationer jag med dem haft».

Under den underdåniga formen framsticker, som man finner, Armfelts uppbrusande sinne. I bref till sin hustru gaf han luft deråt. Han fann det förödmjukande, att lemna »en så lysande ställning, för att börja ett kringirrande lif och en ärelös bana». Värdigheten af minister vid de italienska hofven anstod icke »un des premiers seigneurs de la Suède»; det hade icke kostat regenten mera att gifva honom en ambassadörs-titel, skrifver han till sin hustru omedelbart efter mottagandet af hertigens bref.

Bitterheten var både förklarlig och ursäktlig, ty slaget var hårdt och oväntadt. Ministerplatsen i Italien var en ringa ersättning för den plats i regentens konselj, som denne efter öfverläggningarna om kodicillen till Gustaf III:s testamente högtidligen och skriftligen tillförsäkrat Armfelt. Hvad förtroende kunde man sätta till en regent, som hyste så föga betänkligheter att bryta sina löften? Ej blott den utlofvade platsen i regeringen och öfverståthållareplatsen, de vigtigaste af Armfelts ämbeten, blefvo honom, under den falska förevändning att han sjelf önskat det, fråntagna. Äfven andra förtroendeämbeten, som Armfelt innehaft, besattes skyndsamt med personer, som voro den nya styrelsen behagliga. Åbo universitets konsistorium skyndade att skrifva afskedsbref till sin i onåd fallne kansler och valde i stället baron C. A. Wachtmeister, en af Armfelts forna kamrater i den kungliga barnkammaren, från 1789 års riksdag känd såsom en ifrig medlem af den adliga oppositionen. Direktionen öfver Kongl. Maj:ts hofkapell och spektakler, hvilken Armfelt behållit under sina finska fälttåg och vexlande samhällsställningar, anförtroddes äfven åt annan person. Det var på grund af dessa erfarenheter, som Armfelt i ett följande bref skref till sin hustru: »Det är rätt löjligt, att man fråntager mig mina ämbeten, utan någon form af hvarken afsked eller dom. Det är blott af andras befordran, som jag märker, att jag icke har den eller den sysslan. Formen är ny, men beqväm. Vive les principes de liberté et de la philosophie moderne!» *

---

* $^{23}/_{10}$ 1792.

Armfelt var ingalunda sinnad att genast tillträda sin nya befattning. Redan innan frågan var afgjord, hade han yttrat sin afsigt att begära ett års tjenstledighet, »om jag blir minister i Italien eller Monomotapa, eller hvar de göra af mig»; och han begärde, sedan utnämningen skett, af helsoskäl, ytterligare nio månaders tjenstledighet efter den 15 November, då hans redan beviljade ledighet tilländalöpte. Derjemte framstälde han i en ganska bestämd ton fordringar på uppfyllandet af hertigen-regentens anbud med afseende på respenningar och traktamente, om hvilka rikskansleren icke syntes vara fullt underrättad, och hotade längre fram att begära afsked, då beviljandet af dessa förmåner dröjde.* Tjenstledighetsansökan beviljades, enligt bref från rikskansleren Sparre ($^{28}/_{10}$ 1791), dock under uttalande af den förmodan, att Armfelt sjelf »af önskan brinna lärer» att kunna såsom minister i Italien uppvakta prinsessan Sofia Albertina, som skulle tillbringa vintern i detta land.** För öfrigt försäkrade rikskanslern på sitt egendomliga språk, att »så länge H. K. H. sitt höga förmyndarekall utöfvar, skall Herr Baron aldrig befara saknad af vedermälen af den ömma och nådiga välvilja och verkliga bevågenhet, hvarmed högbemälte furste ständigt omfattat och oföränderligen Herr Baron omfatta vill, öfvertygad att ock i Herr Barons person alltid å sin sida tillbakars igenfinna icke mindre en trogen och redlig samt fäderneslandet älskande undersåte, än en personlig, tillgifven och pålitlig vän mot sig». I ett handbref försäkrades derjemte, att Armfelt i Italien egde fullständig frihet att bosätta sig hvar helst han önskade, och uttalades den förmodan, att han der säkerligen skulle få det vida angenämare än i Pommern; och då rikskanslerens ekonomiska arrangementer visat sig icke vara till Armfelts belåtenhet, beviljades i ett följande bref särskilda tillskott, »på grund af utmärkt kongl. nåd och gunst», för att visa »med hvad huldhet H. K. H. Regenten varit mån att rundligen och till pricka uppfylla sina löften».*** Obestridligt är, att man gjorde mer

* »Inlemnandet af afskedsmemorialet skall blifva den sista grâce, jag af E. E. skall begära», skrifver han i en förolämpad ton till rikskansleren $^{9}/_{11}$ 1792 (R. A.).

** Sparre till Armfelt $^{27}/_{10}$ 1792.

*** D. $^{27}/_{11}$ 1792.

för att förgylla de bäska pillerna åt Armfelt, än man kunnat vänta af den hänsynslöshet, som ledde förmyndare-regeringens åtgärder i öfrigt. Man var ännu angelägen att bevara åtminstone skenet af godt förstånd med den farlige mannen, så länge han ej var på längre afstånd från fäderneslandet.

Till förändringen i samhällsställning och politisk betydenhet kommo yttre obehag och ekonomiska bekymmer af hvarjehanda slag, hvilka ej kunde annat än öka den bitterhet, hvaraf Armfelts sinne redan var fyldt. Hans hustru, som nyligen inflyttat i öfverståthållarehuset och först tre veckor efter Armfelts utnämning till minister i Italien erhöll underrättelse, att han ej längre var öfverståthållare, fick befallning att inom en månad utrymma bostaden, som skulle tagas i besittning af den nye öfverståthållaren, amiral Modée — något som Armfelt ansåg såsom en våldsåtgärd och en skymf.* Af öfverståthållarelönen fick han icke uppbära ett öre, ehuru han faktiskt ett halft år innehaft detta ämbete, till hvilket han måst lösa en dyr fullmakt. Vistelsen i främmande land, äfven med ett frikostigt anslag, kunde icke annat än bringa ytterligare oreda i Armfelts redan tillräckligt intrasslade enskilda affärer. — En väsentlig del i den lifliga brefvexlingen mellan Armfelt och hans hustru, under hans vistelse i utlandet, rör i följd häraf ekonomiska ämnen. Till hennes klokhet och rådighet hyste han med skäl det största förtroende. »Hushålla med dina och mina pengar, som du vill, skrifver han, det blir aldrig du, som ruinerar mig.» Hans egna planer i dessa frågor röja ett oroligt och missnöjdt sinnes hela oreda. Hans föreskrifter voro ofta hvarandra motsägande och bevisade på ett slående sätt det berättigade i hans misstro till sin »esprit financier». Än ville han sälja sina egendomar Nynäs och Ogesta och i stället köpa en större egendom i Holstein; än endast göra en fingerad försäljning af förstnämnda egendom, för den händelse att en lycklig vändning inträffade i Sverige. Än föreslog han att för ett mindre kapital sälja det

---

* Den brefvexling, som med anledning häraf egde rum mellan rikskansleren Sparre och grefvinnan Armfelt, finnes tryckt i Crusenstolpes Hist. Tafla af Gustaf IV Adolfs första lefnadsår, s. 244.

pensionsbref, han erhållit af Gustaf III, än att hans hustru skulle sälja sin rättighet att bo på slottet såsom statsfru, än han sjelf sina juveler. »Allt fast borde förvandlas i penningar», heter det en gång, »bättre fly än illa fäkta», ty Frankrikes öde väntade Sverige; och någon tid derefter väcktes fråga om upptagande af ett penninglån, för att i Mecklenburg köpa en större egendom.* Frågan om en resa till England från Aachen stod i sammanhang med denna finansspekulation. — Af alla de många ekonomiska förslag, som voro å bane, var det dock endast ett, som kom till verkställighet: det var försäljningen af Nerikes och Vermlands regemente till Armfelts närmaste man i befälet, grefve Leijonstedt, mot en ackordsumma af 10,000 rdr rgs. Armfelt erhöll sålunda mot detta ackord, som af hertigen godkändes, afsked från regementet.**.

* * *

Det var likväl ej blott den politiska degradationen och de ekonomiska angelägenheterna, som förbittrade Armfelts sinne. Kort sedan underrättelsen om Liljensparres utnämning träffat honom, inberättades från Sverige, att fråga varit om Armfelts arrestering i Stralsund, på grund af Liljensparres angifvelse, att han haft för afsigt att ställa till upplopp i Stockholm. Ryktet om arresteringen var tvifvelsutan lika ogrundadt som uppgiften om upprorsplanen; men båda voro kränkande för ett

---

* En af Armfelts under vistelsen i utlandet förvärfvade vänner, den tyskfödde majoren von Hess, skulle användas såsom ombud vid detta egendomsköp. Till major C. F. Uggla, som under Armfelts frånvaro var hans kommissionär i Sverige, skref han en mängd bref från samma tid rörande ekonomiska angelägenheter; de finnas bevarade i Upsala univ. bibliotek. De lemna en föga tillfredsställande bild af Armfelts sätt att sköta sina affärer och måla på sitt sätt hans oroliga sinnesförfattning vid denna tid och hans lynnes ojemnheter.

** Deremot fick han ej den pension såsom sårad officer, som han derjemte gjort till vilkor för sitt afskedstagande. Detta vägrades på den grund, att han ej kunnat styrka, att han för framtiden vore till krigstjenst oduglig. Detta väckte Armfelts lifliga förtrytelse: »pensionen var en condition, utan hvilken jag ej kunde taga afsked, ej ville hafva afsked, och ej borde få afsked. Det är ett verkligt röfveri», utropar han. (Armfelt till sin hustru $^{16}/_{4}$ 1793.)

så ömtåligt sinne som Armfelts.* Han erfor derjemte från många håll, att han genom svenska regeringens agenter bevakades såsom en misstänkt person. Tidigt erhöll han varningar att hans och hans korrespondenters bref öppnades: så väl hans hustru som andra vänner uppmanade honom enständigt att vara försigtig i sina utlåtelser i tal och skrift, emedan man följde honom i spåren. Från en af sina vänner, den tyske majoren v. Hess, hvars bref till Armfelt äro fulla af anathemer mot konungamördare och spioner, erhöll han varning för anslag, som vore å bane mot hans lif: man hade skickat honom till Italien, hette det, derföre att der vore rätta platsen att lega banditer för penningar.** — Dylika varningar, dels befogade, dels obefogade, endast ökade Armfelts förbittring: han föraktade sina motståndare och trotsade dem i ord och handling.

Äfven andra underrättelser från Sverige voro egnade att väcka Armfelts förtrytelse och oro. Redan före sin afresa från Sverige hade han i Skåne på Krageholm erfarit, att den förolyckade grefve Munck utspridt, att icke han, utan Armfelt och Taube vore de egentligen skyldiga till förfalskningen af de fahnehjelmska sedlarna, samt att Munck i Reuterholm funnit en inflytelserik beskyddare. Att detta osannfärdiga rykte verkligen var gängse, bekräftades sedermera genom bref. I ett förtroligt bref till sin hustru gaf Armfelt luft åt sin harm öfver denna »infami» och öfver det hemlighetsfulla förfarandet vid rättegången mot Munck. Afsigten dermed kunde, menade han, ej vara någon annan än att kasta skugga öfver Gustaf III:s minne eller göra »hederligt folk misstänkta». *** Det berättades äfven att i den svenska pressen förekommit »libeller» mot Armfelt. † Den statsutredning, som i Augusti förordnades, framstäldes för Armfelt såsom afsedd att i

* Gyldenstolpe skref $^{29}/_{10}$ 1792 till Armfelt, att han visserligen fann detta rykte otroligt; »mais je ne puis jurer de rien, les trâmes et menées sourdes, quoique inconnues à moi, n'existent malheureusement pas moins».

** v. Hess till Armfelt $^{11}/_{12}$, $^{18}/_{12}$ 1792.

*** Armfelt till sin hustru $^{22}/_{7}$ 1792.

† Fröken Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{8}$ 1792. Kellgren skulle hafva varit författaren. I Stockholms-Posten, Kellgrens tidning, förekommer dock intet, som kan anses syfta på Armfelt.

främsta rummet »chikanera» honom och andra Gustaf III:s förtroendemän. * Rykten utspriddes, att Armfelt inträdt i den armé, som tågade mot Frankrike. **

Mera sårande än alla dessa mer och mindre grundlösa rykten, hvilka kommo till Armfelts kunskap, voro dock de yttranden, som fäldes på hans rygg inom det hof, der han så länge varit firad och mäktig. De drabbade icke blott honom utan ock hans konungs minne, till hvars försvarare, äfven efter hans död, han ansåg sig framför andra kallad. Det var i synnerhet fröken Rudenschöld, som med mycken ifver till honom inberättade anekdoter af detta slag. En af dem torde få anses såsom betecknande och förtjenar att här anföras. Hertig Fredrik hade, skrifver hon, en gång vid hofvets middagsbord, då talet föll på Armfelt, yttrat, att det måtte vara underligt för honom att vara reducerad till alldeles intet, men att han väl förtjent det för sin högfärd. Fröken Rudenschöld, alltid färdig att modigt träda inom skrankorna för sin älskare, svarade genast, att en man med Armfelts karakter och snille kunde sätta sig öfver hvilka dumheter, som sades om honom. Hans anseende vore befästadt öfver hela Europa, efter hvad som syntes af det smickrande mottagande, han rönt öfverallt. »Så mycket bättre för honom», svarade hertigen ironiskt. »Jag för min del är rätt nöjd, att den regering är slut, då gunstlingarne, med konungens samtycke, satte alla tjenster i riket på auktion. Ingenting respekterades på den tiden; inga offentliga kassor, icke ens enkors och faderlösas medel voro skyddade. Gud ske lof att den tiden är slut! Har jag icke rätt, fröken?» tillade han hånfullt. — »Det återstår endast, att E. K. H. gör ett loftal öfver Ankarström», svarade hon bittert.

---

* Rudenschöld till Armfelt $^{13}/_{8}$ 1792. Hon visste, att Armfelt hade konungens décharge för sin förvaltning under krigsåren, och ansåg, att han intet hade att frukta. Han var emellertid så säker att han hade förföljelser att vänta, att han i bref till sin hustru bad henne slå ett bläckhorn öfver räkningarna, så att utgiftsposterna ej syntes — han var ej viss om, att verifikationerna funnes till dem alla — men så, att summan, konungens décharge och statssekreteraren Lagerbrings påskrift ej doldes!

** I den franska Moniteuren visste man t. o. m. att berätta, att han stupat i en duell (Le Moniteur 1792, n:o 352).

Dylika rykten och smädelser kunde icke annat än gå Armfelt till sinnes. Men visserligen var det icke endast de personliga obehag, han erfor, som vållade bitterheten hos den förr så lefnadsglade och handlingskraftige mannen. Hans vänners öde grämde honom djupt, och han var orolig för alla nyheter från Sverige.* Med djup bedröfvelse mottog han underrättelse, huru konung Gustafs minne i tal och i handling nedsattes, och att det nästan ansågs som ett brott att hafva stått i nära förhållande till honom. »Det är nog mycket begärdt», skref Gustafs trogne vän Franc till Armfelt om konungamordet, »att man skall komma ihåg en liten accident, timad för hela sju månader sedan. Också har man ej att göra den förebråelsen åt många; ty om den lilla händelsen hade tilldragit sig 1692, så kunde han ej vara mindre ihågkommen än den det nu är, så i tal som i skrift.» ** Den periodiska press, som under den nya tryckfriheten blomstrade, hade endast loftal för den nya styrelsen — »ett rättvisans tempel, hette det i en tidning, vid hvars altare på högra sidan *sanningens fackla* upplyser med en helig låga, och *hoppet* på den venstra visar eder en uppgående sol». I jemförelse dermed erinrades om den tid, då »orättfärdigheten skyldes under purpurns glans, och klagan tystades med dessa mäktiga ord: konungen befalte det.» *** Lustbarheterna vid hertigen-regentens hof fortgingo, ostörda af kungs-sorgen. Vid dess middagsmåltider användes någon gång såsom taffelmusik begrafningsmusiken vid konung Gustafs likfärd: de få, som förblifvit hans minne trogna, åhörde den med tårade ögon, men blefvo föremål för de andras åtlöje.† »Man vill begrafva den bortgångnes minne i glömska», klagade hans sons guvernör grefve

* »Tre dagar kunna omöjligt gå förbi, skrifver han till sin hustru, utan att de utmärkas genom någon ny betecknande styrelseåtgärd: små intriger, små passioner, brist på fasthet, på konseqvens, på system.» (Aug. 1792.)

** Gömdt är icke glömdt, VII: 28.

*** Patrioten, 1792, n:o 16, 17. Enligt ett bref från Ehrenström ($^{30}/_{7}$ 1792) hade den från Gustaf III:s tid bekante pamflettisten major Lund fått uppmaning att skrifva mot Gustaf III:s regering, men svarat, att han »ansåge för en infami att ofreda hans stoft».

† Rudenschöld till Armfelt $^{4}/_{8}$ 1792.

Gyldenstolpe,* och försöker roa sig som förr. Men sjelfva hufvudföremålet saknas, och jag kan ej beskrifva den tomhet, som vår aflidne herre lemnat efter sig.» — »Nej, vi kunna icke se sakerna för mycket i svart», skref Armfelt sjelf till sin hustru efter dylika underrättelser. »Salig konungen kände noga sitt folk; den motvilja, han alltid hyste mot dem, som nu spela en rol, är anmärkningsvärd. Store Gud, hvilken konung var det icke! Med alla sina fel, är jag säker på att vi om någon tid skulle vilja återköpa honom med vårt blod!» **

Till alla dessa små styng mot ett älskadt minne kom den lindriga domen öfver de i konungamordet inblandade. Mot regentens och rikets främste juridiske ämbetsmans, riksdrotset Wachtmeisters vilja, lyckades Reuterholm genomdrifva, att de af de sammansvurne, hvilka bort straffas med döden, i stället skickades i landsflykt, under föregifvande, att detta vore ett strängare straff.*** Hertigen-regenten förmåddes att i ett diktamen till protokollet d. 15 Aug. 1792 tillkännagifva, att denna dom berodde på konung Gustafs på dödsbädden hos honom uttalade önskan, att endast Ankarströms hufvud skulle falla, och att alla de öfriga, som voro invecklade i mordgerningen, skulle få behålla lifvet. I den döende konungens mun lades ett långt tal, hvari detta utvecklades; och hertigen uppgaf, att han »vid sin broderliga kärlek och furstliga ära tillsvurit» den döende konungen att villfara denna »hans sista bön, hvilken, enligt hertigens ord, satte Gustaf III:s ädelmod och hjerta i den vackraste dag och bättre än Svensksunds seger förevigade dess minne». Talet, som syntes röja Reuterholms blomstrande vältalighet, trycktes i tidningarna.

Ingen kände bättre än Armfelt, som nästan oafbrutet vistats vid Gustaf III:s dödssäng, huru sanningslös hela denna framställning var, och förloppet upprörde honom och andra Gustavianer i deras innersta. »Visst är, att salig kungens tal på sotsängen tyckes vara nog långt för en agonisant», skref Franc ironiskt till Armfelt, »men också måste considereras, att en döendes ord, ehuru få de ock äro, förtjena att utförligare

* Till Armfelt $^{4}/_{9}$ 1792.

** $^{8}/_{1}$ 1793.

*** Se L. von Engeströms Minnen och anteckningar, I: 194.

utbredas, då de göra en döende så stor heder, större än segern i Svensksund... Emellertid måste man admirera, tillägger han i samma ironiska ton, huru väl hemligheten blifvit förvarad; det hade ock ej varit bra, om de brottslige i förtid fått veta deraf».* Fröken Rudenschöld, alltid obetänksam i sina uttalanden, dristade vid hertigens hof, då tryckfrihetsförordningen prisades, yttra: »Ja, men dessutom finnes det *mordfriheten*, som är lika bra skrifven, och hvari göres till vilkor, att endast mörda kungar, välgörare och anförvandter.» Ej blott Gustaf III:s vänner funno sin rättskänsla upprörd genom denna mildhet mot förbrytare af detta slag, helst som den byggdes på en osannfärdig uppgift; »deri instämde hela den opartiska delen af nationen».**

Djupare än dessa ämnen för sorg och förtrytelse samt allmänna farhågor för fosterlandets öde kändes bekymren för den unge konung, som Armfelt lemnat, omgifven dels af sin faders fiender, dels af dem som, enligt hans åsigt, ville undergräfva monarkiens bestånd. Med särskild misstro betraktade han kronprinsens lärare, den aktningsvärde Rosenstein. Denne ansågs af »rojalisterna» såsom en af dessa filosofiska svärmare, hvilkas samhällsvådliga läror vore upphofvet till revolutionen. Han stämplades såsom »jakobin» och ansågs hos den unge konungen inplanta revolutionära idéer, för hvilka han äfven annorstädes gjorde propaganda; han vore så mycket farligare, som han försåg det styrande »triumviratet» med »den esprit, som de sjelfva saknade», sades det.*** — Redan före

* Anf. st. s. 9.

** Se Adlerbeth, anf. st. II: 175.

*** Rudenschöld till Armfelt $^{19}/_{7}$ 1792, $^{13}/_{12}$ 1792, $^{18}/_{1}$ 1793, Ehrenström till Armfelt $^{20}/_{7}$ 1792. Det berättades äfven, att Rosenstein klandrade Drottningholmstraktaten med Ryssland och förordade förbund med franska republiken (Franc t. Armfelt, anf. st. s. 51); och fröken Rudenschöld berättar i ett af sina bref, att Rosenstein en gång, då talet föll på jakobinismen, jemfört denna benämning med namnet »svenska ryssar» under kriget: »de som skreko värst mot jakobinerna voro de, som nu helst skulle vilja åstadkomma en hvälfning till sin fördel; liksom de, som mest talat om »svenska ryssar», just voro de, som genom en skamlig fred velat bringa Sverige under ryskt ok.» Dylika underrättelser kunde ej stämma Armfelt blidare mot den gamle vännen från konung Gustafs dagar. Han tillmätte Rosenstein ett inflytande, som denne icke egde: hertigen-regen-

sin afresa hade Armfelt, såsom vi sett, varit högst orolig för Gustaf Adolfs öde; de underrättelser, han sedermera erhöll om konungens nervösa sjukdom, hvilken gaf anledning frukta för hans förstånd, om läkarnes konsultationer* o. s. v., voro icke egnade att ingifva gladare förhoppningar. Hans förtroliga bref äro rika på rörande utbrott af tillgifvenhet för Gustaf III:s son och af bekymmer för hans öde. »Aldrig, nej aldrig skola vi få se detta barn på tronen», skrifver han till sin hustru kort efter sin ankomst på främmande botten. »Och äfven om Gud låter honom komma dit, så komma de utsigter mig att darra, som våra tider och de personer, som beherska hertigen, låta befara.» — Någon tid senare: »Ack, den stackars kungen! När jag tänker på detta barn, sönderslites mitt hjerta af sorg. Må himlen bevara honom för det olycksöde, som drabbat konungen af Danmark! Men enligt det nya systemet är en kung, som man mördar, eller en kung, som man be-

---

ten talte sällan med honom; Rosenstein liknade »ces temples qu'on estime, à cause de leurs ornements intérieurs, mais qu'on ne fréquente pas, puisqu'il n'y a pas de culte», skrifver, spirituelt nog, Armfelts blifvande legationssekreterare Lagersvärd ($^{26}/_{10}$ 1792). Armfelts förbittring mot Rosenstein kom emellertid till dennes kunskap; och han sökte i tvenne märkliga bref ($^{21}/_{11}$ 1792, $^{8}/_{1}$ 1793) till Armfelt att förklara sin ståndpunkt och häfda sin tacksamhet för gamla förbindelser. Han ville vederlägga ryktet att han vore jakobin: »c'est à présent l'accusation favorite de certaines gens. J'ai approuvé plusieurs des principes de le première assemblée, et je l'ai dit hautement. J'ai détesté et je déteste les jacobins de tous les pays. Il y en a chez nous. Ce sont ceux qui auraient joué en France le rôle des Robespierre et des Péthion, de même qui ceux-ci auraient joué le leur en Suède. — Je crois remplir mon devoir en donnant au roi des principes justes, et tels que la conjoncture naturelle les préscrit. Ce n'est pas par des déclamations, encore moins par des actes de rigueur, que les souverains peuvent espérer de prévenir des revolutions, semblables à celle de France; c'est par la justice, par l'économie, par le choix de personnes qu'ils employent. Au reste, je ne lui inspire aucune prédilection pour quelqu'un des partis qui ont divisé la patrie. Je lui présente comme modèle ce grand roi, dont il porte le nom, et qui a su réunir tous les esprits.» — Armfelt har till dessa bref gjort marginalanteckningar, som visa huru föga han trodde på deras uppriktighet; och i en af dem karakteriseras Rosenstein såsom »homme d'esprit, grand ami de Condorcet et l'admirateur et sectataire de la révolution Française, dont il inocule lentement et sourdement les principes».

* Se Protokoll, hållet inför hertigen-regenten i konungens guvernörs rum på Drottningholms slott, d. 20 Aug. 1792, tr. i Crusenstolpes Portefeuille, II: 131.

röfvar förståndet, i lika mån offer åt friheten.» — Af »de frihetsprinciper, som nu styra Sverige genom *Gustaf Adolf Reuterholm*», väntade han intet godt. »Gud låte *den Gustaf Adolf* få lefva, som skall succedera honom, så får man väl tåla, att det nu går f—n i våld.» »Gud den allrahögste bevare konung och rike, utbrister han; då ville jag gerna vara ett offer, om min välfärd dertill kunde bidraga.» * Farhågorna rörde således intet ringare än den unge furstens lif, hans förstånd och hans krona; och de sysselsatte oupphörligt Armfelts sinne. Från Sverige berättades derjemte, att det ansågs som säkert, att minderårigheten skulle förlängas, riksdag sammankallas och regeringsformen af 1720 återinföras**; i den utländska pressen uppgafs icke långt derefter, att den unge konungen redan kunde betraktas såsom afsatt, och i November 1792 berättades i en Frankfurtertidning, att konungen vore död.***

Armfelt var endast alltför benägen att sätta tro till alla dessa rykten. Hans sinnesförfattning medgaf icke ett kritiskt pröfvande af deras trovärdighet, och hans själ intogs af föreställningar af dystraste slag. Det var efter denna tid, som han talte och skref om att man gifvit kungen »aqua tofana», det bekanta långsamt tärande italienska giftet.† Han bad sin hustru noga iakttaga allt som rörde Gustaf Adolf: äfven det som förefölle mest otroligt, vore möjligt i dessa tider och — »ingen rök utan eld»: Sveriges regering »*hade upphört att kunna rodna för sina handlingar*».

* * *

Den måttstock, efter hvilken Armfelt under sin vistelse i utlandet bedömde tilldragelserna i Sverige, röjde allt mer och

---

* Armfelt till sin hustru $^{4}/_{8}$, $^{18}/_{8}$, $^{1}/_{10}$ 1792.

** Ehrenström till Armfelt $^{20}/_{7}$, $^{30}/_{7}$ 1792.

*** v. Helands depesch från Dresden $^{6}/_{2}$ 1793. (R. A.)

† Armfelt till Rudenschöld $^{9}/_{10}$, $^{28}/_{10}$ 1792, tryckt i Utdrag af handlingar rörande Armfeltska högmålet, s. 2, 3. På grund af dessa Armfelts löst uttalade misstankar har uppvuxit en saga, huru Armfelt räddade konungens lif genom att i Florens utbyta giftvattnet mot två flaskor källvatten, o. s. v. Med många detaljer finnes denna legend, som saknar all trovärdighet, anförd i Gömdt är icke glömdt, VIII: 62.

mer att han lefde i fjerran land, under intryck af djupt uppskakande beskaffenhet och i en omgifning, som bidrog att öka hans upphetsning.

Den fruktansvärda omstörtning i Frankrike, som så lifligt sysselsatt Gustaf III:s tankar under hans sista lefnadsår, nådde under tiden från sommaren 1792 till sommaren 1794 sin höjdpunkt. Det franska konungadömets fall efter d. 10 Augusti 1792, September-morden kort derefter, Ludvig XVI:s och hans gemåls afrättning, Dantons, Marats och Robespierres olika skräckvälden, allt visade samhällsupplösningen och fanatismen i en ständigt stigande yrsel, ända till dess att den 9 Thermidor syntes medföra en återgång till någon sansning. Europa i sin helhet liknade under dessa år en af dessa Rembrandts taflor, der ljuset faller skarpt och klart på en punkt, medan allt det öfriga synes höljdt i ett mörker, hvilket endast skingras af reflexerna från medelpunktens ljus. Men återskenet af franska revolutionens brand sträckte sig vida omkring: till Petersburg och Madrid, till Stockholm och Neapel. Öfverallt är det i väsentlig mån tilldragelserna i Paris, som, medelbarligen eller omedelbarligen, gifva sin färg åt statskonstens och folkstämningens vexlingar.

En skarp reflex af denna samhällsbrand hade med blodigt skimmer upplyst äfven vårt aflägsna land, och konung Gustafs död hade, såsom vi sett, ingifvit hans vänner de lifligaste farhågor för utbredandet af de revolutionära lärorna och deras praktiska tillämpning. De sammanfattade båda, såsom vi sett af de ofvan anförda utdragen af deras brefvexling, under namnet »jakobinism». Jakobinism blef i Sverige, såsom annorstädes, för dem, som önskade samhällets bevarande, det »röda spöket» under sista årtiondet af 1700-talet. Äfven här stämplades man antingen som »jakobin» eller »rojalist»: benämningarna och begreppen voro hemtade från Frankrike, men man gaf åt dem båda här vidsträcktare betydelse. Under dessa namn skilde man länge i tvenne skaror dem som uppträdde på den politiska vädjobanan: och mellan dem, som följde det gamla konungadömets eller den nya folkfrihetens fanor, syntes under lång tid intet närmande kunna ega rum.

Om Armfelts plats vid denna fördelning hade ingen tvekan kunnat uppstå. Hans föregåenden, hans personliga förhållanden, hans lefnadsvanor och hans åsigter, allt hade bestämt hans plats på »rojalisternas» högra flygel. Motgången, hans egen och hans meningsfränders, dref honom endast till allt längre ytterligheter och ökade hans hat mot de »jakobiner», som efter konungamordet bemäktigat sig Sveriges styrelse. Armfelt blef omsider under denna del af sitt lif ett slags rojalismens »enfant terrible», som genom sin oförsigtighet drog olycka öfver sig sjelf och sina vänner. Väsentligen berodde detta äfven på de förbindelser, han under sina resor i utlandet knöt med dem, som i ännu högre grad än han hade anledning att betrakta »jakobinismen» med afsky och önska hämnas lidna oförrätter. Han hörde dagligen under sin vistelse på Europas kontinent och under omedelbara intryck af revolutionens blodscener de franska emigranternas jämmer och såg deras lidanden; länge dröjde det icke, innan han gjort deras tankegång till sin och betraktade äfven svenska förhållanden med den franske emigrantens ögon. Tvifvelsutan var det ock deras föredöme, som gjorde att han, den i botten fosterlandsälskande mannen, åtminstone under någon tid icke ryggade tillbaka för tanken att genom bistånd af främmande härsmakt återställa den gamla ordningen i det fädernesland, hvilket han ansåg prisgifvet åt samhällsomstörtare och fantaster.

Aldrig van att lägga band på sitt häftiga lynne, gaf han luft åt sin förbittring i de dystraste framtidsspådomar och i vilda paradoxer. »Frankrikes öde, men en miniature, skrifver han till sin hustru, förestår oss: vi hafva att vänta antingen ett inbördes krig samt gamla regeringssättets återinförande och slutligen slafveri under Ryssland, eller också ett sådant slags aristokratisk despotism, som i förföljelser, inqvisitioner och bitterhet öfvergår allt.» * Sverige ville han i dessa dystra stunder aldrig återse: »detta land, som infekteras af lastens och djefvulens foster. Jag väntar mig att se hela assemblée nationale och alla sansculotter i Sverige, så snart

* Han tillägger: »Jag kan döma derom af herr Lodes tillsättande till justitiekansler, som är af alla dödlige den elakaste och bittraste menniska» ($^{12}/_{8}$ 1792).

de blifva körda ur Frankrike». Särskildt förhatligt var honom den Reuterholmska politikens närmande till Frankrike: »Verninac, heter det, blir säkerligen på god fot i Stockholm: han har gjort mord, calomnierat, visat falska bref, fört falskt vittnesmål m. m. — allt det der bör utgöra en utmärkt minister för Frankrike».* Han visste att berätta det orimliga ryktet, att svenska ambassadricen fru Staël med egen hand på gatan mördat en aristokrat, endast derföre att han fällt tårar öfver Frankrikes olyckor. Med anledning af Septembermorden, »då nästan hvar tredje dag slagtades några tusen menniskor», gör han den betraktelsen, att »alla tyranners regering tillsammans ej kostat så mycket blod, som dessa fyra frihetsårens regering i Paris». Han beklagade filosofiens och upplysningens framsteg: »som barbarer voro menniskorna både rättvisare och bättre»; och på följande sätt ger han luft åt sin förtviflan öfver det inflytande, som tidehvarfvets filosofiska läror utöfvat: »Du himmelske Gud, utbrister han, skola då ej de uppvakna, som den falska filosofien insöfver! Jag blir så galen och arg, när jag tänker på allt detta, så jag ber Gud att åter få se Neros, Caligulas, Kristian Tyranns och Karl IX:s tider. Åtminstone blir mängden af offer ej så stor som i detta upplysningens tidehvarf. — Nej, min son skall blifva en barbar; han skall uppfödas utan kunskaper om annat än en Gud och en kung, och all filosofi, all metafysik, alla vackra fraser af dygd och ära, som nu äro masquen, infamien påklädt sig, skola för honom blifva en suite af den enfaldighet, med hvilken hans förstånd omfattar det hela». Han fortsätter med ständigt stigande upphetsning: »Läsa och skrifva skall aldrig min son lära, så länge jag lefver, men lyda, säga sant, slåss på alla

* Att Armfelt hade rätt i sin förmodan, att de franska jakobinernas sändebud Verninac, om också ej på de af honom anförda grunder, skulle omfattas med välvilja af Reuterholm, bestyrkes af dennes afskedsbref vid Verninacs afresa från Stockholm i Sept. 1792. Han försäkrar deri, att han »sedan första ögonblicket» känt för Verninac »d'une manière non équivoque des rapports de sympathie la plus parfaite», och kallar sig »un ami, qu'un seul instant a suffi à vous donner». (Egenhänd. koncept, Reuterh. papp. n:o 51). — Emellertid förklarade svenska kabinettet formligen inför det ryska, att Verninac icke vore erkänd såsom minister och att hans steg bevakades af polisen. (Depesch till Stedingk $^{27}/_{7}$ 1792, tr. i Bihang till Schinkels Minnen, I: 160; jfr. Sturzen-Becker, Reuterholm, 145.)

manér, söka hata och förfölja filosofer, lärda, och dem som göra fraser, samt näst Gud dyrka sin kung. Kroppsöfningar äro nyttiga och de enda nödvändiga, efter ingenting annat än en extrême barbarism kan frälsa Europa från undergång. — Du tror jag är galen, min söta Pumpa, men reflektera till grunden för alla våra olyckor, och säg om jag har orätt!»*

Orättvist vore det tvifvelsutan att taga dessa våldsamma utgjutelser efter orden. Men de äro betecknande för den upprörda sinnesförfattning, i hvilken Armfelt lefde; och för rätta förståndet af de följande tilldragelserna är det nödigt att här hafva låtit honom med egna ord i förtroliga bref, hvilka aldrig varit beräknade för offentligheten, måla de dystra framtidsbilder, som fylde hans rörliga sinne.

Han stannade icke vid att filosofiskt grubbla öfver tidehvarfvets ondska, öfver fosterlandets och sina egna olycksöden; hans tankar rufvade äfven på sättet att genom kraftigt ingripande handling åter leda allt på den rätta stråten. Det låg icke inom området för Armfelts politiska begåfning, ännu mindre tillstadde hans sinnesstämning under dessa oroliga tider, att härför uppföra någon bestämd, konseqvent fasthållen plan; men mångahanda voro de hugskott, som alstrades i hans ständigt arbetande hufvud. Hans vexlande idéer till ändring af sakernas skick skola i ett sammanhang, med ledning af hvad som finnes bevaradt af den hemliga brefvexling, som drog olyckan öfver hans och hans vänners hufvud, framställas i en följande afdelning.

Först må dock i ett särskildt kapitel förtäljas hans resor och lefnadsöden, från hans afresa från Sverige till dess han halft annat år senare i Neapel måste flykta undan Reuterholms förföljelse. Ytterligare bidrag till kännedomen om den stämning, som framkallade hans omhvälfningsförslag, skola dervid lemnas ur de källor till hans biografi, som ej tillhöra hans hemliga brefvexling.

* Ur Armfelts bref till sin hustru, Aug.—Nov. 1792.

II.

En svensk emigrant.

(Juli 1792—Dec. 1793.)

En resa på Europas kontinent under en så upprörd tid, som början af de franska revolutionskrigens år, måste för enhvar ega mycket af intresse. För en man med Armfelts samhällsställning, verldsvana och europeiska rykte erbjödo sig äfven tillfällen till iakttagelser och knytande af förbindelser med samtidens högtstående personer. Hans reseanteckningar och bref ega derföre, utom det biografiska, ej sällan allmännare intresse och kunna i någon mån tjena såsom bidrag till kännedomen om den väldiga brytningsperioden, sådan som den från hans politiska ståndpunkt uppfattades.

Resan gälde, såsom vi erinra oss, ursprungligen baden i Aachen, och dess ändamål var från början intet annat än att der söka återvinna en helsa, som redan vid unga år syntes vara bruten. Men en vistelse i Rhentrakterna erbjöd just vid denna tid ett skådespel, som måste locka en man som Armfelt. Från Aachen var det lätt att dels göra ett besök i Koblentz, hufvudqvarteret för den *krigiska* franska emigrationen, hvilken samlat sig kring de franska prinsarne, dels att i Trier söka få bevittna den preussiska arméens uppbrott, då den under konungens af Preussen och hertigens af Braunschweig befäl ryckte in i Frankrike. Till dessa platser stälde Armfelt också genast sin resa; ingalunda i något politiskt syfte,

men drifven af sin varma sympati för det franska konungadömets upprättande, väl äfven af den militäre yrkesmannens intresse. Han, som så många andra, tviflade icke, att det fälttåg i Frankrike, som förbereddes af Preussens och Österrikes förenade arméer, skulle blifva ett kort, men lysande segertåg; det skulle, så hoppades han, inom en eller annan månad sluta med Paris' intagande och Ludvig XVI:s insättande i sina rättigheter.

Färden gick från Ystad till Stralsund, hvarest Armfelt, såsom nämndt är, i generallöjtnanten Fromhold Armfelt egde en anförvandt och i hans son, Karl Armfelt, en ung officer i svensk tjenst, fann en reskamrat till Rhentrakten. Till den trefnad, som han fann i Stralsund, bidrog väsentligen, enligt hans egen uppgift, att han fann, att man i Pommern, så väl som annorstädes i norra Tyskland, talade med vördnad om Gustaf III:s minne.* Öfver Wismar — som han fann »liknade presidenten (i Wismarska tribunalet, baron Klinckowström) och såg malätet ut» — gick vägen till Hamburg, hvarest med postdirektören Bregard träffades de anstalter rörande postförbindelser till och från Armfelt, som sedermera skulle blifva af så olycksbringande följder. I Hamburg såg han på afstånd grefve Munck, som nu i utlandet under namnet Bringson dolde sin vanära. Armfelt fann, att denna tillfällighet icke var »de bonne augure». Öfver Harburg fortsattes resan till Hannover** och Kassel till Koblentz, allt under kortare uppehåll, nödiga på grund af Armfelts medtagna krafter, de dåliga vä-

* »Pomerinkarne» fann Armfelt vara välmående folk, som förstodo att göra sig lifvet angenämt: »Man frukosterar med 25 rätter, skref han till sin hustru ($^{26}/_{7}$ 1792), och man äter middag med 50. Det är kanske något öfverdrifvet, tillägger han försigtigtvis, men icke mycket.»

** I Hannover gjorde Armfelt ett besök hos en preussisk grefvinna v. Wangenheim, en bekantskap från hans vistelse i Berlin 1779. Enligt ett bref till sin hustru presenterade han sig för denna dam, då hon icke syntes igenkänna honom, med följande ord: Connaîtriez vous, Madame, quelqu'un que vous vîtes il y a 13 ans? — Ma foi, Monsieur, je vous avoue qu'il y a des traits, qui me rapellent un bien bel homme, qui tournait la tête aux femmes de Berlin dans ce temps-là, mais ce ne peut être lui. — Le compliment, Madame, n'est pas flatteur, mais il serait très-possible que cela fut cependant. — Ah, me dit-elle, Armfelt! — au nom de Dieu, est ce vous ou votre ombre? ($^{3}/_{8}$ 1792.)

garne och de talrika trupptransporterna mot gränsen. — Han reste »en grand seigneur», på det sätt, som han ansåg tillkomma sin rang, åtföljd af egen betjening och egen läkare; ressällskap egde han derjemte i sin unge slägting från Stralsund och den ofvannämnde pommerske majoren v. Hess, i svensk tjenst,* som i Kassel slöt sig till den svenska karavanen. — Karakteristisk är följande anekdot, berättad i ett bref från sistnämnda plats. Armfelt besökte landtgrefvens af Hessen lustslott Weissenstein, beläget i närheten af det lilla rikets hufvudstad. För sin räkning lät Armfelt vattenkonsterna spela, mot en afgift af två dukater. Hela staden strömmade dit för att se på — »mais pas une seule jolie femme!», tillägger han beklagande. »C'est une fête que ma munificence a donnée, et aussi en a-t-on fait des grandes révérences.»

Anländ till Koblentz d. 1 Augusti, fann Armfelt, att de franska prinsarne med sin emigrant-armé brutit upp till Trier, hvarest betydliga truppsammandragningar egt rum och som skulle blifva utgångspunkten för det stundande fälttåget. Kriget upptog nu allas intressen, och ett rörligt lif rådde i dessa gränstrakter. »Det liknar belägringen af Troja», skref Armfelt något ironiskt från Koblentz till sin hustru. »Gud låte dem ej behöfva tio år att förstöra denna filosofiska afguden, sjelfsvåld och brott under namn af frihet!»

Armfelt skyndade till Trier. I sina otryckta memoirer har han lemnat en liflig skildring af sitt besök der. Den är, på sitt sätt, ett sidostycke till Goethes bekanta skildring i början af hans »Campagne in Frankreich».

»Trier och dess omgifningar, berättar han, vimlade af menniskor. Stora torget och stadens gator voro fulla af hundratals emigrerade franska officerare. Jag kunde ej undgå att märka,

---

* Se ofvan sid. 52. Att döma af dennes uttalanden i bref till Armfelt från hösten och vintern 1792—93, var han en ifrig kontra-revolutionär. Han skref på sin brutna tysk-svenska, att han kunde »intet bli glad, förrän frantzoserna fått totaliter strück», och han tänkte på att gå i preussisk tjenst mot Frankrike. Från Hamburg, hvarest v. Hess erfarit, att konungamördarne Ehrensvärd och Liljehorn uppehöllo sig, skref han längre fram, att han fann det »horrible» att »andas i samma stad med tåcka canailler».

att de preussiska officerarne behandlade dem temligen ohöfligt, och att den vaktpost, som uppehöll ordningen, visade dem föga uppmärksamhet. Der var så fullt öfverallt, att jag måste stanna några timmar på torget utan att kunna finna tak öfver hufvudet. Slutligen blef jag tvungen att vända mig till den preussiske general, som var stadens kommendant, och jag lyckades bli inqvarterad i en stor sal hos borgmästaren, en man, som, ehuru han var något stolt öfver sitt ämbete, likväl lät tala med sig.»

»En ung preussisk officer, med hvilken jag under min väntan på torget kommit i samtal, inträdde till mig, strax sedan jag tagit min stora sal i besittning, för att säga mig, att då H. M:t konungen af Preussen fått veta min ankomst, han uttalat den önskan, att jag genast skulle begifva mig till hans högqvarter. Konungen bodde i ett karthusianerkloster en half mil från Trier. Jag hade all möda i verlden att få mina kappsäckar öppnade och att kläda mig, för att ej komma för sent, ty klockan hade nyss slagit 6. Emellertid fick min officer icke vänta länge; han red framför min vagn och gjorde ett förfärligt larm för att få vägen fri. Han visade dervid ganska liten uppmärksamhet, t. o. m. mot franska generalspersoner, som kommo oss i vägen. Jag uttryckte min förvåning deröfver, och han svarade med en tysk kötted: »Man får lära dem folkvett; de der kalla oss sina hjelptrupper, fastän de utan oss skulle sakna allting!»

»Då jag kom fram till konungens högqvarter, mötte jag ingen menniska. H. M:t stod vid sitt fönster, när jag gick öfver gården; officern, som ledsagat mig, visade mig den trappa, der jag borde stiga upp, och en kammartjenare öppnade dörren för mig. Konungen mottog mig med en utsökt vänlighet och kom ihåg, att han sett mig 1779 i Berlin och Potsdam, då jag uppvaktat honom, på den tiden då han endast var kronprins och strängt hållen af konungen. Vi talte länge och mycket om Gustaf III. Jag berättade honom några detaljer om mordgerningen och om konungens död, äfvensom om riksdagen i Gefle. Han visade mycket deltagande öfver dessa sorgliga tilldragelser och sade: Det är att önska att hans son må undslippa hans öde; ty ni vet väl att de sam-

mansvurna icke skola straffas? — Är det möjligt, E. M:t, utropade jag, att man tillåter sig en dylik skandal, för att icke säga någonting värre! — Det är endast allt för sant, tillade H. M:t; jag har nyss fått tillförlitliga underrättelser derom från Stockholm,* hvilka äfven säga mig, att ni, min kära general, kommer att förlora er plats såsom öfverståthållare i Stockholm. — Hvad det sistnämnda beträffar, svarade jag, så har jag haft en liten notis derom, innan jag reste från Koblentz till Trier.** — I hvarje fall, återtog konungen med godhet, är ni icke en man, som bör komma att sakna anställning, om ert fädernesland förskjuter er. — Oförmärkt återvände samtalet på den unge konungen och på de goda förhoppningar, som man redan kunde fästa vid honom. Konungen syntes i hög grad intagen till hans fördel. Jag aktade mig naturligtvis noga att förminska denna goda tanke; men jag dolde icke min fruktan, att hans faders mördare skulle göra allt, som berodde på dem och som vore i deras intresse, för att förqväfva denne furstes goda anlag eller åtminstone beröfva honom de medel, genom hvilka han skulle kunna göra dem välsignelsebringande för sitt land. Konungen hörde mig med mycken uppmärksamhet, och då jag slutat, sade han med den mest beslutsamma ton: Det är otvifvelaktigt, att man icke får lemna ur sigte en så vigtig sak, och att alla regenter i detta ögonblick borde förena sig, för att ömsesidigt understödja hvarandra och hindra de illasinnade i alla länder att vinna sina mål.»

»Jag begagnade tillfället för att betyga konungen af Preussen min vördnad för den hjelp, han så ädelmodigt lemnade det olyckliga huset Bourbon. Han svarade mig med ett uttryck af uppriktighet och innerlig öfvertygelse, att en dylik hållning icke blott vore i sin ordning, utan nödvändig för Europas förnämsta makter — en uppriktighet, som likväl, det måste medgifvas, kunde förefalla problematisk, om man endast ville döma efter hans följande uppförande, då han drog tillbaka sina trupper och slöt sin separatfred med fransmännen.

---

* Domen öfver de sammansvurne, hvars mildhet väckte alla »rojalisters» lifliga förtrytelse, afkunnades dock först den 15 Augusti. Jfr ofvan sid. 14.

** Genom Ruuths bref. Se ofvan sid. 41.

Den saks beskaffenhet, som han skulle försvara, kom honom att hoppas på en framgång, hvilken borde blifva så mycket snabbare, som den preussiska arméens anseende borde göra ett kraftigt intryck på hoprafsade och illa organiserade skaror. Konungen sade mig dock bland annat: Det är likväl märkvärdigt, huru långt dessa galningar drifva sin revolutionära fanatism. Jag har nyss fått en rapport af prinsen af Hohenlohe från Sierk, hvilket han intagit: han säger mig, att äfven qvinnorna hafva skjutit på våra soldater; och de fångar, som man fört hit, bestå nästan endast af gubbar och barn.»

»H. M:t fortfor en ganska lång stund att samtala med mig om hvarjehanda ämnen och förblef alltjemt stående, fastän han hela dagen varit i rörelse och uppe redan kl. 3 på morgonen. Jag fruktade att missbruka hans godhet och vågade att erinra honom, att det vore sent, och att jag skulle vara ledsen öfver att ett enda ögonblick hindra den man att njuta hvila, som sjelf ville skänka ro åt Europa. — Han gjorde ytterligare några frågor om salig konungen och om vårt sista krig med Ryssland. Då detta sistnämnda ämne icke var synnerligen egnadt att från min sida framkalla komplimenter för hans preussiska majestät, så uppehöll jag mig endast flyktigt vid hvad som rörde den hjelpkorps, som han lofvat Sverige, och den diversion, som den skulle göra; men jag gjorde all rättvisa åt grefve Borcks nit. — Slutligen sade konungen: Jag måste likväl nu säga er farväl; arméen sätter sig i marsch i morgon, och kl. 2 i morgon bittida skall jag vara till häst. Jag sade honom, huru gerna jag skulle ha velat tåga under hans fanor, om mina blessyrer tillåtit det. Konungen svarade härpå i smickrande och förbindliga ordalag och tillade: När er hälsa blir återstäld, så kom och helsa på mig! — Jag svarade: Jag hoppas, att det måtte bli i Paris. — Gud gifve det! utropade han; åtminstone skall jag göra derför allt hvad på mig ankommer. — Jag lemnade konungen, och han ropade sjelf på en kammartjenare, för att lysa mig i korridoren.»

Då Armfelt efter sitt besök hos konungen skulle begifva sig tillbaka till Trier — klockan var då 11 på aftonen — träffade han en officer i preussiska generalstaben, en baron d'Albedyhll, som varit i Sverige. Denne öfvertalade honom

att, då arméen följande morgon bröte upp, inställa sig i högqvarteret och, såsom åskådare i konungens svit, följa marschen några mil. Armfelt trodde, att denna uppmaning gjordes på grund af uppdrag från högre ort: förslaget föll honom i smaken och mottogs med tacksamhet. — Tiden var så långt framskriden, att någon uppvaktning hos arméens generalissimus, hertigen af Braunschweig, icke kunde komma i fråga. Armfelt återvände till Trier, skref ett långt bref om sitt samtal med konung Fredrik Vilhelm II till den unge konung Gustaf Adolf, och var efter ett par timmar ånyo i nattens mörker på väg till högqvarteret, hvarifrån man skickat hästar honom och hans följeslagare, den unge Armfelt och major von Hess, till mötes.

»Det var så mörkt, fortsätter Armfelt, att om icke en husar, som medfört hästarna, ridit framför mig, jag omöjligen skulle hafva hittat vägen. Då jag kom fram till konungens högqvarter, funnos der endast några af betjeningen och bagaget. Konungen hade nyss rest, sade man. Jag måste således skynda mig för att hinna fram till honom, och detta midt i ett läger, som jag alldeles icke kände och hvarest jag icke kunde urskilja någonting utom några eldar på afstånd. Vi redo åstad på den stora landsvägen, som förde till en bro öfver Mosel, då plötsligt en mängd ryttare kommo oss till mötes, och en af dem ropade: werda? Husaren, som red förut, svarade något, och jag påskyndade af nyfikenhet min häst. En slump gjorde, att jag plötsligt befann mig ansigte mot ansigte med hertigen af Braunschweig. Han lät mig förstå, med all den höflighet, som han var mäktig, att han var förvånad att midt i en armé, som han kommenderade, träffa en främmande officer af generals rang, som icke en gång låtit honom veta, att han ernade komma dit. Jag insåg nog, att jag i hans ögon måste synas hafva uppfört mig oskickligt, och skyndade att förklara honom, att jag vid den sena aftontimme, då jag skildes från H. M:t, icke kunnat göra hertigen min uppvaktning, samt att jag sjelf skulle anse mig hafva begått en obetänksamhet, om jag icke trott, att konungen på sätt och vis gifvit sitt tillstånd dertill. — »I hvarje fall är jag mycket glad att träffa er, herr general; rid litet längre fram, så träffar

ni H. M:t!» Han talade nu visserligen ur en mildare ton, men jag märkte väl, att han var stött, och att den del af mitt svar, hvari jag velat stödja mig på konungens auktoritet, alldeles icke behagat honom. Han lemnade mig i sporrsträck, och vi redo fram i sakta mak.»

»Ett ögonblick derefter kom baron d'Albedyhll fram till mig och sade: Då jag icke såg er komma, trodde jag att ni var i lägret; låt oss nu skynda oss, tillade han, att hinna fatt H. M:t, som nyss passerat bron med prinsen af Nassau. — Det är godt och väl, svarade jag, men ni vet kanske icke, att jag nyss mött hertigen af Braunschweig, som syntes högst förvånad och t. o. m. missnöjd öfver att finna mig här. — För tusan! sade han, jag skyndar att underrätta konungen. — I så fall, svarade jag, skall jag icke brådska med att komma längre fram. — Han red åstad, kom snart tillbaka och sade, att hertigen beklagat sig hos H. M:t öfver min obetänksamhet, och att det såg ut, som om han icke funnit mina skäl antagliga. — Då saken står så till, svarade jag, så tillåt, att jag ensam i Hans Durchlauchts ögon får bära skulden för ett steg, som kanske varit oregelbundet. Jag ber er, herr baron, att lägga mig för H. M:ts fötter och säga H. M:t, att det ögonblick, då jag skulle kunna få uppvakta honom, skulle vara mig dyrbart; men att jag tror, att jag snarare visar honom min djupa vördnad genom att ej nalkas honom, än genom att synas hafva hans tillstånd att göra något, som vore misshagligt för hertigen af Braunschweig.»

»Baron d'Albedyhll lemnade mig, helt belåten att vara mig qvitt, och jag tänkte på att begifva mig tillbaka till Trier, utan att hafva sett mer än en skugga af den preussiska arméen, som jag varit så nyfiken att få se manövrera. Då dagen började gry, och flera regementen redan svängde upp för att bilda kolonner, stannade jag likväl, för att på långt håll se huru lägret bröt upp. Hertigen af Braunschweig red omkring i fullt språng med några få följeslagare och syntes mycket lägga sig i alla detaljer och i den ordning, som borde iakttagas. Likväl ville olyckan, att det fans regementen, hvilkas artilleri icke kom i tid, och andra, hvilkas tross kommit bort i oredan, och som, åtminstone i första ögonblicket, tagit

miste om vägen. Jag såg genast denna lilla oordning, som icke undgick att hafva inflytande på högra kolonnens framryckande. Kavalleriet, som gick öfver Mosel på pontoner omkring 1400 alnar ofvanför bron, tågade med så mycken ordning och snabbhet, att det, innan en tredjedel af infanteriet hunnit öfver, var uppstäldt och hade tagit sin plats i têten för den kolonn, som tågade mot Sierk. Konungen var nästan hela tiden vid förtruppen.»

»Under det jag roade mig med att stå och göra dessa iakttagelser, hade jag den äran att ännu en gång stöta på hertigen af Braunschweig, som mycket artigt och med den mest förekommande min i verlden uppmanade mig att söka upp H. M:t. Jag gjorde det likväl icke, utan red i stället omkring öfverallt, der någon oordning syntes. Detta behagade just icke Hans Durchlaucht, men jag stod redan allt för illa hos honom, för att tänka på att göra mig honom bevågen, åtminstone för tillfället. Denna envishet å min sida gjorde, att jag blef vittne till åtskilliga ganska häftiga uppträden med generalerna och till stränga tillrättavisningar, som de fingo tåla af den högste befälhafvaren; men dessa häftiga utbrott af generalissimus förmådde dock ej helt och hållet återställa ordningen, och man lemnade lägerplatsen så godt man kunde.»

»Vid arrière-gardet såg jag krigsfångarna. Dessa frihetshjeltar togo sig icke synnerligen väl ut; men de visade ett trots utan like och betraktade med en föraktfull uppsyn alla, som stannade för att beskåda dem. Preussarne uppförde sig också mycket illa mot dem och sparade icke något slags förolämpningar mot dessa besegrade fiender.»

»Preussiska arméen befann sig, då jag lemnade den, i ett utmärkt godt skick, i synnerhet kavalleriet; och jag märkte, att andan hos manskapet var oändligt mycket bättre än den, som rådde i högqvarteret och hos flertalet af dem, som rörde sig i konungens närhet. De yttranden, som jag här och der hörde fällas af dessa sistnämnda, gåfvo mig anledning till förmodanden, som ingalunda voro till deras fördel.» —

Det är, såsom man finner, i denna målande skildring af en i och för sig obetydlig episod ur det preussiska fälttåget mot franska republiken, icke ondt om små drag, uppfångade

af ett ögonvittne, hvilka kunna sägas förebåda den snöpliga utgången. Den spänning och afundsjuka mellan konungen af Preussen och hertigen af Braunschweig, af hvilken äfven den resande främlingen erfor obehag, verkade från början förlamande på den preussiska arméens operationer; och hertigen af Braunschweig, en representant för den metodiska krigskonsten från äldre tider, var genom sitt militära pedanteri icke rätte mannen att föra ett fälttåg mot de entusiastiska skaror, som under Kellermann och Dumouriez mötte vid franska gränsen. Ödesdigert hade dröjsmålet med preussiska arméens uppbrott visat sig: ett oupphörligt regnande på hösten gjorde framryckandet på de uppblötta vägarne i östra Frankrike synnerligen mödosamt; och företagets högst stående ledare, koalitionens Agamemnon i detta trojanska krig, blef, såsom en af denna tids skildrare uttrycker sig, »l'Agamemnon retenu dans la boue».* Utan nederlag, men också utan ära, utfördes det preussiska fälttåget i Frankrike på hösten 1792: Longwy och Verdun, som strax i början fallit i preussarnes händer, utrymdes ånyo; kanonaden vid Valmy blef utan resultat. I slutet af Oktober hade den stolta preussiska arméen åter tågat tillbaka öfver gränsen; underhandlingar om fred pågingo mellan revolutionsgeneralen Dumouriez och den preussiske konungen, som så förhoppningsfullt velat tåga direkt på Paris; hans generalissimus, hertigen af Braunschweig, som sett sina lagrar från sju-åriga kriget blekna, understödde dessa fredsförslag på det ifrigaste.

* * *

Om Armfelt, oaktadt alla sympatier för den sak, som väpnat Preussen och Österrike mot Frankrike, icke utan en viss känsla af sviken förväntan bevittnade de här skildrade uppträden i fälttågets början, så voro de intryck och känslor, som anblicken af de franska emigranterna väckte hos honom, icke mindre blandade.

Vi hafva sett, att han med smärta och öfverraskning förnummit, att de franska ädlingar, som gingo att strida för den

* Forneron, Les emigrés, I: 354.

»skönaste och ädlaste sak», och hvilka året förut i så hög grad förstått att väcka hans konungs ridderliga deltagande, ingalunda betraktades med samma sympati af dem, som på närmare håll kunnat iakttaga deras görande och låtande. I början var han benägen att se orsaken härtill i de revolutionära idéer, som gripit omkring sig äfven i Tyskland; men han fann, ehuru ogerna, att de franska prinsarne och deras omgifning ej voro utan sin skuld deri.

Strängt har en stor del af samtiden, ännu strängare historien, dömt den franska emigrationen, särskildt under de första åren efter revolutionens utbrott, icke minst den del deraf, som blifvit kallad »l'émigration brouillonne» och som i Koblentz samlat sig kring de franska prinsarnes hof, hvarest man under olyckans tid fortsatte traditionerna från Versailles, med samma anspråk som under det oantastade konungadömets välmaktsdagar, men utan handlingskraft och beslutsamhet.* »Huset brinner, och Koblentz sitter och håller rådplägningar», skrifver en samtida rojalist; »Koblentz, du *måste* sätta dig i gång, eller jag skall inviga dig åt alla franska hjertans förakt och harm!»** Och hvad som ändå vida mer än obeslutsamheten, lättfärdigheten och det pockande öfvermodet hos dessa män, om hvilka det ännu efter årtionden sades, »att de ingenting lärt och ingenting glömt», förverkat dem efterverldens sympatier, det var den ifver, med hvilken de kallade främmande makters härar in i sitt olyckliga fädernesland. Det var detta, som påskyndade det franska konungadömets fall och gaf upphofvet till blodscenerna i Paris. Det öppnade visserligen ett nytt historiens blad för den franska krigar-äran. Men det var revolutionens söner, det franska fosterlandets tappre försvarare, som der skrefvo sina namn, och icke ättlingarne af det gamla franska ridderskapet, huru mycket de än talte om

* Se t. ex. Forneron, anf. st. I: 328: »Dans deux mois nous terminerons la belle saison au milieu des nos vassaux, chacun le dit; chacun dépense autant qu'à Paris; on fait venir de Paris des couronnes de roses pour un bal. »Madame Bertin, écrit une émigrée, était auprès de nous, et nous vendait cherement ses chiffons et ses talents ... On nous présenta au roi de Prusse; je l'appelai Achille, Agamemnon. Quatre jours de suite avaient employé quatre robes que j'avais fait faire.»

** Suleau; citat hos Daudet, Les conspirations royalistes, 119.

»l'ancienne chevalerie» och om det nya korståg, som de i rättvisans namn ginge att företaga. Dessa möttes endast af förödmjukelser och vanära och fingo dyrt plikta för det lättsinne, med hvilket de lemnat sitt fäderneslandet och mot det väpnat Europa.

För de samtida, hvilka ej förutsågo denna utgång, gestaltade sig dock saken annorlunda. Äfven bland det gamla konungadömets anhängare funnos visserligen många, som insågo det olycksbringande af den främmande invasionen; men för mängden tedde det sig icke så. De utländska härarne voro i deras ögon den enda lagliga maktens hjelptrupper; och då de franska prinsarne, sedan konungen blifvit beröfvad sin frihet, voro de som i hans ställe utöfvade den konungsliga myndigheten, så var det hvarje laglydig undersåtes pligt att ställa sig under deras befäl, när det gälde konungens befrielse. Bakom dylika uttryck af lojala tänkesätt dolde nu visserligen många af emigranterna egennyttiga beräkningar och förhoppningar; och efterföljansvärda föredömen erbjödos allra minst af de franska prinsarnes omgifning: der sålde man på förhand, viss om segern, titlar och inrägtiga beställningar i det olyckliga fäderneslandet, som man med främmande hjelp hoppades eröfra. Men allt detta kunde icke förringa värdet af den heroiska konungatroheten hos de många, som oegennyttigt gingo att offra sitt lif för den sak, de såsom franska riddersmän i främsta rummet ansågo sig pligtiga att försvara. Det var dock söner af franska rikets ädlaste ätter, som buro musköten i emigrationens leder; en sådan man, som den vördnadsvärde Malesherbes, konung Ludvigs försvarare under rättegången, rådde åtminstone *en* tvehågsen ädling att ställa sig under de franska prinsarnes fanor. Det var vicomte de Chateaubriand, den sedan så ryktbare författaren, kort förut återvänd från Amerika. Malesherbes, Rousseau's vän, bad honom icke tveka i valet mellan offrens sak och bödlarnes; han ansåg, att en man, som kunde draga svärdet, icke borde underlåta att följa den olycklige konungens bröder, då det gälde hans befrielse. De amerikanska frihetsmännen hade med främmande hjelp slutat sitt ärofulla krig, och deras sändebud Benjamin Franklin hade i Frankrike blifvit hyllad; hvarföre skulle ej de

franska emigranterna med samma anspråk för sitt fädernesland kunna vända sig till Europas furstar, som republikanen på andra sidan verldshafvet?*

Af främlingen från det aflägsna Norden, som på grund af hela sin personliga ställning på förhand måste vara intagen till deras förmån, kunde man icke vänta ett fullt opartiskt omdöme om dessa frivilliga landsflyktiga, i hvilkas krets han sedermera länge skulle komma att lefva, och hvilkas åskådningssätt i mycket blef hans eget. Det saknar dock icke sitt intresse att höra, hvad Armfelt berättar om sitt besök i emigranternas läger eller kanske rättare hof, omedelbart efter preussiska arméens uppbrott.

»Då jag kom tillbaka till Trier, skrifver han, träffade jag baron Oxenstjerna, svenske ministern hos de franska prinsarne.** Jag följde med honom för att göra min uppvaktning. Monsieur, grefven af Provence, mottog mig mycket väl och öfverhopade mig med bevis på välvilja; men grefven af Artois, som borde ha känt mig lika väl som hans bror, hedrade mig icke med någon uppmärksamhet, förr än man sagt honom, att jag i någon mån hade rätt att fordra det, i anseende till det uppdrag, jag under Gustaf III:s tid haft med afseende på de franska angelägenheterna, och det slags militära anseende, jag genom mitt befäl under sista kriget förvärfvat. Det var prinsen af Nassau, som hade den godheten att fästa H. K. Höghets uppmärksamhet på allt detta. Efter middagen samtalade Monsieur länge med mig om Frankrikes offentliga angelägenheter och om de tilldragelser, som föregått revolutionen. Denna furste har mycket kunskaper och talar med behag och lätthet. Han yttrade sig härom så förståndigt, att jag ansåg såsom förtal allt hvad jag hört om de franska prinsarnes klandervärda åtgärder och uppförande.» ***

---

* Chateaubriand, Mémoires d'outre tombe (1849) III: 28 o. f. Chateaubriand lydde rådet och deltog i fälttåget 1792, hvarest han, sjuk och lidande, höll på att omkomma af vanvård.

** Deras sändebud i Stockholm baron d'Escars, till hvilken Armfelt stått i nära förhållande, hade på förhand underrättat om hans ankomst.

*** Entusiastiskt skrifver Armfelt från Koblentz till sin hustru om sitt mottagande hos de franska prinsarne: »Les sentiments qu'ils portent à la mémoire du feu

»Jag lemnar åt historien, som säkert icke skall med tysthet förbigå dessa minnesvärda händelser, att redogöra för det fälttåg i Frankrike, som egde rum denna höst. Här vill jag endast göra några anmärkningar om prinsarnes armé, som följde efter den preussiska. Denna armé, huru illa organiserad den än var, erbjöd likväl, med afseende på sin sammansättning, det mest rörande och det mest aktningsbjudande skådespel. Gamla officerare, med många blessyrer och prydda med ordenstecken, tjente der såsom simpla ryttare eller infanterister och uthärdade med ett heroiskt tålamod och oförskräckthet alla de vedermödor, som kriget medförde, i synnerhet ett sådant krig som detta, i hvilket de, då de gingo att strida för den skönaste och ädlaste sak, voro nödsakade att bero af sina hjelpares godtycke och uthärda deras nycker, ofta t. o. m. deras förolämpningar. Konungen af Preussen, som aflönade denna korps, hade såsom generalintendent hos prinsarne anstält en viss general Schönfelt, som förut anfört de belgiska patrioterna under nederländska upproret. Denne man saknade hvarken skicklighet eller begåfning, men han afskydde hela detta krigsföretag och syntes föga benägen att tjena emigranternas sak. Också är det omöjligt att föreställa sig hvad man lät så många tappra män utstå, män som så ädelt uppoffrade sig för sitt lands väl och sin konungs sak. Illa beväpnade, illa utrustade och i brist på det nödvändigaste för ett fälttåg,* bildade de den mest slående motsats mot prinsarnes följe, dessas lefnadssätt och utrustning, hvilket allt var intet mindre än lämpadt efter den olyckliga belägenhet, hvari deras finanser befunno sig. Lägg härtill det oanständiga slöseri, som herskade vid prinsarnes hof, hvarest intrigörer af båda könen onyttigt kastade bort penningar, hvilka kunnat bättre användas, och der M:me de *** [Polastron] ensam under en vecka

roi, les ont rendus bien chers à mon coeur, et si mes services leur étaient nécessaires, mon bras, quoique affaibli par les blessures, porterait encore l'épée contre les ennemis du repos de tout l'univers».

* Ur samma bref: »Ces pauvres gens, officiers distingués, chevaliers de S:t Louis, souvent très vieux et cassés, sont couchés sur la terre avec un peu de paille, med en löfkoja eller hytta öfver hufvudet och utan annan föda nästan än potatis och surt bröd med litet salt.»

för sin räkning förslösade kanske lika mycket som kostnaden för 300 officerare i fält under en månad.»

»Med ett ord, de franska prinsarnes omgifning bildade, tillsammans med deras lilla armé, en samling af hvad som på en gång var nyttigast och skadligast för framgången af ett stort företag; och om verkligen deras sak har blifvit förrådd eller uppoffrad för enskilda intressen, så kunna de till en del tillräkna sig sjelfva och sin omgifning skulden derför. Det är sant, att de mötte hinder och obeskrifliga svårigheter från fransk sida, derföre att det var omöjligt att känna konungens och drottningens verkliga vilja, då de voro fångna; men det måste också medgifvas, att fall gifvas, då ett aktningsbjudande uppförande och ett bestämdt handlingssätt besegra alla hinder och icke lemna spelrum för intriger. Jag var sorgsen öfver att se så mycket, som icke kunde annat än blifva förderfligt för den goda saken och erbjuda illviljan tillfälle att skada den; men jag yttrade ingenting derom hvarken i mitt bref till hertigen-regenten eller till konungen. Jag ökade icke antalet af dem, som föllo herr Calonne besvärliga eller som beundrade honom; han var nu föremål för allas hyllning. Än öfverlemnade jag mig åt de dystraste framtidstankar rörande det arma Frankrikes öde, i betraktande af alla hinder för den urgamla monarkiens återställande. Än såg jag saken i en mera trösterik dager: lyckan, tänkte jag, gynnar ofta mera djerfheten än försigtigheten och beräkningen; och de tappra emigranter, som med så heroiskt mod underkasta sig de hårdaste försakelser, kunna komma att upplifva minnena från den gamla riddartiden.»

I Trier befann sig, såsom vi hafva sett, den bekante prinsen af Nassau, och det var denne konung Gustafs tappre, ehuru något äfventyrlige motståndare från finska kriget, som hos de franska prinsarne fäste uppmärksamheten på att Armfelt med ära deri deltagit. Om sitt samtal med honom berättar Armfelt: »Prinsen af Nassau talte mycket med mig om kriget mellan Sverige och Ryssland och om de orättvisa omdömen, för hvilka hans uppförande mot salig konungen varit utsatt. Han gjorde också en ursäkt för sitt beryktade bref

till Gustaf III, som trycktes i alla tidningar och som var så föga passande gent emot en regerande monark. Han gjorde nu denne konung all den rättvisa, som han förtjente, talte med deltagande och smärta om hans död och visade det lifligaste intresse för den unge konungen samt tillade, att han t. o. m. med uppoffring af sitt lif skulle ha velat visa hans fader all den vördnad och tillgifvenhet, som han alltid hyst för honom. Vi kommo småningom att tala om sakernas nuvarande ställning i Sverige, och jag lofvade honom att inom kort lemna honom en öfversigt af dessa förhållanden i en skriftlig uppsats, som han kunde använda så, som han funne lämpligt. I sjelfva verket kastade jag också ned på papperet mina tankar härom, så fort jag kommit hem, och skickade min uppsats till prinsen af Nassau, som följande dagen eller samma afton sade mig, att han skulle väl använda den.»

På hvad sätt denna uppsats blifvit »använd» är obekant; antagligen i någon af tidens rojalistiska ströskrifter eller tidningar.* I den utländska pressen uppdöko nämligen tid efter annan notiser om Sverige, mest i »jakobinskt» intresse, hvilka borde framkalla gensagor från »rojalisterna». Den franska »Moniteuren», jakobinernas officiella organ, hade länge i höga toner prisat den sakernas nya ordning, som inträdt i Sverige under hertigen-regentens och Reuterholms visa styrelse: dess uppgift vore att godtgöra alla orättvisor, som begåtts af Gustaf III, »ce despot chevaleresque», och dess afsigt vore att återställa regeringsformen, sådan den varit före 1772 års revolution, hvilken vore den egentliga anledningen till missnöjet.** Dessa framställningar väckte naturligtvis Gustavianernas lifliga harm. I en annan riktning gingo uttalanden i den en-

* I »Journal de Paris» förekommo under hösten 1792 artiklar rörande Sverige, riktade mot förmyndareregeringen. Armfelt misstänktes hafva dertill lemnat materialier; och detta lades till hans syndaregister, ehuru obevisadt. Äfven hans brefvexling med major v. Hess synes antyda, att denne haft i i uppdrag att sprida någon skrift, för hvars tillkomst Armfelt icke varit främmande. Hess hade fått 10 exemplar af denna onämnda skrift; ursprungliga meningen synes hafva varit att genom Klingspor skicka dem till hertigen-regenten; men sedermera lofvade v. Hess att sjelf »dem väl employera». (v. Hess till Armfelt $^{8}/_{11}$, $^{11}/_{12}$ 1792.)

** Se Le Moniteur 1792, n:o 240, 251, 294.

gelska pressen, ehuru de lika litet kunde vara tillfredsställande för de svenska »rojalisterna». Der visste man vid samma tid att berätta, att den unge konungen af Sverige vore så godt som afsatt; att hertigen-regenten hade för afsigt att sjelf bemäktiga sig tronen genom att sammankalla ständerna och förklara den unge konungen för bastard; ett borgerligt krig förmodades dock häraf skola blifva följden, om ej ryska kejsarinnan understödde hertigen.*

* * *

Från Trier, hvarest Armfelt, såsom vi sett, genom de här skildrade tilldragelserna fått ett lifligt intryck af att befinna sig i de stora verldshändelsernas omedelbara närhet, återvände han utför Rhen till Köln, och begaf sig derifrån till Aachen, hans resas egentliga mål för den närmaste tiden. Han skulle der för sin badkur tillbringa en tid af sex veckor. Hans helsas tillstånd hade länge gjort en dylik nödvändig, och han hade lika litet lärt att hushålla med henne, som med någonting annat.**

Äfven i Aachen lefde Armfelt midt uppe i dagens politik, och det var här, som han knöt närmare förbindelser med många af den franska emigrationen. Den krets, som slagit sig ned i Aachen, utgjordes dock företrädesvis af damer af den höga franska adeln och af prester: det stridbara manskapet af deras anhöriga var till största delen i fält. I början behagade detta sällskap honom föga. »Societeten här, skref han kort efter sin ankomst skämtsamt till sin hustru, består af tusen gamla damer på två unga, och af tusen abbéer.» Der taltes icke

* The Public Ledger, The Times, Oct. 1792. (Utdrag anföras i Crusenstolpe, Morianen IV: 187.)

** Sjelf skrifver han till sin hustru efter någon tids vistelse i Aachen, att han »dépérit de jour en jour»; hans ben vore så svullna, att han hvarken kunde begagna knäbyxor eller stöflar; »nu går jag i bussaronger; det är rätt vackert!» utropar han. — Hans vän Franc skildrar honom såsom en 30 års jätte med ett ansigte såsom en Adonis, men hvars utseende bar spår af att han illa hushållat med sina krafter, samt uppmanar honom i hans vänners namn, att icke »storma på sin helsa, utan conservera sig till afundsmäns och fienders förtret». (Gömdt är icke glömdt, VII: 18.)

om annat än om de olyckliga tilldragelserna i Frankrike: »de äro förskräckliga nog i sig sjelfva, men nu komma dertill klagovisor af dem, som blifvit lidande, och ledsnaden af att oaflåtligt höra talas derom.» Aftnarne tillbragtes vanligen hos någon emigrant, »der man bjöds på ett dåligt thé, tårtor och en omelette, kryddad med många komplimenter».* Nyheterna om Septembermorden framkallade i denna qvinliga omgifning den djupaste bedröfvelse: franska damer i Aachen hade vid detta blodbad förlorat vänner, slägtingar, barn och föräldrar.

Dessa bedröfliga förhållanden kunde dock ej undgå att befästa den lifliga medkänsla, som Armfelt från början hyste för dessa olyckliga landsflyktiga, af hvilka han känt några under helt andra förhållanden. Den umgängeston, som ännu i olyckans dagar rådde i dessa kretsar, erinrade honom lifligt om det forna Paris och Versailles, hvilka han en gång sett, enligt hans egna ord, såsom »medelpunkten för fin belefvenhet, odlad smak och umgängets nöjen». Och det var icke heller endast sorgliga nyheter, som ingingo till Aachen: de framgångar, som utmärkte början af det preussiska fälttåget, fylde för en kort tid alla sinnen med lysande förhoppningar. Sedan preussarne intagit Verdun, ansåg man för gifvet, att de omkring den 15 Sept. skulle rycka in i Paris. »Jag påminner mig en afton hos hertiginnan af Harcourt, berättar Armfelt. Man politiserade förtvifladt, och för att icke nödgas motsäga dem, som med några fraser och med en öfverlägsen ton tyckte sig kunna utjemna alla svårigheter, tog jag mitt parti och satte mig till spelbordet. — I synnerhet biskopen af Arras, som ansågs vara en man af en viss begåfning, gaf sig en ton, som om han vore en Richelieu, och då vi skulle lemna samqvämet, sade han mig: »Nu är allting på rätta vägen igen, herr general. Om det fortfar så, som jag hoppas, så skola vi genast taga ihop med Sverige och återföra allting der på den rätta stråten». Jag svarade: »Edra afsigter äro värdiga en god prelat, som i allt detta ej har annat än det allmänna bästa för ögonen och som hoppas, att Gud skall göra

* »Mitt humeur blir ej égayeradt af mitt l'hombre-parti med grefvinnan d'Escars och abbé ... som göra minst hundra år tillsammans och spela om runstycken», skrifver han i ett annat bref ($^{17}/_{8}$ 1793).

hvad som icke står i menniskomakt.» — Äfven Armfelt delade i det längsta sin omgifnings förhoppningar om preussiska härens seger; men att återställa allt på den gamla foten i Frankrike ansåg han omöjligt. »Nationen är förstörd till esprit och principer, skrifver han, och det ett år gör för att operera sådana olyckor, kan ej ett sekel reparera.» *

Det var under denna vistelse i Aachen, som Armfelt erfor, att han blifvit skild från sina ämbeten i Stockholm, hans hustru måst utrymma bostaden i öfverståthållarehuset, och att han sjelf skulle skickas i en hederlig landsflykt till Italien. Han ansåg, sjuk och lidande som han var, att denna långa resa under en ogynsam årstid skulle blifva en »convoi funèbre», och förmodade, att afsigten vore att »döda mig på landsvägen, efter man ej utan orätt och förbannelser kunnat få mig på schavotten».

Såsom nämndt är, brådskade han icke med att anträda resan söderut. Han valde den långa omvägen öfver Wien, för att komma till Italien, enligt sin egen uppgift för att undvika krigsoroligheterna i de länder, som gränsade till Frankrike Dessförinnan gjorde han dock, efter slutad badsejour, i början af Oktober en utflygt till Holland och Belgien, åtföljd af sin ofta nämnde reskamrat, major v. Hess. Ett löst förslag att derifrån begifva sig till England och i Bath fortsätta badkuren var äfven å bane, men afråddes från Sverige och förföll.**

Äfven i Nederländerna lefde man under »jordskalfvet af franska revolutionen»; äfven här vimlade det af emigranter, och man tänkte och talte endast om Frankrike. Nederländerna blefvo också kort derefter den krigsteater, der revolutionens armé under Dumouriez vann sin första afgörande seger.

Öfver Maestricht, der Armfelt såg franska prester, som efter d. 10 Augusti flytt från Frankrike, gå omkring och tigga, och hvarest han redan vid första inträdet i Nederländerna tyckte sig finna, att landet var »fullt af jakobiner», begaf han sig i Oktober till Amsterdam. Han sammanträffade der med

* Armfelt till sin hustru $^{10}/_{9}$ 1792.

** Jfr ofvan s. 51. »Denna resa skulle säkert illa upptagas», skref grefvinnan Armfelt i November till sin man.

en landsman, baron v. Ungern-Sternberg, blef genom honom införd i kretsen af den stora handelsstadens rika patricier, och njöt, så godt hans hälsa tillät, af den storartade holländska gästfriheten i mat och dryck: »frukostar, middagar, supéer, skrifver han, aflöste hvarandra så flitigt, att jag knappast hann se något af stadens märkvärdigheter». — I det närbelägna Haag, arfståthållarens residens, träffade Armfelt en af sina forna kamrater, majoren och legationssekreteraren v. Rehausen, som genom hans inflytande kommit in på den diplomatiska banan. Rehausen, under en senare tid en af Sveriges utmärktaste diplomater, tillhörde nu dem, som voro missnöjda med den Reuterholmska styrelsen, och yttrade sig i den brefvexling med Armfelt, som följde på detta sammanträffande, på ett sätt, som visade, att den gamla vänskapen nu understöddes af gemensamhet i åsigter.

Armfelt presenterades vid det Oraniska hofvet och mottogs med mycken utmärkelse. Arfståthållaren skyndade att fråga Armfelt: »Huru kommer det sig, att man är så noggrann i att uppfylla den aflidne konungens önskan med afseende på de mot honom sammansvurna, då man föraktade hans sista vilja med afseende på hans trognaste vän? Det var ju en timma före sin död, som han undertecknade er öfverståthållarefullmakt.» — Jag blef något förlägen öfver denna fråga, skrifver Armfelt, men föredrog att ge ett skämtsamt svar i stället för ett allvarligt och kinkigt, och svarade: det är derföre, att man har bättre öron än ögon. Häråt skrattades mycket, och det blef ej vidare tal derom.» *

Arfståthållaren, den i Nederländernas historia föga berömde Wilhelm V af Oranien, som ej långt derefter skulle tillhöra antalet af de furstar, hvilka revolutionen jagat i landsflykt, gjorde på Armfelt intrycket af att vara en man, som icke saknade kunskaper och begåfning, men var obeslutsam och nu hemfallen åt en sömnsjuka, som antydde att hans kraft var bruten. Om denna egendomliga sjukdom har Armfelt antecknat följande anekdot: »Jag hade visserligen hört sägas, att han rätt ofta helt plötsligt insomnade, men jag skulle

* Armfelt till sin hustru $^{20}/_{10}$ 1792. Infallet syftade naturligtvis på Gustaf III:s fingerade tal på dödsbädden. Se ofvan s. 55.

aldrig ha förestält mig att något sådant kunde inträffa, som hände en gång, då jag satt bredvid honom vid spelbordet hos den engelske ambassadören. Vi språkade, och jag hann knappast vända hufvudet mot hans sonhustru, som satt på andra sidan, innan han insomnat, så att han snarkade. Jag blef högst förvånad; men de öfriga personerna i sällskapet blefvo icke alls öfverraskade och sade, att en qvart brukade vara tillräcklig för hans slummer, och att man kunde fortsätta spelet och hoppa öfver honom vid gifningarna, till dess han vaknade. Inom en qvart vaknade också Hans Höghet och egnade sig åt oss hela den återstående aftonen». — »Hans gemål, fortsätter Armfelt, är i motsats till honom mycket vaken, mycket stolt och mycket svag för sin värdighet. Hon är föga omtyckt och var delvis orsaken till de oroligheter, som några år förut egt rum i Holland.»

Ett besök i Brüssel borde blifva af större intresse än en vistelse i Haag, hvarest man visserligen ifrigt diskuterade frågan om de vådor, som hotade från Frankrike, men med en obegriplig likgiltighet såg dem nalkas. Öfver Rotterdam och Antwerpen begaf Armfelt sig till de österrikiska Nederländernas hufvudstad. Antwerpen gjorde på honom ett lifligt intryck: han fann, att det egde »en prägel af ålderdomlighet och storhet, som imponerade», och Rubens' berömda »nedtagning från korset» i katedralen fann han vida öfverträffa allt hvad derom blifvit sagdt.

Det hade sina svårigheter att i Brüssel finna tak öfver hufvudet, då Armfelt en af de sista dagarne i Oktober 1792 anlände dit. »Emigrerade och retirerade fransoser fylla upp hus, lador, stall, krogar, landsvägar o. s. v.», skrifver han i en slags komisk förtviflan till sin hustru strax efter sin ankomst. Brüssel var nämligen vid denna tid hufvudsätet för den *förnäma* franska emigrationen, »l'émigration fate», i motsats till »l'émigration brouillonne» i Koblentz. Här, som i Aachen, var det företrädesvis damerna af den förnäma verlden, som utgjorde emigrationens kärna; men många syntes här, mera än annorstädes, hafva räddat något undan det allmänna skeppsbrottet. Här fans derjemte kring ärkehertiginnan-ståthållarinnan och hennes gemål, hertigen af Sachsen-Teschen, ett slags hof, om-

gifvet af en stor del af de främmande diplomater, som från Paris flyktat till hufvudstaden i de österrikiska Nederländerna. Det var i dessa kretsar af förnäma flyktingar, hvilka här afvaktade sakernas utveckling, som Rivarol lyste med sin qvickhet och markisinnan de Coigny genom sin älskvärdhet.* Det var här, som det franska konungaparets förtrogne, Breteuil, Mallet du Pan, Mercy d'Argenteau och Axel Fersen, hade sitt högqvarter, hvarifrån de iakttogo händelsernas gång; det var härifrån, som på den sistnämndes anstiftan det af markis de Limon författade manifest mot Frankrike utgått, i hertigens af Braunschweig namn, som så lifligt bidragit att öka de franska revolutionärernas förbittring mot emigrationen och dess främmande hjelptrupper.**

Grefve Axel Fersen vistades i Brüssel såsom ett slags svensk minister, på afstånd anstäld hos det franska konungaparet; men var, såsom andra emigranter, reducerad till högst inskränkta beqvämligheter. »Han bor, skrifver Armfelt, på en vindskammare, äter på nåd hos en engelsman och tillbringar sina dagar hos M:me de Mabignon.»*** »Huru kall och försigtig än grefve Fersen är, har Armfelt på ett annat ställe antecknat, så fälde vi tillsammans tårar öfver Gustaf III:s minne; och han kunde icke dölja för sig, att hertigen-regentens och hans rådgifvares afsigter voro, om icke rent af dåliga, så åtminstone i många afseenden föga välbetänkta. Men han kände icke så bra som jag dem, som skulle komma att visa sig på skådeplatsen, och derföre hoppades han ännu, att tid och erfarenhet skulle medföra en förbättring.» Äfven andra svenskar träffade Armfelt i Brüssel: Brelin (sedermera amiral Gyllensköld), Morian, en af Gustaf III:s vänner, Fersens legationssekreterare Dalman, m. fl.

Vistelsen i Brüssel blef helt kort och tog en ända med förskräckelse. Sedan den preussiska hären anträdt sitt återtåg, hade Dumouriez i slutet af Oktober vändt sig mot Belgien

* Se om lifvet i Brüssel: Lecluze, Rivarol et la société Française, s. 186.

** Se Le comte de Fersen et la cour de France, publ. par Klinckowström T. II: 24, 338.

*** Armfelt till sin hustru $^{21}/_{10}$ 1792. M:me de Mabignon var baron Breteuils spirituella dotter, vida bekant i de emigrerades kretsar.

och ryckte under de första dagarne af November med öfverlägsen styrka mot dess hufvudstad, alltjemt drifvande framför sig den österrikiska här, som under hertigen af Sachsen-Teschen och general Clairfait skulle försvara landet. Nederlaget vid Jemappes den 6 November afgjorde Belgiens öde; några dagar derefter höll Dumouriez segrande sitt intåg i Brüssel; och emigranterna skingrades som agnar för vinden.

Af dessa tilldragelser har Armfelt lemnat en liflig skildring i sina otryckta memoirer. Han hade, i motsats till sin omgifning, icke fästat några förhoppningar vid den lilla österrikiska armé, som nu var det enda hindret för Dumouriez' framträngande, och misstrodde, på goda grunder, hertigens af Sachsen-Teschen fältherreskicklighet.

»Alltså, skrifver han, antog jag, att Dumouriez inom kort skulle drifva oss ur Brüssel, och brydde mig icke om att låta presentera mig i den förnäma societeten. Jag umgicks hos M:me Sullivan, M:r Crawfords väninna, hos hvilken många af de bemärkta personerna samlades, bl. a. Simolin, Mercy-d'Argenteau, Breteuil; jag träffade också någon gång baron v. Rech, Preussens envoyé, en af mina gamla bekantskaper. Jag gjorde också ganska ofta min uppvaktning hos M:me de Brionne, som lefde högst indraget, och några andra franska emigranter.»

»Styrelsen i Brüssel var icke utan farhågor; men ingen ansåg faran så öfverhängande, som den verkligen var, och alla de förslag, som man gjorde den regerande ärkehertiginnan, att hon skulle söka vinna ständerna i Brabant genom att återgifva dem deras privilegier, blefvo utan verkan. Mot detta pris samtyckte t. o. m. ständerna att ställa 60,000 man i vapen för landets försvar, något som icke var utan sin vigt. Men »la joyeuse entrée» tillkännagafs icke förr än samma dag som ärkehertiginnan blef tvungen att lemna Brüssel; och fransmännens framgångar hade i någon mån gjort alla den kejserliga regeringens åtgärder misstänkta och gagnlösa. Jag hörde hos fru Sullivan alla aftnar under hela den tid, jag var i Brüssel, baron Breteuil, som varit fransk inrikesminister, grefve Metternich, som varit kejsarens ambassadör i Paris, och flere andra framstående personer samtala om den närvarande krisen; men ingen kunde komma öfverens om medlen att draga

sig derur. Från Paris fingo vi ganska färska och på samma gång högst nedslående underrättelser om det olyckliga konungaparets fasansfulla belägenhet. Alla, som ännu icke afsvurit hvarje känsla af rättvisa och menskligbet, voro mera oroliga öfver de faror, som hotade dessa högtstående olycksoffer, än öfver dem, som omedelbart hotade dem sjelfva. — Dumouriez höll just på att tränga in i Brabant i spetsen för en armé af 80,000 man med en ofantlig massa kanoner, som han medfört från de eröfrade gränsfästningarna. General Clairfait insåg nog, att det var omöjligt att med 15 till 20,000 man behålla och försvara höjderna vid Jemappes, hvarest prins Albert intagit sin ställning, och Clairfait var af den åsigt, att man icke borde der invänta fienden. Men alla hans föreställningar voro onyttiga; man envisades att vilja behålla denna ställning. Jag befann mig hos M:me de Brionne, då hennes son, prinsen af Lambesc, berättade henne, att man beslutat att hålla fast vid denna position. Det var d. 5 November på aftonen.»

»Den 6 var jag på stadens allmänna promenadplats, hvarest alla menniskor stodo och lyssnade och tydligt hörde en fruktansvärd kanonad. Ännu var man dock ganska lugn, och det var icke förr än mot aftonen, när man fick veta de kejserliges nederlag, som bekymmer bemäktigade sig alla sinnen, som icke voro jakobinska. Neapolitanska ambassadören återkallade ögonblickligen sin inbjudning till en stor middag följande dagen; man tänkte icke på annat än fly. Ärkehertiginnan-regentinnan, prins Alberts gemål, lemnade sitt residens, så fort hon fått veta nederlaget, och använde alla hästar, som funnos, för att flytta möbler och grytor från lustslottet Laeken och från sitt palats. Hon tänkte icke på hvad som kejsaren tillhörde, nämligen af vapen och ammunition, eller på de många emigranterna, bland hvilka en stor del voro qvinnor, som blefvo utsatta för faran att falla i händerna på sina bödlar.»

»Det är omöjligt att beskrifva det upprörande skådespel, som villervallan i Brüssel erbjöd från morgonen den 7 till den 10 Nov., då jag sjelf lemnade staden. Alla vägar voro fulla af flyktingar, några till fots, andra till häst eller i vagn; man hörde från alla håll icke annat än klagorop och suckar. De som icke hade egna hästar, hade icke kunnat få sådana för

all verldens, guld, och de som hade hästar, skulle velat lasta på dem allt hvad de egde, med fara att låta dem störta på vägen. Också såg man, i synnerhet på vägen från Brüssel till Tirlemont, en oafbruten rad af vagnar af alla slag, lastade med menniskor och möbler ända upp på taket, som långsamt släpades fram af uthungrade och uttröttade hästar. På ömse sidor om detta bedröfliga tåg gingo till fots personer af de mest lysande namn: här såg man förnäma damer, föga danade för ansträngningar, som dignade under bördan af sina barn, hvilka de buro på armarna; der gamla S:t Ludvigs-riddare, som sjelfva släpade på kappsäckar och renslar — den sorgliga återstoden af deras forna rikedom.»

»Jag ville invänta posten från Hamburg och återkomsten af en kurir, som jag skickat till Aachen, och lemnade derföre icke Brüssel förr än den 10 på morgonen.* Hvad som rågade måttet af de olyckliga flyktande emigranternas olycka, var den ovärdiga och barbariska behandling, som de rönte af de revolutionerade innevånarne i Brabant. Dessa uslingar nöjde sig icke med att göra narr af och förolämpa de olyckliga flyktingarne; de gingo ända derhän att stena åtskilliga till döds. Jag var sjelf vittne till en dylik scen i Louvain; i Antwerpen blefvo flere emigranter plundrade och illa misshandlade. Sjelfve hertigen af Bourbon, som kommit från Liège för att erbjuda ärkehertiginnan sina tjenster, undgick endast genom ett par minuters försprång en skymf, som några illasinnade tillernat honom midt på stora landsvägen vid hans återresa. — Då jag reste med egna hästar, måste jag fara långsammare än om jag haft posthästar, och jag var derigenom mera utsatt för otidigheter af denna pöbel, som då den kände, att dess beskyddare voro i närheten, visade sig sådan den var. Vare sig nu emellertid att deras första hetta lugnat sig, eller kanske snarare att mina betjenter, hvilka alla voro väl beväpnade, ingåfvo en viss respekt för ögonblicket: jag erfor icke af dem något af det öfvervåld, som de tilläto sig mot andra.»

---

* Till sin hustru skrifver han ($^{7}/_{11}$ 1792): »Pour quelqu'un qui n'aime pas les retraites, il est cruel d'être chassé par des coquins qu'on déteste». Han sökte dock lugna hennes farhågor för att han skulle trotsa farorna och stanna qvar: »dès qu'il y a du danger, je me sauve comme un véritable général à la mode».

»Midt ibland de bedröfligaste tilldragelser stöter man någon gång på saker, som genom sin sällsamhet skulle kunna gifva en viss anstrykning af munterhet åt uppträdet, om man icke kände hjertat fyllas af smärta vid åsynen af de olyckliga, som äro offren. Jag påminner mig, att jag emellan Tirlemont och Tongres bland andra olyckliga, som släpade sig fram på landsvägen och för hvilka jag icke just kunde göra något, träffade på en gammal markisinna, som gick till fots, uppskörtad, med en liten hund på armen, och i handen en bur med en papegoja. Jag var till häst och kunde endast erbjuda mig att dela hennes börda genom att antingen hålla hunden eller papegojan. »Nej, min herre, svarade hon, vi äro oskiljaktiga. Den som tager dem, får taga mig med; jag skiljer mig icke från dem för 100 louisdorer.» — Dessa båda djur måtte vara er mycket kära under er olycka, sade jag, och deras sällskap måtte göra er mycken glädje, eftersom ni med så mycket besvär släpar dem med er. — »Ja, svarade hon häftigt, i synnerhet då man nästan icke längre i verlden träffar något annat godt, än djuren.» Jag såg att markisinnan var vid ett bistert lynne och lemnade henne, innan hon fick tid att göra flera reflexioner i samma syfte. Olyckan gör menniskor bittra, deri ligger ingenting öfverraskande; men att denna gamla dam, som saknade tak öfver hufvudet, utsatte sig för att omkomma af trötthet och hunger af kärlek till sin hund och papegoja, var i sanning förvånansvärdt.»

Resan tillbaka till Aachen, hvarifrån den långa färden till Italien skulle anträdas, var under dessa förhållanden ingen lustresa. Då Armfelt omsider anlände till Aachen, fann han der knappast mindre förvirring och förskräckelse än i Belgien. »Ack, min Gud, skrifver han till sin hustru, hvad här är för jämmer och elände! Det kan ingen tro och ingen penna med sanning beskrifva. Uselheten går öfver all idé. De förnämsta fransyska fruar, som egt flera millioner, hafva ej att äta sjelfva eller att gifva en bit bröd åt sina små ungar, sedan de sålt utaf sig allt, utom det de bära på kroppen.»* Alla,

* D. 15 Nov. 1792.

som hade någon utväg att komma ifrån det farliga grannskapet af belgiska gränsen, skyndade derifrån, och Armfelt fann sina vänner från sin föregående vistelse stadda i uppbrott. Faran ansågs öfverhängande; Armfelt sökte lugna sina uppskrämda väninnor, men förgäfves, ty, anmärker han, »ingenting är så smittosamt som fruktan».

Tillfälle erbjöd sig emellertid att på färden genom Tyskland, hvars vägar under vintrarne då för tiden gjorde en resa högst mödosam och långvarig, erhålla ett angenämt sällskap. I Aachen hade Armfelt, utom med de franska emigranterna, gjort nära bekantskap med en rysk furst Menschikoff och med damer, tillhörande hans familj, hans gemål, född Galitzin, hans nièce, furstinnan Helène Menschikoff, och grefvinnan Scherbinin. Innan Armfelt var färdig att efter sin återkomst ånyo begifva sig från Aachen, flyktade denna krets till Düsseldorf. »Dessa ryska damer, säger Armfelt, hade väsentligt bidragit att göra vistelsen i Aachen angenäm: för att med få ord göra deras porträtt, må det vara tillräckligt att säga, att dessa damer från den yttersta norden i intet afseende kunde misspryda en samling af hvad Frankrike egde älskvärdast, skönast och mest bildadt.» En annan samtida, baron Fr. Nolcken, som i Wien någon tid efter såg familjen Menschikoff i Armfelts sällskap, beskrifver på följände sätt dessa damer: »Furstinnan Menschikoff är förtjusande, högst älskvärd och mild; hon sjunger som en näktergal. Niècen, furstinnan Helène, skulle visserligen icke hvarken kunna gifva anledning till ett nytt trojanskt krig eller till ett episkt poem, men gör likväl mycket buller af sig; hon är i högsta grad munter.» Han tillägger: »Armfelt gjorde sin cour för den äldre af furstinnorna och han tycktes icke blifva ogint behandlad».* Nolckens iakttagelse var riktig: mellan Armfelt och den äldre furstinnan Menschikoff uppstod under resan till Italien ett ömmare för-

* Nolcken till Stenbock $^{6}/_{2}$ 1793 (Eriksb. ark.). Äfven Piranesi, som i Rom såg furstinnan Catherine Menschikoff, beskref henne såsom »bella di viso, d'un carattere grandioso, biancha, non molto alta, giusta» (P. till Reuterh. $^{21}/_{10}$ 1793). Piranesi ansåg henne dock äldre än hon var: han förmodar att hennes ålder var 35 år; hon var dock endast 27. — Fursten, hennes gemål, var giktbruten och svag: »un malanno peccatore, faccia di Olandese», skrifver Piranesi. Derjemte skildras han såsom synnerligen stark hushållare.

hållande; och hon kom på sitt sätt att ingripa i hans historia.

Under sin vistelse i Aachen hade Armfelt äfven gjort bekantskap med tvenne emigrerade franska abbéer, Bonneval och d'Héral, båda män af kunskaper och begåfning, hvilka varit medlemmar af den första franska nationalförsamlingen. Den sistnämnde hade titeln af »grand-vicaire de Bordeaux» och hade mäktiga gynnare. Han åtnjöt en pension från de franska prinsarne och hoppades att genom baron Breteuils bemedling, så snart sakerna tagit en gynsammare vändning, erhålla franska beskickningen i Genua. Redan under Armfelts första vistelse i Aachen hade fråga väckts, att d'Héral skulle i hans sällskap resa till Italien. Resplanen öfverensstämde med d'Hérals förslag och egna framtidsförhoppningar, och mannen förklarade för Armfelt, att han vore »touché d'abord de la beauté de votre âme, de votre projet, et du ciel, sous lequel vous allez vivre». Efter återkomsten från Brüssel fann emellertid Armfelt d'Hérals framtidsförhoppningar krossade, hans inkomster reducerade till intet; och den blifvande franske ministern i Genua var tacksam att på grefvinnan d'Escars' förord få åtfölja Sveriges minister derstädes såsom hans handsekreterare.* Armfelt beslöt att taga sig af så väl honom som af ett slags kammartjenare vid namn Vignes, som var i hans följe. Denne sistnämnde anstäldes såsom hofmästare och skrif- och resebiträde. — Äfven med abbé Bonneval underhöll Armfelt länge förbindelser under deras gemensamma vistelse i Italien, dit äfven denne emigrant styrde färden. Samtliga dessa personer — grefvinnan d'Escars undantagen; hon stannade, modigare än de flesta, tills vidare i Aachen — kommo att under den närmast följande tiden på ett eller annat sätt ingripa i Armfelts öde: det skulle komma att visa sig, att det ingalunda var i en lycklig stund, som han till ressällskap antagit d'Héral och Vignes.

Utom de nämnda personerna slöto sig till ressällskapet för kortare tid åtskilliga andra resande; och den »karavan», som i slutet af November 1792 bröt upp från Düsseldorf, utgjorde

* d'Héral till Armfelt $^{22}/_{1}$ 1793. I samma bref begär han den blygsamma lönen af 5 louisdorer i månaden.

en brokig blandning af nationaliteter och personer. Utom den svenske generalen och ministern, som var expeditionens hufvudperson, de ryska damerna och furst Menschikoff, den emigrerade franske abbéen och resebiträdet Vignes, utgjordes sällskapet, skrifver Armfelt, af »en rysk major, som gjorde silhouetter och hette Haak, en schweizisk baron, som hette Grandcour, kallad för sina ridiculer marquis de Tulipano, mäkta rik, samt grefve Otto Stackelberg. Detta sällskap och en god kock skola göra tyska vägarna supportabla.» Franska emigranter stötte tillfälligtvis till under vägen, och Armfelt, såsom egande diplomatisk rang, kunde någon gång vara dem till beskydd. De tyska småstaterna började nämligen, af fruktan att blifva invecklade i obehagliga tvister med franska republiken, att vägra de franska emigranterna fristad inom sina områden; och i Münster, som Armfelt med sitt följe passerade, blef han vittne till, att några af dessa olyckliga landsflyktiga höllo på att gripas af polisen. »Mitt hjerta var så upprördt häröfver, säger Armfelt, att tanken att genom en krigslist rädda dem ögonblickligen uppstod hos mig. Jag ropade nämligen: Huru vågar ni arrestera mitt folk! — Polisbetjeningen trodde verkligen, att de voro i min tjenst, och släppte dem lösa. En af dessa emigranter hette vicomte de Fleury. För att bespara honom liknande uppträden i framtiden, gaf jag honom ett pass till Italien, såsom tillhörande mitt följe.»

Långsamt tågade nu denna »karavan» genom mellersta Tyskland till Dresden, hvarest ett längre uppehåll gjordes. Vägarne voro halsbrytande, och oupphörliga äfventyr med sönderbrutna resvagnar, snöhinder o. s. v. gjorde, att man på vägen dit från Düsseldorf öfver Paderborn, Kassel och genom Thüringen tillbragte nära en månad. Några dagars uppehåll gjordes i Kassel, och i Gotha aflades ett besök vid den högt ansedde hertig Ernst III:s lilla hof. Armfelt berättar om detta sistnämnda i sina otryckta memoirer:

»Under vårt uppehåll i Gotha blefvo vi inbjudna till hofvet och, oaktadt alla ursäkter och invändningar, ville man se oss i våra resdrägter. Hofekipager, omgifna af fackelbärare, kommo och hemtade oss på aftonen till ett samqväm, som kan förtjena omtalas. Fastän det kanske icke fins i Europa

några hof, hvarest etiketten är så sträng som hos Tysklands små suveräner, så var man dock nog god att fritaga oss från alla dessa ceremonier, på hvilka vi icke syntes förstå oss synnerligen. Vår presentation gick rätt enkelt till, och sedan satte man sig att spela. Den regerande hertigen spelade icke; hertiginnan spelte ett parti whist med furstinnan Menschikoff, en hofherre och mig; men Hennes Höghet sysselsatte sig så mycket med politiska diskussioner under hela partiet, att hon nästan icke lemnade någon uppmärksamhet åt spelet. Hennes beundran för franska revolutionen hade stigit till en sådan entusiasm, att hon icke kunde styra sin vrede öfver dem, som vågat sätta sig emot de filosofiska nyhetskrämare och upprorsmakare, som vändt upp och ned på Europas vackraste konungarike. — Jag gjorde ingen hemlighet af, att jag också förtjente hennes vrede på grund af de önskningar, som jag hyste emot Frankrikes pånyttfödare; och under en skämtsam ton, hvilken ofta tillåter att säga rätt skarpa saker, försökte jag att visa henne, att hennes politiska åsigter vore farliga för det allmänna lugnet, derföre att de moderna samhällslärornas sätt att omskapa staterna skulle medföra oupphörliga strider emellan de fattigare samhällsklasserna och dem, som egde något. Och för öfrigt, sade jag, hvad äro dessa nya principer, dessa upptäckter, som man påstår vara gjorda i vårt århundrade, annat än filosofiska abstraktioner, vidunderliga kombinationer, genom hvilkas hjelp man inbillar sig, att man kan förena hvad man kallar frihet med den myndighet, som är nödvändig för att uppehålla ordning och laglydnad? — Jag fortsatte i samma anda, men mina resonnementer förblefvo utan verkan, och hertiginnan svarade helt kort: »Ni skall en dag ändra åsigter, herr general, ty förr eller senare skall rättvisan triumfera och menniskorna återtaga sina naturliga rättigheter». — Eders Höghet skall i sådant fall, svarade jag, utan att klaga se sig sjunka ned till att vara medborgarinna i Gotha rätt och slätt eller kanske t. o. m. att inhysas i en af förstäderna eller i en bondkoja? — Det kan väl hända, svarade hon; men filosofien har utvägar, som högheten icke känner.»

»Supén serverades, och vi satte oss till bords; och det blef icke mera fråga om politiken. Den regerande hertigen

superade icke; han stälde sig bakom min stol och talte med mig, så länge som måltiden räckte. Han föreföll att hafva ganska kloka åsigter, men kände ej synnerligen mycket till hvad som ej direkt rörde Tyskland eller England. Han var en stor beundrare af regeringssättet i detta sistnämnda land, hvars förnämsta orden han innehade; med många detaljer redogjorde han för ceremonierna vid dess mottagande. Vi talte om den aflidne konungen af Sverige, till hvars beundrare han ingalunda hörde; jag försökte att förmå honom ändra sin mening genom att noggrant redogöra för åtskilliga förhållanden, som blifvit för honom oriktigt framstälda, vanstälda af illviljan eller också helt och hållet förvridna af smädelsen». —

Af Weimar, som äfven passerades — der regerade då Karl August af Sachsen-Weimar, hvars hof blifvit verldsberömdt genom minnena af Goethe, Schiller, Wieland och Herder — såg Armfelt intet annat än den vackra, af Goethe besjungna slottsparken. I den gamla universitetsstaden Jena hade han all möda att förmå de resande damerna att uppehålla sig så lång tid, som behöfdes för att äta middag — »till den grad väckte blotta namnet student deras förskräckelse», säger Armfelt.* Med vördnadsfulla och vemodiga känslor stannade han på slagfältet vid Lützen, der Sveriges störste konung föll, och uttrycker sin förvåning öfver att intet monument då ännu derstädes bevarade hågkomsten af denna minnesvärda händelse. Öfver Leipzig fortsattes färden till Dresden, dit ankomsten skedde strax före julen 1792. Uppehållet i Sachsens hufvudstad räckte nära en månad.

* * *

I Dresden förnyade Armfelt strax vid sin ankomst en gammal bekantskap: det var med sir Hugh Elliot, densamme som 1788 gifvit Sverige ett så kraftigt handtag vid den från Danmark hotande krigsfaran, nu Englands minister vid det kurfurstliga hofvet. Minnena från denna oroliga tid erbjödo många ge-

---

* I ett bref till Gyldenstolpe (i Kongl. Biblioteket) anmärker Armfelt spetsigt, att man vid detta förr så berömda universitet nu i stället för »le droit Romain» och »le droit Germanique» studerade »Les droits de l'homme», den bekanta revolutionsskriften.

mensamma beröringspunkter; och Elliot anhöll, på grund af gammal vänskap, att få vara den som presenterade den svenske resanden vid det sachsiska hofvet. Samma anbud gjordes emellertid af ryske ministern Messmaker, och etiketten fordrade, att denne sistnämnde, såsom representant för en med Sverige förbunden makt, fick detta uppdrag. Sverige representerades endast af en chargé d'affaires, den gamle v. Heland, hvars rang icke medgaf utförandet af en dylik ceremoni vid det lilla tyska hofvet, hvarest etikett och curialier strängt iakttogos.*

Vid nyårscouren på det kurfurstliga hofvet mottogs emellertid Armfelt med synnerlig utmärkelse af kurfursten af Sachsen, Fredrik August III, en af Tysklands anseddaste furstar, sedermera Sachsens förste konung, bekant för den trohet, med hvilken han under Napoleons krig fullgjorde sina förpligtelser mot denne. Han styrde genast sina steg mot den anspråkslösa plats, som Armfelt valt bakom den öfriga corps diplomatique, och öppnade ett politiskt samtal angående svenska förhållanden, som kan förtjena bevaras. Strax förut hade till Dresden ankommit underrättelse, att hertigen-förmyndaren, med anledning af de rykten, hvartill den bekanta konsultationen rörande den unge konungens helsotillstånd gifvit anledning, utfärdat sin bekanta »Varning till allmänheten att icke låta förleda sig af falska rykten och ogrundade omdömen». Deri förklarades, att hertigens afsigt vore att »med oskrymtad trohet, nit och ömhet» vårda den unge konungens »person och uppfostran», upprätthålla grundlagarna o. s. v.** Det låg nära till hands, att på denna förklaring, hvilken lärer ha flutit ur Liljensparres penna, tillämpa ordspråket »qui s'excuse, s'accuse». Med skäl väckte det äfven i utlandet förvåning, att regenten kunde anse nödigt och tillständigt att inför nationen rentvå sig för misstanken att han försummat sina pligter

---

* Sjelfva Armfelt, som vuxit upp i Gustaf III:s hof, fann det sachsiska hofvets ceremonier mödosamma. »Maken till curialier hafva aldrig existerat i verlden», skrifver han i ett bref om det sätt, på hvilket nyårsdagen firades. »Kl. 9 om morgonen börjas de och slutas kl. 12 om natten. Kurfursten och dess gemål äro juvelbesmidda och hela hofvet i hvita kläder med guldgaloner.»

** Utfärdad den $^{22}/_{12}$ 1792, tr. i Adlerbeths Anteckn. II: 314; jfr Ehrenströms Anteckn. I: 462.

mot konung och fäderneslandet; och det kunde icke annat än gifva stöd åt förmodan, att det icke stode så alldeles rätt till med samhällsordningen i ett land, der ett dylikt vädjande till allmänheten kunde ega rum. I denna anda yttrade sig äfven kurfursten af Sachsen till Armfelt. »Det visar, sade han, att förmyndareregeringen, eller åtminstone några af dess ledamöter anse, att antingen den allmänna meningen eller deras motståndare — visserligen utan bestämda bevis — misstänka dem för att icke vara fullkomligt oskyldiga i det ledsamma tillstånd, hvari konungens helsa befinner sig; och den offentlighet, som man gifvit häråt, kan tydligen icke hafva något annat ändamål, än att undanrödja dessa misstankar.» * Den ifver, med hvilken kurfursten yttrade sig, röjde hans lifliga intresse för Sveriges unge konung, och han erinrade med oro om det öde, som i ungdomsåren drabbat den olycklige danske konungen, Gustaf Adolfs morbroder.» **

Äfven andra underrättelser bidrogo att i Dresden nedslå Armfelts sinne. Han sammanträffade der med baron d'Escars, som från Stockholm, hvarest han varit de franska prinsarnes ombud, var på väg till Wien och som ända till Berlin haft ressällskap med Toll, nu aflägsnad från styrelsen och på väg till sin beskickning i Warschau. D'Escars, en man af hufvud och omdöme, sedan lyckligare tider förbunden med Armfelt, var nu mera än någonsin i politiskt afseende hans meningsfrände. Han tog in på samma hôtel som Armfelt —

---

* Franc skrifver till Armfelt $^{28}/_{12}$ 1792 i samma syfte med sin vanliga ironiska ton: »I lördags utgaf hertigen i sitt namn en art af apologi öfver sin administration. Han berömmer der den unge konungens förstånd och säger sig skola med nöje om fyra år lemna honom regeringen. Tacka honom f—n för det!, sade en tjock man, som på Maja Lisas kaffehus satt och läste skriften i min sagesmans åsyn. Emellertid bör en så högtidlig deklaration betaga all farhåga, om den existerat, i afseende på hertigens afsigter med konungen samt tillintetgöra de absurda och fasliga rykten, som lupit om den sistnämndes sinnesförfattning» (anf. st. s. 60).

** Jfr Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 83. Han berättar der, att han svarat kurfursten: »Je ne sais, Monseigneur, quel peut être l'état de la santé du roi; mais pour de l'esprit et du sens, il en a mille fois plus que ceux qui gouvernent aujourd'hui». — Ett ögonkast, tillägger han, averterade mig, att ej hazardera någon starkare expression, och fann jag verkligen, att gamle Heland ej var långt ifrån mig.»

genom särskild ynnest tillämpades icke på d'Escars i hela sin stränghet förbudet för franska emigranter att vistas i Sachsen — och berättade en mängd mer och mindre tillförlitliga nyheter från Sverige, dels sorgliga, dels egnade att kasta åtlöje öfver de styrande. Från Armfelts vänner i Stockholm ingingo också underrättelser af nedslående art: jakobinerklubbar, som arbetade inom slutna dörrar, florerade i Stockholm, skref Franc, som äfven berättade, ehuru med reservation mot trovärdigheten, att det sades, att Ankarströms skål der druckits med entusiasm.* Ehrenström, som äfven hade att förtälja om »jacoquineriets» grundsatser i Sverige, skref ungefär vid samma tid: »Om Gustaf IV Adolf ej får bestiga sina fäders tron, om hertigen ej lyckas stäfja den jakobinska andan, så återstår för oss intet annat än att aflägsna oss från en jord, som ännu ryker af den mördade konungens blod, och att annorstädes söka ett nytt fädernesland, vore det än vid Volgas öde stränder eller djupt inne i Sibirien».** Och fröken Rudenschöld inberättade, att förmyndareregeringen, innan år 1792 gått till ända, ökat antalet af sina förvisningar af konung Gustafs vänner genom att förbjuda Lagerbring och Låstbom att vistas i hufvudstaden.*** Det uppgafs såsom skäl, att man visste, att deras afsigt vore att i förening med jakobinerna ställa till ett upplopp för befrämjandet af sina syften. Garnisonen hölls under gevär under förevändning af upproriska stämplingar, men, skref fröken Rudenschöld, egentligen för att förbereda en statskupp till införande af 1720 års regeringsform, hvilken af Reuterholm så högt älskades.

Icke ens de restriktiva åtgärder, som i slutet af 1792 vidtogos af den Reuterholmska styrelsen med afseende på

---

* Franc till Armfelt $^{10}/_{12}$ 1792, anf. st. sid. 50.

** Ehrenström till Armfelt $^{1}/_{12}$ 1792.

*** Till de förvista hörde äfven en ung officer Pollet, känd såsom ifrig rojalist; han hade skickats till Pommern. Enligt fröken Rudenschölds ord var han hertigen förhatlig, dels derföre att han ofta besökt Stackelberg, ryske ambassadören, dels derföre att han på ett i ögonen fallande och bullersamt sätt applåderat följande ord i operan »Gustaf Vasa»:

»Ett blod som ropar hämnd,
ett blod, ännu ej hämnadt.»

tryckfriheten, Thorilds rättegång o. s. v., och hvilka beteckna vändpunkten i förmyndareregeringens i början så »jakobinska» politik, ansågos båda godt för framtiden hos de förskräckta rojalisterna. I dem såg fröken Rudenschöld endast bevis på att en statshvälfning i nämnda syfte nu påtänktes: »den inkonseqventa clique, som från början understödt jakobinismen», började nu anse den vådlig för sina intressen. »Visiren, skref hon, såg redan råds-talåren på väg att slitas ur sina händer. Sedan jakobinismen väl kommit i gång, så är det för den lika kärt att störta regeringsformen af 1720 som den af 1772, och då — farväl med riksråd och riksdagar! Om visiren icke gör sig till folktribun, så är han återförd till intet.» — Det språk, som i de svenska tidningarna länge opåtaldt hade förts, innan tryckfriheten inskränktes, var äfven egnadt att bestyrka tron att revolutionen i Sverige stode för dörren.* Den utländska pressen meddelade rykten i denna riktning. Den franska Moniteuren jublade** öfver att man kunde anse revolutionen i Sverige vara i gång och prisade regenten, som, långt ifrån att hafva lagt hinder i vägen för folkviljan, icke varit utan del i äran att hafva gifvit väckelse åt revolutionära rörelser.

Armfelt erfor i Dresden alla dessa tilldragelser på afstånd, och genom rykten och enskilda framställningar förstorade. Hans rörliga inbillning och upphetsade stämning gjorde, att

* »Patrioten», Philipsons tidning, meddelade uppsatser, som väckte Armfelts lifliga förbittring, och de »Tankar», som uttalades i ett af Franc öfversändt nummer af tidningen »Medborgaren», kunde väl af personer med mindre oroligt lynne än hans anses revolutionära. Det taltes der om de »bofvar, som skapade af metall Gud och en krona, dem de gjorde allvisa, allseende, allsmäktiga. Sedan sade de: hopen bör hafva tro: med dessa namn skola vi regera i mörkret — och de regerade». Det hette äfven: »Att gå ifrån ett sämre tillstånd till ett bättre, hör till den förädlade naturens ordning, och derföre vore det berättigadt att ena dagen af öfvertygelse försvara monarkien, men den andra af öfvertygelse försvara republiken.» Från en monarkisk ståndpunkt kunde följande tirad icke anses såsom annat än ett godkännande af konungamord: »Om en menniska skulle finnas i ett samhälle, som trodde sig för sina gerningar vara ingen dödlig ansvarig utan Gud allena, då kunde någon till äfventyrs svara en sådan: Ni är icke gjord för menniskor, och derföre vilja vi skicka er ur verlden.» Författaren lärer hafva varit C. F. Nordenskiöld (Medborgaren, n:o 31. Se Franc till Armfelt, anf. st. s. 57).

** I Jan. 1793, n:o 18, 23.

han icke tviflade på att Sverige nu vore hemfallet åt anarkien, den unge konungen störtad från sin tron och han sjelf bragt till tiggarstafven eller nödsakad att i främmande tjenst söka sin bergning. Stockholm var i hans ögon en härd för revolutionen; han ansåg vådligt för sin hustru att behålla det vackra, i dess grannskap belägna Frescati, som plägat vara familjen Armfelts sommarbostad: nu vore det en »coupe-gorge» menade han. På den sista dagen af det sorgliga året 1792 klagade han: »Mitt hjerta är fullt af grämelse, min själ är bedröfvad och förvissnad... För Italien har jag en bestämd motvilja, och ju mera jag närmar mig dit, desto mera blir det mig motbjudande att veta, att jag der skall blifva omgifven af mördare och af bofvar af min egen nation, hvilka njuta regeringens beskydd.» En annan gång heter det: »Om regenten behållit sin salig brors ämbetsmän och dess principer, vore vi ej nu kastade i olyckor, som äro incalculabla. Gud bevare konungen och de få personer, som intressera mig; sedan må de få supa ut det de kokat!»*

Under denna stämning, som särskildt under vistelsen i Dresden grep Armfelts sjuka sinne, var det som de lösa politiska förslag, som länge sysselsatt honom, togo bestämdare form. Rysslands bistånd började från denna tid spela en öfvervägande rol i hans planer, såsom längre fram vid redogörelsen för Armfelts hemliga brefvexling skall visas. Ett för offentligheten beräknadt företag, som blef ödesdigert för Armfelt, började han redan här sätta i verket. Det var utgifvandet af den bekanta skriften: »Prospectus d'un ouvrage, ayant pour titre Histoire de la vie et de l'administration de Gustave III, roi de Suède».

Tanken att genom en historisk skrift rentvå Gustaf III:s minne från de beskyllningar, åt hvilka systemförändringen efter hans död skulle gifva ny fart, hade redan kort efter konungamordet uppstått hos Armfelt. Sjelf ansåg han sig knappast skickad att författa detta arbete — och med fullt skäl, ty dertill fordrades anlag och studier af annan art än dem han egde. Ingen kunde dock vara mera än han i tillfälle

* Armfelt till sin hustru $^{23}/_{12}$, $^{31}/_{12}$ 1792, $^{17}/_{1}$ 1793.

att dertill lemna materialier af hvarjehanda slag, på grund af insigt i sakernas gång under de sista åren af konungens lif och nära personlig förbindelse med denne. I sin brefvexling med den aflidne konungen egde Armfelt derjemte vigtiga aktstycken till hans historia. Såsom medarbetare härvid påräknade han åtskilliga af sina och konung Gustafs vänner, i främsta rummet Ehrenström, sin mycket skrifkunnige vän från fredsunderhandlingarna i Verelä, och fröken Rudenschöld, hvars goda hufvud och lätthet att i skrift uttrycka sig gjorde henne skicklig till hvilket uppdrag som helst, som hennes afgudade älskare kunde anförtro henne. Hon omtalar i ett af sina bref till Armfelt, att hon vore sysselsatt med att göra anteckningar rörande Gustaf III, och Ehrenström meddelar redan i Maj 1792, att han höll på att samla materialier till memoirer öfver Gustaf III:s tid. För detta ändamål hade han länge i förvar konungens bref till Armfelt. Armfelt synes hafva önskat, att prosten Nordin, som af Gustaf III betraktats såsom historiker ex professo, skulle till ett sammanhängande helt utarbeta de materialier, som af andra Gustavianer kunde samlas; och Ehrenström berättar, att han derom vidtalat Nordin. Denne, försigtig såsom alltid, hade emellertid afböjt förslaget härom, föregifvande att han ansåge det vådligt.* Saken förföll således; men innan Armfelt lemnade Sverige, hade han gjort ett utkast till den »Prospectus» till det ifrågasatta arbetet, hvilken sedermera skulle göra så mycket buller.

Bland hans papper finnes en skrift med titel »Aux admirateurs des grands hommes», skrifven med fröken Rudenschölds handstil och försedd med Armfelts anteckning på baksidan, att den är skrifven efter hans diktamen — således före deras skilsmessa den 14 Juli 1792, och förmodligen en frukt af det gemensamma arbete med Armfelts papper, som sysselsatte dem dagarne före hans afresa.** Denna uppsats, som inne-

---

* Ehrenström var emellertid beredd att, om han finge afsked från sin tjenst, »trotsa konungamördarnes vrede och måla dem efter naturen». (Ehrenström till Armfelt $^{13}/_{8}$ 1792.)

** Se ofvan sid. 18. Att Ehrenström äfven haft någon del i skriftens utarbetande, synes emellertid framgå af fröken Rudenschölds yttrande vid ransakningen inför Svea Hofrätt. Se dess protokoll i Armfeltska högmålet, s. 102.

höll dels ett förhärligande af Gustaf III:s minne, dels bittra beskyllningar mot dem, som varit hans motståndare, är till större delen öfverensstämmande med början af den sedermera tryckta utförligare »Prospectus».* Afsigten med denna adress till »store mäns beundrare» vore, heter det, att underrätta dem om det påtänkta företaget att skildra konung Gustafs regering. »Om de känna en författare, som genom sin begåfning och insigter vore lämplig att utföra den uppgift, vi föresatt oss, och som vore dertill villig, så må de genom tidningar och offentliga skrifter anvisa oss honom, och vi skola afstå åt honom äran att fullborda det arbete, som vi företagit.» Till en sådan man skulle gerna de samlade materialierna anförtros.

I abbé d'Héral, som varit Armfelts följeslagare från Aachen, trodde han sig nu hafva funnit rätte mannen att utföra detta arbete på ett sätt, som på samma gång det gjorde rättvisa åt konung Gustafs minne inför hans landsmän, äfven inför Europa anvisade honom en hedersplats bland samtidens store män och det rättas beskyddare.** Under den långa resan mognade emellertid planen att, innan det påtänkta historiska arbetet kunde blifva färdigt, utsända en »Prospectus», som angaf dess plan och syfte och som på samma gång kunde tjena såsom ett inlägg i tidens politiska litteratur, hvilken öfverflödade af flygskrifter för och mot revolutionen. I Dresden hade, på grundvalen af Armfelts första utkast, arbetet med denna skrift kommit så långt, att fråga uppstod om dess tryckning.

Armfelt berättar härom följande: »Jag ville i Dresden låta trycka min »Prospectus» till Gustaf III:s historia, en skrift,

* Slutet af detta första utkast företer dock väsentliga olikheter, beroende af ändrade tidsförhållanden. Det innehåller en varning mot för stor mildhet mot konungens mördare, och en hyllning — antagligen föga uppriktigt menad — åt hertigen-regentens fasta grundsatser, upphöjda tänkesätt och hans vördnad för sin broders minne samt en erinran om att han haft del i de ärorika minnena af Gustafs regering.

** Redan från Aachen hade han i bref till Ehrenström uttryckt sin tillfredsställelse öfver att i den franske abbéen hafva gjort detta »fynd»; och Ehrenström lyckönskade honom dertill, på samma gång som han tillkännagaf, att han icke vågade skicka de materialier, han samlat, till utlandet. (Ehrenström till Armfelt $^{14}/_{10}$ 1792.)

som sedermera föranledde mycket buller; abbé d'Héral skulle ombesörja detta. Men det blef icke af. Kurfursten fick det af uppsatsen, fann att den innehöll för skarpa utlåtelser om förmyndarestyrelsen i Sverige och önskade undvika hvarje anledning att på denna grund få något slags obehag af svenska regeringen; han motsatte sig således att tryckningen finge ega rum i hans rike. Genom en af sina ministrar lät han fråga mig, om det vore mitt arbete. Jag nekade icke alldeles dertill, men gaf ett i någon mån undvikande svar, och frågade sjelf, om kurfursten hade deri funnit något, som han ansåg anstötligt. Ministern svarade, att det verkligen innehölle saker, som icke kunde undgå att misshaga regenten, att upphöjandet af den föregående regeringen vore detsamma som att nedsätta den närvarande styrelsen, hvilken förändrat flera af dess vigtigaste anordningar, samt att det vore nödvändigt att vara så försigtig som möjligt vid en tid, då hela Europa befunne sig i oro. För öfrigt hade Sveriges chargé d'affaires genom boktryckaren fått nys om det tilltänkta arbetet och gjort föreställningar.* Jag svarade på allt detta, att jag icke kunde annat än godkänna sachsiska regeringens skäl mot att tillåta arbetets tryckning; men att jag å min sida, då jag ingenting hade att hoppas af förmyndareregeringen, hvilken tvärtom syntes hafva beslutat min undergång, ansåge, att jag utan betänkande borde uppoffra mig sjelf i sanningens intresse, genom att gifva en offentlig och formlig hyllning åt min konungs, min välgörares och min väns skugga.»

Tryckningen inställdes alltså tills vidare. I stället skulle den ega rum i Prag, dit de resande begåfvo sig från Dresden, och en upplaga trycktes verkligen också derstädes, under abbé d'Hérals ögon; han qvarstannade nämligen der, medan Armfelt fortsatte resan till Wien.** Denna upplaga var emellertid så beskaffad, att den såsom »oläsbar» kasserades och en ny påtänktes. Först i Italien kom emellertid förslaget till utförande; och det var under sommaren 1793, som denna

* Chargé d'affaires v. Helands i riksarkivet förvarade depescher från Dresden, i hvilka redogöres för Armfelts vistelse i nämnde stad, innehålla dock intet rörande detta ämne.

** Redan den $^{28}/_{1}$ 1793 skickade han ett par exemplar till Armfelt.

skrift i sin definitiva form trycktes i Lucca. Den spriddes endast i ett fåtal exemplar,* men gaf, såsom längre fram skall berättas, anledning till mycket oro, bekymmer och kostnader för den Reuterholmska styrelsen.

Denna »Prospectus», sådan den tryckt och fullt utarbetad föreligger, röjer minst lika mycket den franske emigranten, hvilken ombesörjt utgifningen, som Armfelt, det första utkastets författare, och gör i sin helhet snarare intrycket att vara författadt af en utlänning än af en svensk. Ungefär hälften upptages af allmänna betraktelser i kontra-revolutionärt syfte, hållna i en något retorisk stil och egande sin tillämpning på Europas allmänna förhållanden. Faktiska uppgifter rörande Sverige förekomma sparsamt; det är endast i de skarpa utlåtelserna öfver den »faktion», som förbittrat Gustaf III:s lif, varit vållande till hans död och sedermera sökt nedsätta hans minne, som man igenkänner skriftens svenska upphof. Afsigten att derigenom nedsätta förmyndare-styrelsen var visserligen obestridlig; men endast för den, som ville göra denna solidarisk med konung Gustafs fiender, kunde den sägas vara uppenbar. I och för sig borde dess innehåll knappast erkännas såsom förgripligt af regeringen, så vida den ej ville anse sig träffad genom utfallen mot konungamördarna och »faktionen». Direkta anfall på förmyndareregeringen söker man förgäfves, ehuru visserligen äfven de artigheter mot hertigenregenten, som förekommo i första utkastet, äro uteslutna.**

* Denna skrift tillhör nu de största bibliografiska sällsyntheter. Om något exemplar af den kasserade första upplagan blifvit bevaradt, är okändt; äfven den senare är ytterst sällsynt. Ett exemplar finnes i Kongl. Biblioteket i Stockholm. Exemplar af första upplagan öfversändes till kejsarinnan Katharina II — hon talar i ett bref till Armfelt (11/8 1793) om »l'ouvrage dont vous m'avez envoyé le plan» — och till Toll i Warschau; ett lemnades äfven till ryske ambassadören Razumowski i Wien.

** De skarpaste tillmälen, som kunde anses innebära en hänsyftning på förmyndareregeringen, förekomma s. 10—13. Der klandras de, som nedsätta Gustaf III:s minne, aflägsna, förfölja och anklaga hans vänner och ändra hans bestämmelser. Särskildt framhålles det oberättigade att, såsom sed vore, ogilla alliansen med Ryssland, och härvid sparas icke på skarpa ord mot konungens fiender (»haine outrée», »barbares», »mains brutales»). Fördelarna för Sverige af en förbindelse med det mäktiga Ryssland, sedan Sverige genom kriget återvunnit dess aktning, skildras vidlyftigt. »Gustave III, heter det, voulut conqué-

— Det literära värdet af denna skrift är skäligen underordnadt och är icke egnadt att bestyrka Armfelts höga tanke om dess redaktörs, abbé d'Hérals, skriftställaretalang.

Det arbete, som i denna »Prospectus» annonserades, utkom aldrig; och det torde knappast hafva varit på allvar förberedt. Meningen var, enligt hvad i inbjudningen nämnes, företrädesvis att lemna bidrag och materialier till Gustaf III:s historia och att deri offentliggöra konungens enskilda bref — utdrag ur ett dylikt, nedsättande för adeln, meddelades redan i »Prospectus»* — uppsatser af hans hand, hemliga aktstycken, genom hvilka hans fienders ränker och maktlystnad skulle uppenbaras, o. s. v. Men äfven om Armfelt haft i sina händer dessa materialier, så måste deras ordnande och komplettering i främmande land möta oöfverstigliga svårigheter. Detta hindrade naturligtvis icke att Armfelt, obekant som han var med detta slag af arbeten, ansåg förslaget lätt utförbart och verkligen, åtminstone någon tid, hade för afsigt att sätta det i verket. Farhågan för offentliggörandet af bref och papper, hvilka kunde anses komprometterande, var väl också egentliga anledningen till den ifver, med hvilken svenska regeringen längre fram spanade efter så väl »Prospectus» som det deri bebudade arbetet.

Vi återvända från Armfelts »Prospectus» och dermed sammanhängande omständigheter, hvilka i ett sammanhang bort behandlas, till skildringen af hans vistelse i Dresden och fortsättningen af hans resa.

Hans sinnesstämning gjorde honom föga egnad att njuta af umgängeslifvet i Dresden. Han fann det, skref han till sin hustru, »ledsamt utaf f—n: fula och dumma qvinfolk, och allt [skall ske precist] på minuten. Jag har sett courer, fêter, baler, opera m. m., som jag tagit för kyrkoceremonier. Men

---

rir pour lui et pour les siens l'estime de l'Europe et de Cathérine. Il l'obtint; mais combien peu de personnes conçoivent ces sublimes convenances qui, sortant de la mesure ordinaire des formes, rapprochent les grandes âmes et allient Elisabeth et Henri IV, Cathérine et Gustave.»

* Ur Gustaf III:s bref $^{14}/_{7}$ 1791 från Aachen, tr. i samlingen af hans bref till Armfelt, anf. st. s. 191 o. f.

detta oaktadt, tillägger han, skall aldrig någon furste kunna våga jemföra sig med kurfursten af Sachsen såsom sitt folks fader.»

Denne furstes aktningsvärda egenskaper gjorde på Armfelt ett lifligt intryck. Öppnandet af de sachsiska ständernas sammanträde, hvilket Armfelt bevistade, fann han erbjuda ett sällsynt skådespel af förtroende mellan regenten och hans undersåtar; och han medförde från sin vistelse i Dresden det intryck, att den vördnad, hvarmed Fredrik August III betraktades af sitt folk, »öfvergick all beskrifning». Han fann äfven i honom en ifrig beundrare af Gustaf III:s snille: »under de många enskilda samtal, skrifver Armfelt, som jag hade med honom, lät han mig alltid förstå, att han ansåg Gustaf III såsom en af sitt tidehvarfs skickligaste statsmän, och att han, äfven då han förvånade sig öfver den djerfhet, med hvilken denne konung ofta kastat sig in i företag, som öfverstigit hans krafter, icke kunnat undgå att beundra det snille, som ingifvit honom dessa vidsträckta planer, och det oförfärade mod, med hvilket han sökt genomföra dem.»

I en punkt väckte dock kurfurstens förfarande Armfelts förvåning och förtrytelse: det var i frågan om de franska emigranterna, hvilka han förvisat från sina stater. Armfelt har om ett samtal, som han i detta ämne haft med kurfursten, antecknat följande:

»Om upphofsmännen till en revolution, som uppenbart hotade hvarje laglig myndighet, talte kurfursten såsom det anstod en regerande furste och en frände till Ludvig XVI... Men då det blef fråga om emigranterna, yttrade han: »Deras olycka är stor, det kan icke bestridas; men det är deras egen skuld. Sättet att rädda konungen och fäderneslandet bestod icke i att öfvergifva dem, såsom de hafva gjort. Det var fruktan, fransmännens naturliga lättsinne och brist på eftertanke, som var egentliga grunden till att större delen af dessa olyckliga gingo i landsflykt. Bland dem finnas visserligen personer, som varit nödsakade att lemna Frankrike, för att undvika det förbittrade folkets raseri, sedan uppviglare utpekat dem såsom de förnämsta anledningarna till sina olyckor och på samma gång såsom de der i främsta rummet lade hinder i vägen

för återställandet af lyckligare förhållanden. Men antalet af dylika personer är icke nog stort, för att kunna fylla dessa otaliga skaror, som nu öfversvämma Europa, som anse sig såsom offer för revolutionen, som klandra allting, som öfverallt väcka oro, der det förut var lugnt». Efter detta skarpa yttrande insåg jag, fortsätter Armfelt, att kurfursten, huru klok och betänksam han än är, lika litet som de flesta andra tyska furstar kände franska revolutionens verkliga orsaker, och att han delade nästan alla de fördomar, som okunniga eller illasinnade personer lyckats utbreda i hela tyska riket mot ett ridderskap, som ville göra de största offer för sin konung och för konungadömets uppehållande, fastän utgången varit emot dem. Jag ansåg det emellertid vara min skyldighet att försvara dessa olyckliga ädlingar, ehuru tillfället — samtalet egde rum på en bal — var föga passande att inlåta sig på en så vigtig och omfattande fråga, och ehuru kurfursten föreföll mig ingenting mindre än lätt att öfvertyga. Han hörde likväl på mig några ögonblick, men ombytte plötsligt samtalsämne, på grund af någon obetydlighet, som tilldrog sig i andra ändan af balsalen». —

Man ser huru föga sympati, som i sjelfva verket, äfven hos de mest upplysta samtida, var att påräkna för den franska emigrationen. Det ändrade dock icke den »svenske emigrantens» ståndpunkt; det endast ökade hans förbittring mot revolutionen, att han fann huru fruktlöst det var att göra sig till emigranternas riddare inom det land, som de närmast hemsökte. I Italien, dit Armfelt nu stälde färden, skulle förhållandena i detta afseende, åtminstone i de kretsar, der han rörde sig, visa sig gynsammare.

Armfelt och hans ressällskap lemnade Dresden d. 15 Januari 1793 och anlände, efter en genom starka snöfall fördröjd resa, d. 28 till Wien. Han fann kejsarstaden midt uppe i karnevalens nöjen och försummade icke att jemte sitt ryska ressällskap deltaga i den förnäma verldens förströelser och göra de bekantskaper, som för en person i hans ställning erbjödo sig. Ur hans anteckningar från Wien, hvarest »l'ancien régime» i alla sociala förhållanden ännu herskade i all sin tyngd, me-

dan det allmänna tänkesättet der som annorstädes ej förblifvit oberördt af de nya idéerna, låna vi följande, som eger allmännare intresse.

»Alla samqväm i de stora husen i Wien ega ståten af små hofcirklar; värdighet, ceremonier, rangförhållanden — allt iakttages på det noggrannaste. Värdinnan i huset sitter vanligtvis till höger i soffan; det skulle endast vara för en prinsessa af kejserliga huset, som hon skulle lemna denna plats. Artigheten är uträknad efter samma grunder, någonting som jag för min del fann rätt tråkigt. Men som alla andra personer af rang deltog jag rätt ofta i ledsamheten.» —

»Innan jag blifvit presenterad på hofvet, såg jag kejserliga familjen på en stor bal, som gafs hos furst Colloredo. Det var just samma afton, som man emottog den ohyggliga underrättelsen om Ludvig XVI:s afrättning. Jag var en af de första, som fingo veta den; och jag såg icke utan smärta och t. o. m. ett slags förbittring, att man icke underrättade kejsaren derom och icke genast afbröt balen. Jag tog mig friheten att säga till en af societetens damer, att detta syntes mig opassande, och att furst Colloredo borde meddela underrättelsen, så förkrossande den än var, åt H. Kejserl. Maj:t. Hon svarade: Låt dessa barn roa sig! Hvarföre göra så mycket väsen af en konungs död! Är det icke en menniska, som vi andra? — Jag blef så häpen öfver detta svar, hvilket jag så föga kunnat vänta, att jag länge stod förstummad.* Det är för öfrigt en sanning, att ingenting i societeten i Wien

* Egendomligt nog egde ett liknande förhållande rum i Stockholm. Kongl. familjen och hofvets societet voro församlade på en bal hos ståthållaren De Besche samma afton som underrättelsen om Ludvig XVI:s död anlände. Balen fortsattes det oaktadt. (Se Adlerbeth, II:. 192 m. fl.) Armfelt, som genom bref från sin hustru fått vetskap härom, äfvensom att sällskapslifvet i Stockholm denna vinter, oaktadt kungssorgen och revolutionen i Paris, vore lifligare än vanligt, gaf på följande sätt luft åt sin ovilja: »Est-il possible qu'on s'aveugle au point de ne pas voir à quel degré la porte du malheur est ouverte pour tous ceux qui règnent! C'est en traitant tout legèrement qu'on parvient à être victime du crime. — Méprisez la réligion, les moeurs, l'humanité, admirez les horreurs, les infamies, ne punissez que la vérité, ne persécutez que ceux qui vous servent; — et bientôt le jugement foudroyant, qui vous conduira sur l'échafaud, va être prononcé sans appel.» (A. till sin hustru, från Bologna 8/2 1793.)

behandlades så föga vördnadsfullt som hofvet, och friheten i utlåtelser var obegränsad.»

»Jag träffade i Wien en af mina gamla bekanta, hertiginnan De Croy, född prinsessa Salm. Jag återsåg M:me de Brionne, som här hade tagit titeln prinsessa af Lothringen. Ännu hade icke många emigranter kommit till Wien eller visat sig i större sällskap. Likväl hade furst Kaunitz alltid några vid sina aftonmottagningar. Dessa sistnämnda samqväm, betraktade såsom tillhörande en enskild mans stat, voro det egendomligaste i verlden. Det hände ganska ofta, att fursten icke satte sig till middagsbordet förrän kl. 9 på aftonen; kl. 7 började man komma på hans mottagning. Han stannade dock vid sitt bord till fram emot midnatt, stundom längre, allt efter som samtalet blef mer eller mindre lifligt, eller furstens lynne var mer eller mindre godt. Hans födelsedag inträffade medan jag var i Wien, och jag begaf mig omkring kl. 8 på aftonen till hans bostad, som jag fann fyld med en oräknelig mängd af hufvudstadens förnämsta personer. Middagen slutade emellertid icke förrän kl. 12, och vi måste vänta till dess. Då fursten omsider utträdde i sin våning, gjorde han en böjning med hufvudet och, sedan han sagt två eller tre ord till den unge furst Karl Liechtenstein och grefve Tchernicheff, som stod vid ingångsdörren, gick han rakt på sin länstol, utan att fråga efter hvarken de förnäma herrar eller de damer af högsta rang, som stodo i hans väg, och satte sig der att språka med några af sina närmaste.»

Oaktadt den ryktbare statsmannens egenheter och otillgänglighet, lyckades Armfelt att vinna hans bevågenhet och mottogs af honom med välvilja. »Han frågade mig en dag, berättar Armfelt, med anledning af något offentligt aktstycke, som svenska regeringen låtit utgå: »Hvem är det som nu skrifver åt er regent? — Jag vet icke, svarade jag, men det är förmodligen hans kansli. — »I så fall, sade han, duger det icke mycket till, och man skulle vara frestad att tro, att salig kungen låtit begrafva med sig alla dem som voro skrifkunniga i ert land.» Jag svarade ingenting på detta utfall, fastän jag fullkomligt erkände dess befogenhet. Samtalet föll sedermera på de sköna konsterna, hvilket var ett af furstens

favoritämnen. Han hade en vacker tafvelsamling, hvars värde han sjelf omåttligt upphöjde; han sade mig ofta, att han vore en af Europas förnämste tafvelkännare och dess förnämste ryttare. Jag aktade mig för att motsäga honom, utan sökte i stället förmå honom att tala, för att sjelf höra på.» —

Bland diplomatiska korpsen i Wien återfann Armfelt en bekant från Stockholm, hvilken han der betraktat med högst oblida ögon. Det var ryska sändebudet grefve Razumowski. Förhållandena hade nu ändrat sig: de forna motståndarne hade en »explikation», som åtföljdes af försoning och en viss förtrolighet.* Armfelt gjorde ofta besök i Razumowskis hus, liksom äfven i den ryske furst Galitzins, en nära anförvandt till Armfelts reskamrat och väninna, furstinnan Menschikoff. Hans nära förbindelse med dessa ryska hus var en naturlig följd af förtroligheten med familjen Menschikoff; men sammanhängde äfven med de tankar på att Sveriges räddning från anarki skulle komma från Ryssland, hvilka redan i Dresden, såsom nämndt är, börjat taga fastare form. Armfelts förtrolighet med ryska sändebudet väckte uppmärksamhet och inberättades till svenska regeringen. Svenska legationssekreteraren i Wien, Bildt, meddelade i enskilda bref, att det sades, att »ryssarne i Wien gjorde mycket cas och fêterade baron Armfelt öfver måttan». »De tala ej om annat än den oförrätt han lidit, men att tre år snart förflyta. En del finna anledning att göra jemförelse mellan Armfelt och den i Polen för närvarande så betydande Potocki.»**

Reuterholms regering behöfde icke genom sina agenter

* Någon synnerlig vänskap hyste han dock icke för den ryske diplomaten, ehuru han skrifver till sin hustru, att »vi äro rätt väl tillsammans». »Mais fût-il mon ami intime, je ne lui donnerais jamais l'éloge d'avoir ni de l'esprit ni de conduite», tillägger han ($^6/_2$ 1793).

** I Bildts bref redogöres utförligt för Armfelts uppförande i Wien, hans utspridande af förklenliga rykten om de styrande o. s. v. De uppgifter rörande svenska förhållanden, som Bildt säger Armfelt hafva utspridt, öfverensstämma med hvad som till honom inberättats från Sverige genom fröken Rudenschöld, Franc och Gyldenstolpe, efter hvad deras bref utvisa. Om de voro ogrundade — Engeström vederlägger åtskilliga af dem — och öfverdrifna, så var sålunda Armfelt icke ensam skyldig till deras utspridande. Se L. v. Engeströms Minnen I: 206 o. f.; jfr Schinkel, Minnen III: 206.

i utlandet varnas för Armfelts åtgärder. Dess misstänksamhet mot honom var redan spänd till det yttersta, särskildt genom de tilldragelser, som timat i Stockholm i Januari 1793. Det s. k. »Ebelska upploppet» hade försatt hertigen-regenten och hans »visir» i den yttersta förskräckelse. Det egde, såsom kändt är, ingenting mindre än politisk betydelse och var i sjelfva verket endast en demonstration mot några officerares och polisens öfvermod. Men i Reuterholms ögon var det frukten af »upproriska och förrädiska stämplingar», och han lät hertigen utfärda en i stor stil författad proklamation och en kungörelse, * hvilka visade, att faran för revolution ansågs öfverhängande. Upphofvet till dessa stämplingar kunde, enligt styrelsens åsigt, icke vara något annat än de förhatliga »rojalisterna»; särskildt Armfelt och ryske ambassadören ansågos — naturligtvis utan all grund — hafva haft sitt finger med i spelet. Hemliga spionrapporter meddelade, att denne sistnämnde utdelade penningar och att han vunnit på sin sida — polismästaren Liljensparre! Att utröna, i hvad mån Armfelt, hvilken ansågs såsom »den ende kapable att återställa den försvunna konjunkturen», medverkat vid den förmenta komplotten, blef derföre redan nu föremålet för förmyndarestyrelsens ifriga omsorger. **

Samma dag, som Armfelt ankom till Wien, anlände dit en kurir, medförande hemliga depescher till svenska ministern vid kejserliga hofvet, baron Nolcken, hvari uttalades den misstanke, att Armfelt i samråd med andra Gustavianer och ryssvänner haft sitt finger med i de senaste oroligheterna i Stockholm. Man trodde sig äfven, enligt detta bref, vara en vidt

---

* D. 8/1, 12/1 1793, båda tryckta i Adlerbeths Hist. anteckningar II: 185, 317.

** Se polisrapporten i Jan. 1793, tryckt i Schinkels Minnen III: 356. Jfr Francs bref till Armfelt, anf. st. s. 72, hvarest visas orimligheten af misstanken mot Stackelberg: »alla skratta deråt, som höra den omtalas». I en spionrapport af justitiekansleren Lode till Reuterholm 17/2 1793 (Reut. Rapp. n:o 5) uppgifves, att Stackelberg om nätterna plägade resa till »fru Totties malmgård och der hafva sammankomster med sin bekanta liga», m. m. angående ryska stämplingar och tillernade rojalistiska revolutionsplaner. Sagesman till dessa otroliga rykten var en viss kapten Bratt. — Ännu orimligare var det att misstänka Armfelt; hans förtroliga brefvexling visar nogsamt hans sorg öfver de förmodade revolutionära rörelserna i Sverige.

utgrenad komplott på spåren, hvars hufvudman vore Armfelt. Nolcken, i yngre dagar känd såsom en skicklig diplomat, ännu eftersökt såsom en älskvärd umgängesman, var en af Gustaf III:s vänner, men icke Armfelts. Redan innan denne anländt till Wien, hade han med oro emotsett hans ankomst, derföre att han visste, att Armfelt i Sverige var en misstänkt person.* Och sedan han erhållit det nämnda officiella brefvet, ansåg han sig skyldig att gifva del af dess innehåll åt prinsessan Sofia Albertina, som från Wien kort förut begifvit sig till Italien, hvarest hon skulle sammanträffa med Armfelt. Men på samma gång som han redogjorde för de misstankar, som af svenska regeringen uttalats mot Armfelt, anmärkte han dock, att han icke lyckats upptäcka något, som antydde Armfelts delaktighet i de nämnda anslagen, och tillade: »Då jag på grund af mitt ämbete fått det olyckliga uppdraget att observera misstänkta landsmän, så hoppas och önskar jag, att icke upptäcka något rörande denne man, som kan läggas honom till last.» Så ridderligt tänkte icke andra svenska regeringens ombud i utlandet; särskildt, såsom vi hafva sett, icke Nolckens egen legationssekreterare. — Den Reuterholmska styrelsen underlät icke, när den Armfeltska katastrofen inträffade, att äfven söka sak med Nolcken för hans förhållande till honom.

Den kurir, som till Sveriges sändebud i Wien medförde denna hemliga depesch, en länk i kedjan af den Reuterholmska styrelsens långa spioneri på Armfelt, var en af Armfelts nära förtrogne, major Uggla, densamme, som till honom öfverlemnat hertigens bref med anbudet af beskickningen till Italien. Under förevändning att öfverbringa den kongl. familjens julklappar till prinsessan Sofia Albertina i Italien, hade han afrest från Stockholm kort efter det »Ebelska upploppet». Att till kurir hade blifvit utsedd en af Armfelts vänner, väckte uppmärksamhet och, då förevändningen ansågs obetydlig, för-

* Till G. Stenbock skref Nolcken $^{12}/_{1}$ 1793. »Jag kan ej beskrifva dig huru mycket den tjocke ex-gunstlingens hitkomst är mig emot. Jag gåfve gerna 100 dukater, om han tagit en annan väg. Allt det onda, han gjort i allmänhet och enskildt emot mig, ehuru höljdt med en sminkad vänskap, har längesedan gjort mig honom odräglig.» (Eriksbergs arkiv.)

anledde den allehanda gissningar. En bland dem var, att hertigen-regenten genom Uggla önskade återkalla Armfelt till Sverige, för att i dessa oroliga tider återtaga sitt öfverståthållare-ämbete. Den ändring i förmyndarestyrelsens inre politik, som egde rum vid samma tid, kunde synas göra det sannolikt, att man ånyo ville förbinda sig med en man af Armfelts kända politiska grundsatser. Ryktet härom inberättades till Armfelt, dels af hans hustru, dels af fröken Rudenschöld. Han gjorde sig dock inga illusioner härom; han fann dessa rykten orimliga.*

Den skrifvelse från höga vederbörande, som Uggla medförde till Armfelt, visade ögonskenligt i huru hög grad dessa rykten voro grundlösa. Hittills hade de styrande i Sverige genom iakttagande af de mest förbindliga yttre former sökt blidka Armfelts förtrytelse öfver förvisningen till Italien. Det var först i Wien, som han erfor, att tonen i rikskanslerns ämbetsskrifvelser ändrat sig. Han erhöll der från denne sin höge förman ett bref, innehållande en formlig skrapa för långsamheten af sin resa, och befallning att ofördröjligen begifva sig till Italien för att der uppvakta prinsessan Sofia Albertina under hennes vistelse i detta land. Vigtigare uppdrag än detta voro knappast förenade med denna beskickning; och regeringen kunde icke hafva någon annan anledning att påskynda

---

* Armfelt till sin hustru $^{30}/_{1}$ 1793. Ur samma bref förtjenar följande att anföras: »I alla fall hade jag ej kommit till Sverige, om äfven jag blifvit rappellerad. Jag känner för väl mitt folk för att vara dupe, och brändt barn fruktar elden. Om heder, löften, parole d'honneur, försäkringar och, det som mer är, eget intresse ej betyda något, der må aldrig en klok karl bjuda till att införa eller bibehålla system och energi. Tro ej, hvad rykten, som gå, eller hvad miner, som göras, att jag kommer till Sverige lefvande, förrän Gustaf Adolf är på tronen, utan regenter etc. etc. Hvad galenskaper, som förefalla, blir jag alltid i mina principer, som äro att lyda och vörda högsta makten, så länge ej frågan är om att sacrifiera min heder, och då blir ändå aldrig min rol att under allehanda falska sken upphäfva mig till tribun du peuple. — Häng Liljensparre, exilera 10 à 12 elaka sujeter i societeten, som äro jakobiter, straffa exemplariter efter lagarne den, som förer ordet, och bruka ej trupperna, utan att det behöfs för att låta känna le pouvoir exécutif, så lofvar jag, att leken skall vara snart slut. Jag hade så när glömt att tillägga, det en 6 à 7 damer böra skickas på spinnhuset.»

den nye ministerns resa, än önskan att så fort som möjligt veta honom vara på andra sidan Alperna.

Denna påminnelse väckte Armfelts lifliga förtrytelse och föranledde en skriftvexling mellan honom och rikskanslern Sparre, som visade, att Armfelt icke glömt sin forna maktställning och ännu egde sitt stolta sinne i behåll. Resans långsamhet tillskref han i sitt svar dels vägarnes svårighet, dels sin helsas beskaffenhet, och försäkrade, att hans samvete vore rent. »Den som under en stor konungs immediata befallningar hvarken fått eller förtjent förebråelser», heter det i ett af dessa bref, handterades nu utan grund såsom »olydig, uppstudsig och brottslig». Äfven till hertigen-regenten vände han sig direkt med vädjande till dennes rättskänsla, hvilken borde skydda honom från ett dylikt behandlingssätt, hvarigenom »hatet, smädelsen, afunden och politiska beräkningar, sedan de beröfvat mig allt i mitt fädernesland, söka att förfölja mig äfven i fjerran land».* Från denna tid lefde Armfelt under en tid af ett år på ett slags krigsfot med sin närmaste förman baron Sparre, och hans enskilda bref öfverflöda af sarkasmer mot den för sitt höga ämbete så föga danade rikskanslern.**

---

* Armfelt till Sparre $^{16}/_{2}$, $^{27}/_{3}$ 1793 och till hertig Karl $^{16}/_{3}$ 1793. (Riksarkivet.)

** Till sin hustru skrifver han förbittrad från Wien i första harmen om Sparre: »Cette âne à grosse tête a oublié que les favoris, quoique déchûs de places et de faveurs, conservent toujours une coeur, de la fierté et les moyens de couper les oreilles à des impertinents». Äfven grefvinnan Armfelt har i sina bref gifvit luft åt sin förtrytelse öfver »Riksrofvan», med hvilken hon å Armfelts vägnar ofta hade samtal. »Han lofvar allt hvad man begär, och dessemellan så är han ovettig och arg», skrifver hon ($^{26}/_{11}$ 1792). »Hvad vill du, att man skall göra med rackare, som sjelfva ej veta hvad de vilja, som aldrig ha courage att säga nej, utan endast lofva och ljuga?» — Med anledning af de förebråelser, som så lifligt upprört Armfelts sinne, hade grefvinnan Armfelt talat med hertigen, som förklarat sig okunnig derom, och med Sparre, som uppgifvit att de gjorts — på hertigens uttryckliga befallning ($^{19}/_{4}$, $^{25}/_{4}$ 1793). Armfelt hade genom sin hustru förnyat sin begäran att få hertigens skriftliga löfte att ej blifva återkallad från beskickningen på fyra år. Sparre hade lofvat sitt förord och hertigen förklarat sig villig att sända denna försäkran direkt till Armfelt. Intetdera realiserades, och grefvinnan Armfelt gör med anledning deraf följande reflexion: »Det är mig obegripligt att, då man ej vill en sak, man då ej kan säga rent ut: *det vill jag ej*, eller *det kan jag ej;* men den procedéen är för

— »le petit grand-chancelier», som han älskade att benämna honom, »la plus grande tête de l'Europe», såsom han lär ha karakteriserat honom inför drottningen af Neapel. Den lille mannen med det stora hufvudet sades i ett af Armfelts bref hafva skaffat sig en tjenstehäst, för den händelse att han, liksom rikskanslerer under forna tider, skulle komma att kommendera i fält; han hade då förskrifvit den från — Öland.* »Han skrifver, heter det i ett annat bref,** i det Delfiska oraklets stil, men med hela det behag, den qvickhet och vältalighet, som karakteriserar vår höge chef.» I ett följande skämtar han öfver rikskanslerns befallningar att påskynda resan: »Han har säkert mera studerat Figaro än Grotius, efter han vill göra oss till kabinettskurirer.»*** Hans qvicka infall vid Sparres död: »Elle n'existe donc plus, cette tête, qui avait tout du ballon, hors la faculté de s'élever» †, erinrar äfven om den bitterhet, som dessa förolämpningar qvarlemnat i Armfelts sinne.

Emellertid återstod efter dessa påminnelser intet annat val än att förkorta vistelsen i Wien och anträda resan till Italien. Han gjorde det med ytterligare bedröfvadt sinne. Hvad han i Wien erfarit hade icke bidragit att öka hans förhoppningar på en lycklig utgång af den kris, som Europa genomgick. Den oväntade likgiltighet, med hvilken underrättelsen om Ludvig XVI:s guillotinering mottagits, hade djupt upprört honom; af Wienerhofvets franska politik ansåg han intet godt vara att vänta. »Allt hvad man gör från dessa kanter till att förstöra Frankrike, skref han från Wien till sin hustru ($^6/_2$), är ej stort att skryta med. Ej för det att makt och penningar fattas, men för att här finnes ingen plan, intet system, ingen point central för affärer, högfärd, misstro och alls ingen homme de tête, sedan Kaunitz lemnat all befattning. Jag är mycket väl ansedd, mycket repanderad, och man talar med mig temligen

---

simpel och för ärlig för att brukas i dessa tider... Jag tillstår uppriktigt, att jag nästan så gerna tiggde, som jag dependerade af detta kongl. huset.» (Reuterh. papper n:o 57, i Utrikes-Dep:s arkiv.)

* Se Adlerbeth, Hist. ant. II: 217. Jfr Ehrenström, Anteckn. II: 133.

** Till Lagersvärd $^7/_8$ 1793. (Reuterh. papper n:o 5.)

*** Till densamme $^{21}/_2$ 1792.

† Se v. Engeströms Minnen I: 189.

tydligt och gerna; men sanningen att säga, gör det ej på mig annan effekt än bedröfvar min själ och bevisar mig, att konungar och ministrar nästan öfver hela Europa gräfva sig sjelfva den graf, i hvilken de skola störtas.» — Och några dagar senare ($^{18}/_{2}$) uttalar han ännu skarpare sina bekymmer öfver Europas och Sveriges öde och sin misströstan om att koalitionens krig under året skulle kunna något uträtta. »Här bära de sig åt som syndare; Frankrike är ej möjligt att sätta på gamla foten, sedan alla riken, alla arméer och alla ministrar äro mer och mindre förtrollade af filosofi och poltroneri. Men detta hindrar icke, att det landet om fem år icke existerar hvarken som monarki eller republik. Inbördes oroligheter och oordningar skola göra mer än allt annat. Rikens fall uti konsideration och värde gå fort. Skulle någon dödlig trott den 15 Mars 1792, att den 15 Mars 1793 Svea rike skulle stå på samma linie som Danmark, och att dess politiska influence och konsideration hängde på en enda menniskas lif? Ack, min bästa Pumpa, Gud låte mig kunna glömma vår forna ära och allt hvad den kostat oss, för att vänja mig, som svensk, att tåla vår nuvarande förnedring!» *

* * *

Den 17 Febr. lemnade Armfelt Wien, denna gång utan sitt ryska ressällskap, men åtföljd af abbé d'Héral och Vignes. Öfver Triest begaf han sig till Venedig; han borde såsom Sveriges minister der aflemna sitt kreditiv hos republikens doge.

---

* Grefvinnan Armfelts svar på dessa dystra utgjutelser kan icke annat än öka aktningen för hennes ädla hjerta och sunda omdöme. Hon skrifver: »Fais tout ce qui dépend de toi pour dissiper tes noires idées... Tu nous es nécessaire par mille raisons. Ne t'abandonne pas à ta mélancolie; tes chagrins sont cruels, mon ami, je dirai plus, ils sont justes; mais ils ne seront pas éternels. Un jour viendra, où tu pourras jouir en paix du fruit de tes peines et travaux. Je veux te consoler, je voudrais te dire que le danger n'est pas si grand que tu te l'imagines; mais tu vois sans doute mieux que moi. Cependant, souviens-toi que l'on voit plus noir de loin que de près, que des mensonges se répandent toujours et empirent tout; tâchez donc, mon bon et tendre ami, de ne pas tant t'affecter! Je t'en conjure. Sois, s'il se peut, plus tranquille, et ne laisse pas ton imagination faire tant de chimères. Que l'espérance revienne dans ton coeur! Pumpej t'en supplie.» ($^{18}/_{2}$ 1793. Reut. Papp. n:o 5.)

Hans afsigt var dock ingalunda att der uppehålla sig, och någon diplomatisk verksamhet för en svensk minister erbjöd sig lika litet på denna plats som i Rom och Neapel, dit Armfelt äfven medförde kreditivbref. Något annorlunda var förhållandet i Genua, hvarest han äfven var ackrediterad, på grund af Sveriges penningtransaktioner med de genuesiska bankirhusen. — Armfelts installation såsom minister i Venedig skedde utan synnerlig ceremoni. »Den egde rum, skrifver han, utan att jag behöfde lemna min bostad. Jag fick af svenska konsuln Bove veta, att det endast behöfdes att skrifva till dogen och den höga republiken för att tillkännagifva min ankomst och bifoga afskrift af kreditivbrefvet. Jag gjorde så, och man skickade till mig en herre i ämbetsdrägt med en stor peruk för att mottaga originalet och göra några komplimenter. Sedan vi språkat en halftimme, ätit glacer och intagit förfriskningar, följde jag honom ut till trappan — och sedan var jag minister i Venedig.»

Öfver Padua, Bologna och Ancona fortsattes resan till Rom, under upplifvande af halft bleknade minnen af konst och natur från det föregående besöket i Italien — dess emellan under dystra nutidsbetraktelser, hvilka togo sin form, dels i enskilda förtroliga bref,* dels i politiska planer och utkast. Några af de aktstycken, som framdeles blefvo af afgörande betydelse vid Armfelts högmålsprocess, och för hvilka i ett följande kapitel skall redogöras, leda sitt ursprung just från hans vinterresa med abbé d'Héral från Wien till Rom.

Han anlände till den eviga staden d. 19 Mars, och skyndade att der göra sin uppvaktning hos den svenska prinsessan, som från sitt Qvedlinburg denna vinter gjort en utflygt till Italien. »Grefvinnans af Vasa» vistelse der hade, såsom vi sett, tjenat till förevändning för påskyndandet af Armfelts resa:

* Kort efter framkomsten till Rom skref han till sin hustru ($^{30}/_{3}$ 1793): »Om Liljensparre och Munck komma tillbaka och efterhand mördarne, så kunna vi hoppas att åter få se Sveriges lyckliga tider genom ett nationalkonvent, som ej skulle gifva det franska efter i förstånd, ära och dygd.» — Några dagar senare ($^{3}/_{4}$): »Van vid att vara bedragen, förrådd och aldrig se annat än otack och falsk vänskap, så blir man sådan, som jag nu är: soupçonneux, bitter, hård och osäker om ej alla menniskor vilja mig ondt.»

såsom svensk minister i Italien borde han synas i hennes följe och bidraga att göra hennes vistelse angenäm. För ingendera, hvarken för prinsessan eller ministern, var dock detta förtroendeuppdrag välkommet. »Min person är henne ej synnerligen agréable», skrifver Armfelt kort efter sin ankomst till Rom; »och vore hon ej af kungligt blod, så sade jag detsamma om henne.» Vi erinra oss, att Armfelt fått uppbära sin dryga del af det spända förhållandet emellan Gustaf III och hans syster under de sista åren af konungens regeringstid; och af sin hustru hade han blifvit formligen uppmanad att iakttaga den största försigtighet i sitt uppförande mot prinsessan, som vore hans »ennemie implacable». Hon å sin sida hade, såsom vi sett, från Wien nyss erhållit ett slags varning mot Armfelt, och hertigen-regentens bref till henne gingo ut på att framställa den minister, som han anställt för hennes uppvaktning, i det svartaste ljus.* De betraktade hvarandra således med ömsesidigt misstroende, under det att likväl alla yttre höflighetsformer iakttogos. I början märkte visserligen Armfelt, att prinsessan »affekterade att vara ond på honom som en riksförrädare», men saken aflopp dock vida bättre än man förmodat. Prinsessan fann, enligt hennes bref till sin broder regenten,** att hon icke haft någon anledning att beklaga sig öfver Armfelt: »hans uppförande under vistandet i Rom har varit ganska godt, skrifver hon, och jag kan ej annat än berömma det». Han synes också hafva iakttagit en för honom ovanlig försigtighet i sina utlåtelser till henne om svenska förhållanden.*** Emellertid var det en tillfredsställelse för båda parterna, att Armfelt, då prinsessan från Rom afreste till Neapel, undgick att vara henne följaktig, under förevändning att hon, såsom åtföljd af endast en underordnad diplomatisk tjenste-

* Se utdrag af hans bref till Sofia Albertina, tryckta i förf:s uppsats »Armfelt i Neapel 1794» i Hist. Tidskrift 1883.

** Tryckt i Crusenstolpes Carl XIII och Hedv. Charlotta, s. 407.

*** I enskilda bref tog han skadan igen och yttrade sig ofta ironiskt öfver »la chère abbesse», »den söta juvelen», som var så oförtruten att se alla Roms märkvärdigheter, att hon uttröttade alla menniskor och af tidningarna benämndes »instancabile» — »ett namn som vore bättre för en liten Herkules än för en liten aldrakäraste prinsessa». (Armfelt till sin hustru ⁸/₄ 1797.)

man, lättare skulle bevara sitt inkognito, och att Armfelt ännu ej hunnit så etablera sig, som det anstode en minister vid ett kungligt hof.* I stället skulle de åter sammanträffa i Florens, dit Armfelt längre fram skulle begifva sig.

I Rom träffade Armfelt tvenne personer, som skulle komma att djupt ingripa i hans öde i Italien. Det var svenske konsularagenten i Rom Francesco Piranesi och legationssekreteraren Claes Lagersvärd, hvilken sistnämnde såsom chargé d'affaires, under Armfelts resa, förestått beskickningen.

Piranesi hade såsom konstnär — han tillhörde en ansedd kopparstickareslägt — och konstkännare under Gustaf III:s tid användts vid inköp af konstsaker och genom de tjenster, han då gjort Sverige, förvärfvat sin ställning såsom svensk agent i Rom.** Han var en förslagen man, en äkta italienare, hemmastadd i sin nations hemliga konstgrepp och icke nogräknad om medlen, då det gälde att vinna ett ändamål, helst af för honom sjelf inbringande slag. Han synes äfven hafva tillhört något af de mystiska samfund, som utöfvade en så underbar dragningskraft på Reuterholms sinne; och denne hade under sina besök i Rom knutit en nära förbindelse med Piranesi samt stod med honom i en liflig brefvexling. Reuterholm ansåg sig i honom hafva funnit rätte mannen att bevaka en så misstänkt person som den nye svenske ministern. Ännu hade han dock icke gifvit Piranesi bestämda föreskrifter i detta afseende.

Lagersvärd, Armfelts legationssekreterare, ett år äldre än han sjelf, hade aldrig haft något synnerligen maktpåliggande värf sig anförtrodt på den diplomatiska banan; endast hans förhållande till Armfelt har gifvit honom ett slags historisk märkvärdighet. Från andre sekreterare i utrikeskabinettet hade han 1789 blifvit befordrad till kommissionssekreterare vid beskickningen i Italien och sedan dess, med ett kortare afbrott, vistats i detta land, anstäld såsom sekreterare hos Armfelts

---

* Armfelt till hertigen-regenten $^{27}/_{2}$ 1793 (R. A.), prinsessans ofvannämnda bref, anf. st. s. 407.

** Se om Piranesi Sanders monografi »Francesco Piranesi, svensk konstagent och minister i Rom», hvilken på samma gång utgör ett vigtigt bidrag till historien om Armfelts vistelse i Italien.

företrädare, baron Wrangel, till hvilken han stått i ett högst fiendtligt förhållande. På grund af sina förbindelser med franska beskickningen i Genua ansågs Lagersvärd såsom »jakobin», och Armfelt och hans vänner betraktade honom icke utan ett visst misstroende. Sjelf hade dock Lagersvärd jublat öfver att få stanna qvar i Italien och tjena under en sådan chef som Armfelt — »jag vet ingen chef, som jag heldre kunde önska mig», skref han kort efter dennes utnämning.* — Längre fram, sedan Lagersvärd i Italien sammanträffat med sin nye förman, märkte han snart, att Reuterholm utsett honom att bevaka Armfelt: och det bör icke lemnas osagdt, att han lifligt uttryckte sin motvilja mot detta spionuppdrag. I bref till Reuterholm och till hofkanslern Engeström förklarade han upprepade gånger, att det var honom motbjudande att spela rolen af angifvare. Han önskade slippa att vistas i Armfelts omedelbara grannskap för att undgå detta förhatliga uppdrag. »Jag vill ej vara spion på den jag lefver med och hvilken visar mig en mängd af höfligheter», heter det i ett af dessa bref.** Dessa grundsatser oaktadt, inberättade Lagersvärd i hemlighet åtskilligt rörande Armfelts förhållande i Italien, hvilket icke kunde annat än göra denne ytterligare misshaglig

---

* $^{26}/_{10}$ 1792 till Armfelt. Det omtalades emellertid i den utländska pressen, att man »pour tempérer l'aristocratie de M. d'Armfelt» gifvit honom till sekreterare Lagersvärd, »démocrate», och det ansågs från början att dennes egentliga uppgift vore att öfvervaka sin förman. Lagersvärd sjelf omtalar i bref till Armfelt ($^{12}/_{2}$ 1793, Reuterh:s papper n:o 57) dessa rykten under lifliga protester: något sådant förslag hade aldrig blifvit hos honom framstäldt, och hans karakter skulle förbjuda honom att, under hvilken styrelse det än månde vara, låna sig åt någonting dylikt. Armfelt å sin sida var dock föga belåten med sin sekreterare, hvars förbindelser med Staël och andra »jakobiner» voro af honom kända: »Depuis qu'il voyage avec Staël et qu'il est bien vu de la clique, så hade jag så gerna tagit emot en polisbetjent till legationssekreterare». (A. till sin hustru $^{9}/_{12}$ 1792.)

** $^{15}/_{7}$ 1793, (Eriksb. arkiv) och bref till Reuterholm (Reut. papp., n:o 5). Han önskade att få stanna på sin gamla plats i Genua, medan Armfelt slog sig ned i Neapel, hvarest denne gjorde »minst skada», enligt hans förmenande. Lagersvärd ville hvarken vara »témoin de ses sottises et de son dérangement, ni rester en sa maison comme espion, ni entendre déchirer ceux que je respecte, que j'aime et auxquels je dois de la réconnaissance». ($^{1}/_{7}$ 1793, Reut. Papp. n:o 19, och odat. bref.)

i regeringens ögon; och då man längre fram trodde sig kunna beslå honom med högförrädiska stämplingar, gaf Lagersvärd föga efter för sin yrkesbroder Piranesi i nit att bespeja hans åtgöranden.*

Den nye svenske ministern stälde sig från början på en vänskaplig fot med sina underordnade. »Jag bemötes med den mest upptänkliga vänskap och höflighet», skrifver Lagersvärd. Och Piranesi berättar,** kort efter Armfelts ankomst, att denne talte med honom »di cuore aperto», och fann derjemte att han föreföll rätt lugn och sansad. Ännu icke fullt underkunnig om Reuterholms afsigter och stämning mot Armfelt, tillägger han i samma bref om denne: »Fastän jag aldrig har tyckt om honom, högaktar jag honom dock för den fasthet, som han visar så väl i motgångens som medgångens dagar» — ett föga förtjent beröm, som Piranesi förmodligen vid närmare besinning helst velat hafva osagdt. —

I Rom återsåg Armfelt mer än en af sina bekanta från år 1783. I främsta rummet gälde hans besök kardinal de Bernis, som å sin konungs vägnar visat konung Gustaf och hans följe en så lysande gästfrihet, nu åldrad, betryckt och bekymrad öfver sitt fäderneslands öde, men ännu liflig och spirituel. Han fälde tårar vid tanken på Gustaf III:s minne. Prinsessan Santa Croce, en af de förnäma romerska damer,

* Armfelts vän Franc, som sedan länge kände Lagersvärd, kallar honom »ej elak», utan »en god slarf», men uppmanar Armfelt redan i December 1792 att vara försigtig i sina utlåtelser och med sina bref. I början af 1793 skrifver han: »Om nu Lagersvärd, antingen efter ordres eller för att ställa sig in, skulle meditera att bortsnappa de bref, Herr Baron härifrån erhållit och erhåller, för att skicka dem hit, i så fall vore det onödigt att befrämja dess uppsåt och vara dupe af hans förställning.» (Anf. st. s. 45, 65.) Det synes häraf att Lagersvärds karakter ej ansågs vara att lita på. I sjelfva verket var han en föga betydande personlighet, som dock icke torde hafva saknat sina älskvärda sidor och icke utan lätthet förde sin penna, ehuru han visserligen icke blef någon diplomat af högre ordning. Hans förhållande i den Armfeltska saken inbragte honom lika litet heder som fördelar; i stället verkade det länge hämmande på hans framtid. Han blef för sina återstående dagar bofast i Italien, länge i den anspråkslösa ställningen af chargé d'affaires, efter någon tid med titel af kansliråd. Omsider befordrad till envoyé, slutade han först nära 80-årig sin bana under Karl Johans regering.

** Till Reuterholm $^{27}/_{8}$ 1793 (Utr. Dep:tets arkiv).

som öppnat sitt hus för den svenske konungen och hans män, mottog Armfelt såsom en gammal vän.* Han fann henne vara lika »originale» som förr; och hon blef, då farorna längre fram hotade, i tillfälle att göra Armfelt åtskilliga tjenster. — Till dem, som erinrade om lyckligare tider, hörde äfven de franska prinsessorna, Ludvig XVI:s fastrar, »Mesdames de France», som tagit sin tillflykt till Rom undan revolutionen och som, jemte kardinal de Bernis, utgjorde ett slags medelpunkt för den franska emigrationen. En ibland dess ryktbaraste män, abbé Maury, sedermera kardinal och ärkebiskop af Paris, känd såsom rojalisternas talangfullaste kämpe i tal och skrift, hörde äfven till dem, hvilkas bekantskap Armfelt med tillfredsställelse erinrat sig från detta besök i Rom.

Påfven Pius VI, som Armfelt på juldagen 1783 vid S:t Peterskyrkans altare sett förrätta messan i närvaro af Gustaf III och Josef II, hade ännu ej inom kyrkostaten erfarit revolutionens fruktansvärda omstörtningar, men med bedröfvelse sett dess följder annorstädes. Under den audiens, som Armfelt hade hos den gamle kyrkofursten med det vördnadsbjudande utseendet, gaf denne sina bekymmer fritt lopp. »Han talte med en synnerlig ifver mot dessa filantropiska nyhetskrämare, som vändt upp och ner på det sköna Frankrike, störtat tronen och altaret, begått ett juridiskt mord på nationens öfverhufvud, den fromme Ludvig XVI, slagtat hans trognaste undersåtar och en del af kyrkans tjenare, hvilka förblifvit trogna sina pligter och sitt samvetes bud, samt drifvit återstoden ut i främmande länder utan andra utkomstmedel än barmhertiga menniskors medlidande.» »Likväl, tillägger Armfelt, hade han ännu ej förlorat modet: han var till och med full af förhoppningar att få se lugnare dagar följa på denna fruktansvärda storm.» Pius VI:s förhoppningar slogo fel. *Han* fick ej se lugnet återvända. Under sin lefnads sista år fick han bevittna en fransk armés intåg i det eviga Rom under revolutionsgeneralen Berthier; sjelf skulle han, skymfad och misshandlad,

---

* Piranesi skrifver till Reuterholm $^{22}/_{7}$ 1793, att hon ville spela »la galante» med den svenske ministern. Hon var dock nu ganska bedagad och hade förmodligen slutat sina »galanta» äfventyr, om hvilka samtiden haft mycket att berätta.

kort derefter, öfver åttioårig, sluta sina dagar i ett franskt fängelse.

Det var såsom enskild man, som Armfelt hade detta samtal med påfven — icke såsom svensk minister, ehuru han medfört kreditivbref såsom sådan. Sverige hade, liksom andra protestantiska stater, icke förut haft någon minister vid den påfliga stolen; och denna ansåg sig icke kunna emottaga en representant för det kätterska Sverige, utan att äfven emottaga en dylik för Ryssland, Preussen, England och — värst af allt — det revolutionerade Frankrike. Den påflige statssekreteraren afböjde saken i höflig form, och frågan vidrördes icke vid Armfelts audiens hos påfven. Detta var onekligen ett nederlag för den regering, som utfärdat Armfelts kreditiv. Han sjelf hade inga obehag deraf, men ansåg att saken berodde på en intrig af Piranesi, som icke ville ha én svensk minister till sin förman i Rom.* Saken inverkade på intet sätt på Armfelts sysselsättning, sociala ställning eller resplaner. I Rom qvarhölls han endast så länge, som prinsessan Sofia Albertina vistades der; han hade aldrig ernat taga sin bostad derstädes.

Äfven vid toscanska hofvet i Florens borde Armfelt aflemna sina kreditiv. Han anlände dit i midten af April 1793 och vistades der omkring sex veckor, till början af Juni. Längre fram på sommaren 1793 uppehöll han sig företrädesvis vid baden i Pisa och Lucca, men gjorde åtskilliga längre och kortare besök i Florens. Statsvärf kunde lika litet här, som i Rom och Venedig, möta den svenske ministern; men vistelsen i Florens stälde honom i nära beröring med åtskilliga politiska personer och gaf honom tillfälle att lägga i dagen sitt intresse för framgången af den europeiska kontrarevolutionära politiken. Hans förhållande var emellertid icke egnadt att stämma förmyndareregeringen, hvars underhandlingar om förbund med

* Piranesi har i bref till Reuterholm vidlyftigt redogjort för det sätt, hvarpå denna angelägenhet behandlades. Utgången innebar i och för sig intet förvånande; och då Piranesi sjelf ett år senare utnämndes till ministerresident, blef ej heller han i denna egenskap erkänd.

franska republiken vid denna tid som bäst pågingo,* blidare mot den oförbätterlige anhängaren af det gamla konungadömet.

Han började med en demonstration i etikettsväg, som gjorde uppseende och väckte hans legationssekreterare Lagersvärds lifliga bekymmer och protester. I franska republikens minister vid toscanska hofvet, medborgaren La Flotte, hade Lagersvärd en personlig vän, hvars förtjenster han i sina skrifvelser till svenska hofvet ofta prisade.** Armfelt deremot såg med hela föraktet af »l'ancien régime» ned på detta slag af ministrar »de fabrique nouvelle» och hade beslutat att icke med dem hafva någon beröring. Han gjorde således, oaktadt alla Lagersvärds föreställningar, ingen visit hos La Flotte,*** under föregifvande att bruket vid toscanska hofvet fordrade att, sedan en nyankommen minister aflemnat sina kreditiv, de förut på platsen varande ministrar först gjorde honom sin visit. Emellertid ansågs saken så vigtig, att Armfelt ansåg nödigt att förklara den i en depesch till rikskanslern.† Påfliga nuntien och La Flotte hade icke gjort Armfelt något besök; och förevändningen att slippa göra den sistnämnde den officiella visiten var sålunda lätt gifven. Den republikanske diplomatens svar med afseende på denna etikettsfråga, sådant som det af Armfelt framstäldes i hans depesch, var karakteristiskt. Han hade förklarat, att »han ansåge visiter onödiga, då han ej umginges med någon af corps diplomatique och låge här för affärer, ej för fåfäng representation.» ††

---

* Se härom J. Smith, Om Sveriges underhandlingar med Frankrike 1792—96. Akad. afhandl.

** Till Sparre $^{4}/_{3}$, $^{17}/_{7}$ 1793 (R. A.). I det sistnämnda brefvet föreslår Lagersvärd t. o. m. att La Flotte skulle blifva fransk minister i Stockholm. Han hade tjent vid Royal Suédois och kände många svenskar.

*** I bref $^{28}/_{5}$ 1793 uppmanade Lagersvärd Armfelt, »pour l'amour de Dieu», att ej visa La Flotte denna ohöflighet, och försäkrade, att hans egna instruktioner ginge i motsatt anda; och till kabinettet skref Lagersvärd långa klagomål öfver Armfelts förhållande i denna sak. (L. $^{15}/_{6}$ 1792. Eriksb:s arkiv.)

† D. 25 Maj 1793 (R. A.).

†† Armfelt berättar sjelf, att han, då prinsessan Sofia Albertina i Juni vistades i Florens, gifvit luft åt sin motvilja mot franska republikens representant på ett sätt, som icke kunde förefalla annat än stötande. Vid ett samqväm, der

Af större vigt än denna etikettsfråga var den nära förbindelse, som Armfelt i Florens knöt med engelske ministern derstädes lord Hervey, en af Frankrikes ifrigaste motståndare, som vid denna tid ifrigt ansatte det svaga toscanska hofvet för att förmå det att lemna sin neutrala ställning under den europeiska koalitionens krig mot franska republiken. Den diplomatiska notvexling mellan lord Hervey och toscanske premierministern, markis Manfredini, hvilken egde rum under sommaren 1793, ådrog sig inom diplomatiska kretsar mycken uppmärksamhet, och Armfelt följde den med intresse och på närmaste håll, på grund af sin ständigt växande förtrolighet med den förstnämnde.

Om de politiska förhållanden, som vid denna tid så lifligt sysselsatte alla sinnen i Italien, har Armfelt antecknat: »Det krig, som Europas koaliserade makter förde mot Frankrike, satte flera af de italienska staternas politiska list på hårda prof. Under en låtsad neutralitet, gynnade de dock i mer eller mindre grad fransmännen. Detta var i synnerhet fallet med Genua. Toscana följde ungefär samma politik, fastän lord Hervey oaflåtligen arbetade på att förmå storhertigen att inträda i koalitionen; men Manfredini * höll stadigt emot

grefvinnan af Vasa befann sig tillsammans med La Flotte, hade Armfelt, under förevändning att han icke kände Frankrikes minister, öfverlemnat åt Lagersvärd att presentera honom för den svenska prinsessan. Detta väckte, såsom naturligt var, de kringståendes förvåning; och Armfelt ökade bestörtningen genom att helt högt med en ironisk ton förklara, att han vore hr Lagersvärd mycket förbunden, som åtagit sig ett uppdrag, som han ej sjelf velat utföra. »Man väntade, berättar Armfelt, ett allvarsamt uppträde mellan den tappre medborgaren och mig. Men han visade mera lugn, och med rätta, än jag. Prinsessan afbröt emellertid genast sitt samtal och begärde fram sin vagn. — Jag tillstår, tillägger Armfelt, att jag hade bort spara mig denna öfverilning, som var så mycket mindre på sin plats, som min ålder och samhällsställning gjorde den föga ursäktlig. Men fästad som jag från barndomen varit vid Frankrike och det gamla Frankrike, så gripes jag af fasa, när jag tänker på de vidunder, som hopat alla slag af olyckor öfver detta land; och när jag träffar någon af dess föregifna pånyttfödare, kan jag endast med yttersta möda afhålla mig från att låta min bitterhet träda i dagen.»

* Denne minister som, enligt Armfelts ord, var »factotum» i Toscana, skildras på följande sätt: »Han är en äkta italienare, som under ett yttre, som anstår en Tartuffe, döljer en omätlig ärelystnad. De franska revolutionärerna

och gaf först vika till följd af en panisk förskräckelse, såsom längre fram skall berättas. Venedig sökte undflykter och afvaktade händelsernas utveckling, innan det beslöt sig. Hvad beträffar påfven, så var han fransmännens naturlige fiende, derföre att de, sedan revolutionens början, hvarken visat aktning för hans rättigheter eller hans person i sina deklamationer och skrifter... Omsider hade hofvet i Neapel förklarat sig emot dem. Medborgaren Makaus oförskämdheter hade endast med några veckor påskyndat dessa händelser, ty konungens, drottningens och general Actons kända karakterer — huru försigtig än den sistnämnde är — skulle icke längre kunnat medgifva, att den neapolitanska regeringen underhölle någon förbindelse med Frankrikes styrelse». —

»Under detta sakernas tillstånd visade sig plötsligt en engelsk eskader, under befäl af lord Hood, i Medelhafvet. Alla, de engelska ministrarna sjelfva icke ens undantagna, så väl som alla andra engelsmän, som befunno sig i Italien, väntade, att amiral Hood skulle göra slut på den föregifna neutraliteten och helt och hållet tillsluta Genuas och Livornos hamnar för fransmännen. Utförandet svarade icke mot dessa förväntningar. Likväl var det obestridligt, att det vid denna tid endast skulle ha berott på engelsmännen, hvilka kunde påräkna kejsarens understöd, att förmå Italien att tjena koalitionens gemensamma intresse. En betydande fördel skulle hafva dragits af ett dylikt handlingssätt, om det också i någon mån varit en tvångsåtgärd, derföre att det skulle hafva beröfvat Frankrike hvarje undsättning och tillförsel från Italien, och derföre att man derigenom skulle hafva hindrat dem, som gjorde revolutionär propaganda, att der utbreda sina idéer.»

»Den motvilja, som jag alltid känt för allt, som sträfvar till samhällets upplösning och lugnets förstörande, tillät mig icke att förblifva helt och hållet overksam under dessa om-

hafva till den grad omringat honom, genom att smickra hans fåfänga hafva de så fått honom i sina händer och så förvridit hans hufvud, att han inbillar sig duga till att sköta hela Europas angelägenheter. Jag hade ofta ganska häftiga förhandlingar med honom angående dagens händelser; men om jag också kunde öfverbevisa honom, så lyckades jag aldrig att öfvertyga honom.»

ständigheter. Jag betjenade mig af alla medel, som stodo mig till buds, för att göra slut på detta olycksbringande neutralitets-system. En handskrifven uppsats med titel »Coup d'oeil sur la neutralité dans la guerre actuelle», som jag lät gå ur hand i hand, blef rätt välvilligt mottagen — till och med så väl, att jag aldrig fick den tillbaka. Jag hade också bildat ett slags parti för mina åsigter; men i politiken betyda skäl, äfven om de äro grundade på de mest oomkullkastliga sanningar, föga, så vida de icke understödjas af kanonernas vördnadsbjudande makt. Det var också vid denna tid, som jag skickade abbé d'Héral till Lucca för att der ånyo ombesörja tryckningen af »Prospectus» till det historiska arbetet öfver salig konungen. Han hade åtskilliga svårigheter att besegra, men slutligen vann han sitt mål, och tryckningen lyckades rätt bra. Jag meddelade detta arbete endast åt några få personer.» —

Längre fram på sommaren, sedan Toulon gifvit sig åt den förenade engelska och spanska flottan, syntes sakerna närma sig ett afgörande i den riktning, som Armfelt så lifligt önskade. Detta blef för honom anledning till ett förnyadt uppehåll i Toscanas hufvudstad, sedan han slutat sin badsejour i Pisa och Lucca, och till nya öfverläggningar med Englands sändebud. »Mina nära förbindelser, säger Armfelt, med lord Hervey, hvilken snart borde framträda, om man omsider ville göra slut på de italienska småstaternas neutralitet; det hufvud-intresse, som de koaliserade makterna borde fästa dervid och som med hvarje minut syntes blifva af större vigt, gjorde att jag dag för dag uppsköt min afresa... Det ögonblick nalkades, då man skulle tvinga Toscana att förklara sig; lord Hervey väntade hvarje stund sin regerings föreskrift i detta afseende, och vi försökte det omöjliga för att utverka, att man frivilligt fattade sitt beslut härutinnan. Men Manfredini liknade de teaterhjeltar, som äro tappra, så länge faran ännu är långt borta, och gjorde ett envist motstånd. Slutligen anlände en dag kl. 9 på f. m. genom lord Hood Hans Storbritanniska Majestäts bestämda befallning; och en qvart efteråt steg lord Hervey upp i sin vagn för att begära audiens hos storhertigen. Qvällen förut hade han sagt mig:

jag svarar för, att om jag får de ordres, som jag väntar, saken skall vara afgjord inom 24 timmar.»

»Genom en rätt egendomlig tillfällighet kom markis Manfredini till mig just i samma ögonblick, som engelske ministern farit till Palazzo Pitti för att underrätta storhertigen om innehållet af de depescher, som han fått från sin chef. Jag låg ännu; vi språkade en timmes tid om hvarjehanda ämnen — bland annat huruvida lord Hervey skulle komma att göra det steg, som han i samma ögonblick höll på att utföra, men hvarom vi ännu voro okunniga. Manfredini sade, att detta icke skulle betyda någonting: endast våldet skulle förmå Toscana att öfvergifva sin neutralitet, men han trodde icke, att man på allvar ville bruka våld emot en broder till kejsaren, som man hade intresse af att behandla med grannlagenhet, samt att deraf för öfrigt icke kunde följa någon synnerlig fördel för de allierade, men så mycket större olycka för Toscana. Manfredini hade just lemnat mig och jag stigit upp ur sängen, då lord Hervey steg in i mitt rum. Han var klädd i uniform, och jag frågade genast: Er kurir är sålunda kommen och ni är på väg till hofvet? — »Jag kommer derifrån, svarade han; ärendet är uträttadt, man har lofvat mig svar inom tolf timmar. Storhertigen, tillade han, visste sig ingen råd, när jag tillkännagaf för honom, att konungen af England bestämdt fordrade att få veta, antingen han skulle anse honom såsom vän eller fiende, och att i förstnämnda fallet all förbindelse och samfärdsel med Frankrike borde upphöra inom 24 timmar; i det senare skulle lord Hood börja operera mot Livorno, så fort han fått min depesch.» Jag berättade det samtal, jag nyss haft med Manfredini, för lord Hervey; vi tillbragte dagen tillsammans och gingo slutligen på teatern — allt under väntan på storhertigens svar.»

»Det anlände omkring kl. 10 på aftonen och utföll så som lord Hervey önskat. Han affärdade på natten sina kurirer, följande dagen inlemnade han en not, som uppfordrade regeringen att affärda franska ministern med sitt följe och att låta borttaga franska republikens sköld, som denne uppsatt vid sin bostad. Man gick in på allt detta; men toscanska regeringen begagnade sig af den förevändning, som erbjöds

genom franska sändebudets fördrifvande på engelska ministerns begäran, för att utsträcka förvisningen äfven till de stackars franska emigranterna. Detta förargade lord Hervey; han påstod, att man endast bort följa proskriptionslistan. Detta hedrade visserligen hans hjerta, men innebar ett öfverskridande af de föreskrifter, han fått. Han borde hafva inskränkt sig till att spela rolen af medlare hos toscanska hofvet, sedan det nu, ehuru mot sin vilja, vikit för Englands fordringar.» —

Det är, såsom man finner, en »interiör» ur de politiska förhållanden, som revolutionen framkallat; det visar derjemte det öfvermodiga sätt, på hvilket England, enligt sin häfdvunna, aldrig öfvergifna politik, ansåg sig kunna behandla svagare makter. Den blomstrande lilla staten vid Arno hade ingen anledning att prisa sin eftergifvenhet för Englands bud och sin anslutning till koalitionen. Den engelska flottan i Medelhafvet förmådde icke gifva en ny vändning åt revolutionskriget. Toulon föll ånyo i de franska republikanernas händer, och Toscana blef den första af alla stater, som slöt fred med Frankrike, så snart det syntes möjligt. Lord Hervey, som så öfvermodigt uppträdt å Englands vägnar, rappellerades kort derefter från sin beskickning och afled två år derefter på engelska flottan i Medelhafvet. —

Något direkt inflytande på dessa tilldragelser hade visserligen icke Armfelt kunnat utöfva; men det anförda visar dock icke blott huru oförbehållsamt han stält sig på den sida, dit hans sympatier förde honom, utan äfven det sätt, på hvilket han deltog i diskussionen öfver den europeiska politiken. Såsom svensk minister egde han ingen befogenhet att mot Frankrike göra gemensam sak med Englands sändebud, ty Sverige uppehöll strängt sin neutralitet, sedan det påtänkta förbundet med franska republiken icke kommit till stånd. Det språk, han förde, kunde med skäl vara svenska regeringen misshagligt, om också å andra sidan de utlåtelser, han såsom enskild man fälde i Italien, voro utan betydelse för Sveriges politiska ställning. Afsigtligt undandrog emellertid förmyndareregeringen sin minister i Italien all befattning med politiska ärenden. Månader förflöto, utan att han fick något bref eller någon depesch från regeringen; dessa gingo i stället till lega-

tionssekreteraren Lagersvärd, hvilken, sedan prinsessan Sofia Albertina lemnat Italien, återvände till Genua och der mottog svenska regeringens uppdrag. Ur ämbetsskrifvelserna sände han till sin förman, ministern, de utdrag, han fann lämpliga.* Armfelt gjorde sig, å sin sida, ingen synnerlig möda att spela rolen af en nitisk diplomat inför den regering, som på goda grunder, i betraktande af hans uppträdande mot dess politik, visade honom så föga förtroende. Hans depescher, förvarade i riksarkivet, äro ytterst knapphändiga och fåtaliga, samt hållna i en stil, som är lika fattig på »kurialier», som rikskanslern Sparres deraf öfverflödade; de nyheter, som deri meddelades, voro af det slag, som stodo att läsa i allmänna tidningar. **

Ett tillfälle att offentligen uttala sina åsigter erbjöd sig för Armfelt, då han mot slutet af sommaren skulle högtidligen öfverlemna sitt kreditivbref såsom Sveriges minister hos republiken Genua. Han begagnade dervid tillfället att yttra sig om revolutionens faror på ett sätt, som väckte uppseende. Sjelf berättar han derom följande:

---

* Ironiskt skrifver Armfelt med anledning häraf till rikskanslern $^{17}/_{9}$ 1793 (R. A.): »Fast jag ej på $2^{1}/_{2}$ månad fått någon depesch eller bref från kabinettet, har chargé d'affaires Lagersvärd af particulier godhet meddelat mig de skrifvelser och ordres, han fått. Jag har häröfver ej tillåtit mig någon annan oro än den, att mina ganska litet intressanta depescher ej framkommit.»

** Lagersvärd underlät icke att beklaga sig öfver Armfelts allmänna hållning och hans förhållande till engelska ministern. Han skrifver: »För ett neutralt hofs minister passar det sig ej att till handsekreterare hafva en fransk emigré..., att i Rom umgås med en bof såsom abbé Maury (!) och i Florens ej vilja sända ett kort till en fransk minister, som uti de mest kritiska omständigheter behållit reputation af en honnête homme och toscanska hofvets aktning. T. o. m. förnuftiga aristokrater här hafva klandrat baron Armfelts ridicula förhållande i Florens.» Särskildt detta sistnämnda framhålles ofta i Lagersvärds bref. Herveys öfvermodiga uppförande gjorde honom, såsom naturligt var, mindre väl sedd hos toscanska hofvet; att Armfelt slöt sig till honom, väckte derföre mycken uppmärksamhet. Att prinsessan Sofia Albertina vid sitt besök i Florens, på Armfelts tillskyndelse, bevistade en bal hos Hervey samt att Armfelt uppmanade svenska resande att undvika de sällskap, der franska republikens minister kunde träffas, föranledde Lagersvärds lifliga bekymmer. (L. till Rosenhane (i Ups. bibl.) Reuterholm, v. Engeström Juni—Sept. 1793.)

»Jag anlände till Genua d. 21 Aug., begärde min audiens, och d. 26 öfverlemnade jag till dogen mitt kreditivbref.* Det tal, som jag vid detta tillfälle höll till Hans Höghet, blef bekant, beundradt, klandradt, berömdt och fördömdt i hela Genua inom mindre än fem timmar. Jag hade sjelf nöjet att samma afton höra ifriga resonnementer om detta ämne.»**

Detta tal föranledde emellertid ett samtal med republikens doge, hvilket äfven förtjenar anföras. Strax efter sin ankomst hade Armfelt, som rest till Genua i sällskap med furst Menschikoff, knutit en nära förbindelse med ryske chargé d'affaires i Genua, Lizakewitz, medan han här, liksom i Florens, undvikit franska republikens representant. Armfelt förmodade, och sannolikt ej utan skäl, att hans egen legationssekreterare Lagersvärd häraf tagit sig anledning att i Genua utmåla honom såsom en ifrig ryssvän. »Utan tvifvel var det på grund af dylika yttranden af Lagersvärd, skrifver Armfelt, och i någon mån för att straffa mig för djerfheten i mitt tal, som dogen, efter den högtidliga audiensens slut, samtalsvis yttrade: »I sanning, ingenting är beklagligare än Europas nu varande tillstånd. Uppror, oroligheter, olyckor och krig öfverallt. Se

* Armfelts företrädare, Wrangel, hade varit ackrediterad såsom envoyé e. o. vid Genuesiska republiken. Denna diplomatiska rang medförde, enligt hvad Armfelt erfarit och enligt gällande sed, rättigheten till en gåfva från republiken af 800 dukater, hvilka borde vara välkomna för en man med Armfelts finanser. Han hade derföre först genom sin hustru (bref $^{10}/_{4}$ 1793) sedan sjelf (till Sparre $^{25}/_{8}$ 1793; R. A.) hos vederbörande i Sverige anhållit om tillägget af denna titel i sitt kreditivbref för Genua; men till hans stora förtörnelse hade intet afseende dervid fästats.

** Talet finnes tryckt i Svea Hofrätts Protokoll rör. Armfeltska högmålet, s. 594. Det är helt kort och, såsom tillfället kräfde, hållet i allmänna ordalag. Han prisar der koalitionen: »le noble concert des plus puissants auspices pour éteindre les feux déstructeurs de l'anarchie», samt republiken Genuas visa lagar och samhällsordning, »qui pour le bonheur des peuples a senti qu'il ne fallait que la multitude gouverne, et qui, n'excluant personne, a pris les moyens les plus réfléchis pour que tous ne fussent pas admis.» — Till Ehrenström skref Armfelt $^{29}/_{10}$ 1793: »Mitt tal har i Genua fått en vogue, och om jag från Stockholms kabinett får bannor, kan jag från tre betydliga riken i Europa visa de regerandes approbation och kompliment» (Sv. Hofr. Protokoll, s. 595). Ehrenström deremot förmodade, att följden af detta tal skulle blifva »ett foudroyant bref af rikskanslern», kanske äfven »en rappel, med ordres att vistas utrikes.» (Dersammast. s. 678).

detta stackars Polen, som Ryssland ånyo ernar förstöra och sönderstycka! Denna makts ärelystnad borde sannerligen väcka hela Europas uppmärksamhet.» Jag svarade genast: »Europa synes mig ha nog med att sätta sig emot följderna af franska revolutionen, hvilken bringar alla staters författning i fara och som sträfvar att öfverallt utbreda oro och bryta alla samhällsband. Om Ryssland nu ingriper i Polens planlösa och vacklande handlingssätt, under antagande att Polen vill utbreda anarki och jakobinskt tyranni, så gör Ryssland ingenting annat än hvad alla större makter borde göra, för att sätta de mindre ur stånd att motverka den politik, som man vill genomföra till menskligehetens bästa.» * Dogen, som antingen såg, att min politik var något olik hans egen, eller icke ville låta samtalet gå längre, ombytte ämne, och vi talte ännu några ögonblick om likgiltiga saker, hvarefter jag lemnade honom med öfliga ceremonier.» —

»Jag skall icke här, fortsätter Armfelt, i detalj redogöra för de häfdvunna bruk och ceremonier, som böra iakttagas af en främmande minister, hvilken kommer för att ackreditera sig hos genuesiska regeringen. Det må vara tillräckligt att nämna, att det, som gjorde mig mest bryderi, var tvånget att under trenne på hvarandra följande dagar efter min högtid-

* Af de polska patrioternas motstånd mot Ryssland väntade Armfelt ingen framgång och uttalade sig, efter hvad hans anteckningar utvisa, i denna anda till de många polska flyktingar, som han under denna tid råkade i Italien. Huru han än utlät sig om Ryssland inför dem och dogen i Genua, så ogillade han dock i sitt hjerta den våldsbragd, som begicks mot det olyckliga Polen. »Ingen menniska har med större smärta än jag, skrifver han, kunnat se Polens delning vid en tidpunkt, då alla regenters intresse mera än någonsin borde hafva lärt dem en klok, på heder och rättvisa grundad politik. Äldre tiders historia visar intet motstycke till denna statsplundring, och Ryssland isynnerhet begick ett misstag genom att uppoffra de fördelar, som det egde i grannskapet till Polen och i sitt inflytande der, för besittningen af några ödemarker till eller af sköflade länder, som göra det till granne med Preussen och Österrike och derigenom skola hindra dess utvidgningsplaner och kanske en dag, när dess makt försvagas, bereda dess undergång. Jag är öfvertygad, att den dag skall komma, då Rysslands beherskare, i förening med stater och personer, som äro nog klart seende och rättvisa för att önska Polens pånyttfödelse, skola sträfva att understödja detta land och skaffa det en politisk tillvaro, som är nödvändig och oeftergiflig för Europas jemnvigt.»

liga audiens mottaga hela Genuas adel och bjuda dem på konfekt och förfriskningar. Jag hade nämligen ännu icke någon egen bostad. Lyckligtvis visade sig general Wrangel, Sveriges förre minister, som man fråntagit hans ämbete för att mot min vilja lemna det till mig, såsom en god landsman genom att låna mig sitt hus och en stor del af sin betjening. Jag har all anledning att berömma hans uppförande. Han visade mig flera bref från vår utmärkte rikskansler Fredr. Sparre: de voro värdiga hans snille och hans penna, i synnerhet de som hade afseende på sqvallerhistorier, hvilka ledde sitt upphof från lilla Lagersvärd, som varit Wrangels legationssekreterare, liksom han blifvit min. * — Under de tre dagar, då jag mottog den genuesiska noblessen, hade jag tillfälle att iakttaga, att många af dessa herrar voro män med hufvud och kunskaper, men att större delen voro anhängare af franska revolutionen, och att de t. o. m. icke gjorde någon hemlighet deraf. Då och då träffade jag på en och annan, som var mindre fanatisk; men det var sådana, som hade mindre penningar i de franska statslånen och hvilkas penningeintresse icke var så nära förbundet med detta lands kredit. Jag hade flera samtal, alla i största lugn, med de ifrigaste anhängarne af franska systemet; och om jag också icke kunde gå in på den grundval, hvarpå de byggde sina grundsatser, så kan jag å andra sidan icke annat än erkänna den skicklighet, med hvilken de förstodo att försvara en ganska dålig sak. Mitt tänkesätt var alltför kändt; jag uttalade mig så öppet och dolde så litet af mitt handlingssätt, att jag icke kunde hoppas att undgå att vara ogerna sedd vid denna tidpunkt. Likväl lyckades jag, genom en obegriplig slump, att stå rätt väl hos alla menniskor, icke ens jakobinerna undantagna. Man var nöjd med mig, utan att vara nöjd med mina principer. Lizakewitz, som icke njöt af denna förmån, talte med förvåning derom med mig före min afresa. Jag blef lika förvånad som han; och då vi tillsammans undersökte hvad som kunde vara

* Lagersvärd underlät icke att inberätta Armfelts förtrolighet så väl med Wrangel som med Lizakewitz (ofvannämnda bref, Reut. Papper). Den förstnämnde hade yttrat, att Armfelts enda fel vore att han varit konung Gustaf III:s vän.

orsaken till detta besynnerliga sätt att bemöta två personer, hvilkas åsigter öfverensstämde, trodde vi oss hafva funnit den i en nyck — hos damerna, som beskyddade mig: de hade slagit an denna ton för ögonblicket, och man vet att fantasien hos dem ofta beherskar förståndet.»

Det var icke endast i Genua, som damerna »beskyddade» den lysande främlingen. Ännu hade han, oaktadt sjukdom, bekymmer och motgångar, behållit den tjusarförmåga och det lätta sinne, som gjort honom så bemärkt vid Gustaf III:s hof; och i kretsen af de sköna, som täflade om hans gunst, kunde han kasta det politiska grubblet öfver bord och från en bitter pessimist förvandlas till deras lefnadsglade och älskvärde riddare. Redan i Rom hade han gjort bekantskap med åtskilliga damer af den engelska aristokratien, stadda på resa i Italien; särskildt med lady Anne Hatton, född Gore, »donna bellissima»,* som genast började svärma för Armfelt. I Florens, hvarest han åter träffade sitt ressällskap från Tyskland, furst Menschikoff »med sin seraglio», såsom han i bref skämtsamt uttrycker sig, fortsattes en del af dessa bekantskaper i lord Herveys hus; och Armfelt var snart hemmastadd i den krets af förnäma engelska resande, som der hade sin mötesplats. Han har sjelf yttrat om sällskapslifvet inom den engelska kolonien i Florens på våren 1793, att det skulle kunna hafva gjort denna tid till en af de angenämaste, han tillbragt, om ej den politiska ställningen varit så förtviflad. Från Florens, der Armfelt bott tillsammans med familjen Menschikoff, begaf han sig till baden i Pisa, hvarest han lifligt deltog i badsäsongens nöjen, och äfven hade tillfälle att utöfva sitt värdskap mot prinsessan Sofia Albertina, som der tillbragte några dagar. Han gaf två baler för den, oaktadt sin ålder och korpulens, högst danslystna prinsessan; sjelf deltog han också i dansnöjena. Hans bekantskap med familjen Menschikoff föranledde, att han ansågs vara ryss.**

* Piranesi till Reuterholm 17/7 1793.

** En af Piranesis mindre väl underrättade spioner berättade, att i Pisa funnits en *rysk* baron Armfelt, »che ballava bellissimo». —

Mot slutet af Juli ankom till Pisa Armfelts hustru, medförande deras båda barn efter en lång och besvärlig resa, som räckt två månader. *

Ännu gladare än sällskapslifvet vid Pisa-badet var det, som fördes vid Lucca, hvarest Armfelt jemte sin familj tillbragte en del af Augusti. »Der njöt man, berättar han, på samma gång af ett angenämt umgängeslif och af landtlifvets behag. Vi roade oss tappert, dansade om nätterna midt i skogen, omgifna af bondfolk, som vi drogo in ibland oss och förmådde att taga del i våra danser och upptåg. Noblessen i Lucca tog deraf sådan anstöt, att man gjorde oss formliga föreställningar, och vi uppförde oss derefter mera försigtigt.» — Bland dem, som deltogo i nöjena i Lucca, nämner Armfelt prins August af England, hvars bekantskap han gjort vid Pisabaden, lady Elisabeth Monck, »en bland de vackraste qvinnor i Europa», och hennes syster, den nyssnämnda lady Anne Hatton, lady Spencer, lady Bessborough och lady Hervey. Med flera af dessa damer fortsattes förbindelsen sedermera under vintern i Neapel; och de sköna visade sig i det kritiska ögonblicket icke sin riddare otrogna. Der återfann han äfven en af dem som bidragit att göra hans vistelse i Genua angenäm, den vackra fru de Surian, född Arfvedsson, gift med en

---

* Ända sedan hösten 1792 hade grefvinnan Armfelts resa oupphörligt varit föremål för öfverläggning i de båda makarnes brefvexling; och olika förslag om den väg, som dervid skulle väljas, hade varit å bane. Ett af de senaste hade varit, att grefvinnan Armfelt med sina barn skulle från Stockholm taga vägen öfver Lifland, hvarifrån hon möjligen skulle göra ett besök i Petersburg. I sina bref hade Armfelt ofta uttryckt sin längtan efter hustru och barn; ur ett af dem torde följande föreskrift med afseende på den husliga trefnaden såsom ett kuriosum få anföras: »Laga att det qvinfolket, du tager med dig, kan baka pannkakor, grädda vofflor och göra sju-skinnsgröt; för Guds skull låt perfectionera henne häruti; och midt i Italien skall man fira Sveriges välluster!» (²¹/₁ 1793.) Det är ett naivt drag, som man knappast skulle hafva väntat af en gustavian med fransk bildning. — Emellertid var det grefvinnan Armfelt, som sjelf afgjorde frågan om resan. Armfelt synes icke hafva varit beredd på de dermed förenade kostnaderna, och ger i bref till Uggla (Ups. bibliotek) på vanligt hänsynslöst sätt luft åt sin farhåga, »att f-n tager allt ihop, ty hon aktar pengar som hon fört en million i mitt hus» — uttryck, som ej få tagas efter bokstafven och som på mångfaldigt sätt vederläggas i hans andra bref.

fransk emigrant från Marseille, hvilken användt Armfelts bemedling för att från Genua få öfverflytta till Neapel.*

* * *

Den politiska ställningen i Europa och ovissheten om fäderneslandets och Armfelts egen framtid kastade dock, dessa sällskapsnöjen oaktadt, fortfarande en mörk skugga öfver hans vistelse i Italien. Härtill kommo ekonomiska svårigheter, ur hvilka han i det aflägsna landet hade föga utsigt att reda sig. Alltid främmande för hvarje tanke på penningars värde, så länge ännu någonting fans qvar i kassan, och under den långa resan ännu mindre än eljest i stånd att inskränka sina utgifter, såg han sig vid slutet af sommaren 1793 i en betänklig penningförlägenhet och skref till sin hustru, att han

* Det var förmodligen om denna dam, som Armfelt skref till sin hustru, att hon vore »bien plus dangereuse, plus mesurée dans la conduite, mais du fond bien plus folle» än ett par af de engelska damerna, ehuru en af dem, lady Anne Hatton, plägade underteckna sina bref till Armfelt med signaturen »la petite folle», »lilla tokan». Då och då omnämnas i Armfelts brefvexling med hans hustru under vistelsen i Italien så väl de engelska som de ryska väninnorna. Grefvinnan Armfelt fann (bref till Armfelt från Lucca $^{18}/_{8}$), att lady Bessborough och »tokan» voro »ett par extraordinaira menniskor; den sistnämnda from som ett lam, men oförsigtig» — ett omdöme, som ej jäfvas af dennas ännu bevarade bref till Armfelt. »Milady Anne, tillägger grefvinnan Armfelt, vous aime de tout son coeur; elle m'a chargé de vous le dire et va, j'espère, arriver ici pour confirmer ce que je viens d'écrire. Elle ne pense qu'à vous et ne parle que de vous, enfin, c'est au point que le siège de Valenciennes ne la touche plus; Giamboni lui-même n'a plus de charmes à ses yeux. Elle est un peu plus folle que de coutume, mais sa folie est charmante et ne fait jamais tort à personne.» — »Då du ser ryskorna», skrifver Armfelt under sin resa till Genua — han var då utan dam-sällskap — »så säg dem, att vår resa ej är så rolig, som då Hans Durchlauchtighet Menschikoff förde sin seralj med sig.» På goda grunder blef emellertid förhållandet mellan furstinnan Menschikoff och grefvinnan Armfelt längre fram ej så vänligt, som vid badet i Lucca, hvarest alla, sedan grefvinnan Armfelt blifvit införd i den engelska societeten, enligt Armfelts ord, »höllo ofantligt af» hans hustru. — »Jag begriper väl och mycket bättre, tillägger han, att den sentimenten är du gjord att inspirera, just ej på 24 timmar, men en revenge för all evighet» (från Genua $^{24}/_{8}$ 1793) — ord, som icke sakna sin betydelse i makarna Armfelts egendomliga äktenskapshistoria. Till denna äro de ofvanstående notiserna om hans beundrarinnor i Italien ernade att tjena såsom bidrag.

visste sig »ingen råd». I ett annat bref från samma tid gaf han sin skyddsling och handsekreterare, abbé d'Héral, följande halft skämtsamma, halft vemodiga helsning: »Jag tror att vi bli tvungna att tänka på något annat slags utkomst, än återupprättandet af franska monarkien.» Ett lån af 1000 dukater, som Armfelt lyckades erhålla i Genua vid sitt besök derstädes, räddade honom dock för tillfället, och han var för en tid åter i stånd att fortsätta sitt lefnadssätt »en grand seigneur», — något som han ansåg oundgängligt, då han på hösten 1793 skulle begifva sig till Neapel, Italiens förnämsta hof, för att der representera Sverige. Han hyrde i denna stad för vintermånaderna en präktig bostad. Innan han lemnade Toscana, för att begifva sig till Neapel — det skedde i oktober 1793 — gjorde han i Florens hos konstnärer åtskilliga beställningar, bl. a. af sitt porträtt, hvarå han framställdes betraktande tvenne byster af martyrkonungarna Ludvig XVI och Gustaf III.*

Armfelts politiska och ekonomiska ställning var emellertid sådan, att de många planer att välja en ny lefnadsbana, som sysselsatt honom ända sedan han lemnade Sverige, särskildt under vistelsen i Italien togo ny fart.** Än var det fråga om att han skulle gå i spansk tjenst, för att strida mot franska republiken: han skulle der blifva generallöjtnant och ville förbehålla sig sjelfständigt befäl och ett kapital af 75,000 rdr., deponerade såsom pension för hustru och barn, i hän-

* Detta porträtt finnes på Åminne. Se Sander, anf. st. s. 14, hvarest efter Piranesis spionrapporter redogöres för ytterligare beställningar, bland hvilka nämnes ett annat porträtt af Armfelt, framställd till häst såsom kommenderande general. Jfr. Ehrenström, Anteckn. II: 445.

** Ur ett bref från Florens $^{11}/_{8}$ 1793 till Armfelts hustru förtjenar följande att anföras, såsom målande för hans mörka sinnesstämning: »Dans un siècle comme celui-là, où les honnêtes gens n'ont ni asyle, ni sûreté, ni protection, dans un gouvernement comme le nôtre, où toute espèce de pillage est permise, toute injustice autorisée, dès qu'elle attrape un honnête homme, il est permis, dis-je, de songer aux moyens de se mettre à couvert. Au reste, c'est pour toi et pour mes enfants que je pense. Ne crois pas que seul j'aurais demandé un obole au régent, ni craint d'être victime de ses violences. Au contraire, ma gloire aurait été complète, si j'aurais pu braver la conduite calomniatrice et défendre mon ami, mon roi et mon bienfaiteur même au delà du tombeau. L'échafaud vaut bien un lit, si on y porte sa tête avec honneur.»

delse af hans frånfälle. »Jag tillstår, att så usel som den spanska militären är, så bäfvar jag för att få med den att göra; men för att ej dö af hunger, får man väl lof att se sig om», skrifver han härom till sin hustru. Underhandlingarna ledde dock icke till något resultat. — Än väcktes vidtsväfvande förslag att inlåta sig i handelsspekulationer för att förbättra finanserna: penningar vore billigare i Italien än i Sverige, skref han i Augusti, och »adliga privilegierna gifva oss stora fördelar i den vägen. Rikskanslern, den store Axel Oxenstjerna, hade ett handelskontor i Stockholm.» * Oftare omtalar han i sina bref till anhöriga sin önskan att få nedlägga sina ämbeten, så snart det vore honom ekonomiskt möjligt, och slå sig ner på landsbygden i Sverige eller i Finland för att der lefva i obemärkthet. ** Oftast återkom han dock till tanken på att i Ryssland söka sin fristad och sitt uppehälle, åtminstone så länge förmyndare-regeringen varade; och förslaget härom är det enda, som kan sägas hafva varit något mera än ett löst hugskott.

Anbud i detta syfte hade genom kejsarinnan Katharinas representant i Stockholm, grefve Stackelberg, blifvit gjorda Armfelt kort efter konung Gustafs död, men afböjts. Vi hafva sett att Armfelt, i första hettan efter underrättelsen om Liljensparres utnämning till underståthållare, i bref från Stralsund

* Till Uggla $^{17}/_{8}$ 1793, från Bologna, (Ups. Bibl.). Äfven från Neapel skref han till samme man om möjligheten att genom handelsspekulationer, såsom det synes, i italienskt vin, »förtjena mynt, och torde hända det lyckas . . . Premierministern här gör allt hvad jag vill i handelsvägen» ($^{27}/_{10}$ 1793.) Det var naturligtvis idel lösa hugskott: allraminst såsom finansman kunde Armfelt hoppas likna den ofvannämnda förebilden, den store rikskansleren.

** Han ernade, skref han till sin far, »laga Lindnäs i ordning för min retraite och der, på detta vackra ställe sluta mina dagar i lugn och med en måttlig inkomst.» ($^{28}/_{5}$ 1793.) På någon dylik plan syftade också helt säkert Armfelts yttrande i ett bref till fröken Rudenschöld $^{8}/_{10}$ 1793: »Ehuru du ej är angelägen att återse mig, skall du likväl ej länge kunna undvika det. Kom ihåg dessa i Perugia skrifna ord och hvarpå hela Sverige ännu i åtta månader skall tvifla.» Under Armfeltska processen ville man häri se en antydan, att Armfelt inom den nämnda tiden ernade begifva sig till Sverige för att höja upprorsfanan, och detta bref från Perugia citerades ofta i rättegångshandlingarna, såsom längre fram skall berättas. (Se Utdrag ur de hufvudsakl. handl. etc. s. 68.)

talat om att genast gå i rysk eller preussisk tjenst,* men frågan förföll då, på grund af de bedrägliga utsigterna till generalguvernörskapet i Pommern. Förslaget att bero af Ryssland var dock till en början motbjudande för Armfelts i grunden fosterländska och ridderliga sinne, huru ifrig anhängare han än var af en ryssvänlig politik och af förbundet med ryska kejsarinnan. Om sin gamle vän Stackelberg skrifver han i ett förtroligt bref till sin hustru: »Om den s—s gubben icke vore ryss, så kunde jag mycket med honom och employerade honom gerna att hos hans fru utverka mig det hon skriftligen lofvat mig ... Men det ryser i mig att i sådana ämnen förtro mig till en ryss.» ** — Men förvisningen till Italien besegrade dessa betänkligheter. Redan i slutet af Oktober 1792 har Armfelt skrifvit till Sveriges ambassadör i Petersburg, Stedingk, och bedt honom hos kejsarinnan förhöra sig om en anställning i Ryssland; *** och i början af December skrifver han till sin hustru: »Jag har länge tvekat om en viss åtgärd; jag kommer kanske att ytterligare tveka, men jag måste till slut afgöra saken.» Han tillägger: »Utom Ryssland finnes intet land, som ej snart har konvulsioner att förvänta i större eller mindre grad. Italien börjar nu, och jag ser mig i perspektiv flyktande från den ena staden till den andra.» Med de hemliga politiska planerna, som i Dresden och Wien togo bestämdare form, följde äfven uttalanden om önskan att finna en fristad i Ryssland, så vida sakernas skick ej kunde ändras i Sverige. † »Från den stunden, skref Armfelt

* Se ofvan sid. 39.

** Från Aachen $^{28}/_{8}$ 1792.

*** Enligt Stedingks svar till Armfelt (i Reut. Papp., n:r 57), hvari det heter: »Vous me verrez toujours prêt à vous rendre tous les services qui dépendent de moi dans un pays, où vous êtes chéri et estimé.» Stedingk låter dock i detta bref Armfelt förstå, att han borde vara nöjd med beskickningen i Italien.

† Från Dresden uppmanade han sin hustru att för Stackelberg framställa familjen Armfelts ekonomiska svårigheter och möjligheten att han funne sig nödsakad att lemna sin beskickning. Stackelberg skulle derigenom förmås att kraftigt understödja Armfelts ansökan i Ryssland ($^{21}/_{12}$ 1792). Ett liknande uppdrag erhöll fröken Rudenschöld, som dock förklarade, att Stackelberg på grund af Armfelts kostsamma resa och praktälskande uppträdande icke ville tro, att han befunne sig i penningförlägenhet. Se Rudenschölds bref till Armfelt $^{27}/_{6}$ 1793, tryckt i Utdrag ur de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 23.

från Wien till kejsarinnan Katharina II, då äfven det passiva bibehållandet af hvilken beställning som helst skulle synas innebära ett samtycke från min sida till mitt lands olyckor och vanära, skall jag skynda att skilja mig från allt och bönfalla hos E. Kejs. Maj:t att låta mig finna en fristad uti dess stater.» * Han hoppades, enligt bref till sin hustru, att genom denna formliga anhållan hafva »så arrangerat», att han och hans familj blefve skadeslösa mot »persekutionen». ** Först i Juni 1793 erhöll Armfelt i Florens kejsarinnans svar, hvari hon, i försigtiga men förbindliga ordalag, uttryckte sin förhoppning att ingenting skulle tvinga honom att lemna sitt lands tjenst; men försäkrade att, om hans öden förde honom till Ryssland, han der skulle finna ett mottagande, som skulle ytterligare bekräfta hennes gynnsamma tänkesätt om honom. ***

Armfelt ansåg detta bref såsom en synnerlig uppmuntran och gjorde efter denna tid ingen hemlighet af sina förhoppningar att hos den mäktiga kejsarinnan finna beskydd och en lysande framtid. Om svenska regeringen fortfore att tala ur samma ton som under den sista tiden, kunde han befara, att hans beskickning ej skulle blifva långvarig. Men det oroade honom icke synnerligen: »Jag har säker förhoppning att man skall mottaga mina tjenster i ett land, hvarest man förstår att uppskatta hedern och troheten» skref han i Oktober 1793 †; och en månad senare förklarade han bestämdt i ett bref till sin moder från Neapel: »Blir jag rappellerad, så reser jag genast till Petersburg och går i rysk tjenst, men etablerar min hustru och familj i Reval.» Hvar han af Rysslands herskarinna skulle komma att användas, lemnade han helt och hållet

* Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, s. 587.

** Från Triest $^{25}/_{2}$ 1793.

*** Brefvet är tr. i Hist. Tidskrift 1883, s. 22.

† Till Lizakewitz. Äfven till den italienske markisen och kammarherren Giamboni, hvars bekantskap han gjort vid Lucca-baden, skref han i samma syfte. Båda dessa bref blefvo uppsnappade af Piranesi och kommo icke adressaterna tillhanda. Lagersvärd inberättade, att Armfelt i Genua mycket skrutit med sina ryska förhoppningar och besvarat Lagersvärds varningar att iakttaga större försigtighet i sina uttalanden om den politiska ställningen med yttrandet, att om han blefve rappellerad för en så ädel sak, så skulle han icke komma att sakna hjelp. (Reut. Papp. n:r 5.)

åt framtiden. Utsigterna till krig mellan Ryssland och Turkiet syntes erbjuda tillfälle till militärisk verksamhet i sydöstra Europa. »Om sex månader torde mina bref, utan att ändra latitud, dock ändra adresser», skref han till Franc i början af November; men några veckor senare uttryckte han den förhoppning, att han, sedan han närmat sig norden, skulle få tillfälle att mäta sina krafter med sina kolleger, »den lysande franska republikens galèrslafs-generaler.» *

Då Armfelts reskamrat och handsekreterare, abbé d'Héral, skulle begifva sig till Ryssland för att der söka en fördelaktigare ersättning för den anställning, som Armfelt icke längre kunde gifva, ville han ytterligare befästa dessa förhoppningar. Han medsände ett bref till kejsarinnan Katharina och gaf d'Héral instruktioner för att, utom sin egen, äfven tala Armfelts sak. Abbé d'Héral hade sjelf uppsatt detta bref, ** hvilket egentligen innehöll en rekommendation för honom sjelf hos kejsarinnan. Sedan den bekanta »Prospectus» var tryckt, hade d'Héral nämligen knappast tillräcklig sysselsättning såsom Armfelts handsekreterare; hans kunskaper och ursprungliga samhällsställning syntes ock kunna berättiga till anspråk på en större verkningskrets. Han hade äfven sett Armfelts penningförlägenhet och ansåg honom genom sitt slösande lefnadssätt svårligen kunna undgå fullständig ruin.

De tacksamhetsbetygelser och den skenbara tillgifvenhet, hvarmed denne emigrant lyckats förvärfva Armfelts bevågenhet och förtroende, hade inga djupare rötter. På Armfelts framtid i Sverige tviflade han: han ansåg, att alla partier vore emot honom, och han hade snart funnit, att Armfelt saknade bestämdhet och följdriktighet i sina planer och ihärdighet i deras utförande. *** Den franske emigranten ansåg sålunda tiden

---

* A. till Franc $^{2}/_{11}$ 1793 (Svea Hofr. protokoll i Armfeltska högmålet s. 86); till Ehrenström $^{28}/_{12}$ 1793 (dersammast. s. 65).

** Se Svea Hofrätts protokoll s. 588 och Utdrag af de hufvudsakl. handlingar etc. s. 93, hvarest detta bref efter d'Hérals koncept finnes tryckt.

*** I det bref från d'Héral till hans vän Bonneval, hvari denna framställning af Armfelts belägenhet förekommer, gifves äfven följande karakteristik af Armfelt: »Le général est un étourdi, qui n'est ni bon, ni mauvais, mais qui

vara inne att lemna det sjunkande skeppet. Genom furstinnan Menschikoff, hvars förtroende han äfven förstått att vinna, lät han Armfelt förstå sin önskan att söka sin lycka i Ryssland; och Armfelt qvarhöll honom icke, helst som d'Héral icke underlät att framhålla, att han äfven på afstånd skulle kunna tjena sin beskyddares sak. Han styrkte Armfelt i dennes planer att träda i rysk tjenst: »det är det enda sättet, skref han till Armfelt, att förskaffa er en ställning, som medgifver er att i lugn, på ett värdigt och gagneligt sätt afvakta konungens myndighetsålder.» Han önskade, vida mer för Armfelts skull, hette det, än för sin egen, att kunna företaga sin resa till Ryssland och han var orolig öfver att Armfelt med en viss likgiltighet syntes behandla sina egna intressen i detta land. Omtanken om hans beskyddares förtviflade ekonomiska ställning hindrade dock icke den franske abbén att begära betydliga penningeförskott för företagandet af denna resa.* — Med d'Héral följde hans följeslagare och skrifbiträde Vignes, en person, som icke i samma grad som d'Héral lyckats tillvinna sig Armfelts förtroende och ej heller förtjenade det. Såsom hofmästare bestal han sin husbonde, och såsom d'Hérals följeslagare säges han hafva förrådt den man, på hvars bekostnad han lefvat nära ett år.

Det var från Florens, en af de första dagarna i Oktober 1793, som abbé d'Héral anträdde sin resa. Af dem, som bevakade Armfelts åtgärder, ansågs denna resa vara en beskickning å dennes vägnar, innebärande vigtiga statshemligheter, och stegrade ytterligare deras misstankar. I sjelfva verket var dock ingenting naturligare, än att denne franske emigrant, som så många andra, sökte sitt bröd hos den mäktiga kejsarinnan; icke heller innebar det något förvånande, att en motståndare till förmyndareregeringens politiska system, hvilken hvarje

---

n'a aussi ni dignité, ni force, ni calcul, ni moyens.» Sjelfva Piranesi, som uppsnappat detta bref, fann att d'Héral, då han i detta bref nedsatte »il suo protettore e amico», visade sig som en »birbante».

* d'Héral till Armfelt från Roveredo $^{14}/_{8}$ 1793; se äfven Armfelts bref till d'Héral $^{19}/_{10}$, tr. i Svea Hofr. Protokoll s. 592 o. f. Armfelts der förekommande vänliga yttranden till d'Héral visa det förtroende, han hyste för denne tvetydige vän.

ögonblick kunde vänta att se sin bana afklippas genom ett beslut från denna regering, äfven der sökte en fristad. Armfelts svenska sinne hade upprest sig deremot; men i hans önskan att vinna anställning i Ryssland låg i och för sig icke något brottsligt eller klandervärdt. Ryssland var en med Sverige förbunden makt; och omtanken för egen och anhörigas framtid kunde innebära en lockelse att under för handen varande förhållanden begagna den personliga ställning, hvarpå fredsunderhandlaren vid Verelä och den främste kommissarien vid Drottningholmstraktatens afslutande kunde göra anspråk hos Rysslands stora herskarinna.

Det oväder, som länge hängt öfver Armfelts hufvud, var nu ej långt ifrån sitt utbrott.

Innan ännu d'Héral hunnit afresa, var redan den skrifvelse från rikskanslern Sparre till Sveriges minister i Italien på vägen, hvari denne formligen hotades med afsättning från sitt ämbete. Anledningarna härtill voro mångahanda. Den missnöjde svenske ministerns hänsynslösa utlåtelser hade icke förblifvit någon hemlighet för Reuterholm, tack vare v. Bildt, Piranesi och Lagersvärd. Nu hade dertill kommit nya upptäckter, hvilka kommit vederbörandes tålamod att jäsa öfver.

Medan Armfelt vistades i Florens och vid baden i Pisa och Lucca skötte sin helsa och sina nöjen, hade Piranesi från Reuterholm erhållit bestämda föreskrifter att bevaka Armfelt och söka utspeja hans hemliga förehafvanden.* Det var ett

* Reuterholms bref härom var af den 20 Juni; Piranesis svar af d. 17 och 22 Juli. (Utrikes Dep:tets arkiv.) — Derjemte hade Piranesi i uppdrag att bevaka Munck, Armfelts gamle medtäflare om konung Gustafs gunst, under Muncks vistelse i Rom. Med honom hade han långa samtal, hvilka inberättades till Reuterholm, och begagnade dervid tillfället att äfven skaffa upplysningar om Armfelts person och antecedentia. Muncks yttranden om sin gamle motståndare voro betecknande; de visade, att olyckan icke förmått honom att glömma »médisancens» traditioner från Gustaf III:s hof. Han berättade för Piranesi, att Armfelt vore en man af »poco talenti», pensionerad af Ryssland och alldeles icke tåld i Sverige, hvarest han dock kunde blifva farlig genom att utdela ryska penningar; hans ryssvänlighet berodde på hans önskan att rädda sina i Finland belägna egendomar, då Ryssland komme att eröfra detta land. I ryska kriget hade han aldrig varit sårad, men för att skryta burit armen i band, o. s. v. (Pir. till Reut. $^{8}/_{10}$, $^{12}/_{10}$ 1793.)

uppdrag, som han åtog sig att utföra »con amore». Oförtrutet satte han sina kunskapare i gång och erhöll sedermera under loppet af ett halft år från sina hemliga agenter i Armfelts eller hans bekantas närhet rapporter, hvilka nästan postdagligen inberättades till Reuterholm. »Basta pazienza, sentiremo le nostre maschere», skref han förhoppningsfullt till Reuterholm i det bref, hvari han först försäkrade om sitt nit i det hemliga uppdraget. Det första af större vigt, som han hade att inberätta om Armfelt, hvilken, enligt hans uppgift, i Florens ansågs såsom »Russo nell' anima» på grund af sina ryska förbindelser, * var nyheten att Armfelts »Prospectus» vore tryckt, och att ett exemplar blifvit afsändt till Rom till monsignore Bernis, en brorson till kardinalen. Piranesi visste att förskaffa sig en afskrift af detta exemplar, hvilken han redan den 17 Augusti insände till Reuterholm. ** Han erfor äfven, att ett mindre antal exemplar af Prospectus genom Armfelts och d'Hérals vän, abbé Bonneval, hade blifvit öfversändt till Rom för utdelning till olika personer. *** Piranesi instälde sig nu hos Bonneval och anhöll, under föregifvande att han med mycket intresse redan läst denna skrift, att för egen räkning få ett öfverblifvet exemplar. Den franske abbén anade intet ondt, helst som han visste, att den svenske konsuln hade Gustaf III att tacka för sin anställning; han lemnade ett exemplar och upplyste derjemte, att en upplaga varit tryckt i Tyskland, utan att dock namngifva författaren. † Piranesi skyndade

---

* I ett senare bref ($^{21}/_{10}$ 1792) uttryckte Piranesi den förmodan, att furstinnan Menschikoff, »Armfelts älskarinna», äfven vore »la mezzana di qualche gran cosa», som förehades mellan Armfelt och ryska hofvet. I allmänhet ville man i alla Armfelts förbindelser, icke minst med damerna, vädra politiska intriger.

** I samma bref omtalar han sin plan att genom att besticka Armfelts betjening i Florens skaffa i Reuterholms händer Armfelts papper, »carte autentiche» (Piranesi till Reuterholm $^{17}/_{8}$ 1793). Den i Florens anstälde spionen skulle erhålla en scudo om dagen i traktamente, samt derjemte taffelpenningar för att öfva gästfrihet mot Armfelts betjening ($^{11}/_{8}$).

*** Se kardinal de Bernis' tacksägelsebref till Armfelt, tr. i Utdrag af de hufvudsakligaste handlingar etc. sid. 93.

† Piranesi till Reuterholm, Bonnevals bref till Armfelt och hans förklaring till påfliga statssekreteraren öfver Piranesis anklagelse ($^{9}/_{11}$ 1793). Bon-

att gifva Reuterholm del häraf, och han nöjde sig icke härmed: längre fram, sedan svenska regeringen förklarat boken vara af förgriplig beskaffenhet, angaf han abbé Bonneval hos påfliga regeringen, derföre att han utspridt den! En stor del af Piranesis följande vidlyftiga brefvexling med Reuterholm utgöres af redogörelse för hans forskningar rörande »Prospectus» och det deri bebådade arbetet.*

Ankomsten af Piranesis bref med den förgripliga skriften, som han ansåg för ett så vigtigt fynd, rågade nu måttet af Armfelts skuldregister hos Reuterholms styrelse. Omedelbart derefter, i senare delen af September, afsändes under Lagersvärds adress en till Armfelt stäld depesch, med befallning att Lagersvärd ofördröjligen skulle från Genua såsom kurir begifva sig till Armfelt och egenhändigt öfverlemna den.** Lagersvärd skyndade till Florens, men fann att Armfelt redan afrest till Neapel och tagit vägen öfver Rom. Lagersvärd uppnådde honom i sistnämnda stad; och den 19 Oktober öfverlemnade han den vigtiga skrifvelsen.

Den innehöll, såsom det heter, »ord och inga visor». Man hade, hette det på rikskansleren Sparres vidunderliga språk, följt Armfelts »rusande framfart» under hela hans resa,

---

neval yttrar i nämnda skrift, att han icke anat, att den i boken uttalade monarkiska ståndpunkten kunde vara svenska regeringen misshaglig. (Reuterholms Papp. n:r 5.)

* Han gjorde sig en otrolig möda för att utröna, hvar boken vore tryckt, hvar exemplar funnes, upplagans eller upplagornas storlek, beskaffenhet o. s. v. Han afsände en spion, gravören Brunetti, i särskild beskickning till Florens och åtskilliga städer i norra Italien för att komma dess upphof på spåren. Hvarjehanda uppgifter ingingo: att »Prospectus» vore tryckt i Tyskland och sjöledes införd i Livorno; att Armfelt haft för afsigt att på en svensk fregatt insmuggla hela upplagan i Sverige o. s. v. Slutligen uppdagades det, att boken vore tryckt i Lucca; att ett fåtal exemplar genom Armfelt blifvit utdelade till hans vänner i Florens, samt slutligen att hela restupplagan, omkring 300 ex., medförts till Neapel. Lagret på sistnämnda ställe inventerades och beskattades i hemlighet genom Armfelts förrädiske betjent Antonio Zamparelli, som gått i Piranesis eller hans utskickades sold. (Piranesis bref Sept.—Dec. 1793.)

** Någon tid derefter fick Lagersvärd befallning att söka förekomma spridandet af »Prospectus»; och på grund af denna föreskrift anhöll Lagersvärd hos de italienska regeringar, der han var ackrediterad, officielt om skriftens konfiskering. L. till Sparre $^{2}/_{11}$ 1793 (R. A.).

och funnit, att hans uppförande varit »en verkan af dess upphetsade harm öfver att tro sig vara i mistning för alltid satt af lustens förnöjande att i regementsstyret influera och deri ensam likasom mest betyda, en förlust, som bloden i jäsande försatt». Dertill hade nu kommit, att Armfelt låtit utgifva »Prospectus», och man fann »det vara i verldshistorien ännu ohördt, att en production af slik art kunnat utflyta ur en penna, i hvars frambringade foster H. K. H:s egen ackrediterade minister vid flera hof conniverat åtminstone, om han ock icke samma penna fört». Det tillkännagafs, att Armfelt ofördröjligen skulle blifva rappellerad från sin beskickning och ställas till ansvar, så vida icke »alla handskrifna och tryckta exemplar genast konfiskerades och öfversändes till Sverige».

Armfelt yttrar om denna »fulminanta» depesch: »Visiren Reuterholm, ursinnig öfver att man vågade anfalla konungens mördare och nedkalla mensklighetens förbannelser öfver dem, som börjat de oordningar, hvilka nu skaka alla Europas stater, ropade på öfvervåld; han skrämde upp sin myndling regenten, befalde den enfaldige rikskansleren att gifva mig en skrapa, och denne skref till mig allt som hans lågsinnade och häftiga karakter kunde ingifva honom.» »Min hustru, skrifver Armfelt vidare, blef mycket mera upprörd än jag öfver den förbittring, med hvilken man förberedde sig att förfölja mig, och för att afvända stormen, ville hon, att jag genast skulle skicka in min afskedsansökan. Jag kunde icke besluta mig för denna åtgärd, ty jag skulle derigenom hafva förlorat alla medel att kunna subsistera, t. o. m. på kredit. Jag förstod visserligen, att man kunde beröfva mig mina löneinkomster, såsom också skedde kort derefter; men jag ville icke sjelf vara orsaken till den kassabrist, hvartill detta skulle hafva fört mig.»

Lagersvärd hade befallning att, på samma gång som han öfverlemnade detta bref, yrka på att Armfelt skulle bosätta sig i Genua, enär hans vistelse i Neapel vore öfverflödig. Äfven detta var en obehaglig öfverraskning för Armfelt, då alla anstalter för att tillbringa vintern i Neapel voro gjorda, och han dessutom kunde åberopa hertigens bestämda löfte att

han efter behag finge välja hvilken som helst af Italiens residensstäder till sitt uppehåll.*

Genast efter Armfelts ankomst jemte sin familj till Rom hade Piranesi instält sig hos honom, trogen sitt hemliga uppdrag; redan då hade han såsom spion hos honom anstält den man, som sedermera under tre månader följde honom såsom en »spiritus familiaris», »ständigt på sin vakt, såsom en korsikansk hund», enligt Piranesis egna uttryck. Det var Benedetto Mori, en romersk arkitekt och gravör, som arbetat på Piranesis atelier och sedan 25 år var af honom känd. Med Piranesi hade Armfelt åtskilliga samtal; han mottog honom vänligt, men hade, enligt Piranesis uppgift, »en betryckt och melankolisk uppsyn»: man såg för första gången, säger han ironiskt, Armfelts »vackra himmelsblå ögon fördunklade och hans rödlätta kinder bleka af fruktan».** I Armfelts tillfälliga bostad i Rom upptäckte Piranesis spejarögon ett exemplar af »Prospectus» och, hvad vigtigare var, han kunde inberätta, att Armfelt sjelf uppgifvit, att det deri bebådade arbetet öfver Gustaf III:s historia skulle utkomma redan i November, och att han redogjort för dess plan, i hvilken inginge en utförlig skildring af frihetstiden med dess aristokratvälde och korruption. »I Pisa, sade Armfelt, enligt Piranesis berättelse, har jag mycket arbetat på ordnandet af mina rika materialier och jag har förvissat mig, att från rysk sida inga hinder skola möta för offentliggörandet af vissa aktstycken, hvilka sannolikt skola ådraga mig stor ovänskap i Sverige, särskildt inom aristokratien.» — För Lagersvärd förklarade Armfelt, att det vore honom omöj-

---

* Från Florens hade Armfelt också i bref till rikskansleren Sparre ($^{9}/_{10}$ 1793, R. A.) åberopat detta löfte, hvaraf följde, att om »Genua behagar mig, jag äfven får der fixera mig för längre tid». Derföre skulle han på våren 1794 resa dit; men nu vore han på väg till Neapel, hvarest han »för 6 månader fått en vacker och anständig logement». Han tillägger ironiskt, att Lagersvärd i Genua »så vist arrangerat allt, att dervid på flera månader intet är att göra».

** Se Piranesis Lettera al generale Acton, s. 32. Karakteristiskt för skrifsättet i denna skandalskrift är tillägget: »Nè furono bastanti a calmar le sue smanie e le sue palpitationi i conforti, di cui gli fu liberale la tenera Menzikoff e le cortesie di una rispettabile e sempre amabile principessa Romana» (Santa Croce).

ligt att nu ändra sin resplan; befallningen att vistas i Genua hade kommit för sent, och han ernade icke åtlyda den.*

Från Capua, hvarest Armfelt uppehöll sig en dag på vägen till Neapel — han lemnade Rom den 22 Oktober — afsände han ett vidlyftigt svar på rikskanslerns stränga skrifvelse.** Han följde deri prima regula juris: nega. Han bestred helt kategoriskt, att han haft någon del i Prospectus »och än mindre i dess kringspridning», samt att han i Dresden och Wien sökt tryckare, förläggare och försäljare, eller att något sådant arbete vore tryckt i Italien. Deremot redogör han vidlyftigt för sitt tillernade stora arbete öfver Gustaf III, hvilket delvis skulle vara utarbetadt och hvartill materialier i stor mängd förefunnes i egenhändiga uppsatser och bref af Gustaf III. Han lofvar dock, att icke, så länge han vore i rikets tjenst, offentliggöra några af honom samlade eller författade papper. Om hertigen-regenten yttrar han sig i vördnadsfulla ordalag, ehuru han erinrar, att H. K. H. ej »velat sätta hans tacksamhet på hårda prof», samt tillägger med anledning af beskyllningen i Sparres bref, att han »fläckat medborgares ära», att han aldrig skulle kunna »våga bland deras antal räkna dem, som sträfvat efter tronens fall eller den regerandes lif». Han erinrar hertigen, såsom bevis att han ej varit en »regeringssjuk eller högmodig undersåte», om den brydsamma »deliberationen i sammetsrummet strax efter sedan salig konungens kodicill och testamente voro upplästa», och slutar med att, såsom vanligt, betyga sina monarkiska grundsatser, för hvilka

---

* Lagersvärd till Sparre $^{22}/_{10}$ 1793 (R. A.) och Piranesi till Reuterh. $^{16}/_{10}$, $^{19}/_{10}$, $^{28}/_{10}$, $^{31}/_{10}$ 1793. Enligt Piranesis uppgift hade Armfelt försökt öfvertala Lagersvärd att föregifva, att han ej upphunnit Armfelt förrän närmare Neapel, hvilket skulle tjena till ytterligare ursäkt för hans uraktlåtenhet att hörsamma befallningen att bosätta sig i Genua. L:s depescher innehålla intet derom, ehuru han ingalunda underlät att rapportera hvad som för Armfelt kunde vara förklenligt, och så väl för Sparre som för Reuterholm beskärmade sig öfver att Armfelt understått sig att »moquera» sig öfver befallningen. Förut hade Lagersvärd ifrigt yrkat på att Armfelt blefve stationerad i Neapel, och att han sjelf, oberoende af ministern, finge i Genua och Toscana sköta »de verkliga affärerna». »Friherre Armfelts geni och talenter äro äfven så mycket kända, som hans sätt att handtera smärre detaljer äro indifferenta.» (Lag. till Sparre $^{16}/_{7}$, $^{22}/_{10}$ 1793. R. A.)

** $^{23}/_{10}$ 1793. (R. A.)

han ansåg sig hafva blifvit förföljd, derföre att de stode i strid mot de herskande frihetsidéerna. »Måtte jag få öfverlefva den dag, då H. K. H. vunne den öfvertygelsen, att jag anser dess, konungens och rikets intressen och välgång som gemensamma och oskiljaktiga, samt att jag utan regeringssjuka och ärelystnad är färdig att för dem uppoffra mitt lif, min välfärd och alla de efemera fördelar, som af ett annat tänkesätt nu för tiden tillflutit dem, som omkullkastat en af Europas största monarkier.»

Anmärkningsvärdt är, att Armfelt i denna skrifvelse, på samma gång som han nekar sin delaktighet i »Prospectus» — denna osannfärdiga uppgift ansåg han förmodligen berättigad såsom sjelfförsvar — söker att leda vederbörande på villospår med afseende på det tilltänkta stora historiska arbetet, och att han i samma syfte, såsom vi nyss sett, äfven yttrat sig till Piranesi. Antagligen var hans afsigt att injaga en helsosam förskräckelse hos sina förföljare genom att låta dem förstå, att han i de hemliga aktstycken, han sade sig hafva samlat, egde i sina händer farliga vapen. Partitidens korruptionsväsen var en skamfläck, som många af samtidens offentliga män eller deras anförvandter egde giltig anledning att söka dölja, och det var sannolikt, att konung Gustafs bref och papper i Armfelts ego vore komprometterande för dem, som nu sutto vid styret. — Piranesi fann genast, att detta arbete skulle bli en »libro scandaloso», och riktade all sin uppmärksamhet på att utforska hvar dess handskrift befunne sig; och förmyndareregeringens ifver att komma i besittning af Armfelts papper torde, såsom redan nämdt är, minst lika mycket hafva föranledts af önskan att hindra gamla synders uppenbarande, som af den föregifna fruktan för hans hemliga stämplingar. Armfelts krigslist förfelade sålunda sin afsigt: spioneriet och förföljelsen endast ökades, och han sjelf fick bittert lida för sin falska uppgift.

Från Florens hade till Piranesi ingått underrättelse, att d'Héral och Vignes afrest till Tyskland, försedda med pass för 6 månader, hvilket endast genom Armfelts personliga mellankomst och med svårighet utverkats af toscanska myndigheterna. Ett bref från d'Héral till Armfelt från Roveredo, hvarigenom

upplysning erhölls om Armfelts ryska framtidsplaner, föll kort derpå i Piranesis händer. Såsom författare och utspridare af »Prospectus», menade nu Piranesi, borde d'Héral gripas under resan; och då man derjemte ansåg sig hafva skäl att förmoda, att den franske abbéns egentliga uppgift vore att i Tyskland ombesörja tryckningen af det arbete, som utlofvats i »Prospectus», så ansåg Piranesi ingen tid vara att förlora. Han sände genast en kurir till svenske ministern i Regensburg baron Schultz v. Ascheraden, med uppmaning att låta arrestera de resande fransmännen, hvilka varit i Armfelts tjenst och om hvilkas resplan han lemnade underrättelse. För att äfven från Tyskland erhålla tillförlitliga spionrapporter, gaf Piranesi anvisning på en bankir i Düsseldorf,* hvarest han visste att d'Héral skulle lyfta penningar på Armfelts räkning. Spioneriet lyckades: d'Héral och Vignes anhöllos i Düsseldorf i början af 1794 genom en af Reuterholms utskickade, majoren Piper, som var försedd med ett uppdiktadt bref från en fingerad anhängare till Armfelt, afsedt att locka d'Héral i fällan. d'Hérals papper utlemnades, då de ej syntes honom innehålla något förgripligt; han lyckades dock förstöra den medförda chiffren för sin brefvexling med Armfelt, och flydde derefter öfver Holland till England.**

Reuterholm blef besviken i de stora förväntningar, som Piranesis bref ingifvit honom om d'Hérals papper. Det väntade stora fyndet bestod blott i Armfelts bref till kejsarinnan, hvilket visserligen i någon mån var komprometterande för Armfelt; några papper till Gustaf III:s historia funnos deremot icke. Ej heller kunde någon upplysning derur hemtas rörande någon tillernad sammansvärjning, hvars ledare skulle vara

* Hans namn var Beckendorff. Afskrift af brefvexlingen med honom finnes bland Reuterholms papper.

** Det diktade brefvet med tillhörande bilagor är tryckt i Crusenstolpes Morianen IV: 256. — Enligt d'Hérals bref till Armfelt ($^{21}/_{8}$ 1800) uppträdde Piper med »la ceinture bardée de pistolets, la fureur sur les lèvres et la fraude dans les yeux». Armfelts bref utlemnades, enligt d'Hérals uppgift, först efter öfverläggning med Armfelts vänner, ärkebiskopen af Tours, grefve d'Escars och maréchal de Castries, hvilka ansågo Armfelts oskuld derigenom bevisad. — d'Hérals följeslagare Vignes sades, i motsats till d'Héral, hafva mot betalning i denna sak biträdt Reuterholms utskickade.

Armfelt. Icke ens det löfte, som genom rikskansleren Sparre sedermera gjordes den franske abbén om frikostig betalning, kunde aflocka honom någon ytterligare uppgift om Armfelts hemliga förehafvanden — af det enkla skäl, att några stämplingar af den natur, som Reuterholms styrelse antog, aldrig egt rum. d'Héral afvisade såsom »gentilhomme et ecclésiastique Français» med värdighet penninganbudet och försäkrade, att han aldrig, icke ens i Armfelts mest upprörda ögonblick, fått hans förtroende om några förgripliga planer, men väl ofta hört utbrott af sorg och bitterhet samt uttryck, hvilka antydde, att han vore förföljd och hade fiender, som sökte skada honom i regentens ögon.*

Piranesi var emellertid verksam äfven på andra håll. I Armfelts spår afsände han den ofvannämnde Benedetto Mori, hufvudpersonen i det spiondrama, som i Neapel utspelades kring Armfelts person. I Rom bevakade Piranesi oaflåtligt abbé Bonneval genom en mängd spioner; bland dem var en »monsignore» vid namn Marini. Bonnevals brefvexling med Armfelt uppsnappades, hans papper kopierades eller bortstulos; Piranesi sjelf, som fann »la casa di Bonneval» vara »un ottimo fonte», inventerade under dennes frånvaro hans skrifbord och gömmor. Det framgick af dessa fynd, dels att Bonneval icke varit främmande för tillkomsten af »Prospectus», dels att Armfelt haft till genomseende en af Bonneval författad politisk uppsats, hvilken Piranesi lyckades stjäla.** Hos kardinal Bernis och abbé Maury spanade Piranesi, ehuru utan framgång, dels sjelf, dels genom andra, efter »Prospectus» och det deri anmälda arbetet;*** värden på det hotell, der Armfelt bott i Florens, utforskades om hans yttranden, hans umgänge o. s. v. Alla bref till och från Armfelt i Neapel, hvilka passerade Rom, gingo genom Piranesis

* d'Héral till Sparre $^{29}/_{4}$ 1794. (Reut. Papp.)

** Armfelt till Bonneval $^{24}/_{8}$, $^{21}/_{9}$, $^{11}/_{1}$, $^{18}/_{11}$ 1793. (Reut. Papper n:o 5.)

*** Den yngre Bernis, »il monsignore», hade för Piranesi tagit i försvar Armfelts tillernade arbete och sagt, att hertigen-regenten borde vara glad att det utkomme, så att det syntes, att han icke beskyddade sin broders fiender, »e poi farà come il fratello defunto». Piranesi tillägger salfvelsefullt: »Inorridisco a dover parlar così del mio principe, ma in questo momento non sono che un mero relatore. (Piranesi till Reuterholm $^{11}/_{12}$.)

händer; några uppbrötos och, om de innehöllo något misstänkt, afsändes de till Sverige; andra fingo passera, men brefskrifvarnes namn antecknades och redogörelse sändes till Reuterholm. Ett par bref — bland dem det ofvan nämnda till Lizakewitz i Genua — ansågos vara af den vigt, att Piranesi med dem afsände en särskild kurir till Stockholm, nämligen sin broder, abbé Pietro Piranesi. Denne medförde äfven till Sverige Armfelts svar på rikskanslerns bref. Emigrerade fransmäns korrespondens med Ryssland bevakades äfven, för att derigenom få spaning på dem, som vore medvetna om d'Hérals planer.

Särskild uppmärksamhet egnades åt en viss Sources, en fransman med något äfventyrliga öden, hvilken såsom skådespelare varit i Sverige och nu i handelsuppdrag för svenska handelshuset Schön & Co. ankommit till Neapel ett par månader före Armfelt; efter dennes ankomst hade han snart blifvit en ofta förekommande gäst i hans hus. Spionen Mori hade från Neapel mycket att förtälja om Sources' och Armfelts täta öfverläggningar, hvilka troddes gälla dels handelsförmåner, som Sources hoppades genom Armfelt utverka, dels hemliga politiska förehafvanden — »grandi affari di consequenza». Och då det genom Mori spordes, att denne Sources skulle resa till Sverige och Ryssland, att Armfelt natten före hans afresa med honom haft ett hemligt samtal och i sista stunden genom en biljett, som dock uppsnappades af hans förrädiske betjent Antonio Zamparelli, velat varna honom för Piranesi vid deras stundande sammanträffande, då Sources skulle passera Rom — då var Piranesi säker att hos honom finna den vigtiga statshemligheten. Han visste, att Sources medförde ett antal exemplar af »Prospectus», och sökte, då denne uppehöll sig i Rom, att genom tjufknep få dem i sitt våld, äfvensom den ofvannämnda handskriften af Bonneval, hvilken Sources medfört från Armfelt. Han förmodade, att Sources' uppgift i främsta rummet vore att i Tyskland gemensamt med d'Héral arbeta på det mångomskrifna historiska arbetet, och att han för detta ändamål medförde ett manuskript från Armfelt. Han anstälde tre spioner, bland dem en, som nämnes »il vecchio biancho», till bevakning af Sources under de dagar, då denne vistades i Rom,

och vid sitt personliga sammanträffande med honom sökte Piranesi, säger denne sjelf, med sin vanliga fintlighet (»solita destrezza») aflocka honom hans resplan och hemligheten af Armfelts förehafvanden. Det lyckades dock föga: hvarken erhöll Piranesi »Prospectus»-paketet eller kunde han tillfyllest förklara afsigten med Sources' resa. Men han skyndade att till vederbörande afsända underrättelse, att Sources vore på väg genom Tyskland och att han såsom misstänkt borde gripas. Så skedde ock: Sources anhölls genom svenske postdirektören Bregard i Hamburg och befans, liksom d'Héral, innehafva några bref från Armfelt, hvilka dock icke inneburo de väntade bevisen för statsbrottslighet.

För öfrigt visade Piranesi sitt nit genom att framställa alla underrättelser, som ingingo från honom, såsom upptäckter af största vigt. Han berättar t. ex., att Armfelt yttrat, att hertigen-regenten borde vara försigtig, för att icke blifva förrådd; och utropar med anledning häraf i ett bref till Reuterholm: »E. Exc. ser hvilken låga, som är färdig att utbrista i Sverige! Detta är en vigtig sak och förtjenar noga eftertanke.» Med sina ansträngningar, »pene e fatiche a tutte ore per le spie», skröt han gerna i sina bref till Reuterholm, men inskärpte också, att, om han arbetade »come un disperato», så bure också hans arbete frukt.* Oförtjent var visserligen icke detta sjelfberöm i allo; men medgifvas måste, att de resultater, som vunnos genom Piranesis spioneri under året 1793 och som svenska regeringen dyrt fick betala, icke voro synnerligen betydliga. Uppgifterna om utgifvandet af »Prospectus» och om d'Hérals samt längre fram Sources' resa i hemliga uppdrag för Armfelts räkning voro i sjelfva verket de enda, som kunde synas ega någon vigt för att bringa Armfelt på fall. Men derjemte hade Piranesi, utom en mängd intresse-

* Vidrigt är hans salfvelsefulla yttrande i ett af sina bref, att han »oaflåtligt uppsändt böner till Gud för den lyckliga utgången af denna sak». »Jag har sett, tillägger han, verkliga underverk ske, hvar helst jag haft mina händer med.» »Vi måste hoppas på Guds försyn, heter det i ett annat bref; för honom är ingenting svårt.» Det var när Piranesi rustade sig att utföra det skamliga tjufknep, som i början af 1794 satte kronan på hans spionverk, som han på detta sätt anropade försynens bistånd. (Piranesi till Reuterholm $^{8}/_{11}$, $^{11}/_{12}$, $^{18}/_{1}$ 1794).

lösa detaljer, inberättat icke så få uppgifter, hvilande på lösa misstankar eller förvridningar af fakta. *

Först i början af 1794 kröntes Piranesis bemödanden med en framgång, som väl kunde sägas från hans ståndpunkt vara lysande, om den också af den allmänna rättskänslan måste stämplas såsom en vanhederlig stöld: det var då han lyckades att i Florens bemäktiga sig Armfelts hos lord Hervey deponerade papper.

Det var ett fynd, som i sjelfva verket borde öfverträffa Piranesis förväntningar. Han förmodade, då han fick spaning om att ett paket, innehållande Armfeltska papper, befunne sig i lord Herveys förvar, att det innehölle de bref och handlingar till Gustaf III:s historia, med hvilkas offentliggörande Armfelt hotat i sin »Prospectus»; och hoppet att få i sina händer hvad han så länge efterspanat, försatte honom, enligt hans egna ord, »in una smania». »Hvem vet, tillade han, kanske finnes deri äfven någon revolutionsplan?» ** Han lyckades i sjelfva verket att skaffa i Reuterholms händer icke blott ett papper, som af Armfelts egen hand var försedt med påskriften »Revolutionsplan», utan äfven en mängd andra aktstycken, som vida mera än handlingarna till Gustaf III:s historia egde »aktualitetens intresse» och kunde tjena såsom vapen mot Armfelt. Det var nämligen hela samlingen af de bref, denne emottagit under större delen af sin vistelse i Italien, och derjemte en mängd koncepter af hans egen hand till hemliga skrifvelser i politiska ämnen. — Vid sin afresa från Wien hade Armfelt hos furst Galitzin deponerat de bref, han under sin vistelse i Tyskland erhållit; och på samma sätt hade han i förvar hos lord Hervey i Florens lemnat sin

* Sådana voro t. ex. de flesta som angingo d'Héral och Sources, sådana de mångfaldiga uppgifterna om tryckningen af Armfelts arbete; en gång sades det såsom säkert, att den pågick — i Palermo! Ogrundade voro äfven de genom Piranesi inberättade ryktena, att Armfelt skulle gå än i neapolitansk, än i engelsk tjenst; att han skulle blifva rysk minister i Neapel; farhågan att han skulle ställa till ett giftermål mellan den unge konungen af Sverige och en prinsessa af Neapel, för att derigenom återvinna sitt inflytande o. s. v. (Piranesis bref till Reuterholm under Novemb.—Decemb. 1793).

** Piranesi till Reuterh. $^4/_1$ 1794.

brefvexling från tiden mellan Februari 1793, då han lemnade Wien, och Oktober samma år, då han begaf sig till Neapel. Den förstnämnda samlingen undgick visserligen att falla i förföljarnes händer och återstäldes sedermera af furst Galitzin till Armfelt; * men den sistnämnda innehöll tillräckligt af komprometterande beskaffenhet, för att fyndet skulle helsas med jubel af Piranesi och Reuterholm.

Det sätt, på hvilket Piranesi lyckades utföra stölden af dessa Armfeltska papper, var följande. ** Uppsnappade bref, vexlade mellan Armfelt och hans väninna i Florens, lady Anne Hatton, hade upplyst Piranesi om tillvaron af ett hos lord Hervey befintligt, Armfelt tillhörigt paket; och spionen Mori hade från Neapel inberättat, att han erfarit, att lord Hervey skulle lemna Florens och bosätta sig i Neapel. *** Äfven lady Anne skulle på nyåret begifva sig dit, och Armfelt hade anmodat henne att i lord Herveys ställe öfvertaga paketets förvaring. † Piranesi insåg, att det brådskade att få skatten i sina händer, innan den flyttades från lord Hervey eller fördes från Florens; och han skyndade (d. $^4/_1$ 1794) att dit afsända tvenne förfarne män, sin handsekreterare Vincenzio Inglesi och sin medhjelpare vid spioneriet i »casa Bonneval», Andrea Giuliani, för att på bästa sätt, helst i hemlighet, bemäktiga sig detta paket. Expeditionen medförde äfven, för att i nödfall användas, bref dels till lord Hervey sjelf, dels till toscanske premierministern Serristori, hvari Armfelts papper officielt reklamerades. Äfven till Lagersvärd i Genua afsändes en skrifvelse, hvari han anmodades, att såsom svensk chargé d'affaires, ackrediterad i Florens, hos vederbörande myndigheter, om så skulle anses nödigt, understödja denna reklamation. Den officiella vägen behöfde dock, tack vare

* Genom furstinnan Menschikoff, som, då hon på resa till Ryssland från Italien på våren 1794 passerade Wien, för Armfelts räkning hemtade dessa papper och medförde dem till Ryssland.

** Se Sander, anf. st. s. 26 o. bil. n:o 1, hvarest efter Piranesis brefvexling denna fråga först blifvit utredd och hvarjehanda oriktiga uppgifter rättats.

*** Mori till Piranesi $^{28}/_{12}$ 1793.

† I bref $^{28}/_{12}$ 1793, hvilket af Piranesi uppsnappades och aldrig kom fram. (Reuterh. Papp. n:o 5.)

Piranesis nitiska agenter, icke anlitas; och han hade den tillfredsställelsen att se dem utan främmande bemedling utföra sin bedrift. Orolig var han för utgången af sin expedition — icke af samvetsbetänkligheter, utan af fruktan att saken skulle röjas och Armfelt, derigenom varnad, skulle få rådrum att sätta sin person i säkerhet.*

Omkring en månad förflöt, innan Piranesis ovisshet skingrades; men tiden användes väl af de värdiga stallbröderna Giuliani och Inglesi i Florens. Den förstnämnde inledde, under förevändning att söka tjenst hos lord Herveys blifvande efterträdare, bekantskap med en af hans tjenare, italienaren Giuseppe Merci; och vid en festlig måltid, till hvilken denne inbjöds, lyckades det Giuliani och Inglesi utan svårighet att utforska, att det ifrågavarande paketet, försedt med Armfelts adress och sigill, verkligen funnes i förvar i lord Herveys egen sängkammare. De lyckades äfven, mot löftet af 100 scudi och försäkran om beskydd af »regerande personer», utan synnerlig möda öfvertala sin nye vän att medverka till deras lofvärda syfte att stjäla detta paket. Merci flyttade det till en början till ett doldt ställe nära utgångsdörren, men vågade icke att skaffa det vidare, af fruktan för en svart betjent — »un Moro schiavo» — som var lorden fullkomligt trogen och alltjemt stod på vakt vid dörren. Häri låg nu svårigheten. Piranesis utskickade gjorde allt för att öfvervinna den: deras föreställningar, upprepad välfägnad och penningar förmådde slutligen den värde signor Giuseppe att med sig förena en lika aktningsvärd medbroder, Pasquale Martignani, för att gemensamt utföra hjeltebragden. Äfven dennes betänkligheter behöfde dock häfvas genom en »pranzo» och hvarjehanda »gentilezze» å Giulianis och Inglesis sida, förnämligast dock genom löftet att öka arfvodet till 150 scudi. Det beramades då, att sedan lord Hervey d. 2 Febr. afrest till Livorno, dådet skulle utföras; och den 3 på morgonen lyckades det de båda »modiga» florentinarna** att föra paketet till

* Piranesi till Reuterholm $^{8}/_{1}$ 1794.

** »Corragiosi ambedue noi, quantunque il palazzo fosse ben guardato», säga de i sin berättelse om denna bedrift, hvilken på samma gång utgör ett qvitto öfver mottagandet af det lofvade arfvodet. Se Sander, anf. st. s. 61.

Giulianis bostad. Här behandlades det med försigtighet och skicklighet af honom och Inglesi: det öppnades och befans inom ett stort förségladt ytteromslag af vaxduk innehålla fyra mindre paketer, inlagda i papper. Dessa uttogos; i stället inlades makulaturpapper af motsvarande kubikinnehåll, hvarefter vaxduksomslaget återstäldes, och paketet, till utseendet oförändradt, återbars till sin förra plats. Så skickligt hade denna operation verkstälts, att ingen i lord Herveys hus hade någon misstanke att paketet varit öppnadt. Lord Hervey sjelf skref omkring ett år senare till Armfelt: »Det som ni anförtrott mig, är i säkerhet och står när som helst till edert förfogande.» * Och då Armfelt flera år efteråt hos lord Herveys enka gjorde en förfrågan rörande dess öde, försäkrade hon, att hon ännu hade allt i godt förvar och i orubbadt skick. Hennes förvåning blef utomordentlig, då hon på Armfelts anmodan öppnade paketet och fann det — »fyldt med papper, som varit nyttjade under bakelser och pastejer, på hvilka aldrig en bokstaf varit tecknad.» **

Giuliani skyndade till Rom med det dyrbara fyndet och mottogs med öppna armar af Piranesi. Denne ögnade på dess innehåll och afsände det genast, stolt öfver det storverk han utfört, i flera paketer, dels under hertigen-regentens, dels under Reuterholms adress till Stockholm. *** Piranesis långa spioneri hade således omsider krönts med framgång; med liflig sjelfkänsla kunde han skrifva till Reuterholm, att han gjort »un gran bene alla Suezia, particolarmente in questo momento». Sändningen var välkommen i Stockholm, kanske i högre grad än Piranesi sjelf anade: den förutan hade, såsom vi skola se, den redan började högmålsprocessen sannolikt måst nedläggas. Belöningen för Piranesis välförhållande ute-

* D. $^{28}/_{3}$ 1795.

** Se Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 98.

*** Samma dag, d. 8 Febr., afsändes till Reuterholm bref jemte redogörelse för förloppet. För att göra bedrägeriet fullkomligt förságos de tre sändemän, som Piranesi ansåg sig böra skicka, med diktade namn: kurirpass utfärdades af honom för Inglesi under namn af grefve Alessandro Rinaldi, för Giuliani under namnet Luigi Francesco Friginecci; den tredje kuriren, betjenten Felice Saleri, nämndes Giovanni Brunaldeschi (Sander, anf. st. s. 28). — Frikostigt belönades sändemännen och tjufvarne af svenska regeringen.

blef icke heller: den svenska förmyndareregeringen blygdes icke att derigenom erkänna sig medbrottslig i de skändliga dåd, som på dess vägnar blifvit utförda i Italien af dess lydiga redskap.

* * *

Medan Piranesi satt i Rom, lik spindeln i nätets innersta, och vaktade sitt rof, spann Benedetto Mori efter hans anvisning intrigens trådar i Armfelts omedelbara grannskap i Neapel och sökte alldeles omsnärja honom med sitt spioneri. Från denne agent ingingo till Piranesi täta rapporter, hvilka lades under Reuterholms ögon såsom bilagor till dennes egna bref. Dessa bilagor ega sitt intresse, ehuru de icke, lika litet som Piranesis rapporter under det första halfåret af hans spionverksamhet, meddela några upptäckter af vigtiga statshemligheter. De åskådliggöra endast till hvilken grad alla den föga omtänksamme Armfelts steg voro bevakade. Piranesi skröt sjelf offentligen med, att han i denne Mori gifvit Armfelt en hemlighetsfull följeslagare, hvilken följde honom som skuggan kroppen och aldrig ett ögonblick skildes från hans sida, som bevakade såsom en skatt hans ord och antydningar, som smög sig med honom vid hans toilett och följde honom i spåren vid hans besök »nelle talame di tante principesse e milady, che per lui sospiravano.» * Häri ligger nu visserligen betydlig öfverdrift; ty huru noggrant Mori än bespejade alla enskildheter i Armfelts lif, så var det mycket sällan, som han lyckades uppfånga några »ord och antydningar» af honom; och de iakttagelser, han meddelade, voro i allmänhet af rent yttre art. Men äfven dessa ega ett kuriositetens intresse. Mori förde dag för dag, timme för timme, protokoll öfver hvad han från utsigtspunkter i grannskapet af Armfelts bostad eller i hans kök genom samtal med hans tjenstefolk kunde erfara; han redogjorde för de besök, som »il barone» gjorde eller mottog, för de bref, som ankommo eller afsändes med posten, stundom äfven för den uppsyn, med hvilken de mottogos, för lefnadssättet och den vexlande stämningen i huset samt för

* Lettera al generale Acton, s. 32, 33.

förhållandet till Armfeltska familjens reskamrater och grannar i samma hus, familjen Menschikoff.

Under förevändning att utföra några ritningar för ett landthus, hvilka Armfelt under ett samtal i Rom med Piranesi sagt sig behöfva, hade denne introducerat sin tjensteande i hans hus i Neapel. Mori synes dock hafva blifvit temligen afvisande mottagen och fann till sin förvåning, att den villa, för hvilken han skulle utföra ritningar, endast existerade i Armfelts fantasi och förmodligen aldrig komme att byggas. Något arbete erhöll han således icke; för de utkast, han medfört, blef han frikostigt betald, men något samtal med Armfelt lyckades han icke vidare erhålla.* En förevändning var emellertid gifven: för det italienska tjenstefolket uppgaf han sig vara såsom arkitekt anstäld hos »il barone» och ansågs derför af dem tillhöra huset samt gick der ut och in, utan att någon dervid fäste uppmärksamhet. Hastigt förstod han att skaffa sig vänner bland Armfelts betjening, och särskildt vann han på sin sida genom kontant betalning tvenne af hans lakejer: Antonio Zamparelli och Stefano Setola. För husbondfolket hyste Mori en viss rädsla och undvek så mycket som möjligt att blifva sedd af Armfelt sjelf, hvilken han misstänkte hafva någon aning om sina förehafvanden. Deremot behandlades han med största förtrolighet af »tutta la famiglia», nämligen det italienska tjenstefolket, och rapporterade allt sqvaller, som i deras krets förekom.** Han inbjöds af dem till de fester, som grefvinnan Armfelt med svensk älskvärdhet och patriarkalism tillstälde för att låta tjenstfolket fira sina namnsdagar och juldagen: då uppläts åt dem en sal i palatsets stora våning, glädjen stod högt i tak och husbondfolket lemnade dem ostörda, »per non guastare le allegria.*** Mori, som vid

* Såsom ett sådant kan icke anses att Armfelt, då han en gång oförmodadt stötte på Mori i sitt hus, tvärt frågade hvad han hade der att göra och om han icke fått betaldt.

** Med den svenska betjeningen synes han hafva stått på mindre förtrolig fot, särskildt med Armfelts kammartjenare Haglund (»M. Aglón»), om hvilken han dock i ett bref säger, att han börjat »umanizzarsi». Jägaren Lundgren (»Lucren») hörde till dem, som gerna deltogo i de dryckeslag, som Mori tilstälde för att ytterligare lösa tungornas band.

*** Hånfullt skrifver Piranesi i Lettera al generale Acton (s. 34): »Egli

dessa fester satt som det onda samvetet och fruktade att se »il barone» inträda, var å sin sida frikostig med gästabud för sina nya vänner. För dessa fester insände han räkningar till Piranesi, som i sin ordning gjorde sig betald af svenska staten. *

Den bostad, i hvilken detta spionsystem blomstrade och der Armfelt med sin familj slagit ner sina bopålar från slutet af Oktober 1793, i afsigt att der qvarstanna till April följande år, var »un bel palazzino», beläget vid Chiajan med utsigt öfver Villa Reales lundar och den blåa golfen. Han var der inrättad med den prakt, hvarmed han, sina dåliga finanser oaktadt, älskade att omgifva sig; en talrik betjening i praktfulla livréer** förde der ett dagdrifvarlif, som underlättade Moris korruptionsförsök; dyrbara hästar och vagnar hörde också till utstyrseln. I samma hus, våningen under, bodde, såsom nämndt är, furst Menschikoffs familj; en lönntrappa underhöll förbindelsen mellan de båda våningarna, och betjeningens sqvaller visste berätta, att den flitigt begagnades. ***

(il barone) era ben lontano dal sospettare che fra il fumo degli arrosti e il burro dei maccaroni i suoi famigliari coll' emetico della bottiglia vomitassero i suoi secreti.»

* För hvarje månad upprättade Mori detaljerade räkningar öfver sina utgifter för egen och andra spioners aflöning, taffelpenningar o. s. v. på ej så alldeles obetydliga belopp. För December månad t. ex. uppgingo Moris enskilda kostnader till omkring 50 scudi; Antonio Zamparelli hade betingat sig 15 scudi i månaden o. s. v. — Någon gång finnes antecknadt »si bebbe moltissimo, rum, rosoglio et altro»; och att Antonio eller »Lucren» varit »ubbriaco». Till undfägnaden hörde äfven stundom andra »menus plaisirs», icke af det mest moraliska slag, hvilka svenska regeringen fick betala.

** Armfelt hade, enligt Moris rapport, låtit göra tre olika livréer, med olika grader af praktfullhet, till alla sina tjenare. Dessa synas hafva uppgått till 15 à 20 personer. — Karakteristiskt är följande yttrande i ett af Armfelts bref till sin hustru ($^{14}/_{8}$ 1793): »Jag har ännu aldrig kunnat resignera mig att hafva illa klädda lakejer. Den ekonomien finner jag ej convenable och dertill resignerar jag mig intet. Pack må säga hvad de vilja, så conserverar jag vissa former af en stor herre och blir hvarken filosof i tänkesätt eller ett oanständigt sätt att vara.»

*** Piranesi har i »Lettera al generale Acton» gjort sig ett nöje att omtala »la scaletta secreta, che conduceva immediatamente alla camera dell' amica.» Mori, som befarade att upptäckten af denna trappa skulle vålla »torbide» mellan makarna Armfelt, tillägger dock med afseende derpå: »Ma io credo che [la

Frikostigt utdelte Armfelt drickspenningar, i rikare mån än hans kolleger, de utländska ministrarna — någon gång anmärker Mori, att »hela Neapel» derföre skrattade åt honom; på teatrarna depenserades mycket, o. s. v. Detta oaktadt märktes det stundom, enligt samma källa, att det ej var så alldeles helt med de ekonomiska tillgångarna; någon gång erhöll betjeningen icke sin lön, och det hela antog en bekymmersam uppsyn.*

Penningeangelägenheterna, huru förtviflade de än i sjelfva verket kunde se ut, kunde dock ej i främsta rummet nedstämma ett sådant sinne som Armfelts. Ovissheten af hans framtida öde bekymrade honom vida mer. Den erhållna skrapan och hans olydnad med afseende på valet af vistelseort kunde icke annat än göra det sannolikt, att svenska regeringen snart skulle låta det slag falla, hvarmed den hotat.** Länge måste det dröja, innan svar kunde ingå från d'Héral eller Sources rörande utsigterna i Ryssland; men Armfelt hoppades dock, att våren 1794 skulle medföra stora förändringar i hans ställning, och hans afsigt var, såsom nämndt är, att om inga oförutsedda händelser inträffade, stanna i Neapel till denna tid. Han gjorde sig dock beredd på att från Neapel begifva sig till Venedig i egenskap af svensk minister, och anmodade svenske konsuln derstädes Bovo att skaffa en bostad. Likväl var ingenting afgjordt: de ryska planerna vexlade fortfarande med önskan att få draga sig i lugn tillbaka på svenska

---

Baronessa] userà prudenza come l'usa in tante oltre cose.» I allmänhet omtalas i spionrapporterna grefvinnan Armfelt sällan, men alltid med aktning.

* Moris rapporter Nov., Dec. 1793. Armfelt sjelf utgöt sig i sina bref till Sverige ofta öfver sin penningförlägenhet i Neapel. Till abbé d'Héral skref han redan från Rom, att försäljningssumman af hans juveler borde räcka till December, och »derefter befinner jag mig med hustru och barn utan en styfver» (Svea Hofrätts protokoll s. 593); och för Sources omtalade han i December, att han förgäfves sökt att få låna 4000 dukater, samt tillägger: »jag blir i Januari månad en rätt vacker pojke, om en viss förnäm dam lemnar mig utan undsättning, och ni ej kan skaffa kredit för denna summa.» (Dersammast. s. 298). Den »förnäma damen» var naturligtvis kejsarinnan af Ryssland, hvars hjelp syntes så mycket mer nödvändig, som Armfelts ställning i Sverige var högst oviss.

** Till Franc skref Armfelt d. $^{28}/_{12}$: »Jag är ännu i afvaktan af mitt öde och hoppas blifva rappellerad. Hvad orsak vederbörande vilja gifva denna nya våldsamhet, är mig indifferent. Dock skulle den af en viss »Prospectus» vara mig behagligast» (Svea Hofrätts protokoll etc. s. 82).

landsbygden,* måhända äfven med förhoppningen, att allt skulle gå sin jemna gång, och svenska regeringen, efter det stora utbrottet af sin vrede, upphöra att egna någon uppmärksamhet åt sin missnöjde representant i det aflägsna landet. I sjelfva verket syntes rikskanslern och kabinettet för utrikes brefvexlingen hafva för afsigt att tills vidare blott hämnas genom att alldeles ignorera Armfelts tillvaro — en hämnd, hvaröfver denne ej hade anledning att beklaga sig.

Dessa bekymmer oaktadt, lefde Armfelt ett rätt angenämt lif på denna plats, der han i ungdomen, då han med konung Gustaf gästade Ferdinands och Karolinas hof, funnit att »allt andades glädje», och hvars härliga natur och milda klimat ännu verkade uppfriskande både på hans oroliga sinne och hans ömtåliga helsa. Några politiska planer sysselsatte honom säkerligen icke i Neapel, ehuru han såsom vanligt med vaket intresse följde händelsernas gång, städse lika förbittrad mot de franska — och svenska — jakobinerna. I stället hade han tillfälle till det angenämaste sällskapslif: hans resande vänner och väninnor från Rom, Pisa och Lucca hade åter samlats i Neapel. Lady Elisabeth Monck, den skönaste af dem alla, intog i Neapel en inflytelserik ställning genom sin förtrolighet med drottning Karolina af Neapel. Kring lady Monck samlades den engelska kolonien; hennes syster lady Anne Hatton, som

---

* Den 11 Nov. skrifver Armfelt till sin far: »Nästa sommar bor jag icke i Italien, och hoppas jag, det någon regerande person finnes, som tager med nöje emot en karls tjenst, som ej har någon annan crime på sin räkning än att hafva tjent sin konung och sitt fädernesland.» I samma bref redogör han dock för hvarjehanda planer med afseende på egendomarne Åminne, Nynäs och Lindnäs; han ville bli landtman och draga sig ur verlden. (Reut. Papp. n:o 5). Ännu så sent som i Februari 1794 skrifver han till von Hess, att i Juli samma år, om ej förr, ville han lemna sin tjenst och söka en annan, »på ett ställe, der man ej dagligen chicaneras». T. o. m. det gamla förslaget att köpa egendom i Mecklenburg uppdyker i samma bref. »Om tio år, säger han, är Europa ej annat än en ödemark, der man bland ruiner får leta efter troner och altaren och välja mellan guillotinen och infamien.» Han trodde dock, att i Tyskland vore »mindre godt om galningar», och ville derföre att v. Hess skulle hjelpa honom att bli bofast i nämnda land. — Till fr. Rudenschöld skref Armfelt ($^{11}/_{11}$ 1794), att han från Stockholm erfarit, att regeringen hvarken ernade rappellera honom eller bevilja honom tjenstledighet. Nu ernade han begära ledighet d. 1 Juli; vägrades detta, så skulle han begära afsked. (Reut. Papp. n:o 5.)

anlände mot slutet af Armfelts vistelse der, familjerna Mansbery och Spencer, lady Bessborough m. fl. fortforo att här, som förut, täfla om den älskvärde svenske ministerns gunst. Furstinnan Menschikoff med sin familj hade i hans allra närmaste grannskap slagit ner sina bopålar. Till Neapel anlände äfven, såsom nämndt är, i början af 1793 M:me de Surian, en af Armfelts bekantskaper från besöket i Genua.* Gamla vänner från besöket i Neapel 1784 hade ännu den lysande unge hofmannen i friskt minne; och nya förbindelser knötos inom den förnäma verld, som här samlat sig.

Kretsen af Armfelts vänner i Neapel ökades ytterligare i Januari 1794 med tvenne unga landsmän och vapenbröder, majorerna Peyron och Brändström, hvilka tjenat under Armfelts befäl vid andra gardet och för honom hyste mycken personlig tillgifvenhet. Äfven de tillhörde de med förmyndareregeringen missnöjda; Peyron hade på hösten 1792, som så många andra Gustavianer, blifvit aflägsnad från Stockholm och i ett slags förvisning skickats till Stralsund samt hade sedan denna tid underhållit brefvexling med Armfelt. Nu voro dessa båda officerare, efter erhållen tjenstledighet, på en turistresa i södra Europa, hvilken genom deras förhållande till Armfelt, såsom vi skola se, tog en egendomlig vändning. Armfelt mottog dem med öppna armar: platser vid hans bord voro alltid öppna för dessa landsmän, hans loge i San Carloteatern stod till deras disposition, och han gjorde allt för att göra dessa vänners vistelse i Neapel så angenäm som möjligt.**

Ur Armfelts egna anteckningar låna vi följande rörande vistelsen i Neapel: »Jag öfverlemnade mina kreditivbref d. 1 November. Deras majestäter konungen och drottningen mottogo mig på det bästa sätt. Det helsningstal, som jag höll, var helt kort, men uttryckte de känslor, hvaraf mitt hjerta var fullt. Drottningen befann sig i ett långt framskridet hafvandeskap, och jag kunde ej annat än anse min audiens

* Enligt Moris och Piranesis berättelser rådde stor svartsjuka mellan några af dessa damer för Armfelts skull. Särskildt var furstinnan Menschikoff svartsjuk på lady Elisabeth Monck, som af denna anledning aldrig förr än i farans stund besökte palatset vid Chiajan, och på M:me Surian.

** Peyrons handskrifna memoirer (i Åminne arkiv).

hos henne såsom en synnerlig ynnest, ty danske ministern, som anlände vid samma tid, fick icke företräde. — Af mina gamla bekantskaper bland hofvets damer träffade jag endast prinsessan Belmonte, som bibehållit sin plats och som ännu nästan var densamma, utom att hon var skild från sin man och hade en erkänd älskare, polack till nationen. Bland herrarna voro flere qvar, och större delen hade bibehållit de värdigheter och ämbeten, hvari jag sett dem under min förra resa. General Acton, som då endast var marinminister, hade dock nu stigit till premierminister: Don Gaëtano, konungens förre gunstling, hade endast ökat sina inkomster.»

»Drottningen blef förlöst en af de första dagarna i December. Några dagar förut hade ankommit underrättelsen om den olyckliga drottningens af Frankrike aflifvande. Det var på San Carlo-teatern, som denna ohyggliga nyhet meddelades general Acton i hans loge, hvarest jag befann mig. Deras majestäter voro i sin lilla loge. Detta nya mord slog oss med en sådan bestörtning, och vi talte derom med en så förfärad uppsyn, att vi hade anledning att frukta, att drottningen, hvars farhågor öfver hennes systers öde lifligt sysselsatte hennes inbillningskraft, skulle märka något, ty hon hade i samma ögonblick noga betraktat oss. Vi togo derföre vårt parti att icke vidare under hela föreställningen tala med hvarandra, för att icke oroa henne. Våra farhågor voro icke utan grund; Hennes Maj:t sade mig sedan, att hon i detta ögonblick i mitt ansigte sett en förvandling, som hon antog härröra från dåliga nyheter. Drottningens mod och upphöjda karakter gjorde, att hon, bättre än man kunnat förmoda, utstod denna grymma pröfning.» —

»Min hustru hade äran att blifva förestäld för drottningen; konungen träffade hon endast på landet. Han har ett jagtslott helt nära Avernersjön, kalladt Carditello, och dit inbjöd han oss på en vildsvinsjagt. Vid frukosten fick min hustru äran att göra konungens bekantskap; han visade henne all möjlig uppmärksamhet och öfverhopade henne med artighet. Efter måltiden besågo vi alla ekonomiska detaljer vid detta lilla landtgods, och konungen sade oss då: »Ni ser hvad som utgör mitt största nöje och min verkliga njutning; jag tror

icke, att jag vill någon menniska annat än godt, och jag föreställer mig icke, att mina undersåtar hafva anledning att beklaga sig öfver mig. Men om det är Guds vilja, att alla regenter skola utrotas på grund af folkyran, så återstår oss endast vårt goda samvetes vittnesbörd och modet att åtminstone dö med ära.» Han uttalade dessa sista ord med en så rörande resignation, att jag länge kände mig upprörd deraf. Konungens omgifning var vid dylika tillfällen föga talrik, men glädjen herskade der, och man hade bannlyst allt etikettvång.»

»Hela konungens sinne, fortsätter Armfelt, afspeglar godheten och ärligheten hos en Henrik IV, och man skulle kanske utan öfverdrift kunna påstå, att han bland alla denne hjeltes efterkommande var den, som i alla afseenden skulle hafva kommit att likna honom mest, om han haft samma hinder att besegra för att vinna sin tron, och om svåra förhållanden nödgat honom att mera egna sig åt allvarsamma sysselsättningar och att studera menniskor. — Hvad drottningen beträffar, så kan mitt omdöme kanske ansés jäfvigt på grund af den eviga tacksamhet, som jag är henne skyldig... Men jag säger ändå, att det är en furstinna, höjd öfver allt beröm. Jag vet väl, att hennes alltför stora öppenhjertighet, kanske också för mycken lifighet i tycken och förbindelser af ganska oskyldigt slag, öppnat ett vidsträckt fält för några italienska qvinnors svartsjuka och för några karlars sqvaller, hvilka på svaga yttre grunder älska att kasta skugga öfver de mest oförvitliga personers uppförande. Jag vet, att otacksamheten t. o. m. försökt att gifva en ogynsam färgläggning åt hennes enskilda lif; men dessa skuggor försvinna snart i deras ögon, som varit i tillfälle att verkligen lära känna hennes uppförande såsom maka och moder.»

Den välvilja, med hvilken Armfelt omfattades af konungaparet i Neapel, blef af stor betydelse för hans öden. Historiens dom har icke i allo sammanfallit med de loford, som tacksamheten förestafvat Armfelt, då han nedskref sina anteckningar, särskildt icke hvad angår drottning Karolina; *

* I senaste tid hafva dock genom den österrikiske författaren v. Helferts arbeten åtskilliga beskyllningar mot drottning Karolina blifvit vederlagda. Hans

men de kunna icke annat än göra heder åt hans hjerta. Ännu många år efteråt, under ändrade förhållanden, brefvexlade Armfelt med sin kungliga välgörarinna, som alltid för honom bibehöll sin vänskap.

»Engelske ministern, fortsätter Armfelt, Sir William Hamilton var den äldste i corps diplomatique under min vistelse i Neapel; han var en hederlig man med ett angenämt sätt att vara. Hans kunskaper i mer än en riktning, hans intresse för forskningar och i synnerhet på det område, som Neapel och Sicilien erbjuda, göra att man gerna söker hans sällskap. Hans maka, som med den antika skönhetens klassiska fulländning förenar allt det tjusande, som alla sekler kunnat uppvisa, har talanger, så mycket mera förvånande som naturen ensam synes hafva lärt henne dem. Hennes man älskar henne med passion; man skulle dock kunna säga, att om det funnes något, som i hans hjerta skulle kunna uppväga kärleken för hans hustru, så vore det — etruskiska vaser, hvaraf han eger en präktig samling.* Danske ministern, herr von Bourke, egde mycken begåfning och den utsöktaste takt samt förenade dermed en intagande blygsamhet; med ett ord, allt hos honom röjde en man, som vore skickad att fylla de mest maktpåliggande värf. Grefve Skavronski, Rysslands envoyé, var sjuk, då jag kom till Neapel, och dog någon tid efteråt. Hans enka, känd under namnet »den vackra», syntes mig också ega den bästa karakter och tusen andra egenskaper för att göra en make lycklig. Chevalier Italinski, som efter

---

senaste skrift »Maria Karolina, Erzherzogin v. Oesterreich, Königin v. Neapel u. Sicilien» (1884) är en formlig »Ehrenrettung».

* Armfelts täta besök hos engelska ministern inberättades flitigt af Mori och Piranesi. Kort förut hade Sir William och hans gemål i förening utverkat det förbund mellan England och Båda Sicilierna, hvilket blef så olycksbringande för det sistnämnda riket. — Den sköna lady Hamilton, som från samhällets allra lägsta klasser uppstigit till en af dess bemärkta platser och sedan till en politiskt betydande person, blef för sitt äfventyrliga lif och sin följande förbindelse med den engelske sjöhjelten lord Nelson lika verldsberyktad, som hennes make var verldsberömd såsom arkeolog och samlare. Armfelt egnade, såsom af honom var att vänta, lady Hamiltons skönhet sin hyllning; men synes icke hafva tillhört den närmare kretsen af hennes många beundrare.

grefve Skavronskis död var chargé d'affaires, var en lärd och djupgående och på samma gång mycket hederlig man. *

»Jag var mycket förvånad att i Neapel icke finna någon utmärkt artist och mycket få literära personer. Jag träffade i denna stad en gammal bekantskap, som gjorde mig stort nöje; det var abbé Labdan, en from, kunnig och angenäm man, som hade varit guvernör för den unge hertigen af Richelieu. Franska revolutionen hade förjagat honom, som så många andra, från hans fädernesland. Han hade haft den lyckan att finna en fristad i Neapel, hvarest han åtnjöt regeringens beskydd — jag säger lyckan, ty regeringen gjorde ganska mycket svårigheter att mottaga emigranter, hvilkas seder och grundsatser icke voro väl kända.»

»Ett sammanträffande, som jag var långt ifrån att vänta och som var mig en bra angenäm öfverraskning, var mötet med en gammal vapenbroder, commodor Sidney Smith, som åtföljt Gustaf III under sista finska fälttåget och någon tid efter freden i Verelä begifvit sig till Turkiet, i förhoppning att kunna uträtta något för detta lands flotta. Under mer än två år hade han förargat sig öfver Turkarnes envishet och fasthängande vid gamla vanor, och slutligen gått ombord i Smyrna på ett helt litet fartyg med 12 à 16 mans besättning samt landstigit i Neapel mot slutet af November 1793. Hamilton underrättade mig om Smiths ankomst, och jag begaf mig till honom; vi råkades ganska ofta under hans vistelse i Neapel. Hvilka smärtsamma känslor ingaf oss icke minnet af hvad som en gång varit och tanken på hvad som nu var! — Sidney Smith begaf sig kort derefter till Toulon, hvarifrån han lemnade mig underrättelser. Aftonen före hans afresa tillbragte vi fyra, fem timmar tillsammans. Efter många tankeutbyten öfver allmänna angelägenheter, hvarvid jag icke underlät att uttala min öfvertygelse, att det vid sakernas nuvarande läge vore omöjligt att behålla Toulon, talte jag öppenhjertigt om mina

* På grund af särskild föreskrift från Reuterholm egnades en speciel uppmärksamhet åt Armfelts umgänge ej blott med den ryska, utan äfven med den danska beskickningen; och Mori synes för detta ändamål hafva anstält särskilda spioner. Danske ministern var den medlem af corps diplomatique, som, när olyckans tid kom, längst underhöll förbindelse med Armfelt.

egna förhållanden, om mina framtidsplaner och om mina åtgöranden med afseende härpå. Han uttryckte sitt gillande af allt, för så vidt jag icke lemnade å sido hvad vi kallade vår *stora plan.* Jag skall icke vidare uppehålla mig vid den politiska drömbild, som föresväfvat oss i Sverige vid en tidpunkt, då vi icke kunde förutse alla de olyckor, som sedermera härjat Europa.»

»Det var Sidney Smith, som i Toulons hamn uppbrände flera franska fartyg och satte eld på varfven, då republikanerna höllo på att bemäktiga sig hamnen; men dessa lyckades släcka branden, innan den gjort stora framsteg. Denna motgång nedslog de allierades mod, vållade tvedrägt mellan engelsmännen och spaniorerna och ökade i stället fransmännens förtroende och djerfhet. Det var under December månad, som denna olyckliga tilldragelse egde rum.»

Den verldshistoriska bakgrunden saknas, såsom man ser, ingenstädes i Armfelts personliga minnen från denna upprörda tid, huru liten del han än sjelf kom att taga i de stora händelser, som han följde med så lifligt intresse. Sidney Smiths stjerna bleknade vid Toulon för den unge Bonapartes, som der gjorde sin första stora vapenbragd; Armfelts egen syntes vara, om ej för alltid nedgången, dock höljd i mörka moln.

Hvari bestod den »stora plan», om hvilken Armfelt och Sidney Smith en gång under lyckligare tider drömt? Ingen anteckning upplyser derom något närmare; och det kan betviflas, att den varit något annat än en fantasibild af det slag, hvarpå Armfelts hufvud var så rikt. I något sammanhang med de förslag af senare datum, i hvilka Reuterholms styrelse så gerna ville se landsförrädiska planer af den fordom så mäktige konungagunstlingen, synes den icke hafva stått. Äfven dessa voro, såsom vi skola se, hugskott, hastigt fostrade af en rörlig inbillningskraft och ett brinnande hjerta, och lika hastigt öfvergifna.

III.

Armfelts hemliga brefvexling.

1792—1793.

»Min själ sitter alltid i spetsen på min penna, som på mina läppar», har Armfelt om sig sjelf yttrat. Ingen kunde i sjelfva verket vara mindre egnad att föra en brefvexling om hemliga statsangelägenheter än den man, hvars öden vi följa; ingen tidpunkt kunde vara mindre lämpad derför, än den svenska förmyndareregeringens, för hvilken, såsom vi sett, inga betänkligheter funnos mot användande af alla medel, äfven de mest vanhederliga, för att komma sina motståndares hemligheter på spåren.

Vi känna redan tillräckligt Armfelts sätt att i tal och skrift meddela sig med sina vänner. Hans skaplynne var ögonblicksmenniskans: intet slags hänsyn, ingen försigtighet, ingen beräkning kunde lägga band på den tillfälliga stämning, som beherskade honom, om den var af upprördare slag. Han gaf sig sjelf utan förbehåll, sådan som han var i hvarje ögonblick, då nämligen hans känslor kommit i svallning; och han egde, såsom en af Runebergs hjeltar, i yttersta grad

stolt själ och lättrördt hjerta
och brinnande hetsigt blod.

I denna oförbehållsamhet, denna ohejdade naturlighet låg väl i väsentlig grad hemligheten af den tjusmakt, som tillhörde hans personlighet. Men visserligen kunde denna egenskap

äfven blifva olycksbringande för en man i hans ställning, i synnerhet då de motgångar, som hejdat hans länge så lysande bana, förbittrade hans sinne. »Ingen betänklighet, säger en af hans samtida, som sjelf blef ett offer för Armfelts oförsigtighet,* afhöll honom, då humöret brusade upp, att slunga sina pilar mot vänner och fiender, likasom han uppsåtligen velat öka de sistnämndas antal.» Om det någonsin gält om yttranden i enskilda bref, att de med försigtighet måste begagnas såsom historisk källa, så gäller det om Armfelts: hans omdömen om personer och tilldragelser voro så långt ifrån att vara historiens domslut, att de icke ens för honom sjelf länge blefvo beståndande. Ej ens hans allra närmaste anhöriga och vänner skonades, långt mindre hans verkliga eller inbillade motståndare; dessa sistnämnda föraktade han och fann ett slags nöje i att trotsa deras vrede, genom att sätta sig öfver alla varningar till försigtighet. För de bittra infall, de kränkande omdömen, de äreröriga beskyllningar, som i dylika uppretade ögonblick utslungades, egde Armfelt till sitt förfogande en öfverdådig qvickhet och en rörlig inbillningskraft; och under en tid, då, såsom vi sett, yttre förhållanden gjorde den exalterade bitterheten snarlik en kronisk sjukdom hos den förr så lefnadsglade mannen, blef han en *farlig* korrespondent, farligare för sig sjelf och för sina vänner, än för sina motståndare.

Till oförsigtigheten i Armfelts utlåtelser kom äfven en annan egendomlighet, som väsentligen bidrog att draga ofärd öfver dem, som deltogo i denna brefvexling. Ordningssinnet hörde visserligen icke till Armfelts dygder, och han hade tvifvelsutan sina papper i temligen oordentligt skick. Men i stället hade han den egenheten att aldrig vilja förstöra bref, äfven om brefskrifvaren derom anhållit — en egenhet, som för öfrigt icke är så alldeles ovanlig och som hos en och annan synes sammanhänga med ett slags vidskeplig känsla. Han bevarade allt, från bref med politiska hemligheter, till de obetydligaste biljetter och breflappar, hvilka stundom kunde vara komprometterande nog för brefskrifvaren eller, ännu oftare, — för brefskrifvarinnan. Biografen hundra år efteråt har icke skäl att beklaga sig öfver att detta material blifvit bevaradt, om

* Ehrenström, Anteckn. II: 133.

han ock stundom dervid känner »l'embarras de richesse»; men så mycket mera de, hvilkas hemligheter derigenom röjdes, i synnerhet om det skedde inför en samtid, som var benägen att tyda allt till det värsta.

Armfelt hade all anledning att förmoda, att hans brefvexling bespejades. Redan vid början af vistelsen i utlandet mottog han, såsom vi hafva sett, af sina korrespondenter i Stockholm oupphörliga och väl behöfliga uppmaningar till försigtighet med sina yttranden i bref. Fröken Rudenschöld visste redan i Augusti 1793 att berätta, att svenske postdirektören i Hamburg Bregard hade befallning att noga bevaka Armfelts bref och öppna dem, som syntes misstänkta; hon sade sig genom yttranden af hertigen-regenten hafva kunnat sluta till, att denne läst förtroliga bref, vexlade mellan henne och Armfelt. Någon gång kunde Armfelt uttrycka sin oro öfver dylika nyheter; men i regeln satte han sig öfver alla försigtighetsmått och uppmanade till och med någon gång sin nyssnämnda korrespondent att skrifva »ouvertement, en dépit des curieux». Chiffre begagnades af Armfelt endast vid afhandlandet af rent politiska förehafvanden; »au clair» skref han, såsom vi till en del redan hafva sett, saker som voro i hög grad egnade att skärpa vederbörandes misstankar och ovilja.

Emellertid gingo de bref, som Armfelt vexlade med sina närmare svenska vänner, under öfverpostdirektören Francs kuvert, hvilken äfven sjelf tillhörde hans korrespondenter; de synas derigenom verkligen hafva till en tid varit bättre skyddade, än man kunnat förmoda.* I sjelfva verket var det först på hösten 1793, som öppnandet af Armfelts bref systematiskt började bedrifvas af Bregard i Hamburg,** ehuru visserligen långt dessförinnan enstaka bref torde hafva uppsnappats och förgripliga yttranden med begärlighet citerats. Piranesis verksamhet härutinnan är redan omnämnd; genom hans, Bregards och Lagersvärds

---

* Franc sjelf var icke utan oro för att man kunde hafva hemlig befallning »att bära händer på våra bref», men säger sig i början af 1793 icke hafva märkt spår dertill. (Gömdt är icke glömdt, VII: 68.)

** Se härom Schinkel III: 388 och Sturzen-Becker, Reuterholm s. 179. Öppningen och afskrifningen inskränkte sig ej endast till Armfelts bref.

förenade bemödanden lyckades Reuterholm att följa hela Armfelts brefvexling och få i sina händer dels afskrifter, dels originaler af hans bref under de båda sista månaderna af 1793 och Januari 1794. Först senare, efter den stora pappersstölden i Florens, kom brefvexlingen från större delen af 1793 honom tillhanda. — Brefven från 1792 och början af 1793 undgingo, såsom nämndt är, med få undantag att falla i främmande händer. Om den brefvexling i politiska ämnen, som Armfelt förde under detta första halfår efter sin resa från Sverige, såsom hans vänner förmodade, äfven varit vederbörande bekant, så hade det säkerligen icke dröjt nära halftannat år, innan anklagelsen för högförrädiska stämplingar framställdes; * och det skulle väl kunna sägas, att bevisen derför med mindre möda skulle hafva sökts der, än i de bref från 1793, som föranledde den Armfeltska högmålsprocessen.

En öfversigt i tidsföljd af Armfelts brefvexling, sådan som den finnes bevarad dels bland hans papper, dels i de tryckta protokollen, ** skall visa hans vexlande förslag, deras utveckling och huru de småningom öfvergåfvos. Någon utförlighet är härvid af nöden, helst som en del af denna brefvexling hittills varit okänd så väl för Armfelts domare, som för forskningen, och ingen framställning af detta förlopp kan sägas fylla ens de enklaste anspråk på trovärdighet, opartiskhet och fullständighet.

* Jfr. ofvan sid. 152. Armfelts brefvexling från sommaren 1792 till slutet af Januari 1793 är, såsom det synes, fullständigt bevarad (i Åminne arkiv) och har knappast varit i orätta händer. Den innehåller icke mindre än 75 bref från fröken Rudenschöld, 44 från Franc, 14 från Ehrenström, 17 från Gyldenstolpe o. s. v. Den enda större samling af bref från denna tid, som fallit i Reuterholms händer, är grefvinnan Armfelts bref till hennes make, hvilka Armfelt skilt från den öfriga samlingen, som i Wien deponerades hos Galitzin. Han hade medfört dem till Italien, och de bortstulos i Florens jemte hans öfriga papper i Februari 1794.

** Originalen till de bref, som åberopas i de tryckta rättegångsprotokollen, öfverlemnades, jemte förteckning, till Svea hofrätt och justitiekansleren (se Protokollet s. 181). De finnas dock nu mera icke i behåll och torde hafva förstörts vid den stora eldsvådan i början af århundradet (enligt upplysning af hofrättens arkivarie). Bland Reuterholms papper i utrikesdepartementet finnes en mängd bref, tillhörande Armfelts korrespondens, men endast undantagsvis sådana som omnämnts i protokollen. I riksarkivet finnas inga hithörande handlingar.

Främst bland dem, med hvilka Armfelt vid sin afresa från Sverige öfverenskommit om förandet af en hemlig brefvexling, bör nämnas den unge konungen, som med så mycken smärta sett sin faders vän draga bort i främmande land. Vi erinra oss, att sekreteraren i utrikes kabinettet, Alb. Ehrenström, som med nit och skicklighet tjenat Gustaf III såsom handsekreterare, nu skulle såsom sådan användas af hans fjortonårige son vid brefvexlingen med Armfelt; och att en särskild chiffre för detta ändamål skulle förvaras af Ehrenström. * Armfelt skref under de första veckorna af sin utländska resa några bref till Gustaf Adolf i allmänna politiska ämnen; men brefvexlingen, i hvars hemlighet äfven konungens guvernör grefve Gyldenstolpe måste invigas, afstannade snart eller öfvergick till betydelselösa komplimenter. ** Gyldenstolpe fann snart nödigt att utöfva censur öfver Armfelts bref, innan de förelades konungen. Guvernören erkänner sjelf i bref till Armfelt, att han icke vågat visa allt hvad denne skrifvit, i anseende till det nedslagna tillstånd, hvari »notre petit» befann sig, och uppmanar honom, att till konungen endast skrifva »ostensibla» bref: andra meddelanden kunde ske i bref till Gyldenstolpe, ur hvilka denne skulle meddela hvad han fann lämpligt. Han försäkrade dock, att han såsom konungens guvernör skulle hos honom bevara de politiska grundsatser, hvilka Gustaf III:s vänner gemensamt bekände, äfvensom att konungen fortfarande vore Armfelt mycket bevågen. ***

Detta var icke hvad Armfelt önskat; icke heller utföll

---

* Se ofvan sid. 26 och Ehrenstr. Ant. I: 429.

** I bref till Gyldenstolpe öfversände Armfelt (13/3 1793) en skildring af sin resa från mellersta Tyskland till Italien, hvilken utan tvifvel var afsedd att föreläggas konungen. Armfelt kallar denna skildring »un petit journal», och den innehåller väsentligen allmänt hållna anteckningar om rese-intryck, de olika ländernas natur o. s. v., kryddade med anekdoter af hvarjehanda slag. Dock göras stundom ströftåg på det politiska området, företrädesvis rörande Europas allmänna politiska belägenhet. Förbittringen mot revolutionen ger sig luft äfven här: »Måtte förr, heter det, barbariets natt öfverhölja Norden, än en sådan upplysning taga öfverhand, hvilken gifver lof och uppmuntran åt alla laster, alla brott, alla oordningar och uppreser filosofien altaren och äreportar genom guillotiner, lanterner och échafauder!» (Kongl. Bibl.)

*** Gyldenstolpe till Armfelt 7/8, 4/9 1792.

konungens svar så som han väntat: det innehöll t. o. m. uppmaningen att »icke skrifva så ofta, under det Armfelt dricker brunn»,* och inskränkte sig till allmänna vänskapsförsäkringar och små nyheter i den form, som kunde väntas af den fjortonårige gossen, hvilken visserligen föga var danad för underhållandet af en politisk brefvexling. Huru Armfelt sökte att på andra vägar än genom den uppskrämde guvernören få direkt meddela sig med konungen i de politiska frågor, som lågo honom om hjertat, och huru detta misslyckades, skall längre fram berättas. Här må endast nämnas, att Armfelt, utom det nyssnämnda brefvet i Sept. 1792, under hela denna period af sitt lif endast erhöll trenne bref af den unge konung, hvars närmaste förtrogne han så gerna ville vara. Konungens hållning väckte hans bekymmer och hans förtrytelse, och han begärde på våren 1793 genom sin hustru en formlig förklaring, huruvida konungen vore missnöjd med honom. Till svar erhöll han följande kyliga försäkran: »Jag ber Armfelt alltid vara öfvertygad om min vänskap: dess kärlek och tillgifvenhet kunna ej annat än uppväcka hos mig tacksamhet deröfver.»** Det märktes nogsamt, innan många månader förflutit efter Armfelts afresa, att Gustaf III:s förtrogne icke längre var den misstrogne och förbehållsamme Gustaf IV Adolfs, och att de förhoppningar, som Armfelt byggt på dennes tillgifvenhet, för att återvinna sin forna ställning, hade föga utsigt att förverkligas.

* $^{8}/_{9}$ 1792, Gömdt är icke glömdt, VIII: 29.

** I bref till Gyldenstolpe $^{24}/_{9}$ 1793 yttrar Armfelt om detta bref, att det »icke i hvad mening som helst var af någon betydelse. Han bemöter mig deri med en köld, på hvilken han der och hvar synes göra något våld, och för öfrigt samma stil som dess far, då han var tvungen svara en person, hvilken han alldeles icke ville säga något. Jag är skyldig Ers Excellence denna sanning, tillägger han, men önskar det konungen måtte vara försäkrad, att jag är rätt väl tillfreds med dess bref.» (Utdr. ur de hufvudsakl. handl. etc. s. 68.) Till grefvinnan Armfelt, som kort före sin afresa till Italien på våren 1793 begärt konungens uppriktiga svar om hans stämning mot hennes make, hade Gustaf Adolf samtidigt skrifvit: »Den tillgifvenhet, er man alltid visat min salig far, har jag äfven tyckt honom visa mig; då vore det otacksamt, om jag ej älskade honom tillbakars.» — Äfven fröken Rudenschöld bad Gyldenstolpe utforska konungens stämning mot Armfelt och mana godt för honom. (Svea Hofr. protokoll, s. 407.)

Grefve Gyldenstolpe, konungens guvernör, liksom Armfelt en af Gustaf III:s närmaste vänner, en i grunden hederlig och rättsinnad man, tillhörde äfven genom sin ställning på sitt sätt Armfelts hemliga korrespondenter, ehuru förtroendet dem emellan tidigt grumlades. Han var ej rätta mannen att invigas i hemliga politiska planer; hans kraft, som aldrig varit synnerligen stor, var nu bruten, till en del genom ymnigt njutande af Bacchi håfvor; han kände sig under Reuterholms styrelse bevakad och misstrodd. Hans ingripande i Armfelts och Gustaf Adolfs brefvexling hade icke sin grund i politisk meningsskiljaktighet med den förre, utan i medvetandet, att så väl konungen som »son premier surveillant» vore i högsta grad »surveillés»,* och i en försigtighet, som dock båtade honom föga. Hans namn nämnes ofta i samtida bref från Armfelts öfriga vänner, oftast med en viss misstro, icke så mycket till hans goda vilja, som till hans kraft och karaktersstyrka. I sina bref till Armfelt utgöt han sig i förbannelser öfver »la maudite philosophie», som »till menniskoslägtets olycka krupit fram ur sin håla»; han hatade tryckfriheten och jublade öfver de inskränkningar, som man omsider såg sig tvungen att göra deri. Reuterholm och Liljensparre skonades icke i hans bref, och han skildrade gerna det missnöje, som följde styrelsens despotiska åtgärder i spåren. Likväl rådde han till försigtighet och varnade för förhastade steg, i förhoppning att »fjällen snart skulle falla från deras ögon, som hade hufvudrolen». Han önskade, att Armfelt återvände till Sverige, för att der i lugn, t. o. m. utan hvarje ämbete, afbida att sakerna hunne till sin mognad, hvilket icke kunde dröja länge.**

---

* Gyldenstolpe till Armfelt 7/9 1792.

** Gyldenstolpe till Armfelt 4/9, 7/9, 29/10 1792, 22/1 1793. Dessa bref, som finnas bland Armfelts papper, utvisa Gyldenstolpes förhållande under början af Armfelts vistelse i utlandet. De fem senare bref från Gyldenstolpe, som åberopades under processen mot Armfelt, intogos icke i protokollet på grund af det särskildt »nådiga» behandlingssätt, som vederfors Gyldenstolpe. Den beskrifning af deras innehåll, som lemnas af Ehrenström (II: 91), öfverensstämmer dock på det närmaste med karakteren af hans ofvan omförmälda bref, hvilka icke varit domstolen tillgängliga. Ett af dessa bref omnämnes i Armfelts tryckta sjelfbiografi (anf. st. II: 84). Det kom honom tillhanda i Wien och betecknas såsom »besynnerligt» och innehållande »föreningsprojecten mellan

Grefve Gyldenstolpe tillhörde sålunda de missnöjda, men de passiva: han skulle hafva gladt sig åt en förändring i sakernas läge, men visserligen icke varit sinnad att dertill bidraga. Tanken att använda honom för något annat ändamål än såsom mellanhand, för att vinna tillträde till den unge konungen samt för att hos denne motverka hertigens och Reuterholms inflytande,* var också för Armfelt tvifvelsutan främmande.

Statssekreteraren och öfverpostdirektören U. G. Franc stod genom äldre personliga förbindelser Armfelt vida närmare än grefve Gyldenstolpe. På grund af sitt ämbete var »gubben Franc», såsom den 57-årige, något epikureiske och satiriske ämbetsmannen plägade att benämna sig, i stånd att lemna hastigare underrättelser om politiska nyheter i Sverige och utlandet än någon annan; han gjorde äfven, såsom vi sett, Armfelt den vigtiga tjensten att under sitt kuvert emottaga bref till och från honom. Såsom nyhetskorrespondent var Franc högst utmärkt: punktlig, sakrik, kortfattad och — hvad ingen annan var — försigtig i sina yttranden, hvilket icke hindrade satiriska anspelningar och ett direkt angifvande af den utpräglADT gustavianskt-rojalistiska ståndpunkt, som han delade med Armfelt. Bland det högst betydliga antal bref, hållna i en ganska förtrolig ton, som han under den ifrågavarande perioden afsände till Armfelt — de utgöra tillsammans öfver 100 — och som utan undantag beröra allmänna ämnen under en mer än vanligt upprörd tid, fans intet, som kunde i väsentligare grad gifva stöd åt de misstankar om Francs delaktighet i några hemliga förehafvanden, som man så gerna ville se bekräftade. Att han varnat Armfelt för oförsigtighet i sin brefvexling och vid förvarandet af sina papper, samt att han för Armfelts räkning missbrukat

de nu styrande och salig konungens samt tronens vänner.» Det skulle hafva bidragit till att Armfelt fattade sitt beslut att framställa det motförslag, som han i en olycklig stund benämnde »revolutionsplan».

* Oförsigtiga yttranden rörande Gyldenstolpes verksamhet i detta sistnämnda afseende citerades i ett bref från fröken Rudenschöld till Armfelt och blefvo en väsentlig anledning till att Gyldenstolpe ansågs brottslig. Det hette nämligen der: »Gyldenstolpe har försäkrat mig, . . . att när han söker väcka misstroende hos konungen till hertigens uppriktighet, blir konungen missnöjd och motsäger honom.» (Utdrag etc. s. 17.)

sin fribrefsrätt — det var det enda, som kunde läggas honom till last. Mot det omsorgsfulla valet af ordasätt i hans bref strandade alla försök att finna sak med den gamle diplomaten. Hans hundra bref, af hvilka 62 lades fram för hans domare, vederlade Richelieus bekanta, af en annan bland Armfelts korrespondenter citerade uttryck, »att några rader af en persons hand öfver hvad ämne som helst vore tillräckliga för att derpå grunda en anklagelse och en dödsdom.» Att en sådan man icke lät sig komma till last uraktlåtenheten att förstöra de af honom mottagna bref, som han ansåg på ett eller annat sätt vådliga, behöfver knappast nämnas.

Om Franc sålunda icke kunde beträdas med att hafva haft Armfelts förtroende om några hemliga planer, så var detta deremot så mycket mera fallet med tvenne andra personer, hvilka framför andra voro Armfelts egentliga hemliga korrespondenter, och på hvilkas medverkan för sina förslag han ansåg sig kunna räkna. Det var kongl. sekreteraren Albert Ehrenström och fröken Malin Rudenschöld.

Med Ehrenström hade Armfelt brefvexlat under finska kriget, då denne befann sig i konungens omedelbara närhet och kunde gifva nyheter från högqvarteret och om konungens person; med fröken Rudenschöld hade Armfelt vexlat en nästan otalig mängd bref och biljetter under tiden för deras långvariga förbindelse. Han kände den förstnämnde såsom en man med skarpt förstånd och vaken iakttagelsegåfva, som med skicklighet förstod att föra sin penna; derjemte såsom en af dem, som med den varmaste hängifvenhet voro fästade vid konung Gustafs minne. Skulle något uträttas i Sverige till förändring af de bestående förhållandena, så var Ehrenström mer än de flesta danad att verka i hemlighet: han var en förslagen man, med i Gustafs tjenst förvärfvad erfarenhet i politiska, äfven hemliga, värf. Under ett kallt och tillbakadraget väsen dolde han en liflig förbittring mot dem, som efter konungamordet beherskade Sverige; sedan gammalt hyste han särskildt personlig ovilja mot Reuterholm. Ehrenström hade under förmyndareregeringen sjelfmant lemnat sin tjenst i utrikeskabinettet och lefde nu såsom tjenstfri med en liten pension på sin egendom Djurö i Stock-

holms skärgård, men stod i förbindelse med åtskilliga af Armfelts vänner i Stockholm, som han icke sällan besökte.

Fröken Rudenschöld, som för Armfelt redan offrat allt, hyste för honom fortfarande den blindaste hängifvenhet och fann sin lycka i att kunna tjena honom. Hon lemnade postdagligen underrättelser från Sverige ej blott om sina enskilda angelägenheter, utan äfven om de allmänna, samt var outtröttlig i att utföra Armfelts uppdrag. Såsom naturligt var, spelade dock de enskilda förhållandena i hennes bref en väsentlig rol: åtminstone i början af denna brefvexlingsperiod, var det lika mycket en »correspondance amoureuse» i tidens stil, som en politisk brefvexling.* Fröken Rudenschöld var så långt ifrån att betrakta det såsom sin hufvuduppgift att i Sverige bevaka allmännare intressen och göra tjenst såsom Armfelts kunskapare, att hon i stället i de flesta af sina bref från denna tid ifrigt sysselsatte sig med planen att lemna fäderneslandet och uppsöka sin älskare i främmande land.** Hennes för-

---

* »Que m'importe le bien public? skrifver hon i Augusti 1792. Je n'ai jamais aspiré qu'au bonheur d'être constamment ton amante.»

** Fantastiska och öfverspända voro de förslag, som hon i detta afseende framstälde. Än ville hon följa honom på hans resor under namn af hans kusin, hans syster, t. o. m. hans tjenarinna (Rud. till Armfelt $^{28}/_{7}$ 1792); än väckte hon förslag att begifva sig till England i sällskap med engelska ministern Liston, för att der sammanträffa med Armfelt — vi minnas att fråga var, att han från Holland skulle begifva sig dit på hösten 1792. »Nouvelle Angelique, utropar hon ($^{19}/_{8}$ 1792) je veux courir par monts et par eaux pour suivre tes traces», och hennes förhoppningar gingo någon gång ut på, att Armfelt, såsom minister i Italien, skulle kunna skaffa henne anställning såsom hoffröken vid hofvet i Neapel! ($^{8}/_{9}$) Slutligen stadgade sig dessa planer derhän, att hon skulle bosätta sig i Schweiz, hvarest hon kunde hoppas att då och då få mottaga besök af Armfelt. Medel till inköp af en liten egendom der skulle anskaffas genom att i utbyte mot den pension, som hon uppbar efter Gustaf III, förvärfva brukningsrätten af en kronojord, för hvilken rättighet hon sedermera skulle erhålla en afträdessumma. Underhandlingar härom pågingo länge mellan henne och hertigen, och vidlyftiga redogörelser härför lemnades i hennes bref. Frågan om denna penningtransaktion förföll emellertid på grund af det spända förhållandet till regenten, och dermed äfven denna emigrationsplan. Sedermera väckte fröken Rudenschöld förslag att, i den ryska grefvinnan Diwoffs sällskap, på vintern 1793 begifva sig till kontinenten och råka Armfelt i Tyskland. Reseprojekten kulminerade genom hennes i Januari 1793 framstälda förslag att i Armfelts ärenden resa — till Petersburg. Se nedan sid. 193. — Armfelt synes

hållande till Armfelt hade längesedan upphört att vara en hemlighet inför verlden; och hon hade ingen betänklighet att deråt gifva hvilken offentlighet som helst, endast hon finge förblifva i hans närhet. Svartsjukan, dels mot den ädla qvinna, som ensam hade rättighet att dela Armfelts öden, dels mot de nya förbindelser i utlandet, som fröken Rudenschöld befarade skulle uttränga henne ur hans hjerta, hade sin väsentliga del i dessa planer och gaf åt hennes brefvexling en lidelsefull färg. *

Dock meddelade fröken Rudenschöld äfven flitigt nyheter af allmännare intresse, mest från hofkretsarna, och hennes bref röja nogsamt ett vaket förstånd och en lekande inbillningskraft. Men i hennes skildringar märker man äfven, huru hennes kärlek till Armfelt förmådde henne att se allt med hans ögon: hans farhågor och hans fördomar voro äfven hennes; hon skref framför allt för att vara honom till behag, och föga kunde han vänta att af henne få opartiska meddelanden rörande förhållandena i fäderneslandet. Fröken Rudenschölds nära bekantskap med Armfelts vänner, den särskilda tillgifvenhet, som under den närmaste tiden efter tronskiftet visades henne af den unge konungen — det sades vid denna tid skämtsamt inom hofkretsen, att hon skulle blifva hans första kärlek —, den frihet, med hvilken hon, en för sin tid ovanligt emanciperad qvinna, rörde sig i alla kretsar — allt detta

icke hafva direkt afböjt dessa förslag, men torde icke heller hafva synnerligen uppmuntrat dem. Emellertid var han så beredd, att hans älskarinna skulle lemna Sverige, att han lät abbé d'Héral uppsätta koncept till afskedsbref från henne till konungen och hertigen-regenten. Det sistnämnda är en vidlyftig politisk afhandling rörande tryckfrihetens och jakobinismens vådor i allmänhet och särskildt för Sverige; anledningen till fröken Rudenschölds resa uppgafs vara hennes sorg öfver Sveriges dåvarande tillstånd: »J'aime trop ma patrie et ce qu'elle a de plus précieux et de plus vénérable pour ne pas la fuir dans une crise, qui compromet à la fois elle et ses chefs», heter det. — Koncepten, af d'Hérals hand med Armfelts rättelser, hafva funnits bland den senares papper; de hafva sannolikt aldrig blifvit afsända.

* Äfven inför andra gaf hon luft åt sin svartsjuka. Armfelts förre kammartjenare Mineur, som för öfrigt fann, att fröken Rudenschöld var »en Guds ängel på jorden» och att hon »endast lefde för Nådig Generalen», skref 27/11 1792 till Armfelt: »Nu hade de inbillat henne, att Generalen reser i stort sällskap af ryska prinsessor; hvad det nu är för en gråt och jalousie!»

gjorde henne dock i Armfelts ögon framför andra lämplig, ej blott att inhemta underrättelser, utan äfven att utföra uppdrag, som ej kunde anförtros åt någon annan än den, på hvars tillgifvenhet han så fullkomligt kunde lita.

Magdalena Rudenschöld var, enligt hennes egna ord i ett bref till Armfelt, »superstitieuse» och trodde på drömmar och uppenbarelser. Hennes älskare var det visserligen icke i allmänhet; men då han stod färdig att under en orolig tid lemna fäderneslandet, synes han hafva uppmanat sin älskarinna att besöka den bekanta spåqvinnan mamsell Arvidson, för att hos henne söka lyfta en flik af den förlåt, som dolde den ovissa framtiden. I ett bref, skrifvet fyra dagar efter Armfelts afresa, har fröken Rudenschöld redogjort för sitt besök hos profetissan, hvars förutsägelser försatt henne i den lifligaste oro. De saknade icke sin märkvärdighet och gingo till en stor del i fullbordan. Egde hon verkligen siargåfvan, eller var hon på förhand underrättad om de hemliga politiska förehafvanden, till hvilkas redskap Armfelt ville använda sin älskarinna? Spåqvinnans blick synes dock hafva sträckt sig långt i fjerran; och hon förutsade tilldragelser, som intet skarpsinne kunnat beräkna.*

Mamsell Arvidson förkunnade: att den man, på hvilken fröken Rudenschöld tänkte (Armfelt), nyss afrest, mera än någonsin upprörd af afskedet från henne och från ett barn (konungen). Han hade hufvudet fullt af planer, men som ännu syntes oklara; »de skola först bli bestämda efter ett långt samtal, som han får med en högt uppsatt korpulent dam med en krona, som ej är kunglig, på hufvudet (kejsarinnan Katharina). Hon önskar träffa honom, och innan han återser fröken Rudenschöld, skall han besöka denna dam. Hans öfverenskommelser med henne skola vålla mycken oro hos en liten man, mot hvilken han för närvarande är mycket uppretad (hertigen-regenten), äfvensom hos en tjock herre med

* Något tvifvel om detta märkliga brefs autenticitet kan icke ega rum. Det har legat förvaradt i samlingen af de fröken Rudenschölds bref till Armfelt, hvilka icke varit i främmande händer.

svarta ögonbryn, nyligen återvänd från en resa» (Reuterholm). Den resa, som Armfelt nyss anträdt, skulle bli farlig, och han skulle lefva i en ständig oro och ej lyckas att hämnas, såsom han nu önskade. Han hade många fiender, som lade försåt för honom; han skulle skrifva många bref i förtäckta ordalag, och den lille mannen skulle alltid lemna fram hans bref. Det barn, för hvilket han nu intresserade sig, skulle sluta med att blifva honom otacksamt, oaktadt alla tjenster. — Om den unge konungen, det »barn», som så mycket låg Armfelt om hjertat, förutsade spåqvinnan följande, som, med undantag af profetian om hans ålder, på ett märkvärdigt sätt gick i fullbordan: »Han skall icke lefva länge, men innan han dör, skall han lemna landet och irra omkring i främmande land. Om någon tid härefter skall han göra en oförmodad resa. Han skall icke bli mer än han är, men många personer finnas, som skulle vilja göra honom till intet. Snart skall han bli sjuk, och man skulle gerna vilja begagna sig deraf för vissa planer, hvilka dock skola misslyckas. Han skrifver också till denne frånvarande man, men antingen har han förlorat ett bref, eller kommer han att förlora ett, om han ej aktar sig, och detta skall gifva anledning till mycket buller.»*

»Sedan, berättar fröken Rudenschöld, fixerade hon kaffekoppen, såg orolig ut, och förklarade, att hon ej ville säga mera, oaktadt alla böner.» Hon förutsade dock, att förföljelser och sorger väntade fröken Rudenschöld, samt att man skulle försöka ett slags förförelse för att förmå henne röja en hemlighet, som rörde hennes frånvarande vän; hon rådde till försigtighet, genom hvilken utgången kunde blifva ärofull. En liten tjock herre skref ofta om henne till den förutnämnda höga damen.** Hon borde vara försigtig vid sina samtal med den förstnämnde, ty hon vore noga observerad. — En och annan småsak, som äfven förutsades, hade redan slagit in, och bidragit att öka oron i brefskrifvarinnans lättrörliga sinne.

Anmärkningsvärdt i denna profetia, hvilken till en del visserligen kunde hvila på hemliga polisrapporter och gängse rykten, är i synnerhet allt hvad som rör förhållandet till Ryss-

---

* Se nedan. S. 186 o. f.

** Ryske ambassadören Stackelberg till Katharina II.

land. Deri låg nämligen den egentliga hemligheten af de Armfeltska planer, som riktigt betecknats såsom »oklara». Var man redan på spåren de öfverenskommelser mellan Armfelt, den unge konungen och ryske ambassadören, som föregingo den förstnämndes afresa? Och visste man, att fröken Rudenschöld å Armfelts vägnar skulle underhålla förbindelsen med grefve Stackelberg, för att genom honom söka finna ett stöd för de gustavianska »rojalisterna»?

Ett chifferbref till Armfelt från Ehrenström, skrifvet ungefär samtidigt med ofvan anförda bref (den 20 Juli 1792), upplyser, att intrigerna med grefve Stackelberg redan voro i gång. Denne sistnämnde hade, skrifver Ehrenström, fått »den anonyma biljetten» (från Armfelt eller Ehrenström?), och fråga var att hos den unge konungen utverka, att en skrifvelse i hans namn aflätes till kejsarinnan genom Stackelberg. Författandet af en dylik skrifvelse eller »mémoire» synes hafva varit uppdraget åt Ehrenström, som likväl, på goda grunder, tviflade att konungens guvernör, grefve Gyldenstolpe, skulle kunna förmås att härtill låna sin medverkan. Den försigtige Ehrenström torde sjelf hafva varit mindre benägen att härvid tjena såsom mellanhand och vägrade bestämdt att villfara fröken Rudenschölds anhållan att för Stackelbergs räkning lemna henne del af den chiffre, som han egde för brefvexlingen med Armfelt.*

Detta vållade tidigt en viss misstämning mellan Armfelts båda närmaste förtrogne, Ehrenström och fröken Rudenschöld; och den förres försigtighet, som dessutom genom varningar af hvarjehanda slag oupphörligt gaf sig luft i hans bref till Armfelt, föranledde, att denne i sina bref gaf honom namnet »*Poltron n:o 1*» — ett omdöme, som visserligen var oförtjent, ehuru de ständiga variationerna i Ehrenströms bref på samma försigtighets-tema väl kunde göra en man som Armfelt otålig. Ehrenström visade sedermera i farans stund, att han med all sin försigtighet icke saknade personligt mod. Då

* Rudenschölds bref till Ehrenström $^{19}/_{7}$ 1792. Se Svea Hofrätts protokoll i Armfeltska högmålet, sid. 211, och Ehrenströms Anteckningar I: 478. Längre fram ändrade Ehrenström åsigt härutinnan och var beredd att lemna Stackelberg del af chiffern eller upprätta en ny. (Protokoll s. 268.)

detta försök syntes hafva strandat, vände sig Armfelt sjelf direkte till konungen med ett bref, under Ehrenströms adress, hvilket genom Gyldenstolpe skulle öfverlemnas; men brefvet undertrycktes, såsom vi sett, åtminstone delvis, af denne sistnämnde. Gyldenstolpe lät derjemte genom fröken Rudenschöld helsa Armfelt, att han icke kunde samtycka till att de ifrågavarande brefven till kejsarinnan och hennes ambassadör — det var nämligen nu fråga om flera — blefve skrifna.*

Hvad skulle nu vinnas med dessa bref, och hvad var anledningen till att Armfelt och hans vänner så ifrigt vände sina blickar mot Ryssland? Armfelts och Ehrenströms brefvexling under sommaren och hösten 1792 ger åtskilliga antydningar härom. Den sistnämndes bref meddelade såsom högst sannolikt, att en riksdag, tvärt emot föreskriften i konungens testamente, vore nära förestående; att den adliga oppositionen från 1789, som då hoppades komma till makten, hade för afsigt att omgifva den unge konungen med »antirojalister» och att fira hans tronbestigning med införandet af 1720 års regeringsform. »Triumvirerna», som styrde hertigen, hade, enligt Ehrenströms åsigt, fullkomligt »jakobinska» tendenser; om också den del af svenska adeln, som ville se frihetstidens statsskick åter upplifvadt, icke gillade franska revolutionens läror, så vore deras syften icke mindre vådliga för sakernas gång i Sverige. »Rojalisterna» borde icke taga emot den hand till försoning, som sträcktes dem från en del af dessa gamla motståndare. — »I den närvarande situationen, skrifver Ehrenström i Sept. 1792, är det endast kejsarinnan, som kan ingripa. Utom hennes personliga storsinthet och hennes tillgifvenhet för Gustaf III:s minne, bör hennes och hennes rikes eget intresse förmå henne att med allvar uppträda i denna angelägenhet, ty det gäller att i födseln qväfva jakobinismen i hennes grannland. I hvarje fall är det säkert, att våra »Jacoquins» äro högst ängsliga för ett anfall från detta håll, och jag är öfvertygad, att endast skymten af en allvar-

* Ehrenström till Armfelt 17/8 och Rudenschöld till Armfelt 4/10 1792. Ehrenström förutsade från början, att saken skulle få denna utgång; fröken Rudenschöld fann, att Gyldenstolpe, liksom Ehrenström, vore en »poltron» och att af honom intet vore att hoppas.

sam demonstration af ryska hofvet skulle försätta dem i den yttersta förskräckelse och bestörtning.»* Den ryske diplomaten Diwoff, som jemte Stackelberg representerade kejsarinnan hos förmyndareregeringen, hade till Ehrenström yttrat, att hans herskarinna vore fast besluten att vaka öfver upprätthållandet af Gustaf III:s testamente;** och det var ej någon hemlighet, att den brefvexling, som under senaste tid pågått mellan svenska och ryska hofven, icke varit af allra vänskapligaste art.***

Armfelts gamla fiendskap mot oppositionsmännen af 1789, försvararne af frihetstidens statsskick, hade endast ökats genom hans beröring med den franska emigrationen, som i det konstitutionella konungadömets anhängare — »les monarchiens», som de benämndes — såg ännu vådligare samhällsfiender än i de egentliga republikanerna. För honom gälde det sålunda att, om en riksdag komme till stånd, vara beredd att möta hvarje försök till omstörtning; och sedan oredan stigit till sin höjd, borde kejsarinnan förmås att afgifva en förklaring till förmån för konungamakten. Inför hennes »quos ego» skulle — så menade han — alla stormar lägga sig. Att af kejsarinnan utverka en sådan förklaring, var sålunda säkerligen ändamålet med dessa bref, som i hemlighet skulle tillställas henne genom ryske ambassadören. De vore så mycket mera nödiga, som Stackelberg icke sjelfmant syntes vilja göra någonting i detta syfte.

Armfelt var snart färdig med utkastet för en operations-

---

* Ehrenström $^{20}/_{7}$, $^{22}/_{8}$, $^{17}/_{9}$, $^{23}/_{9}$ 1792. Bland de af adelsoppositionen, som nu syntes vilja göra gemensam sak med »rojalisterna», nämnas dock Duwall, C. De Geer, Stjerngranat, Fr. Rosen. Den förstnämnde hade t. o. m. förklarat sitt förtroende för Toll, Lagerbring och Håkansson; De Geer, Tolls gamle fiende, hade besökt honom, talat om Gustaf III »så som om han vore en rojalist» och t. o. m. gillat arrestationerna 1789. — Philipsons »Patrioten» hade väckt aristokraternas lifliga förbittring. Till förskräckelse för jakobinismen kom hos dem äfven harmen öfver att nu mera ingenting betyda.

** I en biljett, skrifven kort efter konung Gustafs död, hade Stackelberg å sin herskarinnas vägnar bedt Armfelt skaffa honom en afskrift af konungens testamente. (Reut. Papp. n:o 57.) Det bör här nämnas, att någon direkt politisk brefvexling mellan Stackelberg och Armfelt, sedan den sistnämnde lemnat Sverige, icke synes hafva egt rum, att döma efter oss tillgängliga källor.

*** Se Schinkel, Minnen III: 343, 346, 347. D:o Bihang I: 160, 162.

plan för riksdagen; den afsändes till Ehrenström, dock endast såsom ett utkast af en »première idée», hvaraf Ehrenström skulle behålla för sig sjelf »hvad som icke dugde deraf». — Det var utan tvifvel det mesta, för att icke säga allt.

Den var af följande lydelse: »Utan att synas ingå i någon förbindelse med den gamla oppositionen, borde rojalisterna med dem i hemlighet öfverenskomma om en plan, i händelse af riksdag — en sak, som jag anser såsom gifven och nödvändig, efter hvad man känner om triumvirernas åsigter. Man skulle då låtsa sluta sig tillsammans med Feuillanterna eller monarkisterna för att tillintetgöra jakobinerna. Dessa båda partier komme att förena sig om att ställa i utsigt hertigens afsättning från förmynderskapet, derför att han brutit konungens testamente; hans rättigheter till förmynderskapet berodde nu mera endast på nationens majoritet. För att bringa saken derhän, skulle man låtsa att utan gensägelse gå in på den plan, som oppositionen hyste efter konungamordet. Denna plan var visserligen fullkomligt stridande mot folkets anda, men man skulle nu lugna sinnena och spara entusiasmen till det stora slaget. Så snart som man syntes vilja rubba den högsta makten, skulle då jakobinerna förena sig med oppositionen, och triumvirerna skulle icke hafva mera kredit hos denna klass af dåliga medborgare och goda filosofer, än La Fayette, Barnave m. fl. hafva haft.»

»Det är vid denna tidpunkt, som kejsarinnans förklaring bör komma fram, hvari hon bör tillkännagifva, att hon i hela dess vidd garanterar testamentet, genom hvilket hertigen var förbunden att behålla den af den aflidne konungen tillsatta konselj, hvilken han kunde öka, men icke minska, o. s. v. Rojalisterna borde genast gripa detta tillfälle för att upphöja hertigen och slå ner på jakobinerna och på samma gång låta honom förstå, huru mycket han vanärat sig genom sin svaghet, samt huru den gamla oppositionen, som gjort hans brors olycka, skulle med glädje behandla honom på samma sätt. — Vissa personer af dem, som salig konungen gaf plats i konseljen, borde dock afsäga sig att återvända dit. Endast Taube och Håkansson borde behållas der. Drotsen och Oxenstjerna kunde få vara hvar de vilja. Hvad angår mig sjelf, som har

för afsigt att få konungen i mina händer, så vore det nödigt, att jag alltid hölles på afstånd från angelägenheterna, så att min oegennytta och opartiskhet vore öfver allt tvifvel.»*

Det är, som man finner, en plan till ett intrigstycke, närmast i stilen af den så mycket afskydda frihetstidens riksdagar, men som man under revolutionens tidsålder äfven skulle kunna kalla för en revolutionsplan. Säkerligen hade den blifvit så stämplad, om den fallit i Reuterholms händer, och med samma skäl som de många senare utkast i samma syfte, till hvilka detta kan anses vara det första uppslaget. — Riksdagsryktena besannades icke, och den tillernade operationsplanen kom icke till användning, utan aflöstes af hvarjehanda andra förslag. Men tanken på kejsarinnan Katharinas uppträdande såsom garante af konung Gustafs testamente återkom sedermera ofta hos Armfelt; att genom ett bref från Gustaf Adolf förmå henne dertill, syntes honom länge vara det verksammaste medlet för ändamålets vinnande och utgjorde, såsom vi skola se, ofta ämnet för hans hemliga brefvexling.

Icke mindre än Ehrenström gaf fröken Rudenschöld i brefven till Armfelt luft åt sina farhågor och sin förbittring öfver sakernas läge. »Det är endast en total förändring, som kan återgifva äran åt vårt land», skref hon i Sept. 1792. »Antingen bör man låta dem fortsätta att göra dumheter till den grad, att hertigen, när han fastnat i gyttjan och icke kan krafla sig upp genom sina gunstlingars råd, öppnar ögonen och af öfvertygelse kastar sig i våra armar, eller — — —.»** En stor del af hennes bref, så vidt de röra allmänna ämnen, upptages af redogörelser för den bekymmersamma ställning, hvari hon sjelf genom hertigen-regentens efterhängsna hyllning kommit att stå till partierna i hans omgifning. »Rojalisterna» ansågo, att hon, bättre än någon annan, hos regenten kunde bevaka deras intressen, och bestormade henne med böner, att

* Apostille från Armfelt till Ehrenström, i slutet af Aug. eller början af Sept. 1792, i odateradt koncept, korrigeradt af Armfelts hand; bland Armfelts papper. Originalet har hört till de bref, som af Ehrenström uppbrändes; och hela aktstycket har hittills varit okändt.

** Meningen icke fortsatt. (Rudenschöld till Armfelt $^{6}/_{9}$ 1792.)

ej afvisa den furstlige älskaren; lycksökarna i hertigens omgifning, som förut behandlat henne såsom »une brébis galeuse», lågo till en tid för hennes fötter, medan de i hemlighet på allt sätt sökte motarbeta hennes inflytande. Bland de förstnämnde utmärkte sig i synnerhet Toll för den ifver, med hvilken han rådde henne att låta hertigens passion komma den goda saken tillgodo: hon borde ingifva regenten sväfvande förhoppningar för framtiden, undvika politiska samtal, till dess hon såge honom hafva tröttnat på »triumviratet»: då skulle hon begagna sin ställning, för att »frapper le grand coup» och aflägsna alla misstänkta personer. Fröken Rudenschöld, med all sin aktning för Tolls öfverlägsna förstånd, fann dock dessa förslag motbjudande. Hennes stolthet uppreste sig emot att spela en dylik intrig, hvilande på förställning; och vi hafva sett, att hon för Armfelts skull helt tvärt bröt med hertigen. För sitt förhållande fick hon emellertid uppbära förebråelser af Toll och Stackelberg, som ansågo henne hafva uppoffrat vigtiga statsintressen för romaneska griller. För henne var det tvifvelsutan af vida större vigt, att hon vann Armfelts bifall.*

I sin hängifvenhet för sin älskade tviflade fröken Rudenschöld icke, att han vore den ende, som förmådde rädda Sverige ur dess förnedring; han behöfde ingen hjelp genom en lumpen intrig af detta slag. Hennes råd — säkerligen icke alldeles oegennyttigt af en älskande qvinna — var att Armfelt icke skulle för långt aflägsna sig från Sverige, utan i tysthet afbida det afgörande ögonblicket, då han skulle framträda och säkerligen komma att spela den förnämsta rolen. »Om en revolution sker till förmån för konungen, skrifver hon, så är det klart, att det inflytande, som du har på hans sinne, det anseende, du åtnjuter hos de tre lägre stånden, din egenskap af att hafva varit salig konungens gunstling och, framför allt annat, den älskvärdhet, med hvilken du förstår

---

* Rudenschölds bref till Armfelt $^3/_8$, $^4/_8$, $^{13}/_8$, $^{31}/_8$ 1792. I sina otryckta memoirer, hvarest en redogörelse lemnas för dessa förhållanden, beklagar hon sig öfver, att ingen ville tro, att hennes karakter vore tillräckligt »simple et naïf pour ne vouloir entrer dans aucune intrigue galante et ne jouer aucun rôle que celui de l'amante tendre et l'amie fidèle du baron Armfelt».

att vinna folkets hjertan, samt ditt vidt skådande snille skola bereda dig en gifven öfverlägsenhet framför alla andra.»*

Såsom nämndt är, rördé sig Armfelts planer tills vidare kring den förberedande åtgärden att förmå konungen att skrifva ett bref till kejsarinnan i det ofvan antydda syftet att förebygga den väntade riksdagens vådor. Ehrenström och Gyldenstolpe hade icke kunnat eller icke velat tjena honom härutinnan: måhända skulle det bättre lyckas fröken Rudenschöld.

Då den kurir, som till Aachen öfverförde Armfelts utnämning till minister i Italien, major Uggla, återvände till Sverige, öfversände Armfelt under fröken Rudenschölds adress ett utkast i chiffre till ett bref, som han hoppades att den unge konungen skulle kunna förmås att skrifva till kejsarinnan; längre fram skickades under samma adress ett bref i samma ämne från Armfelt till konungen. Det förstnämnda utkastet dechiffrerades och renskrefs af fröken Rudenschöld, och frågan var nu, huru hon skulle lyckas att bringa det i konungens händer, utan att det märktes af dem som öfvervakade honom, eller hvem i hans närhet, som skulle kunna förmås att vara dertill behjelplig. »Poltronerna» Gyldenstolpe och Ehrenström ville och kunde ej dermed taga befattning; men i kammarjunkaren Möllersvärd och baron Munck, båda anstälda vid konungens hof, hoppades Armfelt i stället finna hjelpare, utan att dock inviga dem i sjelfva hemligheten.** Men innan detta hemlighetsfulla bref framlemnades, borde det enligt Armfelts önskan underställas Håkansson, Gustaf III:s siste finansminister, den af de få ännu i Stockholm qvarvarande Gustavianerna, för hvilken Armfelt hade största förtroendet. Så skedde: Håkansson genomläste det två gånger uppmärksamt, berättar fröken Rudenschöld, men afrådde bestämdt dess framlemnande, åtminstone så länge, som konungen vore så noggrant observerad och hans guvernör stode under Reuterholms uppsigt. Armfelt förnyade likväl sin begäran att fröken Rudenschöld måtte draga försorg om dess framlemnande; och det blef, se-

* Rudenschöld till Armfelt $^{6}/_{9}$ 1792.

** »Möllersvärds tacksamhet mot hans välgörare Gustaf III borde göra honom benägen härför, likasom Muncks personliga hat mot hertigen-regenten.» Armfelt till Rudenschöld $^{9}/_{12}$ 1792. (Koncept i chiffer bland A:s papper.)

dan förslaget att anlita Möllersvärd eller Munck öfvergifvits, hon ensam som fick våga försöket.*

Detta visade sig icke vara det lättaste. Misstänksamt vakade Gyldenstolpe öfver alla försök till närmande mellan Armfelts väninna och konungen, och denne syntes äfven börja att undvika henne. Hon bar emellertid ständigt det farliga papperet på sig, för att begagna det första lägliga tillfälle till dess öfverlemnande. Omsider lyckades hon att i enrum få tala med den unge monarken om detta bref. Hon skrifver om sitt samtal med konungen: »Jag fick ändtligen lägligt tillfälle att säga konungen, att jag ville lemna honom ett papper; men hans svar ville alldeles förkrossa mig. Får jag icke, frågade han, visa det för Gyldenstolpe? — Nej; jag önskar, att E. M:t ej visar det för någon. — I så fall, svarade han och skakade på hufvudet, bör jag kanske icke mottaga det. — E. M:t kan göra som E. M:t vill; men det svar, jag nyss fått, utmärker ett misstroende, som lika mycket förödmjukar mig, som det gör mig bedröfvad, och som baron Armfelt säkert icke skulle ha väntat. — Då rodnade han ända upp i hvitögat, men svarade icke.»**

Frågan förföll således för denna gång, men brefvet bevarades troget, och frågan om dess framlemnande förblef ett stående ämne i Armfelts och fröken Rudenschölds brefvexling många månader efteråt. Förslag voro å bane att derför intressera än en, än en annan af Gustavianerna, t. ex. Taube eller Zibet. Äfven ryske ambassadörens medverkan var i fråga, och t. o. m. Gyldenstolpe hoppades man kunna beveka. Det misslyckades emellertid alldeles: de nämnda personerna voro för försigtiga att derpå inlåta sig, och det mångomskrifna papperet blef genom Taubes tillskyndelse slutligen förstördt. Fröken Rudenschöld berättar derom, att denne en afton i hofcirkeln rådt henne att förstöra alla Armfelts papper, på grund af öfverhängande faror. Hon skyndade hem från slot-

---

* Armfelt fann vid underrättelsen härom, att Håkansson nog kunde hafva rätt, men fruktade att dröjsmålet med brefvets framlemnande kunde hafva farliga följder, icke minst för hans egen personliga ställning i den unge konungens ögon. (Armfelt till Rudenschöld i nyssnämnda bref.)

** Svea Hofrätts protokoller i Armfeltska målet, sid. 225.

tet: på hemvägen såg hon sin bostad upplyst; hon tänkte genast, att en husvisitation genom hertigens utskickade der påginge, och sönderref då i förskräckelsen det olycksbådande papperet i tusen bitar. Det var emellertid falskt alarm: den som tändt ljus i hennes våning, var Armfelts förre kammartjenare, hvilken dock äfven hade varningar att meddela.*

Detta utkast, som varit föremål för så mycket bekymmer och som så ifrigt afhandlats i den hemliga brefvexlingen, torde sålunda icke ha kommit under andras ögon än fröken Rudenschölds och Håkanssons. Armfelt har uppgifvit,** att kejsarinnan väntade att få ett dylikt bref från den unge konungen: det vore nödigt, för att förmå henne att mera rådfråga sin ära och sin vänskap för den unge konungen än sitt eget intresse. En närmare antydan om innehållet föreligger i fröken Rudenschölds förklaring, att afsigten dermed varit, att konungen skulle försäkra kejsarinnan, att »han vore öfvertygad om baron Armfelts attachement för sin person, ansåge honom för sin vän och approberade hvad baronen hos H. M:t kejsarinnan kunde utverka».*** Det skulle sålunda hafva utgjort ett slags fullmakt in blanco för Armfelt att å den omyndige konungens vägnar underhandla med Rysslands herskarinna.†

Dock var med detta bref ingalunda någon bestämd plan gifven till en förändring af de bestående förhållandena. Ögonblick funnos, sedan det var afsändt till Sverige, då Armfelt jemförde Sveriges öde med Polens, ehuru han hoppades på kejsarinnans ridderlighet. »Om man ej ändrar systemet, skrifver han i Okt. 1792, efter den utgång franska affärerna tyckas

* Fröken Rudenschölds otryckta memoirer och hennes bref till Armfelt vintern 1792—93, delvis tryckta i ransakningsprotokollen. Enligt sin egen uppgift, vågade hon aldrig yppa för Armfelt, att detta bref icke längre existerade, och hon uppgaf t. o. m. att uppdraget vore riktigt uträttadt (Rud. t. Armf. $^{12}/_{6}$ 1793; Utdrag, s. 23). Armfelt hade sjelf uppmanat henne till försigtighet med hans papper och föreslagit deras nedgräfvande. (Armf. till Rud. $^{4}/_{11}$ 1792, se Utdrag etc. sid. 3.)

** I bref till Ehrenström $^{27}/_{3}$ 1793, se Protokoll, sid. 447.

*** Protokoll, sid. 226.

† Att Armfelt sjelf ansåg, att han dermed spelat ett högt spel, synes af hans råd i bref till fröken Rudenschöld, att om kuriren Uggla, med hvilken det afsändts, blefve anhållen och hans papper undersökta, »hon icke hade annat att göra än fly». (Enligt Ehrenströms bref till Armfelt $^{14}/_{10}$ 1792.)

taga, blifva vi alldeles förstörda och ett nytt Polen, derigenom att 1720 års regeringsform upplifvas. Kejsarinnan vill ej göra det, ty hon har lofvat konungen sitt bistånd; men hennes ministrar tänka ej på annat än bringa Sverige i oreda och anarki. Den stora Katharina är ej mera densamma som förr: sinnesstyrkan och verksamheten förlora sig med åren.» *

Fröken Rudenschöld var ännu mera tvifvelsam, att något gagn kunde vinnas af förbindelsen med Ryssland. Hon misstrodde den ryske ambassadören, af hvilken hon dock behandlades med synnerlig utmärkelse och i hvars hus hon var en ofta sedd gäst, till följd af sin intima förbindelse med den nyssnämnde ryske diplomaten Diwoffs hustru. »Komme en riksdag till stånd, så skulle Stackelberg behandla oss som polackar», skref hon. Hon ansåg honom ega föga inflytande och försäkrade, att han i Stockholm vore så allmänt hatad, att intet godt vore att vänta af en samverkan med honom. Och längre fram, då Armfelt fortfarande syntes sätta sin lit till Ryssland, skref hon följande politiska betraktelser, hvilka göra all heder åt hennes förstånd: »Att förena sig med Ryssland är något i nationens ögon så förhatligt, att följden lätt skulle kunna blifva, att mängden, af fruktan för det ryska oket, helt och hållet kastade sig på hertigens sida; ty man skall aldrig få dem att tro, att kejsarinnan handlar ärligt i konungens intressen och att hon icke vill uppsluka oss som Polen.» **

Det väsentligaste af Armfelts hemliga brefvexling till slutet af 1792 torde härmed vara anfördt, för så vidt den rörde

* Utdrag af de hufvudsakl. handlingarna etc. sid. 3.

** Hon tillägger dock en ursäkt, att hon vågat göra denna invändning, jemte förklaring, att hon hade ett blindt förtroende till Armfelts insigter och snille och alltid vore färdig att lyda hans vilja. (Rudenschöld till Armfelt 4/8, 12/11, 25/12 1792, 11/1 1793.) I sammanhang härmed kan förtjena anföras följande anekdot, berättad af fröken Rudenschöld i bref 8/9 1792: Vid hofvets bord hade baron Hjerta, med anledning af en uppgift i en tidning, att kejsarinnan, sedan hon tagit Polen, ernade vända sig mot Sverige, frågat fröken Rudenschöld — möjligen med hänsyftning på Armfelt: Tror ni, att vi äro nog olyckliga att ega någon svensk Potocki? — Hvarför inte? blef svaret. De som kunna mörda sin kung, kunna sälja sitt land åt utländsk makt.» — Stackelberg fann denna replik så bra, att han förklarade sig erna berätta den för Katharina II.

den förändring i Sveriges yttre och inre politik, som han ansåg nära förestående och nödvändig. Men *huru* och *när* detta skulle ske, hade ännu icke blifvit klart för honom; att det icke skulle dröja länge, innan »frukten blefve mogen», synes han dock hafva väntat. Då fråga var att Armfelt skulle blifva generalguvernör i Pommern, ansåg han att detta skulle medföra den fördel, att han »i det ögonblick, då det gälde att understödja sin konung och hans rättigheter, kunde vara herre öfver en fästning och 4000 man goda trupper och en krigskassa». Såsom sådan skulle han kunna göra mera nytta än såsom öfverståthållare i Stockholm. Der skulle han, om han sökte afvända utbrottet, endast afvända folkets sinnen.* — Att en hvälfning under denna omstörtningens tid snart förestode i Sverige, derom tviflade han således icke. Ansvaret derför skulle drabba de samhällsomstörtande »jakobiner», som nu, med Reuterholm i spetsen, ansågos stå efter den unge konungens lif eller åtminstone efter den makt, som hans faders regering tillförsäkrat honom. Men om man tåligt skulle afvakta detta utbrott, genom att lemna »ett fritt fält åt illviljarnes blindhet, nedrigheter och förföljelseanda», så att »nationens enda önskan blefve att se Gustafs son återställa sakerna i sitt forna skick», eller om man borde påskynda det genom att öka förvirringen, genom ett kraftigt motstånd, eller ock genom att sjelf sätta sig i spetsen för en hvälfning — derom var Armfelt ännu långt ifrån ense med sig sjelf. »På 25 månader kan ingen revolution till förmån för konungamakten ega rum», skrifver han i September till fröken Rudenschöld, nära nog samtidigt med afsändandet af det mångomskrifna brefvet till konungen; »och den, som man ernar göra för dess tillintetgörande, kan till den tiden icke möta något annat hinder än i kejsarinnans person; och hvilka skulle följderna deraf blifva? Sveriges fullkomliga undergång, derför att dess frukt skulle blifva så väl utländskt som inhemskt krig. Jag talar icke om den plågsamma rol, som jag då skulle komma att spela, och hvartill jag alltid kommer hem för tidigt, ty jag tillber mitt folks sjelfständighet och ära.» **

* Armfelt till Rudenschöld, odat. chifferkoncept; Sept. 1792.

** Protokoll, sid. 495.

Allting var sålunda ännu oklart och obestämdt. Tanken på tålig förbidan vexlade ännu under den första tiden af Armfelts utländska resa med begäret att träda de svenska »jakobinerna» till mötes, om det så skulle erfordras, i ett inbördes krig; än syntes kejsarinnans ingripande vara honom en oafvislig nödvändighet, än uppreste sig deremot känslan för fosterlandets »sjelfständighet och ära». Den stämma i Armfelts inre, som varnande höjde sig mot att anropa Rysslands bistånd i denna strid mellan landsmän, nedtystades dock småningom vid tanken på att dess mäktiga herskarinna, hvars förbund med Sverige han varit med att besegla, hade lofvat att hålla i helgd konung Gustafs lagar och föreskrifter. I hennes person såg Armfelt motståndet mot revolutionen förkroppsligadt; och de lärdomar förfelade icke sin verkan, som han inhemtat af sina vänner bland de franska emigranterna, att för upprätthållandet af monarkiens intressen främmande hjelp icke borde försmås.

Dertill kom — och för visso icke i sista rummet — personligt missnöje, önskan att hämnas lidna oförrätter, hoppet att återvinna en inflytelserik ställning.

* * *

Det var under början af år 1793 och, såsom vi sett, till följd af de underrättelser från Sverige, som i Dresden och Wien kommo Armfelt tillhanda, som hans önskningar om en förändring i Sveriges förhållanden togo formen af bestämdare planer. Han såg revolutionen i Sverige för dörren, Drottningholmstraktaten med Ryssland nära att brytas, förbindelser med Rysslands arffiende Turkiet och med franska republiken på väg att inledas. Samtal med ryske ministern i Wien Razumowski syntes bekräfta dessa farhågor. »Grefve Razumowski kommunicerade med mig alla sina depescher och underrättelser i detta ämne, berättar Armfelt; och jag var flere dagar en suspens hvad langage, som konvenerade mig att hålla med denne man, som jag vant mig vid att anse ej allenast som Sveriges, men också som min enskilde fiende.» * På grund

* A:s sjelfbiografi, anf. st. II: 84.

af dessa samtal och till en del på Razumowskis anmodan, beslöt nu Armfelt att göra politik på egen hand. Förslagen härtill sysselsatte under resan från Wien till Rom — under Februari, Mars och April månader 1793 — lifligt hans sinne. Det är under denna tid, som hans hemliga brefvexling antager den karakter, att han och de, som deri deltogo, kunde stämplas såsom upprorsmän, de der ville omstörta den bestående ordningen med främmande härsmakt. Efter denna tid lades dessa stora planer småningom å sido eller aflöstes af enskilda framtidsplaner.

Tanken att Rysslands stora herskarinna skulle blifva Sveriges räddande ängel, hade allt mer blifvit rotfäst hos Armfelt. Då det vänskapliga förhållandet mellan Sverige och Ryssland syntes vara på väg att brytas, då var Armfelt beredd att, genom anropande af kejsarinnans ädelmod, i konungamaktens intresse förekomma en brytning och på samma gång vinna en förändring i Sveriges styrelse. Då var han angelägnare än någonsin, att genom ett ord från Gustaf Adolf till Katharina för sina förslag få en auktoritet, som hans uppträdande i strid med förmyndareregeringen eljest skulle sakna. Dessa försök misslyckades, såsom vi hafva sett; konungens hållning mot Armfelt blef allt mera afvisande; och häri låg en väsentlig anledning, kanske den allra väsentligaste, att dennes hemliga planer att med rysk hjelp åstadkomma en förändring blefvo af så kort varaktighet.*

Med dessa planer sammanhängde ett i brefvexlingen mellan Armfelt och hans vänner omnämndt förslag, hvarigenom en man, som icke tillhörde Armfelts hemliga korrespondenter, blef invecklad i hans högmålsprocess. Denna episod i brefvexlingen förtjenar på denna grund en särskild redogörelse.

Mannen var öfversten för Björneborgs regemente Johan Fredrik Aminoff, finne till börden, nära jemnårig med Armfelt, länge hans kamrat vid lifgardet och sedermera hans

---

* *Till* fröken Rudenschöld skref Armfelt i Mars 1793: »La lettre du Roi à l'Impératrice ayant manqué, je ne puis agir, ne pouvant plus m'adresser à elle directement. C'est avec raison qu'on me prendra en Russie pour un homme sans aveu et un brouillon, si les événements ne me justifieront pas.» (Protokoll, sid. 437.)

tappre vapenbroder under finska kriget, en af Gustaf III:s varmaste beundrare. Han var äfven en af fröken Rudenschölds vänner: hon prisar honom i sina bref till Armfelt för hans ståndaktighet och varma hängifvenhet för den gemensamma saken, men ansåg derjemte, att hans häftiga lynne och ytterligheten af hans åsigter gjorde det omöjligt för honom att förvärfva något inflytande. Äfven Armfelt hyste varm sympati för denne ridderlige Gustavian, som var nästan lika oförsigtig och uppbrusande, som han sjelf.* — Till grefve Stackelberg stod Aminoff, såsom de flesta Gustavianer, i nära förhållande. Då det syntes möta svårigheter för fröken Rudenschöld att uträtta uppdraget med konungens bref till kejsarinnan, och då vid midvintern 1792—93 fråga uppstod att Aminoff skulle företaga en resa till Petersburg, så låg det nära till hands att framkasta förslaget, att denne, såsom Armfelts ombud, skulle söka stämma kejsarinnan gunstigt för hans person och politiska planer. Aminoff skulle, så aftalades mellan honom och fröken Rudenschöld, på sommaren 1793 begära ett års tjenstledighet; i utlandet sammanträffa med Armfelt — till mötesplats bestämdes Piemont — och efter öfverläggningar med honom begifva sig till Ryssland. Han hoppades att då vara försedd med ett bref från konungen till kejsarinnan, hvilket han ansåg, att Armfelt genom en direkt anhållan hos konungen lättast skulle utverka. — Då emellertid förhållandet mellan Sverige och Ryssland under vintern 1792—93 syntes antaga en karakter, som gjorde det sannolikt, att hela Aminoffs beskickning skulle komma för sent för att afvända faran, erbjöd sig fröken Rudenschöld sjelf, att i början af år 1793 anträda den långa resan till Petersburg. I sällskap med grefvinnan Diwoff skulle hon lemna Sverige, i Tyskland sammanträffa med Armfelt, i Warschau med Toll samt i Petersburg uppvakta kejsarinnan och för henne framställa Armfelts åsigter.**

* Om ett bref, som Aminoff skrifvit till Armfelt, skrifver denne sistnämnde, att han fann det verkligen rörande och »d'un style parfait: ses sentiments pour le feu roi, et son amitié pour moi y sont marqués à trait de flamme. C'est un bien honnête garçon; que n'a-t-il reçu une éducation plus soignée!» (Armfelt till Rudenschöld $^{11}/_{1}$ 1794.)

** Rudenschöld till Armfelt $^{25}/_{1}$ 1793, se Protok. sid. 212 o. följande. Jfr ofvan sid. 176.

Hvarken Aminoffs eller fröken Rudenschölds ryska beskickning kom någonsin till utförande, och något annat än lösa förslag voro de icke heller, ehuru de längre fram gåfvo anledning till sträng ransakning. Aminoff lemnade Stockholm och begaf sig till Finland samt vistades derefter under senare delen af året 1793 helt fredligt i Stralsund hos sin svärfader, generalguvernören Ruuth. Fröken Rudenschöld stannade i Stockholm och gjorde ingen längre utflygt än till Armfelts egendom Lindnäs, hvarest hon tillbragte en del af sommaren.

Men äfven från annat håll hade uppmaningar gjorts Aminoff i liknande syfte, hvilka lika litet ledde till något resultat, men dock bidrogo till att han ansågs delaktig i Armfelts stämplingar. Ehrenström ansåg, att Aminoffs nära förbindelse med ryske ambassadören borde kunna gagna rojalisternas sak, och gjorde honom det förslag att, innan han lemnade Stockholm, för grefve Stackelberg förklara, »att intet kunde tjena till att närmare fästa oss vid Ryssland och komma oss att mera tillbedja dess stora herskarinna, än den utomordentliga tjensten att befria oss från en lika oduglig som brottslig styrelse». Dermed skulle så tillgå, att konungen skulle förklaras myndig och omgifvas med den af hans fader tillsatta konseljen: kejsarinnan skulle genom en af hennes ambassadör utfärdad förklaring »vid revolutionens utbrott» deråt gifva sin sanktion. För öfrigt var det bref, hvari detta förslag framstäldes, fyldt med skildringar af jakobinismens framfart i Sverige, det allmänna missnöjet, regeringens ryssfiendtliga politik o. s. v.* Afskrift af brefvet till Aminoff öfversändes af Ehrenström till Armfelt: det var, såsom vi se, bygdt på samma grundtanke, som redan på hösten 1792 blifvit af Armfelt framstäld för Ehrenström, hvilken också i det bref, som ledsagade denna afskrift, tillerkänner honom äran af dess »uppfinning».** »Jag föreställer mig, min baron, till-

* Se Protokoll, 187, Ehrenströms Anteckningar II: 97. Jfr ofvan sid. 182 o.f.

** Aminoff nekade, att brefvet kommit honom tillhanda; men hans förtroende till Ehrenströms skicklighet var så stort, att han i ett senare bref till fröken Rudenschöld i politiska ämnen förklarade, att Ehrenström vore rätte mannen att såsom hemlig underhandlare begifva sig till Ryssland, för att upplysa kejsarinnan om ställningen och hindra grefve Stackelbergs återkallande, hvilket kort förut blifvit begärdt af hertigen-regenten. (Aminoff till Rud. $^{28}/_{3}$ 1793. Prot., sid. 396.)

lägger han, att ni under ert vistande i Wien lätt kunde öppna underhandlingar härom med ryska hofvet genom vår vän Razumowski. Jag erkänner, att det är en svår ytterlighet att pågå, men nödvändigheten gör det oundvikligt, och mina motiver urskulda mig.» Ehrenström, så väl som Aminoff, hyste stor vördnad för Stackelberg, derföre att denne oförstäldt gaf sin hyllning åt Gustaf III:s minne: hans inflytande skulle, så trodde de, skydda Sverige mot den ryska politikens traditioner inom Rysslands regering. *

Innan detta bref hann Armfelt i Wien, hade han emellertid knutit den förbindelse med Razumowski, hvartill Ehrenström uppmanat honom, och vidtagit anstalter för realiserandet af de planer till motverkande af förmyndare-regeringens politik, hvilka så lifligt sysselsatt honom och som redan förmått hans korrespondent i Stockholm att börja verka på egen hand.

En förevändning att direkt vända sig till kejsarinnan Katharina erbjöds genom öfversändandet af den beryktade »Prospectus», hvars första upplaga, såsom vi sett, på vägen till Wien trycktes i Prag. Armfelt afsände d. 8 Febr. från Wien ett bref till kejsarinnan, hvari han i allmänna ordalag, men i de mörkaste färger, skildrade tillståndet i Sverige. Han bedyrar i detta bref, att hans enda önskan med afseende på sitt olyckliga fädernesland vore »återställandet af lugnet, tronens befästande och det närmaste vänskapsförbund med Ryssland». Han erinrar, att han »från början af våra olyckor vågat besvärja H. Kejs. Majestät, vid hela dess storsinthet och snille, att ådagalägga sitt intresse och sin makt till förmån för en ung konung, som för henne hyser en sonlig vörd-

* Ehrenström till fröken Rudenschöld $^{25}/_{2}$ 1793. Att Ehrenström icke var fri från egennyttiga beräkningar, framgår af hans brefvexling med Armfelt. För Ehrenström hägrade hoppet, att genom sin nära förbindelse med Armfelt, ryske ambassadören och ryska hofvet kunna erhålla en rysk pension. »Hufvudsaken för mig är, att icke förgås af svält», skref han till Armfelt, då han öfversände sitt ofvannämnda bref till Aminoff, och han önskade taga Armfelts medverkan i anspråk för erhållandet af denna pension, som han ansåg »kejsarinnan nog rik för att bestå åt den, som haft äran kontrasignera Verelä-freden». Dock skulle det icke ske utan konungens medgifvande. (Ehrenström till Armfelt $^{23}/_{1}$, $^{17}/_{2}$, $^{28}/_{2}$, 1793; Utdrag etc. s. 30, 31, 35.)

nad, till förmån för ett folk, som blindt rusar mot anarkien, till förmån för regenten, hvars undfallenhet eller svaghet man skickligt begagnar, under afvaktan på det ögonblick, då hans första handling af motstånd och viljekraft skall vändas mot honom sjelf. Alla brännbara ämnen äro samlade, utbrottets ögonblick synes mig nära förestående. Rysslands herskarinnas försyn — ty försyn bör man kalla en sådan förening af högsinthet och makt — har aldrig varit åkallad för en mera fruktansvärd och hotande sakernas belägenhet.» »Genom framställande af dessa böner, uppfyller jag — heter det vidare — en helig pligt mot min konung. Om det är mitt fosterlands olyckliga öde att störta samman, om det skall lemnas till offer och rof för upprorsmän och sofister, så skall jag icke anse något offer för stort.» Han slutar med att anropa kejsarinnan om en fristad i hennes rike, för den händelse att dessa farhågor besannades. *

En vecka senare, äfven från Wien, d. 16 Febr., är det som Armfelt i ett bref till sin gamle motståndare, Toll — numera liksom Armfelt aflägsnad i en hederlig förvisning, hade Toll nyligen intagit sin plats såsom minister i Warschau — för första gången uttalat de förslag rörande åvägabringandet af en hvälfning i Sverige, hvilka betecknats såsom hans egentliga revolutionsplan. Han skildrar i detta bref Sveriges politiska ställning och den våda för ett krig med Ryssland, som uppstått genom svenska regeringens intriger i Konstantinopel, dess underhandlingar med franska republiken, Danmark och de polske missnöjde samt hvarjehanda krigiska demonstrationer. För att afvända denna fara ansåg han, att det vore »lofligt att skilja konungen och nationen från det rådande partiet och nyhetskrämarna». Kejsarinnan skulle förmås, att i stället för att hemsöka Sverige med krig, hvartill hon kunde hafva anledning, afgifva en förklaring, att oaktadt förbundet från svensk sida blifvit brutet, hon endast ville tillräkna detta regentens rådgifvare, »som förleda honom till beständiga misstag, ohelga hans furstliga tro och förmå honom att brista i sina pligter, sina löften och den vördnad, han är skyldig sin broders minne». Hon skulle derföre i denna

* Protokoll, sid. 586.

förklaring, för att rädda konungen af Sverige och afböja alla fiendtliga försök mot sitt eget rike, fordra en genomgående förändring i rikets styrelse-personal. Ett detaljeradt förslag härtill bifogades: det var detsamma, hvars koncept, af Armfelts egen hand försedt med rubriken *»revolutionsplan»*, ådrog sig så mycken uppmärksamhet, då det anträffades bland hans papper.* Det innehöll väsentligen följande: Att konungen, ehuru utan att förklaras myndig före 18 års ålder, borde bevista alla rådslag; att hans konselj skulle bestå af följande personer: riksdrotset grefve Wachtmeister, grefve Gyldenstolpe, baron Armfelt, general Toll, en utrikesminister — dertill skulle Taube utnämnas —, en hofkansler — Zibet eller Beres — och en president i statskontoret, Håkansson. Armfelt skulle åter blifva öfverståthållare, Toll president i krigskollegium, Nordin och Lagerbring statssekreterare, grefve Axel Fersen generaladjutant med käppen samt J. F. Aminoff öfverste för göta garde samt chef för lifdrabanterna. Sedan denna personalförändring inom den högre administrationen verkstälts, »skulle, heter det, lugnet i Sverige vara återstäldt och jakobinismen utrotad».

Det är, såsom man finner, en ministèrförändring till förmån för de af förmyndareregeringen skymfligt aflägsnade Gustavianerna, som kejsarinnan enligt denna plan skulle fordra af regenten, »vänligt, men i ganska befallande ton». Men hon skulle göra ännu mer: för att gifva styrka åt denna underhandling skulle hon sända en — »liten rysk flotta vid höjden af Stockholm, till dess allt vore i ordning».** »Detta ser väl förskräckligt ut, tillägger Armfelt; men mot svåra sjukdomar fordras kraftiga läkemedel, och, då man vill ändamålet, måste man vilja medlen. Jag känner väl, att tusen olägenheter kunde i landet uppkomma från denna påtryckning; men utom det att en regering, klok, stadgad och säker i sina steg, öfvervinner allt, så behöfs blott att förvisa en 15 personer, och hela Sverige skall blifva lugnt.»

---

* Tryckt i Protokoll sid. 433. Med skäl kallar Ehrenström denna rubrik »löjlig».

** Detta sistnämnda tillägg påstods dock af Armfelt sjelf vara understucket. Se nedan, sid. 205, noten.

Det var den sista dagen af Armfelts vistelse i Wien, som denna operationsplan, hvilken der erhållit sin form, afsändes till Toll. I Triest, der Armfelt gjorde ett kort uppehåll på resan söderut, afsändes den 22 Febr. till fröken Rudenschöld ett bref af liknande innehåll. * Men deri framstäldes derjemte ett annat förslag för åvägabringandet af den önskade förändringen. Kejsarinnan borde förmås att, innan »flottan på höjden af Stockholm» användes såsom ultima ratio för att gifva eftertryck åt hennes fordringar, söka vinna hertigen-regenten genom penningar; och fröken Rudenschöld skulle härom meddela sig med ryske ambassadören. »Ingen kände bättre än jag, säger Armfelt i sina otryckta memoirer, hvad guldet förmådde öfver denne furstes tänkesätt och känslor, derföre att jag alldeles bestämdt visste, att salig konungen köpte honom den 19 Febr. 1789, några timmar innan han skulle gå till rikssalen. Han höll då, till oppositionens stora förvåning, ett tal i den anda, som konungen önskade, och alldeles tvärt emot de öfverenskommelser, som han förut ingått med partiets medlemmar. Fruktan hade någon del i denna plötsliga omkastning, men penningbegäret var det afgörande motivet. ** Jag hade sålunda på säkra grunder byggt mitt förslag till underhandling och till ändring af det bestående, och jag tror ännu, att det endast berodde på Ryssland att begagna sig af det råd i denna riktning, som jag genom mina vänner i Stockholm lät gifva den ryske ambassadören.»

Ännu ett aktstycke — det sista af större vigt — till historien om dessa förslag till rysk inblandning i Sveriges angelägenheter såg dagen under Armfelts resa från Wien till Rom. Det var den 8 Mars, som han från Bologna till Razumowski i Wien afsände en »mémoire» till ryska kejsarinnan, af väsentligen samma innehåll som det nyss anförda brefvet till Toll. Denna skrift var, enligt Armfelts egen uppgift, utarbetad efter anmodan af Razumowski. Deri yrkades afgif-

---

* Detta bref — i rättegångshandlingarna ofta citeradt under namnet Apostillen af den 22 Februari — finnes visserligen ej längre i behåll, men fröken Rudenschölds och Ehrenströms svar med anledning deraf äfvensom deras vittnesmål upplysa dess innehåll.

** Jfr Schinkel, II: 86. Talet hölls d. 21 Febr.

vandet af en förklaring till regenten — ordalagen af dess föreslagna innehåll äro nästan de samma som i brefvet till Toll — hvilken borde understödjas af en rysk flott-demonstration, till dess förändringen försiggått. »Hertigen-regenten, försäkrade Armfelt här, skall i hemlighet känna sig glad öfver en dylik skenbar våldsamhet, som skall för ögonblicket och för all framtid medföra hans räddning från det förakt och de faror, för hvilka han utsatt sig.» Förslaget motiverades äfven här med en skildring af Sveriges olyckliga belägenhet: detta land vore en härd för revolutionen, som borde särskildt ådraga sig Rysslands uppmärksamhet; förmyndareregeringens politik, fiendtlig mot Rysslands intressen, hade ej kunnat undgå att göra faran för ett utbrott öfverhängande. Genom att skona Sverige från krig samt med foglighet och mildhet bemöta förmyndare-regeringens uppförande, skulle nu kejsarinnan vara i tillfälle att »höja glansen af sina segrars och eröfringars ära: de senare vittna om hennes snille, de förra om hennes ädla karakter». »Hon skall, fortsätter Armfelt förhoppningsfullt, anse sig sjelf värdigt, att icke öka sin makt genom att gynna Sveriges inre oroligheter och dess försvagande; utan genom sitt mäktiga inflytande öfverlemna riket osöndradt och räddadt från sin yra åt den unge monark, för hvilken hon lofvat vara en moder.» *

Hvad som skulle göras i Sverige, borde sålunda ske på det sätt att Ryssland »började dansen», och att de svenska rojalisterna begagnade sig af tillfället. Till dess borde emellertid allt förblifva lugnt: »himlen bevare oss från något slags revolution, som skulle begynnas hos oss och verkställas af svenskar!» utropar Armfelt i det bref till Ehrenström, hvarmed han öfversände en afskrift af denna »mémoire». »Tänk på att bereda och vänja folkets sinnen vid tanken, att revolutionen är nödig och oundviklig, men förena med alla partiets rörelser stillhet, tålamod och en karakter, som gör oss fruktade af våra fiender, om vi eljest ej kunna alldeles insöfva dem.» **

---

* Protokoll sid. 273 o. f.

** Utdrag etc. s. 62. I samma syfte och i en högst lojal ton skref Armfelt till Peyron 25/2 1793. Rojalisterna borde tåligt vänta: »Le respect que les

Sådana voro i sina hufvuddrag de förslag och framtidsförhoppningar, som af Armfelt framstäldes och som afsågo rysk inblandning. Det är härom, som hans hemliga brefvexling rör sig under en kort tid, till dess frågan om deras realiserande småningom lägges å sido, på grund dels af mellankommande hinder, dels af deras egen lösliga beskaffenhet. Deras enda resultat var — den Armfeltska högmålsprocessen.

På olika sätt bedömdes dessa förslag af de personer, som deraf fingo del, allt efter deras olika skaplynnen. Försigtigast förhöll sig Toll, mannen med det kloka, beräknande förståndet. Armfelt kunde ha anledning att tro, att Toll utan betänkligheter skulle instämma i planen. Den chifferdepesch, hvari den öfversändes, utgjorde svar på ett bref från Toll,* hvari denne försäkrat, att »ingenting, hvad helst det vara må, skall kunna väcka kallsinnighet emellan dem, som alltid med blödande hjerta begråta en välgörare, och sätta ingen skyldighet framom den att mot hans son visa trohet, erkänsla och tacksamhet in i döden. Lika i detta tänkesätt, igenkänna vi oss bättre, än de som nyttja illuminerade hieroglyfer.» Med afseende på farhågan för införande af 1720 års regeringsform hade Toll skrifvit: »Kejsarinnans intresse är nu lika med alla ordentliga regeringars, och det är snörrätt mot både aristokrati och republikanism.» Men i Tolls svar på Armfelts ofvannämnda bref låter det annorlunda. Han bestrider visserligen icke riktigheten af Armfelts skildring af Sveriges kritiska läge och hans förhoppningar på kejsarinnans storsinthet. »Men, tillägger han, tillåt mig att fästa uppmärksamheten på, att man på samma gång, som man använder de föreslagna medlen för att åstadkomma en förändring, skulle en gång för alla öppna portarna för Ryssland att direkt inblanda sig i våra inre angelägenheter, att efter sitt behag af- och tillsätta personer. Skulle det icke vara att använda ett läkemedel, hvars följder

royalistes doivent avoir pour la mémoire du feu roi, doit écarter toutes les idées de le mettre sur le thrône avant qu'il n'ait ses 18 ans . . . Rappelons-nous que la véritable manière de servir la patrie, c'est de respecter le pouvoir suprême, les lois et ne pas démentir la profession de foi qu'on a faite.»

* Från Warschau $^{26}/_{1}$ 1793.

vore svårare än sjukdomen sjelf?» — Enligt sin uppgift i samma bref, hade Toll under samtal med Rysslands representant i Warschau förklarat, att den ömsesidiga misstro mellan Sverige och Ryssland, som hvarjehanda truppröreler syntes antyda, lätteligen skulle kunna häfvas genom att kejsarinnan helt enkelt begärde en öppen förklaring af hertigen-regenten: huru vilseförd han än månde vara genom sin omgifning, skulle hans ögon säkert öppnas och det goda förhållandet lätt återställas. I de följande bref, som Toll under loppet af 1793 skref till Armfelt, undvek han försigtigt att vidröra denna kinkiga fråga. *

Helt annorlunda förhöll sig Ehrenström, hvilken, såsom vi sett, samtidigt börjat på egen hand och med liknande medel verka för en förändring i samma syfte. Skräckbilden från tilldragelserna i Polen, hvilka, såsom vi sett, länge och ofta gjort äfven Armfelt tvehågsen att inlåta sig i förbindelse med Ryssland, betraktades med mera likgiltighet af Ehrenström. »Det enda och rätta medlet att nyttja vid slika tillfällen, hade han skrifvit till Aminoff, är den hastighet, hvarmed kejsarinnan utfört sitt värf i Polen. Vi befinna oss i samma tillstånd som denna republik, och ingen annan än kejsarinnan kan frälsa oss.» Han tillägger dock visligen: »likväl på ett något skiljaktigt sätt.»** Han försäkrade Armfelt genast efter mottagandet af den »märkvärdiga apostillen» af den 22 Febr., som innehöll förslaget att vinna regenten med penningar, att den väckt hans största tillfredsställelse, och att han för sin del af själ och hjerta antoge dess innehåll. I ett förut afsändt bref hade Ehrenström visserligen föreslagit något olika medel — bl. a. konungens myndighetsförklaring — men, heter det nu, »alla vägar föra till Rom, våra uppgifter leda till ett ändamål, och man bör blott välja den säkraste, som eder tyckes vara, och den som skyndsammast befordrar ett godt slut.» Ehrenström begagnade

* Se Lilliecrona, J. C. Toll, I: 194—200. I ett af dessa bref ($^{29}/_{5}$ 1793) heter det: »Jag är ännu icke i stånd att svara dig i de ämnen, som skola skrifvas med varsamhet, ty ett par knutar måste först upplösas; men jag skulle förlora, om jag ej med detta gjorde mig påmint; du kunde tro att jag vore lam eller ljum, men jag hvarken är eller blir någondera.»

** Anf. st. sid. 189.

derjemte tillfället att fälla ett godt ord för utverkandet af sin ryska pension. Sammaledes fann han »memoiren» till kejsarinnan »förträfflig»; »det hufvudsakliga är, att konungen inträder i konseljen, som åter bör rensas från alla jakobiner», skrifver han, och »den genaste utvägen dertill skulle vara den af er föreslagna att vinna hertigen med penningar».*

Fröken Rudenschöld, som tillsammans med Ehrenström »på alla sidor granskade» det öfversända förslaget, ** fann det äfven klokt och utförbart; men tviflade dock, åtminstone till en början, att något annat än »våldsamma medel» skulle kunna medföra åsyftad verkan; »ett bref (med penninganbud) från kejsarinnan skulle genast blifva uppvist för någon af hertigens omgifning och förfela sitt ändamål». *** Någon tid efteråt meddelade hon dels att, på grund af det växande missnöjet, tiden vore inne att utföra hvad som Armfelt föreslagit, dels att hon uträttat hans uppdrag att hos grefve Stackelberg framställa förslaget om hertigens bestickning. Dennes penningenöd gjorde det nu sannolikt att försöket skulle lyckas, helst om man kunde »fånga honom» under en tillstundande resa med konungen, då han vore fri från Reuterholms inflytande. †

Stackelberg hade dock ingalunda varit hågad att förorda ett så lindrigt medel som penningeanbud: »han tycktes föredraga våldsamma steg, då han med detsamma finge släcka sitt enskilda hat och sin hämd mot hertigen». †† Han förklarade såsom sin åsigt, att hertigen skulle taga emot kejsarinnans penningar, men ändå bedraga henne, samt att ingenting borde företagas förr än om två år, då kejsarinnan skulle understödja en revolution, för hvilken konungen sjelf kunde ställa sig i spetsen. Fröken Rudenschöld ansåg på denna grund, att

---

* Ehrenström till Armfelt $^{28}/_{3}$, $^{27}/_{4}$ 1793, Protokoll s. 259, 261.

** Äfven Gyldenstolpe synes hafva haft del af hemligheten. »Jag kände honom på pulsen, skrifver fröken Rudenschöld $^{17}/_{5}$ 1793, för att höra hans tankar, antingen Ryssland skulle med makt eller penningar verka förändring i ministèren, och han antog genast den senare utvägen» och föreslog, att man till en början skulle söka — muta Reuterholm. (Utdrag etc. s. 17.)

*** Rudenschöld till Armfelt $^{22}/_{3}$, Prot. sid. 221.

† Rudenschöld till Armfelt $^{9}/_{4}$, $^{12}/_{4}$ 1793. Utdrag etc. s. 13, 14.

†† Rudenschöld till Armfelt $^{29}/_{4}$, Utdrag s. 15, jfr Prot. 241.

kejsarinnans samtycke till Armfelts korruptionsplan borde utverkas genom ett direkt bref till henne. — För öfrigt uttalar hon mer än en gång det misstroende mot Ryssland, som från början föranledt hennes invändningar mot Armfelts uppdrag. »Blott att Ryssland ej ville för uppenbart blanda sig i våra angelägenheter, skrifver hon en gång, ty i anseende till Polens öde, som gjort mycket intryck på alla sinnen, skulle hertigen då få ett betydande parti.» Konungens uppenbara missnöje med Stackelberg och dem, som troddes vara Rysslands vänner, förmodade hon härleda sig från en obestämd fruktan för att det kunde gå Sverige som Polen. *

Och kejsarinnan, den stora Katharina, på hvilken man byggde så stora förhoppningar, huru förhöll hon sig till dessa hemliga förslag, som hennes representanter i Wien och Stockholm ej underläto att inberätta och om hvilka hon genom Armfelts »mémoire» erhöll direkt upplysning? Om hon dervid fäste något afseende eller betraktade dem såsom hjernspöken, derom tiger Armfelts brefvexling så väl som ransakningsprotokollen. I den brefvexling, som längre fram egde rum mellan henne och hertigen-regenten med anledning af Armfeltska högmålet, har hon på det bestämdaste förnekat, att hon varit medveten om någon »konspiration»; och i ett enskildt bref ** förklarar hon stolt: »om jag velat blanda mig deri och om en sådan verkligen funnits, så lofvar jag, att den skulle hafva lyckats». Från Wien skref visserligen grefve Razumowski ett bref *** till Armfelt, hvari han berättade, att han till kejsarinnan afsändt hans »excellent mémoire», och uttryckte den förmodan, att »tiden just vore inne, då man från rysk sida borde tänka på de svenska angelägenheterna»; och bref i politiska ämnen vexlades mellan honom och Armfelt under den senares vistelse i Italien. † Men kejsarinnan sjelf synes icke

* Rudenschöld till Armfelt 29/4, 13/5, 17/5, 24/5, Utdrag etc. sid. 15—19. Omedelbart efter det ofvannämnda yttrandet om Polens öde, tillägger hon dock: »jag önskade för min del, att din plan blef antagen, såsom den enda, hvilken ej skulle blottställa den sjelfständighet, den store Gustaf III:s snille förskaffat oss» (?).

** Till Grimm 10/4 1794. Se Ryska hist. sällskapets årsskrift XXIII: 628.

*** 20/5 1793, Protokoll sid. 591.

† Se Armfelts bref till kejsarinnan Katharina II 11/12 1793, Protokoll, s. 587.

hafva velat inlåta sig på dessa frågor. I det egenhändiga bref af den 11 Maj 1793, hvari hon tackar för öfversändandet af »Prospectus» och det dermed följande brefvet af den 8 Febr.* samt försäkrar Armfelt, att han i hennes rike skulle finna ett välvilligt mottagande, inskränker hon sig till uttalandet af den förhoppning, att den unge konungen måtte undgå verkningarna af de gängse »vidunderliga meningar», hvilkas tid snart syntes vara ute.** —

Förutsättningarna för detta direkta hänvändande till kejsarinnan Katharina voro oriktiga, ehuru det icke kan betviflas, att Armfelt var öfvertygad att de förelågo. Något fredsbrott mellan Sverige och Ryssland var icke förestående; grefve Stackelberg, hvars qvarhållande på sin plats såsom rysk ambassadör i Stockholm önskades af Gustavianerna, äfven såsom ett tecken till kejsarinnans ovilja mot hertigen-regenten, hvilken begärt hans återkallande, rappellerades;*** och med skäl sågs i denna undfallenhet ett tecken till kejsarinnans önskan att behålla fred och grannsämja med den svenska förmyndareregeringen. Det Ebelska upploppet, som utmålats såsom begynnelsen till en revolution, snarlik den franska, följdes icke af några oroligheter, på hvilka hennes ingripande skulle kunna göra slut. Förgäfves väntades utbrott af det missnöje med Reuterholms styrelse, som otvifvelaktigt rådde, ej blott hos Gustavianerna, utan äfven hos frihetsmännen, hvilka började märka, att de liberala grundsatser, som förkunnats med den Reuterholmska vältaligheten, efterträdts af en farhåga för »jakobinismen», som ej stod tillbaka för den, som hystes af anhängarna till »l'ancien régime». Ej heller besannade sig de rykten om sammankallande af riksdag, som så flitigt inberättats af Arm-

* Se ofvan sid. 138.

** I sin tryckta sjelfbiografi omtalar Armfelt ett annat bref från kejsarinnan, af den 2/4 1793, hvilket synes hafva inneburit ett mera direkt svar: hon ville göra allt hvad möjligt var för den unge konungen, men ej med krig eller våldsamheter försvaga en makt, hon ville stärka (anf. st. II: 88). Det synes sannolikt att här föreligger ett minnesfel, och att kejsarinnan icke skrifvit något annat bref såsom svar på Armfelts af d. 8 Febr. än det ofvannämnda af d. 11 Maj 1793.

* Se brefvexlingen derom, i öfversättn. tryckt hos Schinkel, Minnen III: 361 o. f.

felts vänner och som från början ingifvit honom farhågor om afsigten att omstörta Gustaf III:s verk, ej blott förenings- och säkerhetsakten af 1789, utan äfven regeringsformen af 1772.

Ännu mindre än dessa yttre förutsättningar, hvilka under Armfelts vistelse i främmande land för hans fantasi gestaltat sig på ett helt annat sätt än verkligheten, förefans den inre förutsättning, hvarförutan han icke, utan att uppgifva sina grundsatser och Sveriges sjelfständighet, kunde hafva framstält sina förslag. Rysslands stora herskarinna dref icke, såsom han synes hafva velat intala sig sjelf, någon känslopolitik. Hennes vänskap för Gustaf III och hennes moderliga ömhet för hans son hörde till de vackra talesätt, som den förstnämnde infört i de nordiska monarkernas ömsesidiga språk. Om hon också ej längre önskade återupplifvandet af det statsskick, hvars tillintetgörelse i början af Gustafs regering vållat hennes lifliga harm, så var det ingalunda hennes intresse att förebygga inre oroligheter i Sverige: den regering, som slutade den 29 Mars 1792, hade vållat henne mera oro än dess efterföljare. Hennes nitälskan mot den revolutionära smittan var mindre vidskeplig än andra samtida monarkers och kringirrande emigranters: hennes uppträdande i Polen visade, huru föga upprätthållandet af den monarkiska principen i andra stater, än hennes egen, låg henne om hjertat. *

* Det är vid framställningen af Armfelts s. k. revolutionsplan redan anmärkt, att Armfelt sjelf, både i sin tryckta sjelfbiografi (II: 101) och i sina otryckta memoirer, på det bestämdaste förnekat, att han någonsin väckt förslaget om den ryska flott-demonstrationen. Han har derjemte förklarat, att en sådan åtgärd skulle hafva varit lika dåraktig som gagnlös: han skulle, säger han, derigenom hafva förtjenat kejsarinnans »förakt, icke allenast såsom förrädare, utan såsom officer och statsman». Ehrenström, som haft del af Armfelts bref till fröken Rudenschöld af d. 22 Febr. och af hans mémoire till kejsarinnan, försäkrar äfven, att han ej kunde erinra sig, att deri varit tal om en rysk flotta (anf. st. II: 116). Den sistnämnda skriften, så väl som brefvet till Toll och den af Armfelt sjelf s. k. revolutionsplanen, skulle sålunda i förfalskad form hafva blifvit införda i ransakningsprotokollen. Originalen till dessa bref finnas icke i behåll, för att bestämdt afgöra denna tvistefråga; men det torde dock få anses såsom otvifvelaktigt, att frågan om den ryska flottan varit å bane i Armfelts brefvexling med hans svenska förtrogna. Fröken Rudenschöld, som med mycken fintlighet försvarade både sig och Armfelt under rättegången, har nämligen inför sina domare erkänt, att Armfelt varit betänkt på att under vissa förutsättningar

Vid sidan af sjelfva hufvudförslaget, nämligen att genom Rysslands biträde åstadkomma en förändring i Sveriges styrelsepersonal och politik och att finna medlen för dess utförande, uppdöko tid efter annan i Armfelts brefvexling planer af hvarjehanda slag, än framstälda af honom, än af hans förtrogna, oftast föga genomtänkta, och egande sin grund i lösa rykten eller stundom i rena tillfälligheter.

Ett sådant var t. ex. frågan att låta utgå en slags budkafle till Dalallmogen, som Armfelt kallat till vapen 1788, för att kunna påräkna dess bistånd till konungamaktens försvar, om det skulle komma till något utbrott. Tanken härpå var utan tvifvel föranledd af en notis i grefvinnan Armfelts bref d. 19 Febr. 1793 af följande lydelse: »I söndags voro här två dalkarlar af Leksandsboarna, som på hela församlingens vägnar frågte efter dig. De ville ha reda på, om du verkligen var minister, och om du inte snart komme hem.» * Denna notis satte Armfelts lifliga inbillning i rörelse. »Dalkarlarnes visit var kuriös», skref han genast tillbaka från Rom d. 23/3. »Råkar du några sådana, så helsa dem från mig och säg, att jag alltid är densamme, lika trogen min kung som mitt fädernesland.» Och några dagar senare (27/3) afsände han genom sin forne kammartjenare Mineur, numera kamrerare vid operan, ett öppet bref, som denne skulle lemna till fröken Rudenschöld för att med henne rådgöra om dess afsändande. Det var ett slags cirkulär, hvari Armfelt, enligt fröken Ru-

utverka, »att en rysk flotta borde sändas hit åt Sverige, i afsigt att understödja H. M:t konungen» (Prot. s. 223). Ingen kunde mindre än hon misstänkas för vilja att pådikta Armfelt en så graverande beskyllning; icke heller låter det, med alla förmyndareregeringens ränker, tänka sig, att den skulle hafva förfalskat de dokumenter, som lågo till grund för rättegången och öfverlemnades till Svea Hofrätt. I ett af Armfelts bref till fröken Rudenschöld (7/5 1793, Protokoll s. 497), hvars äkthet icke blifvit bestridd, förekommer också följande, hvilket synes antyda, att tanken härpå ej varit främmande: »Romanzoff avec de l'argent comptant, de la fermeté et *une flotte bien équipée* vaudra mieux que toute espèce de finesse quelconque.» — Deremot är det ju visserligen möjligt, att detta förslag icke influtit i hans originalbref till kejsarinnan eller Razumowski, om det också kan hafva ingått i dessa skrifters ursprungliga koncept, hvilka föllo i Reuterholms händer. Det låter äfven möjligen tänka sig, att denna detalj, huru vigtig den än var, fallit ur Armfelts minne, bland mängden af andra hugskott.

* Reuterholms Papp. n:r 57.

denschölds uppgift, erinrade dalkarlarna om gemensamma bedrifter och uttryckte den förhoppning, att de bibehölle sin tillgifvenhet för sin forne befälhafvare. Äfven Ehrenström erhöll, fröken Rudenschöld ovetande, del af detta bref, men afrådde genast dess afsändande.* Fröken Rudenschöld lofvade deremot att ombesörja saken, ehuru hon icke visste genom hvem brefvet skulle kunna kringspridas, och erbjöd sig att sjelf med förvänd stil utskrifva det.** Hos Stackelberg hade hon på Armfelts begäran inskärpt det stora förtroende, som denne egde hos dalkarlarne. Emellertid blef brefvet icke afsändt; det qvarstannade i fröken Rudenschölds händer och — uppbrändes.

Ett annat lika lösligt förslag var tanken, att den unge konungen skulle utlysa en riksdag i Falun, hvilken borde bevistas af ryske ambassadören, och hvarvid genom hans påtryckning den önskade förändringen skulle genomdrifvas. Någon bestämd uppgift om tiden, då detta förslag framstäldes, eller dess närmare beskaffenhet sökes emellertid förgäfves i Armfelts nu bevarade brefvexling. Att Armfelt, i strid mot

---

* Armfelt till Ehrenström $^{27}/_{3}$ 1793 (Protokoll s. 445). Han förklarade dock, att det skulle bli »très-sage, très-simple». »Je regarde comme très-utile de me rappeler à leur souvenir, de leur parler du roi, de leur fidélité, de nos travaux pour pouvoir en cas de besoin mettre à profit l'amitié qu'ils m'ont témoignée et que je veux conserver.» — Ehrenström svarade ($^{27}/_{4}$ 1793): »Pour ce qui est de votre épître circulaire aux Dalécarliens, elle pourrait être utile, mais elle ne laisserait pas en même temps d'être dangereuse pour vous, parce qu'elle donnerait occasion à vos ennemis de vous faire regarder comme faiseur de »Budkafle». Votre inaction absolue ne vaut-elle pas mieux pour quelque temps encore, du moins rélativement aux affaires de l'intérieur?» (Protok. s. 262.) Jfr Armfelts tryckta sjelfbiografi, anf. st. II: 102. Åtgärden torde hafva varit temligen oskadlig, om den kommit till utförande, och afsåg säkerligen icke att vara ett revolutionsmanifest. Så uppfattades det emellertid af Armfelts motståndare, som ännu hade förskräckelsen för Armfelt och hans dalkarlar från 1788 och 1789 i friskt minne. Hertiginnan af Södermanland har i sin dagbok (Eriksb. Arkiv) antecknat om Armfelt: »Sa conduite en Dalécarlie, au temps de la diète de 1789, prouve assez combien il savait s'emparer non seulement de leur suffrage, mais aussi de leur confiance.» Hon tillägger: »Il ne fit pas moins de progrès chez les petits bourgeois et prêtres dans plusieurs autres provinces; ce qui fait qu'il a plus de partisans qu'on ne pouvait le croire, à cause de sa hauteur.»

** Rudenschöld till Armfelt $^{17}/_{5}$, $^{28}/_{5}$, $^{2}/_{7}$ 1793. (Utdrag, s. 19, 20, 25.)

sin eljest bestämdt uttalade motvilja för riksdag, någon gång haft denna förflugna idé, synes dock antagligt, på grund af hvad som under rättegången upplystes.

Mera öfverensstämmande med Armfelts vanliga tankegång var förslaget att, om hertigen verkligen gjorde allvar af en riksdags sammankallande, något som Armfelts korrespondenter i Sverige ständigt försäkrade,* bringa sakerna till sin spets genom att förmå konungen att — fly till Petersburg, eller att låta honom bortföras. Ett egenhändigt utkast till denna högst äfventyrliga plan, hvilket dock synes hafva undgått det öde, som drabbat Armfelts öfriga papper, och aldrig torde hafva kommit under främmande ögon, har återfunnits bland Armfelts brefvexling. Det har förmodligen varit afsedt att öfversändas till Ehrenström eller fröken Rudenschöld. Tiden, då detta koncept nedkastades på papperet, låter sig ej med visshet bestämma; sannolikt torde det dock vara, att det tillkommit i Dresden, före uppgörandet af de i Wien utarbetade planerna, de enda, som längre tid qvarhöllos inom Armfelts rörliga hufvud. Ett utdrag torde få anföras: »Ni vet att jag icke velat påskynda en revolution i Sverige, och att jag t. o. m. önskat afvakta en mognare ålder hos konungen. Men om hertigen sammankallar ständerna, får man icke tveka, och för att förekomma en större olycka, får man utsätta sig för ett nödvändigt ondt. Om man också kunde räkna på de tre lägre stånden och deras tillgifvenhet för konungen och konungadömet, skulle dock en riksdag endast medföra ett borgerligt krig ... Omständigheterna äro sådana, att tre veckors riksdag skulle vara tillräckliga för att omstörta tronen, göra slut på konungens tillvaro och tillintetgöra Sverige. För att förekomma de olyckor, som redan kunna beräknas blifva följden af ständernas sammankallande, bör konungen fly eller bortföras af två eller tre säkra personer. Detta bör ske efter öfverenskommelse med kejsarinnan, och så snart hertigen har låtit riksdagskallelse utgå, så bör konungen föras till Petersburg, hvarest man 1:o skall fira hans förlofning med storfurstinnan Alexandra, för att kunna vara viss på att Ryss-

* Ännu i Juni och Juli 1793 uppgåfvo Ehrenström och fröken Rudenschöld att riksdag vore förestående. Se Utdrag etc. sid. 25. 423.

land fortfarande vill lemna sitt bistånd, 2:o utfärda ett manifest, hvarigenom han upphäfver allt hvad regenten förordnat och förklarar sig myndig o. s. v. Då vi hunnit dit, återstår mycket att göra, men framgången är icke längre tvifvelaktig. Det är endast med afseende på konungens afresa, som svårigheter kunna möta, men det har ingen fara, om man går till väga med klokhet och mod, och om de personer, som man använder, icke tappa hufvudet. Jag anser, att man endast helt lösligt bör gifva konungen del af dessa idéer, ända till dess han skrifvit det ifrågavarande brefvet till kejsarinnan. Detta är så nödvändigt för att passa in med de åtgärder, som jag om några dagar ernar vidtaga, att konungen icke kan underlåta att göra det, utan att i högsta grad kompromettera mig och skada sig sjelf.»

I samma utkast omnämnes nödvändigheten att för utfärdande af ett manifest ega tillgång till tvenne handlingar, hvilka Lagerbring eller Håkansson skulle kunna skaffa, nämligen dels den undertryckta kodicillen till konungens testamente, dels den »billet à la chatte», som i stället lemnades med försäkran om bibehållandet af den i kodicillen tillförordnade konseljen. *

Hela detta förslag öfvergafs lika hastigt som det uppgjordes; men tanken att, om en riksdag blefve sammankallad af hertigen-regenten, kunna korsa styrelsens beräkningar och mot dessa uppställa ett starkt gustavianskt parti, var något, som ända sedan hösten 1792, såsom vi sett, lifligt sysselsatte Armfelts sinne. I de tre ofrälse stånden hoppades han i sådant fall vinna anhängare för sitt parti, och gaf fröken Rudenschöld uppdrag att sätta sig i förbindelse med Burén, Wallqvist, Nordin och Håkansson. Särskildt skulle hennes operationer gälla bondeståndet och hvarjehanda rykten utspridas till förmån för det gustavianska partiet. I hvad riktning dessa bearbetningar af den allmänna meningen borde gå, upplyses genom ett af Armfelts bref: »I allmänhet bör man förlöjliga och förnedra det närvarande, väcka fruktan för det tillkommande och göra jem-

* Ehrenström skrifver den $^{27}/_{4}$ till Armfelt, att han påmint Lagerbring om uppfyllandet af löftet att lemna kodicillen; men uttrycker också den förmodan, att denne ej egde detta papper. (Protokoll s. 262; jfr ofvan s. 5.)

förelser mellan vår belägenhet och vår forna storhet... Ungdomen är lätt att uppelda och hänföra: låt oss begagna oss deraf och måtte det, som ej är helt och hållet förskämdt, elektriseras genom [tanken på] den store mans snille, som ej längre är till. Men hans öfverlägsna begåfning skall ej dö, och hans vänner och beundrare skola deraf vinna styrka och anseende, i samma mån som Frankrikes angelägenheter gå för f—n och vår regering gör dumheter.» *

Det låg i sakens natur, att en ung hoffröken icke kunde vara rätta personen att utföra uppdrag af detta slag. Om hon också i hufvudstadens umgängeskretsar kunde utsprida rykten, så kunde hon dock näppeligen användas till att uppvigla bönderna i landsorten. Hon rådgjorde emellertid samvetsgrant med Ehrenström, som sjelf, efter hvad han uppgifvit i bref till Armfelt, ** verkat i den antydda riktningen bland allmogen i sin hemort. Hans svar blef, såsom var att förmoda, att detta på intet sätt anstode fröken Rudenschöld, och han uttryckte sin förvåning öfver att ett dylikt uppdrag kunnat lemnas. Frågan förföll således, och på goda skäl.

Armfelt var icke ensam om att framkasta förslag, mer och mindre outförbara, till åtgärder för vinnande af sina syften. Äfven från Ehrenström och fröken Rudenschöld kommo dylika. Ett sådant var t. ex. Ehrenströms ofvannämnda uppmaning till Aminoff att sätta sig i förbindelse med Stackelberg; *** ett annat försök var hans samtal med bryggaren Westman, en af borgerskapets Gustavianer, hvilket dock, enligt hans egen förklaring, egentligen gick ut på att lära känna stämningen inom den samhällsklass, Westman tillhörde. † Hit hörde äfven Ehrenströms på våren 1793 framstälda förslag att begagna sin

* Armfelt t. Rudenschöld, odat. (Protokoll sid. 438), Rud. t. Armf. 17/5, 12/6, 2/7 1793 (Utdrag etc. s. 18, 24, 25). I ett bref (28/5) säger hon sig visserligen hafva »i det inre af landet befordrat omloppet af de begrepp och tänkesätt, som hon fått i uppdrag att kringsprida», men detta obestämda påstående torde snarare hafva tillkommit för att öfvertyga Armfelt om hennes nit och lydnad för hans befallningar, än hvila på någon verklighet.

** 17/2 1793, se Utdrag etc. s. 31.

*** Se ofvan sid. 193.

† Se Ehrenströms bref till Armfelt 17/2 1793 (Utdrag sid. 31) och hans Anteckningar I: 468, II: 151.

ställning såsom qvasi-handsekreterare hos den unge konungen för att till honom aflemna en »mémoire», innehållande »en uppriktig målning af regeringens afsigter, en tafla, så väl af dess egen, som alla dess medhållares belägenhet». Afsigten dermed skulle vara att återvinna konungens förtroende, hvilket »hertigens smicker, jemte deras bekymmerslöshet eller förräderi, som omgifva konungens person, samt grefve Gyldenstolpes svaghet» beröfvat Armfelt och hans anhängare. Förslaget afstyrktes af fröken Rudenschöld, på den grund att en dylik skrift, enligt konungens löfte till Gyldenstolpe, nödvändigt måste gå genom dennes händer. *

Ett annat förslag, framstäldt af fröken Rudenschöld, var att kejsarinnan, för att lyckas att med penningar vinna hertigen-regenten, skulle förmås att hitsända en hemlig underhandlare, som vore förut känd såsom hög frimurare. Armfelt fann visserligen denna idé förträfflig: »man hade till utförandet af vår plan ej kunnat önska bättre än finna en frimurare, en annan Plommenfelt»; men han ansåg, dels att frågan vore för sent väckt, dels antog han, att kejsarinnan »icke hade förtroende till någon, som hunnit så långt i de mystiska hemligheterna; hon föraktar dem lika väl som de personer, som bekänna dessa läror.» Sidohugget till hertig Karl och Reuterholm är karakteristiskt. **

Det dröjde icke länge, innan Armfelt fann, att hans och

---

* Ehrenström till Rudenschöld $^{26}/_{5}$, till Armf. $^{13}/_{6}$ 1793; Rudensch. till Armf. $^{28}/_{5}$ 1793. Med anledning häraf föreslog Ehrenström i nyssnämnda bref, att Armfelt i bref till kejsarinnan skulle skildra den unge konungens belägenhet såsom lika med den olycklige Ludvig XVI:s, hvars »gerningar icke härflöto från dess egen fria vilja». I stora drag har Ehrenström, sedan han likväl ansåg att all förhoppning om framgång var slut, utkastat planen till en revolution ***utan*** Rysslands medelbara deltagande. »Man hade då, skrifver han ($^{25}/_{6}$ 1793), bort tillvinna sig konungens förtroende och bemästra sig dess person. Begge Westmännerna i spetsen för det mindre borgerskapet i Stockholm samt några blå band omkring konungen, som då bort vara till häst, hade varit alldeles tillräckligt för denna operation. Morgonen derpå hade man låtit utgå ett manifest, hvaruti man upprepat, att det skett för att undvika krig med de makter, som voro missnöjda med den nuvarande styrelsen, och — för andra sinom tusen orsaker, som konungen sjelf velat mottaga styrelsen.» (Utdrag s. 21, 39, 42, 44.)

* Rud. till Armf. $^{12}/_{4}$, Armf. till Rud. $^{7}/_{5}$ 1793 (Prot. s. 221, 497).

hans vänners många projekter icke skulle leda till något resultat. Grefve Stackelbergs återkallande uppfattades, såsom nämndt är, af dem alla såsom ett tecken att kejsarinnan Katharina icke hade någon lust att söka strid med den svenska förmyndareregeringen, samt att det element bland hennes rådgifvare kommit till makten, som önskade Sveriges återförande till vanmakt genom återupplifvandet af frihetstidens statsform.* Dess hufvudman ansågs vara Markoff, föga fördelaktigt känd från den tid, då han såsom Rysslands sändebud i Sverige vid 1786 års riksdag sökte återupplifva traditionerna från tiden före 1772. »Jag kan ingenting vidare uträtta för mitt fädernesland och mina principer, klagar Armfelt redan i början af Maj 1793, och jag tänker sjelf draga mig tillbaka, för att ej blifva tvungen att tjena en konung utan myndighet och ett fosterland utan ära.» Han fruktade, hette det kort derefter, att det till vår olycka redan är afgjordt, »att vi skola återföras till 1720 års regeringsform; det är att förstöra oss med våra egna galenskaper. En lycklig förändring hos oss bör verkställas inom 24 timmar; om det icke kan ske, är ej annan utväg än ett inbördes krig; och detta, så olyckligt det än månde blifva, är dock förmånligare, än 1720 års anarki.» **

Äfven Ehrenström ansåg, efter Stackelbergs rappel, att »vi äro förstörda utan hopp; intet annat återstår, än att med resignation vänja sig vid den tanken, att Gustafs mördare lyckats bygga sitt välde på oomkullstötliga grunder.» »Ryssland var den enda makt, som kunde hjelpa oss: när kejsarinnan öfvergifver oss, d. v. s. så fort hon visar sig eftergifven eller snarare benägen för det parti, som utgöres af konungamördarna, så hafva våra fiender fullkomligt vunnit fältet, och det skall sedan ej förundra mig att se dem allt mera närma sig ryska makten och förbinda sig den genom allsköns eftergifvenhet.» Nu mera kunde, på grund af ryska ministèrens kända verksamhet, en förbindelse med Ryssland icke blifva annat än vådlig. En revolution hade varit önskvärd och lätt att verkställa; nu borde man ej längre tänka derpå:

---

* Se härom Ehrenströms yttrande inför Svea Hofrätt (Protokoll, s. 462).

** Armfelt till Rudenschöld 4/5, 7/5 1793 (Protokoll, s. 439, 497).

»tiden för dessa drömmar är förbi, för att aldrig mer återkomma.»*

Drömmar — så betecknades nu de planer, som Armfelt och hans vänner under månader förut så ifrigt sökt realisera. I sjelfva verket var benämningen riktig: qvalfulla drömmar, framkallade af revolutions-fruktans mara. Det var ej statsmannens pröfvande förstånd, som uttänkt dessa olikartade kombinationer: de bref, som skulle vexlas mellan konungen och kejsarinnan Katharina, riksdagsplanerna, Dalkarls-budkaflen, konungens flykt till Petersburg, kejsarinnans förklaring, understödd af en rysk flotta — allt var foster af en upprörd inbillning och en oroligt arbetande hjerna.

Upprörda personliga känslor hade stor del i dessa planers tillkomst, och Armfelts bitterhet mot dem, som störtat honom och så många af konung Gustafs vänner från makt och anseende, var bland dem en af de kraftigast verkande. Ärelystnaden och vinstbegäret voro säkerligen ej heller främmande hvarken för Armfelt eller Ehrenström, vid framkastandet af dessa planer: om det senare var i någon mån bestämmande för mannen i den blygsammare samhällsställningen, så spelade den förra en så mycket större rol hos den, som en gång stått på höjden af makt och ära. Att återvinna denna ställning, att infria sitt vid Gustaf III:s dödsbädd gifna löfte att ej öfvergifva hans son, genom att intaga platsen vid hans förmyndares sida såsom hans främste rådgifvare, detta var tvifvelsutan en grundtanke hos Armfelt bakom alla dessa kombinationer. På rättmätigheten af sina egna anspråk tviflade han icke. Men lika litet tviflade han på behofvet af en förändring i Sveriges styrelse, för att undvika anarki och konungadömets fall: de här meddelade utdragen af hans brefvexling styrka detta till fullo. Då han formligen vände sig till Rysslands sjelfherskarinna om hjelp, skildrade han tillståndet i Sverige i de mörkaste färger; men han talte dervid icke mot bättre vetande eller uteslutande för egen vinning. Gränsen mellan fosterlandets intresse och sin egen fördel hade han icke utstakat för sitt medvetande; men orättvist vore det dock att påstå, att

* Ehrenström till Armfelt 9/6, 17/6, 25/6 1793 (Utdrag etc. sid. 41 och följande).

endast hersklystnad och personligt missnöje förestafvat Armfelts handlingssätt. Hans brefvexling, så väl den hemliga i politiska ämnen, som den förtroliga och enskilda, öfverflödar af bevis, att Sveriges ära och välgång oaflåtligt sysselsatte hans tankar, äfven då han syntes följa sjelfviska mål, beredd att använda medel, som måste anses klandervärda. Fosterlandets återupprättande ur vanmakt, dess räddande ur revolutionens fasor samt återupplifvandet af konung Gustafs politik och af vördnaden för hans minne — det var ledstjernor, som icke upphörde att skimra för vandrarens öga, äfven då han på villande stigar syntes följa förgängliga irrbloss.

* * *

Brefvexlingen fortsattes, äfven sedan de politiska »drömmarna» voro slut. Rörande den del af Armfelts hemliga brefvexling, som tillhörde senare hälften af 1793, kunna vi fatta oss kortare. Visserligen vidröras ännu politiska ämnen med förkärlek, men framtidsplanerna ega en väsentligen enskild karakter. För Armfelts mångskiftande förslag rörande hans egen framtid hafva vi ofvan redogjort.* Äfven i dem bland dessa, som syftade på Ryssland, fans intet förgripligt. Men tonen i hans bref, särskildt efter det han i Rom mottagit rikskanslern Sparres stränga hotelsebref, var fortfarande bitter mot de styrande, och hotfulla uttryck undföllo honom ofta i hans enskilda bref under denna tid. Såsom vi sett, öppnades en stor del deraf genom Reuterholms spioner. Det var dylika bref, som spände den Reuterholmska styrelsens misstänksamhet till det yttersta. Särskild uppmärksamhet fästes vid dunkla uttryck, som antydde, att Armfelt ernade närma sig Sverige. När han från Perugia skref till fröken Rudenschöld, »att hon snart skulle återse honom, ehuru Sverige ännu i åtta månader skulle tvifla derpå»; eller från Rom, att han väntade att »se följderna af hertigens vrede», att »händelser snart förestode, som fordrade courage», att »svärdet redan vore draget ur skidan»; och när det sedan hette, att den unge konungen borde beredas på, att hans faders vän blefve »tvungen att fatta ett förtvifladt

* Se ofvan sid. 135 o. följ., 160.

beslut», eller, ännu värre, att »en menniskas lifstid afgör, när vi åter få förenas» * — då var man genast färdig med de fruktansvärdaste anklagelser: Armfelt vore saker ej blott till en sammansvärjning till störtande af samhällsordningen, utan äfven till mordanslag mot regenten. De förbindelser med Ryssland, som dessa bref antydde, syntes äfven i dunkla ord utvisa, att fråga vore om något långt mera vidtgående än att utbyta Sveriges tjenst mot Rysslands. **

Ehrenström var sedan midten af år 1793 djupt nedslagen och hade uppgifvit alla tankar på annat än att lefva i lugn på landet och sörja öfver tidens ondska; men fröken Rudenschöld gjorde i sina bref då och då ännu ströftåg på det politiska området och synes hafva funnit behag i att fortfarande uppehålla den politiska brefvexlingens traditioner och omtala sina förbindelser. Med Stackelberg stod hon, sedan han lemnat Sverige, i en brefvexling, hvilken dock ej torde hafva varit af politisk betydelse; med hans efterträdare Romanzow underhöll hon deremot ingen förbindelse, enligt Armfelts derom på förhand uttryckta önskan. *** Med Lagerbring hade hon samtal rörande Armfelt, hvilka hon meddelade i sina bref på ett sätt, som gjorde äfven den förre misstänkt för medvetenhet om en konspiration. † Svårligen kunde dock

* Armfelt till Rudenschöld $^{8}/_{10}$, $^{19}/_{10}$, $^{9}/_{11}$ 1793, (se Utdrag, s. 68 o. f.).

** På Armfelts enskilda framtidsplaner att lemna Sveriges tjenst syftade dock utan tvifvel alla dessa dunkla uttryck; om de läsas i sitt sammanhang, kan derom intet tvifvel uppstå. Att »svärdet vore draget ur skidan» betydde t. ex. intet annat, än att svenska regeringen genom Sparres bannbref syntes hafva för afsigt att afgjordt bryta med Armfelt; vigten för Armfelt af »en persons lifstid» syftade på bevarandet af den unge konungens lif och ingalunda, såsom det uttyddes, på afsigten att taga hertigen-regentens, o. s. v.

*** Se Rudenschöld till Armfelt $^{29}/_{11}$ 1793 och Armfelt till Rudenschöld $^{4}/_{1}$ 1792 (Utdrag, s. 29, 71). I det sistnämnda brefvet heter det om den nämnde ryske diplomaten: »Han vill stifta partier i Sverige. Jag vet, att han har ett, och att man ej kan utrota fröet dertill. Men det parti, för hvilket ryske ambassadören är chef, anstår icke min person, som sjelf kan styra ett sådant.»

† Hon uppgaf, att Lagerbring bedt henne råda Armfelt att lemna Italien och närma sig Sverige: om regeringen beginge mot honom den orättvisan att fråntaga honom allt, »så att de i hela Europas ögon hafva tort emot honom», så skulle hans ställning ej derpå blifva lidande. När revolutionen i Sverige utbröte — och det kunde icke länge dröja, på grund af sinnenas upphetsning —, så borde

några bestämda bevis på hemliga anslag framdragas ur denna brefvexling.

Utom dessa båda korrespondenter, hvilka Armfelt under en tid äfven syntes vilja använda såsom redskap, hade han en mängd andra, mer och mindre tillfälliga. I hans brefvexling hafva vi i början af 1793 sett framskymta den ifrige Gustavianen J. F. Aminoffs ridderliga gestalt. Sjelf stod han dock icke i brefvexling med Armfelt, och det var först nyheten om utgifvandet af den bekanta »Prospectus», som i slutet af 1793 föranledde honom att vända sig till Armfelt med begäran att få ett exemplar af denna skrift. Armfelt öfversände den lilla skriften under maning till försigtighet, då den vore förbjuden, samt lät denna sändning åtföljas af ett bref, som väsentligt bidrog att inblanda Aminoff i den Armfeltska högmålsprocessen. Han omtalade deri sin afsigt att lemna sin beskickning — »den konvenerar mig ej; jag är för litet skicklig att under så stora män bekläda ett så vigtigt ämbete» — samt föreslog Aminoff ett möte vid Finska viken på sommaren 1794, då Armfelt ernade vara i Petersburg. Detta möte, i förening med uppmaningen till Aminoff att i Maj ej försumma att inställa sig vid sitt finska regemente, väckte föreställningar om hemliga förehafvanden till befrämjande af en revolution med rysk hjelp; och oförsigtiga yttranden i ett likaledes uppsnappadt bref från Aminoff till fröken Rudenschöld gåfvo ytterligare stöd åt dessa misstankar. Denne hade deruti utgjutit sig öfver Sveriges olyckliga belägenhet, regeringens inkonseqvens, »faktionernas» välde och de ruinerade finanserna, samt slutade sina dystra betraktelser med förklaringen: »utan vår väns verksamma hufvud förtviflade jag.» Syftningen på Armfelt var tydlig; att Aminoff var ett af hans redskap, ansåg Reuterholms styrelse härigenom vara ådagalagdt.*

Armfelt finnas i närheten och hejda jakobinismens framfart. Förr än i det kritiska ögonblicket borde han dock icke återkomma, emedan hertigen-regenten kunde vara sinnad att begå våldsamma steg mot honom. (Rudenschöld till Armfelt $^{22}/_{11}$, $^{26}/_{11}$ 1793, Utdrag, sid. 28, 29.)

* Se Aminoffs bref till Rudenschöld $^{21}/_{12}$ 1793, och Armfelt till Aminoff, $^{14}/_{1}$ 1794 (Protokoll s. 329, 331). Misstydningen var för öfrigt lätt förklarlig; men det föreslagna mötet var säkert ingenting annat än ett oskyldigt reseprojekt.

Den olycksdigra »Prospectus» blef äfven anledningen till att en af Armfelts yngre vänner blef misstänkt såsom delaktig i hans stämplingar. Det var hofjunkaren Sparrschöld, en ung man, som under Armfelts ledning af kongl. teatern haft anställning vid dess kansli och som för sin forne chef hyste mycken tillgifvenhet, enligt hvad åtskilliga bland Reuterholms papper förvarade bref gifva vid handen. I ett bref hade han yttrat sig öfver »Prospectus» och om den stora verkan, som denna skrift skulle medföra »sur l'esprit de la bourgeoisie». I sitt svar nekade Armfelt, egendomligt nog, i ett anfall af försigtighet, sin delaktighet i skriften: den vore »une contrefaction et un vol»; men i ett par föregående bref hade han föreslagit Sparrschöld att, då den ofvan omtalte Sources snart skulle komma till Sverige på väg till Ryssland, gå honom tillhanda med hans svenska brefvexling och i hans sällskap begifva sig till utlandet, för »att se verlden, utan att det skulle kosta något». Åter misstankar om hemliga syften med dessa helt oskyldiga och välmenta förslag, misstankar, som denna gång visade, att förföljelsenitet öfvergick skarpsinnet. —

Med många af männen från konung Gustafs dagar vexlade Armfelt under denna tid bref, hvilka visserligen icke innehöllo politiska hemligheter, men å andra sidan ingalunda voro afsedda att komma inför främmande ögon. Den älskvärde grefve J. G. Oxenstjerna skref då och då spirituella bref till sin medbroder från Gustaf III:s hof — och hans jemförelser mellan förr och nu voro icke egnade att smickra förmyndarestyrelsen. Han var Armfelts hyresgäst på Frescati vid Stockholm och gjorde sin skämtsamma hyllning åt Armfelt, såsom »suzerain». Midt emot Frescati på andra sidan Brunnsviken ligger Haga, och der, i »gamla paviljongen» hade Reuterholm sin sommarbostad. »Ni mins, skref Oxenstjerna till Armfelt, att Haga synes från Frescati; men Brunnsviken, som förr var så liten, är nu för mig större än Oceanen.»*

* Ett bref från Oxenstjerna till Armfelt är tryckt i Schinkels Minnen, Bihang I: 170; ett annat finnes i Reuterholms Papper n:o 57. Ur det sistnämnda torde följande utdrag försvara sin plats: »Pour la littérature, elle est morte, ou du moins à l'agonie. On n'écrit plus rien. Point de pièces nouvelles, ni de concours. Tout est fini avec le Roi, qui seul entretint dans ce pays de neige ces produc-

Väsentligen af politiskt innehåll voro de bref, som vexlades mellan Armfelt och grefve Axel Fersen, en svensk emigrant liksom Armfelt, ehuru af mycket olika skaplynne. De innehöllo dock företrädesvis nyheter rörande Europas allmänna läge; och endast undantagsvis afhandlades svenska angelägenheter. Men stundom gaf äfven Fersen luft åt sitt missnöje på ett sätt, som ej kunde vara hertigen och Reuterholm behagligt. Baron Staëls hemliga underhandlingar å förmyndareregeringens vägnar med franska republiken väckte liflig förbittring hos det olyckliga franska konungaparets vän. »Om han också kan skaffa oss millioner, skrifver han, så tycker jag, att det är att sälja sin ära för billigt pris och för ögonblickets intresse uppoffra kanske flera århundradens.» »Våra kusiner i Sverige äro galna, min kära baron», tillägger han. I ett annat bref förklarar han hertigen-regentens omgifning vara »ovärdig att bära svenska namnet», och utbrister en gång: »Jag talar icke om vårt olyckliga fädernesland, ej heller om den rol, som vi spela. Jag skulle önska att kunna upphöra att tänka derpå, ty minnet deraf är mig alltför smärtsamt.» Han gladde sig för konung Gustafs skull, att få se det arbete till hans historia framträda, hvarmed Armfelt uppgifvit sig vara sysselsatt.* — Zibet, som, sedan förmyndareregeringen aflägsnat honom, lefde i tillbakadragenhet i Skåne, yttrade i bref till Armfelt, att hans »disgrâce vore en hederstitel hos allt hederligt folk»: »när förföljarna velat förödmjuka mig, hafva de smutsat ner sig sjelfva», heter det.**

Med tvenne svenska diplomater i utlandet, hvilka liksom Armfelt tillhörde dem som förmyndareregeringen helst hade på afstånd, stod han äfven i en brefvexling, hvilken berörde

---

tions des climats plus doux. J'ai toujours regardé les belles lettres dans ce pays-ci comme ces plantes des Indes, qui ne saurairent vivre ici que par la présence du soleil et qu'une seule nuit suffit pour gêler, et l'expérience prouvera la vérité de mon sentiment. Kellgren se traine comme un ombre, et Leopold n'est guère mieux.»

* Fersen till Armfelt $^{17}/_{5}$, $^{1}/_{6}$, $^{19}/_{7}$, $^{16}/_{8}$ 1793. (Reuterholms Papper, n:o 57.) Rörande är den vördnad, med hvilken Fersen talar om Gustaf III:s minne. Han var rojalist framför allt, och om han i någon mån delat sin faders bitterhet mot konungen, så synes dennes död hafva fullkomligt utplånat den.

** Reuterholms Papper n:o 57.

allmänna förhållanden på ett sätt, som väckte vederbörandes misshag. Det var Armfelts ofvannämnde ungdomsvän, legationssekreteraren i Haag Rehausen, och baron Fredrik Nolcken, som i Wien i början betraktat Armfelt med misstroende, hvilket han dock hastigt nog synes hafva öfvervunnit. Den förstnämnde stod på förtrolig fot med Armfelt och skref ganska ofta till honom i politiska ämnen. Han var, som de öfriga, en ifrig Gustavian: »Gustafs minne skall aldrig utplånas, der det är fästadt genom kärlek och vördnad, och ju mer man vill svärta honom, desto högre stiger han i mina ögon.» Vanvördigt uttryckte han sig deremot om hertigen-regenten och Reuterholm. Den bekanta »Varningen»* väckte hans åtlöje, och han beklagade, att Sveriges regent, svag och lättledd som han var, »lemnat sitt förtroende till en man, som i allt hvad han gör endast synes ledas af personlig hämndlystnad, kanske en följd af hans karakter, men ännu mer af löjlig fåfänga».** — Försigtigare uttryckte sig Nolcken om höga vederbörande; men såsom gammal svensk minister i Petersburg och ryska hofvets vän var han lifligt intresserad af bevarandet af förbundet med Ryssland. »Det vore höjden af dårskap, om vi stälde oss illa med Ryssland, säger han. Allt manar oss att nära förena oss med denna fruktansvärda granne, och jag är säkert öfvertygad, att en sådan förbindelse kunde göras, och det utan att vi förlorade en hårsmån af vår sjelfständighet.» ***

---

* Se ofvan sid. 94.

** Rehausen till Armfelt $^{27}/_{12}$ 1792, $^{2}/_{4}$ 1793, $^{21}/_{5}$ 1793 (Reuterholms Papper n:o 57).

*** Nolcken till Armfelt $^{19}/_{8}$ 1793. Han fruktade att blifva från Wien förflyttad till presidentstolen i Göta Hofrätt, en plats, som kort derefter tillföll hans äldre broder, envoyén i London G. A. von Nolcken; och förklarar i samma bref, att han för att undgå denna förvisning ernade begära en fristad hos kejsarinnan af Ryssland, »dont je me flatte d'avoir mérité l'estime et la bienveillance. Et loin de rougir du bienfait, je m'en glorifierais. Il ne serait pas le prix d'une cabale et je ne l'aurais pas acheté par le sacrifice d'aucun de mes devoirs». (Reuterh. Papper n:o 57.) För öfrigt synes den gamle diplomaten hafva varit ostadig sitt omdöme om Armfelt — »den tjocke ex-gunstlingen» — med hvilken han likväl i Wien återknöt en gammal förbindelse. I början af det Armfeltska högmålet skref han till Sofia Albertina ($^{8}/_{5}$ 1794) om Armfelt: »Son égarement m'a causé une profonde douleur, car j'ai été lié avec lui depuis près de 30 ans; il m'a donné mille preuves d'amitié ... Je connais-

Att alla dessa personer vågade hysa så kätterska meningar rörande Sveriges politiska belägenhet och dess styrelse, och att hafva uttalat dem, äfven om det endast var i enskilda bref — detta stod i Reuterholms ögon på gränsen af statsförbrytelse. Alla fingo de ock hvar på sitt sätt del i den ofärd, som drabbade Armfelt.

Vid sidan af de politiska förslagen, som utgjorde hufvudsaken i den hemliga Armfeltska brefvexlingen, gick, såsom vi hafva sett, en fortlöpande kritik öfver den svenska riksstyrelsen; och så väl Armfelts, som hans korrespondenters bref öfverflödade af anfall och sarkasmer, särskildt mot »viziren», h. exc. »Cagliostro-Reuterholm», och hans skugga, rikskanslern Sparre. Några af Armfelts infall om den sistnämnde hafva vi redan anfört, och antalet skulle lätt kunna ökas; i Reuterholms förlöjligande synes Armfelt och fröken Rudenschöld hafva funnit ett särskildt nöje, och det var ej blott i deras hemliga brefvexling, som den mäktige mannen på ett ohöfviskt sätt begabbades. Reuterholms högfärd och mysticism erbjödo rika tillfällen härtill. »Man bör vara ledsen att icke kunna åter uppväcka Ankarström ur grafven, för att kunna gifva honom några indrägtiga ämbeten», skrifver Armfelt en gång i sitt sinnes bitterhet,* och tillägger med tydlig hänsyftning på Reuterholm: »Få se hvad illuminaterna kunna göra likväl: à force af [att] visa andar, så kan man realisera espècen.» Till Schröderheim uttalade Armfelt denna förmodan: »H. exc. Cagliostro och hans præceptor Lode torde erna hemkalla alla 1788 års gökar, som blifvit hängda in effigie, samt de ad interim landsförvista konungamördarna.» ** Då Reuterholm en

---

sais ses faiblesses, mais en les plaignant, je l'aimais.» Men en månad senare ($^{11}/_{6}$), då erkännandet af hvarje förbindelse med Armfelt, vare sig från äldre eller nyare datum, syntes vådlig, skref han till samma person: »Je n'ai j'amais estimé le baron Armfelt, et comment un honnête homme aurait-il pu lui accorder ces sentiments? J'ai du encore le haïr, puisqu'il m'a indignement trompé pendant sa faveur.» (Eriksb. arkiv.) Hvilketdera af dessa yttranden, som egde vitsord, fick prinsessan sjelf afgöra.

* Till sin hustru $^{18}/_{2}$ 1793.

** Reut. Papp. n:o 5 ($^{10}/_{5}$ 1793). I samma bref uttalade han den skämtsamma förmodan, att Schröderheim, på grund af sin brefvexling med Armfelt, kunde komma att i »enighetens, rättvisans och frihetens namn mista sitt ämbete

gång var sjuk, berättade fröken Rudenschöld i bref till Armfelt att »nos fins courtisans» gjorde sjukvisiter och antecknade sina namn i hans bostad. Bulletiner utgåfvos: »Baron och Presidenten mår något bättre i dag, sedan Baron och Presidenten haft ro att sofva i natt. Likväl har Baron och Presidenten stark feber ännu.» »Det måste medgifvas att Baron och Presidenten stöter på det löjliga», tillägger hon. »Och vill man öfvertyga mig, att denne comte de la Touffière vill införa jemlikheten! Nej, han är vida längre derifrån än vi: det är 1720 års regeringsform, som lockar hans fåfänga: han nöjer sig icke med mindre än han blir riksråd.»*

Fröken Rudenschölds karakteristik af Reuterholms politiska ståndpunkt är utan tvifvel riktig. En annan teckning af samme man, utkastad af Armfelts hand i ett bref till en af hans vänner från baden vid Lucca, kammarherren markis Giamboni, är följande, som icke saknar sitt intresse:** »Personen i fråga är en kabbalist, en illuminat, en skrymtare, ett dumhufvud, en galning med ett ord, som fastän han kan göra ondt, t. o. m. på ett hårdt och högdraget sätt, hvarken är en elak menniska eller en skälm, ty han saknar beräkning och fintlighet för både det ena och det andra. Jag skulle icke vilja hans undergång, om någon förändring inträffade i Sverige, men jag skulle icke låta något tillfälle gå mig ur händerna att göra honom till föremål för gyckel och åtlöje, ty han förtjenar allt i den vägen, som kan upptänkas.» — Reuterholms »rhétorique», hvarigenom han gjorde sig till »svenska folkets marktschreier» är ofta på tal. »Att han får utveckla sin vältalighet, det är hufvudsaken; resten går som visan »Ça ira, ça ira», heter det med anledning af hans bekanta lyxförordning.*** Hans åtgärder i bränvinsfrågan fann Armfelt vara »ett verk af dessa ypperliga illuminerade skallar, för hvilka en nation, full och yr, synes vara lycklig och lättare förd än den, som man håller från laster och missbruk, och som, styrd af sundt

---

och svälta ihjäl, en naturlig och snart sagdt oundviklig belöning för alla, som troget tjent Gustaf III».

* Rudenschöld till Armfelt $^{18}/_{12}$ 1792.

** $^{26}/_{10}$ 1793 (Reuterh:s Papper n:o 5).

*** Armfelt till sin hustru $^{27}/_{4}$ 1793.

förnuft, kunde fälla kloka omdömen och göra remarquer på galningar och fän.»*

Reuterholm hade vidtagit sådana anstalter, att dylika utgjutelser, till föga uppbyggelse för honom sjelf, lades under hans egna ögon! Och Armfelt, den öfvermodige skämtaren, lade ej ens inför Reuterholms egen förtroendeman band på sin spetsiga penna: han skref till Lagersvärd, att Sveriges utrikes politik, sedan den duglige och redlige L. v. Engeström måst lemna hofkanslersbefattningen, »förmodligen toge gestalten af en hermafrodit, som närsynt går på tå; ty jag imaginerar mig, att baron Reuterholms och storkanslerns hufvud tillsammans måste accouchera af ett sådant monster.»**

Om Reuterholm var hämndlysten, såsom Armfelt ansåg, — och han var det, efter hvad Armfelt bittert skulle få erfara —, så hade han visserligen anledning att söka sak med sin forne »ungdomsvän», hvilken han nu, enligt sina bref till Lagersvärd, ansåg såsom »sin störste fiende». Han dröjde icke: långt innan någon politisk hemlighet af förgriplig art var upptäckt, hade han sträckt sin hämnande arm efter den, som så djerft vågade trotsa hans myndighet, och inför hela Europa låtit larmtrumman ljuda och förkunnat, att Armfelt och hans vänner vore landsförrädare, som umgingos med mordplaner mot Sveriges regent.

---

* Armfelt till sin far $^{18}/_{11}$ 1793. (Reuterholms Papper n:o 5.)

** $^{7}/_{4}$ 1793. (Reuterholms papper, n:o 5.) Rörande v. Engeström, hvilken Armfelt förut, på grund af hans slägtskapsförbindelser, räknat bland »jakobinerna», hade han ändrat mening. »Il a un véritable talent, de la probité et du caractère», skrifver han till Lagersvärd, och i ett annat bref heter det: »Den karlen har en verklig mérite, fastän han är extrême och violent. Men han är god svensk och har suite i sina principer och sin conduite.» (A. till sin hustru $^{6}/_{4}$ 1793.)

IV.

Förföljelse och flykt.*

1794.

»En afton, sedan vi druckit thé hos grefvinnan Armfelt, omgifven af sin familj och ett helt litet sällskap — berättar i sina efterlemnade anteckningar major L. Peyron, som under sin vistelse i Neapel blifvit en daglig gäst i Armfelts hus — inburos de tyska tidningarna, och jag läste högt ur dem, som vanligt. Min förvåning blef otrolig, då jag under rubriken Stockholm fann, att man upptäckt en sammansvärjning, som afsåg ingenting mindre än att mörda regenten och omstörta regeringsformen, att flera personer voro arresterade, och att man nämnde baron Armfelt såsom hufvudman i denna konspiration. Baronens öfverraskning blef lika stor som min och de öfriga närvarandes.»**

Det dröjde länge, innan nyheter den tiden hunno spridas från Sveriges hufvudstad till konungariket Båda Siciliernas.

* Delar af början af detta kapitel äro förut tryckta i förf:s uppsats »G. M. Armfelt i Neapel» (Hist. Tidskrift 1883).

** Ur Peyrons anteckningar förtjenar följande att i sammanhang härmed anföras: »Under hela min vistelse hos baron Armfelt kunde jag icke undgå att finna, att han var högst missnöjd med svenska regeringen, och att han var i yttersta oro för Gustaf Adolfs lif, då dennes omgifning utgjordes af personer, som hatat hans fader och som, långt ifrån att önska konungamaktens upprätthållande, hade lifliga sympatier för de franska jakobinerna eller för 1720 års svenska mångvälde. Men aldrig undföll honom ett ord om att han ernade anställa en revolution i Sverige, eller inkalla en utländsk flotta, eller göra något försök mot regentens lif, eller någon af dessa galenskaper eller absurditeter, för hvilka han sedermera beskyldes, dömdes och förföljdes.»

Den omtalta »upptäckten» af den sammansvärjning, hvars hufvudman skulle vara Armfelt, hade redan i slutet af November 1793 föranledt hvarjehanda åtgärder af den Reuterholmska regeringen. Natten mellan d. 17 och 18 Dec. hade denna styrelse ansett statens väl och regentens personliga säkerhet fordra att låta arrestera ett par af Armfelts vänner och hemliga korrespondenter, samt andra personer, med hvilka han antogs underhålla förbindelser af samhällsvådlig beskaffenhet: fröken Rudenschöld och kongl. sekreteraren Ehrenström samt den sistnämndes broder, öfverstelöjtnanten Ehrenström, öfverstelöjtnanterna Sandels och frih. Lillje, källarmästaren Forster. Några dagar derefter följde arresteringen af Armfelts förre kammartjenare Mineur och handelsbetjenten Signeul, känd såsom »jakobin». Större delen af dessa personer blefvo, såsom kändt är, häktade på blotta misstankar och frigåfvos sedermera. Men deras antal var egnadt att ingifva föreställningen om en vidt utgrenad sammansvärjning, omfattande samhällets alla klasser. Naturligtvis ansågs den vara af »jakobinskt» ursprung, och ställdes i sammanhang med tilldragelserna i Frankrike, hvadan de svenska tidningarna samtidigt förbjödos att intaga notiser från detta land. Sammansvärjningens ändamål var, så berättades t. ex. i den vidt spridda tyska tidskriften »Minerva», utgifven af Archenholz i Hamburg, hvilken mottog sina ingifvelser direkt från Reuterholm, att bringa Sveriges »älskade regent» om lifvet, äfvensom dennes »nitiske medarbetare» Reuterholm; dådets utförande skulle, enligt hvad som framginge af Armfelts och fröken Rudenschölds brefvexling, hafva varit tillernadt under den närmaste framtiden, och de personer, som voro invecklade i komplotten, bestode af »skurkar, spetsbofvar och för dåliga seder beryktade varelser, med hvilkas namn papperet ej borde smutsas».*

Det var först i slutet af Januari, som nyheterna om tilldragelserna i Stockholm i midten af December genom den

* I ett bref från Stockholm d. 23 Dec. 1793, infördt i »Minervas» första häfte 1794, s. 74. I samma tidskrift infördes äfven s. å. en serie »Historische Briefe üb. d. jetzigen Zustand von Schweden», förf. af C. Fr. Nordenskiöld, en bland de smutsigaste och lögnaktigaste smädeskrifter mot Gustaf III och hans vän, som då ännu blifvit tryckta.

utländska pressen nådde till Neapel. Att de väckte Armfelts och hans omgifnings lifliga förvåning, var helt naturligt. Det var omöjligt att i dessa uppgifter igenkänna någon sanning; Armfelt visste bäst sjelf, att han icke i politiska ämnen brefvexlat med mer än två af de anklagade, och att flera af dessa voro honom fullkomligt obekanta. Tanken att i förening med »jakobinerna» våldsamt röja regenten ur vägen hade aldrig kunnat uppstå hos de franska konungamördarnas svurne fiende. Hans hemliga sträfvanden hade icke gått ut på att vinna en förändring i Sveriges statsskick, utan i dess styrelsepersonal och regeringsgrundsatser. De dunkla uttryck i hans brefvexling, som väckt svenska styrelsens misstankar, hade han ej haft anledning att lägga på minnet; och hela anklagelsen föreföll honom derför endast förklarlig såsom uttryck af hans fienders hat, hvilket icke skytt att begagna sig af lögnens och smädelsens vapen för att bereda hans fall.

Alldeles oförberedd träffades han dock icke af dessa underrättelser. Redan länge hade han, såsom vi sett, vetat, att han var utsatt för bevakning af hvarjehanda slag; och antydningar hade icke saknats derom, att något särskildt nu förehades mot honom och hans vänner. Armfelt berättar sjelf derom följande: »Då de första dagarne af Januari 1794 förflutit, utan att jag fått bref från fröken Rudenschöld, började jag att känna mig orolig, och min oro växte, då jag d. 20 i samma månad plötsligt fann min post öfver Hamburg uteblifva, så att jag icke ens fick mina tidningar. Det sista bref, som jag fått från fröken Rudenschöld, var dateradt d. 6 Dec. och innehöll ingenting, som kunde komma mig att ana den tillernade katastrofen; men Franc syntes, i ett bref af d. 10, genom en något invecklad fras vilja antyda, att han förutsåg någon olycka.* Danske ministern, som jag träffade hos lady

* I bref till Lagersvärd och fröken Rudenschöld, båda skrifna d. 11 Jan. 1794 (Reut. Papp. n:o 5), uttrycker Armfelt sin oro öfver uteblifvandet af bref. I det sistnämnda antyder han, att han visste, att Piranesi haft befallning att öppna hans bref; han säger sig hafva tillskrifvit Piranesi och bedt honom skynda sig att taga afskrift af hans bref, efter han dertill hade Reuterholms uppdrag, men icke qvarhålla det, ty det låge utom hans befogenhet. Åt sin misstro mot Piranesi gaf han några dagar senare luft i ett bref till abbé Bonneval: »Je vous

Spencer på aftonen samma dag som tyska posten kommit, utan att medföra något för mig, berättade, att sista numret af Altonaischer Mercur omtalade en sammansvärjning mot hertigen-regenten, och att det vore fråga om förgiftning, mordbrand o. s. v.» —

Att man ej nöjt sig med arresteringarna i Stockholm, utan måttat slaget äfven mot konspirationens föregifne hufvudman, skulle han snart få erfara. I sjelfva verket hade man allra först vidtagit åtgärder för att försäkra sig om Armfelts person. Redan i November hade till befälhafvaren på svenska örlogsskeppet »Tapperheten», generaladjutanten baron Palmqvist, stadd på sjöexpedition i Medelhafvet, afgått ett bref från hertigen-regenten, afsedt att förbereda Palmqvist på det uppdrag att gripa Armfelt, hvarom kort derefter utfärdades befallning; och den 5 December daterades de bref till neapolitanska regeringen med begäran om Armfelts utlemning, hvilka öfversändes genom Palmqvist.* Att Palmqvist hade befallning att från Genua, i hvars hamn han låg med sitt fartyg, begifva sig till Neapel, visste en af Armfelts korrespondenter i förstnämnda stad att berätta i bref till Armfelt redan d. 10 Jan.; några dagar senare skyndade hans vän, engelske ministern i Florens, lord Hervey, att underrätta, att Lagersvärd i Genua öppet berättat, att Palmqvist hade befallning att locka Armfelt ombord på sitt fartyg och der arrestera honom; och äfven från andra håll ingingo dylika varningar.** Palmqvist gjorde sig emellertid ej synnerligt brådtom: skeppets proviantering och motvind fördröjde hans afresa, och för storm

promets que M. Piranesi me rendra compte de ses coquineries. Je lui dois une petite reception à ma manière soldatesque en revenant à Rome.» ($^{18}/_{1}$ 1794. Se Piranesis Lettera, s. XXIII.)

* Hertigen-regentens båda bref till Palmqvist äro tryckta i Crusenstolpes Carl XIII och Hedvig Elisab. Charlotta s. 406 o. f., brefven till konungen af Neapel och general Acton bland bilagorna till Piranesis »Lettera al generale Acton», III, IV. Såsom skäl för den anbefalda åtgärden anfördes den visshet, man egde om Armfelts stämplingar, och nödvändigheten att förekomma det utbrott, som de måste medföra.

** Flera dylika bref finnas i behåll bland Armfelts papper. En bland dem, som underrättade Armfelt om Palmqvists afresa till Neapel, var Armfelts företrädare baron Wrangel, bosatt i Genua.

måste han inlöpa i Livornos hamn med fregatten, för att derifrån med örlogskuttern »Assistance» fortsätta färden till Neapel.*

Till dessa underrättelser kommo äfven nyheterna att abbé d'Héral och Vignes samt Sources på svenska regeringens befallning blifvit arresterade och deras papper dem fråntagna. Genom bref från prinsessan Santa Croce i Rom fästes äfven Armfelts uppmärksamhet på Benedetto Moris spioneri och upplystes, att denne var en af Piranesis utskickade.

Alla dessa olycksposter, ankomna i senare delen af Januari 1794, fylde Armfelts själ med bestörtning och ökade hans bitterhet mot sina förföljare.** Mori, deras representant i hans omedelbara närhet, kördes genast ur huset. Denne qvarstannade dock i Neapel och lefde sedermera, efter hvad hans bref till Piranesi utvisa, i en ytterlig förskräckelse för sin personliga säkerhet: han ömsade bostad, skaffade sig en förklädnad såsom abbé, ernade köpa sig ett par pistoler för att skydda sitt lif o. s. v. Dels genom nya spioner, dels genom förbindelser med Armfelts förrädiska betjenter Antonio Zamparelli och Stefano Setola, underhöll Mori dock fortfarande sitt spioneri i palatset vid Chiajan, dit han sjelf nu endast undan-

* Lagersvärd, som gaf Palmqvist hela skulden för misslyckandet af det företag, som han och Piranesi förberedt, angifver »l'ascendance de deux beaux yeux» såsom anledning till Palmqvists dröjsmål: »Gênes est devenu une île de Calypso pour M. de P., dont il aura peut-être lieu de se répentir». (L. till prinsessan Sofia Albertina $^{18}/_{7}$ 1794, Eriksb. arkiv.) — I samma anda skref Lagersvärd äfven till Reuterholm; upprepade gånger ($^{18}/_{1}$, $^{24}/_{1}$, $^{1}/_{2}$ 1794) klagar han öfver Palmqvists försumlighet. Af lord Herveys ofvan anförda bref synes, att äfven Lagersvärds oförsigtighet hade sin del i att Palmqvists förehafvande blef i förtid kändt.

** Lifligt målar sig hans upprörda stämmning i ett bref till Lagersvärd, hvilket denne insände till Reuterholm. Armfelt skrifver, att han hade »rage et désespoir dans le coeur». Han väntade blodiga uppträden och jemförde Reuterholms uppträdande med Tegels vid Linköpings riksdag 1600. »Mais Tegel, säger han, ce favori de Charles IX, ne savait pas encore donner les apparences de la justice au despotisme le plus inquisitoire et mettre le nom de Dieu et de la liberté sur les enveloppes des lettres de cachet.» För egen del ville han hellre dö, än bära »les couleurs de l'infamie». Fröken Rudenschöld vore liflig och oförsigtig, men säkerligen ur stånd att deltaga i någon sammansvärjnings- eller förgiftningsplan, och bröderna Ehrenström vore visserligen män af hufvud, men saknade mod att inlåta sig på utförandet af något dylikt ($^{28}/_{1}$ 1794, Reut. Papp., n:o 5).

tagsvis vågade smyga sig.* Han var sålunda i stånd att inberätta de åtgärder, som Armfelt vidtagit med anledning af de underrättelser, han erhållit. I främsta rummet utgjordes dessa af förberedelser till afresa, underhandlingar med vetturiner och öfverläggningar om resplanen. Genom dessa nyheter väckte Mori hos Piranesi lifliga farhågor, att det skulle lyckas Armfelt att genom en hastig flykt undkomma. Förberedelserna gälde dock, såsom det visade sig, icke Armfelts egen resa, utan hans hustrus och barns, hvilka han ville bringa i säkerhet, medan han sjelf, redo till flykt, i Neapel afvaktade händelsernas utveckling. Men Reuterholms nitiska ombud Piranesi utvecklade en feberaktig verksamhet, för att få den farlige mannen att »cadere nelle sue reti». Han skref till Lagersvärd i Genua och öfverlade med honom om sättet att på diplomatisk väg få Armfelt i sina händer vid hans blifvande resa genom Kyrkostaten; han vände sig sjelf såsom svenskt sändebud till påfliga curian med anhållan, att Armfelt måtte gripas, om han komme inom dess område; till Neapel afsände han till Moris hjelp nya »persone brave» för Armfelts ytterligare bevakande.**

* Moris bref till Piranesi $^{21}/_{1}$ 1794 o. följ. Åtskilliga af dessa bref äro tryckta i P:s Lettera al gen. Acton s. XXIV o. f., men, efter hvad en jemförelse med originalen utvisar, i väsentlig mån förfalskade. Ett tillägg, hvilket alldeles saknas i originalet och är riktadt mot prinsessan Santa Croce, är t. ex. följande groteska skildring af Armfelts försigtighetsmått: »(La Santa Croce) scrisse che si guardasse bene da chi gli stava attorno, e da questo avviso in poi il barone va dicendo d'aver intorno degli assassini; e ciò è tanto vero, che tutte le sere, quando torna a casa a notte avanzata, lui, l'ussero, e il cacciatore colla sciabola sfoderata vanno cercando il diavolo, che se li porti in tutt' i buci, anche nei cacatori. Guardate che co..., e che bel corraggio di quella bella signora di far passare i galantuomini per assassini» ($^{8}/_{2}$ 1794. Lettera, s. XXVII). — Karakteristisk är äfven följande »redaktionsförändring» i ett föreg. bref ($^{28}/_{1}$, s. XXV): Moris original har: »A pranzo Aglo (Haglund) tornò a dire in tavola, che io era una spia e che lei (Piranesi) era un Giacobbino, come il Duca di Sudermania, e che io facevo ogni casa per suo ordine, però potevo spargere largamente.» I den tryckta texten heter det: »Il barone jeri in tavola disse che io era un' esploratore, e che il Cavaliere Piranesi ed il Duca di Sudermania erano due Giacobbini» o. s. v. Till spionens och inbrottstjufvens färdigheter lade svenska regeringens ombud sålunda äfven förfalskarens.

** Piranesis och Lagersvärds brefvexling $^{17}/_{1}$—$^{8}/_{2}$ 1794 (Reut. Papp. n:o 19); P:s bref till Mori $^{1}/_{2}$ 1794.

Grefvinnan Armfelts afresa egde rum d. 7 Februari: hon begaf sig, oaktadt ett långt framskridet hafvandeskap, på den långa färden från Neapel till de ryska Östersjöprovinserna, hvarest hon hos sin der bosatta moder, grefvinnan De la Gardie, med sina barn ernade söka en fristad till lugnare tider. Med henne följde såsom beskyddare under den långa resan majoren Peyron, hvilken genom denna ridderliga tjenst, som innebar en verklig uppoffring, icke blott af hans ursprungliga resplan, på ett ädelt sätt visade sin tillgifvenhet för sin forne chef och hans familj. Peyrons reskamrat, majoren Brändström, stannade modigt qvar hos Armfelt i Neapel, beredd att dela dennes öde. — Afskedet emellan Armfelt och hans familj var under dessa omständigheter djupt smärtsamt. »Han tryckte sin son flera gånger i sina armar, innan de reste, omfamnade sin hustru och grät förtvifladt, medan han följde henne utför trapporna. Alltjemt gråtande följde han henne till vagnen, kysste henne ånyo, och sedan talte han under tio minuter sakta i örat på sin dotter, hvarefter hon började gråta öfverljudt, och afresan skedde.» Så skildras detta afsked af ett ögonvittne, Piranesis spion,* som icke utan rörelse synes hafva åsett det. Men då Armfelt i öfvermåttet af sin smärta en stund efteråt bestälde en vagn, för att skynda efter de bortfarande och ännu en gång utanför stadens murar säga dem ett sista farväl — då trodde Mori, att hans afsigt vore att fly med dem, och skickade hack i häl efter honom två nya spioner. De återvände dock snart, så väl som den djupt bedröfvade Armfelt; och Moris farhåga, att denne skulle undgå honom, var för tillfället häfd.

Med afseende på sin yttre ställning i Neapel vidtog Armfelt åtskilliga förändringar: han upphörde att hålla hushåll — han och Brändström voro i stället dagliga gäster hos furstinnan Menschikoff, som bodde i samma hus —, afskedade en del af sitt tjenstfolk ** samt lät inpacka och till en stor

* Jfr Piranesis fria bearbetning af detta uppträde i hans Lettera, s. XXVIII.

** Icke mindre än sex af Armfelts tjenare stannade dock qvar, enligt Moris rapport. Bland dem var den af Mori aflönade spionen Stefano Setola, som sedermera inblandades i processen om det föregifna mordanslaget mot Armfelt. Den andre förrädaren, Antonio Zamparelli, hade rest med grefvinnan Armfelt, som han följde till Venedig, hvarest han afskedades.

del inskeppa sina saker. Redan innan Armfelts familj lemnat Neapel, hade han hos svenska regeringen begärt sitt återkallande från sin beskickning och, utan att afvakta svaret på denna ansökan, hos neapolitanska hofvet anmält, att han ej längre ansåge sig vara svensk minister. I följd häraf afbröts hans umgänge med större delen af de utländska diplomaterna i Neapel.

I det bref till rikskansleren Sparre, med hvilket Armfelt öfversände sin rappels-ansökan,* förklarade han, att han ansåg det »mot all princip af heder att bekläda ett ämbete, som är representativt vid ett främmande hof, då man i alla papper är anfallen som mördare och konspiratör». I samma bref sade han äfven rent ut, att han förmodade sitt »egentliga fel hafva varit att tala med ett slags afguderi om salig kungen, med den ömmaste känsla om vår unge konung, med humeur och förakt mot mina ovänner, som mig hos H. K. H. regenten svärtat och förföljt, samt med en farhåga för allt, som kunde åstadkomma förändring i regeringssättet».

Samma dag afsände han äfven en vidlyftig skrifvelse till hertigen-regenten, hvilken är att anse såsom den första af de försvarsskrifter i olika form, hvarmed Armfelts penna under den närmast följande tiden var ifrigt sysselsatt. Han erinrade deri om de tjenster, han gjort konung Gustaf och fäderneslandet under sin 37-åriga lefnad, om de bevis på hertigens förtroende, hvarmed han förr varit hedrad, om att han, efter att hafva stillat ett hotande utbrott i hufvudstaden, strax efter Gustafs död, frivilligt afstått den plats i styrelsen, som varit honom anvisad genom kodicillen till konungens testamente, samt att han utan invändning mottagit den föga hedrande befattning i fjerran land, som blifvit honom anvisad, sedan hans ansvarsfulla platser i Sverige blifvit honom fråntagna. Han fortsätter: »Efter dessa allmänt kända fakta är det nu, som jag blifvit för allmänheten framstäld såsom hufvudman för en sammansvärjning, hvari en ung hofdam, två landtbor utan betydenhet, några dåliga medborgare och en

* 5/2 1794.

jakobin, hvilken jag sjelf bortkört från Sverige (och hvilken nyligen blifvit dit återkallad) skola spela hufvudrollerna samt, såsom man i Stockholm påstår, styras af mina råd och ingifvelser från Neapel. Nej, min nådige herre, Ni kan omöjligt sätta tro till dessa orimligheter, och jag är i djupet af edert hjerta lika oskyldig som inför mig sjelf. — I fall min brefvexling med fröken Rudenschöld blefve bekant, skulle man otvifvelaktigt deri finna bittra anmärkningar öfver allt nyhetsmakeri, taflor och porträtter, ingalunda egnade att behaga dem, som deri skulle känna igen sig. Men ganska bestämdt skall man deri ej finna något brottsligt, ty helt visst är det ej ett brott att älska Gustaf III:s minne, att vara hans son trogen och att hysa fruktan — måhända alltför skarpt uttryckt — för att se de lagar, han stiftat, undergå samma öde, som alla det öfverlägsna snillets skapelser, hvilka endast kunna ega bestånd genom menniskors tacksamhet och den vördnad, som borde dem egnas.» *

Af väsentligen samma innehåll var den kortfattade förklaring, som Armfelt kort derefter lät införa i åtskilliga italienska tidningar. Han framhöll äfven här, att han efter Gustafs död frivilligt afstått den plats i förmyndareregeringen, som varit honom bestämd; beskickningen till Italien hade han emottagit endast i afsigt att visa, att han satte lydnaden öfver ärelystnaden och minnet af sitt forna inflytande. Denna förklaring undgick icke att väcka uppseende; och afslöjandet af hemligheten med kodicillen till Gustaf III:s testamente väckte hertigen-regentens lifliga förtrytelse. **

* Brefvet finnes i sin helhet tryckt i öfversättning i Schinkels Minnen III: 375 o. f. Armfelt fäste vid denna skrift mycken vigt; afskrifter togos och sändes till åtskilliga af hans vänner och beskyddare. Kardinal Bernis lät helsa honom, att han deri funnit, att Armfelt talat sanningens och oskuldens språk. (Furstinnan Menschikoff till Armf. $^{19}/_{2}$ 1794.)

** En italiensk språklärare, som biträdt Armfelt med öfversättning och utskrifning af denna förklaring, hade mot betalning lemnat ett exemplar till B. Mori, som öfversände den till Piranesi (M:s bref $^{8}/_{2}$ 1794). Anstalter gjordes genast för att hindra dess tryckning, hvilka äfven lyckades i Florens, hvarest ryske chargé d'affaires Mocenigo förgäfves försökte att få den införd i tidningarna, och i Genua, hvarest Lagersvärd korsade Armfelts vän Lizakewitz' bemödanden i samma syfte. Det lyckades dock denne sistnämnde att få Armfelts förklaring tryckt i »Gazeta

Sedan dessa bref skrifvits, och Armfelt ansåg sig skild från Sveriges tjenst, vände han sig till sin mäktiga beskyddarinna i Ryssland och anropade henne om en fristad för sin familj, som redan begifvit sig på väg till Katharina II:s rike, samt erbjöd henne sina egna tjenster. »För E. Kejserl. Maj:t, heter det i detta bref, behöfver jag icke hvarken rättfärdiga eller förklara mig. E. M:t vet, att Gustaf III:s son icke har en trognare undersåte, än den, som denne konung, hvars minne jag älskar ända till dyrkan, öfverhopat med välgerningar. E. M:t vet äfven, att jag har älskat mitt fädernesland lika högt som min konung, och att det största bevis, jag ansett mig kunna gifva derpå, har varit att hos konungen, min herre, söka inpregla de grundsatser, som betrygga förbundet med E. M:t — ett förbund, lika nyttigt, lika oundgängligt för Sverige, som ärofullt och passande mellan verldens båda mest lysande monarker. Det var fordom min enda förtjenst; det är nu mitt enda brott.» *

Länge dröjde det icke, innan det kritiska ögonblick, på hvilket Armfelt gjort sig beredd, inträffade. »På aftonen d. 9 Februari, skrifver han i sina otryckta memoirer, kom man och berättade mig, att en svensk kutter inlupit från Genua.

---

di Lugano», på schweiziskt område (Lagersvärds bref till Sparre och Reuterholm 15/2 1794, R. A. och Utr. Dep:ts arkiv). Lagersvärd skyndade att i genuesiska tidningar införa en amper vederläggning af Armfelts »Dichirazione», särskildt af punkten om Gustaf III:s testamente. (Afskrift i Eriksbergs arkiv, bilagd L:s bref till Sofia Albertina.) Äfven till norra Europas tidningspress trängde skriftvexlingen härom. Hamb. Correspondenten innehöll såväl Armfelts förklaring (Altona 28 Febr.) som vederläggningen (Stockh. 11 Mars). Af svenska regeringen gjordes anstalter för att hindra tidningsutgifvarne i Altona att vidare intaga bref eller aktstycken från Armfelt. (Se Schinkel, Bihang I: 186.)

* Efter konceptet bland Armfelts papper. Äfven detta bref finnes i öfvers. tryckt i Schinkels Minnen III: 380. Mori, som inrapporterade, att Armfelt skref detta bref till kejsarinnan samma afton som hans familj afreste — »han var sysselsatt dermed till kl. 11 och afbröt stundom skrifvandet för att tänka, medan han lutade hufvudet mot handen», heter det i hans rapport — och att han ernade afsända det genom ryska legationssekreteraren Italinski, hade fått den ofvannämnde språklärarens löfte att få äfven detta bref i sina händer. Det lyckades emellertid icke (Mori till Piranesi 8/2 1794).

Brändström, som var lika nyfiken som jag på alla nyheter från Sverige, begaf sig genast till hamnen, för att se huru det förhöll sig, om det verkligen var ett af de fartyg, som han hade sett i Genua eller i Livorno, ty han var säker att i detta fall igenkänna dess officerare och besättning. Jag bad honom att i sådant fall bjuda dem till middag hos mig följande dagen, och i synnerhet att söka af dem utforska, så vidt det var möjligt, huru det hängde tillsammans med den beryktade komplotten. Brändström träffade mig mot kl. 8 på aftonen hos furstinnan Menschikoff; han berättade, att kutterns befälhafvare vore en kapten Holm, men att dess officerare vore honom nästan okända; att ingen af dem tycktes känna till den ifrågavarande saken, och att man för öfrigt hade mottagit honom väl. Han tillade, att Holm uppgifvit, att han kommit till Neapel för att eskortera svenska handelsfartyg, som lågo der, att han endast tänkte stanna tre eller fyra dagar, och att han skulle hafva äran komma att äta middag hos mig dagen derpå. I allt hvad denne kapten sagt, misstänkte vi emellertid intet bedrägeri, och jag tillbragte natten i största lugn, utan att ha den minsta aning om hvad som skulle hända».*

Under det major Brändström språkade med det svenska skeppets föregifne befälhafvare, låg baron Palmqvist gömd nere i lastrummet. Genom Brändströms meddelanden till Holm fick Palmqvist veta grefvinnan Armfelts flykt, de förändringar hennes make vidtagit i sitt hushåll o. s. v.; och beslöt att till följande dagen uppskjuta utförandet af sina ordres. »Kl. 9 på morgonen d. 10 Febr., berättar Palmqvist,** begaf jag mig förklädd till statskansliet för att direkt vända mig till premierministern. Han syntes mig mena ärligt och vara benägen att vara mig till hjelp för utförandet af mitt uppdrag.

* Armfelt skref samma dag till sin hustru med uppmaning att söka få reda på hvart de svenska örlogsfartygen i Livorno voro destinerade. Kutterns ankomst kände han, men ingenting vidare; dock skrifver han: »Je suis sur mes gardes; je crois que non seulement la police, mais encore d'autres personnes veillent sur mon existence.»

** Palmqvists enskilda bref till Lagersvärd från Livorno $^{21}/_{2}$ 1794 (Eriksbergs arkiv).

Han hade t. o. m. den godheten att genast skaffa mig ett hemligt samtal med sjelfva *hufvudpersonen,* * hvilket dock blef helt kort, då denne var färdig att stiga upp i vagnen för att fara till Portici. Under tiden hade — — —s ** spioner varit verksamma: jag tror, att hon hade sådana uppe i sjelfva kansliet, hvarest jag icke kunde undgå att bemärkas såsom främling. Jag vet, att hon kl. 10 skref en biljett till lady Monck, för att låta fågeln genast flyga sin kos; denna lät spänna hästarna för sin vagn; och kl. 5 på e. m. var han borta. Jag skulle ej förr än vid denna timma få något svar från *hufvudpersonen,* och dermed dröjdes ända till kl. 7 på aftonen; och då förebar man, under många komplimenter, två eller tre dåliga skäl för sin vägran att utlemna fågeln: att det t. ex. saknades en formlig ansökan derom, att brefvet icke var uppsatt i en viss form o. s. v. Korteligen, jag såg tydligt, att qvinnorna hade de karlar, med hvilka jag hade att göra, i sitt våld, och att de visat dem tänderna; och ni känner hvad deraf följer, om männen ej stå på sig.»

Palmqvist hade rätt: det var damerna, som räddade Armfelt, enkannerligen drottning Karolina och hennes väninna lady Elisabeth Monck. *** Armfelt var ännu qvar i lugn i sin bostad vid middagstiden, då han såg denna sistnämnda der inträda. Hennes man hade nästan burit henne upp för trapporna; hennes svaga helsa, i förening med sinnesrörelsen, tillät henne knappast att gå. Men faran var öfverhängande, och hon trotsade alla svårigheter. Den biljett från drottningen, som hon erhållit, innehöll afskrifter af de bref till konungen af Neapel och premierministern general Acton, som Palmqvist framlemnat, underrättelse att en utomordentlig konselj skulle ega rum samma dags eftermiddag med anledning af begäran om Armfelts utlemnande, samt uppmaning att ej försumma tiden att sätta denne i säkerhet. Lady Monck åtog sig att skaffa ett pass, under ett lånadt namn; andra vänner skyndade

---

* Konungen af Neapel.

** Drottningens.

*** »L'amour et l'amitié veillent», skrifver furstinnan Menschikoff vid denna tid till Armfelt.

att sända penningar* för att underlätta flykten; och allting gick med en sådan snabbhet, att Armfelt, åtföljd af Brändström, redan kl. 3 kunde begifva sig till lady Monck, i hvars vagn de kl. 5 genom obemärkta gator lemnade Neapel. Hon och hennes man följde flyktingarna utom stadens gräns, och dessa fortsatte sedan färden åt Manfredonia, den vanliga öfverfartsorten åt Adriatiska hafvet. Någon bestämd resplan hade ännu icke blifvit uppgjord.

Aftonen blef kylig, och de resande beslöto sig för att stanna öfver natten i ett dåligt värdshus i Marigliano, helt nära Neapel. Enligt Armfelts berättelse bidrog detta väsentligen till hans räddning: på morgonen erforo de nämligen, att personer, utsända till hans förföljande, förklädda som tiggare, kl. 3 på morgonen gått förbi Marigliano på väg till Manfredonia. De väntade icke, att flyktingen skulle hafva vågat stanna i Neapels omedelbara grannskap.** Detta blef anledningen att Armfelt beslöt att för några dagar söka en fristad i ett närbeläget franciskanerkloster, till dess de ytterligare anstalter hunnit vidtagas, på hvilka han, med kännedom af sin mäktiga beskyddarinnas välvilja, kunde räkna.

Hos de fromma fäderna funno de resande ett gästvänligt emottagande, ehuru Armfelt fann »leur cuisine fort mauvaise». Från klostret afsändes Brändström följande dagen till Neapel för att inhemta, med hvad framgång Palmqvist skött sitt värf.

---

* Målande beskrifver Armfelt i ett bref till sin hustru dessa bevis af den vänskap, han förvärfvat: »Den dag jag reste från Neapel, kommo pengar till mig från alla håll: milady Anne Monck, lady Bessborough, lilla grefvinnan Skavronski; Helene (Menschikoff) pantsatte sina örhängen, lilla gumman (Catherine Menschikoff) alla sina äkta perlor. Gubben sjelf (furst M.) tog fram sina små pungar, som liknade dem *l'avare* lusar fram på teatern. Mycket är återburet, men det vill ingen kännas vid. Det kom så mycket mera till pass, som min bankir nekade tout court att gifva mig en styfver, fast jag på mitt kreditbref hade 8000 flor.»

** Denna uppgift torde dock hafva varit förhastad. Åtminstone har icke Piranesi, som noggrant beskrifvit alla anstalter till Armfelts förföljande, något att förtälja om afsändandet af dessa spårhundar i tiggarkläder redan d. 10 Febr. (Se hans Lettera al gen. Acton.) Den här, efter Armfelts och Palmqvists sammanstämmande berättelser, meddelade framställning af tilldragelserna i Neapel d. 10 Febr. afviker i åtskilliga detaljer från Piranesis och B. Moris. Deras uppgifter måste anses ega vitsord i hvad som rör dem sjelfva.

Midt i natten återvände han; de nyheter, han medförde, vore tillfredsställande. Visserligen hade han märkt, att spioner voro honom i hälarne hvart han gick, och hade äfven förnummit det omedelbart efter Armfelts resa uppdykande ryktet, att man lejt mördare, för att få flyktingen i sina händer — död, om man ej kunde få honom lefvande. Men den neapolitanska regeringens afböjande svar till Palmqvist* lugnade farhågan att Armfelt skulle utlemnas i hans händer. Vidare berättade Brändström, att officerarna på den svenska kuttern, åtföljda af svenske konsuln André, på aftonen efter Armfelts afresa infunnit sig i hans bostad, under förevändning att göra sin uppvaktning, men att hans betjening spärrat vägen för dem. För öfrigt medförde Brändström bref och helsningar i mängd från de många vänner, som gladde sig att Armfelt undgått den öfverhängande faran.**

Två dagar vistades flyktingarna inom klostrets fridlysta murar. »På morgonen d. 13 Febr. anlände, berättar Armfelt, en liten man, som medförde två små neapolitanska vagnar och ett bref, i hvilket man uppmanade mig att låta honom visa mig vägen till en säker plats, der jag kunde i lugn afvakta att baron Palmqvist hunnit afresa, och att man komme på det klara med de planer mot mitt lif, som man upptäckt... Jag betalte rätt frikostigt min vistelse i klostret, och de vördiga fäderna öfverhopade mig med välsignelser, då jag reste. Vår vägvisare förde oss, under oafbruten tystnad, på smala skogsvägar. Tre eller fyra gånger foro vi öfver större vägar; och efter fyra timmars färd stannade vi vid Montesarchio, ett gammalt slott, som tillhör markis Del Vasto. Dess belägenhet inger redan på afstånd romantiska föreställningar. Det är beläget på ett berg, som beherskar en vidsträckt och fruktbar slätt; dess ålderdomliga byggnadsstil framkallar för inbillningen riddartidens fantastiska äfventyr. En liten stad med några kloster, belägen vid foten af detta gamla slott, och en rid-

---

* Tryckt såsom bilaga till Piranesis bref till Acton, s. V.

** Furstinnan Menschikoff berättar (14/2 1794), att André under de närmast följande dagarne sökt att genom Armfelts svenske kammartjenare Haglund utspionera hans vistelseort, men förgäfves, samt att han försökt få tala med general Acton, men ej blifvit mottagen.

darborg, till hälften i ruiner, som i bakgrunden reste sina murar från en hög klippa, bidrog att göra belägenheten högst pittoresk.»

Man ser, att äfventyret lifligt anslagit Armfelts fantasi. Han fann, att Montesarchio var ett verkligt »palais d'Azor», ett förtrolladt slott; drottningen af Neapel — ty de voro här hennes gäster — var den goda fé, som här »produisait des miracles enchanteurs»; han sjelf och hans kamrat föreföllo, enligt hans ord i ett bref till hans hustru, såsom »de forna chevaliers errants», hvilkas framtidsutsigt var att få »skoja omkring verlden». Några af det gamla slottets ödsliga salar fann han omskapade till beqväma boningsrum för sig och sin reskamrat; förträffligt vin och läckra måltider gjorde ensamheten och förvisningen mindre enformig; och vännerna i Neapel sökte förkorta hans tid genom att sända honom böcker.

Nyheter från Neapel ingingo ständigt. De rörde nästan uteslutande ryktena att Piranesi å svenska regeringens vägnar skulle hafva lejt mördare för att bringa Armfelt om lifvet, rykten som försatt dennes vänner i en liflig oro. Innan man fått mördarna inom lås och bom, och innan deras medbrottsling baron Palmqvist lemnat Neapel, måste Armfelt förblifva på sitt gömställe, för att ej utsätta sig för de största vådor. Detta utgör det ständiga temat i de nästan dagliga bref och biljetter, som kommo honom tillhanda från de damer i Neapel, som, huru de än täflat om Armfelts gunst, nu endrägtigt arbetade för hans räddning. Den energiska lady Elisabeth Monck var genom sin ställning hos drottningen nära underrättad om myndigheternas åtgöranden med afseende på Armfelt, och så väl hon som hennes syster, lady Anne Hatton, lemnade flitigt underrättelser derom. Furstinnan Menschikoff, som bodde i det hus i Neapel, som Armfelt så brådstörtadt måst lemna, hade vården om hans der qvarlemnade tillhörigheter och meddelade nyheter om hvad som tilldragit sig i huset sedan hans afresa. Hon berättade i ett bref bl. a., att hon lemnat de papper, som Armfelt anförtrott henne, i lady Bessboroughs vård, af farhåga för en visitation äfven i sin bostad.*

* Dessa papper, omfattande Armfelts brefvexling sedan han kommit till Neapel, medfördes af lady Bessborough till England och synas icke hafva blifvit återlemnade till Armfelt.

Piranesis föregifna mordanslag mot Armfelt blef genom dessa damers och de neapolitanska myndigheternas åtgöranden en »cause célèbre» i Neapel, och bidrog väsentligen till att samla allmänhetens sympatier kring den med en sådan grymhet förföljde svenske ministern. Piranesi beryktades öfver hela Italien såsom en illgerningsman, den der för betalning röjde personer ur vägen;* och en mörk skugga kastades äfven öfver svenska regeringen, som förnedrat sig till användande af dylika medel och egde en så beskaffad förtroendeman. Den smälek, som drabbade Armfelts förföljare, var i sjelfva verket ett rättvist straff för det sätt, på hvilket man gått till väga för att bringa honom i förderfvet, ehuru anklagelsen för mordanslag visade sig vara ogrundad.

Piranesis ofta citerade »Léttera al generale Acton» utgör en försvarsskrift mot den nämnda anklagelsen; och förhållandet med det föregifna mordanslaget är der framstäldt på ett sätt, som väl i sina hufvuddrag torde vara riktigt. Det kan genom denna skrift sägas vara ådagalagdt, att de föregifna mördarnas uppdrag från Piranesi endast bestått i att söka gripa den flyktande svenske ministern på hans väg till Manfredonia och att bemäktiga sig hans papper. Redan i Januari hade Piranesi, såsom vi sett, sökt utverka påfvens tillstånd att gripa Armfelt, för den händelse han skulle lyckas från Neapel undkomma på Kyrkostatens område. Frågan behandlades i en »kongregation» d. 7 Febr., men svaret utföll här, som i Neapel, afböjande.** Så mycket vigtigare blef det då

* Prinsessan Santa Croce var i synnerhet förbittrad på Piranesi; hon skrifver till Armfelt (18/2 1794): »Avevo preparato una giusta vendetta o pena per Piranesi, che gli darà il nostro governo, quando verrà il processo dell' assassinio.»

** Curian vidhöll den åsigt, att det skulle strida mot folkrätten att utlemna en person i Armfelts ämbetsställning på en begäran, framstäld af Piranesi. Endast om svenska regeringen formligen vände sig direkt till påfliga curian, kunde saken tagas under öfvervägande. Piranesi försökte muta kardinalstatssekreterarens och påfvens kammartjenare med löfte om belöning af 1000 scudi åt hvardera, om de kunde utverka tillåtelsen att arrestera Armfelt (Piranesi till Lagersvärd 8/2, 10/2, och till Reuterholm 8/2, 15/2, 8/3 1794). Han uppgifver, att prinsessan Santa Croce och kardinal Bernis motverkat alla hans försök hos påfven — kardinalen hade i detta ändamål haft särskild audiens hos Hans

att så fort som möjligt få den förföljde statsbrottslingen i sitt våld. Så snart Armfelts flykt från Neapel blef känd, hade Benedetto Mori fogat anstalt om hans förföljande, och för detta ändamål vidtalat sin broder Vincenzo Mori, afsigkommen handlande i Neapel, och en gammal man vid namn Pietro Pasquini. Dessa skulle följa Armfelt i spåren; och dennes löpare, Stefano Setola, som jemte andra tjenare stannat qvar i Neapel och som redan förut varit i Moris sold, åtog sig att upptäcka Armfelts vistelseort. Planen blef emellertid, enligt Piranesis berättelse, röjd just genom denne Setola, som vid närmare besinnande fann rådligast att yppa saken för general Acton.* Följden blef att så väl Setola som de båda öfriga handtlangarne, Vincenzo Mori och Pasquini, blefvo fängslade. — Den mera förslagne Benedetto Mori undgick rättvisans klor och räddade sig slutligen ombord på den svenska kuttern. Bref från Piranesi till B. Mori, hvilka uppsnappades, tjente ytterligare till bevis, dels att man hade ondt i sinnet mot Armfelt, dels att Piranesi handlat å den svenska regeringens vägnar, så väl genom det långvariga spioneri, han föranstaltat, som genom sina förberedelser till flyktingens gripande. Dessa upptäckter sattes genast i sammanhang med Palmqvists uppträdande i Neapel, och ryktena om mord fingo snart full fart. Palmqvist och Piranesi, svenska regeringens förtroendemän, utpekades såsom dådets anstiftare; och drottningen af Neapel samt hennes minister Acton dröjde icke att begagna sig af den allmänna oviljan till sin skyddslings förmån.

Utan tvifvel voro så väl svenska regeringen, som Piranesi och baron Palmqvist oskyldiga i detta föregifna mordanslag; och

---

Helighet. — Enligt hvad furstinnan Menschikoff i bref till Armfelt ($^{19}/_{2}$ 1794) berättar, skall påfven hafva enskildt förklarat, att han för Armfelt hyste mycken aktning och aldrig skulle hafva medgifvit hans utlemnande.

* Enligt Piranesis uppgift. Armfelts berättelse afviker i någon mån: der nämnes icke Setola såsom upptäckaren af anslaget. I stället uppgifver han, att nyheten härom burits fram direkt till drottningen genom en bland hofbetjeningen, hvars broder, en sockerbagare, som tillfälligtvis uppehållit sig i Neapel, af Armfelts tjenstfolk erfarit de föregifna mordiska planerna. Drottningen tillkallade då general Acton och polismästaren Medici, och uppsnappandet af Piranesis bref till Mori ledde till vidare upptäckter.

det saknar i och för sig all sannolikhet, att de skulle hafva velat tillgripa dylika medel. Så tedde sig emellertid icke saken för de lättrörliga Neapolitanarne och för Armfelts uppskrämda beskyddarinnor. Det kan knappast betviflas, att så väl Armfelt sjelf som de som stodo honom nära, åtminstone till en början, varit fullt öfvertygade om dessa ryktens sanning. De bref, som han erhöll under vistelsen på Montesarchio, och de nyheter, som hans kunskapare Brändström från sina besök i Neapel medförde, kunde ej annat än öfvertyga honom, att hans lif vore i fara; och dessa ännu bevarade bref, så väl som de han sjelf samtidigt skref till sin hustru, tjena att gifva en föreställning om beskaffenheten af dessa sensationsrykten. I ett skriftligt vittnesmål, längre fram afgifvet inför domstolen i Neapel, sedan den långvariga ransakningen med de föregifna mördarna tagit sin början, har Armfelt sjelf gifvit en sammanfattning af hvad som kommit till hans kunskap om de mot honom tilltänkta illbragderna. Det var fruktansvärda saker: en af hans betjening hade haft i uppdrag att gifva honom förgift i en kopp kaffe, en annan att mörda honom i sömnen, men båda hade i det afgörande ögonblicket saknat mod. Piranesi hade från Rom afsändt 42 exemplar af Armfelts graverade porträtt, för att göra honom lätt igenkännelig för mördarna; så väl han som baron Palmqvist hade utdelat mycket penningar för att få honom röjd ur vägen. Denne sistnämnde hade förklädd uppehållit sig i staden och umgåtts med Benedetto Mori; och, då dennes företag upptäcktes, hade Palmqvist erbjudit svenske fartygsskepparen Berg 6000 dukater, för att bringa Armfelt, död eller lefvande, ombord på kuttern.

Man kan sannerligen icke undra, att Armfelts vänner ansågo den största försigtighet vara af nöden!

Emellertid afseglade Palmqvist, efter att några dagar hafva legat vid Capri; de tre »mördarna» sutto inom lås och bom, och spaningarna efter deras medbrottslingar hade icke ledt till något resultat. Då ansågs tiden vara inne att befria Armfelt från förvisningen på Montesarchio; och han återvände den 26 Febr. till Neapel, för att vidtaga förberedelser för sin blifvande långa resa till Ryssland, samt för att, innan han lemnade den plats, der hans vistelse väckt så mycket buller,

författa en utförlig försvarsskrift mot de beskyllningar, som gjorts honom från Sverige. *

Det lif, han förde under denna senare vistelse i Neapel, liknade ingalunda en biltog landsförrädares. Han återvände såsom en triumfator och mottog de ovedersägligaste bevis på aktning och sympati. ** Sjelf har Armfelt lemnat följande skildring: »Jag fick min bostad i markis Del Vastos hotel, hvarvid alla tänkbara försigtighetsmått iakttogos, för den händelse att några af mina mördare skulle finnas gömda, eller svenske konsuln André skulle hafva vågat att lega nya. Vid ingångsporten, så väl som vid trappan, var posterad vakt af polisen, hvilken hade befallning att icke släppa in någon obekant. Mina måltider tillagades af bepröfvadt folk, tillhörande drottningens betjening; innan jag fick smaka drycker och bakverk, undersöktes de af pålitliga personer. Med ett ord, det var omöjligt att lefva i större trygghet efter de faror, för hvilka jag kort förut varit utsatt... Mina vänner och bekanta besökte mig ofta, så att jag alla aftnar såg hos mig stadens förnämsta societet. Jag hade dessutom till mitt förfogande ett utsökt bibliotek, och det var på ett så förekommande sätt sörjdt för all tänkbar beqvämlighet och trefnad, att jag icke ens hade tid att önska mig något. Af omtanke för min säkerhet hade man förmått mig att lofva att ej gå ut efter skymningen; men på förmiddagen gick eller åkte jag ofta ut att besöka mina vänner.»

---

* Omedelbart efter sin återkomst öfversände Armfelt till chargé d'affaires Lagersvärd legationens papper jemte ett bref, som är ett mästerstycke i ironisk stil. Han prisar deri L:s »finesse, délicatesse, et les bons procédés qui vous rendent si digne de la confiance honorable»; han skämtar öfver Palmqvists hemlighetsfulla uppträdande i Neapel och kallar honom »le seul masque du carneval». Med afseende på de öfversända diplomatiska papperen uttalar han den önskan, att det måtte vara honom tillåtet att behålla ett par af rikskansleren Sparres bref såsom »souvenir précieux de ses bontés pour moi et de la grâce énergique de son style»(!) Denna sistnämnda sarkasm är utesluten vid tryckningen af detta bref bland bilagorna till Piranesis »Lettera» (s. XXI).

** Skämtsamt skrifver han till grefvinnan Armfelt (1/3 1794), att han gaf formlig cour: »Mon appartement ne se désemplit pas, et je suis plus embarrassé de répondre comme il faut aux tendres intérêts et à la politesse qu'on me témoigne, que je ne serais de regarder mes infâmes persécuteurs en face.»

Armfelts brefvexling med sina beskyddarinnor och väninnor från den tid, då han vistades undangömd i grannskapet af Neapel, tjenar i väsentlig mån att belysa hans personliga ställning, hvilken var anledningen till alla dessa omsorger. Man såg i honom i främsta rummet den älskvärda personligheten och föreningen af alla manliga fullkomligheter, hvilken tydligen satt de flesta damernas hjertan i brand; »le cher petit» — det vanliga smeknamnet i dessa bref på den ovanligt högväxte Armfelt — var derjemte i deras ögon en martyr för sina ridderliga tänkesätt och sin heder. »Kan man se Armfelt eller tala med honom och tvifla på att han är en man af ära?» — utropade drottning Karolina vid första underrättelsen att han skulle hafva varit inblandad i en sammansvärjning.* Man hoppades, såsom det heter i ett af dessa bref, att »himlen skulle skydda en hjelte, en värdig och rättskaffens riddersman, som förtjente att lefva i en bättre tid».

Markis Del Vasto, hos hvilken Armfelt njöt denna storartade gästfrihet under sin senare vistelse i Neapel, var öfverhofmarskalk hos drottningen; och det var i främsta rummet till henne, som Armfelt stod i förbindelse, ej blott för sin räddning ur faran den 10 Febr., utan ock för all sedan visad välvilja och frikostighet. Hon lemnade honom slutligen en rundlig reskassa af 10,000 dukater, och sörjde för att Armfelt under sin resa skulle röna ett välvilligt mottagande hos alla, som stodo i förbindelse med neapolitanska hofvet.** Såsom tillbörligt var, egnade Armfelt henne tillbaka sin varma tacksamhet. Han fann henne vara »en välgörande gudomlighet, som alltjemt, med uppoffring af sitt eget lugn, endast tänkte på hvad som kunde bereda andras glädje och lycka». Af grannlagenhetsskäl ansåg han sig böra undvika att råka konung Ferdinand, hvilken dock, liksom hans gemål, var öfver-

---

* Enligt en (odat.) biljett af lady Monck till Armfelt.

** Armfelts förföljare föreslogo bland andra medel att göra slut på det mäktiga beskydd han åtnjöt, att söka muta drottningens väninna M:me San Marco »par une grosse somme d'argent». (Lagersvärd till Reuterholm $^{15}/_{8}$ 1794.) Äfven om man lyckats vinna den nämnda damen för saken, torde hennes försök näppeligen hafva krönts med framgång.

tygad om Armfelts oskuld;* men träffade flera gånger drottningen och andra medlemmar af konungafamiljen. Till henne lemnade han ett af de första färdigskrifna exemplaren af sin »mémoire justificatif»; i det afskedsbref, hvari drottningen försäkrade honom om oföränderligheten af sitt intresse för hans »digne personne», erbjöd hon sig att draga försorg om dess offentliggörande.

Denna utförliga försvarsskrift, daterad d. 16 Mars 1794, på årsdagen af Gustaf III:s mord, hade, liksom den ofvannämnda förklaringen i italienska tidningar och brefvet till hertigen-regenten, till ändamål att vederlägga hvad som genom den utländska pressen kommit till Armfelts kunskap om den mot honom gjorda anklagelsen för planer mot hertigens lif och omstörtning af Sveriges författning. Med fullt skäl kunde han afvisa dessa orimliga beskyllningar såsom smädelser, härrörande af hat och misstro;** det skulle dröja åratal, innan han erfor, att hans förföljare längre fram, vid närmare undersökning, funnit skäl att låta dessa anklagelser falla, medan de i stället framstält andra, hvilande på bevis, som Armfelt hade svårare att jäfva. Åt sin förklaring ernade Armfelt nu gifva den största möjliga offentlighet: den borde utkomma på alla Europas språk, i Neapel, Wien och London.*** Den falska anklagelsen hade gått igenom hela Europas press: försvaret borde också blifva kändt ej blott i Sverige. Förslaget derom

* Armfelt citerar i ett bref till sin hustru ett yttrande, som konungen fält om honom: »C'est une victime que la haine veut immoler à ses faveurs, et le baron Palmqvist, qui était venu pour l'arrêter, avait l'air d'un coquin qui veut tuer un galant homme.»

** »Inga andra än fän och kanaljer kunna tro mig delaktig i en konspiration i Stockholm på den distancen och så dumt tillstäld, tvärt emot mina principer», skref Armfelt från Neapel till sin hustru.

*** Armfelt till sin hustru $^{11}/_{2}$ 1794. Några dagar senare ($^{17}/_{2}$), då han till sin hustru öfversände handskriften, föreskref han dock, att den, endast om han blefve mördad eller fängslad, skulle befordras till trycket; i annat fall ville han afvakta processens utgång. Han ville, att denna skrift skulle utgöra »ett testamente för mina barn, som, om det ej ger dem kontanter, bevisar deras fars vandel, principer och heder».

kom dock icke till utförande; och först 57 år efteråt blef denna skrift offentliggjord. *

Oaktadt denna skrift sålunda utgör ett försvar mot en anklagelse, som icke blifvit fullföljd, saknar den dock icke sitt intresse i Armfelts historia. Mycket af dess innehåll är gemensamt med de ofvannämnda förklaringarna till hertigen-regenten och i de italienska tidningarne; men tonen är djerfvare, och försvaret öfvergår på sina ställen till anklagelse. Armfelt lemnar en redogörelse för sitt offentliga lif och det sätt, på hvilket han blifvit behandlad af svenska regeringen, hvarvid han icke underlåter att vidröra den ömtåliga punkten om kodicillen till Gustaf III:s testamente; han häfdar sin monarkiska ståndpunkt och söker visa, att hans förföljare bekände sig till konungamördarnas läror och beskyddade dem. Reuterholm skildrar han såsom »en visionär, hycklare och äfventyrare, med ett brinnande hämndbegär, en man, som med en omåttlig ärelystnad förenar ett ytterligt sjelfförtroende och under en mask af underdånighet döljer den moderna filosofiens samhällsförödande afsigter». Han klagar öfver den smädelse, som blifvit utspridd i Europas press: den Reuterholmska styrelsen hade på samma gång gjort sig till hans »baktalare, anklagare, förfalskare och domare». »Sedan mer än fyra månader, heter det, hafva de omgifvit mig med försåt af alla slag, och väpnat skurkar för att beröfva mig friheten och lifvet; utskickade från Sverige förklara mig vid de italienska hofven skyldig till högförräderi; de döma mig således, medan jag ännu endast är anklagad, och vanära mig, innan jag blifvit öfverbevisad om något brott.» Det vore i främsta rummet honom, ej de i den föregifna sammansvärjningen invecklade,** som man ville förfölja, ty befallning om hans arrestering vore gifven, långt förr än sammansvärjningen skulle blifvit upptäckt. Brottsliga afsigter kunde icke tillvitas honom, men väl skarpa och bittra uttryck af miss-

---

* I Gömdt är icke glömdt, h. VIII, i öfversättning. Originalet är skrifvet på franska.

** Af dem lemnas i förbigående kortfattade karakteristiker, afsedda att visa deras oskuld. Armfelt begagnar tillfället att erinra om hertigens föregående förhållande till fröken Rudenschöld: hennes obenägenhet att lyssna till hans böner hade nu framkallat hämndbegär och svartsjuka.

nöje. »Ack, huru vore det väl möjligt, att jag ej skulle känna missnöje? Jag har i mitt land sett rotfästas grundsatser, som förstöra samhällsordningen. Jag har sett dessa grundsatsers bekännare bemäktiga sig sakernas ledning, genomföra de mest genomgripande förändringar, vända upp och ner på alla ämbeten, återupplifva onödiga befattningar, förbereda nya vådliga anordningar af alla slag och uppväcka oroande och misstänkta rörelser, med välgerningar och hedersbevisningar öfverhopa alla dem, som under förra regeringen visade sig såsom förrädare och upprorsmän, och förfölja alla dem, som förblefvo trogna. Jag har sett — store Gud, är det möjligt! — Gustafs mördare frikända och nästan belönta, utan att man aktat nödigt att vid utöfvandet af denna förvånande mildhet iakttaga någon måtta för att till någon del bemantla skandalen.»

Det är, som man finner, snarare anklagaren inför Europas domstol, än den anklagade, som här talar. Han går ännu längre genom följande bittra antydan: »Man vet alltför väl, att jag ej är brottslig, och att jag, långt ifrån att vilja kullstörta min konungs myndighet, med glädje skulle gjuta återstoden af mitt blod för dess befästande. Man vet mycket väl, att mitt lif icke kan vara till skada för hans makt; men min undergång är måhända nödvändig för utförandet af hans fienders anslag; och det är utan tvifvel för att lättare vinna detta mål, som man anfaller alla Gustafs gamla och trogna tjenare.»

»Jag har hitintills endast lyft på den slöja, som döljer så många nedrigheter, under afvaktan på att omständigheterna skola tillåta mig att helt och hållet sönderrifva den. Men om jag träffas af mördarens dolk, så angifver jag på förhand min död såsom en signal till ett ännu större brott.»

Uppsatsen slutar med ett vältaligt anropande af Gustaf III:s skugga och ett högtidligt förnyande af den ed, som Armfelt aflagt vid sin konungs graf, att vara trogen hans minne och hans arftagare. *

* *
*

* Såsom ett tillägg till denna försvarsskrift kan anses Armfelts vederläggning af svenska regeringens i tyska tidningar införda svar på hans i Neapel offentliggjorda »Dichiarazione». — Denna skrift, kallad »Lettre de Naples ce 13 Avril», författades af Armfelt under hans resa genom Ungern och Galizien

Ej blott Armfelts vänner och väninnor i Neapel skänkte honom bevis af sitt deltagande och sin uppmuntran. Äfven från andra håll ingingo dylika. Ett bland de anmärkningsvärdaste var ett bref från grefve Axel Fersen, som förklarade, att han icke trodde på tidningarnas rykten om Armfelts delaktighet i en sammansvärjning. Fersen kände för väl Armfelts tillgifvenhet för sitt fäderneslan och för Gustaf III:s minne, skref han, för att kunna anse honom i stånd dertill; i stället skulle Armfelt säkerligen hafva hindrat detta afskyvärda anslag, om det kommit till hans kunskap.* Den ryske diplomaten Lizakewitz skyndade att till sitt hof inberätta, att Armfelt vore alldeles okunnig om den omtalta sammansvärjningen och fullkomligt värd kejsarinnans välvilja. Genom furstinnan Menschikoff, som någon tid efter Armfelt lemnade Neapel, erhöll han vänliga helsningar från högtstående personer; påfven och kardinal de Bernis i Rom, prinsessan af Lothringen i Wien m. fl. Bland dem var äfven den för sin qvickhet och älskvärdhet bekante prinsen af Ligne, under vexlande tidsomständigheter länge känd såsom en ridderlig typ för samtidens europeiska aristokrati.**

Armfelts engelska vänner arbetade också i hans intresse; och fråga var å bane att i England bereda honom en fristad, hvilket dock derifrån afböjdes.*** I allmänhet blef Armfelt genom sina fienders förföljelse en ryktbar och i det anti-revolu-

---

till Ryssland och öfversändes af honom till neapolitanska sändebudet i Wien markis del Gallo, som drog försorg om dess offentliggörande (se Courrier du Bas-Rhin d. 17 Maj 1794). Deri framhålles, utom redan förut nämnda skäl, att Armfelt, sedan anslaget mot hans lif upptäckts, haft fullgiltig anledning att rädda sig genom flykten. Hans afsigt hade eljest varit att begifva sig till Sverige för sitt rättfärdigande, men Palmqvist hade icke delgifvit honom någon befallning derom, o. s. v.

* Fersen till Armfelt $^{22}/_{1}$ 1794.

** Menschikoff till Armfelt $^{13}/_{3}$, $^{27}/_{4}$ 1794.

*** Bland Armfelts papper finnes ett odateradt och ounderteckmadt bref, skrifvet af en bland de engelska damerna, hvari hon underrättar, att hon på lady Moncks begäran »sonderat» en medlem af engelska regeringen, huruvida Armfelt vore välkommen i England, men fått till svar »que l'arrivée *du petit* en Angleterre ne ferait pas plaisir. Et quand je l'ai demandé s'il courrait risque de se voir livrer, il m'a dit, qu'on pourrait bien le prier de partir.»

tionära Europa högt uppburen person. Han ansågs såsom en martyr för »la bonne cause», och Sverige under Reuterholms styrelse betraktades såsom hemfallet under jakobinismen. Särskildt hade Armfelt förvärfvat de franska emigranternas sympatier: »efter deras tanke borde baron Armfelt regera oss», skref Sveriges sändebud L. v. Engeström från London samma år.*

Förtröstansfullt vände Armfelt emellertid sina tankar till kejsarinnan Katharina II, hvilken, såsom vi erinra oss, skriftligen försäkrat honom att, om oförutsedda händelser skulle föra honom till hennes rike, »han der skulle röna ett mottagande, som skulle bekräfta hennes gunstiga stämning»; ** och då tiden för Armfelts afresa från Neapel tillstundade, var det till Petersburg, som han styrde sin färd, full af förhoppningar om en lysande framtid i den stora kejsarinnans tjenst.

Hans afresa från det gästvänliga Neapel påskyndades genom den väntade ankomsten af Sveriges chargé d'affaires Lagersvärd, afsänd för att å svenska regeringens vägnar göra neapolitanska hofvet föreställningar med afseende på dess förfarande mot Armfelt och ryktena om det föregifna mordanslaget. — Under vägen hade Lagersvärd haft audiens vid toskanska hofvet i Florens och hade, enligt sina egna ord, lyckats betaga storhertigen alla »skrupler» med afseende på Armfelt, »och, säger han, hoffolket följde snart detta exempel».*** I Rom deremot hade han funnit den allmänna meningen afgjordt till Armfelts förmån, på grund af ryktena om mordförsöken samt derföre, säger Lagersvärd, att Armfelts »uppsåt att skada en prins, som ej var af de koaliserade, anses såsom mera förlåtligt».

Armfelt skyndade undan, några dagar innan Lagersvärd anländt, men innan vi följa honom på hans långa färd till Ryssland, bör i korthet erinras om det sätt, hvarpå den Armfeltska fejden i Neapel fortsattes efter hans afresa.

Det mottagande, som Lagersvärd rönte under 20 dagars vistelse i södra Italiens hufvudstad, var föga uppmuntrande.

* v. Engeström, Minnen I: 245.

** Katharina II:s bref till Armfelt $^{11}/_{5}$ 1793. Se ofvan sid. 138.

*** Till Reuterholm $^{15}/_{2}$ 1794.

Han fann hela Neapel på förhand intaget mot »Sverige och dess agenter».* Allmänheten sysselsatte sig icke längre med frågan om Armfelts föregifna högmålsbrott; endast med grymheten hos den regering eller dess organer, som uppgjort planen till hans mord. Den förnäma verldens dörrar — såsom prinsessan Sofia Albertinas ledsagare hade Lagersvärd året förut der varit en välkommen gäst — voro honom nu stängda: »jag fann, att t. o. m. lakejerna voro invigda i politiken, ty mitt namn betraktades som kontraband: det hann aldrig längre än i antichambren.» ** Detta skedde på drottningens befallning: redan innan Armfelt reste från Neapel, underrättade han sin hustru, att detta öde skulle drabba — »den lille rackarn». Bittert klagar Lagersvärd i bref till Reuterholm, att han behandlades i Neapel såsom »pestiféré» och undveks af alla bekanta. Han öfverlemnade en note till general Acton, i hvilken han medgaf, att Piranesis åtgärder mot Armfelt kunde betraktas såsom härrörande från öfverdrifvet nit, men protesterade mot de smädelser, som ohejdadt fått spridas mot svenska regeringen, samt begärde, att handlingarna i ransakningen med de föregifna mördarna skulle sändas till Stockholm. Han mottogs höfligt, men kallt, af general Acton, fick ett slags löfte att ransakningshandlingarna skulle utlemnas, men derjemte antydan om neapolitanska styrelsens önskan att Piranesi skulle ställas till ansvar. ***

---

* På vägen till Neapel mötte han i Velletri furstinnan Menschikoff, som enligt hennes bref till Armfelt ($^{19}/_{3}$ 1794) vid anblicken af »ce scélérat, ce misérable, ce gueux» kände sig gripen af »horreur». Hos prinsessan Santa Croce hade Lagersvärd i Rom gjort besök, hvarvid han försökt framställa sig såsom oskyldig till förföljelsen mot Armfelt, hvars vän han sade sig vara. Han blef snäft mottagen af den romerska damen, som enligt ett uttryck i ofvan nämnda bref »gjort det omöjliga och satt himmel och jord i rörelse för Armfelts räddning». Naivt nog skrifver Lagersvärd till Reuterholm ($^{13}/_{3}$), att han nog skulle efter befallning »prônera Armfelts brottslighet», ehuru han ej visste omständigheterna af densamma.

** Lagersvärd till Sofia Albertina (Eriksbergs arkiv).

*** I en depesch till rikskanslern ($^{29}/_{3}$ 1794) har Lagersvärd skildrat svårigheten af sin ställning. Han kunde icke officielt lägga sig ut för de häktade spionerna, af fruktan att derigenom kompromettera svenska regeringen, hvilken i hvarje fall borde frukta deras vittnesmål vid processen. Om Piranesi yttrar

Ännu en gång, ett par månader senare, uppträdde Lagersvärd inför neapolitanska hofvet å sin regerings vägnar med föreställningar i samma syfte. Han instälde sig dock icke personligen: hvad han hade att framföra, gjorde ett personligt uppträdande knappast möjligt. Det var då han öfversände den vredgade svenska styrelsens bekanta skrifvelse till hofvet i Neapel, i hvilken dettas uppförande i Armfeltska saken förklarades ovärdigt »en hyfsad regering» och tillkännagafs, att alla förbindelser med detta hof vore afbrutna, »till dess det behagat Hans Sicilianska Majestät att gifva Hans Svenska Majestät en satisfaktion, lika uppenbar, som det sätt, hvarpå han honom förorättat». Hans Sicilianska Majestät blef icke svaret skyldig; och Europas tidningar för år 1794 hade mycket att förtälja om det pennkrig, som utfördes mellan de båda hofven i ultima Thule och vid Medelhafvet.*

Ännu större obehag, än Lagersvärd erfarit i Neapel, mötte Piranesi i Rom. Svenska regeringen hade, till belöning för hans tjenster, i Maj 1794 utnämnt honom till ministerresident i nämnda stad; men det lyckades honom icke att af den helige fadren blifva erkänd såsom sådan. Han fick visserligen en audiens hos påfven, men såsom enskild person. Den skugga, som hvilade öfver hans namn på grund af hans förhållande i den Armfeltska saken, stängde för honom ohjelpligt de aristokratiska kretsar, i hvilka det var målet för hans ärelystnad att intränga. Icke ens nordstjerneordens riddarkors, hvarmed han hugnades, förbättrade hans ställning.**

* * *

---

han: »Något oförsigtig har han varit af zèle, och det synes att neapelska hofvet vill bereda honom ledsamheter. Man förtryter, att han varit så väl underrättad om hvad här händt.» (Riks-Ark.)

* Skriftvexlingen finnes tryckt i sin helhet såsom bilaga till Piranesis ofta citerade bref till Acton; sedermera omtryckt hos Adlerbeth, anf. st. II: 326 o. f.

** Sedan Gustaf IV Adolf bestigit tronen, återkallades Piranesi från sin beskickning i Jan. 1798 samt återsände sitt obrutna kreditivbref och sin nordstjerneorden. Om hans senare öden se Sander, anf. st., s. 55 o. f.

De vidlyftiga efterräkningar för spionerikostnader m. m., med hvilka Piranesi uppvaktade, hade redan under förmyndare-regeringen gjort, att han betraktades med mindre välvilliga ögon. I Sept. 1794 begärdes af Piranesi för alla manliga och qvinliga spioner runda summor i gratifikation och derjemte titlar

Planen för Armfelts resa till Ryssland var uppgjord af lady Monck och drottningen af Neapel i förening; och äfven sedan han lemnat Neapel, sörjde denna sistnämnda ej blott för hans kassa utan ock för hans säkerhet. Hennes öfverhofmarskalk markis Del Vasto utöfvade å hennes vägnar gästfrihet, så länge Armfelt ännu var på Italiens jord, och i Wien och Petersburg hade hennes ministrar befallning att på allt sätt understödja honom.

Vid midnattstid den 16 Mars lemnade Armfelt Neapel, åtföljd af major Brändström. Vägen togs, under iakttagande af alla försigtighetsmått och med undvikande af de stora stråkvägarna, öfver Troya, Lucera och Termoli till slottet och staden Vasto, den ofvannämnde neapolitanske hofmannens stamgods. Derifrån skedde öfverfarten öfver Adriatiska hafvet till Porto Ré i Dalmatien. Motvind och storm hindrade framkomsten ända till d. 2 April. Genom Kroatiens otillgängliga bergstrakter, öfver Agram och Varasdin fortsatte Armfelt resan till Pressburg i Ungern, medan hans reskamrat gjorde en afstickare till Wien, för att der erhålla pass till Ryssland och spana efter nyheter från Sverige.

Brändström vände sig i Wien till neapolitanske ministern markis Del Gallo, och denne meddelade sig med ryska sände-

af hvarjehanda art; och Piranesi fortsatte, enligt egen uppgift, att göra utbetalningar till sina verktyg, äfven sedan han erhållit antydan att upphöra dermed. Detta skulle nämligen kunnat blifva vådligt för så väl svenska regeringen som för Piranesis eget lif, skrifver han: general Acton skulle ha användt de afskedade agenterna för sina intressen. — Ännu i början af 1796 insände Piranesi en lång lista på belöningsanspråk åt personer, som han användt i Armfelts sak: för B. Mori, som hållits dold i Piranesis hus öfver ett år och blifvit sinnesrubbad af fruktan, betaltes fortfarande månadtligen 30 scudi — derutöfver begärdes nu en gratifikation af 400; åt Pietro Pasquini, en af de föregifne »mördarna», som ännu satt fängslad i Neapel, 12 scudi i månaden; för Antonio Zamparelli, som fruktade att blifva upptäckt, begärdes gratifikation; likaledes för den qvinliga spionen Raponi och en hemlig korrespondent från kabinettet i Neapel o. s. v. För sin broder, som i November 1793 gjort kurirresan till Sverige, begärde Piranesi titel af konsular-agent eller legationssekreterare (P. till Reuterholm $^{6}/_{8}$ 1794, $^{26}/_{1}$ 1796). Bland utgifterna för svensk räkning upptager Piranesi äfven i sistnämnda bref kostnader för tryckning af »Lettera al generale Acton» och för öfversättningen af Armfelts brefvexling m. m. — Dessa fordringar torde, åtminstone till större delen, hafva lemnats utan afseende, då man fann att Piranesis tjenster redan blifvit för dyrt betalta.

budet grefve Razumowski. Del Gallo skyndade att, medan Armfelt i Pressburg väntade på sin reskamrat, underrätta honom om resultatet af de båda diplomaternas öfverläggningar. Razumowski hade icke erhållit några instruktioner med afseende på Armfelt och kände icke kejsarinnans afsigter, men ansåg sig dock kunna försäkra, att Armfelt personligen skulle finna en fristad i Ryssland, om också kejsarinnan icke öppet komme att taga honom i försvar. Pass utfärdades af Razumowski för Armfelt under namnet Brandt, och »M. Frédéric Brandt, voyageur Suisse», erhöll äfven af samme minister ett i vänliga ordalag affattadt rekommendationsbref till ryske generalen Saltikow, som kommenderade en rysk härafdelning i Polen.*

Armfelt mottog under den närmast följande tiden åtskilliga bref från den ofvannämnde neapolitanske ministern i Wien Del Gallo, som på allt sätt sökte vara honom till nytta.** Han lemnade honom underrättelser om de åtgärder, som svenske ministern i Wien, baron Nolcken, vidtagit för att komma flyktingen på spåren: Nolcken hade nämligen utspionerat Brändström under dennes vistelse i Wien och utforskat, att resekreditiv hos bankirer uttagits för Lemberg, Moskwa och Petersburg.*** Derjemte hade Nolcken begärt österrikiska regeringens medverkan för Armfelts häktande. Under före-

* Brefvet blef icke aflemnadt och finnes i Åminne arkiv.

** Ett af dessa bref ($^{19}/_{4}$ 1794) uppsnappades och föll i svenska regeringens händer. Den dröjde icke att göra bruk deraf: det offentliggjordes i utländska tidningar jemte svenska regeringens klagoskrift mot neapolitanska hofvet, såsom bevis på detta hofs försök att skydda Armfelt. Ett bref från Reuterholm till Sparre ($^{22}/_{4}$ 1794, Eriksb. arkiv) upplyser, att den förres vän C. Fr. Nordenskiöld ombesörjt offentliggörandet af dessa aktstycken. Sedermera infördes de i Piranesis Lettera (sid. XVIII).

*** Han trodde sig äfven veta, att Armfelt sjelf varit i Wien och bott hos neapolitanske ministern, samt underlät icke att inberätta detta till sitt hof. Reuterholm var dock icke nöjd med att Nolcken icke lyckats få Armfelt fast. Furstinnan Menschikoff, som i slutet af April passerade Wien, berättade, att Nolcken sökt af henne få veta Armfelts resplan, under föregifvande af sin gamla vänskap för Armfelt. Han hade vid samma tillfälle anförtrott henne, att han med afsigt långsamt bedrifvit efterspaningarna. (M. till Armfelt $^{27}/_{4}$ 1794.) Till prinsessan Sofia Albertina skref dock Nolcken ($^{11}/_{4}$ 1794), att han »gjort allt hvad pligten fordrade». (Eriksb. arkiv.)

gifvande, att denna anhållan måste föreläggas kejsaren, hvilken vistades i Nederländerna, undveko dock de österrikiska myndigheterna att härå gifva något svar. Dessa underrättelser, som bekräftades af Brändström, då han efter ett par dagar träffade Armfelt i Pressburg, syntes visa, att Armfelt kunde påräkna skydd under resan genom den österrikiska monarkien.

Genom Ungern och Galizien, öfver Eperies och Lemberg fortsattes färden till Polen på dåliga vägar och under hvarjehanda mödor. Vid framkomsten till Lemberg var Armfelt så trött, berättar han, att han sof i 24 timmar. I Polen, hvarest frihetskriget som bäst rasade, mötte nya äfventyr. Kriget hade gjort alla förhållanden osäkra; men judiska vägvisare förde de resande på aflägsna vägar genom öde skogstrakter lyckligt till det ryska området. Vägen togs öfver Brody och Jampol till gränsstaden mot Ryssland, Wasilkow, i närheten af Kiew. Till sistnämnda stad hunno de den 27 April, och de voro sålunda nu i den ryska kejsarinnans rike, hvarest de ansågo sig skyddade för förföljelse.

Äfven här var det dock nödigt att behålla inkognitot, till dess kejsarinnan bestämt öfver Armfelts öde, och »herr Fredrik Brandt», som medförde de förnämsta ryska, svenska och danska ordnarna, hade svårt nog att vid tullvisitationen vid ryska gränsen förklara, hvarför så många blå band befunno sig i hans koffert. Han räddade sig med att uppgifva, att de tillhörde general Igelströhm, för tillfället rysk befälhafvare i Warschau, och att han ernat begifva sig till nämnda stad, ehuru omständigheterna tvungit honom att taga en annan väg. I Kiew rönte Armfelt gästfrihet hos tvenne högt stående ryska ämbetsmän, furstarne Kavanski och Daschkow; den sistnämnde, broder till den lärda furstinnan, hvars bekantskap Armfelt gjort i Fredrikshamn 1783, utforskade snart hemligheten af det falska namnet. Upptäckten ökade dock endast hans förekommande artighet.

Dåliga vägar föranledde att vägen till Petersburg togs öfver Moskwa, dit de resande anlände d. 7 Maj. Några dagars uppehåll gjordes i Rysslands gamla hufvudstad, och efter hvarjehanda missöden, bland hvilka äfven var det att blifva

igenkänd af en svensk värdshusvärd i Twer, ankom Armfelt öfver nyssnämnda stad och Nowgorod med sin reskamrat till Petersburg d. 20 Maj.

Öfver två månader hade sålunda användts till resan från Neapel. Längre uppehåll hade ingenstädes gjorts; nödig försigtighet hade visserligen gjort omvägar nödiga, men resans långsamhet i öfrigt måste skrifvas på räkningen af tidens outvecklade kommunikationsmedel, särskildt i denna del af östra Europa. Äfven nu, då Armfelt såsom en förföljd flykting sökte skydd i det aflägsna Ryssland, reste han såsom en person af rang och förmögenhet. Han medförde större delen af sin svenska betjening, hvilken hade tillsyn öfver den del af hans vidlyftiga bagage, som icke inskeppats i Neapel och som nu under en flyttningsresa, som räckte två månader, fördes på vagnar genom en stor del af Europa.

Med otålighet väntade Armfelt att i Petersburg få återse sin familj, från hvilken han länge saknat alla underrättelser, och skickade en af sitt tjenstfolk i förväg till Petersburg för att inhemta dylika och der skaffa honom en bostad. Denne kom Armfelt till mötes på vägen, men endast för att upplysa, att han icke lyckats få veta något om grefvinnan Armfelt, och att han i svenska ambassadhotellet, der han gjort förfrågningar, blifvit mottagen med skymford mot Armfelt, i stället för svar.

Underrättelserna voro oroande och nedslående, äfven med afseende på ovissheten om Armfelts eget framtida öde, åt hvilket han hoppats, att hans hustru genom framlemnande af brefvet till kejsarinnan skulle hafva lyckats gifva en gynnsam vändning. Han hade byggt stora förhoppningar på kejsarinnans välvilja, och han ansåg sig hafva rätt till hennes tacksamhet. I hennes tjenst hoppades han få använda sina insigter och sin erfarenhet. Han var beredd, att såsom krigare följa hennes fanor till Polen, till Orienten eller, om Katharina beslöte sig för att ingripa i kriget mot de franska »jakobinerna», mot Frankrike; och han räknade på ansvarsfulla uppdrag och höga befäl. Eller ock skulle han i politiska värf såsom diplomat eller högt uppsatt ämbetsman kunna vara

den mäktiga herskarinnan till gagn. I hennes tjenst, så hoppades han, skulle han återvinna en ställning, liknande den han måst lemna i sitt fädernesland. I hvarje fall trodde han sig kunna räkna på hennes energiska medverkan för hans återupprättelse från den orättvisa, som vederfarits honom i Sverige.

Men han bedrog sig. I Petersburg fick han veta sitt öde: det förde ej till den ryska statens äreställen, utan till förvisning och glömska. Ur Armfelts anteckningar låna vi följande om det sätt, hvarpå denna sorgliga visshet meddelades honom.

»Strax efter min ankomst berättar han, skref jag en biljett till neapolitanske ministern, hertigen af Serra Capriola. Han svarade, att han skulle komma till mig, och att jag till dess med anledning af för handen varande förhållanden borde stanna hemma och uppföra mig med försigtighet. Otålig öfver att få en förklaring öfver dessa ord, hvilkas mening jag icke förstod, tog jag genast en vagn och begaf mig till honom. Han mottog mig på det utmärktaste sätt och förklarade mig åtskilliga gåtfulla omständigheter. Sedan sade han, att han ernade gå och söka Markoff för att underrätta honom om min ankomst samt bad mig att återvända till min bostad, hvarest jag borde vänta honom. — Markoff rådde mig att samma afton göra ett besök hos grefve Bezborodko på hans landställe vid Nevan, hvilket var beläget tre eller fyra werst från staden. Jag gick in derpå, och han skickade mig en liten förseglad biljett, som jag skulle lemna till grefven, för att undvika möjliga svårigheter att blifva mottagen, om han gått till sängs, och för att slippa säga mitt namn. Hertigen af Serra Capriola lemnade mig en af sina vagnar, förspänd med sex hästar, och lät sin kusk följa med. — Det var redan öfver midnatt, då vi kommo till Bezborodkos villa. Alla sofvo, utom några af tjenstfolket och en kammartjenare. Denne ville alldeles icke vid denna sena timma gå in till sin herre med den ofvannämnda biljetten och väcka honom, samt uppgaf att grefven vore illamående. För att öfvervinna hans motstånd, sade jag att jag vore en kurir, som medförde vigtiga depescher, och att han borde kunna se på min drägt, att jag nyss stigit ur resvagnen. Han beslöt sig då att gå in till sin herre, och två minuter efteråt öpp-

nade grefven sjelf en sidodörr och bad mig stiga in. Han var klädd i nattrock, men med håret friseradt, så att jag icke kan tro att han legat.»

»Vi hade ett samtal, som räckte nära en timma och under hvilket det egentligen var jag, som hade ordet, ty med undantag af några frågor, som han gjorde helt sparsamt och som gåfvo mig anledning att tala, sade han mig just ingenting annat än några af vanlig höflighet förestafvade ord om mina olyckor. Sedermera tillade han, att han följande dagen skulle inhemta sin herskarinnas vilja. Jag kände, sade han, hennes rättvisa och välvilliga tänkesätt mot mig; men han ansåg sig böra förbereda mig på att jag kanske, på grund af förhållandena, skulle blifva nödsakad att för några veckor aflägsna mig från Petersburg och ännu någon tid behålla det namn, som jag under resan antagit. Om jag följande morgon kl. 10 ville infinna mig i hans bostad i staden, skulle han meddela mig kejsarinnans vilja. — Hvad som förvånade mig mest, var att jag icke af honom kunde få veta något om min hustrus öde, utom att hon vore i Lifland och att hennes förlossning gått lyckligt. Då han meddelade mig detta, antog han derjemte tonen af en person, som endast ryktesvis hört detta omtalas.»

»Jag lemnade honom, med hufvudet fullt af dystra tankar. — — Jag har glömt att nämna att, fastän mitt pass blifvit uppvisadt i polisen, man några timmar efter min ankomst låtit säga mig, att jag kl. 7 följande morgon borde inställa mig hos polismästaren. Som detta ingalunda anstod mig, och jag dessutom var trött och illamående, hade jag bedt grefve Bezborodko att slippa denna formalitet. Han medgaf det; men kl. 6 följande morgon kom — tydligen för att gifva mig en föreställning om polistjenstemännens grannlagenhet — en dylik tjensteman och väckte mig för att säga, att jag — icke behöfde gå till polismästaren. Han hade egentligen förtjent, att jag kastat ut honom genom fönstret; men jag började inse, att det skulle blifva nödvändigt att finna mig vid obehag och förödmjukelser.»

»Mot kl. 10 samma dag kom en gammal fransk betjent hos grefve Bezborodko för att säga mig att h. excellens

väntade mig, och att han sjelf hade befallning att visa mig vägen uppför lilla trappan. Jag var färdig och begaf mig genast åstad i ett simpelt åkdon med två åkarhästar. Betjenten mottog mig vid en liten ingångsdörr och förde mig, utan att någon såg mig, in i ett kabinett, hvarest jag mottogs af grefven och Markoff. Begge voro de i galadrägt med ordensband, som om de redan varit eller vore på väg till hofvet. Grefve Markoff omfamnade mig med sin vanliga uppsyn af falsk vänlighet; jag trodde mig visa tillräcklig höflighet tillbaka genom att komplimentera honom för hans friska färg och ungdomliga utseende. Sedan satte vi oss och började tala om mina angelägenheter. Det var Markoff, som nu egentligen förde ordet. Sedan han gjort mig åtskilliga frågor angående hvad som föranledt det buller, som förmyndareregeringen i Sverige nu gjorde, sökte han bevisa mig, att originalen eller koncepten till de papper, som uppgåfvos vara tagna, vore i regentens händer, äfvensom åtskilliga bref från Razumowski rörande mina planer. Jag försökte först att visa honom, att detta till största delen måste vara ogrundadt, och vidare, att äfven om det vore sant, ingen kunde vara mera i stånd att göra mig rättvisa, än ryska regeringen, som fullkomligt borde känna innehållet och afsigten af de förslag, för hvilka jag nu behandlades såsom en förrädare i Sverige. Detta ganska enkla svar gjorde Markoff något förlägen, ty han syntes hafva stor lust att bevisa mig, att jag icke vore mycket bättre än Anjalaförbundets män. Han var likväl nog billig att medgifva, att min oskuld icke kunde betviflas, då man kände de åsigter, till hvilka jag bekänt mig under den tid, jag haft inflytande på de allmänna angelägenheterna; »men det är likväl säkert, tillade han, att edra fiender hafva i sina händer fruktansvärda vapen emot er, hvilka de med fördel kunna använda.» — Ja, svarade jag, denna fördel är så mycket större, som de, för att skada mig, kunna stödja sig på den högsta myndigheten, och vända upp och ned på statens visaste inrättningar, utan att utsätta sig för något ansvar. — »Men säg mig, invände han, hvad tror ni då att man borde göra med afseende på Sveriges allmänna angelägenheter? Den närvarande regeringsformen tjenar, i regentens hand, endast att bereda svenskarnes

olycka, i stället för välgång, och att hota grannrikenas lugn.» — Man måste, svarade jag, afvakta konungens myndighetsålder och under tiden följa den politik, hvartill freden i Verelä gaf uppslaget. — Markoff afbröt mig och sade: »Hvem svarar er, herr general, för den unge konungens karakter och för hans lif? För min del är jag öfvertygad, att det endast är genom regeringsformen af 1720, som I kunnen hålla er uppe. Det borde vara en uppgift för er: återinför denna styrelseform, och kejsarinnan skall gifva er sitt mäktiga beskydd och sitt understöd vid detta företag.»

»Jag studsade vid detta förolämpande förslag. Men jag beherskade mig och svarade helt enkelt, att jag hoppades att Försynen skulle vaka öfver den unge konungens dagar, och att hans rättigheter och makt vore mig för dyrbara, mina önskningar med afseende på opinionen om mina åsigter, mina intressen, min heder och mitt anseende sammanhängde dermed för nära, för att jag genom en illa beräknad hämndkänsla skulle vilja bidraga till en dylik åtgärd. För öfrigt vore konungens karakter, hurudan den än kunde blifva — ännu vore det för tidigt att döma derom — säkerligen gynsammare för en granne och bundsförvandt, än en hop partigängare, som vore mera angelägna att bevaka sina egna intressen än statens. »I sjelfva verket, tillade jag, måste en konung, huru likgiltig han än må förefalla, betrakta sitt rike såsom ett arf och sin enskilda lycka såsom oskiljaktig från det allmännas väl; om dessa känslor icke läggas i dagen under en tillförordnad regering, hvars inflytelserikaste medlemmar äro genomträngda af de politiska nyhetskrämarnas förderfliga grundsatser, så beror detta på tillfälliga omständigheter och öfvergående orsaker. I våra dagar, kanske mer än någonsin, fordrar en ärlig och sund politik, att man aktar sig för att begagna sig af det svaghetstillstånd, hvari ett modigt och storsint folk nedsjunkit, för att påtvinga det lagar, som skulle kränka dess sjelfständighet eller skymfa dess ära. Det skulle vara att söka qväfva en eld, hvars utbrott i en framtid skulle blifva så mycket fruktansvärdare. Gustaf III företog det sista blodiga kriget mot Ryssland, endast derföre att han trodde, att hans heder och hans kronas ära och sjelfständighet kräfde det; och jag

hoppas, herr grefve, att ni erinrar er, att jag i min konungs tjenst gjutit mitt blod för mitt fäderneslands ära och sjelfständighet, samt att den politiska tro, som jag här bekänner, har varit så väl grunden till mitt handlingssätt, som resultatet af min erfarenhet.»

»Sedan vi ännu en stund diskuterat detta ämne, tog grefve Bezborodko till ordet för att försäkra mig om kejsarinnans verkliga deltagande i mitt öde. Han tillkännagaf vidare, att Hennes Maj:t ville skydda mig för mina fienders förföljelse, men på samma gång, så vidt det berodde på henne, med omsorgen för min säkerhet och välgång, hvilka låge henne om hjertat, förena politiska hänsyn af grannlaga och ömtålig beskaffenhet, som hon vore tvungen att iakttaga; hon hade derföre beslutat, att jag skulle draga mig undan till Kaluga under afvaktan på gynsammare förhållanden, hvilka icke kunde dröja länge; och att jag der skulle få det ganska bra.»

»Huru föga angenämt än detta budskap föreföll mig — jag betraktade det genast såsom en förvisningsdom — så mottog jag det dock med tystnad och utan att deröfver beklaga mig. Men då Markoff en stund efteråt sade: Kanske ni hellre skulle hafva stannat i Neapel? — svarade jag: »Ja, helt säkert, och det är endast af grannlagenhet, som jag icke velat begagna mig af den välvilja, man der visade mig, och den rättvisa, som jag der erfor. Jag skulle t. o. m. gerna återvända, om H. Kejs. Maj:t tillåter det, med fara att blifva gripen under vägen eller mördad af hertigen-regentens utskickade.» Jag var något mera upprörd, än jag skulle ha önskat att visa, men höll för öfrigt temligen god min, då jag mottog denna ödesdigra dom; och grefve Bezborodko sade med vänlighet: Hennes Maj:ts vilja är, att ni i lugn stannar qvar i Ryssland, efter ni kommit hit, ända till dess ni med heder och tillfredsställelse kan återvända till edert fädernesland.»

Förvisning till en undangömd landsortsstad var således det öde, som väntade den biltoge man, som med så stort förtroende vändt sig till Rysslands stora herskarinna. Domen sattes genast i verket. Redan samma dag som det ofvan-

nämnda samtalet egde rum, erhöll Armfelt sitt pass till Kaluga, och den följande, d. 22 Maj 1794, afreste han dit, åtföljd af en tjensteman i furst Zuboffs kansli. Den 28 var Armfelt ankommen till sin förvisningsort, hvarest han, till en början under polisbevakning, skulle tillbringa långa och bekymmerfulla år.

En förklaring öfver denna oväntade behandling lemnades Armfelt redan i Petersburg genom hans neapolitanske beskyddare, hertigen af Serra Capriola, hvilken framgent under Armfelts vistelse i Ryssland blef den, som i första hand bevakade hans intressen. Han underrättade Armfelt, att en svensk underhandlare, grefve M. Stenbock, för tillfället vistades i Petersburg för att söka åvägabringa det länge omtalta giftermålet mellan konung Gustaf Adolf och storfurstinnan Alexandra, samt att förmyndareregeringen nu ifrigt bemödade sig att vinnå Rysslands bevågenhet. Kejsarinnan hade gunstigt upptagit dessa framställningar, sade Serra Capriola, och man fruktade, att underhandlingen skulle afbrytas, om öppet skydd lemnades åt en person, som vore föremål för hertigen-regentens lifliga ovilja. »Jag svarade, berättar Armfelt, att jag icke kunde betrakta grefve Stenbocks beskickning och den åt honom uppdragna underhandlingen såsom något annat än ett bedrägligt spel af regenten. Det kunde endast vara ett medel att lättare utverka, att man vägrade mig en fristad, kanske att man utlemnade mitt hufvud. Den svenska styrelsens förbindelser med dem, som nu styrde Frankrike, och öfverensstämmelsen mellan Reuterholms och de franska demagogernas grundsatser vore för mycket kända, för att man vid någon eftertanke kunde tro, att förmyndareregeringen verkligen med allvar skulle vilja knyta en förbindelse, som vore så främmande för dess politiska åsigter.»

Armfelt misstog sig icke alldeles, ehuru han tillmätte Reuterholms utrikespolitik större konseqvens, än den förtjente, och öfverskattade hans jakobinska sympatier. Giftermålsförslaget i Ryssland skulle, enligt Reuterholms egna ord i instruktionen för underhandlaren, nyttjas »som opium, att vid alla tillfällen söfva gumman (kejsarinnan) med»; och förmyndareregeringens närmande till Ryssland berodde på till-

fälliga anledningar, bland hvilka upptäckten af den s. k. Armfeltska konspirationen var en af de väsentligaste.

Reuterholms åsigter i den inre politiken hade, sedan han funnit nödigt att befästa sitt välde, gjort en betydlig svängning till höger; och författaren till den liberala tryckfrihetsordningen af 1792, var, såsom redan nämndt är, nu lika uppskrämd för jakobinismen som trots någon rojalist. Äfven i utrikespolitiken röjde sig denna fruktan. Den långvariga underhandlingen med franska republiken var för tillfället nedlagd, ehuru det visserligen icke dröjde länge, innan den åter upptogs. Republiken hade öfvermodigt kränkt Sveriges neutralitet, och låtit på ett förolämpande sätt företaga en visitation i svenska ambassadhotelet i Paris.* Jakobinismen var på väg, så fruktade Reuterholm, att under grefve Bernstorffs styrelse allt mera utbreda sig i Danmark, och stora hvälfningar syntes der vara förestående. Till ryktena om jakobinska omstörtningsplaner i Danmark kommo äfven dylika om ryska sjörustningar, hvilka antogos vara resultatet af Armfelts försök att uppvigla Ryssland mot Sverige; och sammanhanget mellan alla dessa oroväckande tilldragelser och Armfelts hemliga stämplingar syntes uppenbart för Reuterholms uppskrämda inbillning. Utomordentliga medel måste tillgripas för Sveriges räddning undan dessa faror, och det säkraste syntes honom för tillfället vara att kasta sig i Rysslands armar. Dermed kunde äfven hämnd vinnas på den orolige man, som ansågs hafva ernat draga hela denna olycka öfver Sverige och dess regering.

Såsom lockbete för kejsarinnan skulle nu framhållas den giftermålsförbindelse mellan de nordiska furstehusen, som man visste, att hon så ifrigt önskade. Till gengäld skulle hon inställa de krigsrustningar, hvilka antogos vara riktade mot Sverige, erkänna Sveriges neutralitet och utbetala de innestående subsidier, hvartill Ryssland i Drottningholmstraktaten förbundit sig. Härtill lades äfven såsom en väsentlig fordran, att Armfelt icke skulle inom hennes stater finna beskydd; och anledningen till öppnandet af hela denna underhandling angafs i det bref från hertigen-regenten till kejsarinnan, som

---

* Se Smith, anf. st., s. 14.

utgjorde grefve Stenbocks kreditiv vid hans hemliga underhandling, vara den »förhatliga stämpling, anlagd af fosterlandsförrädare och jakobiner», som blottat Armfelts »äregiriga och djefvulska planer» och »hans brottsliga afsigt» att derigenom »kunna på samma gång åstadkomma oenighet mellan de båda nordiska länderna». *

Samtidigt med hertigens bref erhöll Stenbock en vidlyftig instruktion, uppsatt af Reuterholm i ett förtroligt bref, innefattande 17 punkter, af hvilka en inskärpte, att »kejsarinnan på intet sätt finge protegera Armfelt». »Beskrif härvid, hette det, hans svarta uppförande, huru allmänt detesterad han är i nationen, samt att vår lille kung äfven hatar honom och säkert aldrig låter styra sig af honom. Han ensam var upphofvet till hela sista kriget, salig kungens död och olycka m. m., som du väl vet att förtälja.» **

Denna beskickning var afsänd af Reuterholm och regenten, utan att vare sig den unge konungen, hvars giftermål skulle vara priset för Sveriges lugn, eller rikskanslern Sparre visste derom. Ett par veckor efter Stenbocks afresa fann man dock för godt att upplysa dem om detta förehafvande. En öfverläggning hölls inför den unge konungen, hvarvid Sveriges bekymmersamma läge framhölls, och det förestäldes honom att, såsom det heter i rikskanslerns vidunderliga protokollstil, »intet säkrare medel kunde tillgripas, att verka illviljares missräkning på rysk makts och stöds vinnande ifrån den, enär vidtogos hopps gifvande åt kejsarinnan om benägenhet hos vår konung till äktenskaps stiftande båda regerande husen emellan och så medelst hennes ärelystnad flatterades och hon sjelf intresserader gjordes i Sveriges väl». Den unge konungen insåg nödvändigheten att något afgörande

---

* Se hertigens bref till kejsarinnan, tr. i Schinkels Minnen III, s. 390.

** Brefvet ($^{8}/_{1}$ 1794) finnes tryckt i Ahnfelts Ur sv. hofvets och aristokratiens lif IV: s. 230 o. f. — I en särskild apostill föreskrefs äfven, att Stenbock skulle hos kejsarinnan såsom belöning för detta tillmötesgående från svensk sida söka utverka, dels åt hertigen-regenten successionen af hertigdömet Kurland eller ock en större penninggåfva, dels åt Reuterholm en »god reception» och en briljanterad orden. Stenbock afsändes under förra delen af Januari 1794, således kort efter arresteringarna i December.

steg toges, och förklarade sig villig att till farans afvändande ingå giftermål med den ryska prinsessan.*

En särskild uppmärksamhet egnades i motiveringen till detta förslag åt den nyupptäckta s. k. konspirationen, hvars offer en månad sutit fängslade i Stockholm, medan dess föregifne hufvudman ännu ostörd vistades i Neapel. Framställningen af det föregifna innehållet i den upptäckta brefvexlingen är anmärkningsvärd, såsom läggande i dagen de farhågor, hvilka man ansåg sig hafva skäl att hysa, och är ett mästerstycke af hårdragen tydning. Utom »smädefulla ordasätt» mot regenten och hans ämbetsmän lades Armfelt till last, att han stode i hemligt förstånd med ryska kabinettet; och intet annat bevis härför kunde *då* ännu åberopas, än att han i ett bref till Ehrenström yttrat, att han genom att visa honom ett visst papper skulle kunna förklara afsigten med Rysslands rustningar. Det vore ådagalagdt, att Armfelt ernade återkomma till Sverige »i en helt annan gloire», derigenom att han från Perugia skrifvit till fröken Rudenschöld, att han snart hoppades återse henne. I hemlighet till Sverige afsända personer — d'Héral och Sources; vi känna ändamålet med deras resor — skulle till hans vänner medföra »de importantaste instruktioner, papper och undervisningar, som dem för preparerade planers utförande nödiga voro». Då Armfelt uppmanat sin unge vän Sparrschöld att öfva sig att skrifva franska, skedde detta för att, när sakerna genom en revolution finge en ny vändning, kunna bereda honom »emploj vid hemliga departementet i den framgena styrelsen» o. s. v. Resultatet af denna undersökning blef, såsom vi sett, att »högst vidtutseende planer» voro på färde.

Personligt hat och hämndlystnad hade naturligtvis stor del i dessa tydningar till det värsta af uttryck, som, efter hvad i det föregående är ådagalagdt, ingenting mindre åsyftade än hemliga stämplingar och som voro fälda långt efter den tid, då tanken på dylika rörde sig i Armfelts hufvud. Men man eger ingen rätt att antaga, att icke Reuterholms uppskrämda inbillning verkligen vid denna tid såg dylika spöken. Till de

* Se Protokoll hållet på Stockholms slott d. 20 Jan. 1794, tr. i Portefeuille I: 168 o. följ.

ogrundade uppgifter om Armfelts mordanslag mot hertigen och Reuterholm och planer till förändring i statsskicket, hvilka man skyndat att utsprida, hade man sålunda nu, innan några nya bevis kommit i dagen, hunnit lägga anklagelsen för en politisk kombination af det mest omfattande slag; att »jakobinism» och »rojalism», ryska rustningar och danska omstörtningsplaner deri voro på ett vidunderligt sätt sammanväfda, mäktade icke rubba Reuterholms tro på ofelbarheten af sin upptäckt. Så mycket större skulle hedern bli för hans skarpsynthet, om han lyckades afvända faran.

Kejsarinnan Katharina mottog den afsände underhandlaren med välvilja och visade sig lifligt intresserad för giftermålsförslaget. I sitt svar på hertigen-regentens skrifvelse * uttryckte hon sin tillfredsställelse häröfver och yttrade sig oförbehållsamt om de politiska frågor, som hertigen vidrört. Beträffande Armfelt iakttog hon dock en reserverad hållning: hon uttryckte sina tvifvelsmål, att »en person, som fordom hedrades med salig konungens allra största förtroende, som öfverhopades af hans välgerningar» och som förvärfvat sig hennes egen välvilja genom den ifver, hvarmed han synts nitälska för återknytandet af vänskapsbanden mellan Sverige och Ryssland, verkligen skulle kunna påtänka någon brottslig plan. Derjemte fritog hon denne »orolige och *kanhända* upproriske» man från allt ansvar för det misstroende, som varit rådande mellan Sverige och Ryssland, hvilket hon tillskref den svenska regeringens hållning till Frankrike och Turkiet. — Stenbock samtalade med kejsarinnans mäktige gunstling Zuboff om den Armfeltska frågan, och sparade, trogen sina instruktioner, icke på beskyllningar mot honom. Han erhöll det svar, att kejsarinnan vore skyldig Armfelt sitt beskydd på grund af de tjenster, han gjort henne under Gustaf III:s regering, men tillika den försäkran, att hon, sedan Armfelt genom sin dom i Sverige icke längre kunde betraktas såsom en offentlig person, med honom skulle afbryta all förbindelse. **

---

* Tryckt hos Schinkel, III: 393.

** Se Schinkel III: 119.

Ryska regeringens ståndpunkt med afseende på den politiske flyktingen var härmed antydd, och de nya förhållanden, som snart härefter inträdde, medförde ingen förändring härutinnan. Under inga förhållanden ville kejsarinnan utlemna en man, som gjort henne tjenster och vädjat till hennes beskydd; men å andra sidan kunde hon icke öppet uppträda till hans försvar, så länge han i sitt fädernesland icke var frikänd från en vanärande anklagelse, allra minst om åt hennes beskydd kunde gifvas färgen af medvetenhet om förrädiska anslag.

Svenska regeringen syntes hafva för afsigt att kasta en dylik misstanke på den stolta kejsarinnan. Reuterholm hade nämligen låtit offentliggöra protokollet vid det sammanträde på Stockholms slott d. 9 April, som föranleddes af ankomsten af de i Florens stulna Armfeltska papperen och som började det nya skedet i den Armfeltska processen. Deri hade influtit uttryck om Armfelts hemliga stämplingar »med en främmande makt» och antydningar om kejsarinnans medvetenhet om hans förehafvanden. Innan ännu Armfelt anländt till Petersburg, hade detta protokoll kommit till kejsarinnans kunskap och väckt hennes lifliga förbittring. Hon skref till hertigen ett ljungande bref, hvari hon förklarade, att det vore under hennes värdighet att försvara sig mot falska beskyllningar af detta slag: »detta ligger redan i min personliga karakter, som öfverallt är känd, och i min makt, som fritager mig från nödvändigheten att taga min tillflykt till dolda och hemliga medel». * Kejsarinnans vrede väckte det tillfälliga svenska sändebudets förskräckelse: Stenbock uppmanade hertigen att söka blidka henne, ** men hans beskickning kunde efter denna tilldragelse anses såsom förfelad, och giftermålsfrågan uppsköts på obestämd tid.

Detta förbättrade emellertid icke i väsentligare mån Armfelts öde. Offentligheten af denna beskyllning gjorde det nödvändigt att undvika, att deråt gifva sannolikhet genom att öppet taga Armfelt i försvar; äfven den mäktiga kejsarinnan var skyldig denna hänsyn till Europas allmänna mening. Förtörnelsen öfver hertigen-regentens och Reuterholms beteende

* Brefvet är tryckt i Bihang till Schinkels Minnen I: 193.

** Se Bihang till Schinkels Minnen I: 191.

kunde dock icke annat än öka Katharinas sympati för deras offer; och i ett bref till sin korrespondent i Paris, Grimm, har hon gifvit luft åt bådadera. *

Underhandlingarna om giftermålsförslaget upptogos ånyo efter någon tid, sedan harmen å ömse sidor hunnit lägga sig, genom svenske ambassadören i Petersburg, Stedingk. Enligt hvad hans depescher utvisa, blef frågan om Armfelts utlemnande äfven då ett stående tvisteämne. Stedingk beklagade, trogen sina instruktioner, att Armfelt funnit en fristad i Ryssland, förklarade att detta måste anses såsom ett gillande af hans brottsliga planer, och yrkade hans utlemnande såsom vilkor för underhandlingarnas framgång. Men kejsarinnans högtbetrodde män, Zuboff och Markoff, svarade upprepade gånger, att Armfelts vistelseort vore okänd — att söka honom i Ryssland »vore som att söka ett halmstrå i en höknippa», sade Zuboff — och att kejsarinnan, äfven om hon beviljat honom en fristad, icke kunde göra sig skyldig till den grymheten att öfverlemna honom till det dödsstraff, som väntade honom i Sverige. Om detta uppställdes såsom vilkor, så måste således hela underhandlingen förfalla. **

Reuterholms styrelse var emellertid för mycket angelägen att få Armfelt i sitt våld, för att nöja sig med att anlita den

* Tryckt i Ryska hist. sällskapets Årsbok XXIII: 628. Hon förklarar der, att anledningen till att Armfelt efter Gustaf III:s död aflägsnades, icke varit någon annan än att han vore »un royaliste zélé» och måst lemna platsen åt »un fieffé jacobin, le S:r Reuterholm». »Toute sa passion, heter det vidare om Armfelt, pour son ancien maître se tourna en faveur du jeune roi; il savait que le feu roi m'avait recommandé en mourant son fils . . . Il voyait que tout ce que faisait le régent, était contraire aux principes du feu roi et l'intérêt du jeune roi; il partit de Suède et continua une correspondance indiscrète avec ses amis et connaissances et parents en Suède. A cela se joignait une jalousie personelle du régent: il roule dans le monde deux lettres, écrites de la propre main du régent, extrêmement passionnées, à la demoiselle Rudenschöld, maîtresse d'Armfelt, que le régent a voulu faire fouetter et qu'il a fait mener sur l'échafaud, apparemment parce qu'elle préférait Armfelt à S. A. R. Outre cela, M. le régent voit des conspirateurs partout, mais il lui est impossible de prouver des conspirations.» (Jfr ofvan, sid. 203.)

** Stedingks depescher $\frac{17}{28}$ Nov. 1794, $\frac{17}{28}$ Jan., $\frac{23 \text{ Mars}}{3 \text{ April}}$ 1795, se Bihang till Schinkel I: 213, 224, 232.

officiela eller half-officiela diplomatiska vägen, helst sedan detta visat sig fruktlöst hos den mäktiga kejsarinnan. Sedan Armfelt genom en offentlig stämning, hvilken infördes i in- och utländska tidningar, blifvit kallad att inställa sig till ansvar inför Svea hofrätt, och den 12 Mars förklarats vara afsatt från sin beskickning, »då intet tvifvel är, att han är delaktig i högmålsbrottet»,* sattes ett pris af 3000 rdr specie på hans hufvud — innan stämningstiden var förliden eller någon dom kunnat fällas! Genom ett cirkulärbref från rikskansleren Sparre anbefaldes Sveriges ministrar i utlandet, att i de länder, der de vistades, genom tidningarna bekantgöra utfästandet af detta pris. Detta vägrades i Ryssland och Neapel;* men personer saknades dock icke, som ville visa sitt nit vid förföljelsen och förtjena den utlofvade belöningen. Armfelts och Reuterholms papper innehålla åtskilliga upplysningar om de efterspaningar, som gjordes, och om vederbörandes lättrogenhet. Några anteckningar härom kunna förtjena bevaras.

Tron på att Armfelt ernade smyga sig hem och höja upprorsfanan föranledde, att vissa gränsorter nogsamt bevakades och alla ankommande fartyg noggrant undersöktes.** En om förhållandena så underkunnig man som justitiekanslern Lode uttalade i bref till Reuterholm i Maj 1794 den förmodan, att Armfelt öfver Norge ärnade begifva sig till Dalarna och Vermland och der uppvigla sina gamla vapenbröder från krigets tid. Landshöfdingen i Åbo, Willebrand, förmälte redan i April 1794, att en länsmansrapport ingått med underrättelse att Armfelt vistades hos sin fader på Åminne i Finland; och äfven senare, i Aug. samma år, förnyades dessa uppgifter. Noggranna visitationer och vidlyftiga efterspaningar

---

* Serra Capriola t. Armfelt 15/6 1794. Lagersvärd berättar i en officiel depesch 19/4 1794, att stämningsakten mot Armfelt var af honom lemnad till införande i neapolitanska tidningar och uppsatt i korrektur, men utströks af censuren. (R. A.)

** En anekdot med anledning häraf berättas af Ehrenström (II: 308) rörande den vid Dalarö stationerade sergeanten Segerstorm, en af Anjalamännen, som varit dömd till döden, men blifvit benådad. I stället för Armfeltska papper, efter hvilka han spanade, fann han i en till Dalarö anländ sjökaptens koffert, genom ett elakt skämt af denne, ett exemplar af sin egen tryckta dödsdom.

anstäldes, men utan framgång. Andra spionrapporter, äfven förvarade bland Reuterholms papper, lika falska, berättade, att Armfelt vistades i Petersburg och natt och dag arbetade i politiska syften tillsammans med general Sprengtporten, att han frikostigt underhölls af kejsarinnan och, på hennes bekostnad samt åtföljd af hennes adjutanter, som grand seigneur i åkdon med sex hästar färdades omkring i Ryssland, Östersjöprovinserna och ryska Finland. I sistnämnda land hade han besökt Viborg, sades det.*

I Petersburg hade Armfelt i sin der qvarlemnade kammartjenare Haglund en kunskapare, som äfven inberättade, att dylika rykten voro gängse; genom umgänge med betjeningen hos svenske ambassadören hade han uppsnappat dem. Han upplyste derjemte, att åtskilliga misstänkta personer besökt Petersburg, tydligen i afsigt att förtjena den utlofvade summan genom att upptäcka Armfelts vistelseort. Bland sådana nämnes en viss »Sundberg, som snodde ikring som den onde anden» och som äfven besökt Haglund, samt en baron Koskull, som under namnet Noskull vistades i Petersburg och underhöll hemliga förbindelser med ambassadören Stedingk. Från Östersjöprovinserna berättades till Armfelt, att en Bennet och efter honom tvenne svenska officerare, Gyllenram och Vitelius, i samma ärende varit i Reval. Den sistnämnde hade t. o. m. haft den djerfheten att, under förevändning af att behöfva penningunderstöd, besöka grefvinnan Armfelts morbror, grefve K. Stenbock, på hans egendom Kolck, medan hon vistades derstädes. Ryktet hade nemligen berättat, att Armfelt dolde sig under hennes följeslagares, major Peyrons namn.** En

---

* Bref till Reuterholm fr. Willebrand och Wibelius samt anonyma rapporter (Reut. Papp. n:o 5). Med afseende på Armfelts föregifna besök på Åminne berättar Reuterholm sjelf i bref till Fr. Sparre ($^{22}/_{8}$ 1794, Eriksb. arkiv), att »den bofven Armfelt med en rysk slup från deras flotta förklädd hemkommit till sin far och dröjt der 24 timmar». Han tillägger: »Det tyckes, som han snart vore mogen, då han kan vara så djerf.» En artillerist lär i Finland hafva blifvit gripen under förmodan, att han vore Armfelt, skymfad med hugg och slag samt förd till Stockholm, der han frigafs.

** Haglunds och Peyrons bref till Armfelt 1794. För kuriositetens skull må ytterligare följande rykten från Sverige rörande den s. k. Armfeltska kon-

major Klick och en kapten Hasenkampf sades på regeringens bekostnad hafva genomströfvat nästan hela Ryssland för att bemäktiga sig Armfelts person död eller lefvande, men fåfängt.*

Synnerligen länge dröjde det emellertid icke, innan Armfelts tillflyktsort blef känd, huru hemlighetsfullt det än hölls i början; redan i Juli 1795 talar Stedingk i en depesch, såsom en bekant sak, om hans vistelse i Kaluga. På grund af kejsarinnans bestämda hållning i utlemningsfrågan hade likväl redan då alla efterspaningar ansetts fruktlösa. Armfelt kunde sålunda tills vidare vara trygg för sitt lif i det undangömda Kaluga, huru bittert det än kändes att lefva der under det obskura namnet Brandt och såsom »civiliter mortuus».

* * *

Ensam vistades han der, skild från sin familj, under det första halfåret. Hans hustru och barn erhöllo nämligen först i Oktober 1794 tillstånd att begifva sig dit från Öster-

---

spirationen anföras, sådana de af Armfelts kammartjenare Haglund sqvallervägen försports. (Han vistades nämligen länge för Armfelts ärenden i Petersburg, underhållen och beskyddad genom Serra Capriola. Hemligheten af Armfelts vistelseort var till en början icke ens känd af Haglund. Dennes bref gingo genom den neapolitanske diplomatens försorg.) När fröken Rudenschöld skulle arresteras, skref Haglund bland annat, sades hon hafva satt sig till motvärn som en lejoninna, skjutit och försvarat sig med en värja, men blifvit öfvermannad, sedan värjan sönderbrutits. Dalkarlarne vore i Stockholm; man hade tändt eld på Storkyrkan, och afsigten hade varit att skjuta hertigen under eldsvådan: en pistol vore nämligen funnen på kyrkogården(!) Borgerskapet i Stockholm hade varit samladt, när det till Armfelts fängslande utsända fartyget återkom, i förmodan att han vore ombord och i afsigt att befria honom. Toll vore flyktad, liksom Armfelt, och lefde nu tillsammans med honom hos Sprengtporten; Munck vore återkallad, de kongl. personerna hade lemnat Stockholm, o. s. v. — Ännu långt senare blef den Armfeltska processen anledning till hvarjehanda orimliga rykten; och hans namn inblandades af ryktet oförskyldt i nästan alla på något sätt oroväckande tilldragelser. Så skrefs det t. ex. med afseende på det »Netherwoodska skottet», som uppskrämde sinnena på hösten 1795, att »anläggaren till hela djefvulskapet har visserligen ej varit någon annan än den fördömde Gustaf Mauritz». (Ahnfelt, anf. st. III: 15.) Netherwood hade, såsom bekant, sjelf mot sin rockärm aflossat ett pistolskott, hvilket föregafs hafva varit ernadt regenten; N:s afsigt var att såsom belöning för den föregifna faran vinna befordran.

* Se Ahnfelt, anf. st. III: 9.

sjöprovinserna, hvarest de sedan April månad vistades. En kort redogörelse för deras öden efter det hjertslitande afskedet i Neapel d. 7 Febr. och till återseendet i Kaluga i December 1794, hemtad ur familjens väns och ledsagares, major Peyrons reseanteckningar, kan här förtjena en plats.

Äfven grefvinnan Armfelt reste, enligt husets vanor, såsom en dam af rang och rikedom; i en vagn, förspänd med sex hästar, åkte hon, major Peyron och hennes två barn; i andra färdades en talrik tjenstepersonal* och bagaget. Vägen togs öfver Rom, Florens och Venedig till Wien. Faror hotade väl icke i egentlig mening; men utan farhågor var man dock icke för hvad Piranesi kunde hafva i sinnet. Det sades, att han begärt tillstånd att låta arrestera grefvinnan Armfelt; och prinsessan Santa Croce uppgifver i ett bref till Armfelt, att hon jemte spanske ministern i Rom Azara räddat hans hustru från en dylik »barbarisk behandling».** Under vistelsen i Rom (10—12 Febr.) bevakades hon af Piranesis spioner, hvilka dock icke fingo något anmärkningsvärdt att inberätta. Piranesi visade sig föga tillmötesgående med afseende på vissa förmåner vid tullvisitationen af grefvinnans saker, om hvilka dels Armfelt, dels Peyron anhållit;*** möjligen trodde han, att några hemliga papper genom visitationen skulle komma i dagen.

Från hertigen-regenten hade emellertid chargé d'affaires Lagersvärd fått befallning att underlätta grefvinnan Armfelts resa, då hennes belägenhet vore ömmande, samt att tillhandahålla henne ett innehållet qvartal af Armfelts ministerlön. I Venedig erhöll hon Lagersvärds bref med underrättelse härom och dennes erbjudande af sina »bona officia». Hon svarade stolt och afböjande: hon ville icke mottaga något »beskydd» af dem,

* Af dem afskedades dock en del i Venedig. Ända till Wien medfördes dock 11 hästar. (Bref från Piranesi till Reuterholm och från Nolcken till Sofia Albertina.)

** Santa Croce till Armfelt $^{12}/_{2}$ 1794.

*** Detta föranledde en spetsig biljett från denne sistnämnde under vistelsen i Rom och en ordvexling; Piranesi beklagar sig i bref öfver att Peyron behandlat honom »con arroganza». (Piranesi till Reuterholm $^{12}/_{2}$ 1794. Se Sander, anf. st., sid. 30.)

som sökte nedsvärta hennes make med anklagelser för de förfärligaste brott och på allt sätt sökte förgöra honom». Till hertigen ville hon icke stå i förbindelse: »han hade hittills icke vant henne vid att stå i tacksamhetsskuld».* Det var icke öfverflöd på tillgångar, som föranledde detta stolta svar. Redan i Florens hade grefvinnan Armfelt måst anlita en bankirs kredit för att kunna fortsätta resan; i Wien måste hon genom svenske ministern Nolckens bemedling pantsätta en del af sina juveler hos en jude för att få ett lån af 1,700 flor. för resans fortsättande; och längre fram, i Warschau, måste hon af Sveriges representant derstädes Toll upptaga ett nytt lån.

Ankomsten till Wien skedde den 11 Mars. Hon mottogs med synnerlig välvilja så väl af baron Nolcken, hvilken med henne räknade slägt, som af ryska sändebudet grefve Razumowski. Den sistnämnde förság henne med pass till Riga och bad henne gifva sin man, som ännu var qvar i Italien, det rådet att resa under främmande namn och undvika alla orter, der Sverige hade »någon minister eller annat djur, som kunde göra honom förfång».** På denna grund iakttog grefvinnan Armfelt den största försigtighet med baron Nolcken och föregaf, att hon ernade begifva sig till Sverige. Först genom Razumowskis oförsigtighet fick Nolcken veta, att hennes resplan gälde ryska Östersjöprovinserna, och dröjde icke att inberätta detta till Sverige.***

---

* Lagersvärd till grefvinnan Armfelt $^{22}/_{2}$ och hennes svar (i koncept) $^{26}/_{2}$ 1794. Utöfver sina föreskrifter intresserade sig Lagersvärd äfven sedermera för grefvinnan Armfelt. Enligt gällande sed hade Armfelt såsom f. d. minister i Venedig rätt till en afskedsgåfva. L. föreslog, att denna skulle för grefvinnan Armfelts räkning reklameras. Från svenska regeringen fick han dock det svar, att man ej utan att fela mot anständigheten kunde begära någon gåfva åt en sådan person som Armfelt, med tillägg, att »grefvinnan Armfelts angelägenheter ej äro Tit. uppdragna». (Lag. t. Reut. $^{19}/_{7}$ 1794, Reut. Papper.)

** Grefvinnan Armfelt till sin man $^{13}/_{3}$ 1794.

*** I bref till prinsessan Sofia Albertina och hennes kammarherre G. Stenbock har Nolcken vidlyftigt redogjort för grefvinnan Armfelts uppträdande i Wien. (Eriksb. arkiv, 13, 14, 27 Mars 1794.) »Je fus agréablement surpris de trouver mon infortunée parente infiniment plus tranquille que je ne m'y étais attendu, pour ne pas dire dans une assiette d'esprit, en apparence des plus calmes, jointe à un air de santé, tel que je ne lui en avais guère remarqué. Je touchai aussi peu que possible au motif de son voyage, et lui sus

Från Wien styrdes färden under många besvärligheter och äfventyr genom det insurgerade Polen till dess hufvudstad Warschau. Ryska truppafdelningar passerades och äfvenså skaror af polska frihetsmän: hos de sistnämnda, under Madalinskis befäl, fick ett gammalt latinskt pass från svenska kansliet tjenstgöra i stället för Razumowskis ryska pass. I Warschau, hvarest general Igelströhm, Armfelts medarbetare vid Vereläfredens afslutande, nu förde befälet och från hvars bostad den ryska dubbelörnsflaggan svajade, mottogos de resande med utsökt artighet så väl af honom som af svenske ministern Toll. Den sistnämnde frågade ifrigt efter det öde, som träffat Armfelts papper, och förstärkte, såsom vi sett, grefvinnan Armfelts medtagna reskassa; Igelströhm erbjöd henne en eskort af ett kosackdetachement på resan genom Lithauen och lemnade ett rekommendationsbref till Liflands generalguvernör, fältmarskalken Repnin. Han försäkrade derjemte, att Armfelt med säkerhet skulle kunna räkna på en fristad i Ryssland.

Hos major Peyrons syster, gift med ryske ministern i Kurland Ruckman, förut rysk legationssekreterare i Stockholm, njöto de resande några dagars hvila i Mitau, efter lyckligen slutad färd genom Polen och Lithauen. Tack vare Igelströhms anstalter hade den aflupit utan äfventyr.

Grefvinnan Armfelts belägenhet — tiden för hennes förlossning syntes vara omedelbart förestående — gjorde det önskligt att påskynda färden till Reval, för att der träffa hennes moder. Knappt hade hon emellertid i Riga tagit den bostad i besittning, som stadens guvernör baron Pahlen, Armfelts vän sedan åren 1790—91 i Stockholm, stält till hennes

---

un gré infini de la discrétion, avec laquelle elle traitait cette matière, se bornant à me dire qu'elle n'avait aucune nouvelle de son mari, depuis qu'elle avait quitté Naples, qu'elle ignorait absolument où il avait porté ses pas, et que c'était par d'autres relations, qu'elles avait laissées à Naples, qu'elle avait été instruite de ce qui s'y était passé.» Då Nolcken efter sitt samtal med Razumowski stälde henne till ansvar för den falska uppgiften om hennes resplan, uppgaf hon såsom ursäkt sin förmodan, att Nolckens instruktioner från regeringen möjligen kunde lägga hinder i vägen för att tillåta henne resa till Ryssland. — Egentliga skälet var naturligtvis, att ej leda Armfelts förföljare i hans spår, då äfven han ernade begifva sig till Ryssland.

förfogande, förr än hon gaf lifvet åt en son (d. 18 April), och hennes resa derigenom för längre tid blef afbruten. — Den nyfödde sonen, som sett dagen under så ovanliga omständigheter, döptes till Alexander: han blef sedermera såsom finsk minister-statssekreterare en af Finlands välgörare och har en ärofull plats i dess historia. Hans fader såg honom först flera år efteråt, ty under sina första år uppfostrades detta barn hos grefvinnan Armfelts slägtingar i de Baltiska provinserna.

Hos dessa slägtingar, så väl som hos furst Repnin och baron Pahlen, de förnämsta ryska ämbetsmännen i Lifland, rönte den landsflyktiga familjen mycken välvilja; men det dröjde länge, innan någon underrättelse om Armfelts öde nådde dem.

Först sedan Armfelt i Petersburg genom Bezborodko fått veta sin lott för den närmaste framtiden, återknöts den länge afbrutna brefvexlingen mellan de båda biltoga makarna. Det var Armfelts följeslagare major Brändström, som i slutet af Maj 1794 till Riga medförde nyheter från honom. Med bestörtning erfor grefvinnan Armfelt det kyliga mottagande, hennes make rönt i Petersburg; och så snart som omständigheterna medgåfvo, väcktes frågan att familjen skulle återförenas i Kaluga. Härvid mötte likväl det oväntade hinder, att det från Petersburg till en början förbjöds grefvinnan Armfelt att resa dit. Anledningen var sannolikt endast fruktan för att hemligheten med Armfelts vistelseort derigenom skulle röjas.

I de båda makarnas brefvexling afhandlades äfven förslaget, att grefvinnan Armfelt skulle trotsa sin mans förföljare och begifva sig till Sverige, för att der tala hans sak och ombesörja familjens angelägenheter. Armfelt hyste i början sangviniska förhoppningar, att dermed skulle kunna något uträttas, hvilka dock icke delades af hans hustru. »Jag är väl ej mycket rädd af mig och i synnerhet ej för att bli inblandad i någon konspirationshistoria», skref hon från Riga; men hon ansåg det för »en bassesse» att bedja sin mans förföljare om något: »det skulle hafva air af en grâce, och det är justice du bör hafva.» I ett annat bref uttalade hon den åsigt, att det skulle blifva omöjligt att undan förföljelsen rädda något af familjens egendom. »Att bedja derom, då jag ej kan bevisa

för hela verlden din oskuld, skulle rebutera mig och dig med, derpå är jag säker. Jag vill långt hellre tigga, än att hertigen satt oss i obligation.» Armfelt fann också sedermera, att denna resa kunde hafva sina vådor: »Jag kan ej likna ditt företag, då du far till Sverige, vid annat än att gå mot ett batteri», skref han på sommaren 1794 från Kaluga.*

Vederbörande i Sverige afgjorde dock snart denna fråga genom att formligen förbjuda grefvinnan Armfelt att återvända till Sverige. I början af Augusti utfärdades befallning till landshöfdingen i Åbo län, hvarest Armfeltska egendomen Åminne var belägen, att genast utvisa henne ur landet, om hon skulle anlända dit;** och från rikskanslern Sparre och grefvinnan Armfelts slägtingar, grefvarna Jakob De la Gardie och Måns Stenbock, ingingo bref med antydan att hon vore landsförvist. Såsom skäl härför uppgafs, att bland Armfelts papper funnits bref från henne, innehållande bittra uttryck mot regenten och styrelsen.*** På denna grund ansåg sig förmyndareregeringen hafva rätt att låta en qvinna, som icke varit tilltalad för brott, utan dom och ransakning drabbas af landsförvisningsstraffet, hvilket, enligt Reuterholms åsigt i fråga om de sammansvurne vid konungamordet, vore hårdare än dödsstraff.† Äfven följande året förnyades förbudet för

---

* Grefvinnan Armfelt till A. $^{4}/_{5}$, $^{21}/_{5}$ 1794; Armfelt till grefvinnan A. $^{13}/_{7}$ 1794.

** Bref från Lode till Willebrand (Reut. Papp.).

*** Se ofvan sid. 112 (not.), 170. Brefven finnas ännu bland Reuterholms papper i Utr. dep:tets arkiv.

† Såsom bevis på hertigen-regentens ädelmod anfördes dock i J. De la Gardies bref, att hertigen icke allenast icke ämnade hämnas för dessa missfirmliga uttryck, utan äfven tillät henne att behålla sin pension såsom f. d. statsfru hos drottningen. Hela pensionen utgjorde 400 rdr och var en laglig inkomst, som endast genom domstol kunde henne fråndömas. I det officiella bref, hvari svenske ambassadören i Petersburg Stedingk öfversände resolutionen härom och löftet om pensionens bibehållande för lifstiden, tillkännagafs derjemte, »att denna pension, såsom H. K. Höghets egna ord lyda, blifvit henne tillagd med det uttryckliga vilkor, att hon i närvarande omständigheter håller sig stilla i Lifland hos sina dervarande slägtingar och icke begifver sig till fäderneslandet, emedan Vi beslutit att henne icke emottaga». (Stedingk till grefvinnan Armf. $\frac{11}{22}$ Aug. 1794.) Någon tid efteråt indrogs dock — hälften af detta belopp, under förevändning att innehafvarinnan ej längre vistades i Lifland. Då grefvinnan Armfelts kommis-

Armfelts hustru att återkomma. — Grefvinnan Armfelt svarade på denna underrättelse genom att hos rikskansleren Sparre begära att återfå de ifrågavarande brefven, om hertigen icke uppbränt dem, och tillade i samma bref: »Han lärer utan tvifvel ej finna underligt eller nytt, att jag ej deri sjungit hans lof. Jag hade dertill ingen orsak, hvarken för min egen eller min mans skull.»* Ej heller senare förödmjukade hon sig genom att för sig eller sin make bedja om något hos dem, som hon i djupet af sin själ föraktade.

Sådan var Armfelts hustru: stolt och oförfärad, med ett klart och skarpt förstånd, reda och praktisk klokhet, och under olycksdagarna höll hon modet uppe både för sig sjelf och sin olycklige make. Honom var hon varmt tillgifven, och hennes rättskänsla uppreste sig mot det sätt, på hvilket han blifvit behandlad. Af hans hemliga brefvexling hade hon säkerligen föga haft del, men med visshet kände hon, att Armfelt aldrig gjort sig skyldig till de mord- eller omstörtningsplaner, för hvilka han anklagats. Midt under den olycka, som äfven drabbat henne, bibehöll hon sin värdighet och sitt lugn, vida bättre än hennes make. Hon hade ej heller, som han, några sjelfförebråelser att göra sig.

* *
*

Grefvinnan Armfelt var icke den enda, som utan dom och ransakning drabbades af landsförvisning för förbindelser med Armfelt. Den 19 Juli tillkännagaf justitiekanslern Lode i Svea hofrätt, att Kongl. Maj:t funnit för godt att entlediga majorerna Peyron och Brändström från rikets tjenst; och genom vederbörande myndigheter i utlandet tillkännagafs dem,

sionär i Sverige, major Uggla, gjorde föreställningar häremot, resolverades, att om hon ville »inkomma med en underdånig böneskrift», skulle saken ånyo tagas i öfvervägande. Grefvinnan Armfelt underkastade sig ej denna förödmjukelse: hon hade, såsom vi sett, förut afvisat större anbud, derför att, säger hon i ett bref till sin man, »jag ej kan tåla den idén, att han (hertigen) skall ge mig pengar, då han ej har någon infami ospard för att förfölja dig. Han dömer utan tvifvel andra efter sitt eget lumpna hjerta». ($^{24}/_{7}$ 1794.) Ryktet berättade, att hon, under förevändning att liqvidera med sin mans kreditorer, ernade medföra en större summa ryska pengar, bestämda för korruption! (Se Ahnfelt, anf. st. III: 6.)

* Grefvinnan Armfelt till Sparre, Reval $^{18}/_{8}$ 1794. (Eriksb. ark.)

att de ej finge återvända till fäderneslandet. Såsom skäl härtill anfördes att de, sedan Armfelts förrädiska stämplingar blifvit upptäckta, umgåtts med honom på ett förtroligt sätt; att Peyron, enligt hvad åtskilliga bref sades utvisa, haft kunskap om hans anslag; och att Brändström varit honom följaktig från Italien.* — Till den grad satte Reuterholms styrelse sig öfver lagen, att någon stämning inför rätta icke utfärdades, och att intet slag af »beneficia juris» förunnades någon af dessa Armfelts olyckskamrater i utlandet, oaktadt någon delaktighet i hans brott icke kunde dem tillvitas.

Hårdast drabbade slaget Peyron, hvilken icke, såsom Brändström, egde enskild förmögenhet. Olyckan tillknöt dock endast fastare Peyrons förbindelse med familjen Armfelt. Han blef deras ledsagare i den ryska landsflykten och var dem till sällskap och bistånd under bekymmersamma tider. Armfelt bjöd honom att dela sitt knappt tillmätta bröd i Kaluga, under förklarande, att »en sådan privation, om den så kan kallas, är en vällust i vår cas, då vi äro er mer skyldiga än vi någonsin kunna acquittera genom de mistningar och chagrins, ni lidit för oss».** — Brändström, som följt Armfelt till Petersburg, lemnade honom der och begaf sig sedermera, efter nära ett års vistelse i Östersjöprovinserna och Ryssland, till England. Han begärde snart nog att få återvända, hvilket äfven beviljades;*** men Peyron kom icke tillbaka till Sverige förr än med grefvinnan Armfelt, på den resa, som omsider medförde upphäfvandet af Armfelts förvisning till Kaluga.†

* Svea Hofrätts Protokoll etc., s. 725.

** Armfelt till Peyron $\frac{7}{18}$ Juni 1796.

*** Ett bref från Stedingk till Reuterholm $\frac{28}{9}$ Maj 1795 (nu i Åminne arkiv) upplyser, att Brändström ansåg sig tillräckligt hafva vedergält Armfelts välgärningar under äldre tider genom att hafva följt honom under flykten, samt att han förklarat för Stedingk, att han, på grund af misstankar mot Armfelt, så fort som möjligt skilts från honom. Sedan Brändström fått veta det brott, för hvilket Armfelt dömdes, hade han, säger Stedingk, »de la haine de la trahison passé à la haine des traîtres». Brändströms yttranden afsågo tydligen att vinna den mäktige Reuterholms nåd och få tillstånd att återkomma. En anekdot om Brändströms och Reuterholms återseende berättas i Crusenstolpes Morianen IV: 238 o. f.

† Peyrons bref till Armfelt under denna tid visa honom såsom en ung man med högsinta tänkesätt och varm tillgifvenhet för Armfelt, som han allt-

Omsider, sedan långa månader gått, under hvilka flyktingarna uppehållit sig dels i Riga, dels på landtgods hos grefvinnan Armfelts anförvandter, grefve Karl Stenbock på Kolck och hennes moder grefvinnan De la Gardie på Sireck, dels i Reval, kom i slutet af Oktober 1794 kejsarinnans tillstånd för grefvinnan Armfelt, hennes barn och major Peyron att begifva sig till Kaluga. I bref till grefve Bezborodko hade grefvinnan Armfelt formligen anhållit derom. Glädjen var obeskriflig. I ett bref, som tydligt röjde den glada sinnesrörelsen, underrättade hon sin make härom och utropade: »Gud välsigne kejsarinnan!» — Så fort som möjligt satte sig den landsflyktiga familjen i gång, qvarlemnande den i Riga födde ättlingen. Grefvinnan Armfelt hade, enligt föreskrift, antagit det namn, som hennes man för tillfället bar, och Peyron kallades Barthelemy — en förvridning af det Peyronska slägt-förnamnet Bartholomé.

För öfrigt skedde resan med all beqvämlighet. Kejsarinnan hade föreskrifvit, att guvernören i Reval skulle erbjuda eskort och sörja för att all uppmärksamhet visades; derjemte hade hon stält en reskassa af 500 dukater till grefvinnan Armfelts förfogande. Den sena årstiden gjorde dock att resan icke saknade sina besvärligheter och vådor; men omsider i början af December 1794 anlände de resande till den gemensamma förvisningsorten.

År skulle förflyta, innan den lemnades.

---

jemnt, äfven efter den olycka, som denne ofrivilligt bragt öfver hans hufvud, kallade sin »välgörare». »Det är svårt, skrifver han med tanken på Anjalamännen af 1788, hvilka liksom Peyron och Armfelt nu lefde i landsflykt, att se sig bortblandad med de hundsvottar, som lemnat sina fanor för att gå öfver till fienden.» Anbud gjordes honom att gå i rysk tjenst efter hans landsförvisning, »men, säger han, den gröna uniformen rebuterar mig hiskligt». Hellre ville han söka tjenst i neapolitanska armén. Endast om Armfelt finge någon anställning, ville han utan betänkande följa sin gamle chef, »ty, heter det, tjenar jag då icke mitt fädernesland, så följer jag åtminstone den, som trognast tjenat Gustaf, säker att jag då ej gör annat än som äran billigar.» (10/21 Okt. 1794.)

V.

Högmålsprocessen.

Medan Armfelt och hans närmaste flyktade undan förföljelsen och omsider, efter vexlande öden, återförenades i det aflägsna Kaluga, pågick och afslutades i Stockholm rättegången mot dem, som ansågos hafva varit delaktiga i hans brott, och afkunnades domen öfver honom sjelf, »sammansvärjningens» hufvudman.

Vi hafva sett de farhågor, som studiet af Armfelts brefvexling under hösten 1793 väckte hos Reuterholm, äfvensom att de till största delen voro alster af hans uppskrämda inbillning. Någon sammansvärjning mot regentens eller hans förtroendemans lif hade aldrig funnits, lika litet som någon plan att ändra regeringsformen. Dunkla uttryck i enskilda bref hade genom illvilliga tydningar gifvit anledning till dylika antaganden. Men med godt samvete kunde fröken Rudenschöld, Ehrenström, Franc och sedermera Aminoff inför hofrätten i Stockholm, under de många och långa förhör, som med dem anstäldes under de första månaderna af år 1794, förklara sig fullt oskyldiga till dessa anklagelser.

Förloppet med denna ransakning är kändt af historien och flerstädes berättadt,* mer och mindre troget efter de vid-

* Se Adlerbeth, Anteckn. II: 209 o. följ., Schinkel III: 101 o. f., Sturzen-Becker, Reuterholm s. 180 o. f., m. fl. Senast och utförligast hafva dessa tilldragelser skildrats i andra bandet af Ehrenströms memoirer, hvilket jemte rättegångshandlingarna alltid måste förblifva en hufvudkälla för historien om denna episod af den Reuterholmska styrelsen.

lyftiga protokollen inför Svea hofrätt; men en kortfattad redogörelse bör här för sammanhangets skull icke saknas.

Efter halfannan månads arrest och åtskilliga förberedande förhör inför öfverståthållaren inställdes fröken Rudenschöld inför Svea hofrätt den 30 Januari 1794. Några andra bevis än de bref, som genom Reuterholms försorg uppsnappats och som ingått under tiden efter d. 17 December, hade icke anträffats; ty redan ett par dagar före arresteringen hade fröken Rudenschöld uppbränt alla Armfelts bref och öfriga papper, som hon hade i sitt förvar, med undantag af klaven till chifferskriften, hvilken hon dock efter arresteringen lyckades oförmärkt förstöra. * Anledningen till denna försigtighet uppgaf hon sjelf hafva varit den »utmärkta onåd», som hertigen-regenten vid ett aftonsamqväm visat henne och som låtit henne ana, att fara vore å färde. Åtta särskilda gånger stod fröken Rudenschöld till svars inför hofrätten, under Januari, Februari och Mars månader; vittnen hördes, konfrontationer med medanklagade egde rum. Hon försvarade sig med fyndighet och försigtighet, och intet annat framgick af dessa långvariga förhandlingar, än att hennes brefvexling med Armfelt innehållit uttryck af politiskt missnöje, att fråga varit om dennes återvändande till fäderneslandet, och att denna syntes stå i sammanhang med hvarjehanda planer och förberedelser i Ryssland. Ur minnet förklarade hon en del af chiffer-beteckningarna i de uppsnappade brefven, för att visa att fråga ej varit om någon sammansvärjning.

Hennes förklaringar gåfvo emellertid anledning till att landshöfdingarna Lagerbring och Schröderheim redan nu inblandades i rättegången. Af brefvexlingen framgick nämligen, att Lagerbring samtalat med henne i politiska ämnen och rådt Armfelt att återkomma, ** samt att Schröderheim äfven underhållit förbindelse med henne och omtalats såsom en af Armfelts vänner, ehuru han i stället afrådt honom att i förtid återvända hem. Ingen af dem kunde emellertid öfverbevisas att hafva gjort eller öfverlagt om något förgripligt.

---

* Se om förloppet härvid Rudenschölds tryckta sjelfbiografi, anf. st. s. 9, 10.

** Se ofvan sid. 215.

Lika litet lyckades det med statssekreteraren Franc, hvars försigtiga uttryckssätt, så väl i hans enskilda bref som i svaromålen inför rätta, trotsade alla aktors bemödanden att finna sak med honom.

Ej heller Ehrenström, som först den 6 Febr., efter nära två månaders fängelse, kallades till förhör inför hofrätten, kunde öfverbevisas om någon brottslighet. De frågor, som på honom stäldes, rörde dels hans bref,* dels samtal mellan honom och fröken Rudenschöld, hvarom dennas yttranden inför rätta gifvit upplysning och som sedan föranledde en konfrontation dem emellan. Intet förekom dock, som icke kunde på ett tillfredsställande sätt förklaras. Han försvarade sig med skicklighet och skarpsinne och gaf stundom så spetsiga svar, att hofrättens ledamöter och aktor sjelf skrattade. Denne sistnämnde, advokatfiskalen Örbom, förklarade enskildt t. o. m., att ingen ansåge Ehrenström skyldig till någon konspiration; och den anklagade höjde tonen inför sina domare: han fordrade att blifva satt på fri fot samt ingaf slutligen den 20 Mars en skrift till hofrätten, hvarest han i ett stolt språk beklagade sig öfver det honom öfvergångna våldet och vederlade påståendet, att någon konspiration egt rum. Den vore endast »en chimère och fabel», och den rätte konspiratören vore »den nedrige calomniateur, som uppspunnit och frambragt de förhatliga misstankar», på grund af hvilka H. K. H. anbefalt arresteringen d. 18 December, en åtgärd, så beskaffad, att »H. K. H. skall rysa för det bruk, H. K. H. gjort af sitt namn vid undertecknande af orderna till vårt oförtjenta arresterande». Denna inlaga »flög i otaliga afskrifter omkring stad och land och verkade ett slags öfvertygelse om Ehrenströms oskuld». **

I sjelfva verket hade på våren 1794 i den allmänna meningen inträdt ett omslag till förmån för de anklagade. De förfärliga brotten hade befunnits vara fantasi-foster, och förskräckelsen för revolution och mordgerningar hade aflösts af

* De anmärkningar, som gjordes, fann han »icke värda fyra öre». (Anteckn. II: 34.)

** Adlerbeth II: 219. Ehrenströms vidlyftiga skrift finnes tryckt i hofrättens protokoll, sid. 150—61; utdrag meddelas i hans Anteckningar II: 57 o. f.

harm öfver den ovärdiga behandling, som de fängslade undergått. Det syntes icke osannolikt, att hofrätten verkligen vore beredd att förklara, att ransakningen icke gifvit vid handen någon brottslig afsigt hos de anklagade, om ock otillständiga och oförsigtiga uttryck varit använda i deras enskilda bref. Två af de arresterade, öfverstelöjtnanterna Ehrenström och Sandels, sattes på fri fot i Mars, sedan de i tre månader suttit i fängelse, utan att någonsin hafva varit inför rätta. — Mot Armfelt, den omtalade konspirationens hufvudperson, hade, sedan Palmqvists expedition i Neapel misslyckats, ingen annan åtgärd kunnat vidtagas än utfärdandet af en stämning, att inom tre månader, räknade från d. 1 April, inställa sig till svaromål för hofrätten. Hvad som under ransakningen genom hans bref kommit i dagen* hade ock kunnat förklaras på ett sätt, som aflägsnade tanken på brottsliga planer.

Ej blott »aktor och domare begynte varda förlägne», såsom en samtida uttryckte sig.** För hela Reuterholms styrelse syntes ställningen bekymmersam: att beslås med att inför hela Europa på grund af personlig ovilja hafva fört en falsk anklagelse mot oskyldiga personer, skulle hafva känts djupt förödmjukande för den stolte man, som hoppats på hämnd för all den smädelse, han fått läsa om sig sjelf i de bref, han låtit uppsnappa. Knappast kunde hans förfarande bemantlas; och »visirens» ställning skulle säkerligen genom den allmänna rättskänslans protester hafva fått en betänklig stöt.

Då kom räddningen en af de första dagarne i April 1794, i den dyrbara sändning från Piranesi, som var vinsten af hans utskickades bedrift i lord Herveys hus i Florens och som nu öfverfördes af hans kurirer, grefve Alessandro Rinaldi och

---

* Atskilliga bref från honom till fröken Rudenschöld anlände, sedan hon blifvit fängslad. I ett af dem ($^{11}/_{1}$) förekom följande, som icke syntes tyda på någon omstörtningsplan: »J'aime le roi, pour lui et pour son père, et je sens que je lui sacrifierais volontiers tout, excepté mon repos, quand une fois il est raffermi sur le thrône de ses pères. Que le Ciel puisse le conserver et rendre son âme et son esprit aussi pur d'atteinte, que la justesse et la droiture de son caractère doivent le faire espérer!» (Reuterholms Papper 5.)

** Adlerbeth, II: 218.

herrarna Frigenecci och Brunaldeschi — alias sekreteraren Inglesi, spionen Giuliani och resebetjenten Saleri. *

Fångsten af Armfelts papper var för Reuterholm ovärderlig: »han trodde sig nu kunna för nationen ådagalägga, säger Ehrenström, att ehuru han hitintills ljugit för henne om en konspiration, som skulle utbryta i slutet af 1793, en sådan dock varit å färde 1792 samt i början af det följande året».** Glädjen var stor: högtidligt betygade hertigen-regenten sin tacksamhet mot »Försynens synnerliga nåd och skickelse», genom hvilken dessa »egenhändiga bref och handlingar» fallit i hans händer. Försigtigtvis förteg han dock, att Piranesi genom sitt tjufknep varit det synliga redskap, hvaraf »Försynen» betjenat sig.

Det var vid det sammanträde på Stockholms slott d. 9 April, som föregick öfverlemnandet till Svea hofrätt af den stora pappersfångsten, och hvars protokoll dels särskildt trycktes, dels infördes i alla tidningar, som hertigen i ett tal, uppsatt af Reuterholm, höjde denna fromma tacksägelse till Försynen. I samma tal framstäldes äfven följande anklagelsepunkter mot Armfelt i stället för dem, om hvilka så mycket förtäljdes i December 1793: att han »varit så förgäten af sin ära, att han velat inkalla i riket utländsk makt, i ändamål att öfverändakasta rikets lagliga styrelse och uppoffra medborgare, för att sjelf kunna få deltaga i regeringen, samt således för egna omåttliga och förderfliga afsigter beröfva sitt fädernesland dess urgamla sjelfständighet och frihet». En rysk flotta, hette det, »skulle ankra i hjertat af riket, för att i dess hufvudstad med våld utföra hans brottsliga anslag» o. s. v. — Att fröken Rudenschöld och sekreteraren Ehrenström m. fl. varit delaktiga i dessa planer, tillkännagafs äfven i samma tal.

Det var äfven vid detta sammanträde, som en annan af Armfelts hemliga korrespondenter, grefve Gyldenstolpe, på grund af bref, funna bland Armfelts papper, genast fick sin dom. Han inkallades inför konseljen och hotades med all lagens stränghet, men det tillkännagafs honom, att hertigen, af gunst och nåd och på grund af hans särskilda ställning till den

---

* Se ofvan sid. 155.

** Anteckningar II: 90.

unge konungen, ville inskränka hans straff till afsättning från guvernörsämbetet och förvisning från hufvudstaden. Förskräckt öfver detta hot, förklarade den gamle mannen sig härmed nöjd och undertecknade sedermera en skrift, hvari han erkände sig vara brottslig. Grefve Gyldenstolpes namn indrogs sålunda icke i ransakningen inför Svea hofrätt, men Reuterholm drog försorg om att förhållandet i allmänna tidningar bekantgjordes, och tillkännagifvande härom gjordes till hofrätten samt intogs i dess protokoll. Gyldenstolpes brottslighet skulle hafva bestått i medvetandet om Armfelts och fröken Rudenschölds hemliga anslag, och i hans bemödanden att i deras intresse stifta oenighet mellan hertigen-regenten och den unge konungen. Detta sistnämnda bestyrktes af ett bref från fröken Rudenschöld till Armfelt. *

Samma dag öfverlemnades till hofrätten de funna papperen jemte en omständlig förteckning. ** Det skedde med stor högtidlighet: riksdrotset for i stor gala, med vagnen omgifven af stånddrabanter, *** till hofrätten för att öfverlemna regentens skrifvelse om riksförräderiet och befallning att påskynda ärendets behandling. Ransakningen tog ny fart; och under April och Maj månader 1794 sysselsatte sig domstolen med all flit med läsning af handlingarna och förhör med de anklagade.

Redan samma dag, d. 9 April, inkallades Ehrenström och fröken Rudenschöld, och underrättelse meddelades dem om de nya vapen, man fått i händerna; och sedermera undergingo de, dels hvar för sig, dels konfronterade, många och långa förhör. Ransakningen fördes, nu som förut, med noggrannhet och skarpsinnighet af aktor, advokatfiskalen Örbom. De svarandes ställning var ej längre så fördelaktig som under rättegångens början, men ingen af dem förnekade sin fintlighet vid svaren. I början iakttogo så väl fröken Rudenschöld som Ehrenström samma hållning som förut och nekade medvetenhet om hvarje

---

* Se ofvan sid. 74.

** Intagen i protokollet sid. 181. Papperen voro fördelade i konvolut Litt. A—Q; antalet bref till Armfelt utgjorde icke mindre än 783, utom hvarjehanda koncepter, memorialer och andra skrifter.

*** Se Ehrenströms Anteckn. II: 92.

slags stämpling; men då allt flera bref lades i dagen, skrifna under början af 1793, den tid, då Armfelts ryska projekter nådde sin höjdpunkt, afgaf fröken Rudenschöld en utförlig och sanningsenlig bekännelse (d. 19 och 22 April).* Bekännelsen gjordes, heter det i protokollet, »under synbar sinnesrörelse och tårars utgjutande». I vissa delar innehöll fröken Rudenschölds bekännelse mera, än hvad som af brefvexlingen framgick — t. ex. uppgiften om den föreslagna riksdagen i Falun och projektet att låta konungen resa till Finland och Ryssland.**

Ehrenström nekade i början envist att erkänna sina bref, ehuru han icke kunde dölja sin häpenhet, då det bekanta brefvet till Aminoff*** den 9 April upplästes för honom; och ännu sedan fröken Rudenschöld bekänt innehållet af sin politiska brefvexling med Armfelt, vidhöll Ehrenström sitt nekande. Han hotades då (d. 23 April) med svårare fängelse; och dels ovissheten om förmågan att uthärda »den art af tortyr», hvarmed han hotades, dels obehaget af »den förhatliga rol att ljuga», dels fröken Rudenschölds föredöme föranledde, att han plötsligt beslöt att erkänna alla sina bref. »De voro så mycket svårare att förneka, säger Ehrenström sjelf, som de icke allenast voro egenhändiga, utan ock, genom baronens vanliga försigtighet, chiffern dechiffrerad i sjelfva brefven.» †

Mängden af bref och handlingar gjorde dock att vidlyftiga förhör följde äfven efter dessa bekännelser, mindre för att utröna fröken Rudenschölds och Ehrenströms egna brott, än vidden af Armfelts förehafvanden. Såsom svar på den under ransakningen framstälda frågan, af hvad anledning Ehrenström önskat förkortandet af konungens minderårighet, ingaf han den 19 Maj en vidlyftig skrift, hvilken egentligen är en politisk afhandling rörande ledningen af Sveriges angelägenheter efter Gustaf III:s död och en motivering af det missnöje, som gifvit sig luft i Armfelts och hans vänners brefvexling. Det var en trotsande kritik af Reuterholms förvaltning, och dess följd kunde icke blifva annat än ökandet af dennes

* Protokoll, sid. 223—247.

** Se ofvan, sid. 207; Protokoll, s. 230, 234.

*** Se ofvan, sid. 194.

† Ehrenström, Anteckn. II: 111, 120, Protokoll, s. 272.

hat. »Af alla mina under denna rättegång författade skrifter, säger också Ehrenström, var det ingen, som mera retade baron Reuterholm än denna... Också kände hans förbittring inga gränser. För min del trotsade jag den, ty jag hade icke mera någon välfärd att förlora, och jag ville innan mitt slutliga fall åtminstone njuta den ära, att frimodigt hafva yttrat sanningen om mina förtryckare och att för nationen hafva karakterisat deras styrelse-principer.» *

Det var således ett slags testamente till efterverlden af en man, som ansåg sitt öde på förhand afgjordt och ville hafva uttalat sin protest mot Reuterholms styrelse af Sveriges öden, innan hans hufvud föll eller han lefvande begrafdes i fängelse. Denna skrift är obestridligen, med alla ensidigheter och öfverdrifter, ett historiskt aktstycke af intresse, såsom utvisande i sammanfattad form den tankegång, som låg bakom de gustavianska rojalisternas förehafvanden och önskningar, samt är skrifven med Ehrenströms vanliga klarhet och skärpa.

Den 30 April uppträdde inför hofrätten en ny anklagad: det var öfversten J. Fr. Aminoff, som på grund af de besvärande omständigheter, som mot honom förekommit, inkallats. Han tillämpade under hela ransakningen, liksom Armfelt gjort med afseende på sin »Prospectus», »prima regula juris: nega». Han nekade till allt: det ofvannämnda komprometterande brefvet från Ehrenström hade han aldrig emottagit, sade han; planer af den art, som i brefven omförmäldes, vore honom fullkomligt obekanta. Någon resa till Petersburg eller Piemont i politiska ändamål hade han icke påtänkt. Med ifver bedyrade han i sina svar sin konungatrohet och sitt hat mot alla konspiratörer och talte om sin »odödliga vördnad, tillgifvenhet och erkänsla för en konung, som han ansett för sin välgörare och hvars stoft han till sitt sista skulle fukta med sina tårar».**

På grund af hvad som förekommit under förhören med fröken Rudenschöld och Ehrenström, anstäldes en konfrontation mellan dem och Aminoff d. 22 Maj, hvarvid denne vid-

* Ehrenström, Anteckningar III: 135 o. f. samt Protokoll, s. 426.

** Protokoll, s. 312 o. f.

höll sin ståndpunkt och yttrade till Ehrenström, att denne skulle vara honom »ansvarig inför Guds ansigte för allt hvad han kunde lägga honom till last med afseende på medvetenhet om brottsliga anläggningar». Armfelt har om protokollet öfver denna konfrontation yttrat, att »det är verkligen rörande. Aminoff, säger han, hade tagit sitt parti att neka blindvis till allt, och de med-olycklige, som nämnt honom, begära ej bättre än att ensamt påtaga sig alla beskyllningar. Hade här varit fråga om ett verkligt brott, så hade man ej sett så mycken täflan om heder och ömhet: en niding är likaså samvetslös som utan känsla».*

I allmänhet kan det icke nekas, att förhören med dessa anklagade visa ridderliga sidor af deras personliga karakter. Långt ifrån att söka lindra domen öfver sig sjelfva, genom att kasta ansvaret på hvarandra eller på den frånvarande man, som genom sin oförsigtighet beredt deras ofärd, eller om honom fälla nedsättande omdömen, sökte de, oaktadt alla lockelser, ** i stället att framställa de medanklagades förhållande i det bästa ljus. Ehrenström förklarade, att han »gerna ville vara som det offrade djuret i öknen och åtaga sig ensam alla synderna, så vida han derigenom möjligen kunde frälsa dem, om hvilkas oskuld han vore fullkomligt öfvertygad».*** Ehrenström visade särskildt i förhållande till Armfelt en verklig högsinthet, såsom snart skall berättas.

Ej fullt så ridderligt förhöllo sig Schröderheim och Lagerbring, hvilka ånyo, med anledning af den i Florens stulna brefvexlingen, inkallades till förhör, samt baron Evert Taube, som äfvenledes instälde sig inför rätta. För dem alla var ingenting angelägnare än att blifva från målet skilda och att ej

---

* Sjelfbiografi, anf. st. II: 111; Se Protokoll sid. 445 o. f.

** Sådana saknades ingalunda. Man sökte väcka fröken Rudenschölds svartsjuka genom att visa henne bref från Armfelt, der han talat om henne med ringaktning: hon svarade stolt, att hon ansåg det förfalskadt. (Se hennes tryckta sjelfbiografi, anf. st. sid. 16.) Ett bref från Edman, Reuterholms sekreterare, till fröken Rudenschölds biktfader Petrejus med öfversändande af hvarjehanda »extracter» af detta slag för att beveka henne till ånger öfver förbindelsen med Armfelt ($^{24}/_{6}$ 1794) finnes i K. Bibl:s autografsamling.

*** Protokoll sid. 451.

misstänkas för förtrolighet med en så brottslig man som Armfelt. Ingenting förekom heller af graverande beskaffenhet mot dessa Gustavianer, hvarföre de också ej vidare hördes. *

* * *

Den 19 Juni ansågs ransakningen med de anklagade Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff afslutad, och aktor afgaf mot dem sitt slutpåstående. ** Det lydde för dem alla, såsom förrädare mot konung och fädernesland, på förlust af adelskap, lif, ära och gods, med den skärpning för Ehrenström, att han, med anledning af förgripliga uttryck mot hertigen-regenten i en af sina till hofrätten ingifna skrifter, *** måtte mista högra handen och steglas. Följande dagen afgafs yrkande mot tvenne personer, som spelat en underordnad rol i detta drama, kamreraren Mineur och källarmästaren Forster, hvilka båda varit Armfelts skyddslingar. Båda hade stått i brefvexling med Armfelt och syntes hafva egt hans förtroende, hvarjemte den förre mottagit och till fröken Rudenschöld aflemnat det beryktade brefvet till dalkarlarne, och den senare i bref fält yttranden, som antydde »missnöje med allmänna ärendenas skick och lystnad att uti slika ärender sig blanda». Fullständig bekännelse hade de icke förmåtts att afgifva. Aktor yrkade, att de tills vidare skulle hållas i säkert fängsligt förvar. † Mot baron Lillje, Sources och Signeul, hvilka alla under ransakningen suttit fängslade, nedlades talan, hvaremot med afseende på statssekreteraren Franc hemstäldes, †† att han måtte

* Se deras yttranden i protokollet: Lagerbrings, sid. 52, 91, 333, och Schröderheims, sid. 108, 293; om Taube sid. 490. Jfr med afs. på den sistnämnde bref från honom och Sophie Piper till A. Fersen (tr. i Bihang till Schinkel I: 189, 195).

** Det var författadt under Reuterholms ögon af hans privatsekreterare expeditionssekreteraren Edman. Örbom, som var aktor i målet, hade uppsatt ett annat påstående, som dock befans för lindrigt och af Reuterholm med ovilja kasserades och sönderrefs. Edmans skrift undertecknades af Örbom. Se Ehrenström, II: 161; Protokoll s. 512—532.

*** Att hertigen skulle rysa för att hafva undertecknat arresteringsordern. (Se ofvan sid. 279.)

† Protokoll, s. 535—538.

†† D. 23 Juni. Prot., s. 545—548.

dömas till ansvar för missbruk af sin fribrefsrättighet vid befordrandet af Armfelts brefvexling med fröken Rudenschöld och Ehrenström.

Mot Armfelt framstäldes aktors slutpåstående d. 7 Juli, sedan den utsatta stämningstiden af tre månader gått till ända. Hufvudsumman af hans brott angafs sålunda, att han, »jemte de straffbaraste tillvitelser emot nu varande regering samt det svåraste tadel å dess för rikets väl och säkerhet vidtagna författningar, gått så långt i förgätenhet af ära och trohet mot sin öfverhet och fosterland, att han, för att tillfredsställa egen regerings-, vinnings- och hämndlystnad, velat och, dels sjelf, dels genom andra, hvilkas tillgifvenhet för honom han listigt förstått att begagna, ifrigt arbetat derhän, att på bekostnad af medborgares sällhet och rikets sjelfständighet med utländsk härsmakt kunna åstadkomma ändring uti Sveriges styrelse och regementsförfattning». Såsom stöd för denna anklagelse anfördes väsentligen följande omständigheter, hvilka dels genom Armfelts brefvexling, dels genom vittnesmål kommit i dagen: att han väckt förslag om hållande af riksdag i Falun, om konungens resa till Finland och Ryssland samt om Aminoffs beskickning till kejsarinnan; hans plan att genom hertigen-regentens bestickning åstadkomma en förändring i ministèren och att förmå kejsarinnan att hota med en flott-demonstration; hans »memoire» till kejsarinnan, hans s. k. revolutionsplan och depeschen till Toll, alla i samma syfte.* Derjemte lades Armfelt till last, att han genom fröken Rudenschöld och Ehrenström sökt i landet utbreda missnöje med förmyndareregeringen och uppelda folkets sinnen för den unge konungen; hans försök, att genom fröken Rudenschöld och Stackelberg förmå konungen att skrifva ett bref till ryska kejsarinnan, »författadt i sådana uttryck, att H. M:t gillade hvad baron Armfelt kunde förehafva och hos kejsarinnan utverka»; hans budkafle till dalkarlarna och uppmaningen att bland ofrälse stånden utsprida vissa rykten i händelse af riksdag.** — Att Armfelt

---

* Se ofvan sid. 198—208. För denna sistnämnda, som tydligt sades ådagalägga hans »fasansfulla föresats att med utländsk härsmakt befordra framgången af sina förrädiska stämplingar», lemnas i slutpåståendet en utförlig redogörelse.

** Se ofvan sid. 209.

ernat snart använda de »krafteliga läkemedel», hvarom han i ett bref talat, och att antingen åstadkomma utländskt eller inbördes krig, sades vara bevisadt genom hans i bref till fröken Rudenschöld och Aminoff uttalade afsigt att återvända till Norden, och genom hans bref till kejsarinnan och Razumowski, hvilka innehölle falska framställningar af förhållanden i Sverige. Härtill lades äfven Armfelts tal i Genua,* hvilket icke anstått en neutral makts minister, och utgifvandet af »Prospectus».

På dessa grunder yrkade aktor, att Armfelt skulle dömas förlustig adelskap och riddarevärdighet, lif och gods, hvarjemte, då han flytt undan lagens näpst, hemstäldes, att han blefve förklarad fridlös inom Sveriges landamären och att hans namn på skampålen uppspikades.**

Öfver aktors yrkanden afgåfvo de tilltalade, med undantag af Armfelt, hvilken såsom frånvarande måste dömas »in contumaciam», sina förklaringar, bland hvilka Ehrenströms, såsom var att vänta, var den mest anmärkningsvärda både genom sin beskaffenhet och sin utförlighet. Den upptager, jemte sina bilagor, i hofrättens tryckta protokoll icke mindre än 74 qvartsidor, och är författad på den otroligt korta tiden af fyra dagar.***

Försök hade gjorts genom Reuterholms utskickade att stämma Ehrenström ogynsamt mot Armfelt, öfver hvars oförsigtighet han hade så mycken grund att beklaga sig.† Det oaktadt tog han i denna skrift på det bestämdaste Armfelts försvar. Han förklarade, att han i dennes bref, »ehuru författade med den légèreté, som tillhör hans snille», aldrig funnit ett enda ord, som utmärkt det onda uppsåtet att förrädiskt stämpla mot konungen och riket, och framdrager bevis på Armfelts fruktan för revolutionen och hans tillgifvenhet för konungen. Derjemte gifver han en förträfflig karakteristik af Armfelts sätt att brefvexla, hvilken, på samma gång som dess sanning skall vitsordas af en hvar, som känner Armfelts egendomligheter, äfven innebär förklaringen och ursäkten för hans vågade ut-

---

* Se ofvan sid. 129.

** Aktors påstående jemte bilagor är tryckt i Protokoll, s. 573—595.

*** Se Ehrenström, Anteckn. II: 179.

† Se härom Ehrenströms Anteckn. II: 171 o. följ.

låtelser, djerfva förslag och dristiga omdömen. »Hans fruktsamma imagination, heter det bl. a., födde bref på bref, och i de påföljande glömde han ofta sjelf de idéer, projekter och omdömen, som han haft i de föregående. Under denna ebb och flod af motsägelser, stridande afsigter och föresatser, var det mig omöjligt att hos baron Armfelt sluta till något uppsåt om förräderi, myteri eller förändring i regeringen.»

Den 22 Juli föll hofrättens dom öfver samtliga de anklagade. Hofrätten ansåg Armfelt vara »fulleligen förvunnen att hafva i de mest egennyttiga afsigter, icke mindre med inländska personer på åtskilliga sätt stämplat, än äfven sökt uppmana utländsk makt och sätta den i harnesk, för att med väpnad hand befordra ändring i rikets närvarande, på antagna, edeligen besvurna lagar och högtsalig H. M:t konung Gustaf III:s upprättade testamentariska förordnande grundade styrelse och regementsförfattning.» På denna grund lydde domen på förlust af lif, ära och gods samt fridlöshet, dock — emot aktors yrkande — utan det vanärande straffet af namnets uppspikande på skampålen.

Äfven med afseende på Ehrenström biföll hofrätten icke i allo aktors påstående: Ehrenström dömdes till döden, men högra handens afhuggande och stegling nämndes icke i domen. Denna grundades på hans medvetenhet om Armfelts anslag och de derför afsedda medlen, hans dertill gifna bifall samt hans i samma syfte framstälda egna förslag. Fröken Rudenschöld dömdes äfven till döden genom halshuggning, på grund af medvetenhet om de tillernade anslagen och de för dessas framgång föreslagna åtgärderna: det ifrågasatta brefvet från konungen till kejsarinnan, cirkulärbrefvet till dalkarlarna, riksdagens sammankallande till Falun, den ryska flottdemonstrationen samt hennes anbud att resa till Ryssland. Deremot stäldes Aminoff under framtiden, då han mot sitt nekande icke kunde anses vara öfverbevisad att hafva egt säker och fullständig kunskap om Armfelts förslag, ehuru många besvärande omständigheter, dels genom hans egna, dels genom fröken Rudenschölds och Ehrenströms bref ansågos hafva mot honom förekommit. Mineur, Forster, Sources, Lillje och Signeul frikändes, äfvensom Franc; den sistnämnde dock med

lemnande af öppen talan med afseende på felaktighet i tjensten genom missbruk af fribrefsrätten.

De lifdömdes straff stöddes på Missgerningsbalkens 4 kap. 1—3 §§, hvari förlust af lif, ära och gods stadgas, ej blott för förrädiska stämplingar, äfven om »de ej gitta skada göra», utan ock för deras befrämjande »med bref, råd och hjelp eller medvetenhet derom, utan att dem afvärja eller upptäcka».

Reuterholm förgrymmades emellertid öfver att hofrätten ej ansett sig böra bifalla aktors yrkanden i all deras stränghet;* och denne sistnämnde förmåddes att anföra besvär öfver hofrättens dom, hvari han vidhöll sina yrkanden om de anklagades dömande till vanärande straff.** Ändring och nåd söktes af fröken Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff;*** och till de anklagades förklaring utstäldes aktors besvär öfver hofrättens dom.

Ehrenström afgaf d. 8 Sept. med anledning af aktors yrkande om skärpning af hofrättens dom den sista af de märkliga försvarsskrifter, som under rättegången flöto ur hans snabba och skickliga penna. Dess slutord förtjena anföras; de innehålla en slående karakteristik af hela det sätt, hvarpå man vid högmålets behandling gått till väga. »Herr advokatfiskalens stora tafla af en gruflig sammansvärjning mot E. K. M:t och riket, som han förfärdigat i en afsigt, åt hvilken hans eget samvete en dag må gifva dess rätta namn och på hvilken hans grofva pensel målat mig och mina medfångslade såsom de värsta förrädare, missdådare och ogerningsmän, som någonsin funnits, förekommer mig i öfrigt som föreställningen

---

* I bref till Sparre (Eriksb. arkiv $^{22}/_{8}$ 1794) uttrycker han sin harm öfver »hofrättens skandalösa uppförande», hvilket han hoppas, att högsta domstolen skall rätta.

** Äfven denna skrift var på Reuterholms tillskyndelse uppsatt af Edman i Örboms namn (se Ehrenström II: 217).

*** Deras skrifter äro tryckta i Protokoll s. 767; derjemte skref fröken Rudenschöld enskildt en i ödmjuka och smickrande ordalag affattad böneskrift till hertigen, i hvilken hon bl. a. förklarade, att den grymmaste af hennes sorger vore, att hon ådragit sig hertigens misshag. »Aveuglée par la passion qui maîtrisa mon âme, je ne suivis que la seule route qu'elle me dictait, sans prêter mon attention aux suites funestes et conséquentes qui en résultaient; mais rendue enfin à moi-même, j'en vois toute l'étendue, en gémissant sur le passé.» (Egenhänd. skrift, nu i Åminne arkiv.)

af en vild och ohygglig öken på en teater. Hvart enda föremål är der förskräckande; ögat ser ej annat än nakna klippor, stora branter, mörka klyftor och rysliga kulor. Allt detta, om det skall göra det åsyftade intryck, får dock icke betraktas utan på ett visst afstånd, blott på en sida, från en viss synpunkt, icke vid en naturlig dag, utan ett med besvär och kostnad tillskapadt sken af hundrade lampor. Går åskådaren upp på teatern och granskar närmare de ämnen, som förfärat hans inbillning, så försvinner illusionen; artistens konst och färger äro förspilda, af hela den fasliga öknen är intet annat qvar än — måladt papper.» *

Äfven Aminoffs förklaring utmärkte sig för skarpa tillmälen mot advokatfiskalen och hans påståenden, hvilka karakteriserades såsom »utskum af galla och gift i hätskhet och smädelse», hvari de anklagade »med calomniens svartaste färger» vore afmålade.

Reuterholms inflytande i högsta domstolen var så mäktigt, att dess ledamöter, tvärt emot hvad som varit att vänta, hemstälde om skärpning af hofrättens dom. Ej blott Armfelt, Ehrenström och fröken Rudenschöld dömdes från lif, ära och gods, utan äfven Aminoff; hvarjemte för Ehrenström och fröken Rudenschöld stadgades schavotteringsstraff, och aktors yrkande om uppslåendet af Armfelts namn på kåken bifölls.

Omsider afgjordes saken i hertigen-regentens konselj så, att högsta domstolens hemställan angående Armfelt bifölls; ** Ehrenström dömdes till schavottering och att på afrättsplatsen utföras, men der benådas, samt till lifstidsfängelse, och skulle han icke kunna under något pardonsplakat inbegripas. Fröken Rudenschöld dömdes till schavottering och inspärrande på spinnhuset. Förgäfves hade rikskanslern Sparre sökt få straffet skärpt derhän att hon skulle offentligen risas, ett yr-

---

* Se Protokoll, s. 793.

** Dock tillkännagafs, att Kongl. Maj:t »på grund af den nådiga ömhet och vårdnad om sina trogna undersåtares rätt, som ej tillåter att en förrädares namn må kunna med någon annan redlig mans bortblandas», förordnat, att tillnamnet uteslöts i den nesliga inskriften, som sålunda skulle lyda: »Gustaf Mauritz, sitt fäderneslands förrädare, fridlös öfver allt Sveriges rike och underlydande länder.»

kande, hvarigenom han förvärfvat det bekanta spenamnet *ris-kanslern.** Aminoffs dom lydde på lifstidsfängelse; Mineur och Forster skickades i arrest till Malmö, hvarifrån de sedermera deporterades till S:t Barthelemy.

Straffet sattes genast i verkställighet: d. 23 Sept. uppspikades Armfelts namn på kåken; samma dag schavotterade Ehrenström och utfördes d. 8 Okt. till afrättsplatsen; der upplästes för honom benådningsplakatet, hvarefter han genast affördes till Karlstens fästning. Dit hade redan förut öfverste Aminoff blifvit förd. Fröken Rudenschöld schavotterade d. 24 Sept. och fördes sedan till spinnhuset.

* * *

Härmed var således den Armfeltska högmålsprocessen afslutad. Vid sidán af den juridiska proceduren och bestraffningen hade emellertid Reuterholm dragit försorg om, att de anklagade i den allmänna meningen så djupt nedsattes, att intet straff kunde anses för hårdt. En hel tryckt litteratur framkallades, utom de vidlyftiga hofrättsprotokollen, hvilka efter hand trycktes och utgöra en qvartvolym af mellan 8 och 900 sidor. Först kom hertigen-regentens tal d. 9 April, hvarest domen redan före ransakningen kan sägas vara fäld; sedan utfärdades den 22 April skrifvelse till domkapitlen i riket** med befallning att i alla rikets kyrkor låta anställa högtidlig tacksägelse för »Försynens underbara nåd och mäktiga beskydd», som räddat Sverige ifrån den öfverhängande faran. I Maj 1794 utgafs genom justitiekanslerns försorg ett »Utdrag af de hufvudsakligaste handlingar» i det pågående högmålet, försedt med en inledning, hvari de anklagade, särskildt Armfelt, utmålades på det värsta sätt: »omgifven med all förräderiets fasa», såsom ett »samhällets missfoster, ett brottets vidunder» och »den mest utlärde upprorsstiftare», »äreförgätnaste niding», »utspridare af nedriga och nidingsfulla lögner»; »vårt

* Se härom Ehrenström II: 255. Han anser att Sparre, på Reuterholms uppmaning, gjort detta yrkande: denne ville derigenom vinna, att äfven Ehrenströms straff skulle skärpas till spö-straff.

** Konceptet till denna skrifvelse, med Reuterholms rättelser, finnes bland hans papper i Utrikes-Dep:tets arkiv.

modersmål, hette det, saknar uttryck att namngifva hitintills bland oss oerhörda och bottenlösa nedrigheter och förräderier». I denna inledning påstods det vara ådagalagdt, att »de sammansvurne» under sommaren 1794 ernat låta revolutionen utbrista. »Påtagliga» uttryck i brefvexlingen, såsom att svärdet vore draget ur skidan, att allenast på en menniskas lifstid ankomne, när Armfelt och fröken Rudenschöld finge råkas o. s. v., hade redan vid jultiden 1793 visat, att »crisis» vore nära för handen, och föranledt arresteringen. Samma »Utdrag» utgåfvos sedermera i tysk öfversättning med en inledning och vidlyftiga anmärkningar, hållna i en ton, som om möjligt öfverträffade den ofvannämnda berättelsen i bitterhet, medan i samma skrift vid hvarje tillfälle rökoffer tändes för Reuterholm. Denna smädeskrift författades af C. F. Nordenskjöld på svenska, öfversattes på tyska af en viss Mandorff, som derför af regeringen belöntes,* och utgafs först i Stralsund under namnet »Gustav Moritz Armfelts Landsverrätherey», samt sedermera på svenska med titel »Gustaf Mauritz, sitt fäderneslands förrädare». Äfven på italienska utgåfvos och öfversattes dessa utdrag genom Lagersvärds och Piranesis försorg och på svenska regeringens bekostnad. Denne sistnämndes »Lettera», som först anonymt utgafs i Siena, och sedermera omtrycktes, var naturligtvis äfven till sitt väsentliga innehåll en smädeskrift mot Armfelt och väckte stort uppseende.** Äfven en fransk öfversättning af de till Armfelts process hörande aktstyckena, utarbetades längre fram, men blef icke utgifven, och manuskriptet stannade slutligen bland Armfelts papper.*** I England

---

* »Vår lilla öfversättare af Armfeltska äreminnet fick såsom vederlag för dess möda och risque med detta scabreusa arbete survivance på licent-förvaltare-sysslan i Stralsund», skrifver Reuterholm till Sparre 24/7 1795. (Eriksb. arkiv.)

** Piranesi skrifver derom sjelf till Gjörwell (Gjörw. Brefvexl., K. Bibl.) i Febr. 1795: »La mia strada e divenuta un corso, e da domenica, che la pubblicavo, se ne erano andati più di 500 esemplari.» Piranesi hade till denna skrift lemnat materialierna; men den sedan så berömde italienske författaren Vincenzo Monti hade gifvit skriften dess form, hvilken genom sin qvickhet och skärpa är vida öfver den halfbildade Piranesis literära förmåga. Den finnes intagen bland Montis »Opere inedite».

*** Armfelt skrifver härom till sin hustru 7/8 1800 från Dresden: »Lilla Heland var hos mig och presenterade mig min process, öfversatt på fransyska,

utkom prospekt till en skrift om Armfelts lefnadsöden, hvilken skulle utgifvas på alla språk och innehöll de gröfsta smädelser.* De redan omtalade »Briefe Historische» i Archenholtz Minerva böra ej heller lemnas onämnda bland de från Reuterholm utgångna anti-Armfeltiana.**

Vidare trycktes och utdelades särskildt aktors besvär öfver hofrättens lindriga dom, det aktstycke under processen, hvarest anklagelserna på det skarpaste framhöllos och de mest kränkande omdömen fäldes om de sammansvurna. Sedan domen fallit och straffet blifvit verkstäldt, utgafs ännu ytterligare ett särskildt »Sammandrag af handlingar, protokoller och utslag uti det mot Gustaf Mauritz m. fl. upptäckta och afdömda högmål», hvilket jemte en kungörelse i samma ämne skulle från predikstolarna uppläsas. I denna sistnämnda förkunnades till svenska allmogens uppbyggelse, att »de förrädiska anslag», som nu lyckligt blifvit upptäckta och straffade, måst föranleda antingen »blodigt och förödande in- och utvärtes krig» eller förspilla Sveriges ära och sjelfständighet. »Vi skulle tvin-

---

som han inköpt för ett par år sedan för 60 rdr, på det man ej skulle trycka den. Hade han ansett saken som jag, så hade han låtit trycka; nu kostar hans enfaldiga välmening mig 60 rdr.»

* Se Barfods anteckningar, tryckta hos Ahnfelt, anf. st., VI: 76. Deri utlofvades en kort teckning af Armfelts ohyggliga förbrytelser, hvilka han förberedt genom de skamligaste gerningar. Såsom dylika förberedelser nämndes, att han vunnit konung Gustafs gunst genom att vara förrädare mot sin vän och reskamrat Sprengtporten, hans försäljning af ämbeten, hvarvid han »försäkrade alla tjenstesökande om hjelp och tog pengar af allesamman»; att han utgifvit boken »om den politiska jemnvigten, som innefattade skamlösa försmädelser mot den stora kejsarinnan af Ryssland». Vid fredens afslutande med Ryssland hade han bortsålt sitt fäderneslånd; sedermera hade han förbundit sig med »förrädare och sitt fäderneslands afskrap, så att regeringen förgick sig så till vida, att den tilldelade honom ett af de vigtigaste ställen i diplomatiska vägen»; genom sina stämplingar vore han »utstött ur menskliga samfundet, mot hvilket han aldrig visat den ringaste rättskaffenhet, men som tvärt om med vedervilja måste anse honom för ett vederstyggligt kadaver».

** Se ofvan, s. 224. På någon dylik skrift syftar sannolikt följande yttrande i ett bref från Reuterholm till Sparre (Eriksb. arkiv) $^{24}/_{7}$ 1795: »Det senast sända abbéns vackra arbete har jag genast skickat till Hamburg att införas, hvarom Nordenskjöld fått ordres att besörja, dock med iakttagande af all möjlig försigtighet, så att ingen dödlig må falla på den idén att det är kommet från oss sjelfva.»

gas, hette det, att mottaga föreskrifter och befallningar från ett främmande hof, och svenska folket att styras af personer, som inträngde i vår konselj och emot vår fria vilja och goda samtycke, både njuta skydd af i vapen uppbragte fiender och utländsk makt.» I samma kungörelse inskärptes åliggandet att, om Armfelt skulle komma inom Sveriges gränser, gripa och till närmaste kronohäkte införa honom, och utlofvades en belöning af 4000 rdr åt den, som häri lyckades.

Reuterholms stora förtjenster om rikets räddning framhöllos vid alla tillfällen: på det mest i ögonen fallande sätt vid hans dubbning till serafimerriddare samma år. Den unge konungen, som då för första gången bevistade ordenskapitlet, höll ett tal, hvari han prisade dennes »mod och ståndaktighet», »genom hvilken den afskyvärda konspirationen mot mig, min farbror och hela mitt fäderneslând så lyckligen blef upptäckt, och vi alla i rättan tid frälsade från de svåraste öden, samt de obetaleliga bevis af denna riksförrädiska tillställning i Italien blifvit eröfrade och hitskaffade».*

Såsom en yttring af enskild hämnd måste anses den skymf, som utöfver det nesliga schavotteringsstraffet tillfogades fröken Rudenschöld. Vid den visitation, som företogs på Armfelts egendom Lindnäs i Östergötland, hade nämligen jemte andra papper anträffats åtskilliga bref från fröken Rudenschöld till Armfelt, skrifna under den tid före 1792, som deras kärleksförbindelse varade. Dessa bref och biljetters antal uppgick till öfver tusen, ty Armfelt syntes icke hafva kunnat förmå sig att förstöra ens den obetydligaste lapp bland dem. Af dessa gjordes nu ett urval — resten stannade i Reuterholms förvar — af bref, hvilka syntes vara af särskildt komprometterande beskaffenhet för den stolta sköna, efter hvars ynnest Sveriges regent så länge fåfängt suckat. De voro nämligen skrifna, under det hon väntade att blifva moder till ett barn, hvars fader var Armfelt, och syntes antyda, att hon varit betänkt på att förgöra fostret. Med högmålsprocessen hade dessa

* Ehrenström berättar (II: 311), att allmänheten, med anledning af detta uttryck, »under en lång tid benämnde vanliga tjufnader med ordet eröfring. Då någon frågade: Hvad har den tjufven stulit? svarade en annan: Han har *eröfrat* ett fickur, en silfversked eller något annat».

biljetter, skrifna under tillstånd af sjukdom och beklämdhet, och egnade att framkalla medlidande i stället för skadeglädje, naturligtvis intet att göra, lika litet som de bref till Armfelt från andra personer af äldre datum än sommaren 1792, som på samma ställe funnos och till större delen stannade i Reuterholms ego. Emellertid öfverlemnades det nämda urvalet af fröken Rudenschölds bref till hofrätten med tillkännagifvande, att Kongl. Maj:ts nådiga vilja vore, att dessa bref i hofrättens protokoll ord för ord intoges, men att fröken Rudenschöld genom sin biktfader d:r Petrejus skulle deröfver enskildt höras. Med vidrigt hyckel tillades, sedan denna föreskrift var gifven, att undersökningen skulle stanna härvid, »för att icke med uppdagande af vanära blottställa en hederlig slägt och fördubbla hennes sörjande och ålderstigna moders smärta» — sedan åt saken gifvits all möjlig offentlighet genom brefvens tryckning i hofrättens protokoll! Man nöjde sig icke ens med tryckningen i protokollen, utan lät öfversätta och utgifva dessa biljetter — de voro alla skrifna på franska — samt på gatorna genom kolportörer försälja öfversättningen under titel: »Den på kungshuset fängslade frökens, nu Magdalena Charlotta Carlsdotters, och riksförrädarens, som fordom kallades baron Armfelts, bref angående deras kärleksäfventyr.» Enligt Armfelts egen uppgift voro dessa bref, med hvilkas offentliggörande man förfarit på ett så skändligt sätt, derjemte — förfalskade.* Af all den lågsinta hämnd, hvarpå Reuterholm och hertigen-regenten under denna tid fråssade, var detta den mest föraktliga. Skammen återföll i allmänhetens ögon på dem, som uppträdde såsom den hämnande rättvisan.

Ej blott de i domen nämnda personerna drabbades af Reuterholms hämnd. Toll ställdes följande året inför rätta, derföre att han genom Armfelts under rättegången så ofta citerade bref blifvit underkunnig om, men ej upptäckt hans stämplingar; han dömdes på denna grund till två års fästning.

---

* Se hans tryckta sjelfbiografi, II: 115, och detta arbete I: 169. Originalen till de tryckta brefven finnas icke i den öfriga samlingen af Rudenschöldska bref bland Reuterholms papper. Deras innehåll, jemfördt med andra bref i denna samling, kan emellertid icke sägas bevisa deras understuckna beskaffenhet.

Franc skildes från sitt öfverpostdirektörs-ämbete, Lagerbring och Schröderheim entledigades mot ackorder från sina landshöfdingebeställningar. Äfven åtskilliga andra af Armfelts andra korrespondenter fingo genom hans eller sin egen oförsigtighet umgälla sin förbindelse med den farlige mannen. Den fromme grefve J. G. Oxenstjerna fick ett strängt bannbref af hertigen-regenten, för åtskilliga uttryck i det ofvan* omnämnda brefvet. Han svarade i ödmjuka ordalag, erkände sin förseelse och tackade för hertigens nåd att det oaktadt icke förbjuda honom tillträde till hofvet.** I en vida säkrare ton svarade grefve Axel Fersen, som fått uppbära förbråelser för sina yttranden till Armfelt om »hertigens omgifning».*** Han förklarade, att han aldrig stått på förtrolig fot med Armfelt och ofta ogillat hans uppförande. Hans yttranden i enskilda bref hade ej varit afsedda att komma till främmande kännedom och voro icke skrifna i något särskildt syfte. Hans slutord må anföras: »Hvad beträffar det förtroende, som E. K. H. har ansett sig böra undandraga mig, så begär jag icke att återfå det, huru nedslående än denna förlust är för mig. Jag vet, att det är en känsla, som gifves sjelfmant och som man ej ber om; och jag skall hoppas på dess återkomst af tiden, som bättre än allt, hvad jag kan säga, skall visa E. K. H., att jag aldrig varit dess förtroende ovärdig och aldrig svikit det, lika litet som de känslor af tillgifvenhet, vördnad och tacksamhet, som jag egnat E. K. H.» † — Någon annan åtgärd än betygandet af regentens onåd mot grefvarne Fersen och Oxenstjerna vidtogs dock icke. Men baron Nolcken i Wien, som dels utlåtit sig vanvördigt om regeringens politik

---

* Sid. 217.

** Ur svaret, förvaradt bland Reuterholms papper (n:o 57), må följande anföras. Han förklarar sitt förhållande såsom »un délire ingrat d'un jour. Au milieu d'une foule de chagrins et de maux, qui m'environnent, qui me sont particuliers et qui m'oppriment en silence, une tête accablée a mille fois déraisonné. Souvent, dans mes impatiences, j'ai critiqué jusqu'aux voies du Ciel. Mais toujours rappelé à mes devoirs, la fièvre ne déscendit jamais à mon coeur. À ce portrait de moi-même, V. A. R. refuserait-Elle de distinguer la faute du crime, et l'indiscrétion des principes d'une âme corrompue?»

*** Se ofvan, sid. 218.

† Fersen till hertigen $^{18}/_{8}$ 1794. (Reut. Papp. n:o 57.)

med afseende på Ryssland, dels ansågs hafva varit försumlig vid efterspaningen af Armfelt, då denne befann sig i hans närhet, rappellerades.* Äfvenså legationssekreteraren Rehausen, som på det mest ångerfulla sätt anropade hertigen-regenten och rikskanslern om öfverseende.**

Så strängt höll Reuterholm på helgden af sitt majestät såsom Sveriges verklige regent, att förklenande omdömen om honom ej undgingo officiel näpst, äfven om de hviskats i förtrolighet: »le crime lèze-Reuterholm», såsom samtiden uttryckte sig, var ett brott, som endast med det strängaste straff kunde försonas. Hela den Armfeltska processen erhöll sin egentliga karakter på grund af Reuterholms ohejdade begär att hämnas, derföre att hans person och hans styrelse varit föremål för hån och nedsättande omdömen, och att planer varit smidda för hans aflägsnande. Huru uppskrämd han än på hösten 1793 må hafva varit för den befarade konspirationen, så kunde han, sedan han fullständigt genomgått handlingarna i målet, — och det bör erinras att han såg dem fullständigare än någon annan, ty en mängd papper stannade i hans enskilda gömmor, — icke tro på någon verklig fara för den svenska staten, som skulle kunna hafva följt af dessa vexlande förslag, om något af dem kommit till utförande, ej heller på befintligheten af någon »sammansvärjning». Men Armfelts brefvexling innehöll i öfverflöd förevändningar för den mäktige visiren att tillfredsställa sin enskilda hämnd genom att låta den utföras af statens straffande rättfärdighet; och han visste så styra rättvisans gång, att lagens bokstaf tillämpades på det sätt, som uttalas i satsen »summum jus, summa injuria».

* * *

Den allmänna karakter af förföljelse och hämnd, som utmärkte alla dessa åtgärder, medförde rätt snart ett omslag i den allmänna meningen. Man fann, att den fara, hvarur Sverige blifvit räddadt genom den nye serafimerriddaren Reuter-

---

* Se ofvan sid. 219.

** Reuterholms Papper n:o 57. Rehausens bref till hertigen 18/8 1794 åtföljdes af förböner af hans chef i Brüssel, envoyén grefve Löwenhielm, som betygade hans ånger.

holms »hjeltemod» och vaksamhet, i sjelfva verket icke varit så öfverhängande; och äfven de, som icke tviflade på, att en »sammangaddning» verkligen egt rum, måste finna, att den röjt »mera bitterhet och precipitation än klokhet»,* och följaktligen tvifla, att den haft utsigt att blifva af någon betydenhet, om planerna kommit till utförande.

Likväl kan det icke nekas, att Reuterholms styrelse lyckats att åt denna tilldragelse gifva en färg, äfven i efterverldens ögon, som ingalunda är den rätta. Genast då ryktena om mordanslagen utspriddes i December 1793, gafs åt Armfelts och hans vänners förbindelse namnet *sammansvärjning;* och denna rubrik bibehölls sedermera under högmålets gång, äfven sedan den första anklagelsen måst uppgifvas, och oaktadt ransakningen icke förmådde lägga i dagen, att någon sådan existerat. I domen och i de många officiella och halfofficiella skrifter, som utgåfvos till de anklagades förklenande, inskärptes ytterligare vådorna af denna »sammansvärjning»; och under benämning af den »Armfeltska konspirationen» har denna tilldragelse gått till efterverlden och blifvit, så att säga, ett begrepp i vår historia.

Den öfversigt af Armfelts hemliga brefvexling, som vi lemnat i det föregående, bör hafva till fullo ådagalagt, att någon sammansvärjning i ordets egentliga mening ingalunda egt rum. Någon annan öfverenskommelse mellan Armfelt och hans medanklagade än den om en gemensam brefvexling, fans icke; och huru endrägtiga de öfverläggningar voro, som förekommo i denna brefvexling, så voro de dock icke annat än ett tankeutbyte i politiska ämnen mellan personer, som befunno sig på samma politiska ståndpunkt och hyste djupt missnöje med det bestående samt misströstade om framtiden. Det var naturligt, att på samma gång som dessa känslor gåfvo sig luft, förslag skulle väckas om svårigheternas afhjelpande. Armfelts »verksamma hufvud», upphetsadt som det var, födde i oafbruten följd det ena förslaget efter det andra till åstadkommande af en förändring i sakernas läge. Fröken Rudenschöld, Ehrenström och Aminoff böjde sig gerna för Armfelts »génie» och uppfinningsförmåga. Deras uppgift

* Adlerbeth, anf. st. II: 228.

i den föregifna sammansvärjningen skulle sålunda egentligen hafva kommit att bestå i att vara verktyg för Armfelts planer, när dessa en gång komme till utförande. Men de kommo knappast ens till förberedelserna; och någon synnerlig ifver att befrämja dem kan icke hos Armfelts vänner påvisas, åtminstone icke utöfver åtgärder, hvilka, för så vidt de skulle utföras i Sverige, måste betraktas såsom fullt berättigade under upprörda och osäkra samhällsförhållanden och icke kunde sägas innebära några landsförrädiska syften. Det bifall, som egnades åt Armfelts förslag, äfvensom de löften att befrämja dem, som gåfvos, synas hos fröken Rudenschöld och Ehrenström mera än en gång hafva haft sin grund snarare i önskan att svara honom till behag, än i föresats och öfvertygelse. Att Armfelts vänner i det gustavianska partiets intresse sökte verka för hans återvinnande af sin ställning och motarbeta Reuterholm och »jakobinerna», var i och för sig intet politiskt brott, allraminst i deras ögon, som ansågo att de derigenom arbetade i den unge konungens intressen. De utvägar, som dervid skulle användas i Sverige, voro inga andra än de, som under stormiga partitider i alla länder tillämpats: bearbetning af den allmänna meningen och försök att vinna vissa inflytelserika personer genom användning af de medel, som ansågos verka kraftigast. Någon omstörtning af rikets grundlagar och författningar åsyftade icke dessa förslag, tvärtom: från början ville man endast sätta sig i försvarstillstånd mot de planer till förändring af rikets författning, med hvilka man, med rätt eller orätt, antog att Sveriges mäktigaste man umgicks. Armfelt och hans vänner fordrade aktning för den döende konungens sista vilja, uttryckt i kodicillen till hans testamente, hvilken hertigen-regenten skriftligt, ehuru ej offentligen, förbundit sig att hålla. En förändring i rikets styrelsepersonal eller, som man i våra dagar skulle uttrycka saken, åstadkommandet af en ministèrförändring var det närmaste målet för deras sträfvanden; det var Armfelts oförsigtighet och Reuterholms sårade stolthet förbehållet att åt förslagen i denna riktning gifva namnet revolutionsplan. Revolutionens namn bars under denna stormiga tid mera än eljest på tungan. Franska revolutionens tilldragelser hade med denna be-

nämning mera än förr förknippat tanken på blodiga dåd, fängelsehålor och schavotter; och ett kraftigare handtag kunde Armfelt icke gifva sin fiende, då denne ville mot honom stämma Sveriges allmänna mening, än då han ofvanför planen till sin ministèrförändring tecknade ordet: *revolutionsplan*.

Med afseende på Armfelts förslag att vinna sina syften genom Rysslands hjelp måste hans medanklagades rol af naturliga skäl hafva förblifvit skäligen passiv: förslagen att företaga en resa till Petersburg i början af 1793, hvarvid nämndes både Aminoffs, Ehrenströms och fröken Rudenschölds namn, voro löst utkastade ord, hvilka icke medförde något slags politiska följder. Så vidt de rörde fröken Rudenschöld, stodo de, såsom hon sjelf erkände, i närmaste sammanhang med hennes personliga önskan att i utlandet få sammanträffa med sin älskare, och kärleken spelade deri större rol än politiken. — Vigtigare voro fröken Rudenschölds försök att skaffa Armfelt konungens hemliga fullmakt hos kejsarinnan; men uträttandet af detta uppdrag var icke i och för sig något brott, och dess misslyckande gjorde det oskadligt. Hennes politiska samtal med ryske ambassadören torde, att döma af hennes bref till Armfelt, icke hafva varit af djupgående beskaffenhet eller egnade att främja hans syften, helst som hon hyste ett afgjordt misstroende till den gamle ryske diplomaten.

I Sverige kan Armfelt sålunda knappast sägas hafva haft medbrottslingar i någon konspiration. Den Reuterholmska styrelsen gjorde allt för att öfvertyga verlden, att han haft sådana, icke blott i sitt fädernesland, utan äfven i Ryssland; och faran för Sveriges sjelfständighet och ära genom inblandning »med främmande härsmakt» i Sveriges regering framställdes såsom öfverhängande. Det omtvistade yttrandet i den bekanta »revolutionsplanen»: »För att gifva styrka åt denna underhandling med hertigen erfordrades en liten rysk flotta vid höjden af Stockholm», var det förnämsta af alla vapen, som Armfelts oförsigtighet lemnat hans motståndare i händerna. Det var ett tema, som i alla anklagelser och i tacksägelserna för den undgångna faran upprepades i oändliga variationer för den svenska menigheten. Det fick ej blott vara fråga om en flottdemonstration för att understödja en

diplomatisk påtryckning. Minnena af den ryska fejden 1719 uppbesvuros; den främmande härsmakten skulle »ankra» i hjertat af Sverige, och »förstöra dess hufvudstad; och Sverige skulle upphöra att räknas till de sjelfständiga staternas antal».

Med förvåning och, såsom vi hafva sett, med ovilja hörde Katharina II omtalas dylika framställningar af planer, för hvilka hon, Rysslands stora sjelfherskarinna, ej borde vara främmande, då de afsågo att med vapenmakt ingripa i Sveriges öde och göra Sverige till ett ryskt lydrike. Om hon verkligen tagit närmare del af Armfelts »mémoire», så hade hon deri visserligen funnit ett förslag att till regenten afgifva en energisk förklaring i en viss angifven rigtning; men yttrandet om »flottan vid höjden af Stockholm», som borde uppehålla sig der, till dess allt vore fullkomnadt, hade hon knappast behöft betrakta såsom ett förslag om härtåg mot Sverige — om också verkligen Armfelts ord i den skrift, som kom henne till handa, så fallit sig, som de i de tryckta rättegångshandlingarna infördes. Vi minnas, att hon i sitt svar på Armfelts bref icke vidrörde hela hans förslag; möjligen har hon deråt icke egnat större uppmärksamhet, än åt många andra politiska uppsatser, som insändes genom hennes ministrar.

Någon fara af nämnda beskaffenhet hade sålunda icke genom Armfelts förbindelse med kejsarinnan Katharina och hennes minister i Wien hotat Sverige. Det var dock under dessa förutsättningar han dömdes. Men visserligen minskar detta icke efterverldens befogenhet att döma om rättmätigheten och den politiska klokheten af Armfelts åtgärd att vända sig till det mäktiga grannlandet i öster, för att gifva en ny vändning åt Sveriges yttre och inre politik och åt sina egna öden, vare sig att detta skulle ske på underhandlingens väg eller genom en krigisk demonstration. Domen kan icke blifva annat än ogillande; hans förhållande kan förklaras, men icke försvaras.

Sällsam var den villa, som gjorde, att Armfelt icke såg eller, kanske rättare, icke ville se vådan af den föreslagna förbindelsen med Ryssland. Han, som framför allt fruktade införandet af frihetstidens statsskick, med dess inblandning af främmande makter i Sveriges inre angelägenheter och dess korruption, hvari det ryska guldet haft så stor del, ville nu

i envåldsmaktens intresse öppna vägen för Ryssland till en dylik inblandning. Gustaf III:s förenings- och säkerhetsakt, som aflägsnade all tanke på regerande riksdagar, innebure i sig, menade Armfelt, ett skydd för Sveriges sjelfständighet; och äfven om Ryssland för någon kortare tid ensamt finge ett öfvermäktigt inflytande på Sveriges politik, så vore vådan deraf vida mindre än om man, genom återupplifvandet af 1720 års regeringsform, ånyo gjorde Sverige till en tummelplats för andra makters intriger och korruptionsförsök. Härtill kom den bedrägliga illusionen, att Rysslands statskloka herskarinna af ridderligt ädelmod och moderliga känslor för den svenske konungen skulle uppgifva sin politiks traditioner.

Äfven under den tid, då Armfelts planer bestämdast visade mot Ryssland, var han väl icke alldeles blind för vådorna af en dylik förbindelse; men hans fyndighet saknade icke utvägar att döfva dessa tankar, om de uppstodo hos honom sjelf eller väcktes af andra. »Jag döljer icke, skref han till Toll,* att min farhåga för ryska kabinettets inflytande, sedan det en gång fått blanda sig i våra inre angelägenheter, länge motvägt min önskan att genom kejsarinnans biträde få se ordning, myndighet och lugn hos oss återstälda.» Och till Ehrenström skref han i ett bref, i hvilket han på det ifrigaste afstyrkt, att en revolution skulle börjas af svenskar, och uttryckt den åsigt, att »Ryssland måste begynna dansen»: »deraf skall väl följa, att vi på visst sätt komma att bero af Ryssland; men 1:o kunde det ej räcka längre än till kejsarinnans död; 2:o sedan konungen blifvit myndig, skulle vi väl veta att draga oss derifrån, ty man borde nyttja missnöjet mot Danmark för att erhålla Norge. England, som förut arbetat deremot, har väl nu ingått förbund med Ryssland, men skulle likväl ej ogerna se, att Sverige blefve i stånd att en dag uppväga denna makt.» ** Till dessa invändningar lades andra storpolitiska och högtflygande förhoppningar. Konung Gustafs planer på Norge framskymta, såsom vi sett, deribland. Armfelt nämner dem såsom ett aftal mellan Gustaf III och kejsarinnan; planerna skulle realiseras genom ett familjfördrag och Danmarks

* Odateradt (Protokoll sid. 589).

** Armf. till Ehrenstr. $^{27}/_{8}$ 1793 (Protokoll 446).

aflägsnande från Ryssland. Ännu vidare sväfvade Armfelts tankar: »Jag tror, heter det, att det äfven skulle finnas utvägar att begagna sig af slutet af den stora Katharinas regering, för att bereda sig att draga fördel af de oundvikliga och redan förberedda oredor, som uppstå, då det blir fråga om efterträdare.» *

Det synes, att Armfelt icke förgäfves gått i konung Gustafs skola, när det gälde uppgörandet af politiska tankespel. Det var lyckligare och bättre tider, då han såsom sin konungs vän med ungdomens mod och handlingskraft utförde hans befallningar och stridde för hans och fosterlandets ära, äfven då han hyste betänkligheter vid Gustaf III:s högt flygande planer. Nu var det Armfelt, som på egen hand byggde sina politiska framtidsplaner, vidt sväfvande som hans konungs och i många stycken erinrande om dem. Men det som kunde synas tillåtet för Sveriges konung, som egde rätt och pligt att leda dess öden, det var det icke för en enskild man, helst om han ville vända sig fiendtligt mot den regering, som, af honom sjelf erkänd, med laglig rätt styrde Sverige i den unge konungens namn. Den sjelftagna myndighet, med hvilken Armfelt sökte öppna ett slags underhandling om dess öden med en främmande makt, syntes i hans ögon ega sitt berättigande genom de faror, af hvilka fosterlandet ansågs hotadt. Hans uppträdande var förklarligt genom de skakningar, som förnummos i hela Europa. Så hade tidehvarfvets omstörtningar förryckt synpunkterna och gjort rättsbegreppen vacklande äfven hos eljest klarseende och fosterlandsälskande män; så nya och främmande voro förhållandena, att alla medel, äfven de mest äfventyrliga, syntes goda för samhällets bevarande, derföre att man ansåg sig kunna vänta alla gräsligheter af dem, som syntes sträfva till samhällets upplösning.

Men annorlunda ter sig saken för efterverldens lugnare åskådning; om den än ej kan instämma i ropen på landsförräderi och sammansvärjning, så förblifver dock denna period med de hemliga stämplingarna den mörka punkten i G. M.

* Det ofvannämnda brefvet till Toll. Han räknar dessa sistnämnda framtidstankar till de tillåtna illusionerna: »Il est permis à l'esprit humain de se faire des illusions dans ce genre», heter det.

Armfelts historia. Utom enskilda oförrätter, hvilka ropade på hämnd, förelågo endast lösa rykten såsom förevändning till den strid, han var beredd att utkämpa mot Sveriges regering, visserligen från början, enligt hvad han antog, till försvar för den bestående samhällsordningen, men i och för sig och till sina följder dock ytterst vådlig för dess bestånd. De medel, som dervid skulle användas, voro ännu mera betänkliga. Han kunde hafva kommit att spela ett högt och farligt spel om Sveriges sjelfständighet och ära; och hade hans planer satts i verket, så hade Sverige svårligen undgått att ryckas med i strömmen af de omhvälfningar och olyckor, som under denna tid hemsökte Europa.

Lyckligtvis — och häri ligger den förmildrande omständigheten, om den också ej är smickrande för Armfelt såsom statsman vid denna tid — voro dessa planer så föga bestämda och utförbara, i så hög grad alster af en upprörd sinnesstämning, att de stannade inom den enskilda brefvexlingens område. Dessa utgjutelser af vrede och förbittring och dessa mångahanda projekter, som vi följt i förtroliga bref, vexlade under ett år mellan Armfelt och hans meningsfränder, stannade tills vidare i deras gömmor, der de ej offrats åt lågorna. »Revolutionsplanen», så väl som »memoiren» till kejsarinnan rubbade icke Sveriges lugn, medan verldsstriden rasade i Europa. *Om* något af dessa förslag kommit i fråga att utföras, är det omöjligt att afgöra, huru Armfelt och hans vänner skulle hafva skickat sig i den stund, då de sett att frågorna voro förflyttade från öfverläggningarnas sväfvande område till den afgörande verklighetens.

VI.

I Kaluga.

(1794—1797.)

I hjertat af Ryssland, 160 werst (omkring 16 svenska mil) från Moskwa, ligger vid stranden af Oka staden Kaluga, hufvudorten i guvernementet af samma namn. Vidsträckta slätter, odlade fält och grönskande betesmarker omgifva staden; landthus och parkanläggningar gifva omvexling åt landskapet, och på den segelbara floden råder en liflig rörelse. I närheten ligger den helige Laurentii kloster, en vidsträckt byggnad med höga stenmurar; i dess parker, under skuggan af urgamla ekar, rörde sig vid tidpunkten för vår berättelse, och rör sig kanske ännu i vår tid, på kyrkliga högtidsdagar ett brokigt folklif, karakteristiskt för den slaviska racen i sin egendomliga naivetet.

Kaluga var år 1794 en stad med omkring 17,000 innevånare. Den var, såsom alla ryska städer, byggd så vidsträckt, att ett mångdubbelt större innevånareantal der kunnat rymmas. Tjugufem kyrkor med sina kupoler och torn stucko upp ur massan af låga trähus och gåfvo en ansenlig och på samma gång pittoresk anblick åt denna stad, helst på afstånd betraktad. Främlingen, som nalkades Kaluga och på några wersts afstånd blickade fram öfver slätten, såg staden kanske ej utan angenäm öfverraskning — äfven om det var en förvisningsort. »På afstånd sedt, har en samtida antecknare skrifvit, föreföll Kaluga ingalunda som en plats, der man måste leds ihjäl.» *

---

* Peyrons handskrifna memoirer (Åminne).

Innanför stadens murar såg det mindre inbjudande ut. Af de nära fyra tusen hus, som rymdes inom dess vidsträckta omkrets, voro endast något öfver två hundra byggda af sten, resten var låga gråa trähus, mer och mindre bofälliga. Till och med en af kyrkorna var en träbyggnad.* Gatornas renhållning och stenläggning lemnade mycket öfrigt att önska; och i fråga om snygghet, en egenskap, som ännu i våra dagar icke kan sägas tillhöra ryssarnes nationella dygder, utmärkte sig säkerligen icke Kaluga framför andra platser i Katharina II:s vidsträckta rike. »Ett hus är monteradt på Kalugiska, skref en gång grefvinnan Armfelt, med talg och smuts, då det är som allra bäst.» De bostäder, som Kaluga erbjöd, voro icke lika solida, som rymliga. »Hvarje gång en vindstöt kommer, så skakas träpalatset — heter det i ett annat bref från samma person — och bortföres en del af taket; och man löper fara att för hvarje steg, man tager på de ruttna golfbräderna, ramla ner i källaren.»

Sådan var den yttre omgifning, som väntade Armfelt, då han efter en besvärlig resa i slutet af Maj 1794 anlände till sin förvisningsort; ett halft år senare fick han, såsom vi sett, der mottaga sin hustru, sina barn och familjens trogne vän Peyron, som delade deras landsflykt.

Början af Armfelts vistelse i Kaluga var icke synnerligen lofvande. Första natten tillbragte han på en halmbädd, och så väl den politiske flyktingen som hans ryske ledsagare, en tjensteman från kansliet i Petersburg, fingo gå fastande till hvila. En bättre bostad bereddes dock redan följande dagen. Kalugas guvernör, Obleonkoff, hade i uppdrag att sörja för Armfelts beqvämligheter och — bevakning. Under förevändning att tjena såsom tolk, hade nämligen en polistjensteman fått befallning att öfverallt följa Armfelt,** till dennes stora förargelse. Den kejserliga ukasen rörande Armfelts förvisning

* Dessa notiser äro hämtade ur Heym's Encyclopedie d. Russ. Reichs (1796).

** Mannen hette Alexander Iwanowitsch. En af Armfelts betjenter döpte om honom till Alexandre Evangeliste, hvilket föranledde Armfelt att i bref till sin hustru göra den anmärkningen, att denne man vore »plutôt fait pour servir d'emblême à l'évangeliste Luc qu'à faire son rôle».

till Kaluga föreskref, att han finge vistas i staden och guvernementet Kaluga samt dess grannskap. Men guvernören ansåg sig befogad att förbjuda Armfelt att utan särskildt medgifvande resa ur staden; han bevakade Armfelts brefvexling, förbjöd honom stundom att skrifva med posten o. s. v. En del af dessa åtgärder voro en följd af omsorgen för Armfelts personliga säkerhet, hvilken de ryska myndigheterna i början — och, såsom vi hafva sett, icke utan grund — ansågo hotad af svenska regeringens utskickade. Denna omsorg gick så långt, att Armfelts reskamrat från Italien, Brändström, som begifvit sig till Moskwa, icke erhöll tillstånd att derifrån göra Armfelt ett besök i Kaluga. Det misstänktes, att han kunde hafva ondt i sinnet mot Armfelt, och stora försigtighetsmått vidtogos, för att hindra honom att komma i dennes grannskap. Mellan Kalugas guvernör och Armfelt rådde emellertid på grund af den förres bristande grannlagenhet ett spändt förhållande; och den sistnämnde lät ofta sina sarkasmer spela mot den ryske ämbetsmannen. Han umgicks dock i Obleonkoffs hus såsom en främling af rang och gjorde genom honom bekantskap med de umgängeskretsar, som staden och orten erbjödo.*

Ett par månader efter Armfelts ankomst gjorde generalguvernören i provinsen, general Kaschkin, från sitt residens

* Det vanliga smeknamn, som i familjen Armfelts förtroliga brefvexling gafs åt guvernören, hvilken förbittrade deras tillvaro, var »trähästen». På följande karakteristiska sätt skildrar Armfelt i bref till sin hustru en nyårsmottagning hos Kalugas högste ämbetsman, kort efter grefvinnan Armfelts afresa från Kaluga, då guvernören gjort svårigheter att lemna henne respass. Skildringen kan anses såsom en huslig interiör från en högt uppsatt rysk ämbetsmans lif vid denna tid i en af det stora rikets provinsstäder. »Sa femme, skrifver Armfelt, était couchée sur son canapé dans le salon, chiffonnée de la manière la plus sale, avec un mouchoir autour de la tête. Les jupes, qui s'étaient raccourcies par sa position, firent voir une jambe maigre, avec un bas troué et malpropre, et des pantoufles, qui quadraient au reste. Son cher époux était ivre et disait comme à l'ordinaire des sottises; entre autres il me dit qu'il avait écrit à la cour pour se plaindre de la manière dont nous l'avions joué, puisque tu ne devais aller de Moscou à son insû, et que s'il aurait cru que tu irais plus loin, il aurait écrit au p:ce Dolgoroucki de te faire arrêter. Je lui dit avec un sangfroid admirable et en mauvais Russe, qu'il était fort heureux pour nous de ne pas dépendre de lui, et très-heureux pour lui que notre bon esprit l'aurait empêché de faire un dourachestvo.»

Tula ett besök i Kaluga, och Armfelt erhöll genom hans välvilja mera frihet: polisbevakningen upphörde, brefvexlingen fick obehindradt gå sin gång, och rättighet medgafs att från Kaluga göra utflykter i grannskapet. Så långt som till Moskwa fick Armfelt dock icke sträcka sina resor, men åtnjöt eljest full frihet. Såsom ett »bevis af kejsarinnans synnerliga välvilja» erhöll Armfelt längre fram, på våren 1796, genom hertigen af Serra Capriola tillstånd att utsträcka sina utflykter utöfver Kaluga-guvernementets område, och guvernören fick uttrycklig befallning att på allt sätt underlätta dessa resor.

I början, i synnerhet sedan misshälligheterna med guvernören blifvit afhjelpta, och medan Armfelt ännu lefde i förhoppning att förvisningen snart skulle upphöra, synes det som om han med resignation funnit sig i sitt öde. »Jag är här i Kaluga rätt väl, skrifver han på sommaren 1794 till sin hustru; c'est à dire, jag njuter all möjlig höflighet, kan sofva och äta så mycket jag vill; spela kort om runstycken och tala med ingen menniska, hvarföre jag också har en rysk språkmästare. Societet är här ingen; grufligt fula menniskor af alla slag; och mitt humör med allt detta bättre än jag kunnat tro, ty jag ockuperar mig beständigt och har ett godt, ett rent och frimodigt samvete, hvilket förebrår mig intet, hvarken som undersåte, medborgare eller vän.»

Armfelt var en man af stort verksamhetsbegär:

»S'occuper, c'est savoir jouir;
L'oisiveté pèse et tourmente,
L'âme est un feu qu'il faut nourrir,
Et qui s'éteint, s'il ne s'augmente —»

är en af honom citerad sentens, som han hade mera för ögonen, än man skulle hafva förmodat hos en man, i hvars lif förströelsen spelat en så stor rol. Han följde i detta afseende konung Gustafs förebild. Vid sitt skrifbord, bland sina böcker och papper älskade Armfelt att tillbringa sin dag; hans rörliga tanke och lifliga inbillningskraft tilläto honom aldrig att försjunka i dådlös likgiltighet. Då tillträde till det offentliga lifvet under förvisningen i Kaluga var honom stängdt, började han i ensamheten med ifver och intresse egna sig åt

studier på mer än ett kunskapsområde, hvilka han äfven fortsatte, sedan han ombytt vistelseort. Det bullersamma lif, han hittills fört på den stora verldens skådeplats, hade icke lemnat mycken tid öfrig åt teoretiska studier, men icke minskat den snabba uppfattningen, omdömeskraften och det säkra minnet. Han började åter läsa sina romerska författare, Horatius, Tacitus och Virgilius, och drömde om att någon gång med de klassiska auktorerna i hand åter besöka Italien i sällskap med sin dotter. Han studerade ryska: till hans förfogande stod ett litet ryskt bibliotek, som furst Zuboff skänkt honom. Längre fram, sedan Armfelt lemnat Ryssland, började han att studera filosofi, och han har t. o. m. en gång roat sig med att nedskrifva en sammanträngd framställning af — Kants »Kritik der reinen Vernunft». Hvad som mest af allt intresserade honom, var dock historiens studium, och hans insigter i detta ämne voro, liksom Gustaf III:s, mera än vanliga. Så väl utlandets som Sveriges historia studerade han: Humes engelska historia har han under landsflykten, enligt egen uppgift, genomläst fyra gånger.

Jemte dessa studier utgjorde nedskrifvandet af de vidlyftiga memoirer för åren 1792—97, hvilka jemte Armfelts brefvexling äro hufvudkällan för denna del af hans lefnadshistoria, en väsentlig sysselsättning under vistelsen i Kaluga.

Kärare än allt annat var dock för Armfelt omsorgen om hans dotter Augustas uppfostran. Vid ankomsten till Kaluga var hon ett åttaårigt barn, för sin ålder tidigt utvecklad och med ett lyckligt arf af sin faders snabba fattningsgåfva. Han fann i sin dotter en ifrig och uppmärksam lärjunge och egnade sig med synnerlig ifver åt hennes utbildning. Hon utgjorde hans käraste sällskap, och då han efter något mera än fyra års gemensamt arbete till sin stora saknad skildes från »mon Auguste», så var hon, ehuru till åren ännu ett barn, i besittning af alldeles ovanliga kunskaper, hvilkas bibehållande och förkofran lågo hennes fader ömt om hjertat, då hon följde sin moder till Sverige, det land, der »fruntimmer icke kunna få andra lärare än för lilla katekesen», såsom det heter i ett af Armfelts bref. Hon förstod och talade då, vid ännu ej fylda 13 år, på grund af studier och praktisk öfning, franska, tyska och ryska språken samt hade läst ita-

lienska och latin; för hennes räkning var det som Armfelt i bref öfversände den nyssnämnda sammanfattningen af Kants filosofi; och i sina bref talar han till henne på ett sätt, som antyder, att han hos henne väntade en mognad och ett omdöme vida öfver hennes år.*

Olyckan och ensamheten sammanslöt den biltoga familjen närmare än förr. De bref från dessa år, som under tillfälliga skilsmessor vexlades mellan de båda makarna, utmärka sig för en ton af ömhet och förtrolighet, som visserligen aldrig fullt saknats, men ej heller gifvit sig så oförbehållsamt luft. Den flyktige verldsmannen blef en öm familjefader. »Sedan mina barns education blir deras enda rikedom, skref han en gång till sin hustru, så måste man söka att på allt vis soignera den. Min dotter har i sin mor ett stort exempel och bevis, att millionerna icke göra en man så lycklig, som en stor karakter och godt förstånd.» Sin ädla hustrus stora egenskaper lärde sig Armfelt under olyckans dagar till fullo uppskatta. Det var hennes sinnesstyrka, hennes mod, hennes praktiska duglighet och förstånd, som väsentligen hjelpte honom att bära det tunga lifvet under förvisningen; det var också dem, som han hade att tacka för att förvisningen omsider — om också vida senare än han från början väntat — bragtes till ett lyckligt slut.

Familjen tillväxte under landsflykten. Den i Riga 1794 födde sonen uppfostrades, såsom nämndt är, i Lifland hos grefvinnan Armfelts slägtingar, och till Kaluga medfördes i December 1794, utom den ofvannämnda åttaåriga dottern, sonen Gustaf, som, ännu icke tre år gammal, med sin mor gjort resan från Stockholm till Neapel och från Neapel öfver Lifland

* Skämtsamt skrifver han sjelf härom till dottern ($^2/_6$ 1799): »Metaphysique, guerre, sophismes, aussi un peu de déisme — et tout cela pour une démoiselle qui n'a pas encore 13 ans! Ah, si ma bonne mère savait cela, elle me rénierait.» — Oaktadt allt detta, blef Augusta Armfelt icke något »lärdt fruntimmer». Sedan hon lemnat sin faders vård, fortsattes icke hennes studier i samma riktning: Sverige var vid denna tid icke rätta platsen derför. Från utlandet fortfor dock Armfelt att i sina bref ifrigt sysselsätta sig med frågan om dotterns framsteg i studier. Att hans föreskrifter härvid ej alltid följdes, gaf stundom anledningar till förebråelser, hvilkas beskaffenhet visar, att tålamodet näppeligen hört till hans pedagogiska dygder.

till Kaluga. I Kaluga föddes ännu en son, som erhöll namnet Constantin, och blef sin faders synnerliga älskling. När förvisningstiden led mot sitt slut, föddes ytterligare en son: det skedde i Petersburg under den resa, som grefvinnan Armfelt företagit i ändamål att söka utverka en förändring i familjens öde. Han döptes till Magnus Wilhelm. Innan hans fader fick se denne sin yngste ättling, hade han haft den sorgen att i Kaluga få jorda den der födde sonen Constantin. Detta barns död utgjorde i hans ögon rågan på de olyckor, som under denna tid så hårdt pröfvade honom och, såsom vi skola se, under sista året af hans vistelse i Kaluga bragte honom till förtviflans gräns.

De förhållanden, under hvilka Armfelt och hans närmaste lefde i Kaluga, voro anspråkslösa i jemförelse med deras lefnadsvanor under lyckligare tider. Men huru små tillgångarna än voro — de kontanta medlen bestodo till en början endast af qvarlefvan af den reskassa, hvarmed den goda drottningen af Neapel så frikostigt utrustat Armfelt —, har man icke att föreställa sig att fattigdomen i egentlig mening tryckte sin prägel på deras lif. Armfelt bröt icke tvärt med de vanor af »en stor herre», som en gång blifvit hans: han hade fortfarande en rätt talrik betjening, rid- och vagnshästar o. s. v. Han var van att draga vexel på framtiden och anlita krediten samt misströstade sällan af ekonomiska grunder. Han hoppades, att hans vänner i England och Italien i nödens stund gerna skulle stå honom till tjenst: »af vänskapen rodnar jag icke att taga något, har han en gång skrifvit, ty i mina välmaktsdagar älskade jag att dela med mig.» Så långt bort behöfde Armfelt dock icke söka sitt ekonomiska stöd. Han lyckades i Kaluga förvärfva vänner, som bistodo honom, och han har i sina anteckningar tacksamt erkänt denna välvilja.* När bättre tider

* Särskildt var det en godsegare i trakten af Kaluga, vid namn Schukin, som sjelfmant, då han såg att betrycket hotade, erbjöd penninghjelp. Äfven en annan Kaluga-vän, vid namn Mesaiedoff, gjorde Armfelt frikostiga tjenster. »Dessa båda män, skref Armfelt, äro mirakler i Ryssland och fenomen något hvarstädes.» Penningeförskott lemnades äfven under den första tiden genom Armfelts väninna, prinsessan Menschikoff, som var bosatt i Petersburg och någon gång vistades i grannskapet af Kaluga. — Efter ett par år afbröts dock denna sistnämnda förbindelse. Hon knöt nya af samma slag, som den med Armfelt.

kommo, inlöstes dessa hedersskulder. Dels hoppet på en förändring, dels familjens tillgångar i Sverige — Armfelt väntade nämligen, och med rätta, såsom utgången utvisade, att hans hustru skulle få behålla familjens egendom: »i alla fall, skrifver han, fick fru Ankarström sin igen, och brottsligare än hon måtte du ej för min skuld vara» —, dels utsigten till ett ej obetydligt arf efter Armfelts fader, som afled 1795, gjorde att skuldsättningen ej behöfde betraktas såsom ett allt för stort lättsinne.* Dertill kommo andra tillgångar, som räddats ur skeppsbrottet; bland dem var den förnämsta en stor solitär, en gåfva af kejsarinnan Katharina, som uppgifvits ega 15,000 rubels värde, ehuru den icke, oaktadt alla ansträngningar, kunde säljas för vida mindre belopp.

Efter ett års vistelse i Kaluga erhöll Armfelt underrättelse att kejsarinnan åt honom anslagit en årlig pension af 5,000 rubel, enligt hvad han förmodade, till följd af baron Pahlens — den samme, som i Riga så gästvänligt mottagit hans hustru — inflytande hos kejsarinnan; och någon egentlig nöd hade han sålunda icke att befara. Pensionen fortfor att utbetalas äfven efter Katharina II:s död af hennes efterträdare.

Den välvilja, med hvilken Armfelt omfattades af sina nya vänner i Kaluga, inskränkte sig ej blott till hjelp ur ekonomiskt betryck. Hans personliga företräden måste hvar som helst göra honom bemärkt; det dröjde icke länge, innan han äfven här var omgifven af en krets af beundrande vänner, som bemötte honom ej blott med den aktning, som medlidandet ingaf, utan med utmärkelse. Det var under namnet Brandt (»Fedor Fedorowitsch Brandt») och under det föregifna

---

Redan 1796 voro Armfelt och den galanta damen »brouillerade». Familjens vän Peyron erbjöd sig under en resa till Petersburg detta år att söka »ramener la paix», och erhöll af grefvinnan Armfelt följande halft skämtsamma svar: »Sans doute, c'est une oeuvre chrétienne, mais moi, je vous dispense de ce soin. Je n'ai jamais aimé la paix trop parfaite entre mon mari et des jolies femmes.»

* Visserligen hade Armfelts gamle fader förmåtts att inför Åbo hofrätt förklara honom arflös och att lofva att icke bispringa honom med penningar. Detta löfte iakttogs dock icke af hans enka, som då och då öfversände penningebelopp; och genom öfverenskommelse med G. M. Armfelts moder och yngre broder upphäfdes sedermera stadgandet om arflösheten.

yrket af f. d. apotekare, som Armfelt lefde i Kaluga. Hvem han verkligen var, förblef dock icke länge en hemlighet, och man skyndade att göra bekantskap med den intressante flyktingen, om hvilken Europas tidningar haft så mycket att förtälja; man erbjöd sina tjenster, såsom det heter i ett bref till honom, åt »en ryktbar man, förföljd af olyckan, men högt värderad af flere regerande personer och beskyddad af den stora kejsarinnan».* En anekdot, berättad i ett bref från grefvinnan Armfelt till Peyron,** visar egendomligheten af Armfelts sociala ställning. En rysk resande, som tillfälligtvis vistades i Kaluga, sammanträffade med Armfelt på en bal derstädes. Dennes förnäma utseende och sätt att vara väckte ryssens förvåning och uppmärksamhet samt ingaf honom den öfvertygelsen, att han vore en högtstående person, som dolde sig under en tillfällig förklädnad. Han begärde att få tala med Armfelt i enrum, och kastade sig då för hans fötter under utropet: »Welika Zar»! (store herskare!) samt förklarade, att han icke ville bedja denne främmande mäktige furste om något annat än hans nåd och ynnest. — Mot slutet af vistelsen i Kaluga bemöttes Armfelt t. o. m. af ryska myndigheter på platsen såsom en person af hög rang. Befälhafvande generalen Lindener lät sina soldater gå i gevär för honom och underlät aldrig att gifva honom excellenstiteln, som i ryska och tyska arméer tillhörer generallöjtnantsgraden.

Umgängeslifvet i den undangömda provinsstaden kunde icke ega synnerliga lockelser för den, som mognat till man i Gustaf III:s hof och sett lifvet i Versailles under franska konungadömets glansperiod. Det erbjöd föga omvexling och synes hafva haft samma allmänna karakter som det lif i ryska provinsstäder i vårt århundrade, hvilket skildrats af Rysslands store diktare, Turgenjew. Ankomsten af någon högt uppsatt person — en generalguvernör, fältmarskalk eller amiral — kunde för någon tid göra afbrott i den monotona dysterheten. »Kaluga är för närvarande högst brillant, skref Armfelt en

* Demidoff till Armfelt $^{14}/_{12}$ 1794. Bref till Armfelt under denna tid bära endast undantagsvis påskriften Monsieur Brandt; oftare M. *de* Brandt eller M. *le baron de* Brandt.

** $^{24}/_{6}$ 1796.

gång till Peyron: baler och middagar i öfverflöd. Amiral Mordwinoff är här; man väntar furst Dolgorucki och åtskilliga andra. Men det räcker icke länge, och snart återfalla vi i vårt forna intet.» — Emellertid deltog familjen Armfelt i de umgängesnöjen, som Kaluga hade att bjuda, och samlade äfven någon gång sina nya vänner till samqväm hos sig. *

Sjelf har Armfelt på följande sätt skildrat sällskapslifvet i Kaluga. »För personer, som ej längre tillhöra ungdomen, finnes vid dylika samqväm knappast något annat tidsfördrif än kortspel. I allmänhet undviker man i detta land sällskapliga samtal; antingen af brist på förmåga, eller kanske snarare derföre att styrelsesättet icke medgifver, att enskilda personer utbyta sina tankar om offentliga angelägenheter eller politiska frågor. Då något aftonsamqväm förekommer, placeras man, efter hand som man anländer, vid spelborden, och dessa lemnas icke förr än man skall gå till supén. Förfriskningar af thé, chokolad och insyltade frukter afbryta likväl ofta spelpartiet. Men allt aflöper under största tystnad. Det är endast någon ovanligare tilldragelse under spelets gång eller frågor om arrenden af bränvinsbrännerier eller utvägar att skaffa rekryter till arméen, som kunna föranleda afbrott i denna envisa tystlåtenhet. — Jag bör likväl icke glömma att nämna den ryska sången, som helt oförberedt kommer och gör uppträdet lifligare och gladare. Den bemäktigar sig, såsom genom en slags trollkraft, hela sällskapet; ty så fort någon endast börjar gnola en folkvisa, stämma alla in i chorus. Nationen är i allmänhet musikalisk, och t. o. m. i de lägre klassernas sång finnes alltid harmoni och takt.»

* * *

Under längre eller kortare utflykter gjordes från Kaluga besök hos de vänner bland provinsens adel, med hvilka familjen Armfelt stiftat bekantskap. Den ofvannämnde Schukins egendom Denenewa fann Armfelt förena allt, som fordras för att »jouir des douceurs de la vie champêtre». De stora jernverken vid Ludinoff, belägna 170 werst från Kaluga, anlagda

* »I måndags var här hos oss 60 personer, mest ungdom, som dansade till kl. 2 på natten», skrifver grefvinnan Armfelt en gång till Peyron (1796).

af Demidoff, äfven han en af Armfelts ryska vänner och välgörare, väckte dennes beundran för anläggarens snille och de storartade resultaten af hans verksamhet. I sällskap med familjen Demidoff besöktes marknaden vid Merchowski, hvarest ortens godsherrar gåfvo hvarandra fester och ett egendomligt folklif rörde sig. — Under dessa resor och sin långa vistelse i en aflägsen landsort lärde Armfelt att känna mera af folklynnets och landets egendomligheter än lifvet i hufvudstadens förnäma verld kunnat erbjuda. Han har efterlemnat anteckningar rörande sina iakttagelser i detta afseende. Några utdrag må anföras, såsom prof af Armfelts säkra blick och vakna intresse äfven på områden, som eljest varit honom främmande.

»Ryssarne äro i allmänhet begåfvade och hafva en ofantlig snabbhet i uppfattningen; det finnes ingenting, som de icke kunna efterbilda och t. o. m. förbättra, då de göra efter det. Men uppfinningsgåfvan, förmågan att skapa, med ett ord, snillet är ingen vanlig gåfva hos dem. Kommer detta månne af slafveriet, som sedan barndomen trycker ryssen? Eller af de farliga och ofta oersättliga luckor, som alla halfva åtgärder efterlemna, vare sig i form af halfva kunskaper eller half civilisation? Peter I hade beslutat att af sitt asiatiska rike göra en europeisk stat; full af ifver och ihärdighet danade han sitt land genom att efterbilda andra. Han trodde att, då han gaf det civilisationens former och yttre skick, tiden skulle fullborda och gifva stadga åt hans arbete. Han hade brådtom att få se sitt arbetes frukter, påskyndade allt och använde barbariska medel för att utdrifva barbariet. Han var nöjd med att kunna svepa björnen in i apans hud och qväfde allting, som var karakteristiskt och ursprungligt.»

»Man kan icke annat än bibehålla samma åsigt, om man iakttager ryssen i stora verlden och i det offentliga lifvet. Han utvecklar då mera behändighet än talang, mera närgången oförskämdhet än stolthet, mera underdånighet än belefvenhet. Fruktan för Sibirien och knutpiskan äro, i sista hand, hvad som bestämmer hans uppförande. — Den ryske bonden, som borde vara jordbrukare, föredrager handelsmannens yrke. Han är t. o. m. särskildt danad och begåfvad för handel i smått —

en begåfning, som ofta urartar till fel. Af naturen är han lat, och detta synes vara ursäktligt, i betraktande af det osäkra i hela hans tillvaro och i egendomsförhållandena. Klädedrägt och snygghet i bostäder äro olika i olika landskap och vexla efter dessas större och mindre aflägsenhet från Moskwa, som är Rysslands egentliga hufvudstad.»

»Man anklagar den ryske soldaten för att vara blodtörstig, begifven på plundring, tjufaktig m. m. Han skulle af sig sjelf vara intetdera, om den officer, under hvars befäl han står, icke gjorde honom dertill, antingen genom exempel eller tvång. För öfrigt äro icke soldaterna den bästa delen af nationen: då en enskild man kan blifva tvungen att för hvarje hundratal lifegna, som han eger, lemna fyra eller fem till krigstjenst, så väljer han naturligtvis de sämsta. Det sätt, på hvilket dessa rekryter mottagas, är upprörande. Jag har varit närvarande vid ett dylikt tillfälle. Man kan nog förstå, att en person, som är bestämd att kanske för alltid skiljas från sin familj och sina husgudar, icke gör det med gladt hjerta ... Man afkläder honom alldeles naken och för honom in i en sal, hvarest de kommissarier sitta, som skola mottaga rekryterna. Två groflemmade sergeanter knuffa honom under måttet för att pröfva hans kroppsbeskaffenhet, läkarna undersöka honom öfverallt, t. o. m. räkna hans tänder. Om han låtsar hafva något lyte, göras alla möjliga experimenter för att öfvertyga honom, att han ljugit; för att få honom rak under undersökningen, slår man honom med spön. Då han omsider är godkänd, rakar en fältskär hans panna och främre delen af hufvudet; om han kasseras, afklipper man håret i nacken.»

Det allmänna resultatet af dessa iakttagelser af det ryska folkets skaplynne, sådant Armfelt lärde känna det för snart hundra år sedan, har han uttryckt i följande ord: »Ryssen är ännu icke annat än en vidunderlig blandning af barbari och civilisation.» Följande egendomliga folksed, som visserligen icke är egnad att gifva ett högt begrepp om den ryska civilisationen i slutet af 18:de århundradet, kan äfven förtjena anföras ur dessa anteckningar: »Då jag en gång kom till en by i Orelska guvernementet, mötte jag en ganska vacker ung qvinna, som bar på armen en sju års gosse och lekte med

honom. Jag lät fråga henne, om det var hennes bror. »Nej, svarade hon skrattande, det är min man.» Jag trodde att hon var tokig, men detta föranledde, att jag gjorde mig underrättad om saken. Man sade mig då, att bönderna, för att få en tjensteqvinna till i huset, plägade gifta sina söner vid så unga år. Fadern, som på grund af detta bruk har en ganska gammal hustru, är icke missnöjd att hos sin sonhustru finna de behag, som hans eget äktenskap icke erbjudit, och på detta sätt ser son efter far i sin hustru endast ett slags mor och i sin sonhustru sin verkliga hustru. Jag har i Kaluga varit vittne till en obehaglig förveckling vid ett rättsfall, vålladt genom ett vittnesmål af far och son, hvilkas ålderskilnad endast var — åtta år. Jag frågade en af mina vänner, om den offentliga makten, när bevis förelåge, icke kunde i dylika fall förfara strängt mot den prest, som förrättat vigseln. Man svarade, att ärkebiskopen i Moskwa, som vore en man af förstånd och utpräglad karakter, vid mer än ett tillfälle tagit i beskydd prester, som varit anklagade för dylika förseelser; han plägade säga, att det var bättre att blunda för en oordning, som hade tidens helgd för sig, än att röra vid fäderneärfda bruk, som genomträngt hela folket.»

* * *

Underrättelser från det öfriga Europa och särskildt från Sverige ingingo sparsamt till Kaluga genom tyska tidningar, företrädesvis från Hamburg. Mera enskilda underrättelser lemnades Armfelt under första halfåret af hans förvisning genom bref från hans hustru och Peyron, sedermera genom hertigen af Serra Capriola, Armfelts beskyddare och kommissionär i Petersburg. Denne sistnämnde skref vidlyftiga bref om Europas allmänna politiska förhållanden och redogjorde särskildt för den diplomatiska fejd mellan svenska och neapolitanska hofven, hvartill Armfelt gifvit anledning.* Han förutspådde

* Spetsigt nog skrifver Armfelts vän Peyron om detta pennkrig: »Jag har aldrig sett regenter göra krig i avisor. Det är värdigt lilla Karl att ösa ut ovett mot den fattige konungen i Neapel, som är så aflägsen, att han ej kan hämnas; men försigtigt att icke låtsa förstå hvem som *nu* gifver Generalen skydd.» (Peyron t. Armfelt $^{6}/_{17}$ Okt. 1794.)

intet godt af sakernas gång i Sverige, om hvilken han meddelade mer och mindre apokryfiska nyheter: »La Suezia corre a galoppo alla sua rovina», skrifver han. Den neapolitanske diplomaten var i allmänhet, trogen sitt hofs politiska hållning, en ifrig motståndare till franska revolutionen, hvars framgångar fylde honom så väl som Armfelt med sorg och bekymmer.

Piranesis utnämning till svensk minister i Rom väckte naturligtvis Serra Capriolas och Armfelts lifliga harm,* och ännu i högre grad offentliggörandet af hans med Montis hjelp utgifna »Lettera al generale Acton», hvilken Serra Capriola fann vara »infame» och visa, att författaren vore »un famoso birbo». Han underrättade, att boken blifvit bränd af bödeln i Neapel, samt uttryckte den åsigt, att det vore en skam för Sverige att ega en sådan minister — en åsigt, som på goda grunder delades af Armfelt. »Kan man ignorera hans infamier, skref Armfelt till sin hustru, så är den skriften tillräcklig för att utesluta honom från en plats, som hederligt folk tillkommer.»

Det var dels genom tidningarna, dels genom bref från sin hustru från Reval, som Armfelt i Oktober 1794 fick veta det öde, som drabbat hans vänner i Stockholm, och den dom, som blifvit fäld öfver honom sjelf. Han hade ett allt för känsligt sinne för att icke i sitt innersta uppröras öfver dessa olycksöden; och enligt hans egen uppgift höll underrättelsen på att kosta honom lifvet. Han fick ett anfall af blodstörtning, som räckte i flera timmar, och i det bref, som han kort derefter skref till sin hustru, möter man för första gången de önskningar att snart få sluta ett eländigt lif, som mot slutet af vistandet i Kaluga blefvo ett stående tema i den olyckliges förtroliga meddelanden. »Ur min inbillning skall aldrig gå detta skådespel, som man visat verlden, af en oskyldig man, som släpas upp på schavotten och derifrån till afrättsplatsen, och af en qvinna af börd — till hennes olycka är jag skulden! — som tvingas att sluta sina dagar bland det uslaste pack, tjufkonor och beryktade qvinnor; af en vän, som lagen frikänner, men som dömes brottslig af de skurkar, hvilkas

* »Förmodligen måtte väl Benedetto eller Antonio då blifva legationssekreterare!» utropar Armfelts trogne tjenare Haglund i ett bref vid underrättelsen härom.

bofstreck han fruktat och förutsett; af en tjenare, som blifvit sårad i kriget och nu straffas, icke derföre att han är brottslig, utan derföre att han är sin gamle husbonde tillgifven. Ack, min bästa vän, mitt hjerta är sönderslitet af grämelse och förtviflan, och om man kunde dö deraf, så skulle jag säkerligen hafva upphört att vara till. Tro icke, att jag ett ögonblick frågat efter skampålen med dess inskrift, som mera passar in på mina domare än mig! När man har tjenat sitt fädernesland och sin konung såsom jag, när man med heder försvarat sitt land och bidragit till dess ära under kriget, likasom man sedan räddat det genom freden, när man är ett offer för sin trohet, sin ståndaktighet, sin vänskap, — så är det t. o. m. en utmärkelse att vara ett mål för nedrighetens och illviljans funder.»

Särskildt gick fröken Rudenschölds öde, såsom naturligt var, Armfelt till sinnes. I sin tryckta sjelfbiografi utbrister han, »förledd utom sitt ämne af den sorg och den smärta, som en själ, ej född för brott, känner, då hon beredt andras olyckor»: »Måtte det Högsta Väsendet i nåder förlåta mig de fel, svaghet och häftiga passioner fört mig uti: måtte menniskor glömma dem, och det olyckliga offer af en böjelse, en förtjusning jag aldrig kunnat styra, ej tillräkna mig de medel, jag nyttjat att vinna dess hjerta, att bemästra mig dess ömhet och dess förtroende: måtte *hon* förlåta mig, att hon för mig glömt och uppoffrat allt.» *

Längre fram, sedan bullret tystnat, då Ehrenström, Aminoff och Toll sutto inom fängelsemurarnes förvar, och intet vidare af dem hördes, uppstod hos Armfelt tanken, att man i tysthet aflifvat dem i fängelset. »De hugg, som redan i Italien måttades åt mig, hafva nu träffat sina offer, sedan dessa fallit i deras mördarhänder», skrifver han till Peyron. ** I

* Anf. st. II: 114. Hans hustrus vackra ord till honom, då detta olycksbud öfversändes, förtjena äfven att bevaras. Hon fann det straff, som öfvergått »den arma Malin», vara »oerhördt», »värre än döden». »När jag tänker på den effekt, som hennes öde visst gör på dig, så ökas min sorg öfver att jag ej är hos dig och kan vara dig till någon tröst. Jag är säker, att hennes öde kostar mer på dig än dina egna olyckor. Gud i himlen tröste dig och hjelpe dig att bära din sorg; tänk på dina barn och på mig!» ($^{8}/_{10}$ Okt. 1794.)

** $^{24}/_{4}$ 1796.

himlens och rättvisans namn, skola dessa blodtörstiga konungamördare — eller åtminstone mördar-beskyddare — icke sluta med sina barbariska våldsgerningar!»

Ända till de sista veckorna af vistelsen i Kaluga sväfvade Armfelt i okunnighet om de grunder, på hvilka han och hans olyckskamrater blifvit dömda. Tillvaron af den bekanta smädeskriften »Gustaf Mauritz» * var honom obekant, ända till dess han i Hamburger Gazetten på sommaren 1796 fann notisen, att den vore förbjuden. Han visste då icke, om denna skrift vore till hans försvar eller nedsättande, och bad sin vän Peyron skaffa den från Petersburg. Sjelfva rättegångshandlingarna, som trycktes, kommo icke Armfelt tillhanda, förr än 1797, då hans hustru, sedan hennes landsflykt var till ända, skickade dem till Kaluga. Han skrifver efter deras mottagande: »Processen har jag studerat på, men måst lemna, ty jag blef alldeles befängd och fick en feber, som räckte 30 à 36 timmar. Nu är den lektyren mig förbjuden.» ** I de utländska tidningarna förekommo visserligen då och då uppgifter om processen, men dels stympade och lösryckta, dels fullkomligt diktade. Sådana voro t. ex. notiserna, att man funnit en brefvexling mellan Armfelt och Stackelberg, att Ehrenströms penningbegär vore anledningen till hela revolutionsplanen, o. s. v.

Armfelt trodde, att det var på dylika skäl, för hvilka falska bevis anskaffats, som han och hans vänner blifvit dömda. Han hörde omtalas dokument, om hvilka han kunde försäkra »på själ och salighet», att han icke kände dem. Han trodde, att Lode, »som är qvick», hade »komponerat» dem, och förestälde sig, att »en exprès engagerad karl sitter inläst och skrifver med min stil. Aldrig har mensklig nedrighet gått djupare!» utropar han.*** Huru det gått till, att Reuterholm kunde förete så många bref och papper, hvilkas innehåll Armfelt igenkände, kunde han icke förklara. Han antog, att under en lång

---

* Se ofvan sid. 293.

** Kaluga 19 Okt. 1797. Grefvinnan Armfelt och Peyron studerade tillsammans utdrag ur dessa protokoll i Petersburg. Uppriktigt skrifver den hederlige Peyron till Armfelt, att de »innehöllo saker, som det hade varit bäst om de varit borta».

*** Armfelt till sin hustru $^{27}/_{5}$ 1794.

tid afskrifter af hans brefvexling tagits genom posttjenstemän, och att hans stil vid tillverkningen af nya dokument blifvit härmad. Att originalen ännu funnes i godt förvar på tre ställen, ansåg han sig veta med säkerhet; allra minst kunde han tro, att de papper, som lemnats hos lord Hervey, blifvit stulna, helst som han af denne sjelf erhållit försäkran att allt vore i behåll. Att konceptet till hans mångomskrifna »mémoire» till kejsarinnan och den så kallade »revolutionsplanen» kommit i Reuterholms händer, ansåg han hafva berott på förräderi af d'Héral och Vignes, hvilka biträdt vid deras utskrifning. När Armfelt i tidningarna fick läsa utdragen af denna »mémoire» — »den lär vara essencen af mitt brott», säger han — så fann han, att den hade vissa drag af hans uppsats, »men denna är ej riktig, utan mutilerad på ett dumt vis», hvarföre han antog, att d'Héral till en del förfalskat den.*

Armfelt var på dessa grunder fullt öfvertygad, att han vore offer för diktade beskyllningar af falska vittnen, köpta af Reuterholm. Han ville derföre inför Sverige och hela Europa protestera samt bevisa, att de åberopade dokumenten vore falska. Han bad sin hustru under vistelsen i Reval draga försorg att notiser härom infördes i tidningarna; och till Serra Capriola i Petersburg skref han sedermera många och långa bref i detta ämne. Han ville att de papper, som deponerats hos lord Hervey och lady Bessborough, skulle från dem återbegäras och skickas till Petersburg för att der granskas, hvarvid det skulle komma i dagen, att Reuterholm icke egde några originalbref, såsom under rättegången påståtts, utan endast förfalskade afskrifter. Då lord Hervey skref, att det Armfeltska paketet funnes i behåll, skickade Armfelt hans bref till Serra Capriola, såsom ett tydligt bevis, att en förfalskning blifvit begången af »dessa menniskor utan tro, heder och ära, som lika väl förstå att tillverka falska bevis, som att förtyda de mest lofvärda känslor till brottsliga planer».**

* Armfelt till sin hustru den 25 Juni/6 Juli 1794.

** I Serra Capriolas vård deponerade prinsessan Menschikoff de Armfeltska papper, hon medfört från Wien. De kommo sedan Armfelt tillhanda. Lady Bessborough svarade på Armfelts förfrågan, att de papper, som i Neapel hos henne deponerats, funnes i behåll, men att hon icke vågade skicka dem per

Tanken att rättfärdiga sig sysselsatte oaflåtligt Armfelts sinne under landsflykten; de utförliga memoirer, som han nedskref i Kaluga, hade väsentligen detta syfte. Han ansåg sig kunna visa verlden, att han icke vore »hvarken en galning eller en hänsynslös menniska med falsk ärelystnad, som förvillat hans förstånd». Till Serra Capriola skref han: »I hela denna brefvexling — nämligen den äkta, som Armfelts engelska vänner skulle bringa i dagen — skall man icke finna något spår till dessa revolutionsplaner, om hvilka man talat så mycket, men deremot den genomgående tanken att söka öfvertyga konungen, att han eger ett särskildt intresse i behållandet af föreningen med Ryssland och förtroendet till kejsarinnan. Man skall finna en ständigt vaken uppmärksamhet på regentens och hans rådgifvares åtgärder och en ytterlig farhåga för allt, som skulle kunna göra stämningen inom landet benägen för revolution eller utbreda de franska lärorna.»

Framför allt ville han rättfärdiga sig i Sverige. Sedan den unge konung, för hvars skuld han ansåg sig hafva lidit så mycken förföljelse, kommit på tronen, och Reuterholms välde var lyktadt, var det ett af de uppdrag, som Armfelts hustru medförde, då hon efter erhållet tillstånd 1796 begaf sig på väg till Sverige, att hon skulle söka utverka, att han finge på lejd återkomma till Sverige och återupptaga processen. Han ville då, skref han till sin hustru,* »bevisa, att akterna ej äro egenhändiga, att flera assertioner äro falska; att de bref, man framlagt, äro explicerade efter deras behag genom ändring af en virgule och en punkt; att jag ej utan att riskera ett assassinat kunnat följa den stämning, publika papper gifvit; att nu sedermera för mig ej varit lofgifvet att göra den minsta demarche till min justification». Grefvinnan Armfelt medförde till den unge konungen en af de »mémoires justificatifs», som Armfelt i många redaktioner författat.

Nåd ville den stolte mannen således icke hafva i Sverige, endast *rättvisa;* men huru stora förhoppningar han än fäste vid

posto i anseende till de osäkra tiderna. Då lord Hervey 1796 afled i Italien, var Armfelt mycket orolig för att hans paket skulle falla i Piranesis händer, och bad Serra Capriola söka förekomma detta.

* I Februari 1797.

den unge konungens tillträde till regeringen, så insåg han dock, att dennes hänsyn till sin farbroder och förmyndare och hertig Karls ställning till det Armfeltska målet skulle härvid bereda synnerliga svårigheter. Då frågan om Gustaf Adolfs giftermål med storfurstinnan Alexandra 1796 ånyo och, såsom det syntes, på fullt allvar väcktes, föreföll det Armfelts vänner, som om en ljusning i hans utsigter deraf borde följa; man väntade att ryska kabinettet då skulle uttala sig till hans förmån. Men ingalunda ville han sjelf inbegripas under något amnestidekret för brottslingar. Då Serra Capriola, medan underhandlingarna om giftermålet pågingo, trodde sig meddela Armfelt en glad nyhet genom att ställa i utsigt, att detta skulle medföra »un perdono generale», så väckte detta i stället dennes lifliga förbittring. »Förr ruttna i Kaluga, skrifver han, än hafva air af att begära eller tigga grâce eller justice»; »jag är besatt, så att jag kan flyga i flinta, öfver *perdonare* och törs ej svara medan ilskan påstår.» * Det var sin makes åsigt, som grefvinnan Armfelt på följande sätt uttryckte i ett bref till husets vän Peyron:** »Vid en förlofning torde väl bli en amnestie générale och göras grâce åt alla dem, som varit traîtres mot fäderneslandet och nu äro i Ryssland. Vid ett sådant tillfälle vore det odieust att blifva hopblandad med dem, som en tous cas förtjent sin olycka, när man aldrig velat annat än väl och har rätt på sin sida.» I Sverige hvarken ville eller kunde Armfelt således vistas, så länge hans »mördare styrde eller skulle menageras»; och med Anjala-männen, som svikit sina fanor, ville han icke förblandas, ehuru skampålen med hans namn stod jemte deras på offentliga platser i Sveriges städer.

Under dessa förhållanden var det ej att undra öfver, att Armfelt mer och mer gjorde sig förtrogen med tanken att i Ryssland förvärfva ett nytt fädernesland. Ehuru äfven han, så väl som hans vän Peyron, fann att »den gröna uniformen rebuterar», och ehuru hans hustru ej väntade sig något godt af att se Armfelt i rysk tjenst, så fann äfven hon till slut, att nöden icke hade någon lag: »Om något bjuds dig, skrifver

* Armfelt till sin hustru $\frac{27 \text{ Jan.}}{7 \text{ Febr.}}$ 1797.

** 1796.

hon, så lärer ej blifva bättre köp än taga emot och tacka, efter en fågel i hand är bättre än tio i luften; och hvad vår konung ämnar, kunna vi ej veta.» *

Af kejsarinnan Katharinas välvilja hade Armfelt rönt åtskilliga prof, i främsta rummet genom det årliga underhåll, som hon tilldelat honom. Då och då berättades genom Armfelts vänner, att hon uttryckt sitt intresse för hans person. På hans begäran beviljades åt hans båda söner fullmakter såsom officerare i ett gardes-kyrassier-regemente. ** Oaktadt alla diplomatiska föreställningar från Sverige bibehölls Armfelts namn i den ryska statskalendern såsom riddare af de förnämsta ryska ordnarna och med titel af svensk generallöjtnant. Men den afgörande vändningen i Armfelts eget öde, på hvilken han i början hoppades, inträffade icke; och sedan han vistats två år i Kaluga, synes det att hans tålamod började tryta.

Hans vän Serra Capriola uppmanade honom ständigt till »pazienza» och att hålla sig »tranquillo» samt lefva med de sina i lugn, »för att visa sin beundran för den odödliga herskarinnans själsstorhet»; »tystnad och förbidan af framtiden är det bästa rättfärdigandet», hette det i ett af hans bref. *** Dessa förmaningar väckte Armfelts harm: »Då jag reste hit, skref han i Mars 1796, sade Serra Capriola mig: 'on attend toujours une réponse décisive, qui décidera votre sort.' Snart i två år vänta vi det svaret och alltid förgäfves. Hans förmaningar till tålamod göra mig förtviflad. Det vore bättre om han sade: dö, eländige, och hoppas icke mer!» †

---

* Grefvinnan Armf. till sin man $^{4}/_{5}$ 1797. Äfven andra förslag voro dock å bane, t. ex. att för de medel, som kunde skaffas, eller i utbyte mot den årliga pensionen söka få köpa en mindre egendom i Ryssland och der lefva som privatman (Armf. till sin hustru 1794, grefvinnan A. till A. 1797). Grefvinnan Armfelts betänkligheter mot antagande af rysk tjenst voro välgrundade: »En utlänning, skrifver hon ($^{23}/_{2}$ 1797), skall ofelbart i de högre graderna hafva mer ovänner än en infödd ryss.»

** De utfärdades i Dec. 1795. Äfven i Sverige voro, såsom bekant är, dylika officersfullmakter »i vaggan» under denna tid icke sällsynta.

*** Serra Capriola till Armfelt $^{5}/_{4}$, $^{16}/_{9}$ 1795 m. fl. bref.

† Till Peyron $^{20}/_{3}$ 1796.

I smickrande och vördnadsfulla ordalag bad Armfelt, efter mottagandet af kejsarinnans pension, grefve Bezborodko framföra tacksägelser till den stora herskarinnan, »som vid sin person fjettrat äran och framgången och som åt ena hälften af jorden skänker en lycka, som svagheten och missgreppen beröfvat den andra». Han påminner i samma bref om hvad han gjort för att befästa förbindelsen mellan Sverige och Ryssland och begagnar tillfället att erinra om sitt »olyckliga öde, som lärt honom huru det går till att lefvande begrafven dö en långsam död».* Mera afgörande steg företog han på sommaren 1796. Hans vän Peyron, som mot slutet af 1795 hade fått kejsarinnans tillstånd att vistas annorstädes än i Kaluga, hade, i tanke att i rysk tjenst förvärfva sitt bröd och icke längre behöfva dela Armfelts små tillgångar, begärt dennes introduktionsbref till kejsarinnans mäktige gunstling, furst Zuboff. Detta föranledde en brefvexling mellan den sistnämnde och Armfelt. Denne begagnade tillfället att hos gunstlingen äfven sjelf erbjuda sig att antaga rysk tjenst.** Han förklarade i det bref, hvari denna framställning gjordes, att han skulle »skatta sig lycklig, om anbudet af hans tjenster, hans nit och hans lif mottoges, vore det än vid Ishafvets kust eller i Tartariets ödemarker», samt gaf en utförlig skildring af sina lefnadsöden och de förhållanden, som framkallat hans olycka.***

* Armfelt till Bezborodko 1795. Koncept bland hans papper.

** 8/6 1796. Koncept bland Armfelts papper.

*** Detta aktstycke, hvartill konceptet finnes bland Armfelts papper och som är en af hans många »mémoires justificatifs», afsåg i främsta rummet att inskärpa, att han egde rätt till anspråk på välvilja från rysk sida, samt är hållet i en ton, som man, för Armfelts egen skuld, skulle önskat mindre smickrande mot Ryssland. Han talar deri om kriget i Finland: efter sina framgångar hade han, »blessé et battu, payé le même tribut aux armes victorieuses de la grande Cathérine, que tous les autres militaires qui ont combattu ses troupes toujours invincibles»; om freden i Verelä, »qui sert à constater cette vérité politique, que le bonheur et l'indépendance de la Suède sont étroitement liés à l'intimité et à la solidité de son union avec la Russie»; om Drottningholms-traktaten, om sin verksamhet vid Gefle riksdag för att befrämja det beslut, hvarigenom giftermålsförbindelsen mellan Gustaf Adolf och Alexandra skulle kunna komma till stånd o. s. v. Han redogör äfven för förhållandet med codicillen till konungens testamente och yttrar derom: »Si le baron Armfelt a une reproche à se faire, c'est

Intet svar synes hafva kommit på denna framställning. Armfelt tillskref detta ett mot honom fiendtligt inflytande bland kejsarinnans omgifning. Särskildt ansåg han, att Markoff, hans gamle motståndare, motverkade hans intressen. Denne hade icke glömt den rol, han spelat 1786 i Stockholm, lika litet som det samtal, han haft med Armfelt i Petersburg på våren 1794, då denne så stolt vidhöll sin åsigt om förderfligheten af 1720 års regeringsform, under hvilken den ryska korruptionen blomstrat, samt afvisade hvarje lockelse att bidraga till dess återinförande. Markoff hade med anledning häraf yttrat om Armfelt, enligt dennes anteckning: »C'est une tête montée, qui se calmera, ou nous le prendrons par famine».

Äfven en annan lockelse, utgången från ett liknande håll, motstod Armfelt på ett sätt, som gör all heder åt hans fosterlandskänsla, men som icke heller, enligt hans egen förmodan, undgick att öka Markoffs ovilja. Det var då Armfelt på våren 1796 genom Peyron, som då vistades i Petersburg, fick sig tillsänd en politisk uppsats med titel »Projet d'un certain Suédois au sujet de la Finlande.» Den ledde sitt ursprung från Sprengtporten samt förordade hans planer till Finlands skiljande från Sverige och ställande under rysk protektion — planer, genom hvilka landsförrädaren vunnit sin ställning vid ryska hofvet. Armfelt uttalade genast i bref till Peyron sitt ogillande af denna uppsats, och gaf i ett följande bref* ett motiveradt utlåtande deröfver, tydligen afsedt att visas för tredje person. Han framstälde der den åsigt, att Finland icke under någon form vore egnadt att blifva en sjelfständig stat, på grund af sin fattigdom och sitt ogynsamma läge. För Ryssland blefve detta land svårt att bevara, vare sig det deri inkorporerades eller stäldes under dess protektion; för Sverige vore Finlands förlust »un

d'avoir cru qu'un prince bien né ne s'avilirait jamais jusqu'à tromper des personnes qui ne voulaient que son bonheur et celui de l'état.» För sin hemliga brefvexling och för de förslag, som under processen lagts honom till last, lemnar han äfven en utförlig redogörelse, hvarvid särskildt framhålles, att han velat råda konungen att direkt vända sig till kejsarinnan, som lofvat vara en mor för honom, i ändamål att motverka förmyndarestyrelsens förbindelser med fransmän, turkar, polackar och danskar.

* $^{6}/_{5}$ 1796.

çoup mortel», som ingen utvidgning på annat håll kunde ersätta. »Hvad Finlands folk har att önska, heter det, är en beståndande och på besvurna och okränkbara förbindelser grundad fred mellan Sverige och Ryssland, och att den unge konungens lugna och rättvisa regering måtte utplåna de minnen och läka de sår, som föregående stormar och omstörtningar samt de sista årens galenskaper, ursinne och förföljelser efterlemnat.»

Det är, som man finner, ännu samma fosterländska sinne, som vid Anjala-förbundets tid. Han kan ödmjuka sig för och smickra den stora herskarinnan i det »lyckliga Ryssland, hvarest Katharina håller ödet bundet vid sina fötter och genom glansen af sin regering förvånar menskligheten», såsom det heter i ett af hans bref. Men svika sin öfvertygelse kan han icke, för att vara henne till behag, vare sig att det gäller Sveriges statsform eller det finska fosterlandets framtida öde.*

Ett bref till Peyron, skrifvet ungefär vid samma tid som dessa yttranden om Finland, visar Armfelts stämning och det sätt, på hvilket han betraktade sitt öde, samt kan förtjena anföras.

»Jag har alltid, skrifver han, varit i den öfvertygelsen, att den mäktiga och kloka frun ville oss alla tre väl, ty det förenar sig med hennes verkliga intresse, Europas politiska ställning och dess heder och gloire. Men att dess ministrar m. m. hafva andra idéer i det hela och i synnerhet aversion och kanske hat mot mig, derom är intet tvifvel, ty olyckan har hvarken gjort mig låg eller ombytlig i de principer, med hvilka jag, dels med värjan, dels med pennan, bidragit till Sveriges sjelfständighet och konungamaktens bibehållande i ett land, som, midt emellan tvenne despotiska beherskare och af naturen och omständigheterna försvagadt, ej eger annan styrka än sin enighet i be-

* Samma ståndpunkt uttalas i ett af grefvinnan Armfelts bref. »Den som skrifvit, att du står i vägen för din egen lycka, har kanske ej orätt; mais il y a manière et manière à faire fortune, och skulle det ske derigenom att du ginge från dina principer och bidrog till störandet af Gustaf Adolfs säkerhet och lugn, så är kanske Kaluga med all dess ennui bättre än de förebråelser, ens eget samvete torde göra i sådant fall.» (9/4 1797.) I ett af sina bref talar Armfelt om »vägen till lycka, om det också icke är vägen till ära — men så olycklig jag än är, skall jag aldrig ångra mig att ej hafva valt den.» (27 Maj/7 Juni 1796.)

slut och tilltag. Tvungen, för att undvika dolk och förgift, att fly till glömskan i Sarmatens ödemarker, var aldrig min önskan och plan att för mitt enskilda hat eller mina missöden skada mitt fädernesland, utan afbida tiden och omständigheterna, hurudana de ock kunde blifva, då ej en Reuterholms eller Lodes prépondérance kostade den olycklige lif, ära och gods, som ej ville böja knä för deras höghet och vyer... Måtte nu blott min konung blifva lycklig, bestiga med den makt, dess fader honom lemnat, sina fäders tron och se sig afskild från största delen af de désagreinents, fyra års galenskap honom beredt; måtte mitt fädernesland i fred och lugn njuta frukten häraf och finna, att rätta vägen till ett folks sjelfständighet ej är att kullkasta de lagar, under hvilka de lefvat lyckliga, och att bravera de principer och politiska maximer, som deras största konungar och deras bästa medborgare vedertagit och oryggligen bibehållit. Sker allt detta, med eller utan tillhjelp af den himmelska eller jordiska makten, så kan det vara lika mycket, om jag existerar mer eller ej, och om den olycklige Armfelt, som man förföljt som en martyr för dess attachement till Gustaf III och dess son, krossas under tyngden af sin olycka. — — Jag ämnar aldrig göra någon demarche, som kan gifva en dementi åt den karakter, jag visade i S:t Petersburg d. 20 April 1794, då mitt lif var falt och ej att frälsa utan den stora Katharinas generosité.» —

Med jubel helsades, enligt Armfelts anteckningar, i hela Ryssland nyheten om den blifvande giftermålsförbindelsen mellan Sveriges och Rysslands regenthus och om det besök, som den unge konungen, åtföljd af sin farbror och sitt rikes främste män, på hösten 1796 aflade i Rysslands hufvudstad. Äfven till Kaluga trängde ryktena om de lysande fester, hvarmed Katharina II helsade sin blifvande frände, och säkerligen afvaktade ingen i den ryska provinsstaden det väntade resultatet med större spänning än den biltoga svenska familjen, i hvars öde denna frågas afgörande syntes böra komma att på ett eller annat sätt ingripa.* Så mycket större blef förvå-

* Dessa förslag äro ofta på tal i Armfelts och hans hustrus brefvexling under åren 1796—97. Att betänkligheter med afseende på storfurstinnans grekiska religion skulle kunna uppstå, väckte hans lifliga förvåning, liksom äfven

ningen, då man erfor, att de svenska gästerna afrest, utan att någon förlofning kungjorts; och ännu mera öfverraskades man, då krigsrykten började spridas på senhösten 1796 och soldatutskrifningar företagas. Derpå följde nyheten om den stora kejsarinnans död. Armfelt har om denna sistnämnda tilldragelse antecknat följande.

»Våra vinternöjen hade redan börjat i vår lilla krets i Kaluga. En afton, då vi skulle begifva oss till en bal hos herr Mesaiedoff, och medan jag väntade på min hustru, som höll på att ordna något med afseende på vår dotters baltoilett, inträdde helt plötsligt till mig herrarna Demidoff och Tistoff, båda dödsbleka och med tårfylda ögon. Då jag kunde vänta allt af mina fienders makt och af deras envishet att öfverallt förfölja mig, och då jag sedan lång tid tillbaka fått vänja mig vid en oafbruten följd af olyckor, gjorde deras inträdande hos mig och deras bekymrade uppsyn mig helt förskräckt: jag trodde, att de kommo för att underrätta mig om något nytt olycksöde, som drabbat mig. Jag försökte likväl att så mycket som möjligt dölja min oro och frågade hvad anledningen vore till deras nedslagenhet. »Ack min Gud, utropade Tistoff, vi äro förlorade. Vår moder (matuschka: kejsarinnan) är död»! — och derpå började de att snyfta, så att man kunde bli helt förskräckt, och några vidare upplysningar stodo icke att få. Min hustru, som kom in i samma ögonblick och helt oförberedt fick veta anledningen till denna bedröfvelse, afsvimmade midt ibland oss, och sedan kom Peyron och blandade sina tårar med våra. Det var ett uppträde af bedröfvelse, som skulle vara svårt att beskrifva. Vi behöfde icke någon befallning af polisen, för att det icke skulle blifva något af med balen. — Sorg och misströstan hade bemäktigat sig allas

---

(det ogrundade) ryktet att ständerna skulle sammankallas för att höras deröfver. Gefle riksdag hade afgjort saken, menade Armfelt, och han hade sjelf varit med att verka för den formulering af riksdagsbeslutet, hvarigenom alla betänkligheter med afseende på den blifvande drottningens religion voro häfda: orden, att till kronprinsens gemål borde utses »en luthersk prinsessa af något tyskt hof *eller* någon annan, hvarmed rikets väl förknippadt är», hade just tillkommit med tanken på den tillernade ryska konungabrudens grekiska religion. — »Riksdagen, tillägger han i det bref, hvarest detta framhålles, är i alla fall en stygg historia och en invention af dem som vilja störta konungen och konungamakten.»

hjertan. Äfven den lägsta befolkningen delade den allmänna bestörtningen, utan att just veta hvarföre; och under någon tid hade de vanliga sångerna och glada ropen på gatorna tystnat. Trovärdiga personer hafva sagt mig, att dessa tecken till en allmän sorg mer och mindre lifligt visat sig i alla landsändar. Om man icke kan neka, att den allmänna bedröfvelse, som Katharina II:s död förorsakat, hade sin grund i känslan af förlusten af en herskarinna, hvars regering varit högst ärofull och ganska mild, i synnerhet i jemförelse med Annas och Elisabeths styrelse, så kan det icke heller betviflas, att den i någon mån berodde på den ogynsamma tanke om tronföljarens karakter, som illasinnade personer utbredt och som rotfäst sig. Enligt deras föreställning var Paul I en herre af ett våldsamt lynne, obeständig i sina tycken och som icke gillade annat än tyskar.» — —

Huru skulle den nye sjelfherskaren i det stora ryska riket förhålla sig med afseende på den politiske flykting, åt hvilken hans moder lemnat sitt skydd och som så länge förgäfves väntat på en afgörande vändning i sitt öde? Armfelt ansåg sig böra direkt vända sig till kejsar Paul I med anhållan om fortfarande skydd, och förnyade på samma gång sina anbud att antaga rysk tjenst. Han öfversände äfven en uppsats rörande sina öden, af väsentligen samma innehåll som den, han några månader förut skickat furst Zuboff. Att han ansåg sig hafva haft anledning att vänta ett annat mottagande i Ryssland lät han förstå på följande otvetydiga sätt: »Baron Armfelt kunde ej annat än hoppas, att der finna beskydd och en fristad, såsom ett oskyldigt offer för de grundsatser, som Hennes Kejserl. Majestät värdigats gilla genom ett egenhändigt bref d. 11 Maj 1793, vid hvars slut denna stora furstinna visat honom den nåden att yttra: »*Si les évènements de la vie vous conduisent dans mes états ou à ma cour, soyez assuré que vous y recevrez un acceuil, qui vous confirmera les dispositions favorables, dans lesquelles je me trouve à votre égard.*» — I sitt bref till kejsaren (15 Nov. 1796) antyder han, att han icke vågade tänka på att få återvända till Sverige, i betraktande af de hänsyn, som måste binda händerna på den unge konung, »hvars barndom jag vårdat, som jag högt

älskar och hvars fader var icke endast min konung, utan min välgörare och min vän». Under dessa förhållanden skulle han skatta sig lycklig att få stanna i ett land, »hvarest högsta makten icke är underkastad de förhatliga former och kabaler, som under frihetens namn förr eller senare gräfva en graf åt de mest blomstrande stater».

Kejsar Paul upptog Armfelts bref utan ovilja; han lät genom Bezborodko tillkännagifva, att han, ej mindre än hans moder, högaktade Armfelts grundsatser, samt försäkrade, att dennes öde icke skulle komma att undergå någon förändring till det sämre genom tronskiftet. Derjemte lofvade han, att Armfelts årliga pension af 5,000 rubel fortfarande skulle utbetalas.

Ungefär vid samma tid, som kejsar Paul besteg tsarernas tron, intog Gustaf IV Adolf, i mer än ett afseende hans själsfrände, såsom myndig Sveriges konungatron, d. 1 Nov. 1796. Att dessa båda tilldragelser på ett eller annat sätt skulle medföra en förändring i Armfelts ställning, var att förutse, och hans otålighet att få veta sitt öde växte med hvarje dag. Till Sverige hoppades han, såsom vi hafva sett, knappast att sjelf få komma, men det orimliga förbudet för hans familj att vistas der kunde han med skäl hoppas att få se upphäfdt. Hvad kejsar Paul ville besluta med afseende på honom sjelf, utöfver hvad han fått veta till svar på sitt bref, om hans tjenst mottoges eller icke, om han finge komma från Kaluga såsom herr Brandt eller såsom berättigad att bära de hederstecken, hvarmed Katharina II prydt honom — om allt detta kunde han likväl icke få någon visshet. I Petersburg var det endast hans vän Serra Capriola, som bevakade hans intressen och, såsom det syntes Armfelt, utan synnerlig ifver eller framgång; och ehuru hans gamle fiende Markoff efter Pauls tillträde till regeringen var aflägsnad, kunde det dock befaras, att Armfelts sak skulle råka i glömska, eller att hans person ej skulle anses vara af den vigt, hvarken för Ryssland eller Sverige, att några särskilda åtgärder företoges utöfver beviljandet af det årliga underhållet.*

* Enligt ett bref från Armfelt ³/₄ 1797 säges Bezborodko hafva yttrat sig till kejsaren i denna riktning.

Det var under dessa förhållanden, som Armfelts hustru ansåg sig böra företaga den ofvan nämnda resan till Sverige öfver Petersburg, för att få visshet om sin makes och sin familjs framtida öde, dels i Sverige, dels i Ryssland, äfvensom för att ordna åtskilliga ekonomiska angelägenheter i förstnämnda land. Tillstånd att återvända till Sverige väntade grefvinnan Armfelt i Petersburg hos svenske ambassadören Stedingk, enligt hvad hennes slägting grefve Fabian Fersen meddelat. Armfelt betraktade denna resa såsom ett vågstycke och med sorg och bekymmer såg han henne lemna Kaluga. »Idén att se dig fara till Sverige, skref han till henne under hennes vistelse i Petersburg, har mera kostat på mig än jag kan säga; och kände jag ej din karakter, din fermeté, jag törs säga, din själs stora egenskaper, så vore jag antingen redan död af sorg eller annorledes expedierad.» Synnerligen stora förhoppningar hyste han icke om framgången af sin hustrus underhandling. »Jag vet, skref han, att du aldrig förnedrar dig att begära nåd för en man, som förtjenar andra tänkesätt af sin konung ... Så länge hertigen lefver och har Reuterholms råd, kan jag i det landet icke vistas, både för fysisk och moralisk säkerhet. Hade konungen icke varit bedragen och förd bakom ljuset, så hade han genom en honorable exil fullgjort alla sina skyldigheter och satisfierat hela min ambition. Men konungar skall man tjena, utan att ofta kunna hoppas annan belöning än sitt goda samvete.»

Företaget röjde grefvinnan Armfelts mod och beslutsamhet. Fastän hon, liksom vid flykten från Neapel, befann sig i en belägenhet, då stillhet och lugn mera än eljest skulle hafva varit önskvärda, anträdde hon den långa färden från Kaluga i December 1796, i afsigt att från Petersburg fortsätta till Stockholm på vintern. Klimat- och isförhållanden äfvensom kroppsligt illabefinnande efter den ansträngande resan från Kaluga gjorde det dock nödigt för grefvinnan Armfelt att stanna i Petersburg öfver vintern och der afbida sin förlossning.* Hon åtföljdes nu, liksom vid flykten från Neapel,

* Från Petersburg skref grefvinnan Armfelt ett bref till den unge konungen, hållet i en värdig ton. Hon redogör deri för anledningen till dröjsmålet att begagna tillåtelsen att återvända, och slutar: »J'espère ... que je pourrai

af familjens vän Peyron, som äfven var henne till hjelp, för att i Petersburg hos höga vederbörande tala Armfelts sak.

I ambassadören Stedingk egde Armfelt en vapenbroder från Savolax, om hvilken han alltid yttrat sig med aktning. Om Stedingk ej afböjt förföljelsen mot Armfelt, så hade han åtminstone ej befrämjat den. Han mottog grefvinnan Armfelt med synnerlig artighet. I den depesch, hvari Stedingk underrättade konungen om hennes och Peyrons ankomst,* erinrade han, att hon aldrig varit delaktig i det brott, hvarför hennes man varit anklagad, och yttrade sig äfven om major Peyron i samma syfte: det vore endast vänskapen och tacksamheten, som sammanfört honom med Armfelt. Stedingk försäkrade grefvinnan Armfelt om konungens aktning och vänskap för henne, samt erbjöd sig att draga försorg om hennes presentation vid ryska hofvet, om så önskades.** Grefvinnan Armfelts förhållande under hennes mans olycka hade ej kunnat undgå att väcka den unge monarkens aktning och sympati — känslor, som delades öfver hela Sverige.***

Äfven en annan svensk underhandlare än den svenske ambassadören befann sig i Petersburg. Det var generalen baron M. Klingspor, ditsänd under förevändning att lyckönska kejsar Paul till sin tronbestigning, men med det hemliga uppdraget att återknyta de i September 1796 så hastigt afbrutna förhandlingarna om giftermålet mellan konungen och storfurstinnan Alexandra. Det troddes länge, att han skulle lyckas. Han var, skref Peyron kort efter sin ankomst till Petersburg, »högt i smöret» och hade »les petites entrées» vid kejserliga hofvet. Armfelt och hans hustru fäste äfven vid Klingspors beskickning hvarjehanda förhoppningar, hvilka dock snart nog

auprès de mon Roi trouver la justice et l'humanité, qui caractérisent les grands princes et que je n'ai pas cru devoir implorer avant Son règne.» (Egenh. koncept.)

* $\frac{\text{30 Dec. 1796}}{\text{10 Jan. 1797}}$. (R. A.)

** Grefvinnan Armfelt till Armfelt $^{29}/_{3}$ 1797.

*** Ehrenström, det olyckliga offret för Armfelts oförsigtighet, som på sommaren 1797 erhöll ett besök af grefvinnan Armfelt (enligt föreskrift af hennes make), kallar henne i ett bref från samma tid »le modèle des épouses et la gloire de votre sexe».

måste öfvergifvas. Oaktadt all Klingspors smidighet och den omisskänneliga ifver, med hvilken förslaget omfattades af ryska hofvet, särskildt af kejsarinnan och storfurstinnan Alexandra sjelf, strandade förslaget på de båda monarkernas halsstarrighet, icke minst på den unge svenske konungens. Den vändning, som underhandlingen tog, var långt ifrån gynsam för Sveriges intressen: så väl Klingspor, hvilken plötsligt fick befallning att inställa sig till afskedsaudiens, som ambassadören Stedingk rönte prof på den lättretlige ryske kejsarens dåliga lynne; och Stedingk dolde icke sina bekymmer för de möjliga följderna deraf.* Paul I hade förtörnad yttrat, uppgifver Armfelt, att man ej kunde på ett mera ogrannlaga sätt uppföra sig »vid frieri till en muschiks dotter», än svenska hofvet gjort i denna angelägenhet.

Äfven Klingspor, en af Armfelts gamle motståndare, hvars egennytta såsom generalintendent han afslöjat, visade hans hustru och hans vän utsökt uppmärksamhet.** Den smidige hofmannens artighet betraktades dock med afgjord misstro. Grefvinnan Armfelt ansåg, att denne landsman gjorde allt hvad han kunde för att hindra hennes makes återvändande till Sverige. »När man är intresserad att bedraga dem man har att göra med, skrifver hon ($^{28}/_{8}$ 1797), och mycket i ens lefnad bör gömmas undan, så söker man att ur vägen röja alla dem, som kunna upptäcka obehagliga particulariteter.» Äfven Peyron försäkrade, att Klingspor i Petersburg gjorde Armfelt »otjenster», allt under det han visade hans hustru all artighet.

Grefvinnan Armfelt tillskref Klingspors inflytande, att den audiens, som hon begärt hos kejsaren, under förevändning att

* Klingspors och Stedingks depescher 1796—97 (i Riks Ark.). $\frac{7}{18}$ Juli 1797 skrifver Stedingk: »La bonne harmonie entre les deux états sera détruite pour longtemps. V. M. sera privée d'un allié puissant, le seul peut-être, dont dans les circonstances naturelles Elle n'avait rien à craindre et beaucoup à espérer.»

** I ett bref till sin hustru säger Armfelt skämtsamt om »matkommissarien» Klingspor, att han spelat en framstående rol i — »Tillfället gör tjufven». — Peyron skrifver om hans förhållande i Petersburg: »Klingspor kysser och smeker och bedyrar heligt, att han ej vållat min olycka, smädar och skäller på hertigen och Reuterholm, sedan han förstått att tillvinna sig konungens förtroende».

få personligen tacka för det åtnjutna beskyddet, afböjdes, och att alla de uppvaktningar hos högt stående personer, som Peyron gjorde å hennes vägnar, blefvo utan annat resultat än försäkran, att allt skulle få förblifva som förut.* Hon var högst missnöjd med »de förnäma, höga och ohöfliga stora herrarna i Petersburg», skrifver hon, men var glad, att hon »ej ödmjukat sig för dem». — Då grefvinnan Armfelt i Maj 1797, lyckligen återstäld från sin barnsäng,** efter nära ett halft års vistelse i Petersburg, anträdde resan till Sverige, hade frågan om Armfelts befordran i Ryssland eller upphäfvandet af hans förvisning icke tagit något steg framåt.

De förhoppningar, som Armfelt ännu hyste, att för egen del kunna något härvid uträtta, realiserades ej heller. Af ett personligt sammanträffande med fältmarskalken furst Repnin, som med anledning af ett befaradt bonduppror*** besökte Ka-

---

* Möjligtvis gjorde man dock Klingspor orätt härutinnan. Visserligen verkade han under denna tid, så väl som Stedingk, enligt befallning för Armfelts uteslutande ur ryska statskalendern, hvarest denne till svenska regeringens förargelse stod qvar som riddare af S:t Andreas-orden och svensk generallöjtnant. (Stedingks dep. $\frac{30 \text{ Dec. } 1796}{10 \text{ Jan. } 1797}$, $\frac{9}{20}$ Jan. 1797; Klingspor 20 Dec. 1796; R. A.) Kejsar Paul lät dem dock förstå, att hans åsigt vore, att Armfelts planer »icke varit riktade mot konungens person eller makt, utan tvärtom syftat på bådas bibehållande». Men detta oaktadt syntes kejsaren temligen likgiltig rörande Armfelts öde. »Han är glömd och skall förblifva i sin retraite, så länge E. M:t behagar», skref Stedingk i Jan. 1797, och han tillägger, att grefvinnan Armfelts ankomst ingalunda varit välkommen för kejsaren, samt att denne undanbedt sig hennes begärda uppvaktning.

** Vården af den nyfödde sonen anförtroddes åt grefvinnan De la Gardie, grefvinnan Armfelts moder, numera bosatt i Estland. Hon hade vistats i Petersburg en del af våren 1797.

*** Tanken på ett krig i Kalugas granskap synes för ögonblicket hafva väckt till lif det gamla krigarmodet hos Armfelt. »Om gubbarna sätta sig i marsch hitåt, skrifver han till sin hustru, så skickar jag barnen till Moskwa och sätter mig upp i en af husarsqvadronerna på en gammal häst.» Upproret stillades snart, och Armfelt fick behålla svärdet i skidan. På följande sätt har han utförligt skildrat sitt samtal med fältmarskalken Repnin i bref till sin hustru ($^{1}/_{3}$ 1797): »Du vet redan af mitt bref förledne torsdag, att jag var deciderad att ej besvära prins Repnin med min visit . . . Men fantasien föll på gubben att se ett underligt djur, och han chargerade vice-guvernören att ställa till så, att jag

luga i början af 1797, hoppades Armfelt att kunna påräkna hans inflytande till sin förmån; och ännu större förväntningar fäste han vid det besök i samma stad, som kejsar Paul kort derefter antogs komma att göra efter kröningsfesten i Moskwa. Han hoppades då få tillfälle att personligen inför kejsaren

---

skulle komma till honom, efter han mycket önskade göra min bekantskap... Jag spökade ut mig med Dellesalle's [en emigrerad fransk språkmästares] värja, med en hårpung, köpt hos Prenchikoff etc. etc., och i full skepelse af en tanddoktor presenterade jag mig hos fältmarskalken. Han mottog mig med all möjlig höflighet, och vi hade i dess kabinett en konversation af två timmar, under hvilka han repeterade mig allt det, som blifvit mig af dig och Barthélémy berättadt, och ännu flera besynnerliga particulariteter, bland hvilka *en* är remarkabel. Han talte mycket väl om den salige mat-kommissarien Mauritz [Klingspor], dess goda intention, dess désir att se negociationen med giftermålet väl slutad m. m., det förtroende, han hade inspirerat de höga personerna här. Jag sade derpå, att dess önskan och tänkesätt i den vägen voro allmänna, och att Stedingk visst vore likaså zélé, likaså intresserad som han häruti. — Nej, nej, svarade han, det är han, som tillskapat alla hinder; det visar sig äfven i hans uppförande, och Mauritz har sjelf flera gånger låtit den högste förstå, att de mesta intriger, krångel och svårigheter hade sin förnämsta källa i denna vedervilja. Du kan tänka om jag blef förundrad, men jag hesiterade ej, utan sade rent ut min tanke, utan fruktan för hvad på mig personelt kunde falla. Jag målade begge enligt min öfvertygelse och sade, att om jag än continuerade att vara victime af min honnetété, ansåg jag som en skyldighet att ej dölja sanningen. — »Ni ären då ej vänner, Mauritz och ni?» — Nej, icke intima, men såsom man är det i stora verlden. Dessutom, vore han [också] min vän, så tycker jag mig ej böra dölja vid detta tillfälle, att han, för att upphöja sig, gör en annan tort. — »Kan jag skrifva detta och hela vår konversation? Vill ni att jag skall particuliert säga något om er?» — Att jag af hjertat önskar giftermålet, och att den störste af alla måtte inse mitt lidande, de oförrätter, jag utstått, och den problematiska ställning, i hvilken jag nu i tre år befunnit mig. — Derifrån föllo vi på Gefle riksdags beslut relativement till giftermålet, deri jag sade sanningen, som i det öfriga, med det tillägg, att under regencen möjligt vore, att man häri, som i allt annat, brukat les voies et les moyens des faussaires publics et particuliers. Derifrån föllo vi på 1720 års regeringsform, mot hvilken jag gjorde en violente sortie. »Efter vi äro så uppriktiga, sade den store herrn, så tillåt mig att säga, att Ryssland ej har att optera, om ej en parfaite harmonie blir établerad emellan rikena, och att då den regeringsformen är och blir dess enda säkerhet.» Jag bevisade tant bien que mal, att den entreprisen blefve chimérique, t. o. m. omöjlig, då nationen, som nu älskade sin konung och estimerade hans försigtighet, hans förstånd och ekonomi, ej kunde vilja något bättre än de hafva. Enfin, nästan ingen hufvudpunkt blef odiskuterad, och vi äta i dag middag tillsammans.»

framställa sina önskningar; och han kunde väl hafva grund att hoppas något genom intrycket af sin personlighet, som vid så många af Europas hof, inför så många af dess furstar, ådragit sig uppmärksamhet.* Stora festförberedelser gjordes i det stilla Kaluga.** Armfelt var formligen anmodad, på grund af sin erfarenhet från stora verlden, att deltaga i festkomiténs öfverläggningar. Men — kejsaren tog en annan väg från Moskwa till Petersburg; och så väl de festliga tillställningarna i Kaluga, som Armfelts förhoppningar togo sålunda ett snöpligt slut.

Underrättelserna från Sverige vid samma tid voro ej heller egnade att stärka hoppet på bättre utsigter. Armfelt ansåg såsom dåliga tecken för sin framtid, att efter konungens myndighetsförklaring ingen förändring inträffat i Gyldenstolpes, hans gamle guvernörs, öde, och att Ehrenström fortfarande hölls i fängelse, oaktadt denne under processen »deployerat en karakter och sentimens, som vår unga kung bort estimera, om han ej vore ledd bakom ljuset». »I Gyldenstolpes behandling — den var, enligt hvad grefvinnan Armfelt berättat, föranledd af konungens missnöje derföre, att Gyldenstolpe missbrukat sin ställning och konungens förtroende för att söka föra honom bakom ljuset — ser jag min *dom*, skref Armfelt; ty han har icke abuserat af konungens vänskap och förtroende, utom vis-à-vis mig: kungens korrespondens med mig, som han förde, och mina bref, som han gaf fram, m. m. Således är svaret tydligt, mera för mig än för den stackars ruttna gubben; och dervid skola vi hålla oss och taga afsked af det kära Sverige för evigt.» ***

* * *

* I början var Armfelt tveksam, om han borde visa sig för kejsaren. »Herr Brandt, skrifver han till sin hustru $^{2}/_{4}$ 1797, kan ej visa sig utan på befallning, efter grefvinnan Armfelt varit ovärdig att blifva presenterad. Återigen kan det anses såsom en manque de respect, om Paul och Pierre fara ut och figurera, och automaten Brandt sitter i sitt ruttna rangskepp och väntar på ordres.»

** En festbåt (Bucentoro) skulle visas på Oka, alla kojor döljas genom målade träbyggnader, staden illumineras och transparenter, hvilande på kolonner, »dölja l—tgroparna», skrifver Armfelt.

*** Armfelt till sin hustru $^{21}/_{12}$ 1796, $^{1}/_{2}$, $^{12}/_{2}$ 1797. Ur grefvinnan Armfelts bref i samma ämne förtjenar följande att anföras: »Det som gör att gubben G. [Gyldenstolpe] ej kommer på grön qvist, är visst till en del främmande

Det var under skilsmässan från sin hustru, under oron för hennes öde, och medan sjukdom hemsökte det ensamma hemmet i Kaluga, som Armfelt på detta sätt såg sina framtidsförhoppningar allt mer omtöcknas. Under året 1797 synes svårmodet på grund af dessa förhållanden hafva hotat att helt och hållet förmörka hans sinne och bringa honom nära förtviflan. »Jag ser nog, skrifver han i början af detta år, att vi här, som i Sverige, hafva intet annat hopp än Kaluga eller kanske något sämre. Är det så, så skickar jag dig barnen ju förr dess hellre, och med mig skall ingen nöd blifva. Ty att föreviga min inaktiva varelse här utan hopp — det är ej nödigt; hvarken moral eller fysik står ut dermed, i synnerhet sedan alla mina vänner och bekanta öfvergifvit detta helvete.» I ett annat bref heter det: »Hvar i Guds namn skall man få i lugn och fred sluta sina dagar? Detta land blir för mig hvar minut odrägligare, i Schweiz äro Gustaf III:s mördare, i England för dyrt, i Italien mycket bra, men för dyrt — under jorden det bästa och klokaste.»

Med bitterhet yttrar han sig under samma tid om det fädernesland, för hvilket han så tappert kämpat, men som nu stängt sin dörr för honom: »Sverige är ej mer mitt fädernesland; alla band oss emellan äro lossade, och den dagen, de dömde mig lif och ära förlustig, gaf mig alla rättigheter att anse som mina fiender ej allenast mina domare, men hvar svensk, som ej med afsky ansåg dessa köpta eller förskrämda rackare.» Den ton, som rådde i Sverige under den nya regeringen, vore »en blandning af fähus och barnkammare»; konungen vore omgifven af en konselj, bestående af personer, som alla varit med att bereda Armfelts olycka.* »Med Sverige är intet att göra; der löper hvar och en till sitt fall och ingen

---

för denna saken. Hans conduite med den unga herren var otidig, både en particulier och äfven en public; jemt full och grälig, och slutligen, när detta gräl yppade sig, så skref han under, utan tvifvel af alteration, att han var ovärdig att tjena den unga herren, och det ligger honom i vägen i all sin dar.» ($^{24}/_{7}$ 1797.)

* »Un jeune roi vertueux, innocent et — trompé, entouré de bêtes et de scélérats, les premières au dessus de toutes celles qu'Ésope fait parler, les secondes plus atroces, s'il est possible, que ceux qui crucifièrent Jesus-Christ et guillotinèrent Louis XVI.»

tänker på annat än sig sjelf... Stackars den unga kungen! Jag kan aldrig glömma, att han är Gustaf III:s son, och den känslan är mig mycket till last.» — Stundom förnimmas visserligen ännu i Armfelts förtroliga bref till hans hustru uttryck af from resignation: »Gud låte giftermålet gå, Gustaf III:s son blifva lycklig, du och barnen hafva bröd, så kan jag med trygghet, kanske t. o. m. med längtan säga: *Nu* låter du din tjenare fara med frid, ty hans hjerta hafver ej mer att efterlängta.» Men ej alltid yttrade han sig så vördnadsfullt om »Gustaf III:s son»: någon gång nämner han honom i stället »Sofia Magdalenas son» och förklarar: »Kungen är en träkarl, utan själ eller sentimens» — »hans själ är ett diminutivum af en verklig konungasjäl». Karakteristiken af Gustaf IV Adolf, gjord i en upprörd sinnesstämning, torde dock vara träffande nog.

Till dessa sorger och denna ständiga oro kom äfven kroppslig sjukdom, som hotade göra slut på den olycklige mannens tillvaro. »Min sjukdom, skrifver han på sommaren 1797, har nu antagit alla tänkbara och obotliga former, och jag vill icke dölja för dig, att jag ser det med glädje. Mina ben äro uppsvälda till ytterlighet, min oupphörliga hosta hindrar mig att sofva mera än några ögonblick, jag känner en svaghet, som icke kan beskrifvas. Är detta tillstånd uthärdligt? är det värdt att förlängas?» — Kort derefter drabbades den ensamme fadren af den familjesorgen, att hans älskling, den i Kaluga födde sonen Constantin, efter ett par dagars sjukdom afled, sedan hans förträffliga svenska sköterska — en slägting till kammartjenaren Mineur, som varit inblandad i processen — kort förut aflidit. Då syntes Armfelt lidandets mått rågadt. Sjelf måste han, då luthersk prest ej fans och begrafning efter rysk-grekiska ritualen ej tillstaddes de främmande kättarne, i ovigd jord begrafva de döda. »Jag har som prest, skrifver han nära förtviflan, måst begrafva min Susanna på denna förbannade jord, der man ej ackorderat oss annan jord än den hundarna begrafvas uti. Den outtröttliga förföljelse af ödet, som trycker mig till jorden, har sedermera låtit mig repetera samma ceremoni med min lille Constantin; nu hoppas jag att nästa procession blir min, och att jag blott får le rôle muet

att spela.» Efter dessa uppträden utropar han: »Min själ är bedröfvad intill döden, förtviflan bor i mitt hjerta och söndersliter det»; och han ansåg sig redan nära sin upplösning. »En menniska, skrifver han, som alla möjliga sorger och olyckor till kropp och själ ruinerat, är både för sig och andra bäst placerad fyra à fem alnar under jorden.»

Men när nöden var som störst, var hjelpen närmast. Det var Armfelts ädla maka, som kom med hjelpen. Med djup bedröfvelse mottog hon de sorgliga underrättelserna från de sina;* men med ståndaktighet arbetade hon i Stockholm, dit hon och Peyron anlände i Juni 1797, för deras bästa. I talrika bref, lika hedrande för hennes hjerta som för hennes förstånd, sökte hon tala tröstens ord till sin olycklige make. I de intrasslade ekonomiska förhållandena bragte hon ordning och reda samt räddade ur skeppsbrottet så mycken förmögenhet, att familjens ekonomiska tillvaro, åtminstone med bibehållandet af den ryska pensionen, kunde anses betryggad.** Hon uppvaktade den

* Egendomligt nog, har äfven grefvinnan Armfelt, oaktadt sitt klara förstånd, i dessa bekymrens dagar skattat åt tidens vidskepelse. Hon berättar sjelf i ett bref, att hon för första gången i sitt lif besökt spåqvinnan Arvidson, för att få veta de sinas öde. Hon hade förutsagt, att allt skulle väl aflöpa och sorgens tid snart vara ute. »Åt din visit hos gumman Arvidson har jag skrattat», skref hennes make med anledning häraf.

** Efter Armfeltska högmålsprocessen begärde hans fordringsegare konkurs, och dess utredning afslutades i Aug. 1796. Summa inventarii utgjorde då 47,401 rdr spec. Behållningen deraf skulle förvaltas för Armfelts hustrus och barns räkning. De väsentligaste tillgångarna utgjordes af egendomarna Nynäs och Lindnäs. Vid deras förvaltning hade dock Armfelts förtroendeman, majoren Uggla, förfarit med yttersta vårdslöshet, och stora svårigheter mötte att bringa reda i de ekonomiska angelägenheter, som varit under hans vård. Öfver 35,000 rdr hade han uppburit, för hvilka all redovisning saknades. Ugglas förhållande bidrog väsentligen att förlänga grefvinnan Armfelts uppehåll i Sverige. En ytterligare svårighet att utreda affärerna uppstod derigenom, att de papper — till en stor del af ekonomisk beskaffenhet — som genom Reuterholms försorg konfiskerades på Lindnäs och stannade i hans förvar, icke kunde tillrättaskaffas, ehuru officiell anhållan derom gjordes. Armfelt ansåg, att Reuterholm med undansnillandet af dessa papper haft för afsigt att äfven ekonomiskt ruinera honom: fordringar kunde nu framställas, för hvilka qvittot undanhölls, o. s. v. Särskildt gälde detta en kronofordran för penningar, uppburna under vermländska fälttåget 1788 samt för nya gardets mundering o. s. v.; ersättning för denna fordran hade tagits genom

unge konungen, lemnade honom Armfelts »mémoire justificatif» samt kunde berätta, att han läst den med uppmärksamhet och endast väntade på något allmänt glädjetillfälle för att ändra Armfelts öde. »Gud bevare vår kung! — skref hon. Det är den ärligaste karlen i sitt rike. Gud låte honom få lefva för sitt folks väl och sitt lands sällhet.» Ingen i Sverige, allra minst konungen, trodde numera, berättade hon, att något verkligt brott varit å bane; och Gustaf Adolf hade, karakteristiskt nog, vid sitt samtal med Armfelts hustru ej haft annat att förebrå honom, än »en hop utlåtelser, som, ehuru sanna, ej äro tillåtna enligt lagen mot regeringen eller den styrande personen». Att Armfelt icke förehaft några stämplingar mot konung, rike och regeringsform vore klart; hans tänkesätt härutinnan vore för väl kända, hade konungen förklarat. — »Tiden, som ändrar allt, hette det i ett af hennes bref, torde väl också ändra vårt öde, men inte går det fort, och det kunna vi ej heller begära.» . . . »Hvad som i processen allra mest ligger dig till last, är noten till salig frun och budkafveln till dalkarlarna; denna senare känner jag alls icke. Den första rätten i riket har dömt; rätt eller galet, så fruktar jag att det på länge ej står att ändra, och kanske aldrig utan ett visst ord, som låter illa i deras öron, som aldrig gjort något, utan att åsyfta det allmänna bästa och konungens enskilda väl.» * I sitt sista bref från Stockholm skref grefvinnan Armfelt tröstande: »Den dag skall komma, då du skall blifva justifierad för hela verlden, och alla skola bli öfvertygade om din oskuld, så visst som

---

indragning af besittningsrätten till Frescati. »För Vermlands fälttåg, skrifver Armfelt till sin hustru, vet du sjelf, att vi satt i pant allt hvad vi egde. Men så blir man belönt för sin zêle mot kung och fädernesland.» — Till utredningsman förordnades nu, jemte grefve Fab. Fersen, hofrättsrådet Brygger, som under de närmast följande åren hade vården om familjen Armfelts tillhörigheter; men länge dröjde i Armfelts sinne misstro till rättrådigheten hos dem som bevakade hans angelägenheter i Sverige, ökad genom den bittra känslan att han, på grund af sin dom, sjelf ej egde rätt att besitta någon egendom i Sverige, utan lefvande måst ärfvas af de sina. Efter sin rehabilitation väckte Armfelt åtskilliga processer och framstälde fordringsanspråk, hvilka ofta äro på tal i hans brefvexling. Utgången motsvarade icke hans förväntningar; och hans bref öfverflöda af vredesutbrott öfver den svenska rättvisan och dess odugliga skipare.

* Äfven Peyron sökte ingifva Armfelt förhoppningar om konungens goda afsigter, men afrådde på det bestämdaste förslaget att söka återupptaga processen.

skepparens nevö* redan tror, det du aldrig haft en elak tanke mot kung och land.»

Det var dock först i början af September 1797, som grefvinnan Armfelt kunde meddela, att konungen fattat något beslut med afseende på Armfelts öde. Konungen, nyss återvänd till Stockholm från sin frieriresa till Baden, hade lofvat grefvinnan Armfelt, att ordres skulle utfärdas till alla Sveriges agenter, ministrar och konsuler i utlandet, att upphöra med Armfelts efterspanande — i sjelfva verket hade detta upphört långt förut — samt tillkännagifvit, att denne hade rättighet att vistas hvar han ville utom Sverige. Det var sålunda ett steg till upprättelse, ehuru ringa, och långt ifrån den fullständiga rehabilitation, som Armfelt på grund af konungens yttranden hade hoppats. Det var icke utan bitterhet som han mottog underrättelsen derom. »C'est la montagne, qui accouche d'un souris», skref han. Gudskelof, jag var derpå preparerad, et qui plus est — säker. H. M:t har då funnit för godt låta förföljelsen (för det jag varit honom och hans far attacherad!) upphöra, och jag är nu i rysk dépendance, och frågan är blott att ombyta exil. C'est, comme dit le poëte, tomber du donjon au grenier, ty här har jag nu mer intet annat än bittra kalkar att utdricka, malgré alla sköna löften.» **

Emellertid skyndade man att begagna sig af den timade förändringen, så fort som möjligt. Hänsyn till Armfelts helsa och lynne gjorde det nödvändigt att genast ombyta vistelseort. Hans hustru skyndade till Petersburg från Stockholm, för att hos de ryska myndigheterna utverka tillstånd för Armfelt att lemna Kaluga, på grund af den ofvannämnda befall-

---

* Konungen. Ett gängse spenamn på hertig Karl var »Skeppar Hurtig». I allmänhet förekomma dylika omskrifningar rätt ofta i makarna Armfelts brefvexling.

** Ej heller Armfelts hustru fann att utgången motsvarade förväntningarna. Hon skref i Oktober från Petersburg: »En gång lär kungen finna rätta sammanhanget af alla de infamier, man sagt och gjort under hans minderårighet och som man kanske ännu så mycket som möjligt continuerar. Men då är det kanhända för sent och tör han sjelf bli första victime af det onda . . . Då torde han påminna sig Armfelt och flere, som för hans skuld lidit allt hvad möjligt är att lida . . . Allt detta har jag sagt honom och mycket mera.»

ningen till Sveriges representanter i utlandet, hvilken redan kommit Stedingk tillhanda. Här möttes hon emellertid af ett oväntadt hinder. Kejsar Paul befann sig ännu i en högst uppretad stämning mot konungen af Sverige på grund af giftermålsförslagets afböjande, hvilket han ansåg såsom en förolämpning; och misshälligheter på finska gränsen med anledning af att några ryska fartyg i Kymmene-elf blifvit anhållna af svenska gränsbevakningen, hade just vid denna tid bidragit att öka hans vrede. Den nåd, som visats Armfelt genom den ofvannämnda befallningen till svenska ministrarna i utlandet, var under dessa förhållanden ingen rekommendation i den vredgade despotens ögon. Han lät förstå att, lika litet som han behöft afvakta konungens af Sverige tillstånd, för att sjelf visa den svenske flyktingen all nåd, som honom behagade, lika litet behöfde han fästa afseende vid den förändring i dennes behandlingssätt, som svenska regeringen föreskrifvit. Svaret på grefvinnan Armfelts anhållan, att hennes man måtte få tillstånd att lemna Kaluga, blef således, på dessa grunder, till en början nekande. Omsider ändrades dock detta oförväntade afslag till medgifvande för Armfelt att lemna Ryssland, med bibehållande af den ryska pensionen af 5000 rubel, så länge ingen förändring inträdt i hans lefnadsställning. Men så länge han vore qvar i Ryssland, finge han icke bära annat namn än Brandt.*

Grefvinnan Armfelt skyndade att lemna sin otålige make del af denna glada underrättelse, men förteg i det bref, hvari den meddelades, visligen de svårigheter, som mött henne. Armfelts sinnesbeskaffenhet var, såsom af hans bref nogsamt syntes, sådan, att obehagliga nyheter måste med största försigtighet meddelas. Det dröjde en tid, innan befallningen att lemna Armfelt respass expedierades från det ryska kansliet till guvernören i Kaluga; men Armfelts otålighet att få lemna denna plats, som nu var honom så förhatlig, var så stor, att den besegrade guvernörens betänkligheter. Innan officiel un-

* Stedingks depesch $^{3}/_{14}$ October 1797. (Riksarkivet.) Jfr Schinkels Minnen IV: 129, hvarest berättas, att grefvinnan Armfelt, »när ingenting annat syntes vilja hjelpa, skref till Bezborodko dessa enkla och rörande ord: Låt min man resa från Kaluga, eljest dör han der!»

derrättelse kommit, bröt han upp med sin familj och tog vägen till Moskwa. — Derifrån styrdes kosan till Estland, hvarest grefvinnan Armfelt hos sin moder och öfriga anförvandter afvaktade hans ankomst.

I December 1797, efter nära ett års skilsmässa, fick Armfelt åter omfamna sin hustru, sitt lifs goda ängel. Hon saknade bland dem, som följde honom, en son, som under hennes frånvaro jordats i Kaluga; han såg då för första gången tvänne söner, som hans hustru skänkt honom under den tid, han vistats i sin aflägsna förvisningsort.

VII.

Utan hem.

1798—1802.

»Ahasverus», »den vandrande juden» har G. M. Armfelt mer än en gång i missmodets stunder uppstält såsom motbild till sitt öde under det skifte af sin lefnad, som nu skall skildras. Utan fara för att gripas såsom fridlös man kunde han efter September 1797 vistas hvar han önskade utanför sitt fädernesland; men han var fortfarande länge, efter domens bokstaf, en biltog, namnlös och borgerligen död man, som fosterlandet förskjutit. Och då omsider domen upphäfdes, och generallöjtnanten och serafimerriddaren baron Armfelts namn åter syntes i Sveriges statskalender, dröjde det ytterligare en rund tid, innan han fick tillstånd att återvända till Sverige. När han efter nära nio års frånvaro der gjorde ett kort besök, fann han allt så förändradt, att han sjelfmant åter vände fäderneslandet ryggen, för att i främmande land fortsätta sitt irrande lif.

Det var i Europas stora hufvudstäder, i Berlin och Wien, Dresden och Prag, Petersburg och Paris, och vid helsokällorna i Karlsbad, Töplitz, Spa och Aachen, som Armfelt skiftesvis lefde under åren 1798 till 1802, till dess han mot slutet af sistnämnda år såsom utnämnd svensk minister i Wien ånyo fick en bestämd verkningskrets och för en tid fann ett hem — dock utan att vara omgifven af de sina, hvilka redan i Maj 1799 lemnat honom och återvändt till Sverige. Under dessa långa år fann han, mellan vistelsen i de stora städerna, för

kortare tider landtliga tillflyktsorter i kretsen af en familj, som länge betraktade honom såsom en nära vän och förtrogen rådgifvare: det var hos hertiginnan af Kurland på Löbichau och hos hennes dotter, prinsessan af Sagan, på slottet Sagan i Schlesien. Hans vistelse i denna krets blef, under dessa år af den hemlöse vandrarens oroliga, bekymmerfulla, af vexlande framtidsplaner fylda lif, en idyll, som icke saknade sin romantik.*

Yttre förhållanden, så väl de enskilda, i hvilka Armfelt befann sig, som tidehvarfvets omstörtningar och oberäkneliga skiften, medförde detta ständiga kringirrande, vida mer än egen smak och böjelse. »I detta tidehvarf — säger han en gång vemodigt — och med de händelser det medför, är bäst att hafva sin bien-être i en kappsäck och lefva du jour au lendemain.» »Jag gör som fogeln — skrifver han en annan gång, kort sedan hans familj begifvit sig till Sverige — som hoppar från gren till gren och söker en plats, der han kan trifvas; om han finner en sådan, är han lycklig. Hvad mig angår, skall jag icke upphöra att söka, ända till det ögonblick, då ni, mina älskade, kunna återförena er med mig.» I missmodiga ögonblick kunde han utlåta sig annorlunda: »Det är fatalt att ej hafva en fixité i sina projekter; det är fatalare att par principe ej vilja hafva det. Denna impression hörer till en lång olycka, förakt för största klassen af menniskor.»

Armfelts sociala ställning under dessa år var dock ingalunda nedtryckande eller oangenäm, huru bitter än hemlösheten stundom kunde kännas. Öfverallt mottogs han med utmärkelse och blef, på grund af sina lefnadsöden och sina personliga egenskaper, en af samtidens mest firade personer. Hans namn var kändt öfver hela Europa, och den förföljelse, han utstått, hade icke undgått att åt honom förvärfva ökade sympatier inom de kretsar i utlandet, der han vistades. Mängden af Europas aristokrati, franska revolutionens och jakobinismens

* Sedan Armfelt i Karlsbad och Berlin sökt bot för sin förstörda helsa under år 1798 och första delen af 1799, har han till slutet af år 1802 icke uppehållit sig längre tid än två månader i oafbruten tidsföljd mera än på tre ställen: i Karlsbad 1799 samt i Paris och Dresden 1802. Hela den öfriga tiden var han på resande fot.

svurna motståndare, såg i den svenske flyktingen ett offer för ridderliga och monarkiska tänkesätt.* Hans yttre företräden, hvilka öfverallt genast ådrogo sig uppmärksamhet, och hans mångsidiga lefnadserfarenhet gåfvo honom ett intresse, utöfver mängden af politiska äfventyrare och emigranter.** Den lysande och älskvärde verldsmannen fängslade ännu som förr dem som kommo i hans närhet, och ej ens framgångarna hos de sköna hade upphört med åren.

Men han var dock ej densamme som fordom. Det glada ungdomsmodet var för alltid brutet under motgångarna, och helsan förblef vacklande, ehuru hvarje år hjelp söktes vid helsobrunnar och bad. Stora verldens nöjen hade för Armfelt mistat sin lockelse; lynnet var ojemnt, stundom tungt och bittert, och dess utbrott synas nu mindre än någonsin hafva kunnat tillbakahållas. Hans närmaste fingo i den oafbrutna brefvexling, som han underhöll med dem och som utgör nästan den enda källan för hans lefnadshistoria under dessa år,*** ofta erfara obehagen deraf. Ärligt bekänner han i ett bref till sin mor (1799): »Jag är lika misstänksam och stygg, som jag var godtrogen och god förr»; och till sin hu-

* Att förmyndareregeringen inom dessa kretsar, så väl som bland de franska emigranterna, ansågs såsom ett slags skräckvälde, var häraf en naturlig följd. Armfelt berättar, att en fransk abbé, på Armfelts förslag till honom att söka sin utkomst i Sverige, svarat: »Dieu m'en préserve! Votre ancien régent peut d'un jour à l'autre faire assassiner votre roi, et alors on serait comme sous la régence de Robespierre. Du ser att hertigen gjort sin politiska reputation» — tillägger Armfelt.

** Se t. ex. det åt Armfelt egnade kapitlet i Mémoires de la duchesse d'Abrantès, T. XVII. »M. d'Armfelt avait à cette époque une de ces existences prestigieuses, qui font tant d'impression sur les femmes, dont l'imagination est vive et passionnée. Il était connu dans toute l'Europe pour ses belles qualités chevaleresques et pour son attachement si pur et si désintéressé envers son souverain, qu'il pleurait encore comme au jour de sa mort. Les femmes aiment toujours le dévouement!» Författarinnan kände honom personligen; hon fann honom till det yttre »remarquablement beau», hans samtal utomordentligt underhållande o. s. v. (Anf. st., s. 201 o. följ.)

*** Af skadan vorden vis, synes Armfelt, enligt hvad han sjelf upplyser, under dessa landsflyktsår i regeln hafva förstört ankommande bref, om han ej ansåg dem ega särskildt värde. Derföre finnes bland hans papper för dessa år endast ett relativt ringa antal bref *till* honom. Särskildt är det för hans biografi att beklaga, att grefvinnan Armfelts bref saknas i samlingen.

stru skrifver han något senare: »Lycklig den som har ett tranquilt humeur! I min ungdom hade jag det och äfven en stor fond af glädtighet. Men, gunås, olyckor och stora sinnesrörelser hafva allt förändrat. Min susceptibilité är nu onaturlig; den minsta rörelse, det största lappri sätter mig utom mina fysiska gränser.» Han fann, att det var en »Försynens skickelse» att han träffat personer, »som anse sig som lyckliga att omgifva min eländiga och capricieusa varelse. I deras ställe vore jag ej en minut med en så underlig varelse som jag sjelf finner mig vara». I känslan af att dessa ohejdade utbrott af lynnets ojemnheter ej undgått att väcka sorg hos hans närmaste, skrifver han en gång (1802) till sin ädla hustru: »Glöm bort, min vän, allt framfaret gräl, förlåt d'avance allt tillkommande, ty det dependerar, mera än du tror, af min physique, då jag med humeur och amertume fäster mig vid de största bagateller.* Jag rår mig ej sjelf.» »Jag känner mig trött och gammal, och önskar att lefva stilla», bekänner han i ett bref från slutet af denna period; och innan han hunnit långt in på 40-talet, älskade han att underteckna sina bref till sin hustru: »din gamla gubbe».

Så hade olyckan, de felslagna förhoppningarna och, kanske mer än allt annat, bristen på bestämd verksamhet under det årtionde, som förflutit sedan konung Gustafs död,

---

* Anledning till en dylik apologi saknades visserligen icke. Armfelts bref till hustru och dotter, hvilka med nästan aldrig svikande noggrannhet postdagligen afsändes, afspegla skiftningarna i hans lynne. De innehålla ofta utbrott af rörande ömhet och tillgifvenhet. »Jag för med mig i grafven den öfvertygelsen, skrifver han en gång till sin hustru, att om ej Försynen sammanknutit våra öden, så hade jag kanske ingen idé om något lyckligt och dygdigt här i verlden.» Han erkände, att hon »visat hela Europa en ståndaktighet, en dygd, en vänskap, som ej har sin like: ingen hustru, ingen vän har kunnat göra mera än du!» utropar han (Okt. 1800). Men i dessa bref saknas ej heller utbrott af otålighet och dåligt lynne samt förebråelser, stundom af ganska obetydliga anledningar, för försumlighet med uträttande af mindre uppdrag o. d. Vid sin dotter Augusta var Armfelt fäst med ett slags svärmeri: i Kaluga och under första året i Berlin hade hon varit hans käraste sällskap. Efter skilsmässan 1799 skref han äfven till henne nästan postdagligen, men tonen i dessa bref är högst ojemn; och förebråelser för försumlighet i studier eller brefskrifning, stundom hårda och oförtjenta, vexla med uttryck af faderlig kärlek och stolthet öfver den rikt begåfvade dottern.

förändrat den man, som i hans glada hof länge stått främst i yster ungdomsglädje och sedan med hurtigt mod stridt vid hans sida.

* * *

Det var mot slutet af år 1797 som familjen Armfelt, efter slutad vistelse i Kaluga, samlades på Kolck i Lifland hos grefve Karl Stenbock. Hos denne vördnadsvärde slägting till grefvinnan Armfelt tillbragtes ett par vintermånader, väl behöfliga för återvinnande af de krafter, som vantrefnaden i Kaluga och resans mödor hållit på att alldeles tillintetgöra. »Mager, gulblek och matt, så att han knappt kunde få fram ett ord», tedde Armfelt sig för sin bekymrade hustru, enligt hennes egna ord; och hon fann det »mer än underligt, att han ännu existerade, då man kommer ihåg, att hans kropp redan var utmattad och försvagad genom mycket arbete, blessyrer och fatiger, och det för ett fädernesland, som så nobelt och generöst belönar förtjensten.» *

Dels för att söka återvinna helsan under skickliga läkares vård, dels af omtanke för de båda äldsta barnens uppfostran, beslöto makarna Armfelt att för den närmaste framtiden nedslå sina bopålar i Berlin. Under sommaren 1798 genomgick Armfelt, åtföljd af sin familj, en badkur i Karlsbad, hvilken gjorde god verkan, samt tillbragte vintern 1798—99 i Berlin, för att undergå en långvarig och smärtsam operation. ** Han väntade att denna skulle få en dödlig utgång; att döma efter hans yttranden i förtroliga bref, hvarken hoppades eller önskade han, att hans »onyttiga och besvärliga vandel» skulle förlängas. »Gifve Gud, det vore allt! — utropar han i ett bref till sin moder i Maj 1798. Då man hvarken lefver sig eller andra till nytta, bör man anse som en nåd af Försynen slutet af kroppens plågor och sinnets sorger.» — Småningom inträdde dock en förbättring, och efter en förnyad Karlsbaderkur på sommaren 1799 kände

* Grefvinnan Armfelt till sin svärmoder.

** Hans sjukdom var, utom ett svårt nervlidande, en ytterlig grad af hemorroider, något hvaraf han sedan ungdomen varit besvärad, men som nu föranledt polypbildningar, hvilka genom upprepade operationer måste borttagas.

han sig, säger han, »frisk och rask som en pojke». Fullkomligt återstäld blef han dock icke, och ständigt återkommande anfall af sjukdomen lade honom mera än en gång under den tid, vi här skildra, vanmäktig på sjukbädden.

Till sjukdomen kommo äfven under vistelsen i Berlin 1798—99 ekonomiska bekymmer. Utom den ryska pensionen, hvars utbetalning ofta fördröjdes, påräknades en måttlig inkomst från Sverige af den förmögenhet, som grefvinnan Armfelt vid sitt besök i Sverige 1797 lyckats rädda åt familjen i sitt och sina barns namn. Äfven dessa medel uteblefvo dock längre än som varit väntadt; och det blef nödigt att pantsätta och sälja nipper och pretiosa, som räddats undan skeppsbrottet.* Penninghjelp anlände omsider från Sverige och Finland; och fattigdomen i egentlig mening torde lika litet i Berlin som i Kaluga hafva gifvit sin prägel åt familjens lif. Det var dock ekonomiska hänsyn, jemte hoppet att genom personlig närvaro kunna tillgodose husets intressen, som gjorde att grefvinnan Armfelt med sina barn i Maj 1799 lemnade Berlin, för att tillbringa den närmaste tiden i Sverige och på Åminne i Finland. Under denna vistelse i Berlin hade Armfelt sjelf nästan uppgifvit tanken på att återvända till Sverige. »På Sverige är ej mer att tänka, skref han till sin mor i slutet af 1798: de orsaker, som tillbakahålla vår unge kungs rättvisa, räcker ej min lifstid att öfvervinna, och *grâce* är odrägligt att begära och få för den, som har *rätt* att fordra.»

För öfrigt lefde Armfelt under dessa år ett tillbakadraget lif i Berlin. Sveriges representant der var då den redlige L. v. Engeström, som visade Armfelts familj mycken välvilja, men icke kunde såsom svensk minister underhålla någon förbindelse med en man, som var lifdömd och hvars namn ännu stod uppspikadt på skampålen i Sverige.** Engeström berättar, att han

* Armfelt gjorde sig bittra förebråelser för att hafva bragt sin familj i denna belägenhet. »Om jag ej vore, skref han i Maj 1798, sutte min hustru tranquille på sitt Lindnäs och behöfde ej sälja af sig de sista prydnader, som en dam af hennes stånd kunde bära med en viss prédilection.» Äfven senare skrifver han till sin dotter, hvars uppfostran han ledt med så mycket intresse: »Je me suis érigé en encyclopédie de sciences pour toi, et je ne suis qu'une encyclopédie de la misère humaine pour Maman.» (1799.)

** Se L. v. Engeström, Minnen och anteckn. II: 31.

från svenska kabinettet erhållit uppdraget att vaka öfver att Armfelt icke bure svenska eller ryska blå banden, men att han afböjt detta på lämpligt sätt.* Ett visst ömsesidigt misstroende rådde dock, som naturligt var, mellan v. Engeström och Armfelt, dels på grund af äldre förhållanden, dels till följd af Armfelts egendomliga ställning, dels äfven derföre att den ifrige ryssfienden v. Engeström ogerna såg Armfelts intima förbindelse med ryske ministern i Berlin, Panin.** I dennes hus umgicks Armfelt flitigt och fortfor att anse honom och hans familj såsom sina verkliga vänner. För öfrigt deltog han, af helsoskäl så väl som af ekonomiska och politiska, föga i umgängeslifvet i Berlin. »Bandstumpar har jag nog att bära, utom de svenska, skrifver han till sin mor, och på den sidan kunde jag väl spöka ut mig; men jag far mycket litet i sällskap: två à tre hus, der jag kan vara utan gêne, oklädd och hafva mina beqvämligheter, ser jag ibland. Till mig kommer mycket folk, men allt af den mindre förnäma, men lärda klassen.»

För öfrigt sysselsatte sig Armfelt, utom med sin dotters uppfostran, åt hvilken han, som vi sett, egnade synnerlig uppmärksamhet,*** med att lägga sista handen vid utarbetandet

* Armfelt bar i Berlin ryska Andreasorden och anlade 1799, genast efter sin rehabilitation, Serafimerorden. — Deremot förblef han utesluten ur danska kalendern såsom riddare af elefanten ända till 1803. Detta sårade honom djupt, och han tänkte på att återsända dekorationen. Han hade emellertid aldrig fått någon underrättelse från danska hofvet om att han blifvit utesluten ur kalendern, hvilket skedde genast efter hans högmålsprocess. »Jag anser det icke vara en privation att ej vara elefanterriddare, skrifver han till sin hustru ($^{26}/_{8}$ 1802), men jag tror, att både H. M:t och ryska hofvet kunna ej finna anständigt, att jag är af Danmark beröfvad ett hederstecken, som dessa monarker funnit mig värdig att bära.» Han uppdrog åt sin hustru att derom inhemta konung Gustaf IV Adolfs tanke.

** Han ansåg Armfelt delaktig i kringspridandet af vissa kränkande rykten, som ansågos leda sitt ursprung från Panins hus. Se E:s Minnen II: 35—37.

*** Se ofvan sid. 310. Sönernas uppfostran ville han leda i en helt annan riktning; och de grundsatser, han derom hyste, buro fortfarande prägeln af hans ovilja mot upplysningstidehvarfvets anda, men sakna icke sin märkvärdighet. »Med gossarna, skrifver han, har jag ett helt annat system än med flickan. Jag sätter hos dem mera värde på fysiken och sinnesförfattningen än på lärdomen. En ung karl, som är lärd, är antingen en narr eller en pedant. Man lär så länge man lefver — så har jag gjort; och då någon grund är lagd samt språken

af sina memoirer, i en svensk och en fransk redaktion. Derjemte lät han ombesörja renskrifning af de bref, han erhållit af konung Gustaf III. Han försåg dem med upplysande anmärkningar och gjorde i afskriften de redaktionsförändringar med afseende på ordalydelsen, som han, enligt tidens uppfattning af historiska aktstycken, ansåg berättigade.* Detta sistnämnda arbete var ämnadt att öfverlemnas till den unge konungen såsom ett minne af hans fader, hvilket äfven kunde tjena till rättfärdigande af dennes olycklige vän. Grefvinnan

---

tungan är bruten, är resten obetydlig. Frukta Gud, älska och lyda kung, föräldrar och förmän, aldrig resonnera, men aldrig tåla vanära, vara färdig att dö för sina principer och anse lifvet som ett lån — det blir min moralitet för mina kavaljerer.» — »Jag vill, heter det i ett annat bref, att mina pojkar skola födas upp som man födde upp sådana kavaljerer för hundra år sedan. Hederliga, dygdiga, gudfruktiga medborgare, med goda, starka kroppar, och inga filosofer och gycklare. Plogen i ena hand, om så fordras, värjan i den andra, fruktan för Gud, föräldrar och öfverhet, tro, lyda och ej resonnera.» Veklighet i gossars uppfostran ansåg han som ett väsentligt fel: »Verldens öden, som förestå, fordra karlar, som ej känna vällust eller commodité . . . Det är i hjerta och hufvud som man skall bjuda till att etablera skilnaden mellan den, som är något och den som är intet.» — Armfelts söner fingo dock, äfven de, en vårdad uppfostran. Sedan familjen flyttat till Sverige, anstäldes såsom ledare för deras studier en fransk emigrant, abbé Macquart, som till biträde medförde sin landsman, abbé Gridaine. Ynglingarna bodde under sina lärares uppsigt för sig sjelfva, dels i Stockholm, dels på Nynäs. Den franske abbéens vistelse på Nynäs gaf anledning till ryktet att Armfelt der doldes under hans namn. (Se Ahnfelt, Sv. hofvet III: 172.)

* Se företalet till den i Hist. Handlingar, ny följd XII, utgifna upplagan af Gustaf III:s bref till Armfelt. Armfelt synes någon gång hafva varit betänkt på att låta trycka dessa bref. »Tryckning af brefven skall blifva min enda ressurs. Mina vänner i London skaffa mig prenumeration för flere 1000 L. st., och mot misère skall man bereda sig alla medel.» (Armfelt till sin hustru, Apr. 1800.) Då fråga 1802 uppstod om tryckning af ett urval af dessa bref i Gustaf III:s skrifter, var Armfelt mycket angelägen att de ej skulle af personliga skäl uteslutas. »Ces considérations, skref han till utgifvaren af Gustaf III:s skrifter, grefve Oxenstjerna, peuvent empêcher que mes lettres du feu roi paraissent dans votre ouvrage; mais elles ne les feront pas disparaître de la place qui les attend dans l'histoire. L'avenir et le temps n'obéissent pas à la volonté et à la passion des hommes.» (Se Crusenstolpe, Karakteristiker, s. 22.) En i Tyskland utgifven Prospectus öfver företaget upptog ej Armfelts namn bland Gustaf III:s korrespondenter, hvilket väckte hans förtrytelse: »Jag begär ingen grâce, vill ej hafva en större ära än synas i häfderna det jag varit: *Gustaf III:s trogne vän.*» Det sätt, på hvilket dessa bref omsider utgåfvos, väckte äfven Armfelts lifliga missnöje.

Armfelt medförde till Sverige så väl denna »depôt af salig konungens förtroende och vänskap» som »den svenska justificationen», såsom Armfelt sjelf benämner den svenska redaktionen af sina memoirer.*

Utom dessa skrifter medförde grefvinnan Armfelt för att till Gustaf IV Adolf öfverlemnas en »nippe, som i 15 år och vid alla tillfällen beständigt följt en af Sveriges största och mildaste regenter», nämligen ett »pennfoder» (försedt med sigill?), som Gustaf III på sin dödsbädd lemnat Armfelt, med uppmaning att återställa till hans son, då denne blefve myndig.**

Tanken på rättfärdigande och rehabilitation föresväfvade, såsom häraf synes, fortfarande den landsflyktige, huru bittert han än kunde yttra sig om det fädernesland, som förskjutit honom, och der »trohet, ära, zèle och blessyrer belönas med schavotter». Rehabilitationen kom också under denna tid,

---

* Antagligen densamma, som sedan trycktes i Adlersparres Handlingar och ofta citerats såsom Armfelts tryckta sjelfbiografi. Innan denna sistnämnda skrift utlemnades, borde den dock, enligt Armfelts föreskrift, granskas och kompletteras af någon kunnig lagkarl i de delar, som rörde högmålsprocessen, hvarefter den skulle lemnas till genomseende af Ehrenström, Aminoff och Leopold. Meningen var äfven, att en granskning af uppgifterna rörande kriget skulle verkställas af G. Adlersparre, som under Armfelts befäl deri deltagit. Offentliggörandet af denna skrift afråddes dock af både Ehrenström, Leopold och Armfelts hustru. Ehrenström skref till Leopold, att dessa memoirer innehöllo »många till äfventyrs ganska sanna, men dock mycket anstötliga saker mot hertigens person» (se Handl. ur Brinkm. Arkivet II: 344), och Leopold afgaf längre fram (1803) i bref till Armfelt ett afstyrkande utlåtande öfver offentliggörandet af denna skrift. (Leopolds bref, som i sitt slag är ett mästerstycke, finnes tryckt i »Samlaren» i uppsatsen »Armfelt och Leopold», 1881.) Af ett bref från Armfelt till Leopold (Aachen $^{2}/_{6}$ 1802) synes emellertid, som om det icke varit Armfelts mening att då låta trycka sin skrift: »Som på ett halft seculum hela detta dokument ej kan utgifvas, är intet att befara; hvarföre då ej bibehålla äran och sanningen sin rätt?» — Han ansåg, heter det i ett annat bref, att det icke borde vara »ett brott för en honnête homme att justifiera sig».

** Enl. Armfelts underdåniga berättelse, dat. Berlin $^{29}/_{3}$ 1799. Armfelt hade med detta sigill på konungens befallning två dagar före hans död förseglat åtskilliga papper, hvilka han befalt honom taga i förvar äfvensom pennfodret. Ingen annan än den myndigvordne konungen borde kunna taga upp den försegling, som vore gjord med detta sigill. Papperen fördes till Lindnäs och voro, säger Armfelt i sin berättelse, bland de papper, som der »lagligen förkommit.»

ehuru endast småningom och droppvis, ingalunda på det sätt som Armfelt önskat och hoppats allt sedan den unge konungens tronbestigning.

* * *

Armfelt fann, att den rättvisa, han fordrade, i sin gång »tagit sköldpaddan till sin förebild»; men såsom »rojalist» framför allt, yttrade han sig i det längsta vördnadsfullt och undergifvet om den unge konungen, som så länge gäckade hans förhoppningar. »Måtte Gud bevara konungen och gifva honom arfvingar, skrifver han till sin broder 1798; så länge han och de existera, upphöra ej de band, som evigt skola förqväfva hämndens röst.»... »Finner konungen mig brottslig, så vill jag ej hafva nåd, heter det i samma bref; finner han mig så, som jag finner mig sjelf efter mitt samvetes vittnesbörd, så är det för mig ej tillräckligt att vara på samma linie som en Sprengtporten m. fl., och af svenskar sämre behandlad än konungamördare. Hade min [skam]-tafla fått stå för sig sjelf och ej konfunderats med åtskilliga rackare-namn, så hade jag ansett henne som ett äreminne för mig.»

Slägtingar och vänner hade hos konungen under åren närmast efter Gustaf IV Adolfs myndigblifvande sökt utverka en ändring i Armfelts öde, men länge förgäfves. I konungens omgifning hade Armfelt inga förespråkare. Flere af dem, som nu stodo konungen nära, hade bidragit till förföljelsen mot Armfelt. I främsta rummet hertig Karl, som ansåg det som en personlig förolämpning att fråga kunde uppstå om upphäfvande af domen öfver Armfelt. Han gaf konungens förtroendeman Ugglas formligt uppdrag att hos honom motverka Armfelts återkomst,* ett uppdrag, hvartill denne af egen drift säkerligen icke var obenägen. Till Armfelts motståndare räknades äfven riksdrotset grefve Wachtmeister och statssekreteraren Rosenblad; och de, som varit hans domare, kunde med skäl vänta att han, om han återvände till fäderneslandet, skulle söka utkräfva hämnd för lidna oförrätter. Icke ens de, som under förmyndareregeringen räknats till Gustavianerna, baron E. Taube och O. Wrede, och som nu stodo i synnerlig ynnest,

* Se Ugglas' bref till hertigen $^1/_{10}$ 1799, tr. i Schinkels Minnen IV: 132.

önskade hans återkomst, hvilken skulle kunna blifva farlig för deras eget inflytande. Man hade ännu i minne Armfelts gunstlingskap hos Gustaf III, hvilket så ofta väckt afund och förargelse, och man fruktade, att han, genom makten af sin personlighet och understödd genom traditionen af gamla förbindelser, snart skulle få den oerfarne unge konungen i sina händer och genom sitt inflytande blifva Sveriges verklige regent. Armfelts gamla synder återkallades i minnet: hans lättsinne och hans slöseri, hans fallenhet för intriger och hans hersklystnad, hans öfvermod och hänsynslöshet — allt fel, hvilka han under sin glansperiod aldrig aktat nödigt att bemantla — lades honom nu ånyo till last, jemte de hemliga stämplingar, för hvilka han blifvit dömd. I konung Gustaf IV Adolfs skaplynne och lefnadsvanor låg ingenting, som gjorde honom benägen att öfverse med dessa fel; hans egen förtjenst bestod företrädesvis i den negativa dygden att han saknade åtskilliga af dem. Han var sålunda säkerligen icke benägen att påskynda Armfelts rehabilitation.*

Den som omsider lyckades förvärfva den så mycket efterlängtade upprättelsen var, framför alla andra, Armfelts goda genius, hans maka.

Frukten af hennes första besök i Stockholm efter den Armfeltska katastrofen var, såsom vi sett, påbudet om inställandet af efterspaning och förföljelse i utlandet. Förgäfves sökte hon dock då att få sin makes namn borttaget från skamtaflan. Det stod der qvar ända till början af 1799, då taflan omsider, på kunglig befallning, nedtogs, sedan konungen haft en allvarsam öfverläggning med riksdrotset grefve Wachtmeister, huruvida detta kunde ske, utan att regeringsmaktens myndighet derigenom nedsattes.** Saken väckte uppseende, ehuru

* Se Ehrenströms Anteckn. II: 428 och följ., Adlerbeths Anteckn. III: 50, Rosenhanes bref 9/8 1799, tr. i De la Gardieska Arch. XX: 108.

** Se De la Gard. Archiv. XX: 106, Rosenhanes bref 8/2 1799. Det skäl, som Rosenhane uppgifver att riksdrotset anfört för taflans nedtagande, är egendomligt. »Grefve Wachtmeister svarade, heter det, att taflans uppsättande ej varit en följd af hofrättens dom, utan en tilläggning af högsta domstolen och konungen. Då uti allt detta var en arbitrage, kunde taflan allt för väl nedtagas, utan att hofrättens utslag på något sätt blefve invalideradt.» Det sades, och

taflans nedtagande skedde i tysthet en morgonstund (22 Febr. 1799) i närvaro af underståthållaren och polismästaren. »Det är nästan otroligt hvad stor och märkelig sensation, mot hvarandra stridande tänkesätt, yttranden och omdömen uti allas sinne blifvit upplifvade», säger ett ögonvittne.* Åtgärden gaf genast anledning till det ogrundade ryktet, att Armfelts hemkomst vore omedelbart förestående och att han skulle återtaga sitt öfverståthållare-ämbete. Detta sistnämnda rykte syntes vinna stöd deraf att öfverståthållarehuset samtidigt undergick en reparation.

Grefvinnan Armfelts ankomst till Stockholm i Juni 1799 medförde ett ytterligare steg till hennes makes upprättelse. Då fråga inom det unga konungahofvet uppstod att utse en hofmästarinna för den tronarfvinge, som väntades på hösten samma år, föll konungens val på grefvinnan Armfelt. Det var på grund af deltagandet i hennes öde och den allmänna beundran för det sätt, hvarpå hon fylt sina pligter såsom maka och moder under landsflykten och olyckan, som detta val gjordes. I bättre och pligttrognare händer kunde det kungliga barnet icke anförtros; och den politiske flyktingens maka, som för hans skuld oförskyldt lidit, kunde äfven för sin del förtjena en upprättelse.

Detta anbud synes för makarna Armfelt hafva varit en fullkomlig öfverraskning. Grefvinnan Armfelt skyndade att hos sin man — han vistades då i Karlsbad — begära råd, huruvida detta förslag borde antagas, och dolde icke för honom sin förhoppning, att en förändring i hans egen ställning äfven deraf torde komma att blifva följden. Ehuru något löfte i denna riktning icke gifvits af den unge monarken, hade han dock låtit förstå, att hans afsigt icke vore att skilja grefvinnan Armfelt från sin make. Armfelts svar var vackert och värdigt: »Den erkänsla, vi hafva mot Gustaf III, min kung, min vän, min välgörare, de principer jag i 14 år gjort profession af och som tillhöra allt hvad mig är kärt och nära,

---

Armfelt sjelf trodde, att konungen förmåtts att härtill lemna sitt medgifvande genom föreställningar, gjorda af ryske ambassadören Budberg å Paul I:s vägnar. Armfelts nära förbindelse med ryska sändebudet i Berlin, Panin, gör det icke osannolikt, att han försökt använda Rysslands inflytande till sin förmån.

* Se Ahnfelt, anf. st. III: 100.

befalla den fullkomligaste försakelse af alla enskilda vyer och uppoffrande af allt. Här har du mitt svar som svensk och som den, hvilken för sina skyldigheters uppfyllande ännu har hvar enda blodsdroppa färdig att utgjuta för sin konung.» Men hans stolthet uppreste sig mot tanken att han skulle hafva sin hustrus förbön att tacka för den benådning, som hon hoppades skulle följa vid det kongl. barnets födelse. Intet enskildt intresse borde synas hafva föranledt hans medgifvande att hans hustru antoge denna plats. Upprepade gånger ber han i bevekande ordalag sin hustru att ej nämna hans namn inför konungen i någon dylik afsigt. »Om du sacrifierar dig och mig, så gör du din skyldighet, skrifver han, och uppfyller för oss begge sista måttet af vår erkänsla för Gustaf III. Jag vill hafva ingen att tacka, inga omständigheter att begagna mig af; min önskan är rättvisa.» »Vid alla de heliga band af skyldighet, vänskap och aktning, som oss förena», besvär han sin hustru att »icke göra den minsta demarche under hvad namn som helst. Uppfyll den pligt, som erkänslan pålägger oss, sacrifiera dig för en tid af $2^1/_2$ eller 3 år. Emellertid låt mig söka bröd eller dö med ära». »Som principen af heder och kärlek till kung och fädernesland samt erkänsla, heter det en annan gång, ej admittera några intérêts, någon begäran, så kan du ej, så bör du ej, så hade du gjort mig den största otjenst, om du för den sacrifice, du gjort, exigerat att han skulle göra något emot sina principer vis-à-vis mig.» Endast om konungen sjelf frågade grefvinnan Armfelt om hennes önskan i detta afseende, borde hon, om konungen icke ansåge sig kunna gifva Armfelt fullständig upprättelse, uttrycka den förhoppning, att det icke måtte onådigt upptagas, om han sökte ett nytt fädernesland, och om hon sjelf efter slutadt värf återförenade sina öden med sin makes. »Jag har hvarken den pretentionen eller den högfärden att begära något, som vore emot H. M:ts vilja eller vyer. Min vördnad, min kärlek för honom blifver densamma; mitt lif hör honom till, om han skulle behöfva det. Men min opinion om heder . . . tillåter mig ej att återse ett land, der jag efter en olaglig och barbarisk dom, efter förlusten af hvad jag har haft, skulle släpa mitt lif bredvid och i likhet med Engeströmar och några andra, klarligen

inblandade i Gustaf III:s mord ... Gud är mitt vittne, att jag tänker som Sturen, hvilken kysste på dolken, den konungen störtat i dess bröst; men han blef dödad och ej vanärad. Hertigen och hans konselj kunna, med alla sina domar och exekutioner, icke taga äran af någon menniska, ty, säger kardinal de Retz, »il y a des temps, où la disgrâce et la persécution sont des triomphes d'honneur». Men en ung dygdig monark ... sätter liksom en cachet d'honneur ou de réprobation på den, som är märkt af honom.» *

Man ser af dessa utdrag, som äro betecknande för Armfelts skaplynne och sinnesstämning, att motgången icke böjt det stolta sinnet, och att han bibehållit hvad han sjelf kallade den »elevation i tänkesättet», som under allt hans lättsinne och förvillelserna i hans enskilda och politiska lif dock utgör adelsmärket i hans karakter. Med jubel helsade han det unga konungaparets förstfödde: »Åra vare himmelens och jordens Gud, skrifver han från Dresden $^{9}/_{11}$ 1799, som då ej ännu öfvergifvit Sverige och dess unge dygdige konung! Jag är så utom mig af glädje, att jag hvarken kan tänka eller skrifva.

* Armfelts bref till sin hustru $^{4}/_{7}$, $^{25}/_{8}$, $^{1}/_{9}$, $^{5}/_{9}$, $^{29}/_{9}$ 1799. — Anledning till antagandet, att Armfelts upprättelse skulle af allmänheten betraktas såsom utverkad af hans hustru, saknades ingalunda. Hertig Karl, stadd på utländsk resa, hade yttrat, berättar Armfelt, att grefvinnan Armfelts anställning vid hofvet vore den enda utväg, hvarigenom man göra »grâce à son scélérat de mari». »Evige Gud, utropar han i vredesmod med anledning häraf, skall det då nödvändigt se ut som om jag varit en rackare, då hela Europa (nb. hederligt folk) vet, att det är för Gustaf III:s och dess sons existence, som jag sacrifierat allt!» Hertigen yttrade sig äfven i bref oförbehållsamt om Armfelts återkomst. Se t. ex. hans bref till J. De la Gardie, $^{16}/_{9}$ 1799, tr. i De la Gard. Arch. XVIII: 177. »Denne mannens apparition på vår svenska horisont skulle ej blifva helsosam, ej heller angenäm för många. Följderna är jag rädd att många skulle hafva orsak att beklaga sig öfver, och de sjelfva, som dertill varit instrumenter, vore törhända de första, som finge af hans egna händer skörda frukten af deras complaisance.» De la Gardie, nära slägting till Armfelts hustru, svarade i samma ton, såsom gammal hofman, med att uttrycka sin förvåning öfver Armfelts rehabilitering, hvilken inträffat sedan hertigens bref skrefs. »Jag begriper ej huru konungen med sin moralité, sin religion, sin dygd kunde visa sin nåd åt en person så utan dessa egenskaper, som Armfelt.» (Dersammastädes.) Armfelt å sin sida hyste misstroende till De la Gardie såsom »jakobin» och förmodade, att denne såsom minister i Wien skulle komma att må »som en hund i ett kägelspel» ($^{10}/_{9}$ 1799).

Ack, min söta Hedda, aldrig må du släppa detta barn ur dina ögon! Tre millioner menniskors sällhet bero på dess och fadrens lif.» Den glada tilldragelsen, vid hvilken så stora förhoppningar fästes — förhoppningar, hvilka »prinsen af Vasa» ej kom att realisera —, firades i Dresden gemensamt af Armfelt och engelske ministern derstädes Elliot, Gustaf III:s ifrige beundrare, som i nödens stund, liksom Armfelt, stått vid hans sida. »Vi hafva begge haft tårarna i ögonen och talat om vår gode vän och store kung, Gustaf III.» Rörande är den ömhet, med hvilken Armfelt i nästan hvarje bref från denna tid talar om den lille kronprinsen, som var anförtrodd åt hans hustrus vård: »himlaskänken», »den lilla ängeln», »Gustaf III:s sonson». »Måtte han aldrig hvila på din arm utan att erinra dig om den tacksamhet, som vi äro skyldiga vår odödlige välgörare!»

Upprättelsen följde efter kronprinsens födelse i November 1799. Det innebar i sig sjelf en orimlighet, att Armfelts hustru skulle innehafva ett så dyrbart förtroende, under det att han sjelf fortfarande var lifdömd och ärelös; hans porträtt, som grefvinnan Armfelt uppsatt i sin våning på slottet, hvilken af konungen och hans gemål ofta besöktes, var en ständig påminnelse om att något borde göras för ändring i hans öde. Utom dessa hänsyn till grefvinnan Armfelt ansågos äfven general Tolls råd väsentligen hafva bidragit till att bestämma konungen för att gifva Armfelt den äskade upprättelsen. Toll var nu i högsta gunst, och det visade sig, att hans inflytande till förmån för sin forne olyckskamrat i högmålsprocessen segrade öfver dennes motståndare. Samtiden undrade öfver att Toll, som dels genom Armfelts oförsigtighet blifvit lidande, dels i honom såg en gammal medtäflare om Gustaf III:s gunst, nu ville göra något för hans återkomst. »När tvenne så heterogena varelser som Toll och Armfelt kunna bli lierade, måste något ligga derunder, skref en samtida.* Det förefaller mig som Herodis och Pilati vänskap.»

Rehabilitationsakten utgjordes af en genom justitie-expeditionen aflåten skrifvelse till riddarhusdirektionen, daterad den

* Rosenhane till De la Gardie (De la Gard. Archiv XX: 108).

16 November 1799, och innehöll underrättelsen att K. M:t, »i anseende till H. K. H. kronprinsen Gustafs hugneliga födelse, af gunst och nåd* behagat förskona f. d. öfverståthållaren och öfverstekammarjunkaren baron Armfelt från det honom genom nådigt utslag d. 22 Sept. 1794 ådömda straff att mista lif, ära och gods och tillika återställa honom till namn, adligt stånd och heder». Först i början af år 1800 tillkännagafs detta beslut i tidningarna,** men Armfelts namn och titlar infördes i statskalendern för 1800. Resolutionen öfversändes till Armfelt i December 1799, jemte ett bref från ordenssekreteraren baron C. Mörner angående tillstånd att åter bära de svenska ordnarna. Det innebar en särskild uppmärksamhet, att till öfverbringare af dessa dokumenter utsågs Armfelts och hans hustrus trogne vän och ledsagare i den ryska landsflykten, major Peyron, numera stationerad i Stralsund, hvarest han ett par år senare blef kommendant.

Den stora allmänheten väntade, att rehabilitationen skulle följas af Armfelts snara återkomst och upphöjelse till vigtiga ämbeten. Man ansåg, att han stode högt i konungens ynnest och att han med konungen underhöll en hemlig brefvexling eller hade utvägar att hos honom göra sina meningar gällande, medan han ännu var qvar i utlandet.*** »Hvarje postdag», skrifver Armfelt sjelf i Juni 1800, »får jag bref från rasande och dumma svenskar», hvilka begärde hans rekommendation och beskydd, alldeles som förr i konung Gustafs dagar. T. o. m. den bekante pamflettisten Kjerulf, en af Gustaf III:s värste belackare, vände sig till Armfelt, beklagande sig öfver att förmyndareregeringen icke belönat hans tjenster. På goda grunder lemnades dylika bref obesvarade.

En väsentlig förutsättning för återvinnandet af det forna inflytandet, nämligen tillstånd för Armfelt att återvända till Sverige, saknades emellertid i den kongl. skrifvelsen. Armfelt fann, att den »ordhålligaste af kungar» härigenom brutit det

* Ordet nåd undgick ej att stöta Armfelt: »Aujourd'hui le roi m'a fait *justice* et les formes des loix l'appellent *grâce;* si ces formes étaient dans son coeur, je n'en voudrais pas», skrifver han 8/12 1799 till sin dotter.

** I Dagligt Allehanda d. 8 Jan.

*** Se De la Gard. Arch. XX: 111.

löfte, som kunde anses innebäras i hans försäkran till grefvinnan Armfelt, eller åtminstone att han »handterade» grefvinnan Armfelt som »Jakob i Skriften, hvilken måste tjena sju år för Lea och sju för Rachel». I sjelfva verket ansågs Armfelt fortfarande såsom landsförvist; och frågan om tillstånd för honom att återkomma väckte många och brydsamma öfverläggningar inom konungens konselj. Äfven nu var det Toll, som understödde grefvinnan Armfelts inflytande hos konungen. Särskildt säges hertig Karl på det ifrigaste hafva motsatt sig Armfelts återkomst. Samtiden visste berätta, att denna fråga föranledt ett stormande uppträde mellan konungen och hans farbroder, hvilken i vredesmod skulle hafva förklarat sin afsigt att lemna Sverige, om Armfelt finge tillstånd att återvända, och länge visat sitt missnöje, då konungen ej fäst afseende vid hans föreställningar.

Tillståndet att återkomma gafs omsider genom ett kongl. bref af d. 10 Sept. 1800.* Det lemnades emellertid i en form, som var allt annat än tillfredsställande för Armfelts ömtåliga hederskänsla. Det hette nämligen, att han, på sin makas »förbön» och »för att se sin moder och sina barn till godo, finge vistas i riket». Han fann häri en förödmjukelse, så bitter, att han kallade den för »le dernier *coup de grâce*». »*Förbön*, skrifver han till sin hustru, som omtalas i det dokumentet, supponerar jag likväl ej existerat. Det vore emot det löfte, du gifvit mig . . . Är det konungen, som velat göra detta dokument så nedtryckande och humiliant för mig, så har jag intet att säga; är det skrifvaren, som uppsatt det, så förtjenar han att strypas af mig eller mina efterkommande. Utom allt, som kan häruti sätta min galla i rörelse, är också en rude dumhet: jag får vistas i Sverige för att se min mor och mina barn till godo, men ej min hustru, som en qualité af förebedjerska apparemment har en för stor supériorité.» **

* Infördt i Inrikes Tidn. 21 Okt. 1800.

** $^{24}/_{9}$ 1800. Ur ett annat bref från samma tid: »I vår, då kanske H. M:t är på sina resor, kan jag hemkomma, återse min mor, få dess sista välsignelse, och H. M:t undviker den désagrement att se en person, som varit dess faders förste och trognaste vän, som i sex år burit H. M:t på sina armar eller vakat öfver dess barnaår, som sedermera allt uppoffrat, för att draga masken af

Förödmjukelsen torde hafva varit afsigtlig: den var dels en eftergift åt dem, som så ifrigt motsatt sig Armfelts återkallande; dels torde den hafva afsett att vederlägga de rykten om hans återtagande af öfverståthållareplatsen eller befordran till generalguvernör i Pommern, som voro gängse ända sedan kungörandet af hans rehabilitation och som genom hans återkomst kunde antagas få ny fart. Sjelf hade Armfelt icke varit utan förhoppningar i denna riktning, efter hvad hans förtroliga bref till hans hustru utvisa. Han önskade att för några veckor — ej för längre tid, ty han hade betänkligheter mot att bosätta sig i Sverige — få åter bekläda sitt öfverståthållareämbete. Han ville dermed vinna, att »Reuterholm och hans pupill skulle känna, att det dependerade af mig att sitta qvar på den stolen, hvarest efter Gustaf III:s död jag beredde hertigen och hans anhang frälsning, då pöbeln ropade: korsfäst!» * Generalguvernementet i Pommern lockade dock Armfelt i högre grad, och hans vän Peyron förespeglade honom från Stralsund, att befolkningen der ifrigt önskade** hans utnämning. »Om detta ämbete skulle vara för högt», såsom Armfelt i ett bref från början af 1800 uttryckte sig, så syntes honom, om någon befordran skulle följa på hans rehabilitation, tvenne diplomatiska poster vara eftersträfvansvärda: antingen i Wien*** eller i Paris. — Till öfverståthållare i Stockholm utnämndes

dem, som ville åt hans makt, hans lif eller hans förstånd, och som, lycklig inom sig genom sitt eget samvete, har ingen lycka att söka, så snart han ej kan njuta en fullkomlig och éclatant rättvisa. Om du ej är en pouille mouille, så säger du detta åt H. M:t.»

* Ryktet att Armfelt vore utnämnd till öfverståthållare berättades äfven i den utländska pressen. »Är ej f—n lös med den Hamburgska gazetteskrifvaren, som ej låter mig vara i fred, utbrister Armfelt förtörnad ($^{19}/_{10}$ 1800). Om jag vore eller blefve allt hvad han sagt sedan Gustaf III:s död, så existerade ej en så underlig menniska som jag på jordklotet.» Tidningarna sysselsatte sig ofta med Armfelts person; 1801 sades i engelska tidningar, att han skulle blifva svensk minister i London.

** »Jag är oändligen sensible åt det man i Pommern velat göra för mig», skrifver Armfelt i April 1800. »Du vet med hvad nöje jag skulle taga emot den platsen, som rätt hederlig och afskild från Sverige.»

*** Redan före rehabilitationen hade han en gång skrifvit om den förstnämnda platsen: »Om jag vore reconcilierad med fäderneslandet, så vore ministerposten i Wien en agréable exil.»

emellertid Ugglas, och kort derefter H. H. v. Essen till pommersk generalguvernör. Armfelt ansåg, att den senare utnämningen visade, att H. M:t mot hans person hade »den största prevention och den slätaste opinion, antingen om mina talents eller mitt hjerta»; samt förklarade kort derefter: »Efter det jag en gång varit, finnes *numera* ingen plats för mig, utom den militäriska, jag innehar, som ej skulle kasta skugga på min person, min karakter och mitt förstånd. General i fredstid och utan regemente är ingenting, och låter inse, att i händelse af krig jag anser som en grâce att blifva kallad, alltid färdig att gå i ärans och skyldighetens namn döden till mötes.» *

Till de svikna förväntningarna kom hos Armfelt äfven småningom missnöje med den allmänna vändning, som sakerna tycktes taga i Sverige. I den unge konungens statskonst syntes intet, som antydde, att han ärft sin faders snille och storsinthet. Uniformsförändringar och militära reglementen, småaktiga polisförordningar och notiser om den låga kursen på svenskt mynt voro nästan de enda nyheter från Sverige, som i den utländska pressen vid denna tid mötte en svensk i utlandet. Gustaf III:s drömmar om Sveriges uppträdande på verldshändelsernas stora skådeplats hade nu under de omhvälfningar, som revolutionskrigen medförde, mindre än någonsin utsigt att kunna realiseras; men Gustaf IV Adolfs utrikespolitik utmärkte sig genom fel, motsatta dem, som tillhörde hans faders. Om denne, såsom det med rätta blifvit anmärkt, var en »konjunktur-politiker», så förstod hans son så litet som möjligt att draga fördel af den politiska konjunkturen. Från början röjde han benägenhet för en isolering, hvilken under den väldiga skakning, som Europa undergick, hade vådliga följder; och nyckfulla kastningar vexlade hos honom med halsstarrig envishet på ett sätt, som skulle sluta med att föra hans rike till branten af undergång. — Tidigt såg Armfelt, hvart det skulle bära. »Då jag ser en afgrund öppnad för min kung och mitt fosterland, — skref han på våren 1802 från den politiska verldens medelpunkt Paris — genom små och usla procédéer, der blott sundt förnuft behöfdes för att göra bättre, så blir min själ upprörd.

* Armfelts bref till sin hustru $^5/_3$, $^{18}/_3$, $^1/_4$, $^1/_5$, $^{10}/_5$, $^{29}/_5$ 1800.

Ty jag är svensk; jag känner som svensk mina pligter och den aktning, vi haft i Europa, ehuru utan andra ressurser än vårt jern och våra män; och att nu se oss så *lågt*, så eländigt ansedda — det kostar på kött och blod. Dock lärer man få vänja sig dervid.» Han insåg, att »den politiska och militära konsideration», som Gustaf III ånyo förskaffat Sverige, under hans efterföljare hastigt gått förlorad, samt märkte att den unge konungens anseende vid de europeiska hofven var »i sjunkande: man hade ej längre hvarken hopp eller förtroende till honom». Han erfor det med grämelse, ty, säger han, »jag dyrkar mitt fäderneslands ära och rykte, så väl som allt, som sammanhänger med minnet af den store man, som med sina stora tankar elektriserade min själ».

Utgången visade, att Gustaf III:s vän riktigt uppfattat Sveriges politiska ställning. Personligt missnöje hade säkerligen också sin del i dessa olycksprofetior. Särskildt var det honom oangenämt att känna sig ställd i skuggan af sin gamle motståndare Klingspor och af »krigspresidenten» baron Cederström, för sin uniformsvurm af honom kallad »riksskräddaren», hvilka båda åtnjöto konungens stora förtroende. Äfven Ugglas, som liksom Klingspor vid kröningen hedrades med grefvevärdighet och som en kort tid innehade det öfverståthållareämbete, hvars erhållande Armfelt önskat såsom en del af sin upprättelse, betraktades af honom med en ovilja, hvilken icke minskades deraf, att Ugglas ifrigt motverkat hans återkomst. »Gustaf Mauritz, skref Armfelt bittert, kommen t. o. m. från Packartorget, är ej gjord att succedera grefve af Ugglas»; och han skämtade öfver de mångahanda förtroendeuppdrag, med hvilka denne civile ämbetsman öfverhopades af konungen, genom att uttrycka den förmodan, att han snart komme att, få fullmakt som — fältmarskalk och ärkebiskop.*

* * *

Ju mörkare framtidsutsigterna föreföllo i fäderneslandet, desto naturligare var tanken att annorstädes »förtjena bröd

* Ur ett bref (²⁸/₆ 1800) kan följande anföras, som lifligt målar Armfelts förbittring öfver konungens omgifning. »Det är med vår unge kung, sans comparaison exacte, som med vackra qvinfolk, hvilka ej tåla vackra kammarjungfrur.

eller död, så vidt det med ära kunde vinnas» — i »Europa, Asien eller Afrika», såsom det heter i ett bref. Armfelts ställning i Sverige, äfven efter rehabilitationen, såsom »generallöjtnant utan en styfvers reveny och priverad af allt, som han med rätta borde hafva», kunde icke utgöra något hinder att antaga främmande tjenst. »Man lefver icke, man vegeterar på ett eländigt sätt, t. o. m. midt i öfverflödet, om man sjelf tror sig vara höljd med vanära»; och »det är bättre, plägade han säga liksom konung Gustaf, att dö en gång, än att hela sin lefnad frukta för döden». Han var beredd att gå till »epilogen af den tragedi», som han under sin sjukdom redan »trott vara utspelt». Sitt gamla hat mot franska revolutionen hade Armfelt bevarat, ej mindre än sin kärlek till krigarens yrke; och det var i striden med de franska samhällsomstörtarna, som han helst ville ådagalägga bådadera. »Kriget, skref han i Juni 1799, öppnar nu ressurser för alla aventurierer, till hvilkas antal jag genom Reuterholms och Lodes godhet vid 42 års ålder får räkna mig, sedan jag uppfylt alla pligter som undersåte och medborgare.»

Året 1799, då Armfelts helsa var så återstäld, att han kunde tänka på att ånyo gå i tjenst, hade varit synnerligen ogynsamt för de dittills segerrika franska vapnen. I början af året hade österrikarna under ärkehertig Karl, Kray och Melas segrat öfver de republikanska generalerna Jourdan och Scherer; och sedan förbundet mellan Ryssland och Österrike kommit till stånd, hade det slutande århundradets siste hjelte, Suworow, gjort sitt berömda fälttåg i Italien, hvarest han i en rad af segrar slagit Moreau, Macdonald och Joubert. Det monarkiska Europa jublade. Suworow blef dagens hjelte; han skulle, så hoppades man, rädda Europa från undergång genom att återställa den gamla ordningen.* Först mot hösten syn-

---

Han är l'honneur personnifié, och hans entourer äro som Cartouche hade tjent dem till mor, far och amma. Karl XII, som var ett lejon, hade till sin första favorit en utsökt poltron (Lagercrona).»

* Stedingk berättar i en depesch från Petersburg ($\frac{1}{2}\frac{4}{8}$ Febr. 1799, R. Á.) att kejsar Paul I, då han dubbade Suworow till Malteserriddare, och denne utropat: »Dieu sauve l'Empereur!» svarat: »C'est Suworow, qui sauvera tous les rois de la terre!»

tes krigslyckan vända sig på den nya krigsteatern i Schweiz, hvarest likväl ärkehertig Karl vunnit segern vid Zürich; Suworow med sina ryssar anträdde återtåget mot norden, men på ett sätt som, om möjligt, ökade samtidens beundran för hans djerfhet och krigarsnille. Ännu på vintern 1799—1800 hoppades man på nya hjeltebragder af de koaliserade arméerna, hvilkas främste man skulle blifva den ryske fältherren. Men två ting hade man icke härvid tagit i beräkning: oenigheten mellan de koaliserade makterna samt Bonapartes återkomst från Egypten och öfvertagande af Frankrikes regering såsom förste konsul. Förbittrad mot England utträdde den ryske sjelfherskaren ur koalitionen, och Suworows segertåg tog ett hastigt slut; och den store korsikanen, inför hvars fältherresnille Suworows, så väl som alla andra samtidas, bleknade, förde i början af år 1800 de franska örnarne, vid hvilka segern syntes vara vigd för ett årtionde, öfver Alperna. Hans seger vid Marengo i Juni och Moreaus vid Hohenlinden i December 1800 gjorde slut på kriget och förde republikens härar in i hjertat af Österrike.

De koaliserade arméernas framgångar under första hälften af detta krig gjorde det emellertid lockande för en man sådan som Armfelt att få fresta vapenlyckan. »Blir fred och lugn, som man kan hoppas, skref han på sommaren 1799, och rackarne exterminera successive öfverallt, så vill jag krypa in i en hydda och aldrig höra utaf affärer. Men nu är det en adelsmans skyldighet att våga lif och blod för religionens, tronernas och sin egen existens.» — Hvilken plats den landsflyktige svenske riddersmannen skulle intaga i detta nya korståg, var emellertid ovisst, antingen under Rysslands, Englands Österrikes eller Neapels fanor. I Ryssland, hvarest han njutit skydd och hvarest han såsom innehafvare af de förnämsta ryska ordnarna hade anspråk på en viss samhällsställning, medan han ännu var »civiliter mortuus» i Sverige, låg det närmast till hands att söka en framtid. Från Berlin skref Armfelt 1798 till sin moder, att hans vän från Ryssland, furst Repnin, som i en särskild beskickning vistats i Berlin, »gjorde mig mycket höfligheter, talte med mig mer än en gång om en etablissement i Ryssland»; men han tillägger, att »från kejsaren sade

han mig aldrig ett ord»; och frågan att antaga rysk tjenst blef åtminstone för en tid lagd å sido.

Närmast att realiseras var ett förslag, som väcktes i Karlsbad på sommaren 1799 af den unge prins Karl af Nassau. Han hade der, såsom han säger i ett bref, lärt känna Armfelts önskan och förmåga att verka för den goda saken; han kände det »allmänna anseende, som Armfelt så rättvist förvärfvat och som ändå syntes för ringa, sedan man lärt känna honom sjelf». Prinsen af Nassau rådde Armfelt att vända sig till England och erbjuda sina tjenster. Tillsammans uppgjorde de en plan att med i Tyskland värfvadt manskap inrycka i Holland, hvilket sedan 1795 under namn af Bataviska republiken var under franskt välde, samt att söka åstadkomma en insurrektion i landet mellan Maas och Mosel. England skulle bestå de erforderliga penningemedlen; och afsigten skulle vara att understödja det förenade ryskt-engelska anfallet på Holland, hvilket utgjorde en så väsentlig del af de koaliserade makternas krigsplan för 1799. Med lätthet skulle manskap kunna värfvas i Nassau, menade prinsen af Nassau; och den korps, som skulle bildas, borde utgöra 8,000 man, hvilken borde samverka med en liknande korps i Belgien, som skulle utrustas från Österrike. Den tillernade Armfeltska korpsen skulle stå under arfståthållarens, prinsens af Oranien, öfverbefäl, ehuru utrustad på Englands bekostnad. Prinsen af Nassau meddelade sig angående denna plan med prinsen af Oranien, och Armfelt företog i September 1799 en resa till Braunschweig, Hannover och Cassel för öfverläggningar i ämnet. I Hannover gästade han äfven prins Adolf af England, som mottog honom med utmärkelse och som gerna skulle hafva sett, att de hannoverska trupperna finge deltaga i expeditionen mot Holland.

Förslaget, i sig sjelft temligen lösligt, stötte från början på svårigheter, dels hos Armfelt sjelf, dels af allmänna anledningar. Preussens strängt neutrala hållning föranledde svårigheter vid värfvandet af trupper i Tyskland och deras förande genom Preussens besittningar. Lemningarna af den forna holländska armén »utgjorde icke 3000 man, och då kunde ingen insurrektion påtänkas», skrifver Armfelt. »Den chef, belgierna

begärt, prinsen af Ligne, och som jag äfven önskat till sidoman, vill baron Thugut af personligt hat ej gifva.» * Det för Armfelt personligen bestämmande var dock det löfte, han efter underrättelsen om sin hustrus anställning vid svenska hofvet gifvit henne, att ej brådska med antagandet af utländsk tjenst. Under förutsättning att hans öde i Sverige snart skulle taga en annan vändning, var han icke angelägen att inlåta sig på det vidt utseende företaget, och hade beslutat att draga sig tillbaka under hvarjehanda förevändningar: en påtänkt resa till Neapel, nödvändigheten att hafva ryske kejsarens tillstånd, såsom af honom pensionerad och bärande ryska ordnar o. s. v. Förhållandena gynnade hans afsigt att draga sig tillbaka, utan att han derför, såsom han befarade, behöfde anses såsom en »legèr narr». Den olyckliga utgången af det engelsk-ryska företaget mot Holland och den engelske befälhafvarens, hertigens af York, nederlag mot den franske generalen Brune vid Bergen d. 19 September voro mera än något annat härvid afgörande; och Armfelt med sin tilltänkta värfvade korps skulle icke hafva kunnat gifva en annan vändning åt krigets gång. I Oktober 1799 voro alla planer åt detta håll lagda åt sidan.

Det dröjde emellertid, såsom vi sett, med realiserandet af de förhoppningar i Sverige, som gjort Armfelt benägen att öfvergifva sina krigiska planer mot Holland; och på vintern samma år finna vi honom ånyo ifrigt sökande en verksamhet såsom krigare. Han hoppades finna den i Ryssland. Han brefvexlade med sin vän Panin härom, och denne framkastade »en besynnerlig idé», skrifver Armfelt. »Vi få se om Paulus (Paul I) gouterar den». Hvari denna idé bestått, är obekant; »Paulus» fann icke för godt att ingripa i Armfelts öde. Längre fram, då Armfelt i Prag i början af 1800 dagligen lefde tillsammans med hjelten Suworow — en episod, som längre fram skall närmare skildras —, svärmade han för att under dennes befäl få göra fälttåget på våren samma år. Ryska arméns oförmodade återkallande, på grund af omkastningen i den ryske sjelfherskarens politik, gjorde dock hastigt slut äfven på dessa planer. Af de koaliserade makter, som kunde erbjuda Armfelt en militärisk anställning, hvilken anstode honom, återstod vidare Öster-

* Armf. till sin hustru från Braunschweig $^{15}/_{9}$ 1799.

rike — det af våldsamma skakningar sönderslitna Neapel kunde knappast tagas med i räkningen. De österrikiska segrarna från 1799 hade dock snart bytts i nederlag; och kejsarstatens allmänna förhållanden, hvilka Armfelt lärde känna vid tvenne besök under loppet af år 1800, voro ej egnade att locka en främling, hvars uppgift, enligt hans egna ord, var att »med något slags säkerhet vinna ära och bröd». Efter det sistnämnda af dessa besök förklarade han bestämdt: »för millioner ville jag hvarken vara general eller minister i detta land.» *

Det blef sålunda icke såsom en politisk lego-general i främmande tjenst, som Armfelt fick mäta sina krafter med fransmännen: i stället skedde det längre fram i spetsen för svenska trupper och för hans fosterlands försvar i dess tyska besittning Pommern. Föga ärofull blef utgången af pommerska kriget; men de vapenskiften, som under Armfelts ledning der egde rum, visade, att anförarens krigiska mod var detsamma, som då han stridde vid Elgsö och Savitaipal, om också den personliga tapperheten fortfarande var större än fältherrens beräkning. I engelsk, rysk eller österrikisk tjenst hade han svårligen kommit att skörda nya lagrar eller kunnat med sin ridderliga ifver och sitt krigiska mod gifva en ny vändning åt de strider, ur hvilka Bonapartes och hans generalers öfverlägsna krigskonst länge hemförde segern.

* * *

Medan vexlande planer för Armfelts framtid i Sverige och i utlandet uppgjordes och till större delen förföllo, hade han under sitt kringirrande lif i utlandet tillfälle att röra

* Från detta besök berättar han följande samtal med kejsar Frans (i bref till sin hustru $^{17}/_{12}$ 1800): »Kejsaren sade mig: Un homme comme vous serait un trésor à avoir au cabinet, comme à l'armée. Jag svarade H. M:t: Tout homme, qui n'est pas employé comme il doit l'être, nuit aux affaires; V. M. I. ne manque ni de généraux, ni de ministres, mais il lui a plu de les mettre sous la remise.» I allmänhet säger sig Armfelt under sin vistelse i Wien hafva sagt vederbörande skarpa sanningar och varnat för följderna af den Thugutska politiken. Ännu 1802 berättar dock Armfelt, att ärkehertig Karl af Österrike låtit »sondera» honom, om och på hvad vilkor han vore villig att gå i österrikisk tjenst. Denne väntade emellertid då sin utnämning till svensk minister i Wien.

sig i de förnämsta kretsar och att göra bekantskap med en mängd af samtidens ryktbaraste personer. Hans förtroliga bref från dessa år innehålla derföre åtskilligt af allmännare intresse utöfver hvad som rörer hans egna lefnadsöden.

Det var i Karlsbad 1799 som Armfelt, för första gången efter ensligheten i Kaluga och den långvariga sjukdomen i Berlin, kunde deltaga i den stora verldens nöjen. Det sällskap, som der samlades på sommaren detta år, var ovanligt lysande. Det var en hel »jordisk Olymp», såsom Armfelt uttrycker sig, af furstliga personer: en rysk storfurstinna, »alla verldens Koburgar»,* en prins af Würtemberg, hertiginnan af Kurland samt — hertigen och hertiginnan af Södermanland och prinsessan Sofia Albertina af Sverige. För att undvika att råka det hertigliga paret, hvilket Armfelt ansåg såsom sina personliga fiender — »finge hertig Karl och hans dygdiga maka råda, sade han, så vore jag ej i fred på jordklotet, ej en gång hos antipoderna» —, stannade han på vägen till Karlsbad åtta dagar i Töplitz; men kom ändå så tidigt till Karlsbad, att han fick se hertigen och hertiginnan spatsera framför sin vagn, då han åkte in genom den lilla stadens gator. De afreste dock efter ett par dagar, och Armfelt undvek allt sammanträffande med dem.**

Med prinsessan och abbedissan Sofia Albertina, som någon tid derefter ankom från Quedlinburg, och som, dans- och nöjeslysten som hon var, ifrigt deltog i societetens nöjen, undgick han deremot icke att sammanträffa. Armfelt var, såsom

* »Fadern ser ut som en oxe, äldsta sonen som en kalf; du ser att ändå l'esprit de famille existerar», skref Armfelt skämtsamt.

** Ytterligare anledning till missnöje med hertigen hade Armfelt fått genom hvad han förnummit om dennes oförsigtiga yttranden under ett besök i Wien: huru han nedsatt Armfelts person, skrutit med det fintliga sätt, på hvilket Piranesi bemäktigat sig Armfelts papper, berättat de misshälligheter inom kongl. familjen, hvartill Gustaf Adolfs födelse gifvit anledning o. s. v. Med skäl fann Armfelt, att det var »en infami» att berömma sig af en bedrift, sådan som pappersstölden i Florens. (Armf:s bref $^{15}/_{6}$, $^{1}/_{7}$ 1799.) Under en vistelse i Berlin på hösten samma år gjorde en egendomlig tillfällighet, att Armfelt och det hertigliga paret kommo att bo i samma hotel. »C'est un sort plaisant, skrifver Armfelt, qui réunit au centre de l'Europe deux personnes si peu envieuses de se rencontrer. Mais hélas! aujourd'hui bourreaux et victimes, tous sont confondus et pêle-mêle sur la scène.»

vi minnas, då ännu icke rehabiliterad, och en svensk prinsessa af kongl. huset kunde icke med honom hafva någon bekantskap. Det oaktadt skrifver Armfelt: »Abbedissan och jag äro på en admirable fot med hvarandra. Vi råkas, befinna oss i samma rum och — känna hvarandra alldeles icke.» Någon gång hände det, att de sammanträffade i enskilda kretsar och måste tillbringa flera timmar »bec-à-bec» med hvarandra, men i allmänhet undvekos dylika sammanträffanden, så vidt möjligt var, och på goda grunder.* I prinsessans sällskap befann sig grefvinnan Stenbock, född Forsberg — »la petite soeur intéressante, et son aimable petit mari, le lieutenant-général Stenbock, qui pour être meilleur genéral, quitta le service comme lieutenant pendant la guerre»,** — samt några andra svenskar. Damerna visade Armfelt tillbörlig höflighet, men herrarne voro »fiera», till dennes stora förargelse. Äfven andra svenskar i Karlsbad undveko att igenkänna Armfelt, liksom hans gamle kollega grefve Ruuth gjort föregående år, då Armfelt vistades der med sin familj.

Så mycket närmare slöt Armfelt sig till en krets af svenskar, som erinrade om lyckligare tider och som mottogo honom med en välvilja, hvilken han knappast synes hafva väntat.

---

* Mot den korpulenta, till åren komna prinsessan och hennes danslystnad lät Armfelt ofta sina sarkasmer spela: »När hon dansar, borde man sätta på affischen: »Danse et spectacle». »Notre grosse abbesse, säger han en annan gång, conserve encore sa suprématie — quant au cul et ventre.»

** Se detta arbete, I: 322. Grefve Gustaf Stenbock var hofstallmästare hos prinsessan och lär såsom sådan i Karlsbad, enligt Armfelts uppgift, hafva gjort anspråk på rang af generallöjtnant samt burit en uniform, som antydde denna militära grad. Hans giftermål med m:lle Forsberg, »Lolotte», gaf, såsom bekant, anledning till många rykten och gissningar rörande hennes börd. Sofia Albertina ansåg och behandlade henne som sin syster, till stor förtörnelse för prinsessans slägtingar. Hertiginnan af Braunschweig, Lovisa Ulrikas syster, utgöt sig i vredesmod öfver dessa rykten för Armfelt, då han besökte Braunschweig. »La petite soeur intéressante de l'abbesse, skrifver Armfelt, n'était pas dans sa généalogie de famille. Elle m'a dit: Si c'est bêtise, c'est trop; si c'est méchanceté, c'est folie. Il faut, avant que je voie l'abbesse, qu'elle m'avoue qu'elle a eu tort.» (Jfr Ahnfelt, anf. st. IV: 187.) Äfven hade den gamla 82-åriga damen för Armfelt formaliserat sig öfver hertiginnans af Södermanland uppträdande i Pyrmont: hon hade dansat, så att hon tappat skorna. »Cela lui parut un peu fort.»

Det var syskonen Axel och Sophie Fersen, den sistnämnda nu enka efter grefve A. L. Piper, samt baron Evert Taube, till hvilken grefvinnan Piper stod i ett intimt förhållande. De båda sistnämnda hade tillbragt vintern 1798—99 i Berlin — Taube hade der ett slags politisk beskickning* — och flitigt umgåtts med Armfelts familj. Grefvinnorna Piper och Armfelt voro sedan gammalt förbundna. Taube och Armfelt hade, såsom vi sett, täflat om konung Gustafs ynnest och i viss mån varit hvarandras motståndare.** Under högmålsprocessen hade Taube gjort allt för att fria sig från misstanken att hafva varit i hemligt förstånd med Armfelt; och det ansågs, att han t. o. m. motverkat hans rehabilitation.*** Nu var emellertid allt gammalt groll glömdt, och Armfelt yttrar sig i bref till sin hustru ofta med tacksamhet om den »utsökta godhet och attention», med hvilken han af dessa landsmän bemöttes.

Baron Taube slutade sina dagar i Karlsbad den 15 Aug. 1799. »Der har vår unge konung en trogen tjenare mindre, — skref Armfelt vid underrättelsen om hans död — och då antalet är litet, är förlusten känbar.» † Sjuk och lidande hade Taube kommit dit; han trodde sjelf, på grund af en läkares oförsigtiga utlåtelse, att han vore förgiftad genom »aqua tofana», det långsamt tärande gift, som vid denna tid så ofta spökade i samtidas, icke minst i Armfelts inbillning. Ett rykte utspriddes, att Taube skulle hafva blifvit förgiftad vid svenske ministern v. Engeströms bord; och denne har berättat, att Armfelt sökt förklara uppkomsten af detta kränkande rykte på ett sätt, som dock icke var nedsättande för Engeström.†† Sjelf var Armfelt öfvertygad om orimligheten af ryktet, att middagen hos Engeström varit orsaken till Taubes död. Han trodde visserligen, att denne icke dött en naturlig död, »men, skrifver han till sin dotter, om baron Taube icke fått en

* Se härom L. v. Engeström II: 40 o. f. och Schinkel IV: 26.

** Se detta arbete I: 392.

*** Se ofvan, sid. 355.

† På ett rörande sätt hade Taube på dödsbädden gifvit luft åt sina rojalistiska tänkesätt, berättar Armfelt: »Ack, om jag finge lefva så länge, utropade han, att kungen hade en son, huru nöjd skulle jag ej dö!»

†† Se L. v. Engeström, Minnen II: 45.

annan middag eller supé för tre eller fyra år tillbaka, så skulle han ännu lefva».

Baron Taubes sjukdom och död vållade, att Armfelts vistelse i Karlsbad förlängdes. Först i senare delen af Augusti lemnade han denna plats i sällskap med de sörjande syskonen Fersen. Sophie Fersen hade genom Taubes död så godt som för andra gången blifvit enka, ehuru hon icke ansåg sig böra emottaga det anbud af vigsel, som Taube på dödsbädden gjorde henne.* Till Axel Fersen slöt Armfelt sig nära under denna tid och synes för honom hafva känt verklig sympati. »Med sin kalla min, säger Armfelt om Fersen, har han ett mycket känsligt sinne och stor redbarhet. Ju mer man lär känna honom, desto mer håller man af honom; det är en af de sällsynta och pålitliga menniskor, som vårt tidehvarf endast sparsamt frambringar.»

Det var med kritiska blickar, som Armfelt i Karlsbad åter gjorde sitt inträde i umgängeslifvet, efter flera års frånvaro. Han märkte den förändring i sätt att vara, klädedrägt och seder, som franska revolutionen medfört icke blott i Frankrike, utan öfver hela Europa. Armfelt fann sig till en början »déplacé» och »hors de mode». »För att rädda mig från att se enfaldig ut, söker jag att alltjemt hafva korten i hand. Jag kan ej låta bli att förarga mig öfver en löjlig eller jakobinsk drägt eller yttranden, som på min tid icke skulle hafva ansetts vara af god ton.» Han ansåg, att »forna tiders uppfostran, då man icke så mycket sökte att närma sig naturtillståndet, vida mindre förstörde behaget» än öfverdrifterna i antikhärmningen, hvilken var tidens herskande mod i klädedrägten; han fann, att det var en galenskap, att damerna i sin drägt ville efterbilda »grekiska statyer». Att den ryska storfurstinnan, storfursten Konstantins gemål, som vistades i Karlsbad, roade societeten med att leka blindbock i »Sachsiska salen», fann han vara ett egendomligt nöje, som föga erinrade om den förnäma verlds, hvars nöjen han sett i Versailles och i Gustaf III:s hof. — För öfrigt återfann Armfelt i Karlsbad

* Armfelts bref till sin hustru $^{10}/_{9}$ 1799.

sina vänner från Berlin, grefve Panins familj, och infördes genom dem i den talrika ryska kretsen, hvars främsta hus var furst Orloffs. Praktfulla fester samlade der på nationella ryska festdagar brunnssällskapet af alla nationer.

Oftast och helst trifdes Armfelt dock hos hertiginnan af Kurland och hennes familj. Det var här som han med dem knöt den förbindelse, som för en tid af ett par år blef af inflytande på hans lefnadsöden.

* * *

Redan på sommaren 1798 hade Armfelt under sin vistelse i Karlsbad jemte sin familj gjort bekantskap med hertiginnan Dorothea af Kurland, gift med Kurlands siste hertig Peter, af huset Biron. Tre år förut hade denne till Ryssland sålt sitt hertigdöme, hvilket dermed upphörde att tillhöra de sjelfständiga staternas antal; sedermera hade han i stället köpt det i Schlesien belägna lilla hertigdömet Sagan, ett gods i Böhmen, kalladt Nachod, samt slottet Löbichau, beläget på Altenburgska området. Ur sitt och sitt hertigdömes politiska skeppsbrott hade han räddat stora rikedomar och behöll fortfarande titeln hertig af Kurland. Sjelf vistades han företrädesvis i enslig tillbakadragenhet på slottet Sagan, medan hans hustru och döttrar i Karlsbad och på Löbichau omgåfvo sig med en krets af beundrande vänner, hvilka njöto en storartad gästfrihet. Hertiginnan af Kurland, född grefvinna von Medem, hade varit en vid det östra Europas hof gerna sedd och firad skönhet, för sin godhet, sin gifmildhet och sina älskvärda egenskaper allmänt älskad inom det lilla rike, som inre tvedrägt och olyckor bragt på fall. Född 1761, var hon vid tiden för sitt sammanträffande med Armfelt 37 år och moder till fyra då lefvande döttrar, af hvilka den äldsta, den 18-åriga prinsessan Katharina Fredrika Wilhelmina, i Karlsbad visade sig i hela glansen af en sällsynt ungdomsfägring. Hertiginnan Dorothea var, ej blott på grund af sin rang, utan äfven genom personliga egenskaper, den förnämsta personen i det brunnssällskap, som 1798 var samladt i Karlsbad. För den landsflyktiga familjen Armfelt fattade hon från början ett lifligt

intresse, och omfattade ej blott den politiske flyktingen utan äfven hans hustru och barn med synnerlig välvilja, hvilken äfven sedermera visade sig genom en fortsatt brefvexling, frikostiga gåfvor och ett lifligt deltagande, särskildt för barnens utveckling och förkofran.

Då Armfelt 1799 i Karlsbad, utan att vara åtföljd af sin familj, återsåg hertiginnan af Kurland, kunde hon ej göra anspråk på att vara den förnämsta i rang, — vi erinra oss att den böhmiska badorten detta år gästades af »en hel jordisk Olymp» — men Armfelt dröjde ej att för sin hustru förklara, att hon fortfarande intog första platsen såsom »den älskvärdaste af våra halfgudinnor». Han fann henne »god och söt som en ängel» och rönte många prof på hennes välvilja. »Alla som talt väl om mig, skrifver Armfelt, har hon distinguerat, andra har hon bouderat.» Den krets, som Armfelt tillhörde i Karlsbad, blef äfven hennes. Med honom och hans vänner deltog hon i sorgen öfver baron Taubes bortgång; åt dennes stoft erbjöd hon en hvilostad på sitt slott Löbichau, dit det äfven fördes från Karlsbad, hvarest det utan presterligt biträde jordats af grefve Axel Fersen.* I allmänhet visade den främmande furstinnan ett lifligt intresse för Sverige, hvilket äfven, ehuru visserligen icke till Armfelts fägnad, medförde, att prinsessan Sofia Albertina kom att tillhöra hennes krets.

Från Leipzig, hvarest Armfelt, efter afslutandet af sin ofvannämnda resa till Braunschweig, sammanträffade med sin nyvunna beskyddarinna och vid hvars stora höstmarknad han af henne öfverhopades med frikostiga skänker, följde han henne till lustslottet Löbichau.

* På hennes bekostnad uppfördes i parken vid Löbichau ett monument öfver Taube, till hvars inskrift Armfelt gifvit idéen. Den bortgångne Gustavianen nämndes der: »Gustavi Adolphi alter parens» och »Terror novatorum, nisi intercepissent» — epiteter, hvilkas anspråksfullhet icke undgingo att i Sverige väcka en viss anstöt. (Se Adlerbeth, anf. st. III: 44.) Längre fram, medan Armfelt tänkte på att för framtiden slå ner sina bopålar i granskapet af Löbichau, skref han: »Je crois que je finirai par m'y fixer et avoisiner ma tombe à celle du pauvre baron Taube. La postérité fera alors peut-être la réflexion que les meilleurs amis de Gustave III ont été forcés par le sort de chercher, dour couvrir leurs os, une terre étrangère.»

På följande sätt har hertiginnans af Kurland biograf* skildrat denna plats, der hon företrädesvis älskade att vistas och som genom hennes omsorger och skönhetssinne blifvit omskapad till ett intagande landtligt hem i en förtjusande naturomgifning. »En rymlig balkong, som lemnar en idyllisk utsigt öfver ängarnes gröna gräsmatta och rundt omkring är sirad med rika blomsterrankor, hvilar på joniska kolonner. I byggnadens inre herskar konsten i en rikedom, som dock icke är öfverlastad. Alster af den finaste smak, föremål af den utsöktaste prydlighet, hvilken närmar sig prakt, fylla och pryda salarna så väl som de mindre rummen; det ena gemaket är mera inbjudande än det andra. Längst inne i raden af rum vistades herskarinnan bland sina blommor, sina taflor och sina böcker. Den som blickade ditåt och såg, huru denna intagande gestalt rörde sig bland sina rosor, kunde knappast undgå att känna intrycket, af något underbart eller tänka på ett féeri ... Det var ingen öfverdrift, då främlingar, som sågo denna sköna furstliga qvinna vandra fram genom sin förtjusande skapelse, i blomsterträdgårdarna och i dessa prydliga salar, yttrade sin öfverraskning vid denna anblick: det var, sade de, som om en blomstrande fantasibild af en skaldeingifvelse, värdig en Ariosto, plötsligt förflyttats i verklighetens klara ljus.»

I detta intagande hem blef Armfelt en kär och gerna sedd gäst, som från början behandlades med synnerlig utmärkelse. Liksom den ofvan citerade tyske biografen fann han Löbichau förtjusande med sina blommor, sina konstföremål och sitt bibliotek, och med den älskvärda furstliga värdinnan, som på honom slösade bevisen af sin vänskap. Det lif, som der fördes, var »ljuft och stilla», och omgifningarna voro »bland de angenämaste i Europa». Det sällskap, som i detta gästfria hem för glädje och förfinad lefnadsnjutning var samladt på hösten 1799, fann Armfelt »gladt och angenämt; man lämpade sig utmärkt väl för hvarandra och lefde endast för att bidraga till den ömsesidiga trefnaden». Talrik var den skara, som der var samlad; husets samtliga innevånare, betjeningen

** Tiedge, i den utförliga lefnadsskildringen »Anna Charlotta Dorothea, letzte Herzogin von Kurland», Lpzg 1823.

inberäknad, närmade sig hundratalet. Men det oaktadt hade Armfelt ensamt för sin räkning en våning af fyra rum, valda och möblerade med särskildt afseende på den svenske gästens smak och lefnadsvanor. Värdinnan öfverhopade honom fortfarande med dyrbara skänker — »jag törs ej andas i hertiginnans présence, skrifver Armfelt, eller visa att något behagar mig, utan att strax få det som present» — och sökte på allt sätt sörja för hans beqvämlighet och trefnad. Honom till ära gafs på den unge svenske konungens födelsedag d. 1 November en fest i det närbelägna Altenburg — en öfverraskning, som Armfelt å sin sida besvarade med att vid hemkomsten till Löbichau arrangera ett karnevalsnöje, der kupletter sjöngos och det dansades till långt fram på morgonen. *

Att genom Armfelt söka förbindelser i Sverige synes hafva från början legat den kurländska furstinnan om hjertat. Tidigt väcktes förslag att genom inköp af jordegendom i Sverige — förslagsvis nämndes Finspong i Östergötland — derstädes placera en del af hennes förmögenhet; och en giftermålsförbindelse mellan Armfelts äldste, nu sjuårige son och hertiginnans yngsta sexåriga dotter Dorothée, ett intagande barn, vid hvilket Armfelt mycket fäst sig, är ofta på tal i hans brefvexling. Förslaget härom väcktes af hertiginnan: i. ett egenhändigt tillägg till ett af Armfelts bref till hans hustru har hon såsom skäl härför anfört, att hon vore öfvertygad, att gossen »komme att likna sina föräldrar, hvilkas utmärkta egenskaper skulle utgöra hans bästa arf». Äfven hertigen af Kurland, som lefde i ensamheten på Sagan, gaf sitt samtycke till denna tidigt påtänkta familjförbindelse. För att något utjemna rangskilnaden mellan hertigdottern och friherresonen, var man betänkt på att skaffa ynglingen en grefvetitel från Wien, hvarest hertiginnan ansågs hafva stort inflytande. **

* I allmänhet togs Armfelts sedan ungdomen öfvade »esprit d'arrangement» i denna krets ofta i anspråk. Bland hans papper finnas dramatiska utkast och poem från denna tid, alla på franska; och hans vittra författarskap, som hvilat sedan den första ungdomstiden, hade i denna krets en efterblomstring, ehuru nu som förr endast såsom sällskapstalang.

** Att i Sverige få samma värdighet åt sin son, på grund af ett anbud om grefvevärdighet, som gjorts Armfelt vid Gefle riksdag, men som han då afslagit, var en förhoppning, som föresväfvade Armfelt, men som snart öfvergafs. — Hela

Det var redan vid detta första besök på det idylliska Löbichau, som dessa luftslott byggdes. Armfelts afsigt var emellertid ej från början att förlänga sin vistelse der. Han fann efter några veckors vistelse på Löbichau, att det vore en »Kalypsos ö», och han ansåg sig icke böra för tillfället längre njuta den storartade gästfriheten i detta furstliga hem. Hans framtidsplaner för vintern 1799—1800 voro obestämda; men hans afsigt var att efter en vistelse i Dresden begifva sig till Wien och derifrån möjligen till Italien.

Armfelt lemnade Löbichau och hade någon tid vistats i Dresden, då han plötsligt, genom tvänne ilbud från hertiginnan af Kurland, kallades att infinna sig hos henne. Förändringar inom familjen förestodo: hertigen af Kurland hade på Sagan fått ett slaganfall, och hans bortgång väntades inom en nära framtid; äfven hertiginnan hade svårt insjuknat och från Löbichau blifvit förd till Prag. Till råd och hjelp under denna kritiska tid önskade denna familj af qvinnor att få anlita Armfelts erfarenhet, vana vid affärer och underhandlingar af hvarjehanda slag. Han skyndade till Prag, hvarest hertigen af Kurland kort förut köpt ett palats; och dennes kort derefter inträffade död gjorde Armfelt till ett slags boutredningsman vid det stora arfvet af egendomar, belägna i olika stater, och af en betydlig kontant förmögenhet.

Dessa förhållanden gjorde, att Armfelt för längre tid blef fäst vid den furstliga familj, hvars gäst han varit på Löbichau. Större delen af år 1800 tillbragte han tillsammans med enkehertiginnan af Kurland och hennes familj, dels i Prag, dels i Karlsbad, dels på Löbichau och Sagan. På sistnämnda stället var Armfelt med om de högtidligheter, med hvilka den äldsta af de kurländska prinsessorna, Wilhelmina, i kraft af fadrens testamente, mottogs såsom »regerande hertiginna» af Sagan. Det skedde med stor pomp och ståt, med triumfbågar och salutskott, parad och uppvaktningar af stater och korpser. Slottet Sagan var stort och praktfullt, men dess ödsliga salar behagade Armfelt mindre än det landtliga Löbichau.

giftermålsförslaget, bygdt på långa framtidsutsigter, förföll på grund af ändrade förhållanden, och Armfelts tillernade sonhustru blef i stället gift med den franske hertigen af Dino, af huset Talleyrand-Perigord.

Han blef under denna tid så godt som en medlem af denna familj. Hertiginnan af Kurland har i ett bref till Armfelts hustru* på följande sätt skildrat hans ställning: »Han är vår bäste vän; vi hafva inga hemligheter för honom, det tillhör våra vanor att meddela honom allting och få del af hans åsigter och råd. Han har gjort oss väsentliga tjenster; hans bifall är oss ett behof.» Armfelts biträde gälde i första rummet ordnandet af familjens ekonomiska angelägenheter. Penningar skulle placeras i värdepapper och jordegendomar; åtskilliga underhandlingar, af till hälften diplomatisk art, måste dervid ega rum med myndigheter i de länder, der den stora förmögenheten var placerad. Fråga var ännu ofta å bane att köpa en större egendom i Sverige; men det missnöje, som Armfelt kände öfver det sätt, på hvilket hans egna ekonomiska angelägenheter behandlades i hans fädernesland, gjorde honom nu mindre benägen att tillstyrka denna åtgärd.** Ordnandet af dessa angelägenheter kräfde mycken tid och omtanke, och sysselsatte för den närmaste tiden Armfelt så, att alla framtidsplaner för tillfället syntes lagda å sido.. »Jag, som ej tycker om affärer, skref han till sin hustru, finner mig nu nedsjunken i gräl.» Likväl synes allt länge hafva aflupit i största sämja och »med ömsesidig générosité».

Ej blott angelägenheter af ekonomisk och juridisk art ingingo i de förtroenden, som denna familj lemnade husets vän och manlige beskyddare. De unga prinsessorna voro rika arftagerskor, och friare anmälde sig i mängd under familjens vistelse i Prag. Det var Armfelt, som fick förtroende af alla dessa angelägenheter, vid hvilka hjertat hade mindre att säga än politiska och ekonomiska hänsyn; och det torde dervid hafva varit hans råd, som följdes. Af hans hand finnes koncepter i behåll till mer än ett bref i hithörande angelägenheter, skrifvet i den unga prinsessan Wilhelminas af Sagan namn. Först trolofvad med fältherren Suworows son, då denne med sin fader vistades i Prag i början af 1800, knöt hon, då det dröjde med

* $^5/_2$ 1801.

** Att draga in 4 à 5 millioner, skrifver han, hade kunnat vara artigt för det landet; men de som skaffa dem *ur* landet genom infamier och fäaktighet, äro mer ansedda.»

kejsar Pauls samtycke till detta giftermål med de dervid fästa vilkor, kort derefter, såsom det synes på Armfelts råd, en ny förbindelse med prins Louis de Rohan-Guémené. Han var en fransk emigrant, bosatt i Wien, »un homme de qualité, säger Armfelt, qui n'a pas le sou», men som egde ett lysande namn och hvars giftermålskandidatur ifrigt understöddes från Österrike.* Prinsessans af Sagan bröllop med prinsen af Rohan stod i Juni 1800, men någon äktenskaplig sammanlefnad synes icke deraf hafva följt; prinsen af Rohan fortfor att en stor del af år 1800 vistas i Wien, och hans gemål på sin fäderneärfda besittning. Ett par månader före prinsessan Wilhelminas bröllop hade hennes yngre syster, prinsessan Pauline, gift sig med arfprinsen af Hohenzollern-Hechingen. Vid uppgörandet af giftermålskontrakten var Armfelt den kurländska familjens ombud och berömmer sig af att vid de diplomatiska underhandlingar, som fördes, hafva stått på deras bästa.

Äfven de unga prinsessornas moder, hertiginnan af Kurland, hade 1801 ett giftermålsanbud, hvarvid Armfelt hade friarens uppdrag att tala hans sak. Det var hertig Fredrik Adolf af Sverige, som vistades vid Karlsbad sommaren samma år och som gifvit honom i uppdrag att tjena såsom ombud. Svaret blef afböjande; och ovisst är, om Armfelt, som kände prinsens skröplighet, med synnerlig ifver fullgjort uppdraget.**

Dessa tjenster belönades med frikostiga gåfvor af bohagsting, konstföremål, hästar och ekipager o. s. v. Fråga var, att Armfelt skulle få besittningsrätt för sin lifstid till ett stort gods i närheten af Löbichau, hvilket hertiginnan af Kurland skulle köpa; äfvensom att han för medel, som af henne tillhandahölles, skulle för egen räkning der köpa en mindre egendom,

* Bland andra friare nämner Armfelt prins Louis Ferdinand af Preussen och en prins af Hessen-Homburg.

** Se Tiedge, anf. st. s. 189, hvarest ett bref från hertigen finnes tryckt. Året förut hade Armfelt i Leipzig träffat hertigen. »Han var bålt artig mot mig, skrifver Armfelt, och talte galant om kungen, om regeringens principer etc. Han har undergått en stor omvändelse sedan 1789. Då var han så elak som trots någon af bröderna vid Anjala-förbundet. Om mig och mina personliga öden talte han äfven beskedligt. Stackars herre, han är bålt eländig.» (⁸/₁₀ 1800.)

för att der i kretsen af sina nya vänner och sin egen familj, hvilken borde lemna Sverige, framlefva sina återstående dagar.* Intetdera af dessa förslag kom till utförande. I sina bref till sin hustru prisar Armfelt uppriktigt den vänskap och uppmärksamhet, som visades honom: han njöt »samma omvårdnad som i sin egen familj», hvilket han ansåg såsom en synnerlig gunst af ödet. »Det faller underligt före, säger han, då man har passerat 40 år af sin lifstid utan att finna hos dem, man gör tjenster, någon erkänsla, att en gång i verlden se sig väl bemött»; och han erkänner för sin hustru, att »efter dig och min Augusta är hela den familjen mig hjertligen kär».

I den furstliga kretsen hade Armfelt sålunda funnit tillgifna vänner, som ersatte bristen på ett eget hem, något hvaröfver han stundom vemodigt klagar. »Då man icke helt och hållet kan blifva kosmopolit, då man har egna barn och egen familj, så blir likväl en tomhet, som den ömmaste vänskap och den mest suiverade attention ej kunna uppfylla.» Men för sin hustru förklarade han bestämdt: »Bättre och ömmare vän än hertiginnan af Kurland gifves ej på jorden. Begge 40 år, sjukliga och kloka, mêlera vi ej amour i vår vänskap. Publiken kan tro hvad de vilja; vore du med oss, så vet jag visst, att du deltoge af godt hjerta i vår liaison.» **

»Publiken» började också hviska hvarjehanda rörande Armfelts ställning i den kurländska familjen. Äfven till Sverige trängde dessa rykten. Det sades, att han vore hertiginnans af Kurland älskare, och att han förstått begagna sig

* »När du då lemnat ifrån dig din lilla ängel, skrifver Armfelt till sin hustru från Löbichau i Dec. 1800, och uppfylt det sista mått af erkänsla för vår odödlige, men i grafven liggande vän och välgörare, så kommer du under *mitt* tak, der Svea hofrätt och djefvulens anhang ej har mer befattning, och der jag ej kan mista det jag eger eller blifva ärfd, medan jag lefver. — Lugn och indépendance skola då blifva vår belöning för det vi lidit, och hafva vi ej öfverflöd, skola vi med Guds hjelp ej sakna det nödvändiga.» Hertiginnan af Kurland omnämner detta sistnämnda förslag i ett bref till grefvinnan Armfelt ($^{8}/_{2}$ 1801): »Armfelt va acheter une terre dans mon voisinage; mes enfants s'y établiront également, et chacune de nous se propose à arranger et meubler une chambre pour l'excellente M:me d'Armfelt.»

** $^{3}/_{9}$ 1800.

af hennes svaghet för att förvärfva rikedom: han egde nu ett kapital af 160,000 rdr b:co sp. och hade dessutom af henne fått ett gods, värdt 60,000 dukater, hvarest han för framtiden skulle bosätta sig, o. s. v.*

Dessa uppgifter voro ogrundade; men ryktet var dock icke helt och hållet på villospår. Hertiginnan af Kurland torde väl, såsom Armfelt säger, ej hafva »mêlerat amour i sin vänskap» för honom; och hon hade hunnit öfver åldern för de passioner, åt hvilka hon tidigare äfven torde hafva skattat, om också förtalet och afunden mer än billigt sökt fläcka hennes rykte. Men hennes äldsta dotter, den sköna prinsessan af Sagan-Rohan, drogs småningom inom trollkretsen af Armfelts tjusningsförmåga — och han inom hennes. Den dagliga samvaron, gemensamma resor och sysselsättningar ökade lidelsen; och det giftermål efter stora verldens sed, som han varit med att för henne uppgöra, utgjorde intet hinder för att ett kärleksförhållande mellan den 43-årige mannen och den 19-åriga qvinnan snart blossade upp i full låga. Det var en moralisk förvillelse, som var af mera än tillfällig art; samtiden kände den, och i den historiska literaturen finnes den omtalad. Den kan derföre icke i Armfelts lefnadshistoria förbigås, och har icke undgått att öfver denna period af hans lif kasta en af dessa skuggor, hvilka det icke kan vara berättarens afsigt att utplåna ur skildringen af ett lif, der ljus och skugga bröto sig i ständig vexling. Denna förbindelse eger derjemte sitt intresse såsom en psykologisk märkvärdighet; ännu bevarade bref vittna om glöden af den lidelse, med hvilken de båda älskande voro fästa vid hvarandra.

»Ja, jag har älskat, skrifver Armfelt till den sköna furstinnan. Denna känsla var oskiljaktig från mitt lif; men jag trodde icke, att sedan jag hunnit de år, då lugnet borde efterträda passionerna, mitt hjerta ännu skulle kunna brinna så som det brinner för dig.» — »Allt förefaller mig oförklarligt, säger han i ett annat bref. Jag fann dig öfverlägsen allt hvad jag hade sett vid dina år, och jag smickrade mig med den fåfänga tanken, att jag skulle kunna utveckla din karakter

---

* Se Ahnfelt, anf. st. III: 249, 253.

och ditt hjerta. Jag tappade bort mig sjelf, ty jag öfverlemnade mig åt en känsla, som för alltid inverkade på mitt lynne och mitt hjerta och som slutligen gjorde mig mera till slaf än till herre. Det är under denna sinnesförfattning, som jag läser i dina ögon, som jag väntar att höra din mun uttala, att jag är älskad! Knappast kan jag tro det, men ack! sådan är den menskliga naturens svaghet, att man alltid tror hvad man önskar. Jag kände mig outsägligt lycklig; denna tanke fylde min själ med lycksalighet, jag njöt deraf i fullaste mått.»

Så svärmade han ännu, mannen, som redan börjat vandringen utför lefnadens branter, som njutit och lidit så mycket och i hvars lif kärleksförbindelser af mer och mindre öfvergående slag spelat en så stor rol. Och sådan var makten af hans personlighet, att hon, furstinnan, den unga, firade skönheten, med hela ungdomens lidelse hängaf sig åt honom, som hon från början betraktat som sin andre far och sin lärare.

Tvenne år räckte denna förbindelse, och en dotter blef deraf frukten. Förbindelsens oregelbundna beskaffenhet innebar dock redan i och för sig fröet till dess upplösning. Dertill kommo äfven yttre förhållanden; och, med all den romantik, allt ömsesidigt svärmeri, som hvilade öfver början af detta kärleksförhållande, torde i de båda älskandes skaplynne äfven hafva legat hinder för dess fortfarande bestånd. Armfelts naturliga häftighet och oroliga lynne hade genom sjukdom och motgångar, såsom vi sett, icke blifvit blidare; och med all sin älskvärdhet saknade han det tålamod, som synes hafva varit nödigt vid ett förhållande af så ömtålig art. Wilhelmina af Sagan var en qvinna med starka, om också ej på djupet gående lidelser och med ett förstånd, som var vida öfver hennes år; af sin moder hade hon ärft gifmildheten och det goda hjertat. Ett oböjligt lynne, benägenhet för förströelser och njutningar af hvarjehanda slag samt en viss fallenhet för att trotsa konvenansens fordringar gåfvo dock redan tidigt ett visst äfventyrligt drag åt den sköna furstinnans lif. Dessa fel utgjorde också en väsentlig anledning att så väl den otillåtna förbindelse, som hon knöt med Armfelt, som hennes äktenskap ej kom att medföra någon

långvarig lycka.* Armfelt sjelf skildrar henne, i ett bref till sin hustru, såsom egande »mycket vett och karakter, inskränkt i sina liaisons, i högsta grad vän af sina vänner, men kall och fière, då man ej är henne i lag». Han fann henne charmant »såsom vän och souveraine, om hon hade ett stort rike»; men han synes tidigt nog hafva funnit, att hon såsom hustru eller älskarinna ej i längden skulle kunna bereda en mans sällhet.

Det var efter en gemensam vistelse i Paris, som Armfelts och prinsessans af Sagan förbindelse afbröts, på våren 1802. Hon reste till London och kastade sig der i nöjenas hvirfvel samt underrättade derifrån, att hon betraktade förbindelsen med Armfelt såsom bruten; han gick att söka helsa vid baden i Aachen och Spa. Ännu flera år efteråt brefvexlade de emellertid på ett sätt och med ett förtroende, som visade att skilsmessan icke qvarlemnat någon bitterhet; och det barn, som utgjorde föreningsbandet dem emellan, förblef föremål för gemensamma omsorger. Äfven den unga prinsessan af Sagan, hvars kärlek för en tid spridt ett nytt skimmer af romantik i den landsflyktiges lif, tjente sålunda till bevis för fröken Rudenschölds förut citerade yttrande om Armfelts förmåga att bevara deras tillgifvenhet, som han en gång älskat, äfven sedan kärleken var förbi: »han förstod att gifva en sådan värme åt sin vänskap, att den lemnade qvar illusionen af hvad som varit.» **

Redan innan denna brytning inträffade, hade dock idyllen i den husliga kretsen på Löbichau tagit ett sorgligt slut. Mellan

---

* Hennes äktenskap med prins Rohan upplöstes genom skilsmessa 1805, sedan äktenskapet redan från början visat sig olyckligt. Sistnämnda år blef hon omgift med en rysk furst Trubetskoi, från hvilken hon efter 11 års äktenskap skildes 1816; 1819 slöt hon för tredje gången, vid 38 års ålder, äktenskap med en grefve v. Schulenburg i österrikisk tjenst. — Hertiginnan af Abrantès har i sina memoirer (VI: 206) gifvit en karakteristik af den stolta skönheten, som icke röjer synnerlig sympati.

** Se detta arbete I: 171. Den dotter af Armfelt och prinsessan af Sagan, som i hemlighet föddes i Hamburg mot slutet af år 1800, blef samma år upptagen såsom eget barn af en bland Armfelts slägtingar, bärande namnet Armfelt, som med sin familj flyttat till Sagan på dennes inbjudning. Genom testamentariskt förordnande sörjde hennes moder — officielt kallades hon hennes gudmor — frikostigt för barnets framtid; och Armfelt adopterade henne sedermera såsom sin dotter på sitt grefliga nummer på finska riddarhuset.

hertiginnan af Kurland och hennes barn, företrädesvis hennes äldsta dotter, hade uppstått oenighet, delvis föranledd af ekonomiska tvister, men företrädesvis beroende derpå, att nya rådgifvare inträngt sig i familjekretsen under Armfelts frånvaro på en längre resa 1801. Det var tvenne neapolitanska ädlingar, bröderna Pignatelli, som, under det fransmännen herskade i Neapel, annorstädes sökte sin lycka och som af Armfelt sjelf blifvit införda i den kurländska familjen. Den yngre af dessa bröder, hertigen af Acerenza, hade, till en del genom Armfelts bemedling, lyckats vinna den tredje af de kurländska arftagerskornas, prinsessan Jeannettes hand; och sedan dess hade det italienska inflytandet blifvit hvarje annat öfvermäktigt hos hertiginnan af Kurland. Hon blef, säger Armfelt, »lefvande uppäten af ett helt band italienare». Hvad som dervid särskildt berörde honom, var att dessa efterträdare i hertiginnans förtroende sökte kasta skugga på hans förvaltning och beskylde honom för egennytta. Prins Belmonte, den äldre brodern, hade, berättar Armfelt, * skrifvit till drottningen af Neapel »att jag ville, för att rikta mig, ruinera hela familjen. Du kan tänka, om det går an att tiga och svälja ner sådant!» I vredesmod reste Armfelt till Löbichau, »så godt som med värjan i hand», efter att skriftligen hafva begärt upprättelse af bröderna Pignatelli. Dessa höllo sig visligen undan vid hans ankomst, förskräckta för den vredgade svenske generalen, och hertiginnan sökte mäkla fred, utan att dock lyckas. »Hon är en ängel, men är nu i sådana händer, att jag icke har något hopp att ställa till rätta», skrifver Armfelt.** »Jag tackar Gud att med äran vara derifrån och vill ej veta af henne och hennes affärer, fastän att hon med tårar i ögonen har begärt att få skrifva mig till, rådfråga mig och behålla mig som vän.»

Beskyllningen för egennytta var förolämpande för Armfelts stolta sinne, och ryktena om de rikedomar, han skulle hafva förvärfvat genom sin förbindelse i kurländska huset, säkerligen ogrundade. Han hade visserligen under ett par år till en del lefvat på dess bekostnad och erhållit dyrbara skänker af den

* Till sin hustru $^{22}/_{9}$ 1801.

** A. till sin hustru $^{29}/_{10}$ 1801.

gifmilda hertiginnan; anbud hade gjorts honom att genom gåfvor eller upplåtelse af jordegendom betrygga hans ekonomiska framtid — anbud, som han visserligen icke afslagit, men som ej heller kommit till verkställighet; och sjelf ansåg han, enligt bref till sin hustru, att han kunde ekonomiskt »reda sig», så länge han hade »Wilhelminas och Jeannettes (de kurländska prinsessornas) affärer om hand». Men de tjenster, han gjort denna familj, kunde äfven vara förtjenta af någon belöning, och de vedergäldes under formen af gästfrihet och presenter, inför hvilkas öfverflöd han, såsom vi sett, i början kände sig förlägen. Armfelt lemnade sina förtroendeuppdrag i den kurländska familjen lika fattig som han mottagit dem; och då han kort derefter (1802) erhöll svenska beskickningen i Wien, sysselsatte frågan om den ekonomiska möjligheten af dess mottagande honom vida mer än den skulle hafva gjort, om han kort förut lyckats förvärfva orättfången rikedom.

I Armfelts lif bildar förbindelsen med denna krets af älskvärda och bildade, om också ingalunda moraliskt oförvitliga qvinnor en egendomlig episod. Dess slut motsvarade icke början; men i tacksamt minne bevarade Armfelt alltid den välvilja, som han der njutit. Säkerligen läto äfven den goda hertiginnan af Kurland och hennes omgifning minnet gerna dröja vid den svenske flyktingens fängslande personlighet, om han ock ej varit utan skuld att familjelyckan blifvit grumlad. Den moraliska måttstock, efter hvilken efterverlden har rätt att mäta sitt klander af denna förbindelse, var ej den samma, med hvilken dylika förhållanden mättes af samtiden.

* * *

En annan samtida episod af Armfelts lif kan förtjena en utförligare redogörelse. Det är hans sammanträffande med den ryske fältherren Suworow. Med entusiasm hade Armfelt följt hans segertåg i Italien och i sina bref ofta uttryckt sin beundran för den store mannens snille.* »Jag kan icke af-

* På grund af dessa skildringar svärmade äfven Armfelts 13-åriga dotter Augusta för Suworow, hvilken fadern i sina bref till henne derföre plägade benämna »ton bien-aimé». Det var på grund af detta intresse, som Armfelt för sin dotter så utförligt redogjorde för sitt sammanträffande med den ryktbare härföraren.

undas hans framgångar, skref han i Augusti 1799, ty min egenkärlek, om den också stegrades ända till vanvett, skulle icke kunna hinna upp till honom. Men jag skulle vilja vara med om hans ära, jag skulle vilja tjena under hans befäl. Tanken att elektriseras af hans snille eller genom tjusmakten af hans oföränderliga framgång skulle göra både min moraliska och fysiska person stor nytta.» En annan gång heter det om Suworow: »Det är kanske århundradets utomordentligaste man, och vore han tio år yngre, så är jag säker att han skulle afgöra Europas öde. Ack, hvad jag skulle önska att få följa honom! Endast längtan derefter ger mig feber.»

Att följa Suworow i härnad mot fransmännen blef icke Armfelt beskärdt; men genom personlig bekantskap fick han lära känna denne ovanlige man, under förtroliga samtal beundra hans snille och förvåna sig öfver hans personliga egenheter. Suworow var nämligen ej blott en af samtidens ryktbaraste härförare, utan också ett af dess största originaler; och mycket har förtäljts om hans egendomliga seder, hans spartanska vanor, hans fallenhet för upptåg, hvilka syntes föga förenliga med hans värdighet, o. s. v.

Det var i Prag, under vistelsen der tillsammans med hertiginnans af Kurland familj, som Armfelt gjorde denna bekantskap. Den 70-årige krigaren var med qvarlefvorna af sin här* efter det blodiga fälttåget i Italien och Schweiz stadd på tåg mot norden. Höljd af ära och rykte, var han föremål för ständiga ovationer. Af kejsar Paul hade han fått titeln furst Italinski, med anledning af sina segrar i Italien; i Wien hade han, oaktadt oenigheten mellan österrikiska och ryska hofven, mottagits med storartad utmärkelse. Han stannade nu i Prag, i afvaktan på förstärkningar för nästa års fälttåg, hvilket enligt hans plan borde öppnas vid Rhen. För att gemensamt med honom uppgöra fälttågsplanen, hade österrikiske

---

* Suworows ryska armé gjorde ett intryck, som föga motsvarade fältherrens rykte. »Som banditer gå de genom landet, skrifver Armfelt, utan ordning och disciplin. De se ut, så att man kan gråta, trasiga, lortiga, magra, officerare som soldater. De marschera ej som trupp, men stryka fram som fårskockar.» Det anmärktes mot Suworows »manière de faire la guerre, que l'estomac n'est jamais compté pour rien». (Stedingks dep. $\frac{11}{22}$ Febr. 1799, R. A.)

generalen Bellegarde och engelska sändebudet i Wien, lord Minto, äfven infunnit sig i Prag. »Momenten» var sålunda, såsom Armfelt skrifver i början af 1800, »intressant» i Prag. Tillfälle till politiska iakttagelser syntes erbjuda sig, och Armfelts förhoppningar att under Suworows befäl få deltaga i det stundande fälttåget syntes hafva utsigt att realiseras.

Vi låta honom sjelf, på sitt målande sätt, skildra Suworows uppträdande i Prag och sitt eget sammanträffande med honom.

»Jag såg Suworow, skrifver han till sin dotter d. 29 December 1799, för några dagar sedan på teatern; hans rykte och egendomligheter hade lockat dit en mängd folk; biljetterna betaltes med tredubbla priset. Teatern var illuminerad och en prolog till hans ära framsades. Han visade sig i ärkehertig Karls loge, klädd i österrikisk fältmarskalksuniform och med alla sina ordnar. Efter prologen, liksom vid hans inträde på teatern, ropades hurra och »lefve Suworow!» med en oerhörd entusiasm. Han svarade med »lefve Frans!» och gaf flera gånger tecken till att han icke önskade att hans namn nämndes, men då han tröttnade dervid, gjorde han djupa bugningar och slutade med att gifva sin välsignelse åt åskådarna på parterren och i logerna. Ingen fann detta löjligt; man bugade sig liksom inför påfven. Under en af mellanakterna trängde sig en ung dam i logen bredvid långt fram för att få se honom. Han bad att få veta hennes namn. Hon blef presenterad, och han ville taga henne i hand, men hon drog den tillbaka af blyghet. Då tog Suworow henne i näsan och embrasserade henne. Publiken kunde då ej låta bli att skratta.

»Jag blef bjuden till middag hos furst-ärkebiskopen; kl. 10 begaf jag mig dit och fann mer än 50 damer i stor gala och allt hvad Prag har stort och förnämt. Ärkebiskopen är en furst Salm, en älskvärd man af den utmärktaste umgängeston. Han mottog mig på det mest förekommande sätt och presenterade mig för alla dessa damer, så att jag, utan att märka det, befann mig nästan ensam herre i ett stort rum bland en mängd damer. Plötsligt kommer Suworow springande, åtföljd af en mängd personer. Han bockade sig djupt och rundt omkring och sade mycket högt, att han rekommenderade sig

åt damernas godhet och vänskap o. s. v. Det lät platt, och sades illa, med slutna ögon och grimaser. Jag stod stilla och betraktade honom. Men han gaf akt på mig och mina ordnar samt närmade sig mig; och sedan furst Gortschakoff på hans fråga sagt honom hvem jag var, flög han mig om halsen, omfamnade mig lifligt och ropade: 'Hjelte, hjelte, du har slagit ryssar, och det dugtigt. Suworow har endast slagit turkar, preussare, polackar och fransmän.'* Derpå tog han mig i hand, släpade mig springande med sig genom hela våningen och ropade detsamma med hög röst, samt förklarade, att han länge önskat göra min bekantskap. Derpå tillkallade han sina generaler och sin stab, presenterade mig för dem och slutade med att säga dessa ord: 'Ja, ja, han har gifvit oss dugtigt stryk: det förtjenar aktning; men han har aldrig upphört att vara trogen sin kung och sitt fädernesland: det förtjenar vördnad och beundran', hvarpå han omfamnade mig ännu en gång. Detta tilldrog sig i närvaro af omkring 150 personer, och jag var till den grad förlägen, att jag aldrig i mitt lif känt något dylikt. Vi begåfvo oss ut i matsalen; äfven der kallade han mig fram i sin närhet. Mig sade han ingenting, som icke utmärkte sig för förstånd och omdöme; men under det allmänna samtalet gjorde han grimaser och sade en mängd galenskaper, liksom för att göra narrarna ett nöje.

»Följande dag bjöd han mig till middag — kl. 8 f. m.** Jag kom dit och fann honom vid sin gudstjenst. Han läste i en stor bok, kastade sig till jorden, samt gick sedan och tog fram musiknoter, hvilka han länge smågnolande undersökte, innan han lemnade dem till gossar, anstälda såsom sångare vid regementena, och till kyrkosångarna. Kapellet var fullständigt utstyrdt; man försäkrade mig, att ingenting fattades och att allt detta medfördes med sex hästar. Det är den

* Jfr De la Gardies anteckning från samma tid i Prag, hvaraf synes att Suworow till honom yttrat sig i samma anda om den svenska tapperheten. (De la Gard. Arch. XIX: 10.)

** Till den märkvärdige mannens lefnadsvanor hörde att stiga upp ett par timmar efter midnatt, äta middag kl. 8—9 f. m., gå till sängs ett par timmar midt på dagen o. s. v.

enda nämnvärda tross, som furst-generalissimus eger. Detta räckte temligen länge. — — Derefter gingo vi utför trappan öfver en gård och kommo in i ett kyffe, hvarest hettan var fruktansvärd. Ett helt litet rum, hvarest fans en säng, ett bord och fyra stolar, utgjorde Suworows sofrum och arbetsrum m. m. Det andra, också helt litet, var hans matsal och salong. Vi satte oss till bords — jag satt bredvid honom — och måltiden bestod af den sämsta ryska faste-mat. Han tvang mig att smaka på allt och åt sjelf ofantligt mycket. Slutligen började vi tala om krig. Ända dittills hade han gjort och pratat en mängd dårskaper; han hade visat mig några af sina blessyrer och velat se mina. Han talade sedan om sin italienska kampanj, och på ett sätt, som icke kunde i något afseende minska den höga tanke, som hans krigarsnille på förhand ingifvit mig. Han sade mig alldeles nya saker med afseende på vårt yrke, hvilka jag aldrig skall glömma. Om hans taktik icke är fullkomlig, så kan det icke nekas, att han eger blicken och gåfvan att förstå begagna en vunnen fördel eller ett misstag af fienden. Först kl. 1 stego vi upp från bordet. Han upprepade ofta, att han tyckte om att tala med personer, som kunde förstå honom. Icke en enda galenskap sade han under hela detta samtal — utom en. Jag sade honom, med anledning af något, som inträffat under slaget vid Trebbia: »Men edra spioner hade bort kunna underrätta er härom.» — »Spioner, bästa excellens, spioner! Suworow använder aldrig sådana; det är folk, som kunna hängas och blifva hängda; och jag vill icke vara anledning till någon menniskas död.» Derefter gjorde han korstecknet och sade mig: »Den helige Ande ger mig sin ingifvelse, det är den bäste spionen», derpå ytterligare ett korstecken. — Efter middagen befallde han jourhafvande generalen André Gortschakoff att lemna mig kartor och ordres-journaler etc. från alla hans sista fälttåg.

»Jag sysselsätter mig för närvarande härmed. Det är vackert; men det är oerhördt hvad han uppoffrat för mycket menniskor. Åtminstone 17,000 ryssar äro dödade; och det är han, som fruktar att hafva en spions blod på sitt samvete — det är rörande!»

Efter den första bekantskapen fortfor Suworow att behandla den svenske generalen med samma utmärkelse och med en ständigt växande förtrolighet. Han förmodade, att Armfelt hade något uppdrag med afseende på iakttagandet af de förbundna arméernas rörelser, och att han skref rapporter till svenska regeringen. Armfelt försäkrade motsatsen, men fåfängt. Mera än politisk beräkning torde dock personlig sympati hafva föranledt Suworows förtrolighet med Armfelt. Dennes sällskap synes under vistelsen i Prag hafva varit ett slags behof för den gamle krigaren: han skickade oupphörligt efter honom och ville hafva honom till deltagare i sina samqväm, hvilka för menniskor med normala lefnadsvanor ej undgingo att medföra vissa obehag. Till förtroligheten bidrog äfven den tillernade giftermålsförbindelsen mellan Suworows son och den unga hertiginnan af Sagan, hvaröfver den gamle fältherren mycket gladde sig.*

Armfelt å sin sida fann detta sällskap lärorikt och intressant. »Besynnerlig är han, skrifver Armfelt, besynnerligt exprimerar han sig, men allt hvad han i militära ämnen har sagt, är marqué au coin d'un grand genie et d'une profonde expérience.» »Han sade mig besynnerligen kloka, djupa och intressanta saker, ej rörande krig, ej rörande politik, men rörande det land, i hvilket vi i tre år och sju månader frälsat oss, ej för eländet, men för schavotten. Du kan ej tro, hvad den menniskan, full af lagrar och blessyrer, är intressant; han är ingen narr, ingen tok, han är extraordinärt djup och fin, samt isynnerhet habil att jugera menniskor och omständigheter.»

En middagsmåltid hos Suworow beskrifver Armfelt på följande sätt: »I förgår åto vi middag kl. 8 hos gubben, och då gjorde han tusen fukter för att hedra sina tvenne främmande negociateurer, Bellegarde och Minto; vi stego ej från bordet förr än kl. 1. Ibland många underligheter, han sade, voro likväl flera märkvärdiga fraser. Bland annat frå-

---

* Se ofvan, s. 380. Armfelt berättar, såsom bevis på den 70-årige Suworows ännu bibehållna ungdomlighet och kroppskrafter, att han på en bal i Prag dansat vals med sin blifvande sonhustru och en angläs, hvari 32 par deltogo, med hennes syster. Derefter kastade han sig utan öfverplagg i ett åkdon och for hem i Januarinatten.

gade han Bellegarde, hvarför Hannibal efter bataljen vid Cannæ ej marscherade till Rom. Bellegarde sade: Han ville gifva sin armé några dagars ro. — »Nej, sade Suworow, c'était le conseil de Carthage, qui l'empêchait; et partout, où le conseil et les cabinets veulent regler les opérations des généraux, cela sera de même.» Flera saker i den stilen sades. I momenten, vi stego från bordet, sade han: »Messieurs, ce n'est ni l'argent de l'Angleterre, ni les bayonettes des Russes, ni la cavalerie et la tactique des Autrichiens, ni Suworow, qui remettra l'ordre et remportera des victoires, qui auront les suites désirées; c'est la justice, le désinteressement qu'on mettra dans les démarches politiques, la bonne foi, l'honneur et une conduite loyale, gagnant les coeurs; c'est par là qu'on fera tout. Adieu, Messieurs!»

Påminnelsen om endrägt och sammanhållning var, såsom tidens historia visade, ingalunda obehöflig; och general Bellegarde uppfattade nog sidohugget åt kabinettet i Wien under Thuguts styrelse. Den gamle fältherrens ord inneburo en politisk visdom, som de europeiska koalitionernas ledare under denna tid aldrig lärde sig att behjerta.

Kronan på sitt förtroende till Armfelt satte Suworow genom att sjelf erbjuda honom att få deltaga i det fälttåg mot Rhen, som han hoppades med sina ryssar få utföra på våren 1800. Armfelt jublade: »Det faller mig in, skref han till sin hustru, som vi ej så snart råkades, men att då det sker, det blir cum gloria. Jag tycker, att mitt öde borde vara att komma med triumf öfver detsamma Packartorg, der afund och infami ville föreviga orättvisan och dess illgrepp.» — Men i samma bref ($^{18}/_{1}$ 1800), der dessa förhoppningar uttalas, tillägger han, under uttryck af bestörtning, i ett postscriptum nyheten, att Suworow oförmodadt fått befallning att tåga tillbaka till Ryssland. »Ack, skall jag då aldrig få slå fransmännen!» utropar han vid denna underrättelse.

Ett halft år senare hade Armfelt att berätta, att hjelten efter en häftig sjukdom slutat sina dagar i Ryssland. Under de sista månaderna af sitt lif hade Suworow fått erfara omkastningarna i kejsar Pauls nyckfulla sinne; men med utomordentliga hedersbetygelser lät denne jorda hans stoft i Peters-

burg. »Det är höjden af lycka, skrifver Armfelt om Suworow, att få dö i rättan tid. Ända till sina sista lefnadsdagar var han en lyckans gunstling. Han öfverlefde icke ett ögonblick sin ära och det fältherrerykte, som endast afunden kan frånkänna honom.»

* * *

I Prag vistades äfven, samtidigt med Armfelt, en annan berömd härförare, som i striden mot fransmännen vunnit sina lagrar. Det var ärkehertig Karl, den populäraste medlemmen af Österrikes kejsarhus, som var arméens afgud, men ej gerna sedd af den allsmäktige Thugut, hvilken på hvarjehanda sätt förödmjukade den tappre fursten och hindrade hans användning. Armfelt, som umgicks hos ärkehertigen, fann honom »ful, modest, höflig och säkerligen en af de märkvärdigaste prinsar, som nu existera», och omtalar i sina bref det allmänna förtroende, som egnades det habsburgska husets sista krigare.*

Tillfälligheten förde Armfelt samma år tillsammans med ännu en af samtidens berömdaste krigare, Horatio Nelson, Englands nationalhjelte, fransmännens fruktansvärde motståndare till sjös, liksom Suworow och ärkehertig Karl under en kort tid varit det till lands. Nelson hade blifvit hemkallad till England från Palermo och Neapel, hvarest han, såsom det neapolitanska konungaparets beskyddare och fängslad af den sköna lady Hamiltons behag, qvarstannat med sin flotta längre än som egentligen kräfdes. Han företog hemresan öfver fastlandet genom Tyskland och mottogs, hvar han drog fram,

---

* Från ett besök hos ärkehertigen har Armfelt antecknat följande politiska samtal rörande förvärfvandet af Norge, hvilket sedan konung Gustafs tid låg Armfelt om hjertat ($^{21}/_{7}$ 1800): »Hos ärkehertig Karl i Prag var en gång fråga om en ny delning af Europa, som skulle försäkra freden och jemvigten staterna emellan. Då sade jag: La Suède est trop faible pour tenir seule tête à la Russie; elle ne saurait avoir une flotte considérable et agissante, sans travailler à sa ruine. Et si même un projet, dont on a tant parlé, d'une alliance dans le Nord eût lieu, encore faudrait-il, pour contenir la flotte anglaise, que celle de Suède fut prépondérante, vu l'ignorance des marins Russes et la poltronnerie Danoise. Ainsi, Monseigneur, si on procède à un partage de l'Europe, je crois qu'il faut arranger de manière que la Suède obtienne la Norvège, et que les Danois en soient compensés en Allemagne.»

med storartade utmärkelser och hyllningar af furstar och folk. Under denna resa, som företogs i sällskap med lady Hamilton och hennes gemål, Sir William Hamilton, uppehöll Nelson sig i Oktober 1800 i Dresden, hvarest äfven Armfelt tillfälligtvis vistades. Gemensamma förbindelser till drottningen af Neapel och gammal bekantskap med Nelsons ressällskap medförde snart en viss förtrolighet mellan Armfelt och honom. Om sitt intryck af den ryktbare mannens personlighet skrifver Armfelt: »Här ha vi Nelson och lady Hamilton med sin gamle man. Vi bo i samma hotel och lefva som syskon. Nelson har tagit mig i en besynnerlig affection. Jag har en egen lycka med alla originaler. Nelson är vid mina år, criblerad af blessyrer, en arm och ett öga mindre, men öfverhöljd af juveler, crachater, medaljer m. m. I sin maintien har han något af Suworow; han kan ej annat än engelska, men förstår franska. Kär som en klockare-katt i lady Hamilton, som blifvit fet och stinn som en ko. Hon har äfven för mig gjort sina attityder och sjungit.... Folket här i Dresden gapar på Nelson som på ett underligt djur, och det behagar honom ej, som du kan tro.» *

* * *

I Mars 1800 företog Armfelt för ekonomiska angelägenheter, föranledda af det kurländska arfvet — det gälde en försäljning af österrikiska statsobligationer — en resa till Wien. Mot slutet af samma år besökte han kejsarstaden ånyo, denna gång för att träffa sin välgörarinna och »skyddsängel», drottningen af Neapel, som undan sitt oroliga rike tagit sin tillflykt till Schönbrunn vid Wien. Under båda dessa vistelser i Wien hade Armfelt tillfälle till iakttagelser af förhållandena i den österrikiska monarkien, hvilken i politiskt afseende syntes sin undergång nära, medan umgängeslif och lefnadsvanor ännu i början af år 1800 bibehöllo sin glada utsida och de eleganta formerna af l'ancien régime. **

---

* Armfelt till sin hustru från Dresden $^{9}/_{10}$ 1800.

** Efter det första af dessa besök i Wien framstälde Armfelt förslaget att, för att fullända sin dotters uppfostran, följande vintern föra henne dit och låta

På det utmärktaste sätt blef den svenske resanden, om hvars öden så mycket talats, mottagen i Wiens förnäma verld. Gamla vänner återsågo honom med glädje efter de olycksöden, han genomgått; och nya bekantskaper knötos med dem, som af sympati eller nyfikenhet sökte hans sällskap. »Jag har väckt uppseende här, skrifver han från Wien; Gud må veta hvarföre. Så snart man vet, att jag skall bestämdt tillbringa en afton någonstädes, så ökas genast sällskapet. Det är ett par dagar sedan jag märkte det, och man har fäst min uppmärksamhet på denna narraktighet.»

Hos prinsen af Ligne, den spirituelle författaren, om hvars umgängesgåfvor det sades vid Marie Antoinettes hof: »il est digne d'être Français» — född i Belgien, bosatt i Wien, liksom Armfelt en slags internationel storhet i Europas förnäma umgängesverld och en man, vid hvars namn äfven krigarens ära var fäst* —; hos engelske ministern, lord Minto, den af corps diplomatique i Wien, som hade mest inflytande på ledningen af Österrikes politik under Thuguts olyckliga auspicier; samt hos Razumowski, fortfarande Rysslands sändebud i Wien, var Armfelt ofta och företrädesvis en gerna sedd gäst vid sitt besök i Wien i Mars 1801. Ett bevis på den uppfattning, man i samtidens aristokratiska kretsar hade af Armfelts person och lefnadsöden, föreligger i ett litet poem, som blifvit honom egnadt af prinsen af Ligne, och som förtjenar att här anföras. Dess anledning var att Armfelt uttryckt sin beundran för den österrikiska arméens hufvudbonader. Prinsen skickade honom då såsom gåfva en dylik kask och lät den åtföljas af dessa verser:

---

henne se stora verlden och »la vraie bonne societé». »Bättre ton, mera décence» än i Wien hade han aldrig sett; det erinrade honom om »l'ancienne France». (15/4 1800.)

* »On n'a pas plus d'esprit et d'amabilité», skrifver Armfelt om honom. Ett infall af samme man om Razumowski berättas i ett af hans bref. Denne sistnämnde plägade iakttaga en viss högtidlig, afmätt förbehållsamhet, antydande djupa statshemligheter, och visade ofta en missnöjd uppsyn. »Je connais une manière sûre de le rendre parfaitement heureux», sade prinsen af Ligne, då Razumowskis dåliga lynne anmärktes. Alla frågade nyfiket, hvari detta medel bestod. — »Oui, s'il fut possible que lui seul dans tout Vienne sût — quelle heure il est.»

Allez, mon casque, allez parer la belle tête
de cet homme de coeur, de génie et d'État,
ministre sans tromper, général, soldat!
Les combats sont pour lui ses plus beaux jours de fête;
de Charles XII aimant la musique et l'éclat,
à la cour, dans les camps, en faveur, en disgrâce,
il est toujours le même: ami de son devoir,
il sut mettre sa gloire à cesser d'en avoir.
L'honneur et la candeur reluisent sur sa face;
chez Mars, comme à Cythère, il dut tout à l'audace;
il prit, quitta, reprit vingt femmes à la fois
en croyant les aimer toutes à la folie.
L'histoire gravera sa bonté, ses exploits,
et l'amour écrira le roman de sa vie.

Armfelt var nu, såsom vi minnas, åter i åtnjutande af sin rang och sina titlar; och den nye svenske ministern i Wien, grefve J. De la Gardie, behöfde icke, såsom hans kollega i Berlin året förut, undvika att sammanträffa med honom. Han mottog honom också med all höflighet, ehuru Armfelt tyckte sig finna, att de svenskar, han råkade, endast med svårighet kunde »smälta», att han ej »evigt blifvit under vatten, ty det väntade man sig».

Mindre gladt än i Mars 1800 tedde sig lifvet i Wien, då Armfelt i November och December samma år förnyade sitt besök. De krigiska framgångarne från 1799 hade aflösts af olyckor. Franska härar trängde de österrikiska tillbaka på alla punkter; Moreau och Brune ryckte allt längre in i hjertat af Österrike, och allvarsamt befarade man att få se fienden framför Wiens murar. Det glada Wienerlifvet hade upphört; i stället sysselsatte man sig med krigiska demonstrationer, medan man ifrigt påskyndade afslutandet af vapenstillestånd och fred. Till dessa demonstrationer hörde uppbådandet af landstorm i Ungern och Böhmen. Dylika frikorpser syntes äfven i Wien »af alla färger och alla slag, skrifver Armfelt; man ser figurer, som äro högst krigiska och högst teatraliskt utstyrda för att draga i fält. De vänta endast på — afslutandet af en ny vapenhvila eller fred, för att visa huru nyttiga de äro».

För att se det läger af frivilliga, som bildats i Ungern och stod under befäl af ärkehertig Josef, palatinen af Ungern,

gjorde Armfelt från Wien några dagars utflygt till Oedenburg i Ungern, hvarest 15- à 16,000 man redan voro samlade. Han fann, att dessa väl beridna ungrare visade nationens krigiska lynne; men disciplinen lemnade mycket öfrigt att önska, hvilket äfven ådagalades genom de oroligheter, som föreföllo i sammanhang med folkväpningen. För öfrigt gjorde Armfelt vid detta besök i Oedenburg bekantskap med palatinens gemål, den ryska storfurstinnan Alexandra, hvars tillernade förmälning med den unge konungen af Sverige så länge ingått i Armfelts framtidsförhoppningar. Han fann henne intagande och älskvärd, men djupt sorgbunden.

I allmänhet var det intryck, som de allmänna förhållandena i Österrike gjorde vid denna tid, ett högst ofördelaktigt. »Ej för att det fattas penningar eller krigsfolk, säger Armfelt, men för att all energi och resolution är bannlyst, och intriger af små subaltern-kanaljer, som äro sålda åt Frankrike, influera i allt.» Kejsaren, som beherskades af sin utrikesminister, baron Thugut, hvars envisa politik gick ut på landvinningar för Österrike — »der ländersüchtige Federfuchs» kallades han af samtiden — och i stället medförde förlust af blomstrande besittningar, föreföll Armfelt, då han hade audiens, »afmattad och försoffad». Om kriget skulle fortsättas eller icke, visste ingen, säger han, mer än Bonaparte. »Man försäkrar», skrifver Armfelt efter nederlaget vid Hohenlinden och afslutandet af stilleståndet i Steyr, »att kriget skall fortsättas. Om man förstod att slåss och använda de stora resurser, som man verkligen har, så skulle Bonaparte, med allt sitt snille, alla sina verkligen utmärkta egenskaper, sin list och sitt skryt, icke kunna föreskrifva Europa lagar; men nu, när han har till bundsförvandter hofvens alla små hemliga intrigörer, alla rädda qvinfolk, alla odugliga generaler, som hafva lust att föra befäl, alla som vilja blifva ministrar och som för sin fåfänga uppoffra statens väl — då blir man tvungen att på knä tigga Bonaparte och hans utskickade om fred, liksom folket i stora Mogol gör med djefvulens bild». — Armfelt fann det ovärdigt af kejsaren att hafva gått in på en skamlig vapenhvila, att hafva uppoffrat fästningar, som icke kunde intagas, och att hafva förödmjukat och förnedrat sin armé. »Men, tillägger han,

Försynen har afgjort tronernas öde; öfverallt är det någon sträng i maskineriet, som saknas, och menniskoslägtets fiender finna sin framgång på förhand beredd.» *

* * *

I Wien återsåg Armfelt, såsom nämndt är, drottning Karolina af Neapel — »den goda drottningen, nämner han henne, som i nödens stund var mitt enda beskydd och hjelp, och som sedermera varit ett mål för alla möjliga olyckor».

Den soliga lazzaronstaden vid den blåa golfen hade varit skådeplatsen för förtryckets, revolutionens och kontrarevolutionens alla gräsligheter, sedan Armfelt senast sammanträffade med drottning Karolina, för hvilken han aldrig upphörde att känna den lifligaste tacksamhet. Hon hade sedan dess spelat en politisk rol, som ingripit ej blott i hennes eget, utan äfven i det öfriga Europas öden: bildandet af den s. k. andra koalitionen mot franska republiken har väsentligen tillskrifvits hennes energiska inflytande. Föga välsignelse hade hennes verk medfört: vid den tid, då Armfelt besökte Wien, var krigets afslutning nära och en fred stod för dörren, som endast åt Frankrike medförde fördelar. Och i hennes eget rike hade under den närmast förflutna tiden skiftesvis herrskat den franska republikens armé under Championnet, som upprättade den Partheno-

---

* Ur Armfelts bref till sin hustru och dotter Nov., Dec. 1800. I samma anda skref han i början af följande året till J. De la Gardie (utdrag äro tryckta i De la Gard. Arch. XX: 16.). »Österrikiska monarkien ramlar, säger han, »ej af svaghet i sin hopsättning, ej af de vanliga orsaker, som upplösa föreningen mellan stater, folk och deras regenter, men af så bedröfliga grunder, att skolmästaren, som för diktaturen i San Marino, då republiken är i fara, skulle rodna för att hafva begått så skamfulla misstag». — Bland Armfelts papper finnes en vidlyftig uppsats öfver ställningen i Österrike vid början af 1801, kort före afslutandet af den föga ärofulla freden i Luneville. Författaren synes vara en med österrikiska förhållanden väl förtrogen person, som är en afgjord fiende till Thuguts system och i de mörkaste färger skildrar tillståndet inom arméen och i Österrikes provinser: missnöjet med Thuguts förvaltning vore så stort, säges det, att revolutioner vore färdiga att utbryta i Ungern och Böhmen. Författaren till denna uppsats torde hafva varit en fransk emigrant (d'Antraigues?), som underställt den Armfelt, af hvars hand åtskilliga smärre redaktionsändringar äro gjorda.

peiska republiken, lazzaroner, fanatiska rojalister och fanatiska republikaner, till dess kardinal Fabricio Ruffo, i spetsen för skaror af blodtörstiga kalabreser, våldsamt återstälde den gamla ordningen — eller oordningen — och utkräfde en fruktansvärd hämnd på republikens anhängare.

Redan i slutet af 1798 hade den neapolitanska kungliga familjen flytt till Palermo på engelska flottan under Nelsons befäl; och den olyckliga drottningen hade sedan dess icke återsett sitt rikes hufvudstad. För de grymheter, som der föröfvats, hade hon dock icke undgått att i den allmänna meningen stämplas såsom ansvarig, ehuru knappast med full rättvisa, ty såsom frånvarande kunde hon icke förekomma det missbruk, som hennes förtroendemän gjorde af den återupprättade konungamakten.* Äfven sedan sakerna syntes hafva tagit en lyckligare vändning, ville drottningen icke återvända, men längtade att få besöka sin födelsestad Wien och återse sin äldsta dotter, kejsar Frans' gemål. Der skulle hon vid kejsarens hof, så var hennes förhoppning, kunna verka för de politiska syften, som lågo henne om hjertat, bättre än på den aflägsna ön i Medelhafvet. Hon inskeppade sig i Palermo i Juni 1800 och anlände i Augusti till Wien, hvarest hon på slottet Schönbrunn för nära två år slog ned sina bopålar.

Den neapolitanska drottningens ställning vid det kejserliga hofvet blef dock ingalunda den hon drömt sig. I baron Thugut hade hon sedan gammalt en motståndare, som vanvördigt yttrade sig om Maria Theresias dotter: »Hon är den inkarnerade nyfikenheten och taktlösheten, som blandar sig i politiken, så väl i stora som i små saker.» Efter hennes ankomst, hvilken Thugut ansåg skadlig för sina egna syften, lät han sig angeläget vara att hålla den främmande drottningen så aflägsnad som möjligt från hennes anförvandter af det kejserliga huset. En kylig höflighet visades henne, men för politiska

* Se härom Helfert, Königin Carolina s. 76. Armfelt sörjde häröfver: han talar i ett bref (13/4 1800) om ställningen i Neapel: »hemliga exekutioner, röfverier, calamiteter af alla slag. Il y a de quoi avoir le coeur déchiré. Stackars vår goda drottning, hon är skyld för alla dessa olyckor, i hvilka hon likväl ej har del!»

frågor syntes man med afsigt vilja hålla kejsarens svärmoder på afstånd. *

Under dessa förhållanden var det som drottning Karolina, hvilken sedan Armfelts flykt från Neapel 1794 dels direkt, dels genom andra underhållit skriftlig förbindelse med honom och som ej kunde tvifla på hans varma tacksamhet och tillgifvenhet, uttryckte sin önskan att få träffa honom i Wien. Redan året förut hade hon inbjudit Armfelt att göra henne ett besök i Palermo. Hon behöfde råd af en person, på hvars tillgifvenhet och oegennytta hon ansåg sig kunna lita; särskildt var hon nu villrådig, hvad åtgärd hon, då fransmännens segrande härar nalkades Wien, skulle företaga, för att sätta sin person och sin egendom i säkerhet. Sannolikt hoppades hon äfven att kunna förvärfva den tappre svenske krigarens svärd för striden till Österrikes och sitt eget konungarikes räddning. »Det ser ut på drottningens bref, skrifver Armfelt till sin hustru i Nov. 1800, som om H. K. M:t ville engagera mig i sin tjenst; men jag är ej nog stor narr för att sätta min lilla reputation på spel. Dessutom är en utländing alltid envierad. Exigerar drottningen, att jag skall mêlera mig i defensen af Wien, så kan jag ej refusera henne; men det blir alltid bakom gardin som jag spelar min rol.»

Drottningens önskan att sammanträffa med Armfelt var för honom en befallning, som med glädje hörsammades. Han tillbragte större delen af sin vistelse i Wien under November och December 1800 i hennes sällskap, sysselsatt med öfverläggningar i politiska ämnen och förtroliga tankeutbyten. Hennes förslag att förvärfva Armfelt för österrikisk eller neapolitansk tjenst förföll dock. Armfelt, viss att ej vara nyttig, afböjde det. »Den goda drottningen, åt hvilken jag ej kunnat refusera något, om hon insisterat, fann att jag hade rätt, säger

---

* Se Helfert, anf. st., s. 46, 47. Förhållandet bestyrkes af den ofvannämnda bland Armfelts papper befintliga uppsatsen, der det heter, att kejsarinnan »s'est éloignée de sa mère de la manière la plus scandaleuse», något som djupt bedröfvat denna. Oaktadt drottningen af Neapel, liksom de flesta andra medlemmar af kejserliga huset, afsigtligt hölls främmande för politiska frågor, var hon dock, säges det i samma uppsats, »instruite de tout», och lemnade de öfriga del af sina iakttagelser.

Armfelt. Mot allas förmodan kom jag från Wien lyckligt.» »Jag hoppas, att hon läst i mitt hjerta, heter det vidare, och att hon finner, att hennes idé hade tjenat oss begge till intet, då i stället mina råd, om de följas, skola försäkra henne om ett framtida lugn och draga henne för momenten undan alla omdömen och all politisk uppmärksamhet.» *

Hvari dessa råd bestått, derom lemnas ingen närmare upplysning. Men det förtroende och den tacksamhet, som den olyckliga drottningen hyste för sin svenske vän, hvilken i nödens stund visat henne deltagande och förtroende, har i hennes talrika bref till honom, sedan han lemnat Wien, gifvit sig lifliga uttryck. Den nära 50-åriga drottningen hade ingenting mist af sin ungdoms liflighet, och hon bekänner sjelf i ett bref till Armfelt: »Quelquefois ma vivacité me fait du tort; le coeur chez moi gâte souvent les affaires.» Hennes vänskap för Armfelt har i dessa bref funnit uttryck, som bestyrka sanningen häraf, men ur hvilka endast illviljan skulle kunna draga slutsatser, egnade att kasta skugga öfver deras inbördes förhållande vid denna tid.

Äfven Armfelt kände sina gamla förbindelser till drottning Karolina befästade: »Vår skilsmässa kostade tårar på begge håll. Hon är så olycklig; och jag kände all tyngden af min ställning att ej kunna göra för henne en fjerdedel af hvad hon gjort för mig.» Drottningen skref kort efter hans afresa: »Jag finner en oerhörd tomhet, sedan ni rest. Åtta dagars sammanvaro hade gifvit mig en ljuf vana att kunna öppna mitt hjerta för en vän, som förstod mig och som genom sin älskvärdhet och sin uppriktighet gaf så stort värde åt sina råd.» »Det är en skatt i min belägenhet, heter det en annan gång, att ega en sådan vän, som ni, som tager del i allt som rör mig och som ingifver mig ett oinskränkt förtroende.» Hon försäkrar, att hon skulle förblifva Armfelt ömt tillgifven för hela lifvet; och om hon komme att söka en fristad i ett kloster eller hvar helst förtviflan kunde föra henne, skulle hon alltid bedja för hans lycka.

En väsentlig återtjenst var Armfelt dock i stånd att bevisa sin välgörarinna. Möjligen stod denna i sammanhang

* Armfelt till sin hustru 22/11, 21/12 1800.

med de råd, han säger sig hafva gifvit henne. Den bestod i att draga försorg om att en del af hennes förmögenhet fördes från Wien till Hamburg, för att der sättas i säkerhet, så att hon ej skulle »sakna bröd». Armfelt förde sjelf i December 1800 en mängd af hennes juveler och kontanta penningar till Hamburg. Värdet uppgafs till 1 ½ million dukater. »Mina vagnslådor blifva nog tunga, skrifver Armfelt till sin hustru, innan han anträdde resan, och jag är ängslig att föra sådana varor; men erkänslan fordrar mycket, som ännu är att göra vis-à-vis den personen.» Detta kapital placerades hos bankirer i Hamburg, för tillfället mot 4 procent.*

Armfelt ville göra ännu mera: inför samtiden och efterverlden ville han rentvå den hårdt pröfvade qvinna, som en gång räddat hans lif, från de orättvisa beskyllningar, som förföljt henne och som vid denna tid syntes hafva nått höjden af ilska. Hos hertiginnan af Kurland på Löbichau, dit Armfelt återvände från Wien, vistades, såsom lärare för hennes yngsta dotter, abbé Piattoli, en polsk emigrant och framstående skriftställare, nära vän till Lars von Engeström. Armfelt föreslog honom att utarbeta och utgifva en biografi öfver drottning Karolina, hvilken på samma gång skulle utgöra en »justification». Abbéen var härför benägen, och förslaget framstäldes af Armfelt för drottningen, som dock afböjde det. Hennes svar kan sägas utgöra ett bidrag till karakteristiken af denna drottning, som, för att använda Geijers ord om Kristina af Sverige, torde hafva varit »bättre än sitt rykte». Helt säkert skola följande utdrag ej läsas utan sympati för den furstinna, som en gång så afgörande ingripit i Armfelts öde.

»Jag har, skrifver hon, hvarken uträttat något märkvärdigt eller stort i mitt lif. Jag har lidit, och jag har sökt att dölja det: det var en enkel pligt, som kärleken till mina barn ålade mig. Jag har haft mina svagheter, men de hafva hvarken varit brott eller laster. Hos vänner skulle jag kunna hoppas på öfverseende på grund af min ställning och mina lidanden. Men allmänheten är icke en öfverseende vän. Med afseende på de offentliga angelägenheterna har jag ej uträttat något af framstående vigt. Om jag har försökt att göra något

* Armfelt till sin hustru ³/₂ 1801.

godt och undvika något ondt, att upprätta några offentliga anstalter och införa idéer i ett land, som med afseende på upplysning är hundra år efter det öfriga Europa, så har jag endast kunnat befrämja det genom medverkan af konungen, som är den som regerar; och de tilldragelser, som timat, hafva olyckligtvis förstört, tillintetgjort och t. o. m. förgiftat dessa välgerningar. Alltså förtjenar jag icke och kan icke ens rättvisligen få något loftal, hvarken som drottning eller som qvinna. — — Menniskorna döma efter fakta; få äro nog storsinta att taga afsigterna med i vågskålen. Allt som sedan två år tillbaka inträffat i mitt land, lemnar alla dem, som haft något att göra dermed, åt en sträng dom. Alltså är det enda jag kan önska, att en liten krets af vänner, sådana som ni, göra rättvisa åt mina afsigter, värdera mig och äro mig tillgifna. Men fjerran från mig vare all ryktbarhet! Att låta tala om mig skulle göra mera ondt än godt.» — — Min bana har nått sitt slut, fortsätter hon; jag har ingenting gjort och ej varit i den ställning, att efterverlden skall sysselsätta sig med mig; alltså önskar jag endast att få lefva i deras hjerta och minne, som äro mig kära, i mina barns och mina vänners. Såsom tidsfördrif skall jag, om jag får tid, skrifva ner min lefnads sorgliga historia. Men jag tillstår, att det skall plåga mig att ånyo upplifva minnet af de lidanden, jag genomleft . . . Ferdinand IV skulle der framställas så rättvist som möjligt, ty såsom konung har han sin förtjenst: han ville det goda och har försökt att göra det.»

Så utgöt drottning Karolina sina bekymmer i sin väns sköte. Ännu halftannat år sedan hon i Wien sammanträffat med Armfelt, dröjde hon der; först på sommaren 1802 återvände hon till Neapel, med stor motvilja och under dystra aningar för framtiden. Förslag att träffas i Wien eller Venedig * voro under dessa år ofta å bane i hennes och Armfelts brefvexling. Förhållandena medgåfvo dock ej att Armfelt företog dylika resor; men han var betänkt att från Wien,

* Drottning Karolina önskade, skref hon i Februari 1802, »très, mais très-vivement» att få »samtala med en man af Armfelts insigter och riktiga grundsatser om det sorgliga öde och den förvirring, som drabbat alla monarkier». Äfven åt sina enskilda bekymmer ville hon gifva luft i förtroliga samtal.

sedan han der blifvit utnämnd till svensk minister, göra en resa till Neapel, något, hvarom drottningen efter sin ankomst dit ofta anhöll.* Äfven denna resplan blef dock outförd.

* * *

Äfven i Preussens hufvudstad gjorde Armfelt ett besök, i September 1800. Berlin var en vistelseort, som han icke älskade; och den stränga neutralitet, som preussiska hofvet iakttog i den pågående striden mot Frankrike, oaktadt alla påtryckningar från de koaliserade makterna, kunde icke ingifva Armfelt sympatier för dess statskonst. Men de militära skådespel, som hvarje höst erbjödos genom de stora manövrerna vid Potsdam, lockade Armfelt. Han gladde sig, skrifver han en gång, åt dessa uppträden »såsom de gamla kuskarna åt smällen», och bevistade gerna såsom en stundom kritisk åskådare dessa militära öfningar i ett fredligt land, då det icke tycktes blifva honom förunnadt att sjelf få föra befäl i krig. Detta hindrade icke, att han slungade sina sarkasmer mot Preussen och exercis-väsendet inom dess armé — »cette armée et ces généraux, qui croient éviter la guerre éternellement, en la singeant toujours».

Med utmärkelse mottogs Armfelt, som nu åter bar svensk uniform och öfverallt bemöttes såsom en person af hög rang, vid preussiska hofvet; såsom konungens gäst följde han manövern. Tidigt på morgonen till häst, »armé de pied en cap comme Don Quichotte», följde han öfningarna hela dagen och tillbragte aftnarna vid drottningens supéer. Han säger sjelf i ett bref, att man fann honom »högst intressant» i sin »maskeradkostym» — den ovanliga, nu gammalmodiga svenska generaladjutants-uniformen** — och att alla menniskor påstodo, att han icke kunde vara 40 år. Så väl konungen som drottningen af Preussen visade den svenske gästen utsökt artighet.

* Armfelt till sin hustru $^{27}/_{7}$, $^{29}/_{7}$ 1802.

** Då under Cederströms reglementerande tid Armfelt under sin vistelse i utlandet måste låta göra sig en ny generalsuniform, skref han: »Jag regretterar min generaladjutantsjacka, ty jag har brukat den i tider, då vår politiska och militäriska ära ej behöfde fästa Europas uppmärksamhet på små reformer och ständiga förändringar.»

En anekdot, som Armfelt berättar från denna vistelse vid preussiska hofvet, kan förtjena bevaras såsom prof på den fyndighet och den frimodighet, hvarmed han visste att tillrättavisa hvarje närgångenhet. Han skrifver från Potsdam till sin hustru: »Jag sitter alltid midt emot H. M:t, mellan fältmarskalken Möllendorff och Kalkstein; denne senare, ehuru gammal, är en artig och bålt instruerad man. Han talte med mig om pommerska kriget, men på ett anständigt sätt. Diskursen var générel och å ingen sida något anstötligt, då tout d'un coup general Kalkreuth berättade en historia om en surpris, som svenskarne velat göra på Belling, och för att ej gå i mörkret, hade de låtit tända en 50 lanternor, som marscherade framför dem. Du kan tänka, om jag blef arg, men jag sväljde litet. Likväl sade jag: »Cela est une histoire, qui m'est inconnue, mais si par hazard tout fût vrai, c'est une suite d'une longue inexpérience et de l'esprit de parti, qui détruisait dans ce temps-là l'esprit de la guerre, ou plutôt l'esprit national. Mais il y aurait des gens, qui ne seraient pas fachés d'être surpris par des ennemis à lanternes; cela leur épargnerait l'embarras de se sauver par la fenêtre.» Du måste veta, att Kalkreuth i Maintz måste frälsa sig genom ett fönster, då han af fransoserna blef surprenerad. Du kan tänka, att det blef tyst: kungen såg i sin tallrik, hertigen af Braunschweig log, embarrasen blef allmän. Det var första dagen, som min scen med Kalkreuth passerade, och ingen skilnad har varit i sättet att handtera mig; au contraire, attentioner och höfligheter öfverhopa mig.» *

Det besök i Hamburg vid nyåret 1801, hvartill Armfelts uppdrag för drottningen af Neapel gifvit anledning, var icke långvarigt. Af mer än ett skäl ville han från början omgifva sin vistelse der, så väl som det hemliga uppdraget, med en viss hemlighetsfullhet, men blef snart tvungen att aflägga sitt inkognito. ** Ett obehagligt möte väntade honom der. Han

* A. till sin hustru $^{29}/_{9}$ 1800.

** En ytterligare anledning att denna tid och plats valdes torde ha legat deri, att Armfelts dotter med hertiginnan af Sagan vid samma tid såg dagen i Hamburg.

skrifver derom till sin hustru:* »Du kan tänka, att jag är lycklig, som råkat Muncken. Han var mig aldrig en kärkommen person, flydde mig i Italien, som om jag velat skada honom; söker opp mig nu som en olyckskamrat. Det fattas mig nu blott, att Sprengtporten och konsorter familiarisera sig med nådehjonet Armfelt, i hopp att finna, som jag, förebedjare och förebedjerskor.»

Det var, såsom vi erinra oss, på hösten 1800, som Armfelt »på sin makas förbön» fick tillstånd att återkomma till Sverige. Han ville återse de sina, framför allt sin åldriga och vördnadsvärda moder, efter hvilken han ofta uttrycker en rörande längtan. Att qvarstanna i Sverige ingick för närvarande icke i hans planer. Han ville der göra ett kort sommarbesök: »säga farväl för alltid åt min gamla moder, mitt fädernesland, mina fäders grafvar». Den långsamma och förödmjukande gången af hans rehabilitation hade vid denna tid stämt honom föga blidt mot fosterlandet och dess styrelse. Den unge konungen ville han dock uppvakta, och af hans egen mun höra, huruvida han i Sveriges tjenst hade någon framtidsutsigt att vänta.

Tidigt på våren 1801 anträddes från Sagan, hvarest Armfelt, återvänd från Hamburg, en kort tid vistats hos den der samlade kurländska furstefamiljen,** resan till Sverige. Men vägen togs — öfver Ryssland.

* * *

Åtskilliga angelägenheter kallade Armfelt till Ryssland, dels för egen räkning, dels för den familjs, hvilken han nu för sista gången såg endrägtigt församlad på slottet Sagan. Det kurländska arfvet var till en betydlig del plaçeradt i Ryssland; åtgärder behöfde vidtagas för att ej för all framtid för-

---

* 1801 $^9/_1$.

** Det var med saknad som Armfelt skildes från dessa vänner, enligt hvad han tillstår i bref till sin hustru. Den var ömsesidig: hertiginnan af Kurland skrifver till grefvinnan Armfelt vid hans afresa: »Plaignez-nous un peu; et dès ce que Armfelt n'est pas aussi heureux en Suède qu'il le mérite, envoyez-le nous, et je vous promets que nous ferons notre possible pour le faire oublier ses peines.»

blifva i ryskt beroende, hvilket under kejsar Pauls despotiska regemente kunde medföra sina vådor; och Armfelt skulle i Petersburg å de kurländska prinsessornas vägnar härom underhandla med »favoriterna, hvilka gerna ville göra sig pengar». För egen del ville han söka utverka att i stället för sin ryska pension af 5000 rubel, hvilken utföll temligen oregelbundet, få ett kapital på en gång, motsvarande sammanlagda pensionsbeloppet för tolf år.

Tanken att bosätta sig i Ryssland och der söka sin framtid var numera fullständigt öfvergifven, och förhållandena voro ingalunda lockande. Ej blott derföre att, såsom Armfelt säger i ett bref, »sedan Sprengtporten gjort så stor lycka i Ryssland, der ej var något att hoppas för hederligt folk». De underrättelser om den halft vansinnige kejsar Pauls framfart, som han erfarit, särskildt genom sin forna reskamrat furstinnan Menschikoff, som han återsåg, åldrad och affallen, i Töplitz 1800, hade förtagit all lust hos Armfelt att »gôuter les délices de la Russie.» Det var derför icke utan farhågor, som han beslöt att göra denna resa. »Visst är Paulus rasande, skrifver han dock i September 1800 till sin hustru, men 10 à 12 dagar måtte man väl kunna få styr på honom, om man klär ut sig och bär sig åt som han vill.» * Armfelt var emellertid angelägen att finna kejsaren i så gynsam stämning som möjligt; och så väl från Wien, genom drottningen af Neapel och hennes minister Serra Capriola, som från Stockholm, genom ryske ambassadören Budberg, hade han låtit på förhand till det bästa rekommendera sig hos den nyckfulle sjelfherskaren. **

Oaktadt denna känsla af oberäkneliga faror, hvilka ett besök hos Paul I under hans dåvarande sinnestillstånd kunde medföra, saknade Armfelt icke sympati för denne egendomlige man, som med hänsynslösheten och grymheten hos en asiatisk despot förenade en viss rättskaffenhet och ridderlighet

* Syftar på kejsar Pauls förbud att bära runda hattar och långbyxor o. s. v.

** Armfelt befarade, att en viss major Anthing i rysk tjenst, på Sprengtportens inrådan, sökt skada honom hos kejsar Paul, för att hämnas derföre att Armfelt jagat honom från Sagan, då han upptäckt att Anthing författat en smädeskrift mot Paul I. Sprengtporten hade sammanträffat med den ryske majoren i Berlin och sagt sig känna Armfelts »caractère artificieux et atrabiliaire».

under en tid af osäkerhet, omstörtningar och intriger. Han kände, så väl som samtiden, Paul I:s missgrepp och fel, hans upprörande hårdhet, hans ständiga omkastningar så väl i den inre som den yttre styrelsen, hvilka ömsom syntes bero på ren sinnesförvirring, ömsom på reflekterad grymhet. Det oaktadt har han efter Paul I:s död på följände sätt karakteriserat honom: »Historien skall en dag säga, att denne olycklige monarks hjerta endast i andra rummet hade del hans dåliga handlingar, och att hans förstånds förvillelser endast böra tillräknas omständigheterna. Ty lemnadt åt sig sjelf, skulle det förstnämnda hafva varit godt, ärligt, storsint och brinnande för rättvisan; det senare ljust, lifligt, t. o. m. briljant, och framför allt ridderligt. Man skall beklaga, att han saknat verkliga vänner samt ärliga och modiga rådgifvare; och man skall med rätta förvåna sig öfver de konflikter och olycksöden, som följde honom från vaggan till grafven.» *

För sin enskilda del kände Armfelt sig stå i förbindelser till kejsar Paul I; och tacksamheten var en af de dygder, som man icke kan frånkänna Armfelt. »Visst har han underliga och obegripliga nycker, skrifver Armfelt till sin hustru, men 1:o har han frälst mig från Kaluga, 2:o födt mig, 3:o är han en verklig chevalier, 4:o känner han à peu près sin styrka och hela vidden af sin värdighet. Allt detta är en titel till min erkänsla; och du vet, att jag sällan bryter mot den dygden.» **

Armfelts resa till Ryssland fick en högst oväntad utgång. Egendomligheten af hans lefnadsöde ville, att han i Petersburg så godt som blef vittne till en af de tronhvälfningar, hvarpå Rysslands historia är så rik. Paul I fick han se, men såsom död, på hans »lit de parade», med ansigtet vanstäldt af blånader och svullnader, som visade att han dött en våldsam död. Det var med hans efterträdare, Alexander I, som Armfelt fick tala; och det var mindre sina enskilda än Sveriges och Europas allmänna angelägenheter, som han dervid fick afhandla.

Det var i Mars 1801 som Armfelt genom snö och is fär-

* Ur Armfelts Relation des événemens etc. (se nedan, s. 411.)

** $^{24}/_{12}$ 1800.

dades från Sagan till Petersburg öfver Lifland, sedan han fått försäkran, att kejsaren med nöje skulle emottaga honom. Han mottogs under resan, på kejsarens befallning, med militärisk honnör i de baltiska provinsstäder, som han passerade; hedersvakt ställdes nu utanför samme mans bostad, som fyra år förut, dold under namnet Brandt och nästan döende, smugit sig till Reval från förvisningsorten i Kaluga. Anländ till Petersburg den 23 Mars, tog Armfelt sin bostad hos hertigen af Serra Capriola, besökte Stedingk, svenske ambassadören, som mottog honom på det mest förekommande sätt, samt lät begära audiens hos kejsaren. »Kejsaren ville med lika så mycken empressement som välvilja råka mig, skrifver Armfelt; och Stedingk augurerade mig, att den naturliga eld, som alltid upplifvar mig, då jag traiterar affairer, skulle elektrisera denne så lätt uppretade man.» Audiensen utsattes till kl. 7 följande morgon. Armfelt instälde sig kl. $^3/_4$ 7 i den tidiga vintermorgonen utanför Michaelska palatset, kejsarens med stor kostnad nyinredda bostad, men han hejdades af vakten: kejsaren hade insjuknat och kunde ej taga emot någon, hette det. Det dröjde icke länge, innan det upplystes, att Paul I sedan midnatten ej längre var bland de lefvande.

Det var Armfelt, som först bragte underrättelsen härom till Serra Capriola och Stedingk; och genom sina förbindelser från äldre tider med en af de män, som stått i spetsen för sammansvärjningen mot kejsar Paul, grefve v. d. Pahlen, blef han snart i tillfälle att få veta mera om det sätt, hvarpå den olycklige monarken slutat sina dagar. Allting insveptes emellertid i hemlighet; från Petersburg vågade Armfelt icke skrifva om kejsarmordet. »Kejsaren är död, skrifver han till sin hustru.* Jag säger dig skriftligen intet mer härom. Men efter all liknelse reser jag härifrån utan att hafva uträttat det minsta af allt hvad jag kunde vilja. Jag har en oöfvervinnelig répugnance för vissa laster,** och jag flyr de personer, som jag älskat och estimerat, då deras uppförande förefaller mig annorlunda än jag förväntat mig. Så snart som möjligt

* $^{25}/_3$ 1801.

** Brott. Armfelt begagnar ofta ordet last i denna bemärkelse.

är, reser jag. Stedingk påstår, att anständigheten fordrar, att jag skall uppvakta den nye kejsaren.»

Det var sin ofvannämnde vän från Stockholm 1790—91 och sin välgörare under ryska landsflykten, grefve Pahlen, som Armfelt ville undfly, med anledning af hans delaktighet i det brott, som ingaf Armfelt en så oöfvervinnelig motvilja. I ett följande bref upplyser emellertid Armfelt, att »Pahlens händer äro fria från blod», och gjorde en bestämd skilnad på honom och de verkliga mördarna, bröderna Zuboff, som vore »gement stygga knektar». Ehuru han bibehöll den åsigt, att »brottet icke, under hvad form det än må visa sig, är nyttigt eller nödvändigt», så underhöll han dock sin gamla förbindelse med grefve Pahlen. Denne var för öfrigt för tillfället det ryska rikets mäktigaste man; han var derjemte en af Sveriges verkliga vänner i politiskt afseende och kunde äfven för Armfelts enskilda angelägenheter vara till nytta.* För Armfelt synes Pahlen hafva varit angelägen att i bästa dager framställa sitt förhållande till »en événement, säger Armfelt, som man ej talar om cavalièrement, fast man gerna vill göra allt för att excusera sig».

En månad efter kejsarmordet afsände Armfelt — han hade då lemnat det ryska området och befann sig på fädernegodset Åminne i Finland — en utförlig »Relation des événements qui ont rapport à la mort de Paul I, empereur de toutes les Russies».** Han redogör deri utförligt, tydligen efter upplysningar, vunna på närmaste håll, för beredelserna till tronhvälfningen. Redan i September 1800, berättar han, umgingos åtskilliga af Rysslands främste män med planer att afsätta kejsa-

* Armfelt sökte genom honom få ordna de kurländska prinsessornas angelägenheter så väl som sin egen pensionsfråga, men tidpunkten var icke synnerligen gynsam derför. »Il est accablé d'affaires», skrifver han om Pahlen till hertiginnan af Sagan $^{26}/_{4}$ 1801, »et on ne peut lui parler que de celles qui décident le sort de l'Europe, les autres ne fixeront pas son attention: ainsi mes projets de realiser ma pension manquent, et je ne puis obtenir que de *vagues* promesses pour mes amies.»

** Dat. d. 22 April 1801, öfversänd till Gustaf IV Adolf, med ett bref af samma datum. (Orig. i R. A.) Berättelsen spriddes i åtskilliga afskrifter och trycktes sedermera anonymt utan Armfelts vetskap, men indrogs. Ett ex. af detta högst sällsynta tryck finnes i Kongl. Bibl.

ren och lemna regeringen åt storfursten Alexander; men denne kunde icke förmås att dertill lemna sitt bifall. Sedermera hade kejsarens våldsamhet ständigt varit i stigande, och hans uppretade stämning mot sina söner gjorde det sannolikt, att de snart skulle blifva inspärrade i fängelse och att hvarjehanda grymheter skulle föröfvas. Då lyckades man omsider vinna storfursten Alexanders bifall till en statskupp. Kejsaren skulle inspärras såsom sinnesförvirrad; ett manifest, skrifvet med försigtighet och moderation, skulle utfärdas, hvari kejsarens sjukdom omtalades såsom tillfällig och uttrycktes förhoppning att den vore öfvergående; storfursten Alexander skulle tills vidare öfvertaga regeringen. Grefve Pahlen hade skrifvit de nödiga ukaserna med anledning af denna statshvälfning och vidtagit anstalter för att hafva trupperna i sin hand: furst Zuboff, kejsarinnan Katharina II:s gunstling, som efter hennes död blifvit aflägsnad från hofvet, men nyligen blifvit återkallad,* hade åtagit sig att arrestera kejsaren. Den 20 Mars fick kejsaren emellertid ett anonymt bref med angifvelse om hela sammansvärjningen, och han lät dagen derpå förekalla sina söner samt befalde dem att på altaret aflägga ed på att de icke ernade förkorta hans dagar. Detta påskyndade attentatet, hvilket utfördes den 23 Mars i det Michaelska palatset.** Såsom allmänt kändt är, slutade det med mord, på det råaste och grymmaste sätt utfördt genom strypning, sedan man sparkat, knuffat och slagit den olycklige: mordgerningen utfördes af bröderna Plato och Nicolaus Zuboff samt generalmajorerna Bennigsen och Tschitscherin.*** Under tiden hade storfurstarna begifvit sig till vinterpalatset, och general Pahlen befann sig färdig att låta trupperna rycka ut, om det skulle behöfvas. Vid underrättelsen att statskuppen utförts på bekostnad af kejsarens lif, grepos de unge furstarna af fasa, säger Armfelt. »Alexander ville ej taga emot en krona, som på detta sätt ryckts från hans före-

---

* Genom en intrig af en fransk aktris, m:lle Chevalier, som var mätress åt kejsarens inflytelserike gunstling Kutaisoff och som erhållit hvarjehanda förespeglingar om giftermålsförbindelser med den mäktiga och rika familjen Zuboff.

** En planritning af den våning, hvari mordgerningen föröfvades, är bilagd.

*** Utförliga detaljer härom meddelas, öfverensstämmande med de vanliga berättelserna.

trädares hufvud. Man öfvertygade honom, att enda anledningen varit det yttersta nödfall, jemte hans faders raseri; och utan kännedom om hvad som händt, hvad som försiggick och hvad som komma skulle, steg han upp på tronen, omgifven af sin faders mördare och på visst sätt sjelf i deras händer.»

Af den unge kejsaren, som under dessa omständigheter bestigit zarernas tron, mottogs Armfelt med synnerlig välvilja; och denne synes redan nu hafva ingifvit Alexander I det förtroende, som mot slutet af Armfelts lif i så rikt mått kom honom till-del. »Han öfverhopade mig med höfligheter och komplimenter, som jag ej förtjenar», skrifver Armfelt till sin hustru efter sin första audiens.* Han bad mig uppskjuta min resa några dagar, hvilket jag äfven gör, för att råka Panin. Han (Alexander I) är en vacker gosse, men döf, och talar fort och otydligt; men utan idéer och fermété hoppas jag ej att han är, fastän man gerna ville att det skulle tros.» Vid Alexanders sida syntes Armfelt på militärparaderna,** och han hade med honom långa politiska samtal. Vid afskedet omfamnade kejsaren sin svenske gäst och yttrade: »Tänk någon gång på en ung regent, som alltid högaktat er och som, sedan han gjort er personliga bekantskap, med verklig saknad skiljes från eder.»*** Kejsaren uppdrog åt Armfelt att till Gustaf IV Adolf öfverlemna ett egenhändigt bref samt skänkte honom en gulddosa med sitt porträtt, af stort värde.

Till sin konung medförde Armfelt derjemte försäkringar om den nye kejsarens välvilliga tänkesätt mot Sverige och om hans önskan att följa samma politiska system som dess konung. »Vi hafva intet att önska, yttrade Alexander till Armfelt om sin granne och svåger Gustaf Adolf — framtiden och Finlands öde visade med hvad uppriktighet — vi hafva intet att önska

---

* 31/3 1801.

** Ehrenström berättar (Anteckn. II: 477) en anekdot från ett dylikt tillfälle. En underordnad tjensteman i Kaluga, på besök i Petersburg, hade bevistat paraden och med gapande förundran betraktat Armfelt, som han i Kaluga känt under namnet Brandt och som han nu såg vid kejsarens sida. Då Armfelt såg honom, gick han till hans plats i folkhopen och omfamnade honom, samt upplyste kejsaren hvem mannen var.

*** Armfelts bref till konungen 22/4 1801. (R. A.)

med afseende på hvarandras besittningar. Konungen kan vara öfvertygad, tillade han, att om jag icke är nog lycklig att kunna göra honom tjenster, jag aldrig skall göra honom motsatsen, och att jag, långt ifrån att oroa hans styrelse, alltid skall önska, att se den stark och mäktig, ty det behöfves i våra dagar.» — Han väckte derjemte upprepade gånger förslag att med sin gemål, drottning Fredrikas syster, aflägga ett inkognito-besök hos den svenska konungafamiljen.

Armfelt kunde hafva skäl att på dessa kejsarens yttranden grunda förhoppningen, att den brännande frågan för dagen i de nordiska rikenas politik skulle lösas på ett för Sverige fördelaktigt sätt. Det var nämligen frågan om den väpnade neutraliteten, hvarom ett fördrag mellan Sverige och Ryssland blifvit afslutadt under konung Gustaf Adolfs personliga besök i Petersburg i slutet af föregående året. Danmark och Preussen hade sedermera biträdt detta förbund, som var riktadt mot det öfvermodiga England för att skydda den nordiska handelns intressen. Kejsar Paul, som i sin förbittring mot England varit beredd att förklara detta land krig, hade varit en af detta förbunds ifrigaste befrämjare; och vid de förvecklingar med England, hvartill det gifvit anledning, var Rysslands bistånd af synnerlig vigt för de andra nordiska rikena. Danmark fick vid slaget på Köpenhamns redd i April 1801 hårdt umgälla sin anslutning till detta förbund; och Sveriges ställning var hotad, hvarjemte dess passiva, föga ärofulla rol vid det engelska öfverfallet af dess bundsförvandt gjorde det tvifvelaktigt, om det ville och kunde uppfylla sina förpligtelser. I stället för att komma Sverige till hjelp och upprätthålla fördraget, syntes emellertid den nye ryske kejsarens kabinett erna följa en alldeles motsatt politik, till bekymmer för den redlige ambassadören Stedingk, som flitigt arbetade mot Englands intresse i Petersburg, och ej mindre för Armfelt, som hoppats att se sin älsklingstanke om nära sammanslutning mellan Sverige och Ryssland på väg att förverkligas. I det bref till Gustaf IV Adolf ($\frac{\text{26 Mars}}{\text{6 April}}$ 1801), i hvilket kejsar Alexander uttalade sig om dessa ämnen, antydde han sin lifliga önskan att vinna fred med England, ehuru han tillade, att »on peut allier la fermeté avec l'amour de la paix»; men ett par veckor senare tillkännagaf

han för sitt sändebud i Stockholm det omslag i Rysslands politik i förhållande till England och Frankrike, som utmärkte tronskiftet.* Oaktadt alla den nye kejsarens vänskapsförsäkringar var sålunda kejsar Pauls död under för handen varande omständigheter en olycka för Sveriges politiska ställning. »Med alla sina extravaganser, skref Stedingk** skulle jag ha önskat att denne monark fått lefva ännu någon tid. Jag är säker på att K. M:t skulle hafva vunnit derpå, och att det skulle hafva bekommit engelsmännan ganska illa.»

Hos grefve Pahlen, med hvilken Armfelt, såsom nämndt är, underhöll liflig förbindelse under sin vistelse i Petersburg och med hvilken Stedingk äfven hade långa öfverläggningar, väntade man att finna stöd för Sveriges intressen. »Han var, skrifver Stedingk, porté de coeur et d'âme pour l'union avec la Suède.*** En annan af Armfelts vänner var förre ryske ministern i Berlin, Panin, hvilken kort efter kejsar Pauls död kom till Petersburg. Han lutade mera åt det engelska systemet; Armfelt fann, att Panin hade »la maladie Anglaise». Det visade sig snart, att den ryska politiken i allmänhet fick samma åkomma; och Gustaf IV Adolf var ej sinnad att göra något för att förmå sin frände att inslå en annan riktning.

Genom sina förbindelser hade emellertid Armfelt haft tillfälle att noga lära känna förhållandena inom den nya ryska regeringen; och då han lemnade Petersburg, för att begifva sig till Sverige, kunde han derom lemna vigtiga upplysningar. »Bättre än någon annan skall baron Armfelt kunna vara i stånd att för E. M:t göra reda för de styrande ministrarnes kända och hemliga afsigter», skref Stedingk till konungen.† Armfelt försökte, skriftligen och muntligen, då han i Stockholm sammanträffade med sin konung, att förmå honom antaga kejsarens anbud om ett personligt möte, för att befästa vänskapen och grann-

* Se Zlobin, De diplomat. förbindelserna mellan Ryssland och Sverige 1801—1809, öfvers. af Hjärne, s. 22.

** Till konungen $\frac{26 \text{ Mars}}{6 \text{ April}}$ 1801. (Riksarkivet.)

*** Nyssnämnda depesch. Stedingk karakteriserar Pahlen äfven såsom »un homme d'esprit et de courage», men tviflar, att han, såsom lifländare till börden, skulle länge kunna hålla sig qvar vid makten.

† $\frac{26 \text{ Mars}}{6 \text{ Apr.}}$ 1801. (R. A.)

sämjan. Konungen, uppskrämd af Paul I:s mord, hyste dock ett afgjordt misstroende till kejsar Alexander och afböjde förslaget om detta möte; han ville uppskjuta det, skref han, »till den tid, då våra inre angelägenheter lemna oss båda ledighet att befatta oss med dessa angenäma planer.» *. Äfven uppmanade Armfelt konungen att försöka understödja grefve Pahlen i hans svenskvänliga politik; fara vore eljest att Markoff och Zuboff, som hade andra politiska åsigter, komme till väldet. Äfven detta var fruktlöst. Pahlen aflägsnades på sommaren 1801 från regeringsärendena; ryske ambassadören Budberg rappellerades, och förhållandet mellan Sverige och Ryssland blef under århundradets första år allt mera spändt. Armfelt, som drömt om lyckosamma följder för Sverige af den nye kejsarens tronbestigning och vänskap för Sveriges konung, och som med hela lifligheten af sitt sinne, då han för första gången efter olycksåren ånyo var i tillfälle att arbeta i politiska syften, sökt främja sammanslutningen af de nordiska rikena, såg med missmod, att dessa förhoppningar icke realiserades. Felet var icke blott Alexanders, utan äfven Gustaf Adolfs, som från början betraktade den nye grannen med misstro. »Kungen har sig sjelf att skylla», utbrast Armfelt i ett bref från sommaren 1801.**

Armfelts vistelse i Petersburg, hvilken sålunda inföll vid en historiskt märkvärdig tidpunkt, räckte ej längre än 14 da-

* 29/5 1801. Se Zlobin, anf. st. s. 23. Senare föreslog dock Gustaf IV Adolf ett familjemöte i Helsingfors på sommaren samma år, hvilket dock afböjdes från rysk sida. Jfr. Schinkel, Minnen IV: 133.

** Se vidare härom Schinkel, Minnen IV: 131 o. f. De åsigter, som Armfelt under denna tid förfäktade, voro utan tvifvel politiskt riktiga, och förtjena icke den gäckande anmärkning, hvarmed de af »Minnenas» utgifvare omtalas såsom förslag, som Armfelt och Lagerbjelke uppgjort att »medelst de sköna» öfva inflytande på nordens politik. Att vid ett närmande mellan nordens monarker äfven deras gemålers anförvandtskap skulle kunna blifva af någon betydelse, var i och för sig intet orimligt; men saken behöfde derföre icke afgöras på »fruntimmersvägen hvarpå Armfelt rönte bästa framgång». Äfven sedan Armfelt lemnat Sverige, fortfor han att skriftligen gifva konungen del af sina råd med afseende på den ryska politiken. Något afseende tycktes dock icke hafva fästs dervid: Armfelt fick intet svar och förmodade, att hans råd illa upptagits. (Armfelt till sin hustru 27/7 1801.)

gar. Den välvilja, med hvilken han af kejsaren blifvit mottagen, och hans bekantskap med Pahlen och Panin gjorde honom till en gerna sedd gäst i den stora verlden. Han säger sjelf, att han vid dess stora fester var »buren på händerna» och »stridde mot indigestion och boston». Kejsarmordet hade ingalunda medfört någon förstämning i sinnena: »Alla menniskor äro glada och lyckönska hvarandra, skrifver Stedingk, liksom om man sluppit undan en riksolycka; till den grad var den förra regeringen förhatlig och en förändring välkommen.» *

* *
*

I midten af Maj 1801 satte Armfelt, för första gången efter nära nio års frånvaro, i Finland åter foten på svensk jord. Han träffade i Helsingfors sin vapenbroder och olyckskamrat Aminoff. »Vår gemensamma glädje är ej att beskrifva», skref Armfelt; och 24 timmar tillbragte de båda vännerna oafbrutet i hvarandras sällskap. I Helsingfors, så väl som i Åbo, hvilket Armfelt äfven passerade på vägen till Stockholm, återsåg han många vänner, fick röna många bevis på sympati och begapades af många nyfikna. Han säger sjelf, att han på sistnämnda ställe gaf ett slags »cour». Ett längre besök gjorde han på sitt fädernehem Åminne. Han fick der omfamna sin gamla vördnadsvärda moder, som med sorg och deltagande följt hans öden i landsflykten och frikostigt understödt honom i bekymmersamma tider. Han kom tidigare än han var väntad, och modern igenkände honom icke strax; så hade lidandet och sjukdomen förändrat hans utseende. Armfelts vistelse i denna husliga krets stördes genom ett våldsamt anfall af hans sjukdom; och han sysselsatte sig der, utom med ekonomiska och familj-angelägenheter, med utarbetandet af sin berättelse om kejsar Pauls mord. Han återsåg på Åminne, utan synnerlig glädje, »den enögde excellensen» Klingspor, som var »oändligt söt», oaktadt han borde hafva funnit, att Armfelt helst skulle hafva undvikit att träffa honom.** Med smärta skildes han från sin moder, som han aldrig skulle återse — hon afled 1803 —, och begaf sig till Stockholm, dit han anlände den 7 Juni 1801.

* 14/26 Mars 1801. (R. A.)

** Se härom Ehrenström, anf. st. II: 478.

Glada och smärtsamma möten väntade honom der. Han återsåg sin hustru och sina barn, af hvilka de båda på ryskt område födda sönerna voro så godt som nya bekantskaper för honom. Hos sina söner, hvilka tillsammans uppfostrades under de franska abbéernas ledning, tog han sin bostad; hans hustru och dotter bodde på kongl. slottet, på grund af den förras tjenstgöring. — Några dagar efter Armfelts ankomst anlände konungen till hufvudstaden, och Armfelt hade samma dag företräde hos honom. »Han mottog mig, skrifver Armfelt till hertiginnan af Sagan, på ett sätt, som var värdigt Gustaf III:s son. Vi hade ett samtal, som räckte två timmar och som var högst lifligt samt i hög grad egnadt att uppröra mina minnen och min känsla. Jag kände mig så gripen deraf och så lidande, att jag knappast förmådde släpa mig till min dotters rum; och efter en svimning fick jag de våldsammaste blodförluster. Vid midnattstid fördes jag till min bostad och tillbragte en svår natt.»

Ett möte, som var egnadt att ännu mera uppröra Armfelts känslor, förestod kort derefter. Det var sammanträffandet med Alb. Ehrenström, hans olycklige korrespondent, som för hans skuld utstått många års fängelse och som längre än någon annan af de i Armfeltska högmålet inblandade fått förbida sin upprättelse.* På Armfelts känsliga sinne hade denna hårdhet mot Ehrenström gjort ett djupt intryck, helst sedan han med beundran erfarit dennes hållning, »värdig en Romare», under rättegången. »Det är endast få saker under mitt bullersamma

---

* Aminoff och fröken Rudenschöld hade redan 1796 rehabiliterats, äfvenså Toll; Mineur och Forster hade s. å. återkommit till fäderneslandet, Lagerbring hade befordrats till statssekreterare, Franc återfått sitt öfverpostdirektörsembete, Gyldenstolpe fått tillstånd att återvända till Stockholm. Toll hade vid kröningen i Norrköping 1800 blifvit baron och Aminoff befordrad till generalmajor; den sistnämnde hade haft förtroendet att der såsom generaladjutant föra befälet öfver trupperna. — Konungens myndighetsålder hade visserligen medfört den förändring i Ehrenströms öde att han flyttades från Karlstens fästning, men endast för att utbyta den mot ett annat och lindrigare fängelse på Vaxholm. Derifrån hade han 1799 förflyttats till sin egendom Djurö, men i en förvisning, som liknade fångenskap; och först i Juni 1800, sedan Armfelt ett halft år varit i åtnjutande af sina medborgerliga rättigheter, sitt namn, sina titlar och värdigheter, fick Ehrenström mottaga sin rehabilitation.

lif, som jag ångrar, har han en gång skrifvit. Mina dårskaper och mina glada upptåg hafva icke lemnat någon bitterhet efter sig; men att hafva begått sådana felsteg, som hafva varit orsaken till andras olycka, det är något, som man aldrig kan förlåta sig sjelf. Må Gud bevara min son från att göra sig skyldig till något dylikt!» * Bland de ämnen, som Armfelt oftast vidrörde i sina bref till sin hustru, sedan hon bosatt sig i Sverige, var frågan om Ehrenströms öde. Han uppmanade henne att besöka honom, att föra sina barn till honom, och uttryckte lifligt sin sorg öfver att Ehrenström ej fått sin upprättelse: »Gud gifve, att jag finge höra hans rehabilitation i den stil och form, jag önskade! Allt hvad som sker mina vänner och dem som lidit för mig, rör mig mer än mitt eget intresse», skref han. Då omsider den länge väntade upprättelsen kom, väckte detta Armfelts lifliga glädje: »Det har gjort mig en otrolig känsla; jag grät och fick rysningar. Då jag åter får se honom, blir jag väl sjuk af den första impressionen», skref han från Petersburg.

Återseendets ögonblick blef också uppskakande; och Armfelt säger sjelf, att han kände sig »physiquement et moralement décomposé» efter Ehrenströms besök, hvilket egde rum morgonen efter Armfelts företräde hos konungen. ** Sjelf har Ehrenström lifligt beskrifvit detta uppträde. Med motvilja och först efter lång tvekan hade han instält sig hos Armfelt: »Å ena sidan, säger han, kände jag lifligen minnet af alla de vedervärdigheter, som jag genom hans förvållande fått röna, och hvilka qvarlemnat hos mig en rättmätig ovilja mot honom; å den andra kunde jag icke undgå erkännandet deraf, att han ingalunda uppsåtligen velat bereda mitt förderf, men att hans förhållande, liksom de honom undfallna vrånga omdömen om min person i bref till fröken Rudenschöld,*** voro endast följder af hans naturliga och obotliga lättsinnighet.» Hänsyn till Armfelts vördnadsvärda hustru bestämde Ehrenström äfven att göra det besök hos Armfelt, som så djupt skakade denne och äfven lifligt upprörde honom sjelf, oaktadt

* Armfelt till sin hustru $^{4}/_{8}$ 1800.

** Till hertiginnan af Sagan, odat. bref, Maj 1801.

*** Se ofvan, sid. 180.

hans kallare och nyktrare skaplynne. »Vid min ankomst till staden — från Djurö i skärgården, hvarest Ehrenström bodde, — gick jag till honom, säger han, och fann honom ensam; han sprang upp från soffan mot mig, inneslöt mig i sina armar, badande i tårar, och frågade mig snyftande, om jag kunde förlåta honom. Det var en scen, som djupt skakade mig, och hans verkligen ömma och goda hjerta, som härvid uppenbarade sig, förfelade icke sitt intryck på mitt. Jag kunde icke gilla hans förra beteende, men jag kunde också icke hata honom. Vi återkommo således snart till de förtroliga termer, hvari vi förut varit med hvarandra.» *

Fröken Rudenschöld, till hvars ofärd Armfelt varit vållande i ännu högre grad än till Ehrenströms, återsåg han deremot icke. Det var dock ej af brist på ångerfullt deltagande. Hennes öde hade alljemt tungt legat honom på hjertat; och öppet har han, efter sin sed, anförtrott dessa bekymmer åt sin högsinta maka. »Jag kan aldrig låta bli att anse mig som sourcen till hennes olycka, och den idén plågar mig beständigt», skref han en gång till sin hustru.** »Mitt samvete förebrår mig det utan uppehåll.» Grefvinnan Armfelt medförde till Sverige uppdraget att besöka »den olyckliga Malin» och helsningar, att Armfelt gerna skulle skrifva till henne, om han ej fruktade att det skulle göra henne smärta. Han hade nämligen hört, att hans forna älskarinna yttrat sig med bitterhet om honom. »Det är ett uppdrag, skref han, som skulle förefalla löjligt, om det gåfves åt hvilken annan hustru som helst; men du känner mitt hjerta och min tankegång, så väl som mina felsteg och svagheter, och jag skulle anse mig svika alla möjliga känslor, om jag för dig dolde mina sorger och mitt hjertas hemliga gömmor. Jag har för mycket älskat Malin, för att hennes hat skulle kunna vara mig likgiltigt, och de lidanden, hon utstått, skulle väcka deltagande äfven hos dem som icke kände henne.»

Grefvinnan Armfelts ädla hjerta var icke likgiltigt för dessa förtroenden. Hon sökte att sätta sig i förbindelse med

* Ehrenströms Anteckn. II: 479.

** 10/8 1800.

fröken Rudenschöld;* men dennas ovilja mot Armfelt och de förhållanden, i hvilka den olyckliga qvinnan nu lefde, syntes förbjuda allt närmande. Olyckan hade för fröken Rudenschöld medfört en förnedring, som var vida djupare än det straff, hon undergått, hvars grymhet och orättvisa snarare förvärfvat henne mångas sympatier och deltagande. Hennes vandel efter rehabilitationen hade väckt hennes vänners bekymmer och hennes fienders skadeglädje; en flerårig förbindelse med en betjent, som lefde på hennes bekostnad och slutade med att misshandla henne, hade vållat allmän förargelse och föranledt, att hon förvisats från sin moders hus och från de umgängeskretsar, som äfven efter högmålsprocessen stått henne öppna. Vid

* Ett bevis på grefvinnan Armfelts deltagande föreligger i följande bref till henne från fröken Rudenschöld, hvilket förtjenar bevaras:

Madame,

Penetrée jusqu'au fond de mon âme, Madame, des expressions pleines de sensibilité qui vous sont echappées à mon sujet, c'est pour mon coeur un devoir aussi sacré, qu'il y prouve une véritable consolation,. de vous en marquer tout l'excès de ma reconnaissance. Ah, Madame, est-ce bien vous qui jugez avec clémence les erreurs d'une infortunée, vous qui êtes la seule au monde, qu'elle ait veritablement offensée! L'image des chagrins que je vous ai causés, Madame, est maintenant retombée en poids accablant sur mon coeur, et l'excès de votre générosité en aggrave l'amertume. Mais ce triomphe vous était dû, et les événements sinistres, qui se sont succédés depuis six ans, ont développé toute la grandeur de votre âme; et vous venez encore d'ajouter à son éclat en vous informant avec intérêt sur mon triste sort. Helas! rejetée du sein du monde entier, ne tenant plus au rien sur la terre, je croirais avoir vidé la coupe des malheurs, si tous les jours ne m'offraient pas de nouveaux chagrins. Mais telle que puisse être ma cruelle destinée, j'ai eu et j'aurai le courage de la remplir, sans blesser les oreilles délicates des personnes sensibles, qui daignent m'écouter, par des plaintes aussi indiscrètes que déplacées, heureuse dans mon adversité d'avoir trouvé une occasion à mettre sous vos yeux, Madame, les sentiments d'admiration, j'ose ajouter de vénération, dont je suis profondément pénétrée pour vous. Puissiez-vous jouir désormais d'un bonheur permanent, sans mélange d'aucun revers; puisse-t-il être aussi parfait que votre coeur le désire! Et dans ma solitude, oubliée de l'univers, la nouvelle de votre félicité, Madame, soulève le poids accablant de mes peines. Recevez avec bonté, Madame, les assurances de la parfaite considération, avec laquelle j'ai l'honneur d'être toute ma vie,

Madame,

votre très-obéissante servante

Madleine Rudenschöld.

Stockholm ce 16 Fevrier 1800.

tiden för Armfelts återkomst till Sverige lefde hon i fattigdom med sin råe älskare och ett barn i Stockholm, på Söder. Genom underrättelser från Sverige kände Armfelt den sorgliga vändning, som hennes öde tagit genom hennes eget förvållande, och han erfor den med djup grämelse.* Att hon, jemte bördan af sitt förstörda rykte och förlusten af sin sociala ställning, äfven måste bära fattigdomens, var honom dock obekant; och först vid sin ankomst till Stockholm erfor han det, såsom det synes, genom ett bref från henne sjelf, hvilket lifligt upprörde Armfelts känslor. Det innehöll en utförlig skildring af de lidanden, som hon utstått under rättegången och i fängelset, samt meddelade upplysning om hennes senare öden. »Hon fruktar icke att säga mig allt», skrifver Armfelt i det bref, hvari han redogör för innehållet af denna sändning från hans forna älskarinna.** »Jag skall svara på brefvet, tillägger han; ingen förebråelse, ingen anmärkning skall flyta ur min penna; jag beklagar, men dömer henne icke. Det gifves olyckor, som förnedra och förslöa. Jag skall erbjuda mig att återförena henne med hennes moder och anhöriga och göra henne oberoende af dem, att taga hand om det barn, som hon har med den der slyngeln, att begära en lifstidspension af konungen för henne. Jag frågar henne ingenting om hennes eländige älskare; hon skall förstå, att *han* icke är antaglig, om hennes familj mottager henne. För min egen del, så ber jag henne icke fordra, att jag skall återse henne. Hennes åsyn skulle göra mig oerhördt ondt; redan hennes bref har nästan förlamat mig.»

Sådant var det sorgliga slutet på den förbindelse som, lättsinnigt knuten under ungdomsyra, underhållen med trotsande af moralens och anständighetens bud, fört den olyckliga qvinnan i fängelset, på schavotten och, hvad värre var,

* Hertig Karl hade under sin resa i Tyskland 1799 utspridt dessa nyheter med skadeglädje: »För att justifiera sig och hennes schavottering, skrifver Armfelt till sin hustru, har han både i Berlin och Braunschweig exagererat dem med sina noter, och prinsessan (Sofia Albertina) har i Leipzig förtrott dem åt hertiginnan af Kurland. Du kan tänka dig hvad jag pinas! Om någon kunde insinuera Malin, att hennes fiender fägna sig åt dessa galenskaper och nyttja dem till justification, så kanske vore hon försigtig.»

** Till hertiginnan af Sagan, $^{23}/_{5}$ 1801. Fröken Rudenschölds bref har ej blifvit bevaradt.

till last och förnedring. Armfelt kände sin del i ansvaret äfven för den sista vändning, som fröken Rudenschölds lif tagit, huru sjelfförvållad den än syntes vara: det hade varit värdigt hans naturliga ömsinthet att ej hafva vägrat att återse henne i betryckets tid. Men å andra sidan, då han ej kunde vänta att återfinna henne *ensam*, och då den senare förbindelse, hon knutit, så djupt nedsatt henne i hans ögon, så må det ej förtänkas honom att han undvek ett personligt sammanträffande. För hennes framtid sörjde han dock: det var på hans bekostnad och enligt hans förslag, som fröken Rudenschöld samma år lemnade Sverige och begaf sig öfver Paris till Marseille. Meningen var att derifrån fortsätta resan till Algier, men förslaget förföll. Hon vistades sedermera i Schweiz och återvände efter några år till Sverige. För sitt underhåll erhöll hon årligen bidrag af Armfelt,* som äfven bidrog till uppfostran af hennes son med den ofvannämnde älskaren. Han tog namnet Ekmansdorff och blef officer i finsk-rysk tjenst.

Något öfver en månad räckte Armfelts vistelse i Stockholm. Han var föremål för mycken nyfikenhet och många gissningar; bevis på sympati saknade han ingalunda, isynnerhet hos hufvudstadens borgerliga befolkning, som ej glömt, att Armfelt varit konung Gustafs trogne vän. Han sjelf berättar att, då han en gång i vagn passerade Norrmalm, »fönstren öppnades vid förbifarten och man helsade, man välsignade mig; folket på gatorna gjorde på samma sätt; jag kände mig rörd deraf som ett barn».** Men allt var icke som förr, och han sjelf var icke densamme. Man fann honom »sjuklig, åldrad och affallen, tyst och misstänksam»; och de förhållanden, som mötte honom, voro icke egnade att uppmuntra honom. Konungen bemötte honom med en viss kall förbehållsamhet och lyssnade, såsom vi sett, icke till de politiska planer, som Arm-

* Upplysande i detta afseende är ett bref från Armfelt till M:me Staël 1813, skrifvet från Petersburg, som å fröken Rudenschölds vägnar synes hafva påmint om utbetalningen af detta årsanslag, hvilket, sedan Armfelt lemnat Sverige 1811, synes hafva försummats. (Tryckt i Handl. ur Brinkmanska arkivet I: 301.) Ett bref från Pahlen (1801 $^{25}/_{5}$) till Armfelt visar, att han äfven sökt skaffa fröken Rudenschöld en rysk pension.

** Armfelt till hertiginnan af Sagan $^{16}/_{8}$ 1801.

felt så lifligt omfattat vid sitt sista besök i Ryssland. Anbuden att åter blifva använd i svensk tjenst synas hafva inskränkt sig till en obestämd förhoppning om diplomatiska uppdrag i utlandet, om tillfälle erbjöd sig. På konungens befallning sökte Armfelt få företräde hos hertig Karl och hans gemål, men blef icke mottagen; då han vid konungens hof helsade hertigen, vände denne honom ryggen.

Vid hofvet syntes Armfelt som förr; han rörde sig med samma lifighet och ledighet, som i konung Gustafs tid, och skämtade som fordom, t. o. m. öfver sina egna olyckor. Men hvilken skilnad mellan Gustaf IV Adolfs glädjelösa hof och hans faders! Det var nu »ledsnaden, som herskade öfverallt»; en sådan person som Armfelt var ur stånd att passa i detta stela, själlösa, uniformerade och reglementerade lif, som den tankefattige monarken infört vid sitt hof och i samhällets högsta kretsar. Oförbehållsamt har Armfelt i sina bref, sedan han lemnat Sverige, gifvit luft åt denna tryckande känsla. »Att ungdomen leds hemma, är naturligt, skref han en gång. Gammalt folk kan icke stå ut med den atmosfer af ennui, som herskar öfverallt. Jag glömmer aldrig de få momenter, jag under min sista sejour var vid hofvet eller i stor société; il y avait de quoi périr!» — »Allting ser nu för tiden, skref han en annan gång, ut som en vandrande begrafning, vid hvilken dock ingen sörjer. Jag tyckte mig i alla rummen se qvickhetens och belefvenhetens likkista uppstäld.» Studier och literära intressen hade intet utrymme i dessa kretsar; man hade »upphört att *läsa* vid hofvet». »Om de regerande personerna, skrifver Armfelt ironiskt, hafva allt för stora kunskaper för att kunna uthärda ännu mera lärdom, så finnes det dock personer, som ännu skulle kunna ha gagn af att läsa. Hos De Besche kunde man ju t. ex. läsa Kajsa Wargs kokbok!»

Ej heller de enskilda angelägenheter, till hvilkas lösning Armfelt under denna vistelse i Sverige hoppades bidraga, syntes komma att afgöras efter hans önskan. De gälde processer om föregifna kronofordringar, hvilka icke blifvit utredda vid den Armfeltska konkursen, hans fordringsanspråk på pensioner o. s. v. Framför allt låg det dock honom om hjertat att kunna på ett eller annat sätt ådagalägga, att falsarier blifvit begångna

under högmålsprocessen. Ännu vid sin ankomst till Sverige påstod Armfelt inför konungen sjelf och med full öfvertygelse, att han blifvit dömd på grund af förfalskade handlingar. Det tillstaddes honom då, att i Svea hofrätt personligen under bevakning få genomgå de handlingar, som under rättegången åberopats. Till sin öfverraskning fann Armfelt sina egenhändiga bref, hvilkas äkthet han icke kunde bestrida; »genom det gjorda påståendet om falsifikation hade han således högeligen komprometterat sig», säger en samtida. Det ansågs, att denna obetänksamhet af Armfelt bidragit till den köld, hvarmed han af konungen bemöttes; och ryktet visste t. o. m. att berätta, att Gustaf Adolf, som fruktade, att Armfelt skulle vilja återupptaga sin högmålsprocess, antydt honom att lemna hufvudstaden. Det sistnämnda ryktet kan med skäl betviflas, ty ingen antydan finnes att Armfelt tidigare, än han ämnat, lemnat Stockholm; men visserligen torde hans beröring med den unge monarken, af hvars återseende han väntat så mycket, icke hafva medfört ömsesidig belåtenhet. Det berättades äfven — och med vida större sannolikhet — att Armfelt vid en supé hos änkedrottningen helt ogeneradt förklarat: »Här skall väl f—n längre dväljas! Jag finner här allt, allt, allt ombytt och förändradt, folk, seder, lefnadssätt; allt andas något sträft, kärft och oändligt trist och ledsamt. Jag finner ej något mera sig likt, förutom Liljencrantz' peruk samt Wallencreutz' impertinenta min och odrägliga pedanteri.*

I slutet af Juni 1801 befann sig Armfelt åter på tysk botten: han hade såsom anledning till sin afresa föregifvit, att vigtiga angelägenheter för det kurländska arfvet tvunge honom att på bestämd tid återvända till Tyskland.**

* Ahnfelt, anf. st. III: 260. Se vidare om Armfelts besök i Stockholm, Ahnfelt III: 251 o. följ., Ehrenström II: 479 o. f., Adlerbeth III: 105. Den sistnämnde anser att Toll, oaktadt han så kraftigt medverkat till Armfelts rehabilitation, dock af fruktan att i honom finna en medtäflare varit anledning att Armfelt icke vunnit anställning i Sverige.

** Armfelt till hertiginnan af Sagan $^{22}/_{5}$ 1801. Han tillägger: »Sans quoi on me ferait traîner un demi-siècle avec mon instruction (?) et autres documents. — — La lenteur de tout est au-dessus de toute expression.» Han gaf derigenom anledning till hvarjehanda rykten om sitt förhållande till hertiginnan

Sommaren och hösten 1801 tillbragte Armfelt vid Karlsbad, Töplitz, Dresden och Berlin samt på slottet Sagan. Vid Töplitz och i Dresden var en lysande societet samlad och fördes ett lustigt lif, så att Armfelt liknade det förstnämnda stället vid »Sodom och Gomorrha: societetsspektakler, baler, promenader, goutéer, dejeunéer, supéer till kl. 2 om morgonen, proverber, lekar eller petit jeu». Utom Armfelt och de kurländska furstinnorna samt den gamle prinsen af Ligne, som var en af hufvudpersonerna i dessa nöjen, bestod societeten mest af förnäma ryssar, som synas hafva varit vid ett uppsluppet lynne efter regentombytet i Ryssland.*

För vintern uppgjordes längre resprojekter. Redan före Armfelts besök i Sverige hade varit tal om att han skulle resa till Paris och London för att söka läkarevård; och nu beslöts att han, såsom hertiginnans af Sagan gäst och i sällskap med henne, hennes man samt prinsen och prinsessan af Hohenzollern, skulle företaga denna resa och tillbringa ett halft år i Paris, hvilket nu under Bonapartes styrelse återtagit sin plats såsom Europas främsta stad och i sin återuppståndna form länge lockat Armfelts nyfikenhet.

I Oktober anträddes resan. Om helsoskälen från början i någon mån tjenat som förevändning för vistelsen i Paris med det ofvan nämnda sällskapet, så visade sig dock af erfarenheten under Armfelts resa dit, hvilken han företog ensam, att läkarevård var väl behöflig. Under två särskilda svåra sjukdomsanfall med våldsamma blodförluster höll han på att sätta lifvet till; och från det sista, som inträffade i Stuttgart, räddades han endast genom omsorgsfull vård af prinsessan Pauline af Hohenzollern och hennes make, hvilka skyndat till Stuttgart från slottet Hechingen och, då han var på bättringsvägen, förde honom dit.** Först i början af December ankom Arm-

af Kurland och hennes dotter, och nedsättande omdömen fäldes med anledning deraf om hans »incorrigibilité» i moraliskt afseende. Se Ehrenström II: 481.

* Armfelt skrifver härom: »Den ryska societeten är som galen af glädje att utan fara kunna göra hvad de vilja.»

** Armfelts bref från denna tid visa, att hans helsa och lynne genomgått en fruktansvärd kris. Han fann sjelf, att han var »fatal både för sig och andra. De som omgifvit mig, säger han, hafva behöft Jobs tålamod.» (Stuttgart $^{13}/_{11}$ 1801.) Äfven i Paris fortfor hans helsa att vara vacklande.

felt efter dessa reseäfventyr, sedan han i Strassburg sammanträffat med hertiginnan af Sagan, till Paris.

* * *

Året 1801, som gick till ända kort efter Armfelts ankomst till Paris, hade medfört — om också endast för kort tid — en fred, som Europa under tio år saknat. Med Österrike, Turkiet och Ryssland hade franska republiken under sin förste konsul, Bonaparte, slutit freder; och äfven med England var den preliminära öfverenskommelse sluten, som i Mars 1802 förde till freden i Amiens. Segrande hade Frankrike gått ur den fruktansvärda striden mot Europas förbundna härar, tack vare Bonapartes öfverlägsna fältherresnille. Men han hade gjort ännu mer: inom det land, der anarkien rasat och der våldsgerningar och grymheter väckt verldens afsky, hade han återstält ordningen, aktningen för lagen och egendomen samt sjelf med kraftig hand fattat regeringstömmarna. Hans storverk, icke minst det sistnämnda, hade väckt samtidens beundran, äfven bland hans slagna fiender och inom de kretsar, der man betraktade honom som en usurpator. Armfelts beskyddarinna, den olyckliga drottningen af Neapel, en af franska revolutionens ifrigaste fiender, har en gång om honom yttrat till hans sändebud i Wien, Champagny: * »Bonaparte är en stor man. Han har gjort mig mycket ondt, men det hindrar mig icke att beundra hans snille. Då han hos er återstälde ordningen, gjorde han oss alla en tjenst; och då han erhöll högsta makten i sitt land, så skedde det derföre att han var den värdigaste.»

Äfven Armfelt delade under början af Napoleons lysande bana samtidens beundran för den korsikanske hjelten, som omskapat Europa. Han kallar honom i sina bref »en stor man : »han är den ende, som sedan konungadömets fall verkligen har tänkt på sitt lands lycka och ära.» Visserligen fann han, att Bonapartes välde »för dem, som svurit Bourbonerna trohet, var en olaglig och monstreux makt»; men å andra sidan kunde han knappast hoppas på Bourbonernas restauration: »Ludvig XVIII,

* Thiers, Hist. du consulat et de l'empire, IV: 5.

skref han i Juni 1800, är icke en Henrik IV; och större delen af emigranterna gå icke upp emot denne väldige furstes tappre vapenbröder, som endast sökte äran eller döden.*

I Armfelts framtidstankar hade äfven, såsom vi hafva sett, någon gång ingått förhoppningen att få en diplomatisk beskickning i Paris, »om Frankrike blir tranquilt och Bonaparte fullmyndig regent». Att återföra republiken till monarki var en uppgift, som i Armfelts ögon icke kunde vara annat än förtjenstfull; och ej blott Frankrike, utan hela Europa borde vara Frankrikes förste konsul tacksamt för att han släckt revolutionslågan i dess egentliga härd. Det blef emellertid icke Armfelt, som blef Gustaf Adolfs minister hos franska republiken; och ovisst torde det hafva varit, om han vid närmare besinnande mottagit denna plats, ifall den blifvit honom erbjuden. I stället utnämndes på sommaren 1801 friherre K. Ehrensvärd till svensk envoyé i Paris,** och vid hans sida vistades länge friherre K. G. Bonde i en slags hemlig beskickning i verldsstaden. Armfelt hade intet uppdrag af politisk art och ville ej inblanda sig i dagens tilldragelser. »Ville jag gifva mig ombord med politik och intriger, så fattades här ej tillfälle», skrifver han från Paris. »Man finner öfverallt öppna armar och munnar; men mitt parti är taget: jag ser alla och allt som simpel åskådare, hör — och svarar ej.»*** En viss försigtighet utmärker Armfelts meddelanden från Paris; men i hans bref saknas dock icke målande drag från detta Frankrike, som han nu återsåg, så olikt hvad det varit, då

* I ett annat bref går han ännu längre: »À la moralité des peuples près, un grand homme, que le génie élève, vaut mieux pour la disposition et les mesures politiques de l'univers, qu'un gros imbécile, que la naissance a déplacé par un avortement de la nature.»

** Ehrensvärds beskickning under de bestående politiska förhållandena väckte grefve Fersens ovilja och blef en anledning hvarför icke kanslipresidentembetet, såsom ämnadt var, blef uppdraget åt denne sistnämnde. Det var åsigter, öfverensstämmande med Fersens, som Armfelt ville uttrycka i följande ord (till hertiginnan af Sagan $^{27}/_{6}$ 1801): »M. d'Ehrensvärd va à Paris comme ministre. Je ne veux plus du tout cela, depuis qu'on a changé de vues partout, car je peux beaucoup sur moi, mais pas sacrifier des intérêts majeurs et des projets politiques grands et sûrs.» (Se Adlerbeth III: 107.)

*** $^{26}/_{2}$ 1802.

han sjutton år förut var Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes gäst i Versailles och Trianon — och dock så likt.

I synnerhet i början fann han skilnaden mindre än han väntat. »Ingenting förefaller ovanligt eller öfverraskande, hvarken i seder eller klädedrägt, skref han till sin dotter kort efter sin ankomst. Personer finnas, som öfverdrifva allting; men i allmänhet är det som om den fruktansvärda stormen aldrig vändt upp och ned på detta land. Bonapartes uppförande afser att återgifva lugn och ordning åt verlden; och hans exempel, i förening med gamla vanor och nationens skaplynne, gör att med hvarje dag det umgängeslifvets behag och den artighet, som utmärkte det gamla Frankrike, återtaga sin forna plats.»

Såsom vanligt lefde Armfelt och hans ressällskap med i stora verlden, och tillfälle att lära känna samtidens bemärkta personer erbjöd sig i rikt mått. Han gjorde bekantskap med den berömda M:me Staël,* förre svenske ambassadörens gemål, »som gjort så mycket väsen af sig i den literära och revolutionära verlden. Hon är bra ful — heter det vidare —, hennes konversation är behaglig och uddig; men ljudet af hennes röst och det konstlade i hennes uttryckssätt göra ett obehagligt och motbjudande intryck. Hos henne såg man folk af alla slag och klasser: ambassadörer, emigranter af rang, personer, som nu bekläda ämbeten, lärda, artister, jakobiner. Jag trodde mig ett ögonblick vara på en Vauxhall eller i ett politiskt naturaliekabinett.» Han gästade äfven den sköna och spirituella M:me Recamiers bekanta »salon», hvilken under skiftande statsformer och styrelser länge förblef en föreningspunkt för hvad Paris egde utmärkt och lysande, och som nu var föremål för Bonapartes hemliga afund. Den lyx och prakt, som utvecklades under konsulatet, såg han i sin mest glänsande form hos henne och hennes man, »bankiren Recamier, som anses för att hafva den vackraste fru och det vackraste hus i Paris, och som under revolutionen svingat sig upp till en kolossal rikedom. Hans våning öfvergår i fråga om smak, lyx och elegans allt hvad jag har sett», säger Armfelt. Helst gick han dock på M:me Montessons mottagningar. »Denna

---

* Om hennes man skrifver Armfelt: »Staël går här, fattig, dum och föraktad.»

dam, som bevarat de gamla tidernas artighet och behag, förefaller som en gudomlighet midt ibland la cohue regénérée.» Men äfven der fann han, såsom öfverallt efter revolutionen, societeten alldeles för talrik: »den foule, som är öfverallt, är kanske en hufvudorsak till ledsnaden, som presiderar».*

Sjelf arrangerade Armfelt fester vid de kurländska prinsessornas födelsedagar. Om en af dem, som egde rum i Chantilly och för hvilken Armfelt arrangerat en teaterföreställning med af honom skrifna kupletter, musik, dekorationer o. s. v. i den gamla stilen från Gustaf III:s tid, säger han med en viss sjelfkänsla: »Depuis la fin de la monarchie on n'a pas vu une fête de meilleur ton, meilleur goût et plus soignée.»** — Tvenne italienska damer, hvilkas bekantskap Armfelt gjort i Rom och Neapel, återsåg han här, nämligen prinsessorna

---

* Såsom ett kuriosum må här anföras följande utdrag ur ett bland Armfelts bref. Det är ett statistiskt bidrag till umgängesförhållandena i Paris vid denna tid. »Vill du veta huru dagarna i decaden äro upptagna, 16 à 17 spektakler oberäknade, så vill jag här gifva dig en idé derom: primedi hos prefêt du palais eller förste öfverstekammarjunkaren Luçai, duodi hos fru Recamier, tridi hos polismästaren Fouché och samma afton hos ex-hertig Luynes, quartidi hos Chaptal, minister för det inre, quintidi fru Staël och äfven general Marmont, sextidi hos Jordan, banquier af gamla stammen, septidi andre konsuln Cambacerès, octidi prinsessan Rohan, nonidi Berthier, krigsminister, decadi Renaud de S:t Angely, statsråd. På alla dessa ställen dansas, är konsert, ätes m. m., men ingen ser road ut. Alla aftnar tager M:me Montesson emot folk, och ibland är der 100 à 150 personer.» (22/3 1802.)

** Hertiginnan d'Abrantès berättar på sitt vidlyftiga sätt i sina memoirer en anekdot om Armfelt från en maskeradbal under dennes vistelse i Paris. Hon hade der, på uppmaning af svenske ministern baron Ehrensvärd, utsatt Armfelt för en mystifikation, hvilken lifligt skall hafva upprört dennes känslor. Hennes tillfälliga likhet med en italiensk dam, som nämnes »Regina» och som skulle hafva spelat en rol i Armfelts lif, men nu vore död, hade af Ehrensvärd blifvit använd för att uppjaga Armfelts känslor och fantasi: han trodde sig se en gengångerska och var nära att förlora sansen. Memoirförfattarinnan förmenar, att Armfelt antagit, att Bonaparte tillstält detta upptåg efter att hafva bespejat hans föregående enskilda lif, samt att detta vore en af anledningarna till det förbittrade hat, som Armfelt under sitt följande lif egnade honom. — Hela denna historia, utförligt broderad, förefaller något apokryfisk. Någon »Regina», utom drottningen af Neapel, som ännu lefde, kan icke uppspåras bland Armfelts minnen, och hans skaplynne gör det högst osannolikt, att han under flere timmar skulle hafva låtit dåra sig på detta sätt. Ännu orimligare är slutsatsen om uppkomsten af hans hat mot Bonaparte tillfölje af detta upptåg. (XVII: 203 o. f.)

Sancta Croce och Belmonte. Samtidigt vistades äfven i Paris Piranesi, som numera var här bosatt och sysselsatte sig med sina fäders yrke, gravörkonsten. Det uppgifves i ett af Armfelts bref, att Piranesi synts hos svenske ministern; men i ett följande förklarar Armfelt, att han undgått att sammanträffa med honom. Återseendet skulle sannolikt icke hafva aflupit utan obehag.

Främst af allt var det naturligtvis förste konsuln, Napoleon Bonaparte, som fängslade hvarje främlings uppmärksamhet, som besökte Paris. Hans krigiska bedrifter hade i många afseenden gifvit sin prägel åt den franska hufvudstaden. Militärparader och uniformer mötte ögat öfverallt; disciplin hade rotfäst sig på alla områden. Det effektfulla skådespelet af en parad af konsul-gardet gjorde på Armfelt ett lifligt intryck: »Anblicken var praktfull, skrifver han, och förste konsuln på en spansk häst, hvit som snö, i rik mundering, drog till sig allas blickar.»

För den audiens, som Armfelt kort efter sin ankomst till Paris hade hos Frankrikes regent, har han i ett bref lemnat följande redogörelse. »Min konversation med förste konsuln var, relatift till Sverige, [om] vår armés styrka, svenska officerarnas och soldaternas bravour, enskilda komplimenter till mig som militär, något om sista kriget mot Ryssland. Bonaparte är ej mycket för att sjelf tala; han frågar och hör väl. I hans sätt att vara är ett visst militäriskt brusquerie, men likväl mycken aménité och vänlighet, då han ej vill exprès humiliera. Herrarna Markoff och Lucchesini — ryska och preussiska sändebuden — veta mer än mycket, att han talar ur skägget utan försyn, då han är missnöjd med något.» »Hans figur är liten, säger han i ett annat bref, hans blick mild, hans sätt att vara något tvärt. Man ser, att han hvälfver stora planer i sitt hufvud och att han föga sysselsätter sig med de yttre formerna af representation, fastän denna är storartad och vida öfver hvad man ser vid de flesta hof i våra dagar.»

Den hofhållning och etikett, som Bonaparte redan nu infört, väckte förvåning hos mannen af »l'ancien régime». Att republikens förste ämbetsman skulle gifva cour och hålla cercle, ingifva så mycken »respect» och föra sig med så mycken

»fièrté, ceremoni och pomp», fann han högst anmärkningsvärdt. »I går åt jag middag hos Bonaparte, skrifver Armfelt i ett bref. Der var en mängd menniskor; vi kommo ej till bords förr än kl. 7, men tre qvart räckte hela middagen. Så snart han är mätt, hvilket går fort, så stiger han från bordet. Servisen var vacker och väl dresserade betjenter. Efter middagen var ett slags cour, som räckte nog länge. Han gick omkring och talte med något hvar. Hans fru sitter i stor fåtölj; hon stiger upp för ingen, men lyfter lite på sig för personer af marque.»

Det dröjde emellertid icke länge, innan Armfelt fann, att den republikanska friheten under Bonapartes ledning var en frihet af egendomligt slag; och han sjelf fick erfara, att revolutionens godtycklighet endast utbytts mot despotismens. Sjelf har han derom ingenting berättat i brefven till de sina, i hvilka han iakttager en stor försigtighet. Han kände, att han var bevakad, ehuru under formerna af en uppmärksamhet, hvilken han såsom en framstående person hade rätt att fordra. »Hvad min personella consideration angår, skref han strax sedan han lemnat Paris, har jag ej att klaga, au contraire: man gör mera reflexion på mig än jag det ville; och i Paris, der jag var, vet Gud, utan alla politiska projekter, som kosmopolit och för att se, var jag följd och eftersedd, som om jag ockuperat mig med de vigtigaste affärer.» Under trycket af denna känsla skref han en gång från Paris till sin hustru: »När jag en gång kommer ur denna fria och lyckliga republiken, skall jag söka upp för dig gamla historier, som skola bevisa, att om Paul I* pretenderade att vara den tilltagsnaste af despoter, han ändå kunnat finna den, som disputerade honom företrädet.» Försigtighet med tunga och penna vore derföre nödig. »Dessutom äro mina gamla tänkesätt för kända, heter det vidare, för att ej det minsta, som komme från mig, ju gjorde ett slags effekt.**

* Jemförelsen mellan Bonaparte och Paul I återkommer ofta i Armfelts bref från denna tid. »Likheten mellan deras karakter och regeringsprinciper är stor, med den skilnad, att den franske despoten har mera suite och karakter, men sämre hjerta och ej den ryske despotens nobla désintéressement.» ($^{2}/_{8}$ 1802.)

** Dock skref Armfelt, såsom det synes, politiska bref från Paris till drottningen af Neapel. Hon tackar honom i ett bref ($^{4}/_{3}$ 1802) för de af honom sända »détails sur la France», hvilka vore »écrits de main de maître».

Kanske får jag, som flere andra, respass, men det vill jag likväl ej hoppas.»

Detta var emellertid just hvad som, enligt samtidas uppgifter, höll på att inträffa. Den om Armfelts öden i allmänhet väl underrättade Ehrenström berättar, att förste konsuln funnit sig stött öfver att Armfelt icke begagnat sig af inbjudningen att i hans följe bevista den stora kyrkoceremoni, hvarmed religionskultens återupprättande firades i Notre-Dame-kyrkan påskdagen 1802, utan i stället begagnat en vanlig inträdesbiljett till kyrkan och bland corps diplomatique åsett skådespelet.* Äfven hade förstè konsuln med ovilja förnummit, att Armfelt besökte hans fiendes, M:me Staëls soiréer, och hade hört berättas, att en ordvexling förefallit mellan Armfelt och Benjamin Constant angående Bonaparte, hvari den förre visserligen icke yttrat sig ohöfviskt om honom, men dock ej visat tillbörlig aktning för hans storhet. På nästa cour kom Bonaparte, berättar Ehrenström, »med hastiga steg mot Armfelt och gjorde i barsk ton följande fråga: Quand est-ce que vous partez? — Quand la saison sera favorable pour ma santé. — Mais il me paraît que la saison est dejà assez belle pour voyager. — Pas encore assez pour moi. — Efter detta svar vände Bonaparte sig om på klacken i vredesmod och gick ifrån honom.» Armfelt bestormades nu med böner af svenske ministern att följa förste konsulns antydan och genast gifva sig åstad: genom att trotsa dennes vrede och hänsynslöshet kunde han sjelf för egen del löpa de största faror och derjemte skada Sveriges sak. Armfelt fann emellertid, att han var i sin goda rätt, och stannade oförfäradt qvar. Förste

* I ett bref till sin dotter ($^{19}/_4$ 1802) har Armfelt beskrifvit denna högtidlighet. »Bonaparte arriva dans une voiture, attelée de 8 chevaux blancs; les autres consuls en avaient 6, et les senateurs 4. La garde et l'escorte du premier consul étaient pour le nombre et la magnificence au dessus de tout ce que les rois de France ont eu dans ce genre.» Ett par infall, som berättades från detta uppträde, anföras i sammanhang dermed. Trängseln vållade tumult på gatorna; trupperna och folket kommo i handgemäng. Ordningens återställare sades då hafva yttrat: »Allons, allons, peuple souverain, apprenez à obéir; sois content de la réligion et — plus de pouvoir!». — Då Bonaparte for till kyrkan, ropades af flera: »Chapeau bas!» Andra frågade: »Ne faut-il pas aussi se signer (ou faire le signe de croix) pour le nouveau saint?»

konsulns vrede lugnade sig; och då Armfelt ett par månader efteråt hade sin afskedsaudiens, var han idel vänlighet.*

De befarade följderna uteblefvo således, men tilldragelsen torde dock hafva bidragit till den bitterhet, som efter besöket i Paris alltjemt dröjde i Armfelts sinne mot den franske envåldsherskaren. Bonapartes val genom det »suveräna folket» till lifstidskonsul, hvilket inträffade någon tid sedan Armfelt lemnat Paris, gaf honom anledning till följande sarkasmer: »Denna komedi är ganska rolig, och jag antager, att *suveränen* i nåder skall bevilja detta åt sin ödmjuke tjenare, förste konsuln. Jag kan icke jemföra denna suverän, som är i utöfning af sin verksamhet, med någon annan än med konungen af Danmark, ty man får honom att göra hvad man vill genom att låta honom smaka piskan.»

Med afseende på det redan nu uppdykande ryktet, att Bonaparte skulle förklara sig för fransmännens kejsare, yttrar han den ironiska önskan, att den af franska republikens härar så hårdt behandlade konungen af Sardinien måtte bli hans öfverkammarherre och Ludvig XVIII hans förste hofmarskalk. »Om han då kastar en blick på de förnämsta herrarne vid sitt hof, så bör han deraf hemta all nödig visdom för att sjelf kunna utstå det menskliga lifvets vexlingar.» — Och med stigande grämelse såg han längre fram, huru Bonapartes jernvilja regerade icke blott Frankrike utan Europa. »Man finner, skref han i September 1802, att Europa är till den pointen beroende af den höge herrens vilja, så att man ryser och rodnar deröfver. Men tala ej om detta, tillägger han; jag gör

* Ehrenström, anf. st. II: 483. Hertiginnan d'Abrantès berättar, att Bonaparte låtit polisministern Fouché skicka en af sina agenter till Armfelt med befallning att lemna Paris. »Le comte (Armfelt) sourit avec malice et demanda seulement en vertu de quelle loi. — Mais, dit l'agent, en vertu de l'autorité du premier consul! — Vraiment! dit M. d'Armfelt. Et si je n'ai pas la volonté de partir? — L'agent le regarda d'un air étonné; il n'était pas accoutumé à de pareilles réponses. — Oui, poursuivit le comte, si je n'avais pas la volonté de quitter Paris, que feriez vous? Eh bien, voilà ma position. Je suis à Paris; j'y suis bien, et n'en partirai qu'à ma convenance; dités-le à votre ministre, pour qu'il le répète au premier consul. S'il veut, après cela, employer la force, il en est le maître; seulement alors je pourrais bien juger de la courtoisie et de la liberté républicaines!» (XVII: 194).

det aldrig utan litet feber och lust att skrika till vederbörande: Tu l'as voulu, Georges Dandin!.»

* * *

Mätt på det skådespel, som Frankrike erbjöd under dessa förhållanden, och trött af det bullersamma lif, han der måst föra såsom ressällskap åt hertiginnan af Sagan-Rohan, * hvilken hastigt blef en af verldsstadens firade skönheter, lemnade Armfelt Paris i början af Maj 1802. Hans ressällskap hade redan före denna tid begifvit sig till London; och ensam fortsatte han under sommaren 1802 sitt irrande lif. Ett par månader vistades han vid baden i Aachen och Spa: det sistnämnda var nu blott en skugga af hvad det var, då han 1780 vistades der med konung Gustaf; det gjorde ett nedslående intryck. ** I Berlin och Potsdam åsåg han liksom ett par år förut de stora höstmanövrerna, samt tillbragte större delen af höstmånaderna i Dresden. *** Öfver allt mottogs han väl, vid sachsiska hofvet t. o. m. med en utmärkelse, som föreföll honom tröttande. Han beklagar sig, att han alla dagar måste »spela kort med kurfurstinnan, äta med hans kurfurstliga nåde och — leds med alla».

I Dresden föreföll under detta besök en gång ett uppträde mellan Armfelt och hertigen af Mecklenburg, fader till den prinsessa, som en gång varit bestämd till Gustaf Adolfs brud. Den tyske fursten hade den taktlösheten att för Armfelt beklaga sig häröfver och fälla förklenliga yttranden om konungen af Sverige och åtskilliga svenskar, men fick en fyn-

* Han kände sig behöfva stillhet. »Mina unga prinsessor äro bra, skrifver han, men en orsak att ej vara med dem beständigt och deras hus är mig af nöden. De vilja njuta sin ungdom sig till godo, och det stojet à la longue förskräcker.»

** Armfelt skrifver från Spa $^{21}/_{7}$ 1802: »Au bal personne ne danse, au spectacle on baîlle et on dort, au jeu on a l'air de craindre un brasier ardent. Jamais, non jamais je reviendrai chercher la santé et l'ennui ici. La première se perd et le second est à l'ordre du jour.»

*** På vägen dit besökte han ånyo — för tredje gången — slagfältet vid Lützen. »Jag har stått under en djup rörelse, skrifver han, vid den store konungens dödsrum, och kommit öfverens med en borgare i staden att för min räkning och bekostnad ajoutera till träden omkring stenen tre tårpilar.» ($^{28}/_{8}$ 1802.)

dig och allvarsam tillrättavisning, som bragte skrattarne på Armfelts sida. »Gustaf III:s elev och vän tillåter ej någon varelse i verlden, utan att blifva handterad som han förtjenar, tala illa om kung och nation. L'honneur de l'un et l'autre est dans l'étranger inséparable de la mienne.»* — En åtgärd af Armfelt, af allmännare intresse, som äfven omförmäles i diplomatiska depescher från samma tid, var hans försök att rädda prins Henriks af Preussen brefvexling med drottning Lovisa Ulrika att falla i orätta händer. Armfelt skrifver derom sjelf till sin hustru,** att han vid genomresa af Frankfurt a. M. sett en afskrift af prins Henriks testamente till La Rochemond, hvari upptogos en stor mängd hemliga papper. »Du kan väl tänka, att vår änkedrottning Lovisa Ulrikas bref till sin söta bror voro i den collectionen — och hvilka bref från 1778! Orolig, desperat och kunnande förtro mig till ingen, tar jag mitt parti, skrifver ett anonymt bref till konungen af Preussen, säger, att i fyra kommoder kunna vara papper af största importance för staten, som en aventurier, herr La Rochemond, kunde publicera.» Sedermera hade Armfelt fått underrättelse att papperen kommit i konungens af Preussen ego, och att alla enskilda papper olästa blifvit kastade på elden — en uppgift, som dock, efter hvad han sjelf upplyser, visat sig vara oriktig.***

På allvar började han nu, sedan inre misshälligheter sprängt det tillfälliga hem, som under ett par år gästvänligt stått honom öppet i den kurländska familjen, att önska få en fast verksamhet. Af ekonomiska skäl kunde han dock icke hoppas att, äfven om en sådan vunnes i utlandet, få der återförenas med sin familj.† Den ryska pensionen var

* Saken väckte uppseende och inberättades vidlyftigt efter Armfelts uppgifter i en depesch från svenske chargé d'affaires i Dresden, Palin $^{24}/_{10}$ 1802. (R. A.)

** $^{10}/_{10}$ 1802.

*** Jfr Palins depescher $^{13}/_{10}$, $^{21}/_{10}$ 1802. (R. A.)

† Till sin dotter skref han från Dresden i Oktober 1802: »Jag skulle väl önska att åter få vara med eder; det är på tiden, men hurudant är vårt grymma öde? Utan förmögenhet, men beslutna att gifva dina bröder en vårdad uppfostran, måste vi för dem uppoffra oss. Huru skulle detta kunna ske, om jag icke afstode alla mina inkomster från Sverige åt mina barn, och om eder moder icke hade sin anställning vid hofvet, för att der lefva utan större utgifter?»

nu Armfelts enda säkra inkomst och den utbetaltes oregelbundet; och den tid var förbi, då han, såsom vi sett, ansåg att han »kunde reda sig», så länge han hade de kurländska prinsessornas affärer om hand.

Den obestämda förhoppning om en diplomatisk plats, som konung Gustaf Adolf vid besöket i Stockholm gifvit Armfelt, kunde emellertid nu realiseras. Sedan sommaren 1801, då grefve J. De la Gardie lemnade beskickningen i Wien, var denna post ledig. Armfelt, som i början varit villrådig, om han borde mottaga den, om den erbjödes, önskade den nu lifligt; och hans hustru hade derom samtalat med konungen. Det dröjde emellertid, innan saken blef afgjord; och Armfelt var betänkt på, att i händelse förslaget förföll, begifva sig till Neapel, hvarest han i drottningen, »sin skyddsängel», fortfarande egde en beskyddarinna. Den oerhörda dyrheten i Wien gjorde honom äfven betänksam med afseende på möjligheten att med den knappt tillmätta lönen och utan enskild förmögenhet åtaga sig denna post; han borde nämligen, så snart han åter inträdt i svensk tjenst, afsäga sig den ryska pensionen. I början af Oktober 1802 ankom omsider till Dresden underrättelse att Armfelt blifvit utnämnd till svensk envoyé i Wien. I November samma år anträdde han resan dit; han började der genast sin nya, visserligen ej synnerligen ansträngande verksamhet i Sveriges tjenst.

Ännu dröjde det några år, innan Armfelt återsåg Sverige; men hans landsflykt och irrande lif utan bestämdt mål hade nått sitt slut; och ett nytt skede i hans lefnadshistoria tager sin början.

RÄTTELSER.

Sid.	r.		*står:*		*läs:*
Sid. 31	r. 15	nedifrån	*står:*	och visste	*läs:* och då jag visste
» 57	» 15	»	»	qui	» que
» 57	» 13	»	»	naturelle	» actuelle
» 62	» 15	»	»	uppföra	» uppgöra
» 112	» 16	»	»	une	» un
» 199	» 17	uppifrån	»	de	» det
» 201	» 15	»	»	hvilka, såsom vi sett, länge	» hvilka länge
» 218	» 7	nedifrån	»	un	» une
» 220	» 11	uppifrån	»	anfall	» infall
» 235	» 14	nedifrån	»	Anne Monck	» Anne, lady Monck
» 251	» 16	»	»	Ett af dessa bref	» Ett af Del Gallos bref
» 270	» 7	»	»	kammarherre	» stallmästare
» 276	» 4	»	»	anställning	» anställning i Ryssland
» 278	» 16	»	»	denna	» detta
» 294	» 3	uppifrån	»	Briefe Historische	» Historische Briefe
» 320	» 20	»	»	offer	» offret
» 330	» 6	nedifrån	»	voro	» vore
» 352	» 1	»	»	samt språken	» samt i språken
» 376	» 1	»	»	dour	» pour